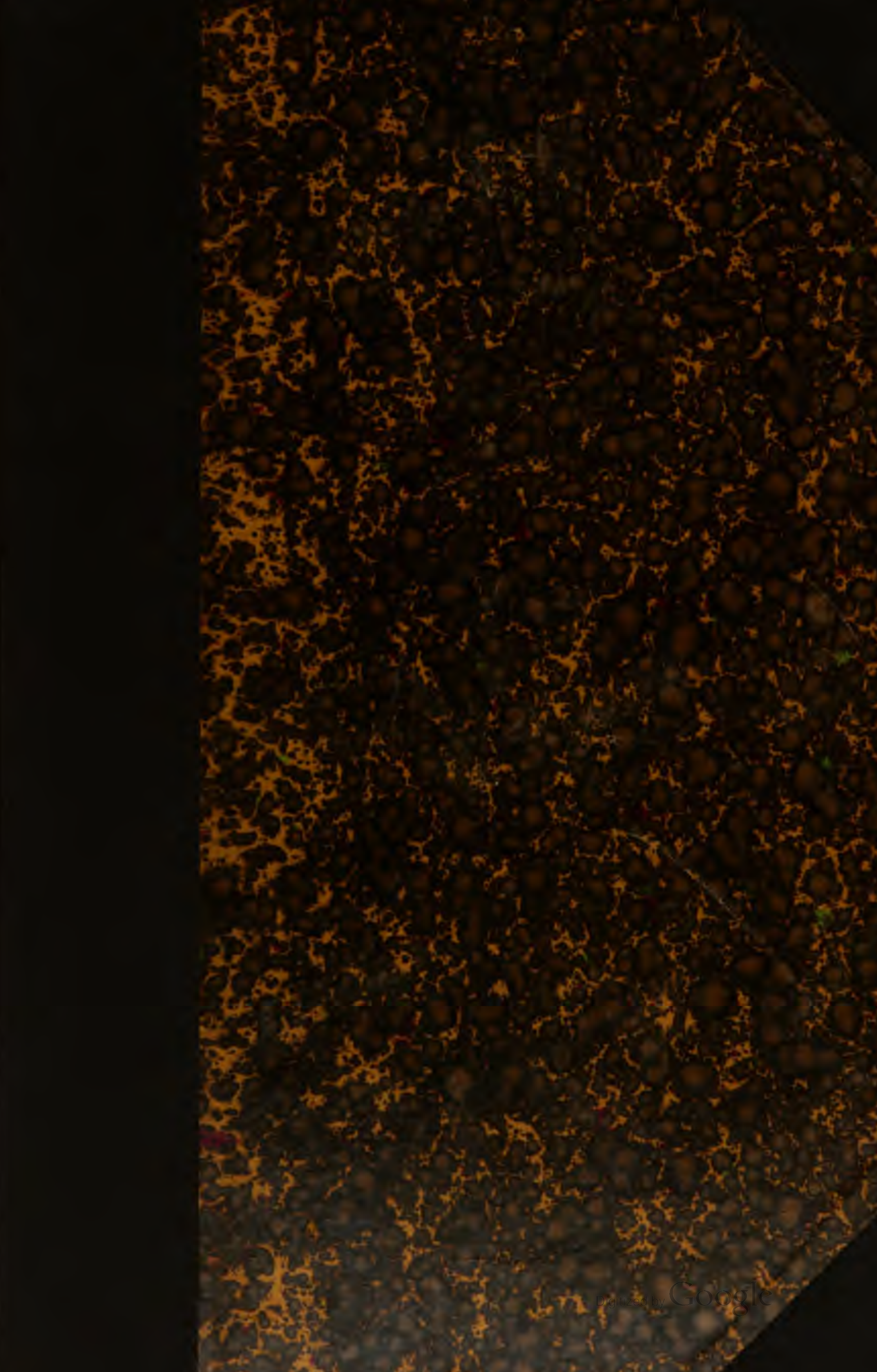
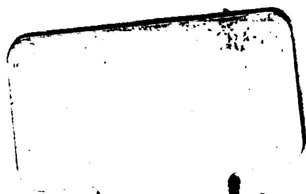

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

TÖRÖK-MAGYARKORI

TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

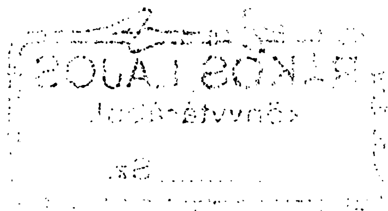
TÖRÖK TÖRTÉNETIRÓK.

I.

TÖRÖK-MAGYARKORI

TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

MÁSODIK OSZTÁLY: ÍRÓK.

BUDAPEST, 1893.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

TÖRÖK TÖRTÉNETÍRÓK.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK
MEGBÍZÁSÁBÓL

FORDÍTOTTA ÉS JEGYZETEKKEL KÍSÉRTE

THÚRY JÓZSEF.

I. KÖTET.

BUDAPEST, 1893.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

Budapest, 1892. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

Mikor a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága a 60-as évek elején megindította a „Török-magyarkori Történelmi Emlékek“ első osztályát, az Okmánytárt, egyidejűleg elhatározta azt is, hogy e vállalatnak második osztályát a hazai vonatkozású török írók munkái fogják képezni. E határozatát az 1891. évi május 9-ikén tartott űlésében megújítván, az említett írók műveinek lefordításával alulirottat bízta meg. A jelen munkával tehát e vállalatnak első kötetét kapják hazai történelmünk barátai és munkásai.

Nagyon fölösleges munkát végeznék, ha bizonyítgatni akarnám, hogy történetírásunk — mikor a török-magyar érintkezések és a hódoltság korát tárgyalja — nem nélkülözheti a török historiai irodalom emlékeit s hogy ennélfogva szükséges volt e vállalat megindítása; e helyett inkább némi tájékoztatást kivánok nyújtani a vállalatról s a munkában követett eljárásról.

A török írók tára — mint már e kötetből is látható — nem szorítkozik csupán a XVI. és XVII. századbeli hódoltság történetére, hanem felöleli a

török és magyar nemzet érintkezésének egész korszakát, a XIV. században történt első érintkezéstől kezdve.

A vállalatba kijelölt művek sorrendjét — a Bizottság határozata értelmében — a bennük tárgyalt korszakok és események időrendje állapítja meg. Innen van az, hogy Szeád-eddin, noha csak a XVI. század közepe után írt, az első kötetbe került; mert XIV. és XV. századbeli eseményeket tárgyal. Az ilyen sorrend természetesen könnyebbé teszi történetíróinknak az egyes kötetek használatát.

Önként érthető, hogy az olyan munkákból, melyek nem egész terjedelmükben magyar vonatkozásúak, csak azon részek vannak és lesznek lefordítva, melyek egyenesen Magyarország történetére vonatkoznak, vagy azzal összefüggésben állanak.

Szükségesnek tartottam, hogy minden egyes munka elé külön-külön bevezetést bocsássak, melyben szólok az illető iró életéről, egy vagy más téren való szerepléséről, irodalmi működéséről s különösen a bennünket érdeklő művéről. Mivel pedig a kritikával dolgozó történetírónak, a kutfők használata alkalmával, mindenekelőtt azt a kérdést kell föltennie, hogy honnan tudja az illető író azt, a mit elbeszél: különös gondot fordítottam az egyes írók forrásainak kiderítésére. Továbbá igyekeztem kitüntetni azt is, hogy maguk a törökök hogyan itélték meg egyik, vagy másik írójukat, illetőleg azt, hogy a későbbi történetírók mennyire méltatták, mennyiben használták fel műveiket, — nem azért, mintha e kritika a mi történetíróinkra nézve irányadó lenne hitelességük megítélésében, hanem

azért, hogy sok egyéb között ezt is csak számba kell venniök.

A mi magát a fordítás dolgát illeti, arra törekedtem, hogy az lehetőleg hű átültetése legyen a török műnek magyar nyelvre. Olyan helyeken azonban, hol a török író három vagy négy szóval csak egy fogalmat s három-négy mondattal csak egy ugyanazon gondolatot fejez ki: nem a szavakat fordítottam, hanem az értelmet tolmácsoltam s csak olyan mértékben ragaszkodtam az eredetihez, a mily mértékben a magyar nyelv természete — az érthetőség és magyarosság kára nélkül — megengedte. Mindamellett nem akartam az egyes írókat annyira kivetkőztetni egyéniségükből, hogy keleties jellemvonásaikat elveszítve egészen abban a stylusban beszéljenek, mintha nyugoti írók volnának.

Fordításomban a török, illetve mohammedán intézményeken alapuló elnevezéseket, a technicus terminusokat, meghagytam eredeti török alakjokban, még pedig két okból. Először azért, mert e szavaknak nálunk historiai multjok van; a XVI. és XVII. században senki sem jött arra a gondolatra, hogy lefordítsa őket, hanem értette és használta eredetiben, több emberöltőn keresztül, mindenki a legfelsőbb osztálytól a pórnépig. Másodszor azért, mert a legnagyobb részüket nem is lehet lefordítani, azok pedig, melyek lefordíthatók, magyaros alakban érthetetlenekké válnak, nem jelentenek semmit. Mivel fordítsuk pl. a *pasa*, *bég*, *béglerbég* stb. szavakat? Mit jelentene magyarúl a „zászló ura“, vagy „kerület ura“ s ki ismerne e név alatt a *szandsák-bégre?* Nem nevetséges volna-e „új sereget“ emle-

getni, holott a *janicsárok*at akarjuk értetni? Ha még e részben is minden áron magyarosítani akarnánk, a török technicus terminusokat nem egyes szavakkal, hanem egész definitioval lehetne csak magyarúl kifejezni. Marad tehát a magyar szövegben is a bég bég-nek, a pasa pasá-nak stb. s az ilyen szavak jelentését a kötet végén levő magyarázatban találja meg az olvasó.

A mi eddigelé ismeretes volt nálunk a török történeti irodalomból, az mindössze ama nehány czikkből áll, melyek egyik vagy másik török historikus művéből fordítva különböző folyóiratokban jelentek meg, — régebben Repiczki Jánostól és Vámbérytól, újabban pedig Gömöry Gusztávtól, Karácson Imrétől és én tőlem. A jelen vállalat azonban hosszabb sorozatot fog hozzáférhetővé tenni a hazai vonatkozású török történelmi emlékekből s adja isten, hogy ennek minél nagyobb hasznát vehesse történetírásunk!

1892. november 26.

Thúry József.

I.

1486-ki Névtelen.

Tevárikh-i-ál-i-Oszmán.

(Az Oszmán-ház története.)

A török történetírás (értem a nyugoti, vagyis oszmán-törökök irodalmát) voltaképen már abban az időben kezdődik, mikor a törökök megvetették lábukat Európa földjén és terjeszkedni kezdtek a Balkán félszigeten. Mert I. Murád (1359—1389.) és I. Bajezid (1389—1403.) szultánok idejében kellett élni a tudtunkkal legrégibb török történetírónak, *Sejkh Jakhsinak*, a mennyiben ez Urkhán (1325—1359.) imámjának, Iliasznak, fia volt. Ennek munkáját azonban csak annyiban ismerjük, hogy a későbbi Ásikpasazáde azt használta forrásúl a maga kora előtt történt események előadásában.

Szintén csak későbbi historikusoknál található idézetekből tudunk valamit az időrendben második török történetíróról, *Khodsa Ahmed efendiről*, a kit II. Murád (1421—1451.), mikor lemondott az uralkodásról, magával vitt Magnesiába és megbízott, hogy írja meg egy könyvben őseinek történetét.

Az első török történeti munka, mely — talán csak egyetlen példányban — napjainkig fenmaradt, s a mely egyszersmind először tartalmaz hazánkra vonatkozó részeket, az 1486-ik évben kelt »*Tevárikh-i-ál-i-Oszmán*« (Az Oszmán-ház története), névtelen szerzőtől.

Nyomban követi ezt *Nesri*, a ki — mint alább, a maga helyén látni fogjuk — 1486 és 1495 között írt.

Ugyanekkor, t. i. 1491. vagy 1492-ben írta *Turszun beg* is a II. Mohammed uralkodását tárgyaló művét.

Csak ezek után következik *Ásikpasazáde*, a kit pedig Hammer több helyen a legrégibb török történetírónak hirdet, kinek műve fenmaradt. Igaz, hogy Ásikpasazáde már 1438-ban részt vett Szendrő elfoglalásában és azon időtől fogva saját tapasztalása alapján ír, de munkáját — mely 1502. évi eseményekkel végződik — csak 1502-ben, vagy ezután írhatta késő vénségében.[1])

Ezzel egy időben, t. i. 1501. vagy 1502-ben kezdett írni *Idrisz* (Mevlána Hukm-eddin Idrisz bin Huszam-eddin Bidliszi) II. Bajezid rendeletéből, de 1512-ig terjedő műve csak I. Szelim alatt jelent meg — *persa* nyelven.[2])

II. Bajezid utóda, I. Szelim (1512—1520.) pedig *Kemálpasazádét* bízta meg a történetírással, kinek törökűl írott tárikhja 1300-tól 1490-ig terjed s kinek irodalmi működése már átnyúlik a nagy Szulejmán korába, mely már gazdag történeti irodalommal dicsekszik.

Ezek voltak a török történetírásnak ama legrégibb munkásai, kiket részint csak nevükről, részint fenmaradt munkáikban ismerünk. De hogy rajtok kivűl még többen is voltak, még pedig már Nesri és az 1486-ki Névtelen előtt, kitűnik e két írónak munkáiból, melyekben többször hivatkoznak írott forrásokra, csakhogy a szerzők megnevezése nélkül.

---

[1]) *Ásikpasazáde* (teljes nevén: Dervis *Ahmed* bin Jahja bin Szalman bin Ásik pasa) a törökök első költőjének, az 1332-ben vagy 1333-ban meghalt Ásik pasának kisunokája. »Tárikh-i-ál-i-Oszmán« cz. műve csak két példányban van meg, egyik a Vatikánban, másik a bécsi császári könyvtárban; de az utóbbi oly hiányos, hogy csak az első 20 levél van meg belőle és így csak 1325-ig terjed. E munkát már az 1658-ban meghalt Hádsi Khalfa is csak hiréből ismerte, noha az 1702-ben meghalt Sejkh Ahmed Dede még használta forrásúl történeti művéhez. (Hammer: Geschichte des Osm. Reiches, VII. 545—550.)

[2]) *Idrisz* 1523/4-ben halt meg. Műve, melynek czíme »*Hest bihist*« (nyolcz paradicsom, t. i. a 8 első szultán kora), megvan a bécsi császári könyvtárban három kötetben (Hist. Osm. 16 a, b, c), a két első török fordításban, a harmadik kötet csak persáúl. Negyedik kötetét — mely a kilenczedik szultán, t. i. I. Szelim korát tárgyalja — fia, *Abulfazl Mahmud* írta meg (bécsi cs. kvtár, Hist. Osm. 16 d).

Azonban magoknak a törököknek a történeti irodalmukról való ismeretük csak *Idriszszel* és *Kemálpasazádéval* kezdődik s így ők a hat első historikusról mit sem tudnak. Legalább *Dsemál-eddin* efendi, az államnyomda correctora, ki Abdul Medsid szultán rendeletéből 1843-ban megírta a török történetírás történetét, — ezeknek műveit mondja historiai irodalmuk fenmaradt legrégibb emlékeinek (könyve Bevezetésében az 5. levélen). [1])

Igy tehát nemcsak, hogy azok a legrégibb történeti művek nincsenek meg ma már keleten sem, a melyeket mi sem ismerünk, hanem még az 1486-ki Névtelennek, Nesrinek, Turszun bégnek és Ásikpasazádénak művei is csak az Európában található példányokban maradtak fenn napjainkig. A történetirodalom e legrégibb termékei elkallódásának egyik főfő oka térmészetesen az volt, hogy azok még a régies, egyszerű, cziczomázatlan, még igazi törökös nyelven valának írva (mint ezt Nesrinek és az 1486-ki Névtelennek művei mutatják); s mikor aztán II. Bajezid alatt (1481—1512.) Turszun bégtől, de főkép Idrisztől kezdve az irodalmi nyelv átalakúlt a persa és arab stilus utánzatává és keverékévé s a legrégibb írók nyelvével, a művelt osztálytól »*kaba türki*« (durva török)-nek nevezett nyelvvel, már csak a köznép élt: a későbbi nemzedékek nem tartották méltóknak azokat a régibb emlékeket a tudományos irodalom termékei közé fölvenni, mert azok előadási módja többé nem felelt meg az ő izlésüknek. A török történetírás *elsö korszaka* tehát az 1486-ki Névtelennel és Nesrivel, vagy inkább Ásikpasazádéval végződik, olyan időben, mikor nálunk a történetírás nemzeti nyelven való mívelésének első korszaka még meg sem kezdődött.

---

[1]) Könyve czíme »*Ajine-i-zurafa*« (nagy szellemek tükre) s megvan a bécsi császári könyvtár kéziratai között Hist. Osm. 223. szám alatt.

* * *

Az 1486. évből való »*Tevárikh-i-ál-i-Oszmán*« czímű kéziratot Verancsics Antal hozta magával portai követsége alkalmával s jelenleg a *bécsi* császári könyvtár tulajdona A. F. 251. (139.) szám alatt (Flügel katalogusában 983. szám). Octav alakban 142 levélből áll s nem a lapok, hanem a levelek vannak számozva. Tartalma az oszmán birodalom alapításától az 1472. (= 877.) év közepéig terjed,[1]) a menynyiben a negyedik karamániai hadjárat elbeszélésével végződik, a melyben II. Mohammed fia, Musztafa, karamániai helytartó, megverte Uzun-Haszán seregét. — Bevezetésül azonban előre bocsátja Oszmán családfáját, azt írva, hogy összesen 36 őse volt, de a melyekből csak 16-nak nevét sorolja fel. Azután elbeszéli röviden a szeldsukok és oguzok történetét; elmondja, hogy Dsingiz khán előnyomulása következtében hogyan jöttek nyugotra az oguzok Szulejmán sah vezérlete alatt. Innentől fogva hosszabban vagy rövidebben beszéli el az eseményeket Konstantinápoly elfoglalásaig; a 88—138. leveleket egészen Konstantinápoly alapításának és történetének szenteli, úgy hogy az 1453 után következő évekre 1472-ig csak három levél, illetve hét lap jut.

E tárikh *szerzőjéről* semmit sem tudunk, még nevét sem ismerjük; mert egyetlen szóval sem emlékezik meg a maga körülményeiről. Azt azonban, nehány elejtett szavából, eléggé pontosan meghatározhatjuk, hogy mely időben élt, micsoda eseményeknek volt kortársa és így milyen idős lehetett, mikor munkáját megírta, — számításunkban természetesen a lehető legnagyobb engedményeket téve. Mikor ugyanis Szivasz városának Timur által 1400-ban történt elfoglaltatását beszéli el, a 38. levélen a vár aláaknázását »a várban akkor benn volt emberek« közlése szerint mondja el, idézve

[1]) Tehát nem 1470-ig, mint Hammer állítja Geschichte des Osm. Reiches I: XXXIV. lapon, s nem is 876 = 1471/2-ig, mint Flügel katalogusában (983. szám alatt) olvashatjuk. Nagyon furcsa, hogy az alaposságukról híres német tudósok még ilyen csekélységekben is megbizhatatlanok. Igaz ugyan, hogy Névtelenünk könyvében a legutoljára említett évszám (piros betűkkel) 876, de még a következő évből is elbeszél egy eseményt. Ilyennek észre nem vevése tehát nem alaposság, hanem felületesség.

szavaikat. Továbbá a 43. levélen Bajezid elfogatását 1402-ben úgy adja elő, a mint azt egy, a csatában részt vett jánicsár szájából hallotta. Tegyük fel, hogy az a szivaszi katona, vagy az angorai ütközetben jelen volt janicsár 1400-ban vagy 1402-ben még csak 25 éves volt és már csak élete vége felé, 70 éves korában, vagyis 1445-ben beszélte el az eseményeket szerzőnknek, a mikor ez már legalább is 20 éves lehetett: úgy e tárikh névtelen írója 1425 körül születhetett és a hatvanas években volt, mikor 1486-ban művét írta. Ilyen, kedvező számítással is azt állapíthatjuk meg tehát, hogy az első fenmaradt török történeti munka szerzője — mint 1442-ben 18—20 éves fiatal ember — kortársa volt Hunyady Jánosnak. Számításunk helyes volta mellett szól az a körülmény is, hogy míg az 1442 előtti eseményekről csak egy-két sorban emlékezik meg, addig az 1443-ki hosszú hadjáratot, a várnai és rigómezei csatákat a többiekhez képest feltünő részletességgel mondja el.

A tárikh *iratásának idejére* is csak véletlenűl bukkanhatunk a 105. levélen, a Konstantinápoly alapításához és történetéhez fűzött mondák előadása folytán. Azt beszéli ugyanis szerzőnk, hogy mikor Byzantium alapítója, Büzantin, Magyarországba ment, kardját a Dunába ejtette, melyet csak 889-ben (= 1484.) találtak meg a dunai halászok. E kardot II. Bajezidnak a magyar királyhoz küldött követe Konstantinápolyba hozta s a szultán egy frengisztáni szerzetessel, a ki értette a *szürjan* nyelvet, elolvastatta a rajta levő írást és megtudta, hogy a kard immár 4091 esztendős. »Midőn így Bajezid szultán — mondja szerzőnk — megtudta e kard korát, hálát adott a felséges istennek és így szólt: »Allah dicsértessék! Ha boldogult atyám, Mohammed szultán, elfoglalta Kosztantiniét, nekem Seddad ibn Ád kardja jutott osztályrészemül Üngürúszból. Reménylem, hogy — ha isten akarja — e kard után Üngürúsz vilajete is jogosan enyim lesz s vagy én hódítom meg, vagy valamelyik gyermekem foglalja el«. Ez történt *a mostan folyó 891. évben*«. — Ebből tudjuk, hogy tárikhunk az 1486-ik évben iratott.

Névtelen szerzőnk — a mennyire előadásából kitűnik —

négyféle *forrásból* merített, melyek között ő maga is első helyen említi a nálánál régibb *tárikhokat.* Mindjárt az első lap ugyanis, a »*Tárikh-i-ál-i-Oszmán*« czím után, így kezdődik: »Ez az Oszmán-ház története és más csodálatos események, melyek a régi időkben történtek. Mindegyikét más-más tárikhokból szedtem össze és így szerkesztettem ezt a könyvet«. De hogy melyek voltak azok a tarikhok, sehol sem mondja meg. A »csodálatos események« alatt — úgy hiszem — a mondákat és főkép a Konstantinápoly alapítására és őstörténetére vonatkozó mondákat kell értenünk. — Szerzőnknek másik — gyakran idézett — forrása a *szájhagyomány,* melyre rendesen így hivatkozik: »az abból az időből való és azt az időt átélt emberek így beszélték«, a mint pl. a 8a. levélen mondja, a hol Niceának 1330-ban történt elfoglalását kezdi elbeszélni. — Harmadik forrása olyan emberek *szóbeli közlése,* a kik az illető eseményben részt vettek, annak szemtanúi valának, — mire föntebb, az 1400. és 1402. évekből, már említettünk két példát. — A negyedik forrás végre szerzőnknek saját, közvetlen tudomása. — Igen gyakran megtörténik, hogy egy-egy eseményt két különböző forrás szerint beszél el, akár könyvek, akár szájhagyomány, vagy szóbeli közlések legyenek kútfői, — a nélkül azonban, hogy kritikát gyakorolna.

Hogy a későbbi török írók mennyiben használták fel Névtelenünk munkáját forrásúl, azt már csak azért is bajos volna kimutatni, mert a szerző nevét nem idézhették. Egyik, nem sokkal később élt íróról mégis nagy valószinűséggel állíthatjuk, hogy egyet s mást átvett Névtelenünk könyvéből. Ez az író *Hadidi,* a ki az oszmánok történetét az 1523. évig »Sahnáme-i-ál-i-Oszmán« czímű munkájában versekbe foglalta s a ki egyedűl mondja a török írók között, hogy I. Bajezidet Timur lenk megmérgeztette. Hadidinak ez állítása aligha nem Névtelenünknek e szavain alapszik: »Némelyek úgy beszélik, hogy Timur khán megmérgezte Jildirim khánt, azután szabadon bocsátotta. De három nap mulva útközben meghalt«.

A nyugoti írók közűl *Leunclavius* használta fel Névtelenünk munkáját, Nesri és Muhijeddin műveivel

együtt »Historiae Musulmanae Turcorum« czímű könyvében. (Francofurti, 1591.)

Névtelenünk nyelve természetesen régies; sok olyan szót és kifejezést használ, melyeket csak a keleti törökség ismeretével érthetünk meg. Stilusa a lehető legegyszerűbb, — mintha csak egy török paraszt elbeszélését hallaná az ember. Az irásmód is régiesebb jellegű, mint az egykorú Nesri munkájáé, a mely 1558-ki másolatban maradt reánk; a miből azt lehet következtetni, hogy az 1486-ki tárikh meglevő példánya a szerző korából való.

A mi végre a könyv berendezését illeti, nincs fejezetekre osztva, az egyes események nem viselnek külön czímeket (a mint ezt Nesri, Turszun bég, Szeád-eddin és Kemálpasazáde műveiben látjuk), azért tettem a czímeket zárójel közé a fordításban, valamint a fejezetek számait is a levél- vagy lapszám megjelölésével együtt.

Tevárikh-i-ál-i-Oszmán.

(I. 29. levél.)

A mint Jildirim khán[1]) padisahvá lőn, a másik évben Karatovát és a bányákat elfoglalta. Azon időben volt egy Firúz bég nevezetű hős, Jildirim khán e Firúz béget *Viddin* ellen küldte s ez oda menvén elfoglalta Viddint. Ezután Jildirim khán visszatért Edrenébe.

Azután portyázásra küldte Firúz béget, ez pedig beütött *Iflak-ili*-be[2]) s rendkívül sok zsákmányt nyert. Jigit pasa pedig, a ki Iszhak bégnek efendije volt, *Bosznába* ütött be s a bosznai vilájetet meghódította.

Jildirim khán ezek után Buruszába ment s ott egy dsámit, medreszét és kórházat építtetett. Azután Edrenébe jövén, itt szegénykonyhát emeltetett. Majd visszamenvén Buruszába, sereget gyűjtött és Karamánba ment. Ezek a hidsre 792. évében történtek.[3])

(II. 30.)

Jildirim khán azután Kosztantinie[4]) ellen ment és erősen vívta. Mig ő ez ostrommal volt elfoglalva, *Ungurusz*[5]) királya, az átkozott, haddal jövén megtámadta

---

[1]) T. i. I. Bajezid, az 1389-ki rigómezei csata után. — Névtelenünk három lapon beszéli el ezt a csatát, de ő csak *szerb sereg*-ről (szirf leskeri) beszél, egyéb szövetséges népeket, pl. magyarokat, nem említ, mint Nesri, Szeád-eddin és a többiek.

[2]) Oláh-ország.

[3]) A hidsre 792. éve = 1389. deczember 20—1390 decz. 8.

[4]) Konstantinápoly.

[5]) *Magyarország* és a *magyar* nemzet neve a legrégibb török iróknál : اونغروس vagy pedig اونكروس sőt pontozással اُنْكُورُوس is, a mit *üngürúsz*-nak, vagy még inkább *ungurúsz*-nak lehet olvasni, mely utóbbi alak mellett szól az Ahmed Vefik pasa török szótárában

Nigebolit.[1]) A mint Jildirim khán ennek hírét meghallotta, azonnal megindult onnan ellene s Nigebolihoz közel levő helyről éjjeli támadást intézvén, az átkozott királyt egész hadával a Dunának szorította és így tönkre tette. A hidsre 793. évében történt.[2])

(III. 75a.)

Azután Murád khán Dsán-adaszi-t[3]) és *Gögerdsinliket,*[4]) meg Láz-ili-t[5]) váraival együtt elfoglalta. A hidsre 831. évében történt.[6])

(IV. 76.)

Ez évben, ikindi idején,[7]) napfogyatkozás volt s olyan sötét lett, mint éjjel. Egyszersmind ez évben üstökös csillag is látszott. Evrenosz fia, Áli bég, rablóportyázás czéljából becsapott *Magyarországba,* de vereséget szenvedett. A hidsre 836. évében történt.[8])

(V. 76a.)

Azután Murád szultán Edrenében[9]) egy új dsámi alapjait rakta le. Majd hadjáratot indítván *Magyarországba,* átkelt a Dunán s miután Magyarországnak hat várát elfoglalta, visszatért Edrenébe. A hidsre 841. évében történt.[10])

(VI. 76a.)

Azután Murád szultán nem indult hadjáratra, hanem fiainak, Alaeddin és Mohammed herczegeknek körülmetélési ünnepét tartotta meg nagy pompával. De ez után megtámadta *Szemendrét*[11]) és elfoglalta. A hidsre 842. évében történt.[12])

---

levő اونغروس irásmód, mely = *ungurúsz.* Később *engerúsz*-nak ejtették, de még ebben is világosan felismerhető a *hungarus, ungarusz* név.

[1]) Nikápoly.

[2]) 793 = 1390 decz. 9—1391 nov. 28. Szerzőnk itt, úgy látszik, összezavarja az *1392*-ki és *1396*-ki nikápolyi ütközetet. L. Thuróczy Jánosnál (Schwandtner I. 219) és Hammer I. 224.

[3]) Szeád-eddinnél ugyanez = *Dsán ovaszi* vilájete.

[4]) *Galambócz* neve törökül. *Gögerdsin* = galamb.

[5]) *Láz-ili* = Szerbia. *Láz* = Lázár. Mikor a törökök első izben beütöttek Szerbiába, I. Lázár volt a fejedelem s ezért a régi irók *Láz országának* nevezik Szerbiát.

[6]) A 831. év = 1427 okt. 22—1428 okt. 10.

[7]) *Ikindi* = a délutáni idő.

[8]) 836 = 1432 aug. 28—1433 aug. 17.

[9]) Edrene vagy inkább Edirne = Drinápoly.

[10]) 841 = 1437 július 5—1438 június 23.

[11]) Szemendre = Szendrő.

[12]) 842 = 1438 június 24—1439 június 13.

(VII. 77.)

Murád szultán ezután *Belgrádot* támadta meg, de nem tudta elfoglalni. Visszatért tehát és útközben Novaberde várát s nehány tartományt hódított meg. A hidsre 843. évében történt.[1])

(VIII. 77.)

Azután a másik évben Murád szultán nem indított hadjáratot, hanem Edirnében tartózkodott. Azután Murád szultán *Mezid* béget rablóportyázásra küldte. Ez pedig Oláhországon keresztűl Magyarországba ment, de nem levén szerencséje vereséget szenvedett. A hidsre 845. évében történt.[2])

(IX. 77.)

(A vaskapui ütközet.)

Ezután Murád szultán Sehábeddin pasa[3]) béglerbéget küldte el a rumilii sereggel és akindsikkal, meg janicsárokkal, a ki Oláhországon keresztül beütött Magyarországba. De mivel az akindsik elkalandoztak és Sehábeddin pasa magára maradt, a piszkos *Jankó*[4]) megrohanta s így a müszülmánok vereséget szenvedtek. A hidsre 846. évben történt.[5])

(X. 77a—79a.)

(Hunyady János hosszú hadjárata 1443.)

Azután Karamán-oglu Ibrahim bég ismét föllázadt s Anatoli vilájete két részre szakadt. Midőn Murád szultán ennek hirét vette, Anatoliban levő fiát, Alaeddint, az amasziai sereggel Karamán-oglu ellen küldte. De Karamán-oglu nem birván ellentállni Alaeddin szultánnak, megfutott s azután békét kötött Alaedinnel. Ezután Alaeddin szultán visszatért Amasziába s ott meghalt.

Midőn Alaeddin halálának híre Murád szultánhoz jutott s ez épen Alaeddint gyászolta: ezen a részen *Ungurusz* királya és a piszkos *Jankó* haddal közeledett Láz-oglu[6]), a vén deszpot, vezetése mellett. Kászim pasa

---

[1]) 843 = 1439 június 14—1440 június 1.

[2]) 845 = 1441 május 22—1442 május 11.

[3]) Nesri és Szeádeddin e vezért *Kule Sahin*-nak nevezik.

[4]) A török írók mindig Jankónak nevezik *Hunyady* Jánost, mert nevét a szerbektől hallották, a kik tudvalevőleg Szibinyanin *Jankónak* nevezték.

[5]) 846 = 1442 május 12—1443 ápr. 30.

[6]) Brankovics György. — A mi a szerb fejedelmek neveit illeti,

rumilii beglerbég a rumilii sereggel és Turkhán bég az akindsikkal az *izladi* szoroshoz menvén találkoztak velök. Megütköztek a hitetlenekkel, de mivel Turkhán bég nem csatlakozott Kászimhoz, ez vereséget szenvedett és megfutott. A hitetlenek serege pedig űzőbe vette, Szófiát fölégette és elpusztította.

A mint Murád szultán ennek hirét vette, megindult Edrenéből udvari környezetével, a rumilii és anatolii azábokkal s a legszigorúbb téli hidegben Izladinál megütközött a hitetlenekkel és kemény harczot vívott velök. Végre a hitetlenek vereséget szenvedve, megfutottak. Ekkor Murád szultán sereget küldött utánok, a rumilii sereget Turkhán bég, az anatolii seregből négy-öt szandsákot Balabán pasa nevű anatolii bég vezérlete alatt. Ezek a hitetleneket utolérvén, Nis nevű viz partján megütköztek velök s végre a hitetlenek rendetlenül szétszóródva megfutottak.

Akkor e bégek azon szándékkal, hogy a hitetlenek hátát megtámadják, utánok eredtek s kivont karddal megrohanták őket. A mint azonban az anatolii sereg megütközött a hitetlenekkel, Turkhán bég a rumilii sereggel hátat fordított és elfutott. Akkor a hitetlenek, látva a rumilii sereg futását, annál nagyobb hévvel rohantak az antolii hadosztályra s ezt végre megis verték és Khalil pasa testvérét, Mahmud Cselebit, elfogták.

Csúfos vereség volt ez itt. De ha Turkhán bég a rumilii sereg csekély száma miatt el nem fut, egy gyaur sem menekül meg az izladii szorosból. Turkhán bég t. i. így szólt a rumilii sereghez: »Már csak egy maroknyi hitetlen maradt, törjétek össze azokat is, aztán menjetek földeiteket mívelni!« E szaváért aztán börtönbe vetették Turkhán béget, de később többek kérésére szabadon bocsátotta Murád szultán. Azután Murád szultán innen visszatért Edirnébe és Láz-ogluval békét kötött, visszaadván neki országait és várait.

Azután fellázadt Karamán-oglu Ibrahim bég és felforgatta Anatolit. Murád szultán pedig ismét átkelvén Anatoliba, udvari környezetével és az anatolii sereggel ellene ment s Karamán-oglu nem birván ellene állni, megfutott. Miután Karamán-oglu így lefegyvereztetett, Murád szultánhoz küldte az ulemák kitűnőségét, Szári Jakubot s ennek közbenjárásával békét kötött vele.

Akkor, midőn a hitetlenek ez oldalról, Karamán-

I. Lázár neve Nesrinél és Szeád-eddinél *Láz*, illetőleg *Lász ;* Lazarevics István = *Láz-oglu* vagy *Lász-oglu* (Láz fia); Brankovics Vuk mind a két írónál: *Vulk ;* Brankovics György pedig: *Vulk-oglu* (Vulk fia). De az 1486-ki Névtelen csak *Lász-oglut* ismer.

oglu pedig a másik oldalról akart támadni, Karamán-oglu egyetértett a hitetlenekkel, hogy Muráá szultánt és az iszlam hadseregét megsemmisítsék. Azonban a felséges Isten nem engedte meg nekik, hogy művök és tervök sikerüljön. Karamán-oglunak t. i. volt egy udvari bolondja és ez egy napon ezt mondta Karamán-oglunak: »Óh fejedelem, okosan tennéd, ha azt az oszmanlit megtámadnád!« Karamán-oglu Ibrahim bég pedig kérdezte tőle: »Hej te bolond, miért mondod ezt?« Mire az udvari bolond így felelt: »Uram, te ez oldalról támadj, Jankó testvéred pedig a másik oldalról támadjon s a müszülmánságot talán kiirthatjátok. Nemde?« Ekkor tehát követet küldött a hitetlenekhez, és szövetkezett velök. Azt akarta, hogy a müszülmánok a hitetlenek kezétől vesszenek el.

Ezután Murád szultán a janicsároknak és a többi hadi népnek szabadságot adott, maga pedig lemondván az uralkodásról, Magnesiába ment és ott tartózkodott, a trónra fiát, Mohammed szultánt, ültette. Mohammed szultán vezíre Khalil pasa, káziaszker pedig Mevlána Khoszrev lőn. Mohammed szultánnak trónra lépése a hidsre 847. évében[1]) történt.

(XI. 79a—82a.)

(Várnai ütközet 1444.)

Az átkozott király és a piszkos Jankó ismét támadást szándékozván intézni, a magyar, szász, német, cseh, latin, boszniai, púliai, oláh és frenk hitetlenek[2]) fejedelmei szövetkeztek egymással és mindnyájan az átkozott király mellé gyűltek össze, 70—80,000 főből álló sereggel és nehány ezer ágyúval. E nagy ágyúkkal indult meg a vasba öltözött hitetlen hadsereg s ilyen módon elhagyva Belgrádot és Szeverent, elpusztította Madra és Sumla tartományokat; azután pedig Nikobólit és Pravadit fogta ostrom alá, de nem birta elfoglalni. Nikobólinak akkori szandsákbégje, Firuszbég-oglu Mohammed bég, készen álló seregével megtámadta a hitetlenek egyik oldalát, sok hitetlent levágott és sok vértes, pánczélos gyaurt elfogván, Edirnébe küldte őket.

E közben Murád szultánnak is tudomására jutott ennek a híre s a bégek ösztönözték Murád szultánt, de ő nem jött, mondván: »Ott van a fejedelmetek, menjetek és ütközzetek meg!« De a bégek ezt válaszolták: »Mi nálad

[1]) 847. = 1443. május 1—1444. ápr. 19.

[2]) A Névtelen szövegében: ***ungurúsz, szasz, alamán, cseh, latin, boszna, pulia, iflak, frenk.***

nélkül nem állhatunk ellent a hitetleneknek, te vagy a mi fejedelmünk, te vezess bennünket, neked okvetetlenül velünk kell jönnöd«. Igy ösztökélték Murád szultánt; ő tehát — nem tehetvén mást — megindult s Magnesiából Gelibolihoz jött. Azonban az átkozott frenkek rengeteg sok hajót küldtek volt a tengeren s azok ide jövén Murád szultánt nem engedték átkelni Gelibolinál. Murád szultán tehát elindult Gelibolitól s Galata környékén, Jeni-Hiszárral szemközt kelt át[1]) Rumiliba egy frenk hajóján[2]) és az anatolii sereggel Edirne felé ment. Ekkor Firuzbég-oglu Mohammed bég az általa elfogott pánczélos gyaurokat elébe küldte Murád szultánnak. Murád szultán pedig e győzelmet jó előjelnek véve, így szólt: »dolgunknak jó kimenetele lesz« és a felséges isten kegyelméhez folyamodva hálát adott e diadalért.

Azután az isteni bölcs végzésben bízva, sok janicsárt, rumilii és anatolii sereget s akindsikat és azábokat állítván ki, minden irányban leveleket küldött szét, hirdetve, hogy Mtalános fölkelés lesz. Az iszlam hivei pedig felbuzdulva álurád szultán mellé gyülekeztek s azután megindultak egyenesen Várna felé az átkozott magyarokat megtámadni.

Mikor azután Murád szultán Várnánál találkozott az átkozott magyarokkal, igen heves harcz keletkezett, melyben az ágyú- és puskagolyók, meg a nyilak úgy hullottak egymásra, mind a két részről, mint az istennyila. Az átkozott király a középen foglalt állást; az átkozott Jankó a jobb szárnyról, Kara Mikhál pedig a bal szárnyról[3]) intézett

[1]) A mi II. Murád átkelő helyét illeti, a Névtelen, Nesri és Szeád-eddin megegyeznek abban, hogy a szultán *nem Gallipoli* mellett kelt át. Csakhogy a Névtelen *Jeni-Hiszár*-ja helyett Nesri *Akcse-Hiszárt*, Szeád-eddin pedig *Güzeldse-Hiszárt* mond. *Galata* nevű hely van három: egyik Sztambul külvárosa, másik Várnától délre a Fekete-tenger partján, harmadik pedig a Dardanellák mellett Gallipolitól délre, Lapszakival szemközt. Névtelenünk Galatáján természetesen csak ez utóbbit érthetjük. — Ámde *Güzeldse-Hiszár* nem egyéb, mint a Bosporus ázsiai partján levő Anatoli-Hiszár a Gökszu mellett, melyet I. Bajezid építtetett a XIV. század utolsó tizedében. S e mellett figyelembe kell venni, hogy a szultán Szeád-eddin szerint *Jalak-abad* féle ment, a mely nem más, mint a Bruszától északra, a nikomédiai öböl déli partján fekvő mai *Jalova*. Igaz, hogy a Hellespontus európai partján, Gallipolitól s Galatától délre is van egy *Jalova*, a melyet talán szintén nevezhettek Jalak-abad-nak. Sajátságos, hogy II. Mohammednek a várnai csata után írott fethnáméja nem említi a Gallipoli mellől való eltávozást, hanem azt mondja, hogy atyja ott kelt át a tengeren, hol az európai hajóhad állott, melyet heves harcz után elűzött. L. a Függelékben a VI. és VII. számú okmányokat.

[2]) L. a Függelékben a VI. és VII. okmányhoz való jegyzetet.

[3]) *Kara Mikhál* = Fekete Mihály = Szilágyi Mihály, a kit tudvalőleg nyugati írók is *Schwarzer Michel*-nek neveznek s szintén

támadást Murád szultán ellen, sőt Murád szultán seregének két szárnyát kimozdították helyökből. Azonban az anatolii sereg igen hevesen küzdött a hitetlenekkel. Rendkívül nagy csata volt. Az anatolii béglerbég, Göjegü Karadsa, vértanúvá lőn. A mint az anatolii sereg a béglerbég elestét látta, szétszóródott. Mihelyt a rumilii sereg és az akindsik megpillantották az anatolii hadosztály rendetlen futását, ők is megfutottak, mielőtt a hitetlenek rájok rohantak volna s hátra sem néztek. Ekkor Murád szultán, ez állapotot látva, ég felé emelt arczczal ilyen alázatos könyörgést bocsátott a felséges Istenhez: »Óh Isten! az iszlam vallásának most is te adj erőt és győzelmet kegyelmedből. Mohammed Musztafa imájáért s arczának fényéért és világosságáért segítsd diadalra az iszlam hitet!« Igy könyörgött Murád szultán a felséges Istenhez. Imádsága azonnal meghallgattatott, a felséges Isten győzelmet adott az iszlam seregének.

Mert az átkozott király szivében az ördög kisértése diadalmaskodott s ez elbizakodottá tette őt; ez elbizakodottságában hősnek hivén magát azt gondolta, hogy a sereget ő egyedül szétveri és ezért a középpontra rohant, hol Murád szultán állott. A hadrend széléhez érkezve, a király lova megbotlott, az átkozott király pedig arczczal leesett róla. Két janicsár volt épen azon a helyen, egyiknek neve Kodzsa Khizr s ezenkívül még más vitézek is voltak ott közelben, a kik az átkozott király fejét levágták és Murád szultánhoz vitték. Murád szultán látván a király fejét, hálát adott Istennek. A király fejét lándzsára szúrva magasra emelték s a kikiáltók négy felé ezt kiáltották: »e fej a király feje!« Megtudván pedig a futó sereg, hogy az a király feje, azonnal visszatért Murád szultán mellé. A mint a hitetlenek serege látta a király elestét, innen az átkozott Jankóhoz futottak és hírt adtak neki, a ki — látva a helyzetet — nem engedte a sereget szétszóródni. Némelyek úgy beszélik, hogy mikor az átkozott Jankó látta, hogy a hitetlen sereg futni akar, ezt mondta nekik: »Hej, mi ide nem a királyért jöttünk, hanem vallásunkért jöttünk!« s e szavakkal megállította a seregét. Ekkor az átkozott Jankó ismét megtámadta az iszlám hadát, de mikor látta, hogy a megfutott müszülmán sereg visszajött Murád szultánhoz és így megsokasodott: akkor a piszkos Jankó búnak eresztve fejét megfutott, mit látván a hitetlenek, ők is futásra vették a dolgot. Mikor az iszlám serege látta a hitetlenek futását, mindenfelől üldözni kezdte őket s még azok is, a kik előbb

azt mondják róla, hogy a bal szárnyat vezette. L. Hadtörténelmi Közlemények 1888. évf. 289., 290.

nagyon messze elfutottak, ismét összeverődve űzőbe vették a hitetleneket.

Murád szultán azután a janicsárokkal, azábokkal és a mellette maradt sereggel a hitetlenek szekérvárára rohant, hol igen hevesen harczoltak, de a hit harczosai végre is elfoglalták a szekérvárat és rendkívül sok zsákmányt nyertek.

Azután az állam nagyjai és a bégek Murád szultánhoz jöttek és szerencsét kivántak neki a győzelemhez. Az ütközet után három napig a csata helyén maradtak, a negyedik napon pedig fölkerekedett Murád szultán és Edirnébe ment. A hidsre 848. évében történt.[1]

(XII. 83—86a.)

(A rigómezei ütközet 1448.)

Azután Murád szultán Juvan-ili[2]) és Arnaud[3]) vilájete ellen indított hadjáratot. Kucsadsik várát s még más két várat[4]) elfoglalt, Juvan-ili-t kirabolta és feldúlta. Az arnaut fejedelmet, Iszkendert,[5]) kiűzte országából, tartományát elfoglalta s a templomokat lerombolván, helyeikre mecseteket építtetett.

Midőn ily módon az iszlam abban az országban hatalomra jutott, e közben az a hír érkezett Murád szultánhoz, hogy a piszkos Jankó — a ki Magyarországon a király helyére ült[6]) — a magyarokat, szászokat, alamánokat, cseheket, latinokat és oláhokat szövetkezésre birván támadást intéz s roppant nagy sereggel Belgrádot és *Kefünt*[7]) meghaladva közeledik.

Mihelyt Murád szultán meghallotta e hírt, azonnal kijött Arnaud-országból és Szófiában állapodott meg, honnan a világ minden része felé leveleket küldve harczba hívta az anatolii és rumilii sereget, tízezer azábot s más vitézeket a birodalomból. S mivel az hirdettetett ki, hogy szent háború és általános fölkelés lesz, a népből is igen nagy sereg gyült össze Murád szultán mellé. Ágyúkat, puskákat, íjakat, pajzsokat s mindenféle harczi eszközöket és fegyvereket, a mik szükségesek voltak, elkészítettek. E hadjáratban Mohammed szultán is részt vett.

---

[1]) 848. = 1444. ápr. 20—1445. ápr. 8.

[2]) Görögország.

[3]) Az arnauták országa, Albánia.

[4]) T. i. Korinthus, Patras és Thebae.

[5]) Castriota György = Iszkender bég, Skander bég.

[6]) Az eredetiben: »Ungurúszda kendiji kiral jerinde kojub«.

[7]) *Kefün* a régi *Keve* a Duna mellett, Belgrád közelében. Az 1189-ben Magyarországon és a Balkán félszigeten átutazott Ansbert osztrák papnál *Gowin,* Bonfiniusnál pedig *Kobi.*

Ez alatt az oláhországi sereg átkelt Nikobóli felé, hogy annak vidékét elpusztítsa. Azonban a végvidék bégjei, Firuzbég-oglu Mohammed bég és Haszán bég, az oláh sereget hátulról megtámadták és sok hitetlent levágtak. A hit harczosai az oláhokon nyert győzedelem örömhírét tudatták Murád szultánnal.

Ekkor Murád szultán, ez örömhírtől lelkesíttetve 50—60,000 főből álló sereggel a hitetlenek nyomát követve *Koszovára*[1]) ment. Itt Murád szultán és Jankó szemben álltak és megütköztek egymással.

A nagy harczban a két hadsereg egy nap és egy éjjel szórta egymásra az ágyú- és puskagolyókat s a nyilakat, mint az istennyilát. Az átkozott Jankó a müszülmánokat a két oldalon támadta meg s Murád szultán két szárnyát, az anatolii és rumilii sereget, visszanyomta. Így a jobb- és balszárny megveretvén, Murád szultán egyedül maradt, de a janicsárok és azábok fedezték őt. Az ágyú- és puskagolyó mind a két részről esőként hullott s olyan harcz volt, hogy nem lehet elbeszélni. De Murád szultán olyan erősen állott helyén, hogy a hitetlenek serege, minden erőlködése mellett sem birta elmozdítani állásából. Az iszlam serege látta, hogy a hitetlenek tetőtől-talpig vasba vannak öltözve s az iszlám seregét szétszórták. Mikor tehát belátták a hit harczosai, hogy a hitetlenek megverik őket s nem lehet a kas fallal szembe menni: a hitetlenek előtt két részre válva vitértek előlük s a mint a hitetlenek áthatoltak köztük, a hit harczosai a gyaurok háta mögé kerülve karddal aprították őket. A gyaurok ekkor megrémültek s a hátul levők szorították az elül levőket. Minthogy a hitetlenek lovai mezitelenek voltak, a hit harczosai részint karddal szúrták agyon, részint másképpen ölték meg őket és így a hitetlenek egymást gázoltatták el lovaikkal. Mivel pedig a gyaurok többé nem fordulhattak vissza, megfutamodtak. A mint az iszlam serege ilyen állapotban látta a gyaurokat, az előbb megfutott müszülmánok is visszatértek a környékről és a gyaurokra rohanva estig harczoltak velök.

A gyaurok egy része tehát levágatott, az életben maradottak pedig vagy szekereik közé vonultak vissza, vagy világgá futottak. Ekkor a müszülmánok űzőbe vették a gyaurokat, a kik, mivel lovaik a csatatéren maradtak, gyalog menekültek. Egy nagy falu volt itt a közelben, a gya-

[1]) *Koszova* = Rigómező. A törökök által használt Koszova név = *Koszovo* (t. i. polje). A szónak *ova* végét aztán egynek érezték a »mező, síkság« jelentésű török *ova* szóval s ezért írta Szeád-eddin így: *Kosz ovaszi* vagy *Kosz szahraszi*, mely ezt jelenti: »Kosz mezeje«.

log maradt gyaurok tehát e falu házaiba menekültek s kapuit eltorlaszolták. A müszülmánok pedig felgyujtották a falut s a völgyben azon éjjel nappali világosság lőn.

A hit harczosai ezután a gyaurok szekereit fogták körül és estétől reggelig tartott az ágyú- és puskatűz. Végre az átkozott Jankó, mikor látta, hogy a dolog rosszra fordult, a gyaurokat ilyen csellel szedte rá: »Ti maradjatok itt a helyeteken, én elmegyek és a törököt hátulról támadom meg. Tehát ti elölről, mi pedig hátulról aprítsuk a törököt.« Ezt mondván a hozzája tartozó embereit elvitte és megszökött velök.[1]) A szekérvárban maradt gyaurok pedig egész reggelig harczoltak.

Mikor megvirradt, a hitetlenek látták, hogy Jankó sem közöttük nincs, sem künn semmi nyoma, az iszlám serege pedig körülvette a szekérvárat. A gyaurok tehát azonnal fejük megmentéséről gondoskodtak s utána ők is megszöktek. Akkor a müszülmánok üldözni kezdték a gyaurokat; egy másik rész pedig elfoglalta a szekérvárat és a benne találtakat részint kardra hányta, részint foglyokká tette. Egy-két bánjokat is elfogták és Murád szultán elé vitték. E bánok egyike volt egy *Kara Mihál* nevű, a kit később Murád szultán szabadon bocsátott. Azután a bégek és vezírek Murád szultánhoz jövén szerencsét kivántak és kezet csókoltak neki.

Ezután Murád szultán megszemlélte a gyaurok vereségét. A harczmezőn rengeteg sok halomban feküdtek a holtak egymáson. Vele ment egy Azáb bég nevű, ősz szakálú öreg bég, a kihez Murád szultán így szólt: »Nézd csak, Azáb bég, e levágott hitetlenek közt egyetlen egy ősz szakálú sincs.« Mire Azáb bég így felelt: »Óh szultánom! éppen ezért érte szegény fejüket ez a szerencsétlenség; mert ha régi, tapasztalt emberek lettek volna közöttük, nem érte volna őket ez a csapás.« [2]) Ez a hidsre 852. évében történt.[3])

Másrészt midőn az átkozott Jankó a hozzá tartozó embereivel megszökött és útját folytatta, Láz-oglu, a deszpot, embert küldvén Jankó elébe, Szemendrébe vezettette, hogy ott Jankót mint vendégét fogadja. Jankó tehát Szemendrébe ment, hol a deszpot szivesen látta és Jankó néhány napig nála maradt. Mikor a müszülmán bégek meghallották, hogy az átkozott Jankó Szemendrébe ment, ezt mondták Murád szultánnak: »Az átkozott Jankó Szemendrében van, köve-

[1]) Ezt Szeád-eddin is elmondja Hunyadyról, de Nesri nem.
[2]) Ezt Szeád-eddin a *várnai* csata alkalmából beszéli el.
[3]) 852. = 1448. márczius 7—1449. febr. 23.

teld kiadatását a deszpottól.« De Murád szultán erre ezt mondta: »Hej bégek, hát ti e hitvány gyaurtól annyira nem maradhattok, hogy szeretnétek, ha kiadatását követelném és agyonütném? Bárcsak volna még nehány ilyen piszkos gyaur, a kik többször ellenünk jönnének, hogy a hit harczosai még több zsákmányhoz jutnának a harczokban!« Azonban Jankó elment Szemendréből és visszatért országába. Azután Jankó Láz-oglunak, a deszpotnak, ezt az izenetet küldte: »Te engemet csellel vezettettél Szemendrébe és letartóztattál; ha a török kért volna engem tőled, kiadtál volna neki.« Ilyenformán Jankó ellenségévé lőn Láz-oglunak s nagyon áskálódott ellene. De Láz-oglunak nem az volt a szándéka, hogy Jankót kiadja a töröknek, hanem csak az, hogy megvendégelje. Azután Murád szultán hazatért, s azon évben nem is indult hadjáratra.

(XIII. 138a.)

Mohammed szultán azután, hogy Kosztantiniét elfoglalta, Láz országa ellen ment, *Szivridse-Hiszárt*[1]) és *Amult*[2]) elfoglalta s a tartományt kirabolta. Az ezen országból kivitt foglyok számát csak az isten tudja. Az Isztambul környékén lakó gyauroknak legnagyobb része ez országból került ki. A hidsre 858. évében történt.[3])

(XIV. 139.)

(Belgrád ostroma 1456.)

Azután Mohammed szultán *Belgrád* ellen ment, de nem birta elfoglalni. Itt lőn vértanúvá Táji Karadsa béglerbég. Ez évben két üstökös csillag jelent meg, egyik nyugoton, másik pedig keleten. Ez a hidsre 859. évében történt.[5])

(XV. 139.)

(Szendrö elfoglalása 1458.)

Azután Mohammed szultán *Szemendrét* támadta meg s ezt ezen évben királya önként feladta.[6])

---

[1]) *Szivridse-Hiszár*, vagy Nesrinél: *Szifridse-Hiszár* = Osztrovicza.

[2]) Szeád-eddinél: *Amula*, Idrisznél: *Ohul*.

[3]) 858. = 1454. január 1—1454. decz. 21.

[4]) Turszun bégnél is *Táji Karadsa*, mig Nesrinél *Táti Karadsa* ruméliai béglerbég.

[5]) 859. = 1454. decz. 22—1455. decz. 10.

[6]) Az eredetiben: »Bu szene kirali kendi ikhtiár ile verdi«. Ennek megértésére v. ö. a mit Turszun bég mond e dologról a II. fejezet elején.

(XVI. 139a.)

(Oláhországi hadjárat 1462.)

Azután Mohammed szultán Oláhország ellen indított hadjáratot és átkelt a Dunán. *Drakul-oglu Kazikli*[1]) nem mervén nyiltan szembeszállani Mohammed szultánnal, éjjeli támadást intézett, de megveretett és megfutott. Újabban is leöletvén saját serege, egymagára maradt s országát elhagyván Magyarországba ment. Magyarország királya pedig a Kazikli vojvodát megölte.[2]) Ezután Mohammed szultán Kazikli testvérét[3]) tette Iflak fejedelmévé.

Azután Mohammed szultán a tengeren hajókat küldve, maga pedig szárazon menve elfoglalta *Midilli*[4]) szigetét és várát s fejedelmét is elfogta. Iflak és Midilli egy ugyanazon évben hódíttattak meg, a hidsre 866. évében.[5])

(XVII. 140–140a.)

(Jajcza ostroma 1463.)

Azután az átkozott magyar megtámadta *Jajcsa* várát, némi ideig vívta s végre is elfoglalta. Tehát Mohammed szultán ismét Jajcsához ment s bár sokáig vívta, nem birta visszavenni.

Azonban mikor Mohammed szultán Jajcsa ostromával volt elfoglalva, másik részen az átkozott magyar hadsereggel jött *Izvornik* ellen és ostrom alá fogta. A mint tehát Mohammed szultán meghallotta, hogy az átkozott magyar megtámadta Izvornikot, kénytelen volt ágyúit vizbe sülyeszteni s éjjel Jajcsa alól fölkerekedni, honnan Szófiába ment s ott megállapodott.[6]) Azután mindenfelé leveleket küldött

---

[1]) A törökök *Vlád* oláh vajdát kegyetlenségeért — mert az embereket karóba húzatta — »karós vajdának« (kazikli vojvoda) nevezték.

[2]) Mint tudjuk, ez nem igaz; mert Mátyás csak börtönben tartotta tíz évig, akkor kiszabadult és másodizben is vajdává lőn, de csak két évig, mert egyik rabszolgája meggyilkolta. — Turszun bég már közelebb jár az igazsághoz, mikor azt mondja, hogy a Kazikli vojvodát a magyar király börtönbe vetette s abban halt meg.

[3]) T. i. Radult.

[4]) *Midilli* vagy *Midillü* = Lesbos szigete.

[5]) 866. = 1461. október 6—1462. szeptember 25.

[6]) A négy török író közűl — a kik ez eseményt tárgyalják — Névtelenünk ismeri el legőszintébben a szultán megfutamodását Mátyás elől. Míg azonban a mi kútfőink szerint Mátyás egyenesen Jajcza

szét, melyekkel még néhány csapatot gyüjtött és e sereggel Mahmud pasát Izvornikhoz küldte. De mielőtt még Mahmud pasa odaérkezett volna s mikor Mohammed szultán még Szófiában volt, egy éjjel — a felséges isten akaratából — a gyaurok azt hiresztelték, hogy a müszülmánok ide érkeztek; az átkozott király tehát éjfélkor otthagyván a várat elfutott. Azután a hit harczosai annyi zsákmányt nyertek, hogy nyelvvel nem lehet kimondani és rendkívül sok hitetlent hurczoltak fogságba.

---

fölmentésére ment s csak Mohammed megfutása után vette ostrom alá Szreberniket és Zvornikot: addig a török írók szerint Mátyás előbb Zvornikot ostromolta, hogy így elvonja a szultánt Jajcza vívásától.

II.

Nesri.

Tárikh-i-ál-i-Oszmán.

(Az Oszmán-ház története.)

A török történetírás napjainkig fenmaradt második termékének szerzőjéről, *Nesri*ről, igen keveset tudunk. Rijázinak (valódi neve: Mevlána Mohammed bin Musztafa) 1609. évből való »Riaz-es-suara« (költők kertje), vagy másképen »Tezkeret-es-suara« (költők életrajza) czímű munkája szerint Anatoliában, Bruszában született, I. Szelim korának leghíresebb költői közé tartozott s ugyanazon szultán alatt — tehát az 1512. és 1520. évek között — halt meg. Müderrisz (tanár) volt szülővárosában s ugyanott végezte be életét is.

Egész munkájában csak egyszer emlékezik meg magáról, mikor arról ír, hogy II. Mohammed 1481 tavaszán új hadjáratra indult Kis-Ázsián keresztűl, de május 3-án Maldepe mezején meghalt és így a sereg, melyben ő is jelen volt, visszatért Sztambulba (237a.). Ha szerzőnk részt vett az 1481-ben csak megkezdett hadjáratban, úgy 1460 körűl születhetett és 1520 felé halt meg.

Neve tulajdonképen *Mohammed* (Mevlána M.) volt, míg a *Nesri* név — mely a munkája végén levő s II. Bajezid szultán dicsőitésére írott kaszidében fordúl elő — csak tekhallüsz, vagyis későbben fölvett, írói név.

Nesri munkája, a »*Tárikh-i-ál-i-Oszmán*«, a *bécsi* császári könyvtárban van Hist. Osm. 15. szám alatt s ne-

gyedrét alakban 250 levélből áll, melyből azonban hiányzik a 2-ik levél, vagyis a 2. és 3. lap. Nem külön, önálló munka, hanem — mint a szerző a 3. levélen (de e példányban a 2. lapon) mondja — egy nagyobb »*Dsihannuma*« czímű művének, vagyis dynastiák szerint rendezett általános történelemnek hatodik és utolsó része. A nagy munka öt első része vagy kötete — úgy látszik — elveszett és csak e hatodik rész maradt fenn, melyet nem csak azért tekinthetünk külön, egész munkának; mert már régen is így önállóan, a külön »Tárikh-i-ál-i-Oszmán« czímen volt ismeretes, mint Hadsi Khalfa bizonyítja; hanem azért is, hogy tartalma bevégzett egészet alkot, a mennyiben az előző részektől függetlenűl tárgyalja a nyugoti törökök történetét a szerző koráig.

A munka három szakaszra (tabaka) van osztva. Az első szakasz 3—7. levélen Oghuz khán utódairól, a második 7—18. levélen a rúmi szeldsuk szultánokról szól, a harmadik pedig a 18. levéltől végig Oszmán utódainak történetét tárgyalja. Végződik a 890. évvel, t. i. az *1485*. évi moldvaországi hadjárat elbeszélésével. Ez után beszél még néhány levélen II. Bajezid emlékeiről, az eddigi oszmán vezírekről, továbbá az ulemákról és sejkhekről.

A Bécsben levő példányt leírta Huszejn bin Haszan a 966. év Szafar hó 20-án = 1558. deczember 2. Az eredetinek iratási idejét azonban nem tudhatjuk pontosan; de a mennyiben tartalma az 1485. évvel végződik, másfelől pedig az 1495-ben meghalt Dsem herczegről még mint életben levőről beszél: a munka mindenesetre e két év határán belül iratott.

Nesri *forrásai* először régibb írott művek, ámbár egyet sem nevez meg közűlök; másodszor a szájhagyomány; harmadszor — olyan eseményekre vonatkozólag, melyeknek ő maga nem volt szemtanúja — a korabeli emberek szóbeli közlései, melyeket rendesen így hoz fel: »az elbeszélő kezessége mellett«; végre a saját közvetlen tudomása. A legtöbb esemény előadását így kezdi: »úgy mondják«, »beszélik«, »az elbeszélők így beszélik el«, — mely kifejezéseket nemcsak a szájhagyományra és szóbeli közlésekre kell érte-

nünk, hanem írott forrásokra is. — Többször látjuk, hogy forrásainak különböző adatai fölött kritikát gyakorol és annak alapján adja elő az eseményt, a melyiket hitelesebbnek tartja. Egyik adatának forrásait egészen Ertoghrul koráig visszakisérhetjük, olyanformán, hogy az illető eseményt ő a korabeli idős emberektől vette, a kik azt Mevlána Ajasztól hallották, a ki ismét Urkhán rikjabdárjától (kengyeltartó), ez pedig apjától és ennek közvetítésével nagyapjától értesült, a ki már Ertoghrul idejében élt.

Nesri munkáját a későbbi török historikusok közül — mint alább látni fogjuk — Szeád-eddin is többször idézi mint forrását. De nyugaton is ismeretes volt az már iratása után egy századdal, a mennyiben a magyarországi származású *Murád* portai tolmács lefordította Hanivald császári követségi titkár számára (1570), a ki magával hozván Bécsbe, *Leunclavius* — az 1486-iki Névtelenek és Muhijeddinnek munkájával együtt — felhasználta 1591-ben kiadott »Historiae Musulmanae Turcorum« cz. művében. — Ujabban Behrnauer és Nöldeke közöltek és fordítottak belőle egyes részeket, amaz »Quellen für serbische Geschichte aus türkischen Urkunden« (Wien, 1857) cz. munkájában, emez pedig a »Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft« XIII. és XV. köteteiben (1859. és 1861.).

Nesri.

(I. 80a—94. levél.)

(A rigómezei csata 1389.)

. . . . Ezután Murád szultán a rúmi hadsereg vezérévé Áli pasát tevén Láz országába küldte. Áli pasa pedig *Filibébe*[1]) jött és két hónapig ott maradt; mivel a *Merics*[2]) folyó ki volt áradva és nem lehetett átkelni rajta.

Követ küldése Jákub Cselebiért és ennek megérkezése (80a—81).

A régiektől hallottak után beszélik, hogy Murád szultánnak nagyobbik fia, Bajezid Cselebi, a szultán után ment, kisebbik fia, Jákub Cselebi pedig Anatoliban maradt mint Karaszi szandsák ura. Murád szultán ehhez is embert küldvén meghagyta neki, hogy gyorsan készüljön fel és legyen vele e hadjáratban. Jákub Cselebi pedig, mihelyt az uralkodó embere megérkezett, azonnal készülődéshez látott s Geliboli-nál átkelvén, sietve az uralkodóhoz érkezett. Murád khán így akkora sereget gyüjtött össze, a mekkora Rúmban azelőtt még nem gyűlt össze s csak a tábori kereskedő nép 10,000-re rúgott.

Elbeszélés a hitetlenekről (81).

Beszélik, hogy mikor az uralkodó Filibe mezején táborba szállott, Láz fejedelme ezt meghallván, tűzbe jött és így szólt: »Jaj nekem! Olyan bajt hoztam a fejemre, mintha a tigrist fölriasztottam, az oroszlánt fölébresztettem, az éber kigyónak farkára hágtam s a farkasra követ dobtam

---

1) *Philippopolis* török neve.
2) A *Maricza.*

volna. De késő bánat: ebgondolat. Mit tegyek? Már most nincs más mód, mint halálig küzdeni.« Miután az uralma alatt levő hitetleneket lehető gyorsan összegyüjtötte, a szomszédos nagy *bán*okhoz[1]) és fejedelmekhez követeket küldött ilyen izenettel: »A török hatalmas sereggel indult ellenem, tehetetlenül állok a baj közepette. Ha nem segítetek rajtam, a török sem engem, sem titeket nem hagy életben.« Ekkor veje, *Vulk,*[2]) továbbá *Jund-oglu Dimitri* és Boszna fejedelme *Szarudsa Kömi*[3]) is mind melléje gyülekeztek. Egy szóval Láz igen sok hitetlent küldözvén szét, segedelmet kért s Oláhországból, *Magyarországból,* Csehországból, az arnautáktól, bulgároktól és frenkektől[4]) segítség jövén, annyi hitetlen gyült össze, hogy ennyi azon idő óta még sohasem volt együtt. Mondják, hogy mintegy 500,000 hitetlen harczos vala együtt.[5])

Láz országában két folyóviz van, az egyiket Nagy-Moravának, a másikat Kis-Moravának[6]) hivják. A Kis-Morava innen, a Nagy-Morava pedig túl felől van s ha kiáradnak, a madár sem bir átrepülni rajtok. A kettőnek távolsága egymástól jó hátas lónak is két napi járóföld. Láznak és a megérkezett hitetleneknek hada a túlsó Morava partján gyülekezett.

---

[1]) Nesrinél is *bán*, valamint a többi historikusoknál is. Ahmed Vefik pasának 1876-ban kiadott török szótára így magyarázza meg e szót: »*Bán:* a szláv nyelvben *hákim* és *szerdár* rangú embert jelent. *Bánát:* hákimság, pl. Temesvár bánátja«. (I. 254.)

[2]) T. i. Brankovics Vuk. De l. Hammer X. köt. 661.

[3]) T. i. Tvartkó.

[4]) Tehát a szerbekkel együtt összesen *hét* nemzet volt a csatatéren. Szeád-eddin ezeket említi a szerbeken kívűl: boszniai, frenk, magyar, oláh, moldvai, arnaut, szláv (»kik ma cseheknek és lengyeleknek hivatnak«) és *hét* híres bég seregéről beszél. I. Bajezid fethnáméja is hét fejű sárkányhoz hasonlítja a keresztyén hadat, melyben a következőket említi a szerbeken kivűl: boszniai, oláh, magyar, bulgár, arnaut, cseh és lengyel. A magyar sereg, mint tudjuk, Garay Miklós macsói bán dandára volt. Az 1486-ki Névtelen is elég részletesen ir e csatáról, de ő csak Láz-oglut és szerb sereget (szirf leskeri) emleget.

[5]) E nagyítás alapja valószinűen Lázár követének ijesztgetése, a ki — mint alább olvasható — állítólag azt mondta Murádnak, hogy a keresztyén sereg 18-szor akkora, mint a török had, mert az 500.000 emberből áll; mig visszatérte után már csak háromszorta nagyobbnak mondta a keresztyének számát Lázár előtt. Szeád-eddin már csak 200.000-et mond. — Engel, Czarostavnik után, a szerb sereg számát 10.000-re, a törökökét pedig 30.000-re teszi.

[6]) Nesrinél amaz *Ulu Morava*, emez *Kicsi Morava,* mert törökűl *kicsi* vagy *kicsik* és *kücsük* = kicsi, kis.

Láz tanácskozása a háborúról (82).

Mondják, hogy Láz, mikor az összes hitetleneket egybegyüjtötte, tanácsot tartott és kérdezte, hogy mit kellene tenni a törökkel. Egyik azt mondta: »ütközzünk meg«, a másik meg: »egyezkedjünk ki vele«, a harmadik: »innen fölkerekedvén és a töröknek nem hagyván jó állást választani, rohanjunk rá«, a negyedik pedig: »maradjunk itt«. Midőn az egyezkedést ajánlót egyetértve kinevették s azt mondták neki, hogy ekkora seregnek összegyülése után a töröknek egyezségét ajánlani esztelenség volna, akkor közülök egy okosabb így szólt: »Leghelyesebb lesz, ha halogatás nélkül sietünk megütközni; mert a töröknek hadi ereje mindinkább szaporodik, a mi seregünk pedig minél tovább áll, annál inkább fogy. Továbbá a török ravasz nép, nagyon jól érti a hadi fortélyt, tehát a mi hadi eszközeinknek is alkalmasoknak kell lenniök. Először küldjünk követet (kémet), hogy tudja ki Murád szándékát, kémlelje ki seregének állását és mozdulatait s ezekről hozzon hírt és akkor menjünk reá. Azután csaljuk a törököt hegyszorosba, álljuk el az útakat és így törjük össze egy szálig.« E tervet Láz is helyesnek találván fölkerekedett és a Nagy-Morava innenső partján ütött tábort, honnan követet küldött az uralkodóhoz.

Murád szultán útja Filibétől Ikhtimánig (82a).

Mondják, hogy miután az uralkodó Filibéből elindult, a harmadik napon *Ikhtimán*nak mezején szállott meg s ott három napig pihent. Szerráds fejedelme is ide jövén, seregével Murád szultánhoz csatlakozott. Itt az út ketté válik; az egyik út jobbra menve Szófián, majd Nisen keresztül Sehirköj felé, a másik pedig balra menve Ilidse felé visz s nagyon vizes út. Az uralkodó a hitetleneknek mondta: »Ti jobban tudjátok, hogy melyik úton lesz jobb menni.« Mindnyájan azt mondták, hogy a balra vezető út alkalmasabb és könnyebb, a jobb felé menő pedig kerülő. Mind ezt bizonyították, a kik ez útakat ismerték. Az uralkodó ezt hallván választott az útak közűl és a harmadik napon *Alaeddin* mezején ütött tábort, hol két napig időzött. A következő napon Küsztendil fejedelme is[1]) megérkezett ide seregével. Minthogy ez Murád szultánhoz igen hű vala, ezt tette meg a hadsereg kalauzának. Innen Murád szultán néhány

[1]) Konsztantin.

nap alatt *Ilidséhez*[1]) érkezett. Mikor az uralkodó Küsztendil urának tartományába jutott, igen pazar vendégséggel fogadta: tej és méz folyó módjára folyt a táborban. S a mennyi főúr volt Ilidsében, mindnyájan az uralkodóhoz csatlakoztak. Az uralkodó innen elindulván, mihelyt *Ulu-ovánál* megszállott, ezt mondta Áli pasának: »Egy emberre van szükségünk, a ki előre menjen és hírt hozzon nekünk a hitetlenekről.«

Evrenosz gházi vállalata nyelvek hozására (83).

Beszélik, hogy mikor az uralkodó embert kívánt hírt hozni, hádsi Evrenosz az uralkodó előtt megcsókolván a földet, ezt mondta: »Ha e szolgádnak parancsolod, én elmegyek és isten segélyével végrehajtom ezt a feladatot.« Az uralkodó így válaszolt: »A végek fortélyát te legjobban ismered, tehát menj.« Ekkor Evrenosz negyven emberrel váratlanul *Üszküb* várához[2]) ment, néhány foglyot ejtett és az uralkodóhoz hozta, a miért az uralkodó igen megdicsérte.

A szultán megszállása Karatonlinál és követ érkezése Láztól (83a).

Mondják, hogy mikor az uralkodó Ulu-ovától elment, *Karatonli*[3]) nevű helyen állomásozott egy ideig. Ide követ jövén Láztól, a hozott izenet röviden ez volt: »Ime én készen vagyok. Három hónap óta még ha szekéren jött is, meg kellett volna érkeznie. Ha férfi, jőjjön, ütközzünk meg, ha pedig nem jön, legyen készen, mert én fogok menni, Minden nap csak vadászattal foglalkozva s csak vad után járva késlekedik és minket is késleltet.« Az uralkodó hallván e szavakat, megharagudott a követre és ezt mondta: »Ha nem néznénı, hogy követ vagy, azonnal feldaraboltatnálak. Csoda-e, ha az az átkozott ilyen gőgösen beszél, hiszen még nem tapasztalta az iszlám kardjának csapását. A ki ennek súlyát még nem érezte, az azt hiszi, hogy vaskézzel üt pofon mást. A macska is oroszlánnak képzeli magát sötét házban. Reménylem, hogy meg fogom mutatni neki a török férfiasságot.«

Ekkor az egész hadsereg magára öltve fegyverzetét, teljes hadi készlettel lóra ült és így mutatta be magát a

---

[1]) T. i. a küsztendili hévizekhez. Hammer (I. 178) ezt írja Küsztendilről: »Sie hat Ueberfluss an kalten und varmen Wassern. Ein Dutzend von warmen Schwefelquellen ist mit Domen überwölbt«.

[2]) Skopje a Vardar folyó mellett.

[3]) Bizonyára = *Karatova*, mely Küsztendiltől délnyugatra fekszik.

követnek, mire a hitetlennek szive meglágyult és úgy remegett, mint a rezgő nyárfa levele. De aztán ismét neki bátorodva így szólt: »Óh sah! ámbár ilyen sereget mutatsz be nekem, de a mi hadseregünk mégis tizennyolczszor ekkora, mint a tied. Nekünk 500,000 vértes, pánczélos fegyveresünk, aczélból való vitézünk van s mindegyik megfelel ezer töröknek.« Az uralkodó azonnal megharagudván a követre, ezt mondta neki: »Hej átkozott, pokolra való piszkos kutya! Ha az egész világnak serege veletek lesz is, Allah kegyelmével s Mohammednek természet fölötti erejével mindnyájának vérét a porba ontom, azokat mint varjúkat lábbal összetiprom, egyszerre ezrivel töröm össze őket, magának pedig fejét veszem.« Ezt mondván elkergette a követet, a sereget pedig ismét letelepítette.

A szultán tanácskozása a vezírekkel (84).

Mondják, hogy az uralkodó az állam oszlopait és a birodalom nagyjait összegyűjtvén tanácskozott velök. Mielőtt valaki egy szót is szólt volna, hádsi Evrenoszt így szólítá meg: »Evrenosz, hogyan kellene e gyaurral találkozni és harczolni? hogyan kellene e dologban leghelyesebben eljárni?« Evrenosz gházi pedig a földet megcsókolván, így szólt: »Óh fejedelem! én csak csekély szolga vagyok, mi lenne tehát az én gondolatom és véleményem. Szulejmán mellett[1]) micsoda gondolata lehetne a hangyának és mi értéke volna beszédének? A seregek rendezése és a harczolás módja szultánom tudománya.« Az összes bégek is így nyilatkoztak. Az uralkodó ekkor így szólt: »Bégek! ámbár Allah kegyelméből harczban már sok sereget összezúztam, de a mostanihoz hasonló csatám még nem volt. A tanácskozás a próféta meghagyása, tehát egyetértve szükséges a gondolatokat összeegyeztetni.« Azután Evrenoszhoz szólt: »Már jó ideje, hogy téged e végekre[2]) tettelek; azóta ezeknek szokásait és mivoltát megismerted: a te véleményed nem olyan lehet, mint a többieké.« Erre Evrenosz gházi ezt mondá: »Legalázatosabb szolgád úgy látja jónak, hogy a felséges istenben bizva induljunk el korán és foglaljuk el a legjobb helyet, hogy amaz csak ezután jőjjön oda. Ne siessünk,

[1]) Szulejmán itt = bölcs Salamon.

[2]) Nesrinél: *uds*. Mint a magyarban is régen használták a *vég* szót »confinium, Grenze« értelemben (végek, véghely, Vég-Szendrő, Vég-Légrád stb.), úgy a törökben is ezt jelenti az *uds* szó, bár gyakrabban az idegen eredetű *szerhadd*. A legrégibb historikusoknál gyakran találkozunk az *udslar* (= végek, *uds bégi* vagy *udslar bégleri* (végek bégjei) kifejezésekkel.

hanem amaz kezdje meg az ütközetet. Mert a gyaurok, ha egy tömegben csoportosulva állanak, vasból való erősséget alkotnak, melyen nem könnyű diadalmaskodni; de mihelyt megütközve egymástól elválnak, igen könnyű megküzdeni velök. Ennyi az, a mit szolgád tud, a többit szultánom jobban tudja.« — »Áldassék az isten! az én nézetem is ilyen forma«, — mondá az uralkodó; azután fia, Bajezid felé fordulva kérdé tőle: »Kedves fiam, hát a te véleményed ez ügyben micsoda?« Bajezid khán így válaszolt: »az én szavam ugyanaz, a mi fejedelmem elméjében és Evrenosz gházi beszédében van.« Az uralkodó ekkor Áli pasára nézve, kérdé: »Te mit mondasz?« Áli pasa pedig ezt felelte: »Az én véleményem is csak az.« Egy szóval mindenkinek véleménye és gondolata megegyezett Evrenosz gházi szavaival.

Evrenosz gházi küldetése az elöcsapattal (84a).

Ezután az uralkodó ezt mondta: »Reggel a sereg induljon meg, de Evrenosz pasa Jigiddel menjen előre és a hegyszoroson átkelve csináljanak utat a harczosoknak.« Az éjszaka ebben mult el s mihelyt reggel lőn, hádsi Evrenosz pasa Jigiddel együtt néhány vitézt vevén maga mellé, az előcsapattal megindult és a hegyszoroshoz érkezett, a mely olyan szűk hely volt, hogy a lovasok csak egyenként mehettek át. A mint Evrenosz pasa társaival a szorosba ment, ugyanakkor Láz is harmincz hitetlen hőst a szorosba küldött, azt parancsolván nekik, hogy hozzanak hírt a törökről. A hit harczosai azonban erről mit sem tudtak. E hitetlenek a szorosnak egyik oldalán álltak s mikor a hit harczosait megpillantották, hirtelen rájok rohantak lovaikon. Egy hitetlen vitéz kiválván közűlök s lándsáját kezébe kapván Evrenosz bégre rohant és a mint Evrenosz bég szembeszállt vele, bele akarta szúrni lándsáját. De Evrenosz bég a lándsát elhárította magáról és tegezéből nyilat vevén ki, azzal a gyaurt mellen lőtte, úgy hogy az a hátán jött ki, a gyaur pedig halva rogyott össze. Egy másik is megtámadta, de Evrenosz bég azt is megölte. Egy szóval öt-tiz gyaurt megöltek, nyolczat pedig élve az uralkodóhoz hoztak. Az uralkodó ennek nagyon megörült és Karatonliból elindulván a Kis-Morava[1]) folyóhoz ment, azon átkelt és ott jónak látta megtelepedni.

---

[1]) Nesrinél: *Kicsi-Morava*, t. i. a bulgár-Morava.

A követ visszaérkezése Lázhoz (85).

Mondják, hogy Láz követe, a ki az uralkodóhoz jött vala, látván az uralkodónak magaviseletét és állapotát, mikor visszament, ezt mondta Láznak: »Óh goszpodár,[1]) a török serege nem akkora, a mekkorának mondták. Láttam hadi szereit, nem kell félni tőle, a mi seregünk háromszor annyi.« Azután elbeszélte, hogy mit mondott az uralkodónak, annak haragra lobbanását, szóval a történteket. A Láz mellett levő fejedelmek pedig sok hiábavaló esztelenséget beszéltek. Vulkoglu[2]) így kérkedett: »Én magam is megfelelek a töröknek, másra nincs szükség.« A venediki frenkek,[3]) oláhok, szóval mindegyikök részeg levén esztelenséget mondtak.

A szultán megszállása Gömüs-Hiszárnál (85a).

Beszélik, hogy az uralkodó a Kis-Morava mellől elindult ezernyi kibontott zászlókkal és lobogókkal, dobok pörgése mellett, hadosztályok szerint sorokban; a hősök és vitézek, a páratlanok és harczosok, teljes fegyverzetükben vonultak s mindegyikük szemében csak kicsiny szúnyognak tetszett a rege Rusztemje. Elől ment Áli pasa, utána Bajezid Cselebi szultán, ez után Ajne bég szubasi, aztán Jákub Cselebi, majd Szarudsa pasa s legvégül az uralkodó teljes felségében és pompában és *Szím-Hiszár*[4]) előtt szállott meg. Azon nap itt pihentek s midőn másnap tovább haladtak, a gyaurokból két nyelvet hoztak az uralkodóhoz. Az uralkodó ezt kérdezte tőlük: »Hol van a hitetlenek serege, vagy talán megfutott Láz, hallván, hogy mi jövünk?« A hitetlenek ezt felelték: »Láz megfutna előletek? hiszen épen ti reátok várakozik, ime itt a közelben van.« Az uralkodó parancsolta és mind a kettőnek fejét vették. Mikorára dél lőn, egy igen kedvező helyre érkeztek, a hol hegy, kő és szikla nem volt s az uralkodó parancsára tábort ütöttek.

Evrenosz gházi véleménye a gyaurok seregéről és a szultán szemléje (86).

Beszélik, hogy mikor az uralkodó itt megszállott, Evrenosz bég — miután a hitetlenek seregét megszemlélte — visszajött és hírt adott. Az uralkodó azt mondta, hogy azonnal csatarendbe kell állni az ellenséggel szemközt. Evrenosz

[1]) Nesrinél is *goszpodár*.
[2]) Brankovics Vuk.
[3]) Velenczei olaszok.
[4]) *Szím-Hiszár* ugyanaz, a mi *Gömüs-Hiszár*, t. i. ezüst vár, csakhogy a *szím* persa, a *gömüs* pedig eredeti török szó.

bég azonban így szólt: »Szultánom, most a nap forrón süt, a sereg fáradt, az ellenség pedig dühös: ma pihenjünk s holnapra kelve tegyük koczkára lelkünket és fejünket szultánom előtt Allahban bizva és nevét hangoztatva.« Az uralkodó pedig helyesnek találván e beszédet, azon nap pihentek.

Azután az uralkodó fiával, Bajeziddel együtt, lóháton fölment egy dombra és megnézték a gyaurok seregét. Látták, hogy egy sikság telides-tele van hadsereggel, annyira, hogy a katonaságtól a föld szine nem látszott s kerületét nem érte be a szem; mintha ott hegy lett volna aczélból. E seregben ötszáz lovas fejedelem s az egész hadban 500,000 férfi volt; szóval lovasokból és gyalogokból ekkora sereget még senki sem látott. Az uralkodó csodálkozva mondá: »Mily nagy hadsereget gyüjtött össze ez az átkozott! Én, a ki ekkora hadat állítottam ki, sohasem gondoltam volna, hogy ennek valamelyes serege is lesz és ime ez átkozottnak serege a mienknél kétszerte nagyobb, vagy talán ennél is több.« Ezt mondván, a felséges istenhez alázattal és fohászkodva így könyörgött: »Óh istenem! a prófétának, Mohammednek, szent nevéért kegyelmezz e lelkeknek s ne tégy engem az igazhívők pusztulásának okává!«

A csata mivoltáról és az iszlám győzedelméről (86a.)

Mondják, hogy az uralkodó — miután a gyaurok seregét megszemlélte és csodálkozva visszatért sátorába — az állam oszlopait és a birodalom nagyjait maga mellé gyüjtötte s először fiához, Bajezid khánhoz fordulva, kérdezte tőle: »Édes lelkem, e gyaurokkal való megütközés dolgában mit tanácsolsz? Mert én e hitetlennek hadát nem képzeltem ekkorának. Mit gondolsz: tevéket állítsunk-e föl magunk előtt, vagy csak így nyilt homlokzattal álljunk fel?« Bajezid khán válaszola: »A fejedelem eszével nem érhet föl a mi tanácsunk, de e szegénynek úgy tetszik, hogy már több év óta harczolunk a gyaurokkal és soha sem állítottunk magunk elé tevéket, tehát most se állítsunk. Bármily számos a hitetlenek hada, az isten kegyelme az iszlámmal van. Ha a felséges isten segít, e hitetlennel egy magam is végezek. Mert a mely embernek társa az ész és szerencse, bizonyos, hogy az isten segedelme is azé. Mostanáig minden csatában győztünk és diadalmaskodtunk, ezután se aggódj, a győzelem isten kegyelméből ismét a tied. Én egyáltalában nem nyugtalankodom: ha megölöd, szerencsések leszünk, ha az öl meg bennünket, vértanúkká leszünk.« Murád szultán Bajezid khánnak szép gondolatát megdicsérvén, szavait kedvesen

fogadta; mert Bajezid khán vitéz, okos és fenkölt szellemű ember vala.

Az uralkodó ezután Áli pasa felé fordulva kérdezte tőle, hogy hasznos vagy káros lesz-e tevéket állítani a hadrend elé. Áli pasa pedig így válaszolt: »Óh boldogságos, felséges padisah! A hitetlenek sokasága vagy kis száma miatt nem kell aggódni. A dolog isten kegyelmétől függ, a sokaságra vagy kisebb számra nincs tekintet. Továbbá a szent hagyományban föl van jegyezve, hogy mikor az iszlám serege a hitetlenekkel harczol, az angyalok könyörögnek istenhez, mondván: »Óh urunk! az előttünk levő függönyöket lebbentsd föl, hogy mi is lássuk, mit mivel az iszlám serege a hitetlenekkel.« Mikor tehát az angyalok — hogy a mi állapotunkat megismerhessék — istentől a függöny föllebbentését kérik: nem helyes, hogy mi függönyt akaszszunk magunk elébe. Mert a harczhoz nem való függöny s egyszersmind a próféta is mondta, hogy a kinek orrába a harcztér pora bemegy, az nem szagolja a pokol bűzét és nem látja füstjét. Tehát felséges uralkodó! a harczban csak a felséges istenhez kell folyamodni. Hála az Úrnak, hogy életünkben győzedelmesek szoktunk lenni; reménylem, hogy a diadal ismét a mienk lesz.«

Az uralkodó Áli pasának e szavait hallván, tetszettek neki. Azután Evrenosz béghez fordulva kérdezé: »Evrenosz bég, mi a te véleményed e tárgyban?« Evrenosz bég mondá: »A vélemény csak szultánomtól jöhet, ilyen embernek mi véleménye lehetne; azonban — magamat túlbecsülve — hadd szóljak én is egy szót.« »Beszélj!« — mondá. Evrenosz bég pedig ezt mondta: »Ámbár az uralkodó ő felsége jól gondolta a tevék felállítását; mert a gyaurok lovai nem hatolhatnak be a tevék sorába s így a tevék várhoz hasonló védelmül szolgálnának; azonban a teve igen ijedős állat s ha a seregnek nagy zajjal jövetelét látva megijed: oltalmazónk lesz-e akkor? Nem hallottátok Iszkender[1]) harczát Hindosztán királyával, a hindu *Fór*ral? Fór[2]) elefántokat állítva elül, mintegy várat csinált magának; Iszkender sah pedig néhány szekérre ágyúkat rakott, salétromot tétetett beléjök és az elefántokat annyira megijesztette, hogy azok megfordultak és így a hindu sereget az elefántokkal pusztíttatta el. Itt is, ha a tevék egyszerre megijednek és a sereg közé rohannak: ezek lesznek okai vesztünknek.«

A mint az uralkodó e véleményt hallotta, szívvel-

---

[1]) Azaz Nagy Sándor.
[2]) *Porus.*

lélekkel elfogadván, lemondott a tevék felállításának tervéről. Ekkor Murád szultán így szólt: »Tehát leghelyesebb lesz, ha íjászokat állítunk föl elől, hogy először azok szórjanak nyilat jobbra és balra; azután rohanjanak a harczosok harczi kiáltással a hitetlenekre. E harcz vagy vereséggel, vagy győzelemmel végződjék. Annyi harcznak, a mennyit életemben vívtam, az legyen a vége, hogy vértanúvá levén, dicsőséggel múljak ki a világból. Minden életnek halál a vége, miért kellene elcsüggednem e miatt?«

Ebben tehát megállapodtak és azonnal hősöket választottak ki őrökül, kiket a tábor védelmére rendelvén, az éjet biztosságban töltötték.

A csata napjának reggele és a csatarend felállítása (89a).

Úgy mondják, hogy midőn a világot bevilágító nap a Kaf-hegy ormáról fölemelvén fejét, a sötétséget világossággá változtatta s állatok és madarak eledel-kereséshez láttak: Murád szultán gházi parancsot adott s a harczi dobokat minden oldalon megverték, a trombiták, tábori sípok és üstdobok hangját az égig bocsátották. A csausok ezt kiabálták: »Hej vitézek, hej harczosok! ma az a nap van, mikor a gyaurok máját véresre festjük, vérüket patakban folyatjuk, beleiket kifordítjuk s fejöket levágjuk! Hej harczosok! ma a vitézség és hevesség napja van! Hogy annyi év óta a szultán kenyerét és savát eszszük, s hogy annyi idő óta vidámságban és mulatságban élünk: ez mind a mai napi szolgálatért van!« Az összes vitézek harczi fegyverzetüket magokra öltve és lóra ülve előjöttek s kezdték a hadosztályokat és sorokat alakítani, a középpontot, meg a jobb és bal szárnyat elrendezni, a tábori podgyászt elhelyezni, a homlokzatot és hátvédet felállítani.

A királyok királya, a nagy szultán, az idők forgásának tengelye s Oszmán házának dicsősége Murád khán gházi, Orkhán fia, a középpontban foglalt állást, udvari testőrsége pedig — hogy életét feláldozza uráért — előtte állott. Nagyobbik fia, Bajezid khán, a maga hadosztályával a jobb szárnyat, kisebbik fia, Jakub Cselebi, pedig a bal szárnyat alkotta. Evrenosz gházi a jobb, Ajne bég szubasi a bal szárnyon foglalt állást. Szaridse pasa, a gyalogság parancsnoka, a szarukháni és ajdini csapattal a bal, az azábok agája, Kurd, pedig a jobb szárnyra rendeltetett. Továbbá Indsedsik Balaban, Toudsa Balaban és Szirf Hamza is részint a jobb, részint a bal szárnyra álltak.[1])

---

[1]) Nesrinek a török hadsereg ilyen felállítására vonatkozó ez

A tűzér Hajder, a ki az ágyúzásban tökéletes mester vala, a homlokzaton foglalt helyet. Azután a podgyászt és málhát és a tábori kereskedő népet hátul helyezték el, mert az a hely nem volt félelmes. — Ilyen módon felállított csatarendben hadosztályonként, szakaszonként és soronként állottak. Murád szultán és Bajezid khán pedig bátorítva a sereget, nagy ajándékokat és kitüntető jutalmakat igértek neki. Azután az Aszaf bölcseségű[1]) nagyvezír, Áli pasa, a reggeli imát elmondván, a korán szavaival segélyt kért s a szent könyvet kezébe véve korán-szúrást tett és a jóslat e versben jött ki: »Óh próféta, küzdj a hitetlenek és képmutatók ellen!« Áli pasa látván ezt, nagyon megörült, a szent könyvet megcsókolta és homlokára tette; s azonnal lóra ülvén hírt adott erről az uralkodónak, a ki szintén nagyon megörült.

A csapatok rendezése az átkozott hitetleneknél (90a).

Mondják, hogy a tévelygő Láz, ez az átkozott kutya, is parancsot adott és a gyaurok serege lóra ült. A seregben a többieken kívül 300,000 maga is, lova is pánczélos vitéz vala. Minden 100,000 emberből 1000 vitézt kiválogatván elől állította fel, maga pedig a középen foglalt helyet. Gyalogságát a hitetlenek szokása szerint maga mögé, vejét, Vulk-oglut és unokáját a jobb, Jund-oglut pedig a bosnyák királylyal a balszárnyra állította. A frenkeket, iflakokat, arnautokat, *unguruszokat*, cseheket és bulgárokat a szárnyakon helyezte el. Már hajnalban megivott mindegyikök néhány pohár bort és félrészeg állapotban ezt tanácsolták egymásnak: »A kézrekerülő törököket élve fogjuk el, aztán adjuk el a frenkeknek és az árukat borért adjuk!« Mindegyik gyaurnak derekán egy kötél volt s egyik azt mondta: »az én kötelem harmincz arsin«, a másik pedig: »az enyim még hosszabb! Csak azon iparkodjatok, hogy a törököket élve fogjuk el és egyenként kötélre fűzzük!« Némelyik azt mondta: »A török nagyon kemény legény, kötéllel nem lehet megfogni, ezért nekem lánczom van, én erre fűzöm a törököket.« Hogy részeg fejjel micsoda osto-

---

adatát teljes hitelességre emeli az a körülmény, hogy magának I. Bajezidnak fethnáméja is éppen így adja elő a had elrendezését. Lásd a Függelékben. Azonban Szeád-eddin némileg eltérően írja le a felállítását.

[1]) *Aszaf* vagy *Aszef:* Bölcs Salamonnak állítólagos vezére és tanácsadója, a ki keleten közmondásossá vált bölcseségéről. Innen a keleti írók képzeletében a szultán mindig *Salamon* (Szulejmán, »korának Salamona«), a nagyvezír pedig *Aszaf.*

baságokat beszéltek, magok sem tudták. Volt közöttük egy bolondos gyaur, a ki látván ezeknek köteleit és lánczait, nevetett. Azok pedig bosszankodva kérdezték: »Hej te csácsogó komédiás, mit nevetsz?« A bolondos gyaur pedig így válaszolt: »Titeket nevetlek; mert nem emlékszem, hogy törököt a hitetlen lánczra vagy kötélre fűzött volna, hanem inkább mindig a török fűzi kötélre, vagy lánczra és viszi el a gyaurokat. Aztán meg a török sohasem lesz hitetlenné, hanem inkább az elhurczolt gyaurokat teszi müszülmánokká. Félek, hogy a törökök most is titeket fűznek a magatok lánczaira s úgy visznek el.« A hitetlenek megharagudva mondák neki: »Hej átkozott bolond, hagyj fel az ilyen beszéddel, mert ha a fejedelem meghallja, azonnal elpusztít tégedet.« A bolondos gyaur pedig így szólt: »A mit mondtam, be fog teljesedni.«

A harcz kezdete (91a).

Mondják, hogy midőn a két sereg hadosztályok és sorok szerint felállíttatott egymásnak szemközt, Murád szultán parancsa értelmében ezer íjász a jobb szárnyon foglalt állást, kiknek feje Hamid-oglu fia, Malkocs vala, ezer íjász pedig a balszárnyon, ezeknek vezére, Hamid-oglu fia, Musztafa Cselebi volt. Ez íjászokat állították tehát jobbra és balra s ezek mindegyike mester volt a nyilazásban. Azután hádsi Evrenosz az uralkodó elébe jövén, ezt mondta: »Ha az összeütközés után megfutok, felséges uram ezt látva ne hibáztasson, azt hivén, hogy valóban elfutottam; mert a gyaurokkal való harcznak fortélya van[1]) s egyszersmind a próféta is azt mondta, hogy a harcz: ravaszság. Mikor e hitetlenek vasba öltözve s kezükbe kardot fogva bőszült vadkan módjára egyenesen előre rohannak, senkisem állhat meg előttük, a kit érnek, azt ketté hasítják s akkor nem lehet őket szétválasztani és visszafordítani. Tehát mihelyt tömött sorban támadnak, ki kell térni útjokból és hátuk mögé kerülve buzogánynyal kell őket verni: mert különben nem lehet őket megfutamítani.«[2]) Az uralkodó ezt mondta: »Evrenosz

---

[1]) Ime a török taktikának egyik elve, a szinlelt futás, melyet Bölcs Leo állítása szerint őseink is szerettek alkalmazni. L. bővebben »A régi magyar és török hadviselés« cz. dolgozatomat, Hadtört. Közl. 1888. évf. 571.

[2]) E taktika alkalmazásával is igen gyakran találkozunk a török háborúk történetében. Kemálpasazáde szerint a mohácsi csata alkalmával ugyanazone ljárást ajánlta Báli bég Ibrahim pasa nagyvezírnek.

te a gyaurokkal már sok próbát tettél, te tudod, hogyan lesz leghelyesebb. Csatában a futás nem szégyen.«

Ezután az uralkodó az íjászoknak ezt mondtá: »Biszmilláht mondva azonnal szórjatok nyilat a hitetlenekre, hogy hadrendjök óriási tömegként ne álljon,[1]) hanem hogy disznók módjára egymás mögött szétszóródjanak.«

Az összes íjászok azonnal nyilat kezdtek szórni mind a két oldalról. A hitetlenek tömörülve vashegyként álltak, de mihelyt nyilzápor hullott rájok, azonnal mozogni kezdtek. Képzeld, hogy a fekete tenger forrását kinyitották, vagy a darázsfészket megpiszkálták: olyan zsibongással s a tengeréhez hasonló zúgással kezdtek zúdulni. Hirtelen a balszárnyon levő íjászokra rohanván visszafordították őket. Azután a homlokzatra csaptak, a sorokat több helyen átszakították s a hátul levő tábori és kereskedő népet összetörték. A hadrend mögött erdő volt és ez megtelt holtakkal. Az élelmi szerek helye azonban sértetlen maradt. Az öszvérek és igás lovak a podgyász akadályozása miatt nem futhattak el és így összetörettek. A hitetlenek pedig csak akkor állapodtak meg, mikor a balszárnyat tökéletesen összetörték.

A dobok pörgése, trombiták harsogása, üstdobok zaja és a lovak nyerítése majdnem fülrepesztő vala. Egy szóval a mint a két tenger összecsapott, a kardok vakító fénynyel hulló csillagoknak látszottak; a lándsák sürűségétől szél sem fujhatott s a lovak lábaitól patak sem folyhatott volna; a nyilak jégeső módjára hullottak a földre az égből; a siránkozás és jajgatás pedig mint füst szállt fel az ég felé. Mivel kard kardot, lándsa lándsát, buzogány buzogányt ért, szüntelen csattogás hallatszott, a »haj huj« kiáltozástól[2]) a

---

[1]) Nesrinél: »Alajlari *kötüz* olup durmaszin«. Hogy mi ez a *kötüz*, arról sem nyugotí, sem keleti török szótárak nem adnak felvilágosítást, nem ismeri sem Ahmed Vefik, sem Sejkh Szulejmán, sem európai szótárírók. Jóllehet Nesrinél határozottan *kötüz* كوتز van, Behrnauer (Quellen für serbische Geschichte aus türkischen Urkunden, I. 74) mégis így írja: كوترە *götüre* és így fordítja: »so sollen sie nicht *dicht neben* einander stehen« (ib. 79). Mert e *götüre* jelentése: ungemessener Haufen, Masse. Lehet, hogy a *kötüz* alak csak irási hiba, de ha helyes, akkor is csak olyanfélét kell jelentenie, a mivel fordítottam, mint ez a szöveg értelméből kitünik. A Szabács megvételéről szóló historiás énekben előfordúl egy *kötez* szó, mely az utána következő *vetez*-zel együtt török műszónak látszik, jelölve a várerődítésnek valamely alkotó részét. Nem lehetetlen, hogy ez a *kötez* azonos Nesrinek *kötüz* szavával.

[2]) Luitprand püspök a 933. évi merseburgi csata alkalmából azt írta a magyarokra vonatkozólag, hogy »turpis et diabolica *huj huj*

hegyekben tanyázó vadak megrémültek s az egekben lakó angyalok elfeledték isten dicsőítését.

A hitetlenek hadi ereje mindinkább növekedett és harczi hevök a végletekig fokozódott. Bajezid khán — a ki a jobb szárnyon mint egy hegy méltóságosan megállotta helyét — látta, hogy a dolog roszszúl áll s kevés híja, hogy az iszlám serege meg nem fut. Ekkor a *bozaundsik* elkezdték kiabálni: »hej harczosok! mit álltok? A gyaur vereséget szenvedett és fut!« (Abban az időben az erő shangú emberek zsoldot kaptak azért, hogy mikor a hit harczosai szembeszálltak a hitetlenekkel, a sereg minden részén ezt kiabálták a harczosok buzdítására: »megveretve fut a gyaur!« Ez embereket *bozaundsik*nak nevezték.[1]) Ekkor Bajezid khán villámgyorsasággal a gyaurok előtt termett s mint a farkas a juhnyájra, a sólyom a varjakra, úgy csapott reájok egetrázó »Allah!« kiáltással és kezdte a hitetlenek seregét különszakítani. Ezt látván Áli pasa, ő is rárohant a gyaur seregre s utána Evrenosz bég, Jakhsi bég, Sahin bég, Isza bég, Szaridse pasa, Ajne bég szubasi, Indsedsik Balaban, Toudsa Balaban és a hős Jaja.

Ha az itt említett hősök vitézi tetteit részletesen el akarnám beszélni, mindegyikéről külön könyvet kellene írnom.

Ez alkalommal Bajezid khán lova történetesen megbotlott és elesett. Előhozták a vezeték lovat, két hevederrel átkötötték, Bajezid khán pedig vakító villámként ráugorván, kezdte zúzni, vágni a gyaurokat.

A meghátrált csapat is — látván, hogy az iszlám népe erőt vesz a hitetleneken — bátorságot kapott, visszafordult s kezdte aprítani kardjával a gyaurokat s azokat annyira összezúzták, hogy ha emberemlékezet óta ekkora harcz volt is, de ilyen vereség még nem történt. A vér a gyaurokból annyira ömlött, hogy a Nilust, Dsihunt és Eufratest felülmulván kevés híja volt, hogy a világ vérözönbe nem fúlt. Az öldöklés nem szűnt meg addig, míg a gyaur sereg megsemmisüléshez nem jutott. Holttestekből egész

---

frequenter auditur«. Hogy a régi törökök is ilyen harczi rivalgással szoktak rohanni, arra nézve l. Hadtört. Közl. 1888. évf. 569.

[1]) Ezt a *bozaundsi* szót sem ismerik a török szótárak, de legalább maga Nesri megmagyarázza, hogy mit jelent. Származása azonban továbbra is ismeretlen marad. Behrnauer (Quellen für serbische Geschichte I. 82.) így írja át: *bozondsi*, noha Nesrinél بوزاونجى van, a mit csakis ő olvashatott *bozondsinak*. Jelentése szerinte: »Eisbrecher«, a mi meg a török szóképzésben való járatlanságát mutatja.

hegyek képződtek s a levágott fejek mint kövek voltak felhalmozódva.

Elbeszélés. — Azt mondják, hogy egy harczos egy gyaurnak fejére vágván, kardjával ketté hasította. Egy másik gyaur ekkor arra haladván el, nevetett. »Hej átkozott! engem nevetsz?« — kérdé a hős. A gyaur pedig így felelt: »Nem. Ezt a hitetlent nevetem, a kit agyon vágtál; mert ez a hitetlen tegnap hét levágott török után járó bort ivott meg előre s ma ő öletett meg. Tegnap azt mondta, hogy török vért ont s ma a maga vére ömlik.«

Murád szultán gházi vértanúsága (93a).

Úgy beszélik, hogy a mint a hitetlenek serege legyőzetett s a harczosok űzőbe vették azokat, a kik a kard élétől megmenekülve futottak: akkor Murád khán gházi — ki elszánta volt magát a vértanúságra, de még a gyaurok vereségekor sem érte a vértanúság dicsősége — ezen csodálkozva nehány udvari szolgájával elment megszemlélni a holtakat.

Volt egy *Milos Kovila* nevezetű hitetlen, rendkivűl merész és vitéz, a ki azt tevén fel magában, hogy a törökök fejedelmét megöli, hogy Láznak barátságába juthasson, egy handsárt rejtett el magánál. Midőn ilyen szándékkal jött, történetesen a hit harczosaira bukkant, kik megsebesítették, ő pedig sebesülten és véresen elrejtőzött a holtak között.

Mikor Murád szultán e hitetlen felé közeledett, felállott s erőtlenül ingadozva az uralkodó felé tartott. A csausok vissza akarták tartani, de Murád khán, ki kegyes volt, ezt mondá: »talán valami kivánsága van, hagyjátok ide jönni.« Az átkozott, ki ruhája ujjában handsárt rejtett volt el, oda ment s úgy tevén, mintha az uralkodó kengyelét akarná megcsókolni, — az uralkodót gyorsan átszúrta s ennek boldog lelke, mint egy angyal, a paradicsomba repült. Valódi harczosa vala a hitnek s igazi vértanúvá lőn.

Azt a hitetlent ott azonnal feldarabolták, a khánt pedig gyorsan sátorába vitték.[1]) Történetesen elfogták Lázt

[1]) Tudtommal a különböző források ötféleképen adják elő Murád halálát. Nesrivel teljesen egyezőleg Szeád-eddin is azt mondja, hogy Kobilovics Milos (nála Milos Nikola) a csatatéren szúrta agyon a szultánt, a kivívott győzelem után, mikor a török sereg üldözte a keresztyéneket, Murád pedig a holtakat szemlélte csekély számú környezetével. — Hammer, Szolakzádet követve s ennek előadását tartva legmegbizhatóbbnak az eltérések között, úgy beszéli el az eseményt, hogy Kobilovics a csata hevében erővel áttörte magát a csausok és testőrök során, oda kiáltván a szultánnak, hogy titkos közleni valója

is fiával együtt s előhozván azonnal fejét vették. Azon éjjel a seregben nagy nyugtalanság és izgalom volt. Másnap Bajezid szultánt trónra ültették.

Ez események a hidsre 791. évében történtek,[1]) Murád khán gházi életének 68., uralkodásának pedig 31. esztendejében.

---

van vele. Mire magához bocsáttatta, a szerb pedig tőrt döfött a hasába. A gyilkos elfutott ugyan, de utólérték s agyon vagdalták. Murád még ezután is osztotta parancsait és intézkedéseinek eredménye lőn a győzelem. — A görög Dukasz szerint Kobilovics a csata napjának reggelén átlovagolt a török táborba, szökevénynek szinlelve magát s kérte bebocsáttatását a szultánhoz, hogy hódolatát bemutassa. Kérelmét teljesítették, ő pedig tőrt döfött a szultán mellébe. Elfutott ugyan lováig, de ott aztán felkonczolták a janicsárok. — Chalcondylas szerint pedig a csata hevében nyomult Kobilovics a szultán sátorába s ezt akkor gyilkolta meg. — Mindezen és más íróknál is mindenesetre jobban tudta Murád halálának módját fia, I. Bajezid; minélfogva a többiekkel szemben egyedül az ő tudósítása követelheti a teljes hitelességet, — az a tudósítása, melyet a rigómezei táborból küldött a bruszai kádinak, a Függelékben található fethnáméval együtt (Feridun bégnél I. köt. 116). Ebben a szultán így adja elő az eseményt. Mikor a *csata után* Murád visszatért *sátorába*, egy *Milos Kopilik* nevű piszkos gyaur, azt szinlelve, hogy müszülmánná lesz és hódolatát akarja bemutatni a szultánnak, egy főrangú emberrel bevezettette magát a sátorba s mikor ott úgy tett, mintha Murád lábát meg akarná csókolni, hirtelen kirántotta a ruhája újjába rejtett handsárt és Murádba döfte. A gyilkos elfutott, de utólérték és darabokra vagdalták. Bajezid az eset után rögtön atyja sátorába sietett, ki már akkor halva volt. Két levelet küldött aztán a bruszai kádihoz; egyik a fethnáme, mely arra való volt, hogy a győzelmet mindenütt tudassák és ünnepeljék, másik csakis a kádinak szólt, kinek a levél végén meghagyta, hogy atyja halálát az ő megérkeztéig titokban tartsa. Ha tehát Bajezid a bruszai kádit beavatta a titokba, bizonyára a valóságnak tökéletesen megfelelőn tudatta vele atyja halálának módját. Nesri és Szeád-eddin előadásán az a törekvés látszik, hogy Murádot minden áron sehid-nek, vagyis vértanúnak tüntessék fel, a ki a csatatéren halt meg. Dukasz előadása, az előzményekkel együtt (l. Hammer I. 211) szembetünőleg regényes; Chalcondylas állítása pedig túlságosan merész. Hammer, illetőleg Szolakzáde elbeszélése meg már egészen nevetséges; mert olyasmit csak nem lehet elhinni, hogy a *csata hevében* az ellenségből valakit, *titkos közleni való ürügye* alatt, a szultánhoz bocsássanak és ez ilyen pillanatban ilyesmit komolyan vegyen és elhigyjen. És Hammer mégis ezt a tudósítást tartja leghihetőbbnek!

[1]) A rigómezei csata idejével nincsenek tisztában a történetírók. Sem Nesri, sem Szeád-eddin nem határozzák meg a napot. Hammer — a szerb mondáknak és krónikáknak adva hitelt — a *június 15*-iki dátumot fogadja (I. köt. 604) el, mig Horváth Mihály június 20-ra teszi az ütközetet. A leghitelesebb adatot itt megint csak I. Bajezid fethnáméja szolgáltatja, a mely szerint Saban hó 15-én, vagyis *augusztus 9*-én vívták a csatát. Nesrinek az adatát, hogy Bajezid Ramazán hó 4-én, vagyis augusztus 27-én lépett a trónra, természetesen úgy kell érteni, hogy akkor érkezett vissza székhelyére és akkor vette át ünnepélyesen az uralkodást.

(II. 95.)

Bajezid khánnak, Murád gházi fiának, trónra lépése.

Mondják, hogy Bajezid khán, Murád gházi fia, a hidsre 791. évében Ramazán hó 4. napján foglalta el a trónt. Láz országába, Karatova bányáihoz és kerületébe embereket küldött és elfoglaltatta. — Uszkübbe Jigit pasát küldötte, ki Iszhák bég ura s mintegy atyja volt. — *Viddinbe* pedig Firúz béget küldte. Miután ezek Láz országának legnagyobb részét elfoglalták, visszatértek Edrenébe.

(III. 99.)

Kosztantinie ostromának és a magyar háborúnak elbeszélése.

Úgy beszélik, hogy Bajezid khán — miután Szelániki vilájetének nagy részét meghódította — a frenkekkel akarván háborúskodni, Buruszába ment és ott telelt. Mihelyt kitavaszodott, Gelibolinál nagy sereggel átkelvén, Edrenébe ment, azzal a szándékkal, hogy *Üngürúsz* ellen megy harczolni.

Ez alkalommal történetesen elfogtak egy isztambuli kémet, kinél egy levelet találtak s azonnal Bajezid khánhoz vitték. A magyar királynak ez volt írva: »Mit késlekedel? A török már megy ellened. Készülj!« A kém pedig őszintén elmondta, hogy ő előtte már küldetett egy kém s így a gyaur már értesült.

Kara Timurtas beglerbég így szólt: »Szultánom! nekünk előbb Isztambult kell megtámadnunk; mert Isztambul császára rendkivűl gaz hitetlen. Reménylem, hogy a mint Alasehirt elfoglaltuk, éppen olyan könnyű szerrel fogjuk meggyőzni ezt az átkozottat is«. Bajezid khán e tanácsot helyesnek találván, azonnal fölkerekedett és Isztambul felé ment. Megparancsolta, hogy a hajókat is hozzák el Geliboliból és a tengerről is ostromolják a várost. Mindnyájan egész erejöket kifejtették Isztambul elfoglalására, de abban az időben még nem volt olyan sok ágyú, mint most. Egy ideig küzdöttek és éheztették a hitetleneket.

Így állván a dolgok, egyszerre híre jött, hogy Magyarország királya 130,000 vitézzel [1]) Oláhországból átkelvén a

[1]) Idrisz és utána Szeád-eddin szintén ennyire teszi a keresztyén sereg számát, sőt Bajezid fethnáméja itt 110—120 ezerről beszél. Azonban az európai történetirók műveit is felhasználó Ahmed Vefik — ki a nikápolyi csata elbeszélésében Hammert követi — ezzel egyetértőleg már csak 60,000-et mond.

Dunán, az isztambuli császár ösztönzésére, *Nigeboli* várát ostromolja. Az uralkodó parancsára az ostromgépeket azonnal tűzbe vetették és fölkerekedvén a magyar ellen sietett. Először Tirnovóba ment, onnan Evrenosz béget nyelvet hozni [1]) küldte. A hitetlenek azonban úgy őrizték seregüket, hogy Evrenosz bég nem birt nyelvet fogni s a nélkül tért vissza a szultánhoz ezt mondván neki: »e hitetlentől óvakodnunk kell«.

Beszélik, hogy mikor a hitetlenek Nigebolit ostromolták, Bajezid khán éjjel álruhában oda ment és egy dombról bekiáltott Nigeboli várparancsnokának. A várban ugyanis az uralkodónak egy Toghán nevű szolgája volt, ez az uralkodót hangjáról fölismervén, beszédbe ereszkedett vele s mondta, hogy mindenféle készletük bőven van. Az uralkodó pedig ezt mondta: »Vágytam látni benneteket s ime azonnal itt termettem villámgyorsasággal«.

Némely hitetlenek e hírt meghallván, a királyhoz mentek és hírt adtak neki. A király pedig azonnal kerestette az uralkodót, de nem juthatott nyomára.

Másnap az uralkodó is megérkezett és Nigeboli mellett találkozott a magyarokkal. Mihelyt a hitetlenek az iszlám hadát meglátták, seregüket két csapatra választva, be akarták keríteni az iszlám seregét. De az iszlám hadserege is két csapatra volt osztva; az egyik rész Bajezid szultánnal lesben állott. Pénteken reggel a másik csapat támadást intézve a magyarokra rohant s a mint a hitetlenek ezt a hadosztályt két oldalról közbefogták: ebben a perczben a leshelyen álló uralkodó harczi kiáltással előtört és így egyszerre támadták meg a gyaurokat. A hitetlenek, mikor látták, hogy a töröknek lesben is volt embere, ezt kiabálva: »a török lesben áll!« úgy megrémültek, mint a disznók s úgy elfutottak, mint a varjú menekűl a sólyom elől. Azután az elül levő harczosok a hitetlenek királyát támadták meg s mikor a hitetlenek aprításában kifáradtak, foglyok ejtéséhez kezdtek. Annyi mindenféle zsákmány volt, hogy nyelvvel ki nem beszélhető.

[1]) Mint tudjuk, a XVI. és XVII. században a »nyelv« szót használták olyan foglyok megnevezésére, a kiket azért fogtak, hogy az ellenségről hírt szerezzenek általuk. Innen igen gyakoriak a »nyelvet fogni, nyelvet hozni, nyelvet küldeni« kifejezések. Úgy hiszem, hogy ez a török nyelv hatása; mert abban is a *dil* szó jelentése nemcsak »Zunge, Sprache«, hanem: »Auskunft über die Stellung des Feindes, die man durch Kriegsgefangene, Spione oder durch Recognoscierung erhält; Kriegsgefangener«. Innen *dil almak* = nyelvet fogni; *dil getirmek* = nyelvet hozni. Ennek a fogalomnak kifejezésére tehát jónak láttam megtartani a régies megnevezést.

E harcznak részleteit s az ott történt eseményeket Kara Timurtas fiától, Umur bégtől tudakoztam s ő beszélte el, mint a ki ott jelen volt. Egyszersmind ezt is mondta: »A hozzánk tartozó embereknek foglya, több volt kétezernél. Egyszóval a rumilii és anatolii seregben nem volt olyan ember, a kinek foglya nem lett volna. Rengeteg zsákmány volt. Magyarország királya nehány hitetlennel megfutva, nagy ügygyel-bajjal tudta megmenteni a fejét. E csata a hidsre 797. esztendejében történt.[1])

(IV. 157a.)

A szultánnak Magyarországba menetele, Szörin várának elfoglalása és a hitetlenek hódolása.

Mondják, hogy a szultán, miután Karamán-ogluval békét kötött vala, a hidsre 819. évében[2]) ismét összegyüjtötte a környék katonaságát. Karamán-oglu seregét, Iszfendiár pedig fiát, Kászimot küldte. A szultán ekkor elindulván, átjött Rumilibe, majd miután átkelt a Dunán, partján

---

[1]) 797. = 1394. okt. 27—1395. okt. 15. A *nikápolyi* csatákat illetőleg sajátságos zavart látunk a nyugoti és a török kútfők között. A mi kútfőink szerint ugyanis következőleg áll a dolog. *1392*-ben Zsigmond a törökkel szövetkezett oláh vajda ellen megy, a szövetséges sereget megveri s a Duna partján fekvő *Kis-Nikápolyt* elfoglalván, magyar őrséget hagy benne (Thuróczy János Schwandtnernél I. 219, *minus Nicapol*, *Kysnycapol*, tv. Bonfinius). — *1394*-ben a török elfoglalja ezt a Nikápolyt. — *1395*-ben Zsigmond Oláhországon keresztül *Kis-Nikápolyhoz* megy és visszavevén, magyar őrséget és várkapitányt rendel bele. — *1396*-ban történik a szerencsétlen ütközet *Nagy-Nikápolynál* (Thuróczy 221—222: »in campo castri *maioris Nicapolis*«), mely ma *Nikup* falu a Ruzicza folyó mellett. — Ezzel szemben a török források nem tudnak *1396*-ban (szeptember végén) vívott nikápolyi csatáról. Az 1486-ki Névtelen — mint föntebb láttuk — 1391-ből említ egy csatát a Duna melletti Nikápolynál, melyben Bajezid is jelen lett volna. A többi kútfők: Nesri, Idrisz, Szeád-eddin, sőt magának Bajezidnek fethnáméja is *1395*. évi *nikápolyi* csatáról beszélnek, tökéletesen olyan lefolyással, a mely a mi forrásainknak *1396*-ki nikápolyi csatájára illik. A fethnáme határozottan azt mondja, hogy a csata 798. Szafar hó 11-én volt, a mi *1395. november 25*-ikének felel meg. A szultán mindegyik török forrás szerint *Konstantinápoly ostromától* ment Nikápolyhoz. Bajezidnek egyik leveléből (Feridun I. 121) pedig tudjuk, hogy ez ostromra *1395. január elsején* indult el Drinápolyból. — A mi pedig azt illeti, hogy melyik Nikápoly van szóban, Nesri előadásából inkább a Ruzicza folyó mellett levő, vagyis Nagy-Nikápolyt lehet érteni (mert azt mondja, hogy a szultán *egy* nap alatt ért Tirnovoból Nikápolyhoz), mig Idrisz, Szeád-eddin és Bajezid fethnáméja a Duna mellett fekvő Nikápolyt értetik. A Daszkalov által közzé tett szerb krónika, mint Thuróczy is, a Ruzicza melletti Nikápolyhoz (a mai Nikuphoz) helyezi a csatatért. L. Szamota István: Régi utazások 437, Olcsó könyvtár 290. szám.

[2]) 819. = 1416. márczius 1—1417. február 17.

megállapodva, Jerkökit[1]) építtette, Szakcsit[2]) és Jeniszálét pedig kijavíttatta.

Azután portyázókat küldött ki, a kik szerte száguldozván, rendkivűl sok zsákmányt szereztek. Erre Oláhország fejédelme követekkel adót küldött és meghódolt, sőt fiait is elküldte szolgálatra a portához. A szultán ezután Magyarországba[3]) ment és *Szeverin* várát[4]) elfoglalta. A hitetlenek látván az iszlám hadi erejét, békét kötöttek és három hitetlen főurat[5]) küldtek szolgálatra s arra is kötelezték magukat, hogy mikor szükséges, sereget is küldenek. Azután visszatért székhelyére Edrenébe.

(V. 177a.)

Elbeszélés Lázról és Aladsa-Hiszár[6]) elfoglalása.

Úgy beszélik, hogy Murád szultán a végeket[7]) hős bégekre bízta, Láz tartományát Iszhák bégre. A mikor ez be akart ütni, Vulk-oglu[8]) mindig tudósította a hitetleneket s ez okból Iszhák bég nem ejthetett zsákmányt. Iszhák bég értesülvén e körülményről, tudósította Murád khánt e gyaurnak gonoszságáról. Az uralkodó pedig mindent elvett Vulk-oglutól, a mit adott volt neki és a maga szolgáinak ajándékozta.

Ekkor Vulk-oglu hamarjában követet küldött, kitől ezt üzente: »Szultánom! fogadd el leánykámat rabnődül; mert hiszen nagyatyád, Bajezid khán is tőlünk vett leányt«. Ez izenet mellett rendkivűl sok értékes marhát küldött, sőt a pasáknak is külön-külön adott ajándékot.[9]) A pasák rávették az uralkodót, hogy elfogadta. Továbbá Aladsa-Hiszártól a maga tartományáig terjedő területet átadta és a saját tartományáért adót igért, melyet minden évben küldeni fog. Végre azért is felelősséget vállal, hogy a magyarok sohasem fognak kárt tenni, csak a törökök ne háborgassák őket beütéseikkel.

Ezután Bosznába portyázó csapat küldetett. A mint

---

[1]) Gyurgyevo.

[2]) Iszakcsi, közel a Duna torkolatához.

[3]) Ungurúsz vilajetine varup.

[4]) Szörény.

[5]) Nesrinél *emirzáde*. Ez állítást Szeád-eddin is megerősíti. Azonban a magyar kútfők nem emlékeznek meg e követségről.

[6]) Aladsa-Hiszár Ahmed Vefik szótára szerint: *Krusevácz*.

[7]) Nesrinél is: *udslar*.

[8]) Brankovics György.

[9]) Nesrinél is *mâl*, ezért tartottam meg a fordításban a *marha* szót régies »res, bona, opes« jelentésében.

Murád szultán ilyen módon megegyezett Vulk-ogluval, Láz országát birtokába vette s azután adószedők [1]) jártak Láz országába és azok hozták el az adót. E hódítás a hidsre 831. évében történt.[2])

A hidsre 832. évében [3]) meghalt Láz-oglu és Vulk-oglu ült helyére. Azután Murád szultán *Gögerdsinlik* [4]) várát fogta ostrom alá. Akkor a magyarok odajöttek, de a rumilii sereg a magyar sereget [5]) megszalasztotta és utócsapatát kifosztotta.

(VI. 179a.)

Gögerdsinlik várának ostromlása a magyarok által.

Úgy beszélik, hogy Murád szultán Szelánik [6]) elfoglalása után Magyarországba akart menni; mert a rabló magyarok időnkint átkelvén Viddin mellett, sok kárt okoztak azon vidéknek. Mikor éppen e gondolatban volt, híre érkezett, hogy Karamán-oglu Ibrahim bég a Hamid-iliben levő Bég-sehirit megtámadta, a várost elfoglalta, a szandsák béget, Éliász béget, pedig elfogta. Murád khán tehát Karamán-oglu ellen akart menni. De másrészről a magyar is támadott. Karamán-oglu, Vulk-oglu és a magyar szövetségben álltak egymással. Mikor így egyfelől a gyaur, másfelől pedig Karamán-oglu támadott, Murád szultán kitalálta, hogy más módja lesz ennek, ő maga egyik irányba sem ment.

A magyarok Gögerdsinliket megtámadták s ágyúkat állítván fel, lőni kezdték. Az uralkodó a rumilii béglerbéget, Szinán béget, küldte ellenük. Ez pedig elmenvén, az ellenségtől mintegy fél napi járóföldre tábort ütött. Volt egy viddini Szinán nevű vitéz férfi, a ki Viddin bégje volt és szintén itt vala. Ez ezt kiáltotta: »Hej bégek! mi a padisahnak árulói vagyunk!« Szinán béglerbég hallván ezt, haragra lobbant s kérdezte: »Micsoda beszéd az, a mit te beszélsz?« Viddini Szinán válaszola: »Ha árulók nem volnánk, nem ülnénk itt nyugodtan, mikor a padisah ellensége amott a várát ágyúztatja. Milyen buzgóság ez az iszlám iránt?« Erre a bégek ezt mondták: »E végvidék te alád

---

1) Kharadsdsi.

2) 831. = 1427. október 22—1428. okt. 10.

3) 832. = 1428. okt. 11—1429. szept. 29. Itt téved Nesri; mert Lázárevics István 1427. június 19-én halt meg, a mi a hidsre 830. évének felel meg.

4) Gögerdsinlik = Galambócz.

5) Ungurúsz cseriszi.

6) Szaloniki, melyet 1430-ban foglaltak el a törökök.

tartozik; menj, hozz hírt, hadd halljuk s aztán mi is megyünk«. Viddini Szinán viszonzá: »Ekkora távolságról micsoda hírhozás szükséges? Hiszen az ágyúk dörgése miatt lovaink széttépik kötőfékeiket, de a mi füleink hozzá vannak szokva az ágyúdörgéshez, már süketek iránta s azért nem halljuk«. Viddini Szinán ezzel lovára pattanván így kiáltott: »Hej harczosok! a kiben az iszlám szeretete s a kinek szivében bátorság van! asszonyhoz illik veszteg ülni!« Ekkor az összes akindsik, e bátor vitézek, lóra ültek, — a béglerbégnek hirt adtak, hogy viddini Szinán az ellenségre ment és az akindsik is mind követték. Igy a béglerbég is kénytelen levén, viddini Szinán után ment s reggel a hitetlenek előtt álltak.

Azonnal megverték a dobokat s mihelyt »Allah!« kiáltással egyszerre a gyaurokra rohantak, azok egymást nyomva futni kezdtek. A király is, minden málháját ott hagyván, alig tudta megmenteni a fejét. A hitetlenek legnagyobb része a vizbe fúlt. Rendkivűl sok volt a zsákmány. Edrenében egy csinos magyar ifjút három száz akcseért adtak el. Eddig még ilyen gazdag zsákmánylás nem történt. E csata a hidsre 837. évében történt.[1])

(VII. 181a.)

Elbeszélés.

Mondják, hogy az uralkodó egy napon így szólt Áli béghez, Evrenosz bég fiához: »Ki volna az az én szolgáim közűl, a ki Magyarország útjait jól kiismerné?« Áli bég mondá: Ha szultánom parancsolja, én bemegyek, minden útját s tartományát megvizsgálom és ha isten engedi, visszatérek felséges szultánom lába porához.« Az uralkodó ezt mondta: »Tehát menjen veled a rumilii és anatolii sereg«. De Áli bég így szólt: »Elég lesz, ha szultánom kegyességéből csak az akindsik jönnek velem.« Mire az uralkodó válaszolá: »Te tudod, tégy úgy a mint akarsz«.

Áli bég tehát azonnal összehivatta az akindsikat. Midőn ezek összegyűltek, *Demesfar* [2]) mellett vonultak el.

---

[1]) 837. = 1433. augusztus 18.—1434. aug. 6. Ezen eseményről a mi kútfőink semmit sem tudnak. De elbeszéli Szeád-eddin is; sőt II. Murádnak is van egy levele (Feridun I. 201), mely Galambócz felszabadításáról szól az ellenség ostromlása alól. E fethnáme dátumtalan ugyan, de annyi bizonyos, hogy a benne elbeszélt esemény Szaloniki elfoglalása, vagyis 1430 után történt.

[2]) Nesrinél: دمشقر. Hogy pedig az utolsó előtti betű fölé csak egy pont kell, vagyis *f*-nek olvasandó, tehát: *Demesfar*, bizonyítja

Mikor bementek Unguruszba, egy hónapig ellenséget sem láttak. Csoda sok zsákmányt ejtettek. Mondják, hogy a foglyok száma nagyobb volt, mint az akindsiké. Azután Evrenosz-oglu Áli bég e töménytelen zsákmánynyal Murád szultánhoz visszajövén, ezt mondta: »Szultánom! mindenesetre át kell menni Magyarországba! Nem gyalázat-e, hogy ilyen ország a hitetlenek kezében van!« Igy beszélvén, rávette az uralkodót.

(VIII. 182.)

A Magyarország ellen indított hadjárat elbeszélése.

Úgy mondják, hogy mikor Murád szultán át akart menni Magyarországba, előbb embereket küldött Vulk-ogluhoz, ezt izenve: »Szemendrénél átkelek Magyarországba, készülődj!« Iflak-oglu Drakulának is ezt üzente: »Hamar gyüjtsd össze minden seregedet és jőjj elébem!« Drakula azt mondta: »Én kész vagyok szultánom szolgálatára; kész vagyok lovát, kutyáját vezetni«.

Az uralkodó tehát megindulván nagy sereggel, Viddin felé ment. Láz-oglu kalauzolása mellett átkeltek Viddinnél, az összes akindsik is átkeltek, Magyarországnak több várát elfoglalván . . . . mentek.[1]) Negyvenöt napig gázolván, tipratván Magyarországot, mindenféle zsákmánynyal megrakodtak, úgy annyira, hogy annak mennyiségét csak az isten tudja.

Azután Drakulát tevén kalauzzá, sértetlenűl kijöttek Oláhországba, hol Iflak-oglu töménytelen ajándékokkal kedveskedett és nagy vendégséget adott. Egyetlen gyaur sem szegűlt ellene az uralkodónak, hanem mind meghódolt, ő pedig győztes és diadalmas lett. Azután Jerköki várát fölépítette, őrséget helyezett bele és visszatért Edrenébe. E csata a hidsre 839. évében[2]) történt.

Szeád-eddin, kinél világosan دمشفر azaz *Demesfar* = Temesvár olvasható.

[1]) Nesri szövegében itt egy olvashatatlan helynév van, melyből csak a török *dek* (= ig) rag ismerhető fel. Szeád-eddin megfelelő helyén *Zibine-dek* (= Zibinig) áll, a mely *Zibin* = *Szeben*.

[2]) 839. = 1435. július 27.—1436. július 15. Keresztyén kútfőink szerint ez a beütés Erdélybe az *1438.* évben történt, a minek a hidsre 841. és 842. éve felel meg. S csakugyan Szeád-eddin helyesen a *841.* évet említi.

(IX. 183.)

Belgrád ostroma.

Mondják, hogy Murád szultán, mikor Magyarországot meglátogatta, úgy gondolkozott, hogy Magyarországnak kapuja Belgrád vára: elhatározta tehát, hogy ezt a kaput megnyitja. Összegyüjtvén az iszlám seregét, elindult, Belgrádra támadt s mig ezt megszállva tartotta, portyázókat küldött át a Száván. A harczosok annyi zsákmányhoz jutottak, hogy egy szép leányt egy csizmáért adtak el. A foglyok száma nagyobb volt a seregénél. Azt mondják, hogy az iszlám keletkezése óta a hit harczosai még nem szereztek ily töméntelen zsákmányt. Ez a hidsre 841. évében történt.[1])

(X. 183.)

Szemendre elfoglalása.

Mondják, hogy Murád szultán Belgrád alól egyenesen Üszkübbe ment. Iszhák bég itt ezt mondta neki: »Felséges szultánom! a mig Vulk-oglu Szemendrében van, addig sem Karamán-oglu, sem a magyar nem marad nyugodtan s mindaddig Drakulát se gondold barátodnak, mert képmutató«. Murád viszonzá: »Csak ezt a telet töltsük el, reménylem, hogy mihelyt kitavaszodik, mind a kettőnek dolgát elintézzük«. Azután Edrenébe menvén, ott töltötte el a telet.

Mihelyt kitavaszodott, Drakulának és Vulk-oglunak azt izente, hogy jőjjenek a portához. Vulk-oglu nem ment, de Drakula két fiával együtt elment. A mint ezek megérkeztek, Drakulát két fiával együtt elfogatta és Geliboli várába záratta. Iszhák bég azon évben a szent Kábához zarándokolt.

Azután az uralkodó, mihelyt a tavasz beköszöntött, Szemendre felé vette utját. Vulk-oglu, miután várait megerősítette, két fiát Szemendrében hagyta, maga pedig átment Magyarországba. Azután az uralkodó parancsára Láz országába ütöttek és annyi zsákmányhoz jutottak, hogy a négy éves gyermeket Üszkübben húsz akcséért adták el.

Mikor Iszhák bég visszaérkezett Mekkából, Szemendre még nem volt elfoglalva. Az uralkodótól parancs érkezett

---

[1]) 841. = 1437. július 5.—1438. június 23. Itt szerzőnk ismét téved az időszámításban, mert Belgrád első ostroma *1440*-ben történt. Szeád-eddin már helyesebben 843-ra teszi = 1439. június 14.—1440. június 1.

Iszhák béghez, hogy menjen .... ellen [1]) és fogja ostrom alá; mellé adta Kermián szandsákbégjét is. Azon időben Kermián szandsákbégje Timurtas bég fiának, Umur bégnek fia, Oszmán Cselebi volt, a ki később a várnai csatában vértanú lőn. Egy nap a seregben nagy zaj keletkezett. Iszhák bég azonnal lóra ugrott s az egész sereg is lóra ült. Egyszerre elölről egy csapat hitetlen bukkant elő s utána jött még nehány csapat, még pedig úgy, hogy a gyalogság elül vonult, a lovasság pedig mögötte. Igen sűrű köd volt, mégis jöttek. A mi részünkön a harczosok Allaht kiáltva, lovaikat a gyalogságra eresztették. A hitetlenek gyalogsága ezt látván, egyszerre nyílzáport bocsátott, de a harczosok e nyílzáport föl sem vették s mihelyt megrohanták a gyaurokat, a mögöttük levő lovasság nem birván megállani, futni kezdett, a harczosok pedig lovaikkal agyon gázoltatták a gyalogságot. Olyan vereség történt, hogy a harczosok lovai a hitetlenek hulláin jártak, sehol puszta földre nem léphettek. Ekkor Iszhák bég ezt kiáltotta: »Hej harczosok! elég lesz az öldöklésből, most már csak foglyokat kerítsetek.

Röviden szólva, egy-két hónapi ostromlás után elfoglalták Szemendrét. Az országnak némely váraiba őrséget helyeztek, a városokba kádikat állítottak. Szemendrében pénteki isteni tisztelet tartatott.[2]) Szemendre őrizete Turkhán bégre bizatott. Vulk-oglunak két fia elfogatván Demitokban börtönbe vettettek, majd onnan Balabán pasával Tokatba küldettek és megvakíttattak. A szultán ismét Edrenébe ment. Az egész Láz országának kormányzója müszülmán lőn. E győzedelem a hidsre 842. évében történt.[3])

(XI. 185a.)

Kule Sahin veresége.

Mondják, hogy akkor, midőn Mezid bég, emir-i-akhor, szerencsétlenül járt, Kule Sahin,[4]) a ki Rumili béglerbégje volt, az uralkodónak ezt mondta: »Szultánom! az a *Jankó* [5])

---

[1]) Nesri kéziratában egy olvashatatlan helynév áll, a melynek Szeád-eddin megfelelő helyén *Nigeboli* (Nikápoly) van. Nesri betűit is ilyen forma kezdettel *Nige obrinin*-nak lehet olvasni.

[2]) A mohammedán uralkodó felségjogainak egyike a *khutbe*, vagyis az, hogy pénteken a dsámikban és mecsetekben a neve az imába foglaltatik; másik pedig a *szikke*, vagyis pénzveretési jog.

[3]) 842. = 1438. június 24,—1439. június 13.

[4]) Az 1486-ki Névtelen e vezért *Sehábeddin*nek nevezi, de Szeád-eddinnél is *Kule Sahin.*

[5]) Hunyadi János.

nevű hitetlen martalócz[1]) kegyetlen dolgot mivelt Mezid szolgáddal: ha parancsolod, boszút állok Mezid bégért azon a gyauron«. Az uralkodó engedélyt adott s melléje adta az anatolii sereg egy részét, a janicsárokat, a rumilii hadosztályt és akindsikat, kikkel Oláhországba ment. De ő a bornak, pecsenyének és mulatságnak adta magát. A bégek, mondták neki: »Hej bégünk! itt nincs helye a mulatságnak, mert az ellenség torkában vagyunk!« Kule Sahin azonban részeg fővel így felelt: »Az ellenség, ha csak a sapkámat meglátja is, több napi járóföldre fut«.

Mikor éppen így beszélt, váratlanul megérkezett a magyar sereg és Kule Sahin a szájában levő falatot sem nyelhette le, lóra ugrott és futni akart. A bégek mondták neki: »Mit csinálsz? miért jöttünk ide? Jőjj az ellenségre, szálljunk szembe vele!« Ezt mondván, nem eresztették el Kule Sahint, a ki aztán így szólt: »Még ez éjjel várjatok, majd holnap reggel elbánok én velök!« Mihelyt azonban este besötétedett, Kule Sahin nem törődve az ellenséggel, még sapkáját is ott hagyva, megfutott, mindegyre azt kérdezve, hogy közel van-e már a Duna? Röviden szólva: az iszlám serege megfutott, olyan vereséget szenvedett, hogy azt mondani sem kell. Ez esemény a hidsre 845. évében történt.[2])

---

[1]) Nesrinél is: *martolosz*. *Martalóczok*nak vagy *martalószok*nak (l. Magy. Nyelvtörténeti Szótár) nevezték az olyan keresztyén zsoldosokat, kiket — bár csekély számmal — a török rendesen várőrizetre alkalmazott s kiknek olyanforma szervezetük volt, mint a janicsárságnak, *odá*kra osztva, külön tisztek alatt. Basilius Joannes Herold (Schwandtnernél I. 639) ezt írja 1561-ről: »eius generis homines, quos *Heydones* nostri, Illyrii *Uscoci*, alii *Martelosios* et *Morlachos* vulgus vocat; agrestem hercle peditem, silvis praedaque assuetum, dirum, velocem, quique nulla coeli intemperie edomari potest. In omne scelus is promtus est, ad belli crudeliora facinora semper expeditus et paratus, qui nudis pedibus incedere, confragosa quaeque discurrere caprearum more atque inscendere solet, sagitta et funda eminus uti«. Ugyanilyen formán jellemzi őket Petrus *Bizarus* (Schwandtner I. 603) 1573-ból: »Id autem genus hominum, totum constat ex feris praedonibus, qui omnia caedibus et rapinis infestabant; quippe qui, cum sint audacissimi et robustissimo corpore, nullum genus laboris ac periculi aestimant. Hi uno nomine ab Hungaris *Haydones*, a Dalmatis *Uscochi*, a Turcis et Illyricis *Martellosii* vocantur«. — Ahmed Vefik török szótárában »*martoloz*: régebben dunai hajós, rabló nép«.

[2]) 845. = 1441. május 22.—1442. május 11. — Az 1486-ki Névtelen helyesen a *846*. évet említi, mert Mezid bég veresége történt 845-ben, t. i. 1442. márczius 18-án, mig a vaskapui diadal már bizonyosan május 12-ike után történt, a mi már a hidsre 846. évébe esik.

(XII. 187.)

Az Izladi-szorosbeli csata.

Úgy mondják, hogy mikor Szemendre elfoglaltatott és az iszlám lőn benne uralkodó, e miatt a hitetleneknek hasa megfájdult s Vulk-oglu a magyarhoz ment és annak pártfogásába kapaszkodott. Egyszersmind Karamán-oglutól is követ ment a magyar királyhoz és ezt mondta neki: »Te egyik felől, én pedig másik felől támadjunk; Rumili a tied, Anatoli pedig az enyim legyen, az oszmanlikat töröljük el a föld szinéről s Vulk-oglunak is adjuk vissza országát!«

Ennélfogva a hidsre 848. évében [1]) Magyarország királya összes seregét *Jankó* és Vulk-oglu alá rendelte. Ezek pedig átkelvén Belgrádnál, Aladsa-Hiszárt,[2]) Nist és Sehirköjt [3]) fölégették, majd tovább haladva, egészen az *Izladi* hegyszorosig jöttek. Murád szultán pedig békét kötött Karamánogluval s elébe ment a hitetleneknek.

Azonban a hitetlenek az Izladi szorosba bementek és megszállották. A szultán, mikor az Izladi szoroshoz érkezett, nehány napig ott tartózkodott. Mivel tél vala, nem lehetett megütközni s a gyaurok is tehetetlenek levén, egy éjjel hirtelen visszavonultak.

A beglerbég azon időben Kászim pasa volt. Ez azt gondolván, hogy a hitetlenek megfutottak, utánok küldött egy csapatot. Azonban a hitetlenek lesbe állottak s ezeket, kik semmit sem gyanítottak, körülfogták; Khalil pasa testvérét, Mahmud Cselebit — ki akkor Boli szandsákbégje volt — elfogták.

Miután a magyarság megfutott, Vulk-oglu a rumilii bégeknek igen sok ajándékokat adott, s ezek az uralkodót rávették a kibékülésre. Az uralkodó tehát Vulk-oglunak aranyakért visszaadta országát, sőt két fiát is visszaküldte atyjukhoz a tokati börtönből, csakhogy már meg voltak vakítva. — Mihelyt Murád szultán Edrenébe visszaérkezett, nővére — Mahmud Cselebi felesége — gyászruhában elébe járult s kezet csókolva alázatosan könyörgött Mahmud Cselebi kiszabadításáért. Minthogy az uralkodó maga is égett e vágytól, kiváltotta. Szemendrét visszaadta a gyaurnak.

---

[1]) 848. = 1444. ápr. 20.—1445. ápr. 8. E hadjárat azonban 1443. őszén és telén történt, ennél fogva Nesrinek 847-et kellett volna mondania.

[2]) Aladsa-Hiszár = Kruseváсz.

[3]) Sehirköj vagy Sehrköj = Pirot.

(XIII. 188a.)

A várnai csata elbeszélése.

Mondják, hogy mikor Murád khán fiát, Mohammedet, ültette a trónra, ő maga pedig nyugalomba vonult Magniszában: Karamán-oglu és Vulk-oglu hallván ezt, rendkivűl örültek. Karamán-oglu azonnal követeket küldött a magyarhoz és Vulk-ogluhoz ilyen üzenettel: »Mit tétlenkedtek? Most jó alkalom van nektek is, nekem is«. Egy szóval, annyi haszontalanságot és ostobaságot beszélt, hogy felbujtogatta őket. A királyt ösztönözve, ezt mondta neki: »Mit késlekedel? Találhatsz-e ennél jobb alkalmat a török ellen, mikor Oszmán ivadéka megbolondulván fiát ültette a trónra, maga pedig tánczos és zenélő nőkkel kertek zugaiban eszik, iszik és sétálgat?«

Röviden szólva: megindultak, úgy hogy Jankó a király előtt ment. Ez a király annak a királynak fia volt, a ki Gögerdsinlikhez jött vala. Tehát egyenesen *Várna* felé tartottak.

Ekkor a birodalom népe fölzendült és ezt mondták Murád szultánnak: »A birodalmat saját kezeddel döntötted a romlásba! Nem igazságtalanság-e ez? Mit vesztegelsz?« Erre Murád szultán megdöbbent, fölkerekedett és Gelibolihoz ment. Itt látván, hogy a tengerszorost elzárták a hitetlenek hajói, innen Akcse-Hiszárhoz ment. Khalil pasa pedig elébe ment Murád szultánnak s a várral szemközt sátort ütvén fel várakozott.[1]) Miután itt a hadsereg egybegyűlt, a padisah elindult innen és istenben bizva a hitetlenek ellen ment.

Elébük érkezve elzárta előlük az utakat. A várnai hegyeknél találkoztak és ütköztek meg. Jankó az anatólii seregre rohant és azt megverte. Az anatólii beglerbég vértanú lőn és több szandsákbég is elesett. Mihelyt a rumilii hadosztály látta ezt, tágabb helyre vonult és elszéledett. Mikor így az uralkodó, udvari környezetével maga maradt, ő is meg akart futni. Tati Karadsa bég észrevevén e szándékát, azonnal leugrott lováról s az uralkodó lovát erősen megragadva így szólt: »hej felséges szultánom! mit csinálsz? Ha te elfutsz, a hitetlen egészen Edrenéig jön utánunk«.[2])

---

[1]) L. az 1486-ki Névtelen erre vonatkozó helyéhez írott jegyzetet és a VI. és VII. sz. okmányokat a Függelékben.

[2]) Az 1486-ki Névtelen és Turszun bég szerint Táji Karadsa. A Névtelen, Nesri, Turszun bég és Szeád-eddin egyetértőleg állítják, hogy ez a Karadsa bég 1456-ban esett el Belgrád ostrománál. Téved tehát Rónai Horváth Jenő, mikor a várnai csatáról írott dolgozatában

Ezt mondván, az uralkodó lovát nem hagyta visszafordítani, hanem fölvezette egy dombra. Ekkor egy Karandsi Toghan nevű ember volt a janicsáraga; ez rárivallt Karadsa bégre: »Hej, te becstelen! Alaeddin szultánt megölted, most fejedelmünkkel is ezt akarod tenni!? Engedd elmenni!« De Karadsa bég nem tágított. Mikor Murád szultán ezt mondta: »Karadsa, megvert bennünket a gyaur!« — Karadsa bég így felelt: »megverjük mi őket, ha isten akarja!«

Ez a hely völgyes-dombos és így szűk levén, az egész sereg nem gyülhetett össze egy tömeggé. Aztán a már megfutott hadosztály hátra tekintvén, látta, hogy a szultán zászlója még mindig helyén áll s szól a tábori zene, a *bozaundsik* pedig kiabálják: »Hej harczosok! hova futtok? verve van az ellenség!« Tehát ezek is bátorságot kapván, azonnal kivont kardokkal rohantak a hitetlenekre.

Mikor a harcz ezen stadiumban volt, Jankó a királyhoz ment s ezt mondta neki: Ime megvertük a törököt; miért vesztegelsz? Murád szultánra te rohanj, fejedelemmel fejedelemnek kell szembeszállni«. Ez a Jankó a királynak béglerbégje volt; átkozott ravasz ember vala; az volt a vágya, hogy Magyarország fejedelme legyen.[1]) Ez okból az országban levő azon főurakat, a kik nem hódoltak neki, háborúba csalta, ezt mondván: »menjünk s így tegyünk, meg úgy tegyünk a törökkel«, akkor aztán kezesekűl adván őket a töröknek, ő maga megfutott s a királynak azt mondta, hogy most nem sikerült a dolga. Ilyen ürügy alatt fogyasztotta meg a derék magyar főurakat, kikből keveset hagyott meg.

A király tehát Jankó szavainak engedelmeskedve, lándsát vett kezébe s éppen az uralkodó hadosztálya felé lovagolt. Mikor már közel volt, szétnézett s az urakodó mellett levő emberek szemébe sem tűntek; tehát ezt mondva: »jó alkalmam van a török fejedelemhez, megyek, elfogom« — teljes erővel rohant. A janicsárok sora szétvált, a király pedig behatolt közéjök. Lovát azonnal megsebzették s ez azonnal

---

(Hadtört. Közl. 1888. évf. 299. jegyz.) azt mondja, hogy a szultánt visszatartó ember nem Karadsa nevű volt; mert az már előbb elesett. Csakhogy az anatoliai beglerbégnek, a ki Várnánál elesett, mint az 1486-ki Névtelenből kitűnik, *Göjegü Karadsa* volt a neve, mig amazé *Táji* vagy *Táti* Karadsa, ki ekkor még szandsákbég volt. — A három író közül egyedűl Nesri ismeri el azt, a mit valamennyi keresztyén forrás állít, hogy t. i. a szultán el akart futni. Ez mindenesetre szép őszinteség és erős igazságszeretet egy mohammedán írótól.

[1]) Muradi Ungurusza bég olmak idi. Érdekes tudnunk, hogy a törököknél is el volt terjedve mind a két vád, melylyekkel Dlugoss és Czilley rágalmazták Hunyadyt.

lerogyott. Karadsa Khizr leugorván lováról, a mint le akarta vágni a fejét, ezt kiáltotta: »Goszpodár Murád!« — de Khizr nem kegyelmezvén neki, levágta a fejét, lándsára tűzte s »Allah akbar«-t kiáltott, — Mikor a hit harczosai a király fejét meglátták a lándsa hegyén, örültek s minden részen aprítani kezdték a hitetleneket. Mennyi hitetlent öltek le! mennyi társzekeret vettek el! s mennyi zsákmányt szereztek!

A hitetlenek egy része más helyen gyült össze és foglalt állást. Azokra is rátámadtak és szétverték őket. A holtak halmokban feküdtek, az iszlám hívei pedig örvendeztek.

Midőn a hitetlenek vereséget szenvedve megfutottak, Daud bég, rumilii beglerbég, utánuk esett és egy nap s egy éjjel üldözvén őket, számtalan gyaurt semmisített meg közűlök.

Murád szultán ezután a király fejét Bruszába küldötte. Azon időben Dsübbe Ali volt a szubasi Bruszában s ez a város népével elébe menvén, Lulufernél [1]) találkoztak a fejet vivőkkel. A király feje egy edénybe volt téve s rá mézet tettek, hogy az elromlástól megóvassék. Most a fejet hajánál fogva kivevén a Lulufer vizében megmártották s azután épen olyanná lett, mintha épen most vágták volna le. Ekkor lándsára tűzték s körülhordozták a városban; a fejet hozó embernek pedig rendkivűl sok ajándékot adtak.

A hitetlenek veresége és szétfutása után az egész hadsereg épen és zsákmánynyal megrakodva visszatért Murád szultánhoz s azt mondta neki: »Felséges szultánunk, nagy győzelmed áldott legyen!« Ezután Murád szultán ezt parancsolta: »Azon bégeket, a kik megfutottak, úgy gyalázzátok meg, hogy asszonyi ruhákba öltöztessétek«. De a bégek könyörögtek neki, mondván: »Felséges szultánunk! Csoda-e az ilyen dolog? Hála legyen istennek, hogy győztes és diadalmas lettél. Elég azoknak a saját szégyen-érzetük is. Felséges szultánunk ne legyen kegyetlen!« Murád szultán tehát megbocsátott nekik.

Azután a körül lakó fejedelmekhez hitetlen foglyok és ajándékok küldettek. Egyptom szultánjához Azab béggel küldött több pánczélos hitetlent, hogy bemutassa neki a pánczélt. Mikor az egyptomi szultán látta e pánczélos gyaurokat, ezt mondta: »Allah segítője Oszmán ivadékának«. — Azon pénteken minden mecsetben Murád nevére

---

[1]) Szeád-eddinnél: *Nilufer.* Kisebb folyó, mely előbb Bruszától nyugotra dél-északi, majd kelet-nyugoti irányban folyik.

olvastatott az ima. A mint a szultán a hitetleneket megverte, azonnal egyenesen Edrenébe ment s ismét elfoglalta trónját, Mohammedet pedig ismét Magniszába küldte. — E csata a hidsre 848. évében történt.

(XIV. 191a.)

A koszovai harcz elbeszélése.

Azután Murád szultán azt akarta, hogy az egész hadsereget elbocsátja, de Viddin felől az a hír érkezett, hogy a magyar töménytelen sereggel és jó készülettel jön. Az uralkodó tehát azonnal egyenesen Szófia felé indult. A rumilii seregnek szabadságot adott, az anatoliaknak pedig meghagyta, hogy élelemszállítókat küldjenek. Ő maga Szófiában tartózkodott.

Ezután ezt a hírt hozták Murád szultánhoz: »Szultánom, a Belgrádnál átkelő hitetleneknek se szeri, se száma, szünet nélkül jönnek át. Az történt ugyanis, hogy közfölkelést hirdettek«. A szultán erre ezt mondta: »Ez ismét Vulk-oglu ördöngössége. Csak kémleljétek ki amaz érkező gyaurokat, tudjátok meg, hogy kik azok«.

Ekkor elküldték Martolosz Dogánt, a ki elmenvén, visszatértekor ezt a hírt hozta: »Az érkezők egyike a lengyel bán, másika a cseh bán, harmadik a lek bán, negyedik a székely bán.[1]) Mindegyikök Magyarországnak nagy padisahja és mindegyikök a királyhoz hasonló bán.[2]) De e lázadásnak kútfeje Jankó, ő az, a ki vezeti őket«. Mihelyt így Murád szultán biztosat tudott ezekről, megindult Szófiából. Minden vilájet katonaságát összegyüjtötte volt, sőt Karamán-oglutól is érkezett sereg. Az úton az uralkodó dsebeliket és a nem dsebeliket külön akarván választani, miután az egész sereg dsebelieit megnézte, a Karamánoglutól érkezett csapat bégjéhez így szólt: »Te is gyűjtsd össze a seregedet, hadd lássam a dsebeliket!« Mikor ez a csapatát összeszedte és elővezette, látták, hogy a mennyi lókötő van a fanyergű, rongyos köpönyegű, fonott övű, szijkengyelű, kalpagos, kardja kötélen lógó turgudiak[3]) között, mind azokat küldte el.

---

[1]) Nesrinél: Leh báni, cseh báni, lek bán (لك بان), szukúlet bán. — Szeád-eddinnél a *lek* bán helyett *iflak* (oláh) bán van. A székely bán alatt valószinűleg Székely János értendő; mert alább azt mondja, hogy a székely bán elesett. Lek bán alább: *Lek báni.*

[2]) Her biri Ungurúsz vilájetiniñ ulu padisahlari dir ve királa mânend bánlar dir.

[3]) *Turgud* egy tatár törzs neve, mely Timur hadjárata után

A szultán ekkor megindult az ellenség felé. Mikor Kursunlu-Kiliszáig érkezett, megtudta, hogy a hitetlenek *Koszovára* gyűltek össze, tehát azonnal feléjök sietett s pénteki napon napkeltekor találkozott össze a hitetlenekkel. A mint Murád szultán a hitetlenek seregét meglátta, lováról leszállván, arczát a földhöz dörzsölte és így imádkozott a felséges istenhez: »Uram Isten! Emez igazhivő szolgáidat az én bűneim sokasága miatt ne semmisítsd meg a hitetlenek keze által, hanem oltalmazd és tedd diadalmasakká őket!« Mihelyt fejének fölemelése után megszünt a könyörgéstől, azonnal lovára ült és megrohanta a hitetleneket. Csodálatos kemény tusa keletkezett. Reggelig nem válván el egymástól, még szombaton is folyt a heves harcz, melyben több bég vértanúvá lőn. De a hitetlenek közül is több bán megöletett, másokat pedig elfogtak. Az átkozott Jankó ismét elfutott, szintúgy Lek bánja is két fiával együtt. A székely bán elesett, a lengyel bán foglyúl esett, de nem árulta el magát s később több soron eladatván, ilyen módon megszabadult. A többi gyaur pedig ki leöletett, ki fogolylyá lett. A cseh bánt elfogták s az uralkodó elébe vitték; az uralkodó pedig tolmácsot hivatván ezt mondta a cseh bánnak: »Hiszen mi nem ellenségeskedtünk te veled, miért jöttél te a mi országunkba?« A gyaur így felelt: »Mert óhajtottam ilyen fogságba esni«, azután így folytatá: »Egy-két szavam van a padisahhoz, ha engedélyt ad, elmondom«. »Beszélj«, mondá a szultán. A cseh bán folytatta: »Az első szavam az, hogy minden évben ötezer emberrel jövök a padisah szolgálatára, azután meg tiz várat adok a hozzájok tartozó vilájettel együtt; továbbá jőjjenek adószedők s egész országomban szedjenek adót és minden tartományban a te törvényed lépjen életbe«. Az uralkodó viszonzá: »Semmi szükségem sincs azon dolgokra, a mikről beszélsz«. A hitetlen így szólt: »Ilyen hatalmas padisah ellen jövő emberrel bármi kínzást követnek el, édes szenvedés«. Ekkor az uralkodó saját kardját kirántván, a hóhér kezébe adta: »Ne kegyelmezz neki, vágd le a fejét!« A gyaur mondá: »Felséges szultán, mi légyen ez? én a te kezed által szeretnék meghalni«. Az uralkodó kérdezé: »Mi a kivánságod?« A hitetlen felelé: »Én országomban nagy fejedelem voltam, azt kivánom, hogy engem fejedelem öljön meg, ne kisebb

---

maradt Kis-Ázsiában, több helyen szétszóródva, de legnagyobb tömegekben Konia és Aksehir vidékén, meg a Taurusz hegy keleti részeiben.

ember«. Az uralkodó nevetve parancsolá a hóhérnak: »Csapd le a fejét!« A hóhér pedig lecsapta a fejét és a szultán elébe dobta. E nagy csata a hidsre 852. évében történt.[1])

(XV. 199a.)

Szifridse-Hiszár elfoglalása.[2])

Úgy beszélik, hogy mikor a szultán Isztambult elfoglalta, nála volt Vulk-oglu követe, a ki haza menvén, elbeszélte Vulk-oglunak a hódítást. Mikor Murád khán meghalt, az általa elfoglalt várakat Vulk-oglu visszavette, most pedig, a mint Isztambul meghódítását meghallotta, azt a vilájetet ismét visszaadta a szultánnak. Azonban túlkapásaival nem hagyott fel, sőt Láz országától Üszkübig senki sem járhatott. Pristinben volt egy derék kádi, a ki értesítette az uralkodót e körülményről. Ekkor az uralkodó embert küldött Vulkogluhoz, hogy felvilágosítást kérjen emez állapotuk felől. De Vulk-oglu az uralkodó szolgáját tiszteletlenül fogadta és nem adott neki választ. A követ visszatérvén, elmondta Vulkoglu lázadását.

Az uralkodó pedig rögtön elindulván, megtámadta Szivridse várát s el is foglalta; a környékre pedig akindsikat küldött ki, a kik gazdag zsákmányhoz jutottak.

Az uralkodó először Szemendre várát támadta meg s vívta egy ideig. Vulk-oglu hallván ezt, megijedt és a mennyi gazdag hitetlen volt Szemendrében, azokat Szivridse várába költöztette át, hogy ne találtassanak Szemendrében. Az uralkodó tehát ezért jött Szivridse várához s miután azt elfoglalta, a benne levő sok kincs is kezébe került. Ezután a várak körül szükséges teendőket elvégezvén, szerencsével visszatért Edrenébe. Vulk-oglutól követ jött ide, a ki nagy alázattal évenkint harminczszor százezer akcsét igért, melyet az uralkodó elfogadott s ezt a telet Edrenében töltötte.

(XVI. 201a.)

Belgrád ostromának elbeszélése.

Mondják, hogy Mohammed szultán az elpusztított rézeszközökből és harangokból ágyúkat öntetett, azokat a Dunán elszállította, az iszlám seregét pedig összegyüjtötte s miután kimondta, hogy hadjárat lesz, megtámadta Belgrádot s azon ágyúkkal vívni kezdte.

---

[1]) 852. = 1448. márczius 7.—1449. febr. 23.

[2]) Szeád-eddinnél és az 1486-iki Névtelennél: Szivridse-Hiszár = Osztrovicza. Alább már Nesri is Szivridsét ír.

A rumilii beglerbég Tatì Karadsa volt, a ki ezt mondta az uralkodónak: »Felséges szultánom, adj nekem engedélyt, hogy átmenjek a Duna tulsó partjára és a várral szemben foglaljak állást.« Azonban a rumilii bégek nem egyeztek bele; mert ez volt gonosz gondolatuk: »mihelyt e várat elfoglaljuk, nem marad más ellenség s mi hol találunk helyet, a hol portyázhassunk.; akkor szükségképen szántanunk kell.« Egy szóval ilyen fortélyosságból nem is fejtették ki buzgalmat.

Egy nap azonban egyszerre csak azt látták, hogy arra a helyre, hova Karadsa bég át akart menni, rendkivűl nagy hitetlen hadsereg érkezett s az átkozott Jankó vezérlete alatt megszállott; egyszersmind a vizen is igen sok hajó jött. — Heves harcz támadt. Egy napon, mikor Karadsa bég a *meterisz*ből a várat lövette, a várból egy golyó[1]) éppen a meterisz deszkáját érte, a deszka pedig Karadsa béghez vágódott és ő vértanúvá lőn.

A hajókon is igen heves harcz folyt és sok ember veszett el.

Az uralkodó ezután ezt mondta: »Hej harczosok! rohamot kell intézni!« Az uralkodó kísérete azonnal támadott, de a rumilii hadosztály nem küzdött jó kedvvel. Míkor a szultán hadosztálya támadott, a hitetlenek — észrevevén, hogy rohamot intéznek — mindnyájan ezen az oldalon támadták meg a csapatot és visszafordították, miközben sokan lettek vértanúkká. A padisah látván ezt, maga is lóra ült s ezt kiáltva: »Hej vitézek! miért álltok?« a hitetlenekre rohant. A mellette levő szegény vitézek vele együtt rohantak s a gyaurok egy részét levágták, más részét visszaűzték a várba.

Szóval: rendkívül heves küzdelem volt s a vár még sem foglaltatott el, minek oka az volt, hogy a rumiliiak nem fejtették ki erejöket. Beszélik, hogy ezt mondták: »A janicsárokkal senki ne társuljon s velök ne menjen a vívóárkokba. A katonaság tehát azt mondva, hogy »nem lesz zsákmány« nem is harczolt. — A janicsárok megrohanták a várat, a hitetlenek pedig hátuk mögött elzárták az útjokat és így segítség sem mehetvén oda, igen sokan elestek, sőt a janicsár-aga is vértanú lőn. Egyszóval: a felséges istennél még nem volt elvégezve e vár meghódítása. Ekkor az uralkodó látván, hogy a gyaurok a győztesek, kardot ragadott s harczolni kezdett, úgy hogy egymás után

---

[1]) Golyó az eredetiben: *pranka.* L. e szóról a Kemálpasazádé XIII. fejezetéhez írott jegyzetet.

több hitetlent levágott.[1]) De hiába! a hitetlent nem lehetett legyőzni. Ekkor az uralkodó fölkerekedvén, az iszlám földe felé vette útját. E háború a hidsre 860. évében történt.[2]) Ugyanazon évben két nagy üstökös-csillag volt látható, egyik keleten, másik nyugoton.

(XVII. 204.)

Szava, Krucsa és más várak elfoglalása Mahmud pasa által.

Mondják, hogy azon időben, mikor Mohammed khán a mora-i[3]) hadjáratra ment, Mahmud pasát elküldte, hogy Lász országának még hódolatlan részét hódítsa meg. Mahmud pasa pedig elindulván, Gögerdsinlik, Szava, Krucsa és más, ezekhez hasonló várakat elfoglalt és az országot egészen meghódította. Mohammed szultán Belgrád felé *Havalát*[4]) építette volt; Mahmud pasa oda menvén, kijavíttatta és jól megerősítette. Ezután Üszkübbe menvén, találkozott az uralkodóval. Ekkor a szultán el akarta bocsátani a hadsereget, de Mahmud pasa ezt mondta: »Felséges szultánom, várjunk még; mert azt mondják, hogy a magyarság gyülekezik.«

Midőn ezek így várakozó állapotban voltak, híre jött, hogy a magyar számtalan emberrel átkelt Belgrádnál és nyomúl előre. Ekkor Mohammed szultán az anatolii seregnek szandsákonként eleséget osztatott és megparancsolta, hogy egy része menjen előre megtudni, hogy a hitetlenek mely irányban mennek. Azután maga is készületet tett az elindulásra.

Egyszerre hirnök érkezett és ezeket mondá: »A hitetlenek serege *Takhtáliig* jött, azonban Takhtáliban jókora számú vitézek voltak. A hitetlenek e vitézekről nem tudva megrohanták Takhtálit, hogy a várost zsákmányukká tegyék. Mihelyt a gyaurok serege elszéledt a környéken zsákmányolni, a hit harczosai csatakiáltással egyszerre a hitetlenek nagy szandsákjára rohantak. Mikor a gyaurok serege látta, hogy itt harczosok vannak, nem törődve a harczczal, futásra vette a dolgot. A hősök a hitetlenekre rohanván, isten segé-

---

[1]) Hogy a szultán maga is harczolt, Nesrin kivül nemcsak Szeád-eddin és Turszun bég állítják, hanem Chalcondylas is, a ki szerint Mohammed »eo loco peremit virum Pannonum«, de egyúttal ő maga is kapott sebet (Hammer II. 24.)

[2]) 860. = 1455. decz. 11. — 1456. nov. 29.

[3]) Mora = Morea.

[4]) Havala, ujabban *Avala*, Belgrádtól délre 3 óra járásnyira = Sarno, Zsarnó.

lyével igen sokat levágtak közülök, néhány bánt pedig élve fogtak el.«

Ez örömhír után néhány nappal a bánokat több gyaurral együtt az uralkodóhoz hozták, ez pedig legnagyobb részöket leölette. Azután elbocsátotta a hadsereget. E hadjárat a hidsre 862. évében történt.[1])

Az uralkodó a telet Edrenében töltötte s mihelyt kitavaszodott, Szemendre ellen ment, de nem birta elfoglalni.

(XVIII. 212.)

Az oláhországi hadjárat.

Mondják, hogy mikor Mohammed szultán a trabezuni hadjáratról Isztambulba visszatért, s Iszhák pasa is ugyanoda jött Edirnéből: követek érkeztek a körül levő tartományokból. Iszhák pasa panaszt emelt Iflak-oglu ellen. Azután Iflak-oglutól is jött követ; e követ mellé követet adván, általa Iflak-oglut a portához hivatta. A hozzá ment követnek ilyen választ adott: »Az én országom nem barátságos irántad; ha én ez országból kiveszem a lábamat és oda megyek, Magyarország fejedelmét elhozzák és fejedelmükké teszik s így elvesztjük az országot. Tehát az a kérésem a padisahtól, hogy a végek bégjei közül egyet küldjön a Dunához, hogy az a bég őrizze az országot, én pedig a boldogság kapujához megyek és arczomat hozzá dörzsölöm.«

Az uralkodó nem sejtve a gyaurnak fortélyát, hitt a szavainak és Hamza bég csakirdsi basit, ki Nigeboli szandsákbégje volt, oda küldötte. A Duna igen erősen be volt fagyva; a csakirdsi basi a Duna partjára ment és ott táborba szállt.

Mikor ezek semmi rosszat nem sejtve ezen az oldalon tartózkodtak, Drakula-oglu Kazikli vojvoda nevű átkozott éjfélkor átkelvén a jég hátán, megtámadta Hamza béget. Igen sok müszülmánt levágtak, Hamza béget elfogták, Junisz béget pedig vértanúvá tették. Azután több helyet bekalandoztak és rablásokat követtek el. Hamza bég fejét levágatván Magyarország királyához küldte ilyen izenettel: »Tudd meg, hogy ellensége lettem a töröknek.« Így az egész világ megtudta, hogy ez a hitetlen ellensége lett a padisahnak.

Mikor az iszlám padisahja megtudta az átkozott gyaurnak ilyen fortélyát, seregét összegyüjtötte, kimondta a hadjáratot és megindult. Midőn a Dunán átkelve bement Oláh-

[1]) 862. = 1457. november 19. — 1458. nov. 7.

országba, az egész ország népe elébe jött és meghódolt. Azonban a Kazikli vojvoda nyomtalanul eltünt.

A padisah, a világ menedékhelye, egy ideig Oláhországban járt-kelt. Egy éjjel azonban az egyik részen zaj támadt. A padisah hős szolgái készen voltak, azonnal észrevették, hogy harcz kezdődött és megtudták, hogy a Kazikli vojvoda intézett éjjeli támadást. De meg sem mozdultak, hanem várakoztak, hogy a hitetlenek hatoljanak be a táborba. Mikor behatoltak, a harczosok egyszerre Allaht kiáltva karddal támadtak a hitetlenekre és úgy leapritották őket, hogy fele sem maradt életben s a Kazikli vojvoda is nagy nehezen tudta megmenteni a fejét. Mihelyt hajnalodott, Áli pasát utána küldték. A Kazikli vojvodával volt seregnek életben maradt része az uralkodóhoz visszajövén, lábaihoz borult, ez azután rabszolgaságra adatott. A Kazikli vojvodának volt egy öcscse,[1] ki a padisah részén vala s ennek adta Oláhország fejedelemségét, társat rendelvén melléje. Az uralkodó, miután magához vette a tárgyakat, a miket akart, visszatért székhelyére. E csata a hidsre 866. évében történt.[2]

(XIX. 216.)

Jajtsza[3]) *elfoglalása a hitetlenek által.*

Mondják, hogy mihelyt az uralkodó — miután Bosznát meghódította s Minnet-oglunak adta, Jajcsába pedig őrséget helyezett — onnan kiment: a magyar azonnal Jajcsához jött és megtámadta. A benne levő őrség áruló levén, Jajcsát átadta a hitetleneknek, a kik azt két hónap alatt kijavítván és megerősítvén elmentek.

(XX. 216a.)

Az uralkodónak ismét Bosznába menetele.

Mondják, hogy mikor a hidsre 868. éve[4]) volt, az uralkodó ismét összegyüjtvén a győzhetetlen hadsereget, Jajtsza

[1]) Nesrinél: kicsi karindas=kisebb testvér, t. i. Radul. Az oszmán-törökben a »kis, kicsi« ma: *kücsük*, de régibb iróknál gyakrabban a *kicsi* alakot találjuk. Igy láttuk föntebb Nesrinél a Moravának *Ulu* (nagy) és *Kicsi*-Morava nevét s Pecsevinél is *ulu ve kicsi* (nagy és kicsi, I. 249).

[2]) 866. = 1461. okt. 6. — 1462. szept. 25.

[3]) *Jajcza* neve törökül rendesen *Jajcsa*, a mint írja is Turszun bég, Szeád-eddin és az 1486-iki Névtelen; mig Nesri szövegében majd *Jajcsa*, majd *Jajtsza* alak található.

[4]) 868. = 1463. szept. 15. — 1464. szept. 2.

ellen ment. Teljes erővel ágyúztatta, de mivel a felséges isten nem végezte volt el meghódítását, nem vehette be s így visszafordult és Üszkübbe ment.

(XXI. 216a.)

A zvorniki esemény elbeszélése.

Mondják, hogy mikor a padisah Jajtszát minden erőlködése mellett sem bírván elfoglalni, visszafordult és Szófiáig ment, a magyar végtelen számú sereggel *Zvornik*ra[1]) támadott és ágyúzva ostrom alá fogta. Mihál-oglu Iszkender bég volt a várban, ki a hitetlenekkel kemény harczot vívott.

E közben beállt a rendkívül hideg tél, de a magyarok nem távoztak el, hanem a földbe csináltak házakat s azokban tanyáztak. Az uralkodó hallván ezt, a rumilii és anatólii csapatokat Mahmud pasa alá rendelte és Zvornikhoz küldte, maga pedig utána ment.

A mint Mahmud pasa közel ért a várhoz, egy embert küldött előre, a ki éjjel a vár elé ment és ezt kiáltotta: »kié a vár?« A várból egy hang ezt felelte: »a vár a padisahé!« Az ember visszakiáltotta: »csak tűrjetek, néhány nap mulva ide érkezik Mahmud pasa a rumilii és anatólii sereggel, utána pedig jön a szultán!« Mihelyt a várbeli nép hallotta e hírt, örömében megverette a dobokat és ágyúzott. Mikor a hitetlenek értesültek e körülményről, jelentést tettek a királynak, a ki megijedt és őröket állított a seregen kívűl.

Egy-két nap mulva látták a hitetlenek Áli béget az akindsikkal. A király azt hivén, hogy Mahmud pasa érkezett meg, minden hadi készletét elhányva megfutott. Midőn Áli bég megérkezett, a várbeli nép kijött s a hitetlenek hadi szereit hatalmokba ejtették. Nem sokára megérkezett Mahmud pasa is. Űzőbe vette a hitetleneket s utócsapatukat utólérvén mennyi foglyot ejtett! Egy szóval: lovaikat, ruháikat, málhájokat zsákmányúl ejtették, aztán visszatértek az uralkodóhoz.

(XXII. 232a.)

Szulejmán bég veresége a kara-bogdáni[2]) hadjáratban.

Mondják, hogy miután a padisah a körül levő királyokat hódolatra kényszerítette. Kara-Bogdán fejedelméhez

[1]) E vár török neve tulajdonképen *Izvornik* (a mint írják is a többiek), azon okból, hogy a török nyelv sem tűr a szó elején két vagy több mássalhangzót, éppen úgy, mint a magyar (v. ö. *is*tráng, *is*tálló, *is*trázsa stb.). — Lásd az 1486-iki Névtelennek megfelelő helyéhez irott jegyzetet.

[2]) *Bogdán* vagy *Kara-Bogdán* Moldvaország neve, egyszersmind

embert küldött ilyen üzenettel: »Ezen évben magad személyesen hozd el az adót, a mint Iflak-oglu is maga hozza, hogy bízhassunk barátságodban.« De Kara-Bogdán fejedelme nem hallgatott az uralkodónak e parancsára. Az uralkodó tehát ezt parancsolta: »menj Kara-Bogdán országába, hadd lássam, hogyan bánik te veled s aztán ahhoz képest fogunk eljárni.«

Tehát Khádim Szulejmán bég — ki rumilii beglerbég vala — a rumilii sereggel Bogdánba ment. Az az átkozott az iszlám seregét, mikor ez nem is sejtette, meglepte és sok embert vértanúkká tett, többeket pedig elfogott.

(XXIII. 233.)

A kara-bogdáni hadjárat elbeszélése.

Úgy mondják, hogy mikor Khádim pasa ama hitetleneknek fortélylyal véghez vitt dolgát hirül adta az uralkodónak, Mohammed khánban az iszlám iránti buzgóság győzedelmeskedvén, erősen készült hadjáratra, az iszlám összes hadát összegyüjtötte és elindult. Isztambulban a hajók fölszereltetvén elindittattak, hogy mire az uralkodó a Dunához ér, a hajók is ott legyenek.

Akkor az uralkodó elindult s a hajókat már a Dunán találván, azokon átkelt a Duna tulsó partjára és megindult Bogdán ellen. — Több napig járt már az országában, de sehol sem találkozott ellenséggel.

Végre egy napon egy bizonyos helyre érkezett, s látta, hogy Bogdán a seregét egy hegyszorosba helyezte el s lovasságát is gyalogokká tevén, készült a csatára. Midőn Mohammed szultán látta, hogy ez az átkozott ilyen módon igyekszik harczolni, így szólt: »Hej harczosok, itt van a percze az iszlám iránti buzgóságnak!« A buzdítás után a sorokat felállította, a hadosztályokat elrendezte és a hitetlenekre rohant. A hitetlenek tüzelni [1]) kezdtek, de a hit harczosai, az iszlám iránti buzgalomból, nem törődve a gyaurok ágyú- és puskagolyóival, erős lélekkel és bátor szívvel támadtak s küzdöttek. A hitetlenek részén szekerek voltak, a melyekről

---

a vajdáké is. — Ezt és a következő fejezetet — bár egyetlen szó sincs bennük magyar csapatokról — azért vettem föl; mert tudjuk a mi kútfőinkből, hogy 1475-ben Magyar Balázs, erdélyi vajda, Mátyás meghagyásából 21,000 főből álló sereggel ment István vajda segítségére s épen ő verte meg, váratlan oldaltámadással, a török hadat; 1476-ban pedig Báthory István a szultán utóvédét támadta és verte meg.

[1]) Tüzelni=prangi toplar atmak. L. a *prangi* szóról Kemálpasazáde XIII. fejezetéhez írott jegyzetet.

szintén golyókat szórtak s a szekerekről szórt golyókkal az iszlám seregéből igen sokat vértanúkká tettek. De a harczosok megrohanták a szekereket és azokat összetörték.

A hitetlenekkel délelőtti időben ütköztek össze s egészen a délutáni imáig folyt a heves harcz. A felséges isten végre kedvező alkalmat adott az iszlám seregének s elnyomták a gyaurok hadát. Annyi hitetlent vágtak le, hogy a számát csak az isten tudja; sőt a hitetlenek fejeiből minaréteket raktak, igen sok gyaurt pedig foglyaikká tették. A hitetlenek országában a hova a harczosok lábukat tették, mívelt és lakó helyet nem hagytak, mindent eltiportak. Mintegy két hónapig jártak-keltek ez országban, sok harczot vívtak és rengeteg zsákmányt szereztek; ökörcsordát, lovakat, juhnyájat hajtottak el és szállítottak a tulsó oldalra. — E hadjárat a hidsre 881. évében[1]) történt.

(XXIV. 233a.)

A fából csinált magyar erődök elfoglalása.

Úgy beszélik, hogy midőn Mohammed szultán Kara-Bogdán elnyomása után visszatért és a Dunához érkezett, híre jött, hogy a magyarországi hitetlenek a Duna partján erődöket csináltak fából és jól fölszerelték.[2]) Ezeknek az volt a rendeltetésük, hogy az iszlám határán állva a müszülmánokat háborgassák és kárt okozzanak nekik.

Mihelyt az uralkodó meghallotta e hírt, azonnal e várak ellen indult. Isten végzéséből ez évben rendkivül hideg tél volt; e hadjárat olyan télben történt, hogy a hó a lónak kengyeléig ért, a Duna pedig túlságos vastagon befagyott. A hadsereg oda érvén, a jég hátán szállott meg. Az uralkodó a várakat zsákmánynak jelentvén ki, azon nap egész estig harczoltak, midőn is a hitetlenek kegyelmet kérvén szerződés mellett feladták a várat. A padisah pedig engedélyt adott a hitetleneknek s azok oda mentek, a hova akartak. A kik nem mentek el, azokat Anatoliba telepítették; egy részüket a várakba helyezték, más részüket pedig — kiknek hűtlensége kitudódott — készpénzen eladták. Azután ama váraknak minden részét lerombolták és elégették, mert

---

[1]) 881. = 1476. ápr. 26. — 1477. ápr. 14.

[2]) Szeád-eddin pontosan meghatározza a helyet, azt írván, hogy a Moravának a Dunába ömlésénél, Kovilovics (ma *Kulics*) falu mellett épültek ezen erődök, kettő a szerb parton, a harmadik pedig a Duna bal partján.

fából voltak. E hódítás a kara-bogdáni hadjárat után harmadfél hónappal történt.[1])

(XXV. 240a.)

A Mohammed szultán által lerombolt két vár fölépítése.

Bajezid szultán Edirnében telelvén, mihelyt kitavaszodott, a hidsre 888. évében[2]) Rebi-ül-akhír hó végén összegyüjtötte az anatolii és rumilii sereget és megparancsolta, hogy a várakat, melyeket a Duna partján Mohammed szultán a hitetlenektől elvett és lerombolt, építsék föl. Az anatolii és rumilii sereg tehát oda ment és fölépítette. Az uralkodó pedig Filibébe s onnan három napi tartózkodás után Szamakovba, onnan Csámurluba, onnan Szarijárba ment s ezek mindegyikében néhány napot töltvén, végre Szófiába érkezett. Miután itt hirét vette, hogy azok a várak fölépültek, elbocsátotta a sereget s azon év Sábán hava végén visszatért Edirnébe.

---

[1]) Turszun bég — a ki részt vett e hadjáratban — azt mondja, hogy a szultán Moldvából visszaérkezett már Drinápolyba s onnan ment újabban ez erődök lerombolására.

[2]) Azaz 1483. június első hetében.

III.

Turszun bég.

Tárikh-i-Ebulfeth szultán Mohammed khán.

(A hódító Mohammed szultán története.)

Turszun bégről mindössze annyit tudunk, a mennyit munkája különböző helyein mond magáról. Könyve 2a. levelén azt mondja, hogy ő, *Túrszína* — a ki hibásan *Turszun bégnek* neveztetik — ifjuságától fogva körülbelül negyven évig volt tagja az erkjan-i-devletnek (a birodalom oszlopai), a mennyiben II. Mohammed alatt előbb anatóliai, később sztambuli, vagyis fő defterdárrá neveztetett ki. Tehát a legmagasabb állami hivatalok egyikét viselte, de az nem tűnik ki szavaiból, hogy mely időszakra esik az a körülbelül negyven év. Ha még 1491. vagy 1492-ben is, mikor munkáját írhatta, defterdár volt, úgy körülbelül 1453 óta viselte e hivatalát, s ha kineveztetésekor csak 30 éves volt is, akkor 1423 körűl születhetett. Azonban csak 1464-ben emlékezik meg magáról úgy, mint defterdárról s ha ez volt defterdárságának első éve, akkor 1500 táján írhatta munkáját.

Legelőször 1458-ban emlékezik meg magáról, a mikor részt vett Mahmud pasa nagyvezír szerbiai hadjáratában. A nagyvezír Galambócz elfoglalása után egy akindsi csapatot küldött a *Szerémség* pusztítására Minnet-oglu Mohammed bég vezérlete alatt, mely portyázásban ő is részt vett mint alaj-emini.

Részt vett továbbá az 1463-ki görögországi hadjáratban is, mely alkalomból elbeszéli, hogy mikor a velenczei

sereg Mahmud pasa nagyvezír közeledéséről értesűlve felhagyott Korinthus ostromlásával, a pasa őt mint gyors hírnököt a szultánhoz küldte a győzelem hírét megvinni. »Midőn a szultán Izdini (?) városánál tábort ütött, csekélységem is megérkezett a szultáni táborba. Itt a második vezírrel, boldogult Iszhák pasával, találkoztam, ki a padisah elébe vezetett és én előterjesztettem a történteket. E győzelem hírének meghozásaért a padisah kegyelméből s a birodalom nagyjainak jóságából igen sok pénzt s egyéb ajándékot kaptam.« (103a.)

A következő 1464. évben Boszniában találkozunk vele Zvornik ostrománál. A vár elfoglalása után megbízta a nagyvezír, hogy a beszerzett élelmi szert vegye defterbe, mely dolgának végeztével, rendkívüli hideg téli időben, ő is visszament Szófiába a pasa után.

Utoljára emlékezik meg magáról 1476-ban, a mikor részt vett a moldvaországi hadjáratban s a Szendrő közelében épített három fa-erőd lerombolásában, mely alkalomból egy költeményt is szerzett.

Munkájának egy kézirati példánya — mely oktáv alakban 169 levélből áll — a *bécsi* császári könyvtárban van Hist. Osm. 28. szám alatt. Az első (számozatlan) levélen ez a czím olvasható: »Kitab-i-tárikh-i-Ebulfeth szultán Mohammed khán. Têlif-i-Turszun bég, el-sehir Lebíbi, merhúm szultán Mohammediñ zemaninda defterdari olmis.« (A hódító Mohammed szultán történetének könyve. Irta Turszun bég, ki Lebíbi néven ismeretes és a ki Mohammed szultán idejében defterdár volt.)

A munka tartalma tulajdonképen II. Mohammed uralkodásának története s ennek trónra léptével kezdődik 1451. február 18-án (855. Moharrem 16), de a szerző előbb visszapillantást vet II. Murád korára és elmondja, hogy ez két ízben, a várnai csata előtt és után, lemondott a trónról fia, II. Mohammed, javára. Az események elbeszélését e szultán halála (1481) után is folytatja és II. Bajezid uralkodásából is felölel még tíz évet; mert bár a legutoljára említett évszám: 893 azaz 1488., de még elmondja röviden az öt évig tartott egyiptomi háborút is, mely az 1491. (896)

évi békekötéssel ért véget.[1]) E békekötés megemlítése az utolsó esemény szerzőnk munkájában, a mely után hálát ad istennek, hogy eddig megírhatta művét. Záró szavaiból tehát azt lehet kiérteni, hogy 1491. vagy 1492-ben írt.

A bécsi császári könyvtárban levő másolat Idrisz bin Musza kezétől való, évszám nélkül (Flügel katalogusában 984. szám alatt).

Turszun bég munkája tulajdonképen emlékírat és így forrása a saját közvetlen tudomása, vagy — a mikor nem autopsiából beszél — a szemtanúk szóbeli közlése. A Bevezetésben, az 5. levélen, így nyilatkozik: »Több harczait, hadjáratait és hódításait (t. i. II. Mohammednek) — melyekben magam is részt vettem és melyek közönségesen ismeretesek — az autopsia kincstárából az előadás fonalára fűztem és e műnek »Tárikh-i-Ebulfeth« nevet adtam.«

Irodalmi működésének másik tere a költészet volt s innen van a másik, írói neve: *Lebíbi.*

Turszun bég tulajdonképen már a török történetírás második (II. Bajezid alatt kezdődő) korszakának munkásai közé számítható; mert ő már szakít a régi írók tiszta török nyelvével, az egyszerű előadással s a mennyiben a persa és arab stilus sajátságait utánozza, egyik legrégibb úttörő munkássá lesz azon írók között, a kik a török művelt nyelvet, a tudományos irályt megteremtették.

---

[1]) Itt ismét furcsán mutatják meg alaposságukat Hammer és Flügel; mert amaz azt állítja (IX. 192), hogy Turszun bég műve *1484*-ig, emez pedig azt, hogy *1487*-ig terjed.

Turszun bég.

(I. 57.)

A belgrádi hadjárat elbeszélése.[1])

Midőn a helyes gondolkozású, hódító sah,
A dicséretre méltó természetű Mohammed sah

az említett hódítással[2]) volt elfoglalva, magas tudomására jutott, hogy az álnoksággal teljes, kétségbe esett magyar király,[3]) ki *Jankó* néven ismeretes, Lász országának királyságára vágyik. A teendő tehát az volt, hogy előbb a vetélytársat ölje meg, azután szövetkezzék a baráttal. Ennélfogva ez ország hódításában megelégedvén ennyivel, a győzelem gyeplőjét Edirne felé fordította és parancsot adott a hadi készülődésre. Ez évben pihenni hagyta a győzedelmes hadsereget, maga boldogan töltötte napjait, főrangút és köznépet részesített kegyében; de a hódítás menyasszonyának kaczérko-

---

[1]) Turszun bég már előbb, a 26a. levélen is említi Magyarországot. »A hódító padisah hadjárata Karamán ellen« czímű fejezetben ugyanis azt írja, hogy II. Mohammed, midőn *1451* tavaszán Ibrahim bég, Karamán fejedelme, ellen indított hadjáratot, mielőtt Anatoliába indult volna seregével: Táji Karadsa ruméliai béglerbéget a ruméliai hadtesttel, az átkozott ***magyaroktól való óvakodás szempontjából,*** Szófia környékére küldte vigyázni.

[2]) T. i. Szerbiában Novoberda és Trepdsia elfoglalásával.

[3]) A »kétségbe esett« kifejezést nem kell komolyan venni; mert ez tisztán csak stílusbeli sajátság. A szép török irálynak ugyanis elengedhetetlen kelléke, hogy a jelző rímeljen a jelzett szóval. Ezért írt tehát szerzőnk így: kir*ál*-i-pür-*ál* ungur*usz*-i-mêj*úsz*. Valamint az ilyenféle, lépten nyomon található kifejezéseket sem kell betü szerinti értelemben venni: Laj*os* mejkh*os* (a részeg Lajos), Ferdinand*us* bih*us* (az esztelen Ferdinánd), mert a török író ezzel nem akarja azt értetni, hogy II. Lajos valóban részeg, vagy I. Ferdinánd esztelen volt. A szavak rímelnek s ez szép.

dása miatt nem tudott nyugodtan maradni. A padisah elhatározása végre abban állapodott meg, hogy — mivel Magyarország meghódításának kulcsáúl Belgrád vára[1]) szolgál, mely a Duna és Száva folyók egyesülésénél épült s erősségéről és hozzáférhetetlenségéről híres vár — először ezt fogja elfoglalni. Alkalmas hadi eszközöket készíttetett, melyek méltók az országokat hódító sahok hatalmához: hegy nagyságú, félelmet gerjesztő ágyúkat, halált hozó ostromgépeket, vitéz azabokkal és tengerészekkel megrakandó hajókat és más szükségeseket.

A mint a 860. év[2]) tavasza beköszöntött s megérkezése látható lőn a virágokról és bimbókról is: lobogni kezdtek a győzelmet hirdető zászlók s a diadalt jelentő lófarkak, a győzhetetlen hadsereg megindult, mint a tenger árja. Az ágyúkat Üszküb[3]) városából gépek segélyével vontatták. Maga a padisah is megindulván olyan hadsereggel, melyben a pajzsosok a kardok csapásaitól nem fordítanak hátat s a pánczélosok a nyilak zápora miatt szemöket sem húnyják be, elhatározta Belgrád elfoglalását s hogy az ellenséget kicsalja nyilt harcztérre.

Midőn oda érkezett, a tábor oszmán szokás szerint elhelyezkedett és a vitézek a vár kapui előtt összeverekedtek az ellenséggel. A hajók is megérkeztek s így a várat vizen és szárazon körülzárta. Parancsot adott az ágyúk és ostromgépek felállítására és aknák ásására. Ilyen módon a reggeli szürkülettől az esti piros16 nap leáldoztáig, sőt estétől reggelig óriási erőt fejtettek ki elfoglalására. Minden részen harsogtak a harczi trombiták s harcz és küzdelem volt mindenütt.

E közben az átkozott király[4]) is megjövén, a Duna túlsó partján, a várral szemben ütött tábort. A hadi tanácsban Rumíli bégje, a boldogult Táji Karadsa bég — a ki gyakorlott és tapasztalt hős volt — ezt mondta: »A padisah parancsoljon e szolgájának s kegyeskedjék engedélyt adni, hogy átmenjek a túlsó részre és szétverjem az ellenséget; mert annak ott látása erőt önt a várbeliekbe.« De némely emirek és vezírek ezt nem látták helyesnek, mond-

[1]) E felfogást Belgrád jelentőségéről a többi iróknál és az okmányokban is megtaláljuk.

[2]) 860. = 1455. decz. 11. — 1456. nov. 28.

[3]) Thuróczy és utána Bonfinius azt mondja, hogy Mohammed *Krusevácz*ban öntette az ágyúkat. Ezt természetesen Turszun bég jobban tudhatta.

[4]) Szerzőnknél *királ*. A királyon itt is, mint föntebb, csak Hunyadit érti.

ván: »A túlsó parton levő ellenség ugyan mit árthatna nekünk? sőt inkább nagyon emeli a szultán méltóságát, ha szeme láttára rablunk és pusztítunk.«

Történetesen híre érkezett, hogy az álnok király a padisah hajóinál kétszerte több hajót készített és szerelt föl s azok víz mentén megérkeztek. Az iszlám padisahja elébe menvén a hajóknak, az elől jövők közűl négyet-ötöt elfogtak és annyi hitetlent szórtak a vizbe, hogy vérüktől a Duna vize vérfolyammá változott s kétszer ekkorára áradt. Végre megérkezett a hitetlennek kétszerte nagyobb számú hajóhada és azon példabeszéd szerint, hogy »két macska megfelel egy oroszlánnak« nagy számánál fogva elűzte a padisah hajóit a vár falától, a vizi oldalt elfoglalta s hajóinak út nyilt a várhoz. A győzhetetlen padisah megparancsolta, hogy intézzenek rohamot, mielőtt a hitetlenek serege a hajóhaddal a várhoz nyomulna. Ennélfogva az ágyúkat helyükre állították és megtöltötték. Még azon éjjel mindenik szakasz külön vívóárkokba vonult s létrákat vivén a vár falához támasztották. Az éjet nagy erőfeszítéssel virrasztották át.

Mikor reggel megvirradt, a hódító szultán lóra ülvén megrohanta a várat, mi közben a tábori zenekar játszott. A megtöltve készen álló ágyúkat előre vontatták, a katonaság pedig nyomukban »Allah Allah!« kiáltással rohant a várra. Ama tévelygő csoportot minden nehézség nélkül a makacsság bástyájáról a pusztulás mély örvényébe hányták s felmásztak a várba. E miatt való elbizakodottságukban megszállván őket a földi javak után való vágy, a nélkül, hogy csatlakoztak volna, elszéledtek a városban zsákmányt ejteni. Minthogy így a zsákmány vágya szétszórta őket, a lesben álló ellenségnek nem birtak ellent állni, tehát megfordulván kijöttek arra, a merre behatoltak volt, mi közben közűlök némelyek vértanúkká lettek, némelyek pedig megsebesültek. Ez pedig úgy történt, hogy az átkozott király — minthogy igen sok hajója volt — a túlsó parton levő seregét podgyász nélkül egy nap és egy éjjel a várba szállította s azonkívül, hogy a teljes fegyverzetű, ép-erős, ördögi ábrázatú gyaurokat a falon és bástyákon elegendő számmal helyezte el, még a résekkel szemben is állított fel egy-egy erős csapatot. Így tudták visszaszorítani a zsákmánylás czéljából elszéledt müszülmánokat, mint említettük.

Ekkor az okosak — azon elv értelmében, hogy a harcz: ravaszság — jónak találták, hogy a hitetleneket ki kell csalni nyilt térre. Tehát parancs adatott, hogy a sereg a vár falától kimerültséget szinlelve húzódjék vissza. A hi-

tetlenek részegségükben és elbizakodottságukban egészen biztosan mondták, hogy a török meg van verve s még a halott is fölmászván a falrésekre, a várból kiözönlöttek és merészen megrohanták az iszlám seregét. Mikor az iszlám hívei a hitetlenekkel kéztusába ereszkedve már közel értek azon helyhez, hol a padisah állott: azt mondták, hogy a hitetleneket csaljuk még tovább, hogy a várba egy se menekülhessen élve s a padisah még néhány lépést hátráljon. De a padisah az e szót mondó vezír helytelen nézetén és gyönge elméjűségén haragra lobbanva ezt mondta: »Az én szokásom az előnyomulás, az ellenségé pedig a hátrálás.« Ekkor kezébe kapta dsidáját,[1]) a vele szemben jövő hitetlenekre rohant és a kiválva elől jövő gonoszokból hármat a földre terített. Látván ezt az iszlám lovassága és gyalogsága, lovaikon vágtattak és a hitetleneket megszalasztották. Egy mezőn, a melyen sem völgy, sem domb nem volt, egy ilyen egészen sík téren a dsebeli gyalogság kézre kerítette a kimerült hitetleneket.

A mint a gyalogság kézre keritette a gyaurokat,
Élve nem maradt ezréből egy sem.
A gyauroknak annyi hullájok gyült össze,
Hogy mindegyik szögletben állt egy-egy halom.
A mezőt megtöltötték az ellenség fejei.
A sikság a vértől tulipánágygyá változott,
Nem tulipán ágy! hiszen vérfolyam folyt.

Egy szóval: lovaikkal összetiportatván annyira megsemmisitették őket, hogy száz közűl még egy sem menekülhetett vissza a várba.

Az iszlám népének ünnepe volt ez. A várnak elfoglalása már gyenge támadással is lehetséges lett volna, de az él beállott és a kegyes padisah megelégedett ennyi diadallal. »Szolgáim fáradtak, sokan pedig sebesültek; a várat, mint vadat már megsebzettem nyilammal, bármikor döglik is meg«, mondá és egy ujabb hadjárat édes reményével megindította a sereget.

Néhány nappal azután, hogy a győzhetetlen padisah visszaérkezett birodalmába, híre jött, hogy az átkozott király pokolra költözött. A világból való kiköltözésének oka ez: mikor az iszlám serege hátrálva úgy tett, mintha megfutna, mondták a királynak, hogy a török gyalázatosan meg van verve. Ennek hitelt adván, vakmerően ő is kijött a várból

[1]) Turszun bégnél is *dsida.* A szultán *karddal* vágott le Nesri szerint több keresztyént. Szeád-eddin szerint csak egyet. Chalcondylas is csak egy áldozatát említi.

és egy kevéssé futkározott a csatatéren, a mint azonban megfordulva ismét be akart menni, egy harczos észrevevén hátulról halált okozó nyilat röpített beléje, a mely seb következtében a pokol útjára költözött.[1])

(II. 67.)

A padisah első hadjárata Mora[2]) ellen és Mahmud pasa küldetése Láz országába.

Midőn a 862. év[3]) tavaszának szellője lengedezni kezdett és a csillagok csoportjának királya a »Halak« állomásáról a »Kos« állomásába költözött: Mahmud pasának parancs adatott, hogy induljon meg Láz országa felé, melléje adatván a rumilii sereg, a győzhetetlen hadseregből ezer janicsár és egy csapat akindsi. — Mikor Mahmud pasa Filibébe érkezett, az iszlám padisahja pedig udvari testőrségével és sok akindsival Mora meghódítására indult. Ennek oka az volt, hogy a Láz országabeli hitetlenek pártfogást kértek. Ugyanis a mint Magyarország királyát, az átkozott Jankót, a padisah haragja — mint említettük — eltette láb alól: a hitetlenek siránkozásukban egészen elepedtek és a magas portához egymásután küldözték embereiket és leveleiket, izenve, hogy: »az ország a padisahé, jőjjön, foglalja el.« Ezeknek ilyen hódolatát és engedelmességét tapasztalván a padisah, nem tartotta szükségesnek, hogy személyesen menjen oda. Egy másik vágya is volt: Mora meghódítása, ő tehát ez ellen indult, míg Láz országának birtokba vételére Mahmud pasát küldte.[4])

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Midőn a boldogult pasát szerencsekivánattal elküldte és az már Szófia vilájetébe érkezett: a Láz országabeli hitetlenektől ez az üzenet érkezett: »Mi a vár átadását a padisah eljöveteléhez kötöttük; minthogy ő maga nem jött — mert a törökben nincs hűség — a várakat és az országot a *magyarnak* adjuk, ki ezekért 100,000 arany forintot fizet és a Dunán túl tíz várat ad cserében.« A mint e hír megér-

[1]) Szerzőnknek még nem volt elég annyi, hogy ügyes előadása értelmében voltaképen a török sereg csalta ki a keresztyéneket a várból szinlelt hátrálással s csábítgatta tovább-tovább: hanem — hogy az említett »ünnep« öröme egészen teljes legyen — Hunyadyt is török kéz által pusztittatja el.

[2]) Mora = Morea.

[3]) 862. = 1457. november 19. — 1458. nov. 7.

[4]) Itt előbb elbeszéli Turszun bég az 1458-iki görögországi hadjáratot s azután folytatja a 69. levélen a szerbiai eseményeket, a mint fordításunkban következik.

kezett, tanácsot tartott a gyönge elméjű bégekkel. A bégek ezt mondták: »Mivel padisahnk távoli hadjáratra ment és Láz országának várai könnyű szerrel nem adatnak át nekünk, várvívó eszközeink pedig nincsenek, az lesz a helyes, ha Szófiánál tovább nem megyünk. Az oszmán birodalmat megvédeni is elég nagy dolog; mert az ellenség igen erős, előttünk van és ha talán ellenünk jönne, nem bírnánk szembeszállni vele. És ez a dolog aztán a padisah másik tervének is akadályára lenne«.

E beszéd Mahmud pasa szivébe tüzet dobott és ő, a helyes nézetű, e véleményt helytelennek látva így szólt: »Ej bégek! én nem félek, hogy az ellenséggel nem bírok szembeszállani; ha jön, isten segélyével megfelelek neki. Padisahm nem ezt parancsolta, hogy »menj, Szófiánál állj meg és vedd birtokodba országomat.« Ha a hitetlen a várat önként nem adja is át, isten segélyével, akarata ellenére is elfoglaljuk minden bizonynyal. Leghelyesebb az, hogy menjünk Láz országa ellen.« Azután bégjeinek, testőrségének, janicsároknak és a többieknek, rangjoknak megfelelően, ruhákat, kész pénzt és másféle ajándékokat adott; a nagyok és gazdagok szivét pedig jóságával nyerte meg. A mi eszköz és hadiszer szükséges volt az ellenség országába menéshez, továbbá gabonáról és fejszés munkásokról és egyebekről, a körülmények kivánalma szerint, gyorsan gondoskodott és egy szempillantásig sem késve úgy rohant Láz országába, a mint a sziklalakó sas szokott lecsapni a félénk nyúlra.

A mint az ellenséges föld határára lépett, az ország védbástyáiúl szolgáló *Reszav*,[1]) *Omul* nevű két erős várat támadta meg és isten segélyével könnyen elfoglalta. E várakba várkapitányokat és őrséget rendelvén, megerősítette és méltósággal indult *Szemendre* vára ellen . . . .

A mint a világot bevilágító nap a láthatár fölé emelkedett, az erdőségen keresztül egyenesen a vár felé tartott nagy pompával és méltósággal. A bátor hősök portyázás céljából előre vágtattak lovaikon. A várból pedig egy nagy csapat jött ki, félelmes, mint az ördög; nyomorult, martolosz külsejű hitetlenek voltak. Elébök menvén, a vár előtti sík téren összecsaptak és vágtatással, futással, támadással és hátrálással szép kis lélekvásárt csináltak. Végre a népek urának segélyével a hitetleneket, a mint be akartak menni, föltartóztatván megverték.

Pompával és méltósággal megérkezett[2]) és a vár előtt megszállott. Miután a szokásos módon tábort ütött, néhány

---

[1]) Reszava az egyesült Morava mellett, Jagodina közelében.
[2]) T. i. Mahmud pasa.

emírrel együtt a várhoz ment és felszólítá hódolatra. De a hitetlenek megmaradtak makacsságukban és ezt kiáltották ki: »Jön a magyar; meglássátok, hogy három nap mulva hogyan áll a dolgotok, majd akkor beszélünk veletek!« A pasa azonban olyan kemény szivű volt, hogy e féle íjesztő beszédtől annyira sem félt, mint a légy dongásától és a gyaurok ellenére egy hétig ott maradt, kertjeiket elpusztíttatta, vetéseiket leetette és legázoltatta.

Egy napon több bég a pasa elébe ment és ezt mondta: »A hitetlennel való harczban az ágyúktól és puskáktól sok veszteségünk van, tehát rohamot kell intézni.« A pasa ezt jónak találta, a győzhetetlen sereg pedig a vár vívására készülve azonnal lóra ült s gyalog és lovas csatarendben megindult a vár ellen. Iszhák bég fiát, Isza béget és Áli bég fiát, Ahmed béget, a vár alá küldte, kik a várat fölkérték a hitetlenektől. Midőn a hitetlenek megmaradtak nyakasságuk mellett, a bégek visszatértek. A hitetlen ágyúzni kezdett a várból. Az ágyú dörgése és puskák ropogása a hit harczosainak füleiben kellemesebben csengett, mint valamely szép énekesnő dala s örömükben az »Allah Allah« kiáltást az egek kupolájáig bocsátva intéztek rohamot.

A város mély árokkal volt körülvéve; azt egy pillanat alatt elfoglalván, a hitetleneket, a mint be akartak menni, feltartóztatták s az utczákon annyit aprítottak le, hogy a holtak halmaitól lóval nem lehetett járni. Több vérszomjas gyaur pedig, a kik a csillogó kard serbetjét nem izlelték meg, a Duna vizébe rohant s azokat Isten, Faraó népe módjára, a hullámokba temette. Midőn a várost feldúlatta és kiraboltatta, még csak a belső vár maradt. Még három napig itt maradt s azalatt a még épen hagyott kerteket és gyümölcsfákat pusztíttatta el.

Azután tovább menvén *Macsó* tartományába ütött, mely a Száva vize partján elterülő erdős, jól mívelt tartomány. Ezt fölégetvén és kirabolván gazdag zsákmányhoz jutott. Továbbá *Güzeldse-Hiszárt*, mely Belgrád közelében van és *Szivridse-Hiszárt*, mely az ezüstbányák védőbástyája, meghódította és *Rudnik* bányát elfoglaltatta. Azután megfordulván kiment Jellübordba,[1]) mely Nis városához tartozik; ott megszállt és vigan töltötték napjaikat. A Ramazán hónap[2]) is elérkezett s azt vallásosságban imádkozással töltötték el, kérve istentől Gögerdsinlik vára elfoglalását.

---

[1]) A szövegben يللوبورد de alább يلليورد *Jellüjord*, illetve *Jellüjort*. Talán *Jelesnicza* a Nisava folyó déli részén?

[2]) Július 13—augusztus 11-ig.

A pasa e hónapban a vár kapitányán kivül a többi hitetlenek szivét megnyerte timárok igérésével, titokban kaftánok küldésével, többféle igéretekkel és nyájas szavakkal, úgy hogy a felső váron kivül készek voltak átadni a három részből álló várat.[1]) A hadi nép azt gondolta, hogy az ünnep után vissza fognak térni haza, de az ünnep elmúlása után nem úgy történt, a mint a nép képzelte; mert parancs adatott, hogy podgyász nélkül induljanak *Gögerdsinlik*[2]) vára ellen. Este azonnal fáklyákat gyújtottak, megfújták a trombitákat, a sereg lóra ült és gyors menetben megindult. Egy éjjel két napi útat tettek meg, úgy hogy reggel a fölkelő nap már a vár előtt találta őket.

Minthogy a hitetlenek szive meg volt nyerve, a hármas vár kulcsait elébe hozván a várat átadták. A várparancsnokot a felső várban ostrom alá fogta. Hogy vizet kaphassanak, lánczon függő vedreket kellett leereszteniök a Duna vizébe. Viddinből hajókat hozatott, aztán ezeken a szikla alá lesbe álltak s mikor a vedret leeresztették, elvágták a lánczát. Ennek következtében feladták a várat.

E várnak teljes elfoglalása után átkelvén a Dunán, a Gögerdsinlikkel szemközt fekvő *Tirnau* nevű magyar várat[3]) támadta meg; sok hitetlent leölt, a környékét elpusztította és fölégette. Azután visszatért a táborba.

Minthogy a szerencse kedvezett neki a győzelemben, újra betört az országba s *Macsó* vilájetéig nyomult. — Szándékozott átkelni Magyarországba is. E czélból hajókat csináltatott, de mivel nyers fákból voltak, nem lehetett hasznukat venni. Végre régi ravasz martolószokat kerestetett, a kiknek timárokat igért, hogy vezessék olyan helyre, a hol a szigetre át lehet menni. Ezek olyan helyre vezettek, a hol a Száva két ágra szakadt s itt majd úszva, majd gázolva átkelt a sereg. Az akindsikat hét erős csapatra osztván Minnet-oglu Mohammed béget tette vezérükké, a maga részéről pedig e csekély szolgáját[4]) küldte el mint alaj-emini-t. Igy a Duna és Száva között levő szigetre — mely terjedelmes, jól mívelt tartomány — küldött bennünket portyázni, maga pedig visszatért a táborba és várakozott.

Az akindsik, midőn előre nyomultak, először egy vár-

---

[1]) Ücs kat kále.

[2]) Galambócz.

[3]) A szövegben طرناو. Szeád-eddin *Trava* nevű várat említ, Hammer pedig *Tarak*ot (II. 30).

[4]) T. i. szerzőt, Turszun béget: »Bu kemín bendeszin emin gönderdi.«

hoz értek a Száva partján; ezt megrohanták s egy pillanat alatt elfoglalták és a hitetlenek közül kétszáz embert küldtek a pasához, kik magok is, lovaik is pánczélosak valának. — Azután *Dimitrifcsa*[1]) nevű vár alá mentek s ott megszállták. Híre érkezett, hogy tíz ezred ellenség közeledik. Ekkor haditanács tartatott, melyben némelyek ezt mondták: »először vágjuk le a méhet s azután vegyük el a mézét.« Mások ellenben így szóltak: »Mi rabló portyázásra jöttünk, nem szükséges ellenséget keresnünk. Próbáljunk szerencsét, ha jön az ellenség, majd megmérkőzünk vele.« S ez a vélemény fogadtatott el.

Dimitrifcsa vára fölkéretett, de a feladást ahhoz kötötték, hogy a pasa jőjjön ide a tulsó parton s a várral szemközt foglaljon állást. Ezt hírűl adták a pasának s azután rabló portyázásra száguldoztak, mialatt sok zsákmányt szereztek és ismét visszajöttek Dimitrifcsa alá. A pasa is megérkezett a tulsó parton s a hitetlenek átadták a várat. Ezután átkeltek hajókon Láz országába. Ekkor érkezett meg az ellenség s a tulsó parton szemközt tábort ütött.[2]) Igy történt, hogy három napi pihenés alatt a gyaurok szeme láttára ölelgették és csókolgatták az elrablott szépeket, a gyaur pedig olyan lett, mint a dühös kutya. — Végre innen fölkerekedvén ismét Jellüjordba ment s az országnak, bányáknak és váraknak őrségéről kellőleg gondoskodott.

(III. 78a.)

Szemendre elfoglalása.

Előbb, Mahmud pasa kiküldetése alkalmával, egész Láz országa meghódíttatott ugyan, de Szemendre vára még megmaradt makacssága és daczolása mellett. A hódító padisah elhatározván Szemendre vára elfoglalását, a 864. év[3]) tavaszán a győzelmet hirdető zászlókat ama vidék felé

---

[1]) Száva-Szent-Demeter, Mitrovicz.

[2]) Horváth Mihály az 1458-ik évről csak annyit említ, hogy egy török had becsapott a *temesi* bánságba, egy másik *Erdélybe*, melyet a szászok kivertek, — de a Szerémség pusztításáról és Mitrovicz elfoglalásáról nem tud. Hammer megemlíti a Szerémség feldúlását, de Mitroviczról ő sem tud, mert Turszun bégre nem is hivatkozik. Általában nem használta fel ennek munkáját (noha a bécsi császári könyvtárban levő példány az ő tulajdona volt) még olyan hadjáratok elbeszélésénél sem, melyekben Turszun bég részt vett; hanem idézi helyette Szeád-eddint és Szolakzádet, a kik jóval később éltek, mint az általuk elbeszélt események történtek. Ez mindenesetre különös történetirói eljárás!

[3]) 864. = 1459. okt. 28. — 1460. okt. 16.

lobogtatták. — Mikor Szófia városa mellett táborozott, a szemendrei hitetlenek, megijedvén az öldöklő sereg támadásától, a gyorsröptű madaraktól kölcsönözve szárnyakat, elébe hozták a vár kulcsait s életüknek kegyelmet könyörögve átadták a várat. A várat tehát, a mennyiben várnagyot és a janicsárokból s azabokból elegendő számot rendelt beléje őrségűl és szandsákbég alá rendelte, birtokába vette. Azután szabadságot adott a seregnek, maga pedig visszatért Isztambulba.

(IV. 84.)

Hadjárat az oláhországi Kazikli vojvoda ellen s ennek megsemmisítése.

Az a vérszomjas zsarnok és kegyetlen gyaur, mikor Iflak vilájetének válija lőn, a hetedik égig érő küszöb iránt adózásra kényszeríttetvén, minden évben személyesen megjelent az adóval és tömérdek ajándékkal s a boldogságos küszöböt csókolva kegyelemkérését megújította. Drága díszruhákkal, vörös sapkával, értékes aranyos *uszkuf*-fal [1]) megajándékoztatva és a padisahnak sokféle kegyével megörvendeztetve bocsáttatott vissza országába. De kegyetlen zsarnoka volt a hitetleneknek. Kegyetlenkedése oly nagy fokú volt, hogy ha pl. valamely faluban egy egyén valami hibát, vagy bűnt követett el, azon falunak összes lakosságát, férfiakat és nőket gyermekeikkel együtt, elevenen karóba húzatta. Agacs-Hiszárral szemközt — mely e nyomorultnak székhelye volt — hat mérföldnyi hosszúságban két sor sövényt fonatott s a mellé tövisbokrokat ültettetett, azt mondva, hogy kertet csinál magának; azután a két sövény közét karóba húzott *magyarokkal,* moldvaiakkal és oláhokkal rakatta meg.[2]) Azonkivűl — a vár környéke erdős, fás hely levén — mindegyik fának mindegyik ágán számtalan felakasztott ember függött s parancsa az volt, hogy a ki e felakasztottakból egyet levesz, az annak helyére akasztassék.

Ilyenféle módon, a magas portában bízva, győzedelmeskedett a magyarokon és közűlök sokat kivégzett s

---

[1]) *Uszkuf* vagy más néven *kuka:* csúcsban végződő, aranynyal és kócsagtollal diszített sapka, milyent a janicsárok tisztjei, a szultán testőrei (a szolakok) és a szerájbeli agák viseltek. Ilyent kaptak az oláh- és moldvaországi vajdák is felavattatásuk és eskütételük alkalmával Konstantinápolyban.

[2]) Engel is (Geschichte der Wallachei, 178.) említi, hogy Vlád 400 magyar és erdélyi ifjút — kiket a nyelvet tanulni küldtek volt ide — megégettetett.

hasonlóan bánt a többi fejedelemtársaival is. Sikere elbizakodottá tette s akkor, midőn a hódító szultán messze földön, a trabezuni hadjáraton [1]) volt, rendkivűli kevélysége és gonoszsága következtében a moszlim birodalom ellen is merényletet követett el. Minthogy pedig ő a győzhetetlen porta teremtménye volt,[2]) e cselekedete büntetendő vétkűl rovatott fel. Ennélfogva megvizsgálása czéljából ki akarták próbálni az átkozottat. Követeltetett tőle a meghatározott adó s felszólíttatott, hogy jőjjön kegyelemért esedezni. De — mert az áruló félni szokott — vonakodott engedelmeskedni s hűtlenséget mutató mentegetőzéssel felelt, hogy: »erős ellenségem, a magyar, fenyeget, nem mehetek; s mivel a birodalom székhelyétől távol esem, ez évben ellenségeim győzelmének megakadályozásában a mim volt, mind elköltöttem s így az évi adó megfizetésére nincs tehetségem«. Ezt üzenvén sem el nem jött, sem az adót nem küldte meg. Ennélfogva szükséges volt, hogy a hatalmas porta megfenyítse ez alávalót, sőt megsemmisítésére törekedjék.

Akkor, midőn a 866. év [3]) tavasza beköszöntött, a győzelmes zászlókat Iflak irányában lobogtatták. Körülbelül 300,000 főből [4]) álló sereg, hadbontó lándsás vitézek, a Duna nagy vizén — mely vizének bőségével a tengert táplálja — átkelvén, Iflak földe a szultán jelenlétével ékeskedett.[5])

— — — — — — — — — — — — — —

A kisebb rész, mely az ütközetből megmenekült, a dög vezérrel együtt Magyarországba futott.

Magyarországnak ő sok kárt tett,
Saját lábán ment oda vesztére.
Az oroszlán körmei közűl menekülve
A macska körmei közé jutott;

---

[1]) Trapezunti hadjárat 1461-ben.

[2]) T. i. II. Mohammed segítette a fejedelemségre.

[3]) 866. = 1461. okt. 6.—1462. szept. 25.

[4]) Otuz tümen. Tümen = tíz ezer. Egy tümen = 10,000 főből álló sereg; tehát 30 tümen = 300,000.

[5]) Itt tovább elbeszéli a szerző, hogy a török sereg annyira megverte az oláh hadat, hogy 7000 emberből csak 700 menekült meg. Mintegy harmincz napig időztek Oláhországban s a tábort megtöltötték mindenféle zsákmánynyal, különösen elrabolt ifjakkal és leányokkal. Egy éjjel Vlád éjjeli rohamot intézett a török tábor ellen, de vereséget szenvedett. Seregének egy része leöletett, más része foglyúl esett, a harmadik része pedig megfutott. — Ezután a 90a. levélen folytatja, a mint következik.

mert elfogták és börtönbe vetették, hol lelke a pokolra költözött.[1])

Midőn a boszúállás egészen végrehajtatott, a hódító sah az ország kormányzását — zászlóval, karddal és övvel együtt — amaz aljas nyomorult testvérének, *Radul* vojvodának ajándékozta, a ki kedvencze vala[2]) és személye szolgálatában több évet töltött.

(V. 101.)

A gonosz hitetlenek szövetkezése és támadása az oszmán birodalom ellen s vereségük.

Még emlékezhetnek az olvasók, hogy előbb, Boszna országa meghódításának elbeszélésében, azt mondottuk, hogy Boszna vilájetének egyik része Magyarországgal függ össze. Mivel az átkozott király e szomszédságot veszélyesnek tartotta, hogy az e szomszédságból eredhető veszélyt elhárítsa országától: a szomszédos hitetlenekkel levelezés útján szövetkezett. Amint a bálványimádók és képmutatók szövetkeztek s összegyültek, egyik részről az átkozott frenkek[3]) nagy számú hajókon eszközöket és számtalan munkást hozván, Mora vilájetének Kerme nevű várát — melyet az iszlám serege lerombolt s köveit a tengerbe szórta — igyekeztek fölépíteni, mi közben a Morában levő müszülmánok várakban vonták meg magokat. Más részről pedig az átkozott magyar számtalan katonasággal Boszna vilájetébe ütött s *Jajcsa* várát kezdte ostromolni.[4]) A harmadik oldalról pedig az arnautok merészkedtek föllázadni.

Ekkor elméjének isteni sugallatot mutató tükrében ez állapotok képmását feltüntetve, ebben állapodott meg: Arnaut országát mindig eltiporhatják seregem lovai, annak lecsendesítése legkisebb fáradsággal is sikerül. Boszna várainak erőssége és bevehetetlensége olyan állapotban van, hogy a támadó ellenség nem vehet rajtok erőt. De Mora tartományát — mely csillogó karddal tisztíttatott és az iszlám világával világosíttatott meg — semmi esetre sem hagyhatom

[1]) Az 1486-ki Névtelen azt mondja, hogy Vládot a magyar király megölte. A tény az, hogy Mátyás 10 évig börtönben tartotta Vládot, a ki aztán kiszabadúlt s két évig másod ízben is vajda volt. Egy szolgája gyilkolta meg.

[2]) Chalcondylas ezt írja róla: »Cum amore ardens puerum vocaret ad coitum ..... Non multo post rediit in januas Regis eiusque concubinus factus est. (Hammer, II. 62.)

[3]) Olaszok, illetőleg velenczeiek.

[4]) T. i. 1463-ban.

ismét a hitetlenség sötétségével eltelni; főkép pedig elengedhetetlen kötelességem, hogy az iszlám ottan ostrom alá fogott hiveinek segítséget küldjek. Tehát ezeknek megmentését és a tartomány felszabadítását látván legfontosabbnak, miután gondoskodott a bosznai és arnauti végeken [1]) levő bégek [2]) kellő támogatásáról, Mahmud pasát a rumilii sereggel és akindsikkal Mora felé küldte az ellenség leverése végett. Rendkivűli buzgalomtól és a hősiesség tüzétől hevíttetve maga a hódító szultán is nyomban követte testőrségével és a janicsárokkal.[3])

(VI. 104.)

A világbiró szultán második hadjáratának oka Boszna ellen.

Ezalatt a végzet műhelyéből egy nem sejtett dolog jött létre. Ugyanis mikor a kétségbe esett magyar király Bosznába ütött, Jajcsa várának kapitánya és vajvodája gyávaságból megbizatásuk köréből kilépve, piszkos tettre vetemedtek: a szűz várat harcz és küzdelem nélkül feladták a magyarnak.[4]) Habár Bosznának tágas tartománya többi váraival és helységeivel együtt a birodalom szolgáinak birtokában maradt is, de mivel éppen e nagy fontosságú vár esett a gyaurok kezébe, okvetetlenűl szükséges volt, hogy a győzelemmel járó zászlók Boszna felé vitessenek.

Midőn éppen e készülettel volt elfoglalva, az átkozott frenkek — minthogy szerencsecsillaguk lehanyatlása miatt Morán nem birtak győzedelmeskedni — Midilli szigetére tevén föl czéljokat, Midilli várához nagy számú hajót küldtek és ostrom alá fogták. Mivel pedig ostromszereik sokaságánál fogva jól diadalmaskodtak a váron, a magas udvarhoz segélyt kérő hírnök érkezett. Minthogy a dolgok így állottak, e veszedelem elhárítását tartotta legsürgősebbnek, a bosznai hadjárat ügyét pedig elhalasztotta.[5])

— — — — — — — — — — — —

[1]) Boszna ve Arnaut *uds*lari.

[2]) Uds bégleri.

[3]) Itt folytatólag elbeszéli a moreai hadjáratot.

[4]) A mi forrásainkból azonban úgy tudjuk, hogy a török őrség makacsúl és elszántan védte a várat s Haram bég csak három hónap múlva adta fel a várat 7000-ből 400-ra leolvadt őrségével.

[5]) Folytatólag elbeszéli a szerző a vár fölmentését és kijavítását Mahmud pasa által, a ki ezután visszatért a szultánhoz Drinápolyba — s aztán folytatja, a mint következik.

A 869-ik év Rebi-ül-evvel havának tizenkettedik napján,[1]) csütörtöki napon, azon perczben, mikor az ég királya, a fénylő nap, a láthatár fölé emelkedett, a császári zászlókat Boszna felé kezdte lobogtatni. Egy világhódító módjára állomásról állomásra menvén, isten haragjaként csapott le a vártól jókora távolságban. A mint a vár a győzhetetlen hadsereg körének középpontjává lőn, azonnal előállottak a mesterek és mívesek és olyan ágyúkat állítottak fel, melyek tűzokádó sárkányként működtek, melyeknek hangja mennydörgéshez hasonlított s melyeknek kőgolyói — több mérföldnyi távolságból szórva — még a Kaf hegyen is[2]) ezer rést és repedést ütöttek volna. Ez ágyúkat sánczokba állítva lövetni kezdték az erős várat. Az egyik oldalon aknákra alkalmas helyet látván, parancs adatott aknák nyitására. A gonosz dög hitetlenek a vár bevehetetlenségében bizva, erősen és állhatatosan megmaradtak makacsságuk mellett. A várat oly erősen lőtték, hogy a vár tornyát, melyről úgy látszott, hogy a csillagokat éri, a föld szinével egyenlővé tették.

Egy napon egyszerre parancs adatott rohamra. Némely emirek és országnagyok azt tanácsolták a szultánnak, hogy még egy hétig lövetni kell a várat. A padisah azonban megmaradt e parancsa mellett és nem hallgatott bizalmas emberei szavára. Ennek pedig titkos oka volt, a mit a katonaság nem tudott. Ugyanis mikor az átkozott magyar király belátta, hogy ámbár Jajcsa vára olyan erős és hozzáférhetetlen, hogy ellenség nem vehet erőt rajta, de a hatalmas szultán hadierejét tekintve, a rohamot nem birja ki: tehát fölmentéséről gondoskodott. Óriási sereget gyűjtvén össze, ezzel átkelt a nagy Száva folyón és Izvorniktól Szirebirnik[3]) felé kerülőt téve a győzhetetlen padisah elébe szándékozik jönni. E dolog ismeretes volt a padisah és az állam oszlopai előtt, azonban a hadi nép mit sem tudott róla.

Tehát a várhódítás szabályai szerint ágyúzni kezdtek és erős rohamot intéztek. A nyilak mind két a részről esőként hullottak, a puska- és ágyúgolyók pedig méhrajként röpködtek. Végre is, midőn elfoglalása nem látszott megvaló-

[1]) 1464. nov. 12. Csakhogy ekkor nem csütörtök volt, hanem hétfő. Csütörtök 8-ikára és 15-ikére esett. A mi kútfőink szerint 1464. nyarán (tehát a mohammedán időszámítás 868. évében), Hammer szerint pedig 1464. tavaszán kezdte Mohammed ostromolni Jajczát. Nesri csakugyan a 868. évet említi.

[2]) A mohammedánság képzelete szerint egy hegység fogja körül az egész földet s ezt nevezik *Kaf dagi* (Kaf hegye)-nek; de egyszersmind jelenti a Kaukázust is.

[3]) Szrebrnik.

síthatónak, a hódító szultán Minnet-oglu Mohammed pasát itt hagyván, maga az ellenség elé sietett. Mivel azonban az ellenség nem érezte magát elég erősnek az ellenállásra, visszatért és óriási nagy seregével Izvornik vára ellen fordult. Ez okból Mikhál-oglu Iszkender bég mellé 5000 derék harczos adatott és a vár támogatására küldetett. A padisah pedig Szófia városába ment.

(VII. 107.)

Mahmud pasa küldetése az ellenség leverésére s a padisahnak Szófiában maradása.

Ezalatt a tél beállott. A padisah Szófia városában tartózkodott, mig Mahmud pasát a rumilii sereg vezérévé nevezvén ki, az ellenség elébe küldte. Mert az átkozott hitetlenek a várra ágyúkat szögezvén azt rendkívül szorongatták.

A mint Mahmud pasa már három napi járóföldre volt a vártól, az oda vezető hegyszorosok nehezen járhatóságát úgy festették le neki, hogy van egy út, melyen a győzhetetlen seregnek fél napon át kell menni, melynek egyik oldala meredek hegy, a másik oldala pedig mély víz s ez az út olyan keskeny, hogy csak egyesével mehetnek rajta. Az átkozott hitetlenek a folyó túlsó partján minden egyes szoros helyre ágyúkat állítottak, az oláhok pedig, a kik a gyauroknak szövetségesei, elzárták a hegyszorost úgy, hogy madarat sem lehetne átröpíteni. E dologról szükségesnek látszott tanácskozni. Tehát a rumilii bégeket, Naszuh bég arnaudi béget, Develi-oglu Umur bég janinai szandsákbéget, továbbá Iszhák bég-oglu Isza béget, Mikhál-oglu Áli béget s még nehány béget összehíván, hadi tanácsot tartott. A bégek legtöbbje azt mondta, hogy ismeri azon helyeket, arra nem mehet a padisah serege; ha pedig Szirebernik felé mennének, az nagy kerülő volna s meglehet, hogy addig a várat veszély érné. Midőn a bégek, gyöngeségüket elárulva, a lehetséges dolgot a lehetetlennek szinében tüntették fel, elbocsátotta őket, maga pedig sátora belsejébe ment, a földre borult s könnyezés és sóhajtozás közben alázatosan fohászkodott Istenhez. Alázatos kérésének és forró imájának eredménye az volt, hogy isteni sugallat következtében a hadi cselhez való folyamodást határozta el. Tehát azon okos eljárást követte, hogy egy hitetlen martaloszt, a ki tapasztalt, próbált és a szélnél is gyorsabb volt, maga elé hivatott, e mellé egy, a futó paripánál is gyorsabb szolgáját adta és gazdag timárt igérvén nekik, megparancsolta, hogy a mint

birnak, siessenek erdőn-bokron keresztül a várhoz s annak az innenső hegyi bástyájánál kiáltsák be a várba: »Három napig még türjetek minden fáradalmat, tartsátok magatokat erősen, mert ime a padisah megérkezett!«

Azok tehát a parancs értelmében mentek és megérkeztek. Midőn kiáltásuk a hitetlenek fülébe jutott és a várbeli hősök »Allah Allah« kiáltást hangoztattak s örömükben verték a dobokat és harsogtatták a trombitákat: a hitetlenek így jajveszékeltek: »A török megtámadott bennünket, három oldalról rohant reánk, már ide érkezett!« S ez ijesztő hír egészen leverte őket.

Mikor a megvetett és nyomorult országnagyok, t. i. a szerencsétlen király tanácsosai, kik katonáiknak e levertségét és megzavarodását látták, hirt adtak a királynak s ezt mondták neki: »Ha e hir valóban igaz, a töröknek ellenállni lehetetlen, ezért a törököt hagyva még ideje korán meg kell menteni fejünket; s ha nem igaz is, seregünk le van verve, főkép a vár vivásában kimerült. Nincs semmi haszna, hogy még tovább is itt vesztegeljünk«. A király ezt mondta: »Mivel így áll a dolog, holnap rohamot intézünk. Ha elfoglalhatom: lerombolom és fölégetem; ha pedig erőm nem lesz elégséges szándékom kivitelére: eltávozunk«.

Tehát ilyen levert állapotban rohamot intézett a vár ellen, — dehogy roham volt az, sőt inkább hátrálás!

Bármi dolgot mível az ember, míg ideje el nem érkezett:
Kudarczot vall, de dolga nem mehet véghez.

Röviden szólva: a gyaur »jön a török!« kiabálástól egészen elfuladt és nem birván megállni, ágyúit, legtöbb szekereit, sebesültjeit, félholt betegeit, podgyászát és málháit ott hagyva elfutott, hogy életét megmentse. A várban levő férfiakból többen még jókor kimentek és utócsapatukat megtámadták.

A hír azonnal megvitetett a pasához is, a ki egy éjjel három napi útat téve ide érkezett. De hajókat nem talált, melyeken a győzelmes sereg átkelhetett volna. Azonban némely vitézek — ki lóháton úsztatva, ki állatbőrből tutajt csinálva, ki kisebb hajókat találva — mégis átkeltek, mintegy ezeren, s utólérték a hitetleneket, kik közűl sokat levágtak és élve elfogtak. Ez alatt Mahmud pasának is kerülvén hajója, ő is átkelt a vár felé.

A hitetlenek átmentek a Száva vizén s így megmentették életüket, de nagyobb részük a vizbe fúlt. Minthogy e hely az esőzések következtében nagyon sáros volt, hadi szereikkel megrakott szekereik a sárba sülyedtek és ott maradtak. Az így elszórt fegyverekkel és más hadi szerekkel

hány szekér telt meg! Egy szóval annyi fegyver és szekér vétetett el, hogy meg sem lehet számlálni. Az ágyúkat és szekereket a várba szállították.

Miután a pasa a várat hadi szerekkel és őrséggel ellátta, győzelmesen visszatért. A mi a beszerzett eleséget illeti, e csekély szolgáját, Mikhál-oglu Iszkender béggel — ki a vár bégje volt s vitézségét több ízben megmutatta — a várban hagyván, megparancsolta, hogy az élelmi készletet foglaljuk defterbe s adjuk át a várkapitánynak. Miután a parancs értelmében elvégeztük dolgunkat, a pasa után mentünk. Történetesen rendkivűl kemény tél volt. Azonban Mikhál-oglu Iszkender bég a kiserettel két húri szépségű fiatal leányt is adott s ezek melegségétől nem éreztük a tél hidegét.

A pasa Szófiába ment a magas küszöb csókolására. hol a hitetlen foglyokat bemutatta, a kik aztán kivégeztettek. Minthogy a frenkeken és magyarokon kivánsága szerint boszút állt, már most az arnautok kiirtására fordíthatta gondját.

(VIII. 119.)

(Magyar követség a portánál.) [1]

— — — — — — — — — — — — —

A 875. évben [2] ő maga székhelyén maradván, Rum Mohammed pasát s aztán Iszhák pasát Karamán ellen küldte és e tartományt megszabadíttatta a lázadók maradványaitól. S minden felől: Adsemből, Arabból, Csehországból, *Magyarországból* és más országokból követek jöttek és fejedelmi gazdag lakomákon étellel, itallal megvendégeltettek.

(IX. 175.)

A kara-bogdáni hadjárat.

Akkor, midőn Kedük Ahmed pasa a győzhetetlen sereggel Kaffa elfoglalására küldetett, Kara-Bogdán fejedelme — ámbár adófizetője volt a magas portának — azon sógorsági viszonynál fogva, mely közte és a kaffai gyaurok közt volt, segítette ezeket, mi által nagyon gyalázatos eljá-

---

[1]) Egy fejezetben elbeszéli szerzőnk Negroponte meghódítását 1470. nyarán. A szultán e hódítás után visszatért Sztambulba. Azután folytatja, a fejezet végén, a mint következik.

[2]) 875. = 1470. június 30—1471. június 19. Ez időből Horváth Mihály nem említ magyar követséget a portánál, csak 1473. őszén.

rást tanúsított és ellenségként viselte magát. E gonosz magaviselete tehát szükségessé tette, hogy a győzhetetlen padisah, megfenyítése, sőt megsemmisítése végett feléje irányozza a győzelem kantárszárát. S ámbár Kara-Bogdán leverésére elengedő lett volna, ha valamelyik alacsony szolgáját küldi is el; de a hadjárat iránt való szereteténél és azon vágyánál fogva, hogy a hitért folytatott harcz erényének érdemét elnyerhesse: azt határozta el, hogy a hadjáratot személyesen fogja vezetni. Továbbá, mivel e tartomány határos Magyarországgal, egyszersmind azt is elgondolta, hogy ez jó alkalom lesz a *Magyarországba* való betörésre is. Ezért tehát olyan hadsereget gyűjtött össze, a milyent a föld alig birt el.

Mikor a 881. év [1]) tavasza beköszöntött, a győzelmet hirdető zászlókat egyszerre lobogtatni kezdték. A szultán, a tenger és szárazföld ura, a tengeren hajókat küldött a Dunán való átkelhetés czéljából s a hadiszerek és élelem számára. A mint a Duna vizén megtörtént az átkelés, a győzelmes hadsereg úgy özönlött e tartomány felé, mint a háborgó tenger vagy a Noé idejebeli özönvíz.

A lázadó Kara-Bogdán [2]) — vele született gonosz természetétől vezettetve — nehezen járható hegyekbe és völgyekbe menekült. Midőn a győzhetetlen hadsereg az országot már nehány napig tiporta, egyszerre istennek az a kegyelme érte, hogy a szultáni tábor kalauza eltévesztette az útat. Mikor a padisah e hibájáért éppen meg akarta büntetni: az az örvendes hír érkezett, hogy Kara Bogdán egész seregével itt a közelben van. Kara Bogdán ugyanis félvén a hit harczosaitól, történetesen egy állomásnyi távolságban rejtőzködött el a szultáni tábortól seregével együtt, olyan nehéz járatú helyen, a melynél borzasztóbb már nem lehet. A kalauz pedig a győzhetetlen sereget reá vezette és így azt a szultán kezébe adta.

A mint az a piszkos gonosz látta, hogy végzete egyszerre utólérte, s innen futással nem mennekűlhet meg: összes lovasságát gyalogokká változtatta át, a lovakat és szekereket a sereg elébe állította, mint várfalat. Igen sok kisebb és nagyobb ágyút [3]) állított fel és ilyen megerősített

[1]) 881. = 1476. ápr. 26—1477. ápr. 14. — L. a Nesri megfelelő helyéhez írott jegyzetet.

[2]) T. i. István vajda. Föntebb egy jegyzetben már említettük, hogy *Bogdán* vagy *Kara-Bogdán* a törököknél Moldvaországnak és vajdájának neve.

[3]) Turszun bégnél: top, zarbuzan és zenburek. — L. hátúl a török szavak magyarázatában.

helyzetben várakozott, azon reményben, hogy mig beesteledik, itt védi magát, akkor aztán az éj leple alatt hátra felé megszökik és megmenti életét, a lovakat és hadi szereket pedig a török katonáknak hagyja zsákmányul.

A mint a hódító ő felsége ezt észrevette, rögtön megtámadta, mielőtt az éj közbe jönne. Amazok ágyúinak dörgése és puskáiknak ropogása kellemesen hangzott a győzhetetlen seregnek. A gonosz hitetlenek az elől rohanóknak fejöket és lelküket, az utócsapatban levőknek pedig hadi szereiket ajándékozták oda. A szerencsétlen Kara-Bogdán nagy nehezen megmenekült, míg serege a farkasok és kutyák étele lőn. Annyi holttest halmozódott össze, hogy a mély völgyek magas hegyekké változtak, az ellenség vére pedig patakokban folyt. Midőn a győzelem ilyen szerencsésen és fényesen ütött ki, Kara-Bogdán székhelyét és házait fölégette, országát elpusztította. Azután *Magyarországba* küldött portyázókat[1]) és gazdag zsákmánynyal megrakodva, lelki gyönyörűséggel tért vissza.

E történet függeléke az, hogy midőn a győzhetetlen padisah Edirnébe visszaérkezett, az a hír jött hozzá, hogy a magyar király — a ki régóta ellensége a hitnek és birodalomnak — nagy készülettel jövén, Szemendre vára alatt a Duna partján három erős várat[2]) kezdett építtetni. A mint e hír a padisahnak magas tudomására jutott, parancsot adott, hogy az ellenséget haladéktalanúl űzzék el onnan. Történetesen igen szigorú tél volt, de a szultán ezzel nem törődve, azt határozta el, hogy személyesen megy a várak lerombolására.

Mikorra a győzhetetlen hadsereg — tekintve, hogy nagy útat kellett megtennie s a nagy folyóvizek is meg voltak áradva — oda megérkezett, a gyaurok már fölépítették a három erődöt fából. Mindegyik erődöt mély árokkal vevén körül, vizet bocsátottak bele a Dunából, úgy hogy mindegyik erőd szigeten épűltnek látszott. Miután e várakat jól megerősítette és fölszerelte, ő maga elment.

Mikor a szultán e várak közelében tábort ütött, megkezdődött a heves harcz mind a két részről, mi közben minden erejöket kifejtették. Mindenfelől ágyúgolyók és rakéták repültek föl és hullottak le. szálltak ki- és befelé.

---

[1]) Bonfini részletesen leírja Áli és Iszkender bégek beütését a temesi bánságba, mely vereségükkel végződött, sőt Iszkender is elesett a sereg nagy részével együtt.

[2]) Szeád-eddin szerint a Moravának a Dunába ömlésénél, Kovilovics (= Kulics) falu mellett, még pedig kettő a Duna jobb-, egy pedig a bal partján.

E közben Daud pasa béglerbég halálmegvetéssel intézett rohamot a vár ellen s mikor hősiesen harczolt, egy golyó érte, még pedig oly súlyosan, hogy mindenki kétségbe esett életben maradásán és maga a padisah is nagyon le volt verve. De a felséges isten meghallgatván az összes hadi nép imáját, megajándékozta életével és felgyógyúlt sebéből.

Röviden szólva: a mint az erődök elfoglalása már-már lehetetlennek látszott, az isteni kegyelem a hit harczosainak olyan formán mutatkozott, hogy a tél szigorúsága következtében a Duna vize annyira megfagyott, hogy aczéllá változott, majd magas hóréteg esett reá, minélfogva a mély árkok a föld szinével egyenlőkké lettek. A mint tehát az árkok is befagytak és a jég szinét hó lepte el: a várak meghódítása könnyen sikerült. Ugyanis az egyiket erőhatalommal foglalták el, a másikat békés úton, önkénytes feladással vették át és lerombolták. A vágy teljesülésén érzett öröm miatt a tél szigorúságát nem is érezve visszatértek Isztambulba.

E hadjárat alatt e csekély szolga[1]) nehány verset szerzett, melyeket bemutattak a szultánnak. Midőn e költemény átnyujtatott, a tél szigorú hidege alkalmával ilyen, melegséget árasztó költemény létrejötte nagyon tetszvén a padisahnak, czobolybőrből való értékes diszruhát és kétezer akcsét kegyeskedett ajándékozni.[2])

---

[1]) T. i. Turszun bég. Közli is itt a 22 sorból álló költeményt, melynek azonban nincs semmi históriai értéke, minélfogva kihagytam.

[2]) Turszun bég ezután még három helyen emlékezik meg Magyarországról. A 154. levélen, II. Bajezidnek 886. Rebi-ül-evvel 22-kén (1481. május 21.) történt trónraléptéről szóló fejezetben, azt írja, hogy Arábiából, Persiából, Frengisztánból, *Magyarországból* és más nemzetektől követek jöttek az új szultánhoz. — A »Kilia és Akkermán meghódításának elbeszélése« czímű fejezetben, a 158. levélen, azt mondja, hogy Akkermán városa a kaffai, orosz, desti-kip-csaki, lengyel és *magyar kereskedők* találkozó helye. — Ugyanezen fejezetben — miután elmondta Kilia és Akkermán elfoglalását 1484-ben — a 159. levélen így folytatja: »E várakba kádit, válit és szandsákbéget rendelt. — A vallási törvény sátora felüttetett azon tartomány pusztáin, az igazság (hakk) lőn uralkodóvá s a hamisság (bâtil) számüzetett . . . . Ez még nem adatott az Oszmán házából való szultánoknak, azonban Jildirim Bajezid khánnak sikerült, hogy Magyarországban (Ungurúsz vilájetinde) *Prasova*-ba (پراشاوایه) egy kevés ideig kádit nevezett ki. S e nagyságnak és hatalomnak híre eljutott Lengyel-, Cseh- és Magyarországba és mindegyik gondoskodott a maga országa védelméről«. — *Jildirim* Bajezid I. Bajezid neve volt, de itt talán II. Bajezidet kell érteni.

IV.

Szeád-eddin.

Táds-et-tevárikh.

(A történetek koronája.)

»Tanácsaid sugarak az uralkodók koronája körül,
Mert te vezeted az embereket s kormányozod a világot.
Szemöldökeiddel intesz: s megjelenik a bölcseség;
Szavaid megoldják a világ ügyeinek csomóit.«

Igy jellemezte Szeád-eddint a biographus Attajinak apja egy kaszidében. »Valóban erős oszlopa volt a birodalomnak. Mivel a közügyek intézéséhez kitűnően értett s értelme rendkivűli volt, igen nagy befolyást gyakorolt a szultánra ..... Kitűnő tulajdoságainak s érdemeinek leírása nem ilyen magam forma író tollához való«. Igy nyilatkozott róla Pecsevi.[1]) S a jelenkori kutató is kénytelen igazat adni a kortársaknak, a kik ilyen itéletet mondtak e nagy férfiúról. Mert Szeád-eddin valóban egyike volt a legkiválóbb egyéniségeknek, a kiket Törökország története felmutathat. Kitűnő tehetsége, roppant tudománya, a nyelvnek mesteri kezelése élőszóval és irásban, és az a körülmény, hogy két szultánnak nevelője volt: olyan tekintélyt, tiszteletet és óriási befolyást szereztek neki, hogy azok birtokában egy negyed századon át nemcsak Törökország, hanem a nyugoti államok sorsát is intézte. Háború vagy béke, főméltóságok kinevezése vagy letétele, külhatalmakkal való szerződések, nyugoti államok

---

[1]) Tárikh-i-Pecsevi. Konstantinápoly, 1866. II. kötet 288., 289.

fejedelem-választása: mind ezek olyan dolgok voltak, melyekbe Szeád-eddin is bele szólt s melyek elintézésében igen sokszor az ő szava volt a döntő. Minket, magyarokat, nemcsak annyiban érdekel az ő személye, hogy mint historikus egy hazánk történetére vonatkozó munka szerzője, hanem mint olyan államférfiú is, a ki Magyarország és Erdély ügyeibe nem egyszer beleavatkozott.

Szeád-eddin, vagy teljes nevén: Khodsa Mohammed Szeád-eddin ibn Haszán-Dsán ibn Háfiz Mohammed ibn Háfiz Dsemál-eddin Iszfaháni, tulajdonképen persa származású. Szépapja, Háfiz Dsemál-eddin, iszfaháni ember volt. Nagyapját, Háfiz Mohammedet — a ki mint müezzin Tebrizben híres volt szép hangjáról — és atyát, Haszán-Dsánt, I. Szelim szultán hozta magával Konstantinápolyba 1514-ki persiai hadjárata alkalmával. Haszán-Dsán ez idő óta a legbizalmasabb belső szolgája volt a szultánnak, a kit mindenüvé elkisért s a ki 1520. őszén az ő karjaiban halt meg.

Szeád-eddin — Hádsi Khalfa tudósítása szerint — 943-ban (= 1536. június 20—1537. június 9.) született Konstantinápolyban. A legkitünőbb kiképeztetésben részesült; mert egyebek közt olyan emberek oktatták, mint Kirmáni Mohammed és Ebuszúd efendi. Ez utóbbi — előbb müderrisz, majd ruméliai kázi-aszker s végre sejkh-ül-iszlám 1545—1574-ig — az oszmán birodalom egyik legerősebb oszlopa volt a nagy Szulejmán és a gyönge II. Szelim alatt. Ő gyűjtötte és szerkesztette Szulejmán kánunnáméját, ő írta a legkitünőbb commentárt a Koránhoz és más tudományos értekezéseket. Mint fő mufti, harmincz éven át éppen azt a szerepet vitte az említett két szultán mellett, a mit kitünő tanítványa a két következő szultán, III. Murád és III. Mohammed mellett. A tanítvány méltó lőn mesteréhez s a mester büszke lehetett tanítványára. Az 1603-ban meghalt Kinálizáde szerint Szeád-eddin egyike volt a legnagyobb mohammedán tudósoknak s különösen a következő tíz tudományágban tünt ki: exegesis, hadisz,[1]) dogmatica, jog,

[1]) *Hadisz:* a próféta szavait és cselekedeteit tartalmazó hagyomány, másképen *szünnet* (szunna), mely a Korán mellett egyik alapja az iszlámnak.

metaphysica, logika, philosophia, kabala, történelem és költészet.

Tanulmányai elvégzése után, az 1566. előtti évek egyikében, müderrisz (tanár) lőn Bruszában I. Bajezid medreszejében, honnan 1571-ben Sztambulba helyeztetett át II. Mohammed medreszejébe. 1573. tavaszán meghalt a trónörökös III. Murád nevelője, Ibrahim efendi, s helyére Szeád-eddin neveztetett ki *khodsának*. Mikor a következő 1574. év végén III. Murád lépett a trónra, ő is vele jött Magnesiából Konstantinápolyba s itt kezdődik nagyjelentőségű szereplése egy negyed századon keresztűl. Khodsa rangját megtartotta III. Murád egész uralkodása alatt, sőt III. Mohammed mellett is 1598-ig. Ez év tavaszán ugyanis meghalt Bosztanzáde, a sejkh-ül-iszlám, kinek helyére a szultán — mindamellett, hogy a nagyvezír, Khádim Haszán pasa, több ízben is másokat ajánlott — Szeád-eddint nevezte ki. E főméltóságot azonban csak másfél évig viselte; mert 1599. október 2-án meghalt.

Pecsevi azt mondja (II. köt. 288.) Szeád-eddinről, hogy III. Murád és III. Mohammed részéről határtalan szeretetben és tiszteletben részesült. Ez a körülmény s a két uralkodónak erélytelensége magyarázza meg azt a roppant befolyást, melyet rájok gyakorolt, a főudvarmesterrel, a magyar származású *Gháznefer* agával[1]) együtt. A nevezett

[1]) Gháznefer aga bátyja volt annak a *Dsáfer* pasának, ki részt vett az 1596-ki hadjáratban Eger elfoglalásánál és a mezőkeresztesi csatában s kit a Hadtört. Közl. 1892. évf. 399—403. lapjain ismertettem. A két testvér a *gyulai* szandsákból való volt s 1552-ben hurczoltattak török fogságba. Gháznefer, mint fenkölt szellemű ember, Maecenása volt a török íróknak és költőknek, kik közűl többen neki ajánlották műveiket. Különösen nagy pártfogója volt Álinak, a történetírónak és költőnek, a ki ezeket írja róla: »Ámbár férfiasságának gyertyája eloltatott (mert herélt volt), mégis sok világító lámpát gyújtott meg (t. i. az által, hogy könyvek írására buzdított), melyek a síron túl is világítanak s olyan emlékéket emelt magának, melyek az utókor előtt tartósabban hirdetik emlékét, mint egy egész csapat gyermek«. — 1596-ban ő is benn volt Magyarországon a szultán kiséretében. 1600-ban unokaöcscsét is Sztambulba hívta és mohammedánná tette. (Hammer IV, 301.). Meghalt 1603-ban, mint egy katonai lázadás áldozata.

két szultán idejében a porta intézkedése sokszor tulajdonképen nem volt egyéb, mint Szeád-eddin akarata.

Báthory Istvánnak lengyel királylyá választatásánál 1575-ben tudvalevőleg az a körülmény volt a döntő, hogy a porta őt ajánlotta. Ez volt az első alkalom, mikor Szeád-eddin, a szultán útján, befolyását érvényesítette a nyugoti államok ügyeinek intézésében, a mennyiben III. Murád ajánlata csak visszhangja volt khodsája szavainak.

1583-ban Szeád-eddin volt az, a ki Angliának a portával első izben folytatott tárgyalásait előmozdította és eredményre vezette; 1587-ben pedig — az angol követ által 5000 aranynyal Erzsébet királynő részére megnyeretve — egy időre meghiúsította a spanyol követ működését, a ki a fegyverszünet megújítását kérte.

1593-ban Szeád-eddin, az államtanács tagjaival, ellenezte a Magyarország ellen indítandó háborút, de ez alkalommal Szinán pasa nagyvezír és a főherczegnők győztek s megkezdődött az u. n. tizenöt éves háború.[1])

1595. végén — az oláhországi és magyarországi vereségek után — azonban már Szeád-eddin is egy véleményen volt a háborút ajánló nagyvezírrel s Pecsevi állítása szerint (II. 189.) épen az ő sürgetésére határozta el III. Mohammed az 1596. évi hadjáratot s azt, hogy abban maga is személyesen részt vegyen.

1596-ban egy levél érkezett Mihály oláh vajdától, melyben kérte a szultánt, hogy fogadja kegyelmébe. E tárgyon Bosztanzáde, a fő mufti, és Szeád-eddin összezördültek; mert ez utóbbi azt ajánlotta, hogy adassék meg a kegyelmezés a vajdának fiainak kezesekűl adása mellett, mig a mufti erről hallani sem akart s haragosan távozott el a nagyvezírtől. Mire Szeád-eddin a saját javaslata értelmében mondta tollba a rejsz-efendinek a vajdához és bojárokhoz küldendő szultáni választ.

Legnagyobb fontosságú reánk nézve az 1596. évi szereplése. Pecsevi szerint »csupán az egri hadjáratban tett

[1]) L. bővebben czikkemet a Hadtört. Közl. 1892. évf. 74—75. lapjain.

szolgálata is olyan nagy jelentőségű, hogy ki sem lehet mondani« (II. 288.). Nemcsak hogy rábirta a szultánt a hadjárat megindítására, hanem bejött vele Magyarországba és folytonosan mellette volt s helyette és általa intézkedett. Az egész úton minden reggel — a nagyvezír és a többi vezírek előtt — bement a szultánhoz, tanácskozott vele a teendőkről s szájába adta, hogy micsoda rendeleteket közöljön a vezírekkel (Pecsevi II. 190.). Mikor Eger elfoglalása után a keresztyén sereg Mező-Kereszteshez érkezett és megverte Dsáfer pasának hadosztályát: a szultán úgy akart intézkedni, hogy Haszán pasa ruméliai béglerbéget a keresztyének elébe küldi, maga pedig a hadsereg zömével visszafelé indúl. De Szeád-eddin a haditanácsban erélyesen így nyilatkozott: »Ez olyan fontos dolog, melyet sem Haszán pasa, sem Ibrahim pasa, sem a többiek nem végezhetnek el. Szükséges, hogy a padisah személyesen menjen az egész hadsereggel. Hallatlan volna, hogy az oszmánok padisahja minden ok nélkül hátat fordítson az ellenségnek!« (Pecsevi, Naima, Hadsi Khalfa). Igy vitte aztán a szultánt Mező-Kereszteshez és kényszerítette ütközetre; egyszersmind levél utján az Eger őrizetére hátra hagyott Lala Mohammed pasát is a csatatérre rendelte az anatóliai sereggel. A csatatéren is csak ő tartotta meg a szultánt, a kit valójában őrizni kellett. Mikor a keresztyén sereg betört a török táborba és már-már megnyerte a csatát: a rettegő szultán ezt kérdezte Szeád-eddintől: »Efendi, mit kell most tennünk?« Mire amaz így válaszolt: »Azt, hogy padisáhm álljon meg szilárdan a helyén, hol szükség van reá; mert dicső őseink idejében is legtöbbször így viseltek háborút. Akkor remélem, hogy Mohammed csodás segélyével az iszlám népeé lesz a győzelem. Csak ne veszítse el lélekjelenlétét szultánom!« — A mező-keresztesi diadal tehát első sorban Szeád-eddin érdeme,[1]) másod sorban pedig Csigálezáde pasáé, a kit —

[1]) Pecsevi elbeszéli (II. 200), hogy a következő 1597. évben látott egy képet, mely a szultánt és Szeád-eddint ábrázolja s melyet egy gyaur bég küldött Terjáki Haszán pasának. A szultán lovon ül ijedten, aggódva, Szeád-eddin pedig mellette áll, kezeit ég felé emelve, s a szultánra tekintve, mintha beszélne hozzá. A kép aljára — a mint

Gháznefer agával szövetkezve — a csata után a szultánnal azonnal kineveztetett nagyvezírré Ibrahim pasa helyett.

Szeád-eddinnek a szultánra gyakorolt nagy befolyásáért több ellensége volt a szerájon belül és kivül. Mikor a szultán a magyarországi hadjáratról visszatérőben volt. Khirmenli állomáson levelet kapott a valide-szultántól, melyben rosszalta Ibrahim pasa letevését és Szeád-eddin befolyását. A szultán tehát anyja szavára hallgatva, elbocsátotta magától khodsáját s megvonta tőle a jogot, hogy ezentúl az ügyek intézésébe és az ulemák előléptetésébe beleavatkozzék (Pecsevi II. 206). Sőt ellenségei — köztük a valide-szultán a nagyvezír és Báki, az oszmánok legnagyobb költője — azt is ki akarták eszközölni, hogy száműzessék Sztambulból, — ennyi azonban már nem sikerült nekik.

1598-ban, Bosztanzáde mufti halála után, a szultán — a nagyvezírnek, a valide-szultán kegyeltjének, minden erőlködése ellenére — Szeád-eddint nevezte ki sejkh-ül-iszlámmá. Szeád-eddin ekkor régi barátjával, a magyar származású Gháznefer aga főudvarmesterrel és Tirnakcsi janicsár-agával szövetkezve, megnyerte a maga részére a valide-szultánt is és általa kieszközölte a szultántól ellenségének, Khádim Haszán pasa nagyvezírnek halálos itéletét s egy másik, szintén magyar születésű barátját, *Dserrah Mohammed*et, neveztette ki nagyvezírré, bár a szultán kinyilatkoztatta, hogy ez nem arra való ember.[1]) Az ő és Gháznefer aga befolyásának eredménye

---

Terjáki Haszán tolmácsa elolvasta — az volt írva németül, hogy a khodsa efendi imája meghallgattatott.

[1]) Dserrah Mohammed először a trónörökös III. Murád komornyikja volt s mikor ez 1574. végén Magnesiából Konstantinápolyba ment, hogy a trónra üljön, vele jött ő is Szeád-eddinnel együtt Feridun bég hajóján. 1582-ben már vezíri ranggal ő hajtotta végre a körülmetélést a trónörökös III. Mohammeden s Pecsevi szerint innen kapta Dserrah (seborvos) nevét. Mikor 1591-ben Kreckwitz Frigyes az évi honorariummal (30.000 arany) Konstantinápolyba küldetett, a követség ő nála is tisztelgett s ajándékokkal halmozta el, és ő volt, a ki a követségnek oktatást adott az udvarnál tanúsítandó magaviseletre nézve. 1596-ban részt vett a magyarországi hadjáratban. 1598. ápril havában neveztetett ki nagyvezírré, de már ugyanazon év deczember havában letette a szultán, mert nem volt megelégedve a magyar- és

volt az is, hogy Csigálezáde Szinán pasa — kit a szultán anyja fosztott meg a nagyvezírségtől — nem sokára kapudán pasává neveztetett ki. — Végre 1598-ban ugyancsak ők ketten hiúsították meg Spanyolországnak a portával folytatott alkudozásait, minélfogva a meghatalmazott a nagyvezír segélyével sem tudta kieszközölni a fegyverszünetet.

A mi már Szeád-eddinnek *irodalmi* működését illeti, még bruszai müderrisz korában lefordította törökre az 1571-ben meghalt Muszlih-eddin Mohammed al-*Lári*-nak persáúl írott történelmi művét: »Mirât-ül-edvár ve mirkât-ul-akhbar« (az idők tükre és az események lépcsője), melynek utolsó, X. fejezete az oszmánok történetét tárgyalja s mely munkáért Szulejmán szultán 1566-ban tíz aszperrel fölemelte eddigi tanári fizetését. Ezen kivűl lefordította Sejkh *Kosajri*nak, a misticismus alapvetőjének, egyik művét is. Egyik eredeti munkája a *Szelim-náme,* melyet atyja elbeszélései alapján írt I. Szelimről s melyet már Diez lefordított németre a »Denkwürdigkeiten Asien's« I. kötetében. Továbbá leírta egy költeményben Eger elfoglalását s tőle származik több, a szultán nevében kiadott náme-i-humájun (császári kézirat). Költői természetét hivatalos iratok szerkesztésében sem tudta megtagadni, a mennyiben Gházi Giraj krími khánnal verses levelezést folytatott állami ügyekben.

Fő munkája azonban a »*Tâds-et-tevárikh*« (a történetek koronája), vagy — mint a török közönség szokta nevezni — »*Khodsa tárikhi*« (a khodsa tárikhja), mely az oszmánok történetét tárgyalja a birodalom alapításától I. Szelim haláláig, vagyis 1520-ig s melyet Szeád-eddin 1584-ben nyujtott át III. Murád szultánnak. A mi fordításunk alapjául az a nyomtatott kiadás szolgált, mely két kötetben (1862—1864.) Konstantinápolyban jelent meg Nurisz pasa közoktatásügyi minister felügyelete mellett és mely bizo-

oláhországi hadjárattal. 1603-ban kajmakám volt, de csak rövid ideig, mert köszvénye miatt nyugalomba helyeztetett. Konstantinápolyban, az általa 1593-ban épített és róla nevezett dsámiban van eltemetve. Pecsevi szerint szelid és lassú, nehézkes természetű ember volt, a kinek semmi dolog sem sikerült s vezíri rangot is csak azért kapott, mert a szultáni családból való főherczegnőt vett el. (II. 285.)

nyára leghitelesebb a több rendbeli kiadások között. Az Előszóban ugyanis ezt olvashatjuk: »A munka leírhatatlan hírnévnek, tiszteletnek és elterjedésnek örvendett, úgy hogy idegen nyelvekre is lefordították. Minthogy példányai nagyon elszaporodtak, a másolók sietsége és gondatlansága miatt sok hiba csúszott be, úgy annyira, hogy két példány sem volt olyan, mely egymással egyezett volna.« Ennélfogva ez a kiadás egy, Szeád-eddinnek irományai között talált, 1005. évből[1]) való kézirata és egy másik, 1012. évből[2]) való példány alapján készült.

E munka éppen olyan módon jött létre, mint Nesrinek »Tárikh-i-ál-i-Oszmán« cz. műve. Szeád-eddin ugyanis, mikor Lárinak föntebb említett művét lefordította, elhagyta belőle az oszmánok történetét tárgyaló utolsó szakaszt és e helyett megírta részletesebben és alaposabban a »Táds-et-tevárikh«-ot, melyet a törökök, különösen a stilus tekintetében, a történetírás utólérhetetlen mintaképének tartanak.

Szeád-eddin természetesen — minthogy jóval a saját kora előtt történt eseményeket tárgyal — írott források után dolgozott. Fő *forrása* a persa származású s II. Bajezid rendeletéből dolgozó Mevlána *Idrisz*nek persáúl és még keleti embernek is nagyon dagályos stilusban írott munkája, a »*Hest bihist*« (nyolcz paradicsom, vagyis a 8 első szultán története), melyet aztán Szeád-eddin műve kiszorított a történeti irodalomból s joformán fölöslegessé is tett, oly nagy mértékben kiaknázta. Egyéb forrásai — legalább a hazánk történetét illető részekben — *Nesri* és *Ásikpasazáde;* olykor meg a név megnevezése nélkül hivatkozik kútfőre.

Forrásait — mint ilyen képzettségű írótól el is lehet várni — *kritikával* használta s ezt Idriszszel szemben is gyakorolta, jóllehet szertelenűl eldicséri könyvében. Többek között úgy nyilatkozik Idriszről, hogy »minden tekintetben legderekabb és legkitünőbb az oszmán történetírók között; de azonkívül, hogy a részletességet egészen a terjengősségig viszi és a józan középszert megtartó stilus ékességét megveti: több

[1]) 1005 = 1596. aug. 25. — 1597. aug. 13.

[2]) 1012 = 1603. június 11. — 1604. május 29.

hibája és hiányai is szembe tűnnek, melyek közül többet kimutattam.«

Szeád-eddin munkájának elhíresedéséből önként következik, hogy a későbbi történetírók sokféleképen felhasználták. Naima és Attaji tudósítása szerint egyik fia, *Mohammed* efendi, a ki két ízben viselte a fő mufti méltóságot (1601-ben és 1602. s 1606—1615.), elkezdte folytatni atyjának munkáját, de csak töredéket hagyott hátra. Az $163^6/_7$-ben meghalt *Haszánbégzádé*nak 1635-ig terjedő »Tárikh-i-ál-i-Oszmán« cz. műve 1520-ig nem egyéb, mint Szeád-eddin munkájának kivonata egyszerűbb nyelven. Ugyanilyen természetű *Kara Cselebi Musztafa* pasának 1621-ig terjedő s hasonló czimű munkája is. Még későbben *Dsizjedárzáde Baha-eddin* efendi (1741—1794) »Szeád-eddin tárikhját *javítás* céljából tolla alá vette és kellemes stilusban újra megírta.«[1])

Szeád-eddin történeti munkája már a XVII. század közepén nyugoton is ismeretessé lett *Bratutti* osztrák követségi tolmács útján, a ki azt olaszra fordította, bár hibásan és csak kivonatosan: »Chronica dell' origine e progressione della casa ottomana, composta da *Saidino* turco.« Első rész Vienna, 1649., második rész Madrid, 1652. — Első latin fordítása: *Podesta:* »Translatae Turcicae Chronicae Pars prima«, Norimbergae, 1672. — Másik latin fordítása *Kollár* Ádámtól való: »Saad-ed-dini annales turcici usque ad Muram I. Turcice et latine. Viennae, 1755.« — Sőt francia nyelvre is lefordították 1710-ben, de ez csak kéziratban maradt: »Histoire ottomane écrite par Saaduddin Mehemet Hassan, plus connu chez les Turcs sous le nom Cogia Efendi, mise en français par Antoine *Galland* Professeur et Lecteur royal en arabe.« — Nálunk *Vámbéry* Ármin fordított le belőle egyes részeket 1862-ben »Hunyady János hat legnagyobb csatája« czímen a Magyar Történelmi Tár XIV. kötetében.

---

[1]) Dsemál-eddin »Ajine-i-Zurafa«, 13. levél.

Szeád-eddin.

(I. 1 : 77.)

A hitetlen szerbek támadása.

Miután Filibe parancsnoka — ki Filiszboli néven említtetik és ez okból a város e néven ismeretes — hazájától és tartományától megfosztatott,[1]) Szerbia fejedelméhez,[2]) a deszpotához ment és ott Lala Sahint bepanaszolván s a rajta történteket elbeszélvén, segítséget kért azon szándékkal, hogy az iszlám hivein boszút álljon. Az álnok deszpota — e vers értelmében: »Mindenki tudja, hogy a faj fajhoz húz« — kész levén az aljas hitetleneket segíteni, ostoba hévvel készült a háborúra, s hogy az iszlám híveit megfoszsza Rumili tartományától, szövetkezett *Boszna*, *Ungürúsz* és *Iflak* királyaival.[3]) Rövid idő alatt nagy embertömeget gyűjtvén össze, a hétszáz hatvanhatodik évben[4]) roppant nagy hadsereggel megindultak Edirne felé.

Mihelyt Lala Sahin értesült a bálványimádók[5]) táma-

[1]) Filibét, vagyis Philippopolist I. Murád vezére, Lala Sahin foglalta el 1362-ben, a ki aztán mint európai *béglerbég* itt székelt, hűbérűl kapván a város környékét. A *Filiszboli* név bizonyára csak a város neve kedveért van költve, mint ugyancsak Szeád-eddinnél s másoknál is az *Endirne* vagy *Edrenosz* (Hadrián) név *Edirne* (Drinápoly) kedveért. A mi krónikásaink ilyeneket még gyakrabban csinálnak.

[2]) T. i. V. *Uros* (1357—1374).

[3]) Szeád-eddinél is: *kiral*. Bosznia fejedelme akkor *Tvartkó* (más néven István) volt 1358—1391. Oláhország vajdája pedig *Vlajkó*.

[4]) 766. = 1364. szept. 28.—1365. szept. 17.

[5]) A mohammedán írók a rendes *kâfir* (gyaur, hitetlen) nevezeten kívűl leggyakrabban *müsrikin* (bálványimádók, több istenhívők, pogányok)-nak nevezik a keresztyéneket; mert a keresztyén vallás e szentekkel s azok képeivel és szobraival stb. az ő szemükben több isten hivésének, bálványok imádásának tünik fel.

dásáról, az országokat hódító szultán ő felségéhez azonnal embereket küldvén, jelentette a dolgot; s mivel azt is tudatta, hogy a Rumiliban levő sereg semmi esetre sem mérkőzhetik meg velök, mert a gonosz hitetlenek száma a megszámlálhatóság határán kivűl esik: a győzhetetlen szultán elhatározta magát a hadjáratra. Geliboli irányában szándékozván átkelni, midőn Bigha vára[1]) mellett haladt el — azt gondolva, hogy a gyalázatos és szemtelen hitetlenek hadd várjanak egy keveset — mivel e várnak tökéletes meghódítása még eddig nem sikerült, elhatározta, hogy ez alkalommal elfoglalja és meghódítására minden előkészületeket megtett. Parancsot adott az Ajdindsikban[2]) és Geliboliban levő hajók elszállítására, a győzhetetlen sereg egy része pedig ostromolni kezdte a várat.

E közben a szerb sereg a moszlim terület ellen tervezett szándékában minden tőle telhetőt megtevén, zúdult mint a mélységes tenger árja s gonosz támadásának számum-szele megfertőztette a világ egészségét. Midőn Edirnéhez két napi járó földre, a Merics partjához érkezésöknek és az iszlám hívei ellen tervezett oktalan szándékuknak híre Lala Sáhinhoz érkezett s egyszersmind azt is megtudták, hogy az iszlám hadserege csak tizedrésze a hitetlenek számának: nagy zavarban voltak, mert a sahtól sem várhattak segítséget. Mivel pedig a helyzet kétségbeesett voltát még növelte az, hogy azzal az óriási csapattal szemben a megállás nehéz, a futás választása pedig halálos bűn és szégyen lett volna, miután az ellenség vereségéért szivbeli hódolattal és töredelmességgel könyörögtek — jól tudván, hogy csak a Mindenhatónak felülről jövő és biztos segítsége használhat —: a jelesebb emirek tanácsot tartottak és helyes megállapodásuk olyan módon történt, hogy a Mindenható kegyelmében bizva s akaratában megnyugodva, életük feláldozásával és a vértanúság koronájának fejökre tételével ama bálványimádó csoport kártételét tőlük telhetőleg elfordítják az iszlám tartományaitól.

Ennélfogva a hit harczosai főtisztjeinek jóváhagyása mellett, azonnal elküldetett Hádsi Ilbeki a vezérlete alatt lévő győzedelmes csapattal, hogy a hitetlenek magokviseletéről tudomást szerezzen és állapotáról hírt hozzon az iszlám hadseregének. Hádsi Ilbeki pedig — e vers értelméhez kötvén reményét: »Sok zár van, melyhez nem találnál kul-

---

[1]) *Bigha* Kis-Ázsiában, a Márványtengertől délre fekszik, Brusza és Gallipoli között fele úton.

[2]) *Ajdindsik:* a Márványtenger déli partján, Bighától északra, a régi Cyzicus helyén.

csot, ha egy megnyitó váratlanul meg nem jelennék« — midőn kémlelés végett a hitetlenek gyülekező helye felé száguldott, megtudta, hogy az a nyomorult néptömeg annyira számos, hogy míg az iszlám serege csak tizezer emberből áll, addig az a zsarnoki had ehhez képest a kétszeres számot is meghaladja. Hádsi Ilbeki belátván, hogy e roppant tömeggel szemben megállani és vele megbirkózni nem lehet, a mint annak a, Isten segélye nélkül való, csoportnak vereségét kérte alázatos szívvel a szorongatottak meghallgatójától: istentől sugalmazott elméje előtt láthatóvá lőn, hogy a hitetlenek megszámlálhatatlan csapata, nagy erejében elbizakodva és a hit harczosainak csekély száma miatt biztosnak érezve magát, kétségtelennek tartja győzelmét s ezért éjjel-nappal kicsapongásba és gondatlanságba merülve éjjel részeg, nappal pedig mámoros állapotban van. Ehhez képest azt gondolván, hogy leghelyesebb lesz, ha e tévhitben élő csapat ellen éjjeli rohamot intéz: kiséretét harczra s a hitetlenség és tévhit tüzének eloltására buzdítván, seregét felosztotta és négy irányban megindította.

Éjfélkor, midőn az ellenség egyik része mély álomba, a másik pedig dőzsölésbe merült, a győzelmes sereg előcsapata, az éj sötétjében kibontván az oroszlán szivű had zászlaját s egyszersmind a beállott éjtől segítséget kapván, az itélet napján hallható, félelmet gerjesztő zajt ütve, dobszóval, trombitaharsogással és egetrázó »Allah! Allah!« kiabálással rémítette meg és hozta zavarba a hitetleneket. A megszámlálhatatlan csoport pedig, a mint a minden oldalról jövő trombitaharsogást és lármát meghallotta, az éj sötétségében a félelem és borzalom miatt egészen összezavarodott s így egy részét leölték, más részét pedig vérrel és porral fertőztették be. Az aláváló hitetlenek az ijedelemtől eszöket vesztve s harczra való erejöket össze nem birván szedni, felriadtak alvó helyeikről. A harcztérről a menekülés kietlenébe futók s a bosszú tüzétől sivító szél módjára rohanók a Merics folyó felé özönölve bele fuladtak; más részük pedig a gyors harczosoktól való félelmében megfutott a borzalmas csatatérről és különböző buvóhelyekre rejtőzködött. S ez a tér ma is »*szerbek vereségé*«-nek neveztetik.

Minthogy azon éjjel heves volt a harcz,
Mindegyik egy-egy buvóhelyre futott.
A mint a bátor és gyors harczosok
Észrevették ezt az állapotot,
Imádkozván az isten trónjához,
Bőséges kegyében részesültek:
Holttestekből halmok emelkedtek
S vérözönnel telt meg a pusztaság.

Az iszlám hívei bosszút állottak,
Rabszíjra fűzték az életben maradottakat.
Mennyi ruha, és ló és nyereg és öv,
Ezüst és arany szerszám és ékesség
Jutott a hit harczosai kezébe
És lőn az igaz hit népének dicsőségére!
Azután Hadsi Ilbeki és a sereg
Víg szívvel indult útjára.
Mihelyt Lala Sahinhoz érkezének,
A hít serege egyesült vele.
A vezírek és harczosok nagy megelégedéssel
Növelték az utódok hírnevét.

Ámbár e fényes győzelem, mely Hádsi Ilbekinek jutott osztályrészűl, a vidámság nagyobbodásának eszköze és az örömnek kútforrása volt; mégis, mivel Lala Sahinnak e sikeres tettben nem volt része s ezért rendkivűl irígy és szomorú vala — a mint a történetírók beszélik — a csatatérnek amaz oroszlánja s a hit harczosainak elsője, Lala Sahin tudtával megmérgeztetve a paradicsomba küldetett.

Ki az, ki végre nem üríté a sors méregpoharát,
A kit a sors kegyetlensége és az ellenség árulása
eszméletlenné nem tett? [1])

[1]) A török történetírás szerint tehát a magyarok és törökök *legelső érintkezése* 766-ban, vagyis *1365*-ben történt a Maricza mellett, Drinápolytól 2 napi távolságban, vagy az 1486-ki Névtelen szerint közelebb, t. i. a mai *Csirmen* mellett. Nem Szeád-eddin az első író a ki ezt mondja, hanem *Idrisz*, a ki ez ütközetről a »Hest bihist« I. köt 143—146. levelein ír. Ennek előadásából a következők emelendők ki: »*Ötödik elbeszélés*. A *hitetlenek királyainak* támadása Szerborszag (Szirf memleketi) fejedelmével, a desztipottal, szövetségben, olyan szándékkal, hogy Edirnét elpusztítsák. . . . Mikor Filibe hákimja, feleségével és gyermekeivel az eltévelyedettek példányképéhez, a szerb fejedelemhez, a desztipothoz ment, panaszkodott Lala Sahinra és a nevezett fejedelemtől segítséget kért. Ezt pedig ostoba buzgalma az említettnek segélésére indította . . . . . s *Boszna*, *Iflak és Magyarország* (dijár-i-Ungurúsz) hitetleneinek összes fejedelmeivel és hatalmas uraival szövetségre lépett. . . . Egy szóval, az említett desztipot a 766. évben a hitetlenek országainak összes fejedelmeivel roppant nagy sereget állított ki, melylyel le akarta rombolni az igazhívők épületét és ki akarta űzni a szultáni hadsereget Anatoliba.« . . . Ezután — némi eltéréssel — olyanformán beszéli el az eseményt, mint Szeád-eddin. — Nesri és az 1486-ki Névtelen is elbeszélik ezt a csatát, de csak *szerb* seregről beszélnek; ez utóbbi azonkivűl 767-re (1365. szept. 18—1366. szept. 6.) teszi az ütközet idejét. — A korunkbeli Ahmed Vefik szerint Magyarország, Bosznia, Szerbia és Oláhország hadai egyesültek (30,000 ember) a pápa felhivására a 766. évben, hogy kiűzzék a törököt Ázsiába (Tárikh-i-Oszmáni, 8). — A magyar történetírás nincs tisztában az első török-magyar érintkezéssel. Némely történetíróink szerint I. Lajos korában még nem mérkőztek egymással török és magyar seregek; mások szerint pedig (Katona, Szalay stb.) épen Lajos személyes vezérlete alatt harczoltak a törökkel 1366. őszén. Hor-

(II. 1 : 113.)

A győzhetetlen Muráá khán nagy hadjárata a hitetlenek ellen.

Midőn isten segélye és a próféta vallásának boldogító közreműködése által a hit napjának ágyasházáúl s az igazságosságnak lakhelyéűl szolgáló Rum országának tévelygők lakta sok városa és gyönyörű vidéke a világhódító szultánnak kegyéből a biztosság helyévé s a lelki nyugalom és béke állandó tanyájává lőn: a jó hírnevű sah — e nagy kegy és isteni ajándék megköszönése fejében — szüntelenűl az izlám iránt való kötelességének teljesítésében fáradozván, legkisebb hanyagságot sem mutatott sem a vallás békéjének fentartásában és a moszlim állam rendezésében, sem a hit terjesztésére szolgáló harczok előkészítésében. Ámde az iszlám országának határán lakó piszkos lényű fejedelmek, e rossz fajzatú emberi ördögök és gonosz lények, ártalmára levén az iszlám népének, ezért ezt a határszélt testüknek szennyétől megtisztítani és országukat meghódítani tartozó kötelessége levén a sahnak, az okos sah óvatosan hadjáratra indult azon irány felé. Mivel a gonosz és nyomorult szomszédok közűl Szirf fejedelme,[1]) Lász, Boszna királya és az arnautok fejedelme, Iszkender,[2]) a szultán ő felsége ellen szövetkeztek s mivel ezelőtt a Lala Sahin vezérlete alatt lévő sereget az istentelenek ravaszságukkal megsemmisítették és nyilván valóvá tették gonosz szándé-

váth Mihály elfogadja ugyan, hogy ez időtájban valóban harczoltak magyar hadak a törökkel, — de a török írók tudósítását főkép azért tartja leggyöngébb argumentumnak; mert »ezen csatát maga *Hammer* is *1363*-ra teszi, midőn pedig Lajos király . . . Károly császárral háborúskodott«. Ha Hammer a csata idejét 1363-ra teszi, az az ő hibája; s valóban aligha tapasztalhatunk csodálatosabb észjárást annál, a mely Hammernek e szavaiból kitűnik: »Da das Jahr 766 erst im September 1364 beginnt, so fällt die im Sommer vorgefallene Schlacht ins Jahr 1363« (I. 170. jegyz.). A csata természetesen 766 nyarán volt; mivel pedig a 766. év kezdődik 1364. szept. 28-án és végződik 1365. szept. 17-én: ennélfogva a 766. év nyara — minden józaneszű ember belátása szerint — csakis 1365. nyarán lehetett, — nem pedig 1363. nyarán, vagyis két évvel előbb. Nem itt hangoztatom először, hogy Hammer szavaiban nem lehet megbízni, s hogy ez a nagy német tudós sokszor félre vezette már a mi történetíróinkat is.

[1]) Míg a legrégibb íróknál — mint előbb láttuk — Szerbia »Láz országa« (Láz ili, Láz vilajeti) néven fordúl elő, addig a későbbiek, így már Szeád-eddin is *Szirf* vagy *Szirb*-nek nevezik az országot és a nemzetet.

[2]) Castriota György, kit a törökök Iszkender bégnek neveztek (Skander bég).

kukat: a szultán a tévelygő tömeg kiirtása végett hadjáratot határozván s a törekvés kantárát megfordítván, a 791. évben[1]) Filibe városában telelt, minthogy ez a hitetlenek tartományainak közelében volt.

Mihelyt az ördögtől megszállott Lász megtudta, hogy a szultán a télen a szent harcz szükségleteinek összeszedésében fáradozik, tavaszszal pedig beront a hitetlenek tartományaiba és a lázadás tüzét eloltja: a szomszédos országok királyaihoz minden irányban követeket küldvén, tudatta velök a hódító szultán hadjáratát s egyszersmind ezt izente: »Ha az én királyságomat, hatalmamat és hadseregemet megsemmisítik, bizonyos, hogy a ti országotokat is egymás után elfogják pusztítani s világos, hogy az alkalom elszalasztása után nem lesz erőtök az önvédelemre. Ha most szövetkezvén velem, készületeket tesztek a segítségre, még elháríthatjátok a veszélyt.« A mint ilyen módon mindenfelé üzenetet küldött és segélykérésben fáradozott, ama nyomorultak engedtek a tolakodó kérésének és készségesen beleegyeztek az iszlám hadseregével való szembeszállásba.

Tehát Boszna, Freng, Üngürusz, Iflak, Arnaud és Bogdán fejedelmei s a szláv népek, kik ma leheknek[2]) és cseheknek hivatnak, szövetkeztek Lázzal s igéretet tettek, hogy tavaszszal összegyülnek és 200,000 hitetlent irtak össze.

Lász pedig a háború szükségleteinek beszerzése után Filibébe, a világ menhelyének trónjához követet küldvén, az irattekercsbe szennyes külsejéhez méltó izenetet göngyölt; hogy a hit harczosainak szívében félelmet gerjeszszen, hadának nagy számával kérkedve mutogatta dicsekedő művészetét; továbbá kijelentette, hogy szándéka a próféta vallását a moszlim birodalomban eltörülni és a moszlimok előnyomulását azon tartományokba meggátolni; s végre azt izente. hogy a szultánfiak jelen legyenek a harcz versenyterén. A fölséges sah pedig ilyen választ adott a követnek: »Reménylem, hogy midőn kikeletkor a rózseligetek illata elterjed s a hó és hidegség elmulik, az egyedül igaz vallás hadserege Koszova mezejen a vitézség dobjának hangjával megreszketteti az égboltozatot, az ellenség vadászó oroszlánok rohamával Lászt a fekete földre tiporjuk, az örök dicsőség kútfejéül szolgáló mohammedán törvénynyel eloltjuk a hitetlenek lázadásának tüzét és ama tévelygő csoportnak keblébe mártjuk a szikrát lövellő kardokat. Ha férfi, szálljon szembe és lássa meg, hogy merre fordúl a hadi koczka.«

---

[1]) 791. = 1388. decz. 31—1389. decz. 10.

[2]) Leh = lengyel. L. Nesri megfelelő helyéhez írott jegyzetet.

Ezt mondva, méreggel vegyített s fájdalmat okozó izenettel küldte vissza Lász követét.

Parancsot adott az Anatoli védelmezésével megbízott főherczegeknek, Jildirim khánnak és Jákub Cselebinek, a megjelenésre; Kasztamuni kormányzójával, Iszfendiár béggel, Kermián kormányzójával, Jákub béggel, továbbá Szarukhán, Mentese, Ajdin és Hamid tartományok kormányzóival tudatta a nyomorult hitetlenek általános fölkelését s értésükre adta, hogy mindnyájoknak vallásos kötelességök e nagy hadjáratra megjelenni és az iszlám fejedelmét segíteni. E fejedelmek tehát, a próféta vallása iránti buzgalom követelménye szerint, egyesülvén, seregeket hoztak, hogy segítsék a felséges szultánt a hit érdekében folytatandó harczban.

Midőn a rózsaligetek tavaszi illata idején seregszemle tartatott, az igazhívők szultánjának táborához közel levő fejedelmek is nyujtottak tőlük telhető segélyt és hoztak igen nagy seregeket. Mivel a Merics folyó kiáradt s a hadsereg nem könnyen kelhetett volna át, néhány napig Filibében kellett maradni; azonban Timurtas bég fia, Jakhsi bég, a a hitetlenek országa határán levő *Sehirköj*[1]) felé előre küldetett 5000 lovassal portyázás czéljából. E győzelmes csapat pedig gyorsaságban a fergeteghez, éberségben a reggeli szellőhöz hasonlóan indult el ama tartományok felé s dúlás és pusztítás után számtalan hadifogolylyal tért vissza a hatalmas sah táborába.

A piszkos Lász, mihelyt e dologról értesült, 15,000 hitetlent küldött, hogy az igazhívők útjáúl szolgáló hegyszorosokat a harczi kard vasfalával zárják el s a foglyokat visszavéve, magokat a fogoly-ejtő hősöket is rablánczra verve hozzák elébe. Azonban sietségök eredménytelen volt és bámulatra nyitott szemökkel a győzelmes sereg lovaitól fölvert porfellegen kivűl semmit sem láthattak és visszatértek a reményében megcsalatkozott, gonosz szándékú Lászhoz. Midőn az iszlám serege az emberiség fejedelméhez nagy zsákmánynyal visszaérkezett, és a zsákmányt átnyujtotta, a Merics folyó immár alkalmas levén az átkelésre, a győzhetetlen hadsereg átment rajta és megindult *Ikhtimán* felé. Küsztendil kormányzója — ki a meghódolt és adófizető hitetlen fejedelmek között engedelmességéről és hűségéről volt ismeretes — e tartomány felé indulva sietett a győzelmes zászló alá. Küsztendil fejedelme, Kosztántin, hadi kíséretével fogadásra

[1]) Pirot. Hammer szerint (I. 205) Lázár elfoglaltatta Sehirköjt s Jakhsi bég ennek visszafoglalására küldetett 10,000 emberrel. Dolga sikerült és a vár őrségét lánczra verve vitte magával.

sietett és nagy lakomát adott s lovasságával és cselédjével az iszlám seregéhez csatlakozott.

A hitetlenek fejedelmei közűl hét híres bég — kik vagyonukkal és hadseregükkel a függetlenségért küzdve nem hajtottak fejet — egy helyre gyülvén és minden erejöket összeszedvén, ijesztőleg nagy számú embertömeget állított ki. Ez a becstelen tömeg táborozó helyén maradva és félelemtől megszállva követet küldött a moszlim hadsereg állapotának kitudása végett s ezt izente: »Miért haboztok és késleked-tek?« Midőn ez illetlen izenetet az okos sah hallotta, haragra lobbanván s napsugárként tündöklő, világhódító kardját megsuhogtatván, *Koszova* mezejét tűzte ki a harcz színhelyéül; azután a követet elbocsátotta s nyomban követte a sereggel.

Midőn a találkozó helyhez közel értek, a hadsereg rendezése és a harcztér kijelölése tárgyában tanácskozásra hívta az állam nagyjait és a vitéz emireket s megkérdezte mindegyiknek véleményét. Evrenosz bég — ki a hitetlenekkel való harczhoz már hozzászokott, ármányaikat és csalárdságaikat, valamint hadviselési módjokat is jól ismerte — a felséges sah fölszólítása után ezt mondta: »Legelőször is szükséges, hogy a kijelölt harcztérre menjünk és ott alkalmas állást, kedvező helyet válaszszunk; másodszor, hogy a csatarendbe állítottak ne hamarkodják el a megütközés alkalmas pillanatát, mert a hitetlenek hadrendje érczfalhoz hasonló szilárdságú s a részeg módra harczoló, hadrendjökből kibontakozott hitetlenekkel könnyebb lesz a küzdelem.«

Miután ezek és más hasonló üdvös tanácsok, melyeket az országhódító sah ő felsége elé terjesztett, elfogadtattak: hírül hozták, hogy az átjáróul szolgáló hegyszorosban hitetlen őrség van. Tehát Evrenosz és a melléje rendelt Jigid pasa nehány vitézzel előre küldettek útat törni és az alávaló ellenséget kikémlelni.

A mint az említett hegyszoroshoz érkeztek, harmincz fegyveres hitetlen bukkant elő a nehéz járatú helyről s a hit harczosainak legelsője, Evrenosz bég — kinek a nyilazás mesterségében nem volt párja — e tévelygő csapat közűl egynek gonoszsággal teljes keblét a szivgyilkoló nyillal átlőtte és a földre terítette, s mihelyt egy másik lépett elő a harczot folytatni, lélekölő nyilával azt is megfosztotta lelkétől. A hitnek többi harczosai látván e példát, szintén küzdelembe bocsátkoztak; nyolcz bátor hitetlent megöltek, nagyobb részöket foglyaikká tették, a többi pedig megfutott.

Miután a győzelmes csapat e nehéz járatú hegyszorost elfoglalta s a foglyúl ejtett szerencsétleneket a szultánhoz küldte, nagy örömmel áthatoltak a szoroson, azután

a *Morava* vizén is átkelvén egy tágas síkságon telepedtek le. A hitetlen fejedelmek az iszlám seregét föl sem vették, és úgy vélekedtek, hogy nagy számukban megbízhatnak; mindegyikük csak vitézségével kérkedett. Lásznak kis öcscse, Vulk-oglu, azzal kérkedett, hogy ő csupán a maga alattvalóival és környezetével szembeszáll az iszlám híveivel s külön egymaga ütközetbe bocsátkozik velök. Lász pedig az összes hitetlenek előtt ezt mondta: »A ki az iszlám padisahját elfogja és elömbe hozza, vőmmé teszem s azonkivűl tíz szép várat adományozok neki a hozzájok tartozó alattvalókkal együtt.« Az ördög formájú ilyen igéretekkel tüzelte harczra seregét s ilyenféle kecsegtetésekkel csábította rosszra azt az ördögi hadat. Boszna királya pedig még öt várnak adására tett igéretet s éppen úgy a többi fejedelmek is igértek jutalmakat.

A szultán fiával, Jildirim khánnal együtt, az ellenség állapotának megtekintése végett fölmenvén egy hegyre, látták, hogy a föld színe vas-tengerré változott.

Mekkora sereg! hömpölygő folyamhoz hasonló,
Vasba rejtett tűzhez hasonló!

Midőn látta, hogy az iszlám serege amannak csak ötöd része, az emíreket haditanácsra hívta össze. Némelyek azt a véleményt nyilvánították, hogy a hitetlenek lovainak megijesztése czéljából jó lesz a tevéket a hadrend elé állítani; mert ha a lovak megijedve összezavarják a sorokat, könnyű lesz harczolni. Midőn a felséges szultán kérdezte, hogy üdvös eljárás lesz-e ez, fia így nyilatkozott: »A mindeneket éltetőnek kegyelme mind ez ideig megoltalmazta e felséges házat és megvédelmezte az ellenségek gonosz kevélységétől. Tehát a segélyadó királyban bízva és a próféta ösvényére térve nyiltan szembeszállva kell harczolnunk. A fortély és csel, mit nem szoktunk meg, csak az istenben való bizodalmunkat rontja meg s az ilyenféle eljárásnak nem is lenne jó vége.« — Áli pasa is erősítvén Jildirim Bajezidnek ez üdvös tanácsát, ezt mondta: »Ma éjjel Koránszúrást tettem s a leendő győzelmet jelentő eme szerencsés mondatot találtam: »Óh próféta, küzdj a hitetlenek ellen; gyakran nagy csapat is meggyőzetik a kicsiny által.« Reménylem, hogy isten ő felségének árnyéka védelmül szolgáland az iszlám seregének s fortély nélkül is czélunkhoz fogunk érni.« Timurtas pasa is e véleményhez csatlakozván és a nyiltan szembeszállásra levén hajlandó, ezt mondta: »Ha ellenkezőleg teszünk, okvetetlenül legyőzetünk; mert mihelyt az a vaspánczélba öltözött csapat megmozdúl és

kiabálni kezd, lehet, hogy a tevék megijednek, hátra felé futnak és seregünk hadrendjét összezavarják s a ki ilyen fontos dologban rossz tanácsot adott, későn fogja megbánni.« Ennélfogva azt választották, hogy nyilt homlokzattal hősiesen szállnak szembe s a győzelmes sereg rendezéséről tanácskoztak.

Azonban a hadverő sah az ellenség seregének nagy száma miatt aggódva és az iszlám hadseregéért könnyeket hullatva, különösen félt attól, hogy az ellenség felől fúvó kedvezőtlen szél a poros sivatagról fölkerekedett port az iszlám katonáinak szemébe hordja. Ezért a gyöngyök irigység tárgyáúl szolgáló könnyeket szüntelenül hullatta kedves arczára, az éj sötétségében pedig a minden kivánság teljesítőjének trónjához szívbeli alázattal imádkozott: »Óh Isten! te, ki az a király vagy, a ki a világ népének menedékhelye, minden szolgádnak jó és balsorsában vigasza vagy, ne alázd meg az iszlám zászlaját az alávaló hitetlenek keze által s ne gyalázd meg ez erőtelen szolgádat az emberek között.

A szeretett prófétának dicsőségéért,
A Kerbelánál folyott drága vérért,
Az elválás éjjelén sirt szemekért,
A fájdalmas ember szomorú szivéért,
És lélekre ható sohajtásáért
Óh Isten! add nékünk kegyelmedet,
Tedd menedékhelyünkké védelmedet.
Az iszlám hiveinek nyújts segedelmet,
Az ellenség kezét rövidítsd meg.
Ne nézz, Uram, a mi bűneinkre,
Tekints csak szivből jövő sóhajunkra.
Ne veszitsd el, Uram, a hit harczosait,
Ne tégy bennünket az ellenség nyilai czélpontjává.
Szemünket óvd meg a csatatér porától,
Az iszlám seregét mentsd meg az enyészettől.
Annyi év óta tartó igyekezetünket,
A szent harczokban szerzett jó hirünket
Ne tedd, Uram, semmivé haragoddal,
Arczunkat ne szégyenitsd meg a népek előtt.
A valiás ösvényén legyek én áldozat,
Legyek az üdv útján haladó katonaság pajzsa.
A vallás útján tégy engem vértanúvá,
Tégy engemet érette boldoggá.
Az iszlám birodalmát ne tipord le,
Ne tedd a tévelygő csapat lakhelyévé.
Kegyelmed nagy az iszlám népéhez,
Óhajtom, hogy tökéletességére érjen.«

Ilyen hevüléssel és olvadozással való alázatoskodásban és könyörgésben töltötte el az éjszakát. Mivel pedig hajnalban jótékony eső esett, ez a csatatér porát elverte s a poros sikság egész területe folyamok medrévé lőn. A mint a

kedves sah, imádságának a Mindenható által történt meghallgattatását látta, sietett hálát adni a jótékony esőért.

A hitetlenek fejedelmei azon éjjel támadást akartak intézni az iszlám hadserege ellen,[1]) de egy *György* nevű hitetlen bég[2]) egész büszkeséggel így szólt: »Azon esetben, ha éjjeli támadást intézünk, a müszülmán sereg megfut előlünk s a megfutottakat ki keresi sötét éjjel? Mire való lenne a készen álló vadat elszalasztani? Ez a csekély számú sereg a mi tengernyi hadunknak reggeli evésre is kevés lesz.« E nyilatkozat következtében tehát vártak reggelig s akkor a hét nyelvű hitetlenek bégjeinek mindegyike külön meghatározott helyen foglalt állást.

A gonosz Lász fiával együtt a sereg közepén, Lásznak kis öcscse, Vulk, a jobb szárnyon, Boszna királya a bal szárnyon állott, a magyar, oláh, bulgár, arnaut, cseh és lengyel seregek pedig oldalt foglaltak állást. A hódító szultán az ismeretes módon rendezvén a sorokat és állítván fel a harczosokat, maga, mint a hadsereg lelke, a had közepén állott; jeles fia, Jildirim Bajezid khán a jobb szárnyon foglalt állást s melléje csatlakozott Szarudsa pasa; másik fia, Jákub Cselebi, Balabán béggel együtt a bal szárnyra ment. Továbbá Evrenosz bég a jobb, Ajne bég, a szubasi pedig a bal oldalon állott. Áli pasa a sahtól jobbra, Timurtas pasa pedig balra foglalt helyet. A többi kormányzók és fejedelmek, kik a szultán kiséretében valának és a szultán körülvevésével s az ellenség ártalmának távol tartásával bizattak meg, mint testőrség a sah körül foglaltak állást. A janicsárok a sah előtt sorakoztak. Végre Evrenosz bég régebbi tervezete szerint a hitetlenek hadrendjének szétszórása végett 2000 vitéz íjász alkotta az előcsapatot, olyanformán, hogy ezer a jobb, ezer pedig a balszárny előtt vala felállítva.[3])

Miután az okos sah ilyen módon felállította a sereget, megkezdődött az ütközet. Legelőször az íjászok szórták pánczélfúró nyilaikat a hitetlenekre s az otromba termetű, hitetlen disznók, nem állhatván meg a szivöldöklő nyilak és májégető nyilvasak előtt, mint a nyiltól talált disznók rohantak egyszerre a hit harczosainak bal szárnyára. E zúduló vizözön előtt a hősök nem állhattak meg s igen sok bátor szivű halálát lelte.

---

[1]) Ez állítást megerősíti Bajezid fethnáméja is (l. a Függelékben).

[2]) Bizonyosan Castriota György, Iszkender bég. Bajezid fethnáméja *Jörgil*-nek nevezi.

[3]) A két hadsereg felállítására vonatkozólag l. Nesri megfelelő helyéhez írott jegyzetet és Bajezid fethnáméját a Függelékben.

A szultán fia, Jildirim Bajezid, a mint látta, hogy a balszárny megveretett és a sorokat áttörő ellenség az iszlám seregének soraiba hatolt: úgy rohant arra a szerencsétlen csapatra, mint a lesujtó villám és súlyos buzogányával pánczéljokat és magokat is viaszszá lapította. Mihelyt a többi emírek a szultánfi mutatta hősiességet látták, harczi paripáik kantárszárát arra irányozva segítségére siettek. Lala Sahin, Evrenosz bég, Jakhsi bég, Szarudsa bég, Ajne bég a szubasi, Balaban bég, Sirmerd bég, Müsztedsab szubasi és a többi vezérek minden oldalról rárohantak a hitetlenekre és oroszlánhoz méltó támadásukkal s hősies erőfeszítésükkel úgy megfordították a hitetlenek zászlóit, mint a fa árnyéka látszik a viz tükrében.

Ámbár a veszélyes harcztéren sok bátor szivű hős itta a vértanúság serbetjét és feledte el a mulandó élet édességeit: de az alávaló hitetlenek holttesteiből is halmok emelkedtek s a tágas csatatéren vérfolyam ömlött. A boszszútól lihegő hősök annyi vért ontottak, hogy a gyémánt csillogású kardok vörös rubinttá, a lélekölő lándsák pedig jemeni onix-szá változtak. A szent harcz serege az ellenségnek lándsákra tűzött fejeivel olyanná tette a harczmezőt, mint a tulipán-ágy, az alávaló gyaurok pedig siránkoztak és jajgattak. A vadember formájú Lász a tolongás zavarában elveszvén, a rettenthetetlen hősök kezébe került s a többiekkel együtt, kiket a kardok életben hagytak, fogolylyá tétetett és rablánczra veretett. A győzelmes szultán ez új diadalmán rendkivűl örült és hálát adott istennek.

Azonban azon éjjel, midőn imádkozott, imája végén a mindeneknek felséges adójától a vértanúság boldogságát kérte, s mivel az a tévelygő csoport egészen kiirtatott, nem teljesedhetett az óhajtása. Midőn e gondolat miatt nyugtalanúl a seregnek visszamaradt részével a csatatéren tartózkodott s a hitetleneket üldöző csapat visszatérésére várakozott: a holttestek halmainak egyikénél ama hét fenevad egyike — ki sebesült, de életben vala — élete koczkáztatásával a hullák közé rejtőzködött. A mint a szeretett sah csekély számú csapattal azon a helyen járt-kelt, az a vérszomjas hitetlen — kinek neve *Milos Nikola* volt, s a ki, hogy magának hírnevet szerezzen, az iszlám fejedelmének elvesztésére vállalkozott — félig megdöglött madár módjára a holttestek közűl elővánszorogván, az uralkodó elébe akart menni, hogy lábát megcsókolja. Bármennyire igyekeztek is az erélyes csausok a boldogtalant feltartóztatni, haszontalan volt s azt mondva, hogy »titkos közleni valóm van a szultán ő felségével« nem távozott el. A kegyes sah, vele szü-

letett könyörületességénél fogva, könyörülvén az aláváló vérengzőn, nem engedte megfosztatni jószivűségétől és a boldogító lábcsóktól.

Lásd e padisahnak igazságos és méltányos voltát,
Az ellenségnek mondja, hogy jelentse óhajtását!

A nyomorult hitetlen a lábcsók végrehajtását szinlelve, mihelyt a szultánhoz közel ért — ruhája ujjában egy tőr volt — azt a hegyes tőrt a szultán hasába döfte.

A sahon keblet átjáró sebet ejtett,
Úgy hogy vérétől a föld tulipánágygyá változott.
A mint a szultánt leejtette a gyors szúrás:
Mintha a világon az itélet napja jelent volna meg.

(III. 1 : 126.)

A sah hódításai.

Az új padisah, Jildirim Bajezid khán, trónra lépése szerencsés esztendejének tavaszán[1]) Lász országának elfoglalása és gazdag zsákmány nyerése végett számtalan lovassággal arra a vidékre küldötte Timurtas pasát és megbízta a bányákban bővelkedő tartomány meghódításával. Üszküb városának kormányzását Jigid pasa nevű jeles emirnek adván át — a ki Iszhák bég patronusa volt — szintén azon vidék felé küldte portyázás végett. Firusz bégnek a Magyarország határánál levő *viddini* vilájet kormányzását adta át és serkentette azon vidék pusztítására. Evrenosz béget pedig régi kormányzói helyére, Szirozba[2]) küldvén, Vodina[3]) és Csitroz várak meghódításával bízta meg. Egyszersmind megparancsolta a nevezett emíreknek, hogy a kiszabott szolgálat végrehajtásában kötelességök szerint sietvén, mihelyt azon országokat és városokat teljesen elfoglalták, semmit sem késlekedve azonnal térjenek vissza a győzedelmes táborhoz; mert tudomására jutott, hogy az Oszmán-ház régi ellensége, Karamán-oglu, az iszlám népén újabban sérelmet követett el, a szultáni helytartó alatt álló Hamid vilájetet megtámadta, s hogy e gonosztevővel szövetkezve Ajdin, Szarukhán és Mentese kormányzói is fellázadtak. Miután mindegyiknek kijelentette, hogy e vilájeteket szükséges teljesen az oszmán birodalomhoz csatolni, szerencsétől és boldogságtól kísérve Bruszába ment.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

[1]) Vagyis 1390. tavaszán, mohammedán időszámítás szerint 792-ben, a mint az 1486-iki Névtelen világosan meghatározza.

[2]) Seres.

[3]) Vodena.

Timurtas pasa Karatova bányáit kerületeivel együtt és más bányákat s Lásznak több tartományát elfoglalván, némelyiket pedig feldúlván, megszámlálhatatlan zsákmánynyal visszasietett a felséges sah trónjához. Jigid pasa bosznai portyázásából számos hadifogolylyal s kellemes zsákmánynyal és árúkkal térvén meg, az országokat hódító sah lábcsókjával tiszteltetett meg. Firusz bég is a viddini vilájetből átkelvén a Dunán, beütött a tulsó oldalon fekvő Oláhországba és sokféle zsákmánnyal tért vissza a dicső szultán udvarába.

(IV. 1 : 141.)

A szultán harcza Magyarország királyával.

Isztambul városa — melynek másik neve Kosztantinie s mely csodák és szépségek szinhelye — már a próféta kortársainak idejétől fogva a szultánok előtt irígység tárgya és a sahok vágya volt, azonban a menyasszony egy szép sah előtt sem lebbentette föl a szemérem fátyolát s a szűz meghódítása egy daliás sahnak sem sikerült. Ennélfogva Jildirim khán arra irányozván törekvése kantárszárát, elméjében mindig annak gondolatát forgatta. Azonban mivel az oszmán birodalom közepén elszigetelten maradt császárjának terjeszkedési törekvése nyilvánvaló volt: elhatároztatott a határszélek őrizetéről való gondoskodás.

E végből, midőn a hódító meghallotta a magyar király túlkapásait, megsemmisítése céljából rögtön útra kelt s Gelibolinál a 797. évben[1]) átkelvén, néhány napig Edirnében várta a győzelmes hadak összegyülését. E közben az isztambuli császárnak az iszlám zászlóinak merre fordulását tudatása végett Magyarország királyához küldött kéme útközben a bátor szivűek kezébe került és lánczra veretve a sah udvarába hozatott. A szemtelen kém kétségbe esvén megszabadulásán, a mint a reá bízott titkokat részletesen elmondta s egyszersmind azt is elárulta, hogy ő előtte már három kém küldetett: a győzedelmes sah haragra lobbanván legszükségesebb teendőjének tartotta Isztambul elfoglalását. Midőn az okos emírekkel tanácskozott és Timurtas pasa is e véleményhez csatlakozott, az országhódító szultán azonnal megindult Isztambul felé.

A mint a rossz úton járó császár a győzhetetlen sah e lépéséről értesült, félelmében nagy sietséggel leveleket küldött a hitetlen királyokhoz. Különösen Magyarország királyának adott hírt, kinek a vallás és érdekek közösségénél

[1]) 797. = 1394. október 27. — 1395. okt. 15.

fogva ilyen tartalmú barátságos levelet küldött: »Mihelyt az iszlám padisahja értesült arról, hogy ama vidékek ellen tervezett szándékát tudattam, azonnal ostrom alá fogta váramat. Helyes-e, hogy a keresztyén fejedelmek székhelyéül szolgáló Kosztantiniét eltiporják a lovak lábai? A barátság szempontjából megengedhető-e, hogy az igazlelkűségben kész jó akarótok a padisah kezébe kerüljön? A testvériség és humanitás azt követeli, hogy seregeket gyűjtsetek és ide segélyt hozzatok.« Ilyen, szemrehányást tartalmazó és részvétet gerjesztő izenettel s a hadjárat összes költségei, a hadsereg zsoldja megfizetésének elvállalásával rávette a magyar királyt az iszlám birodalmának megtámadására.

Az iszlám fejedelme pedig, midőn Isztambult a győzhetetlen sereggel éjjel-nappal bombáztatva megalázta az elvakult császárt, hallván, hogy a magyar király átkelt a Dunán és hangyaboly sokasagú seregével *Szófia* felé tart, miután az ostromgépeket elégette, lecsapó villám és hulló meteor módjára ama vidék felé sietett, hogy a zsarnokot visszaszorítsa és az iszlám országát a magyar csapat támadásától megszabadítsa. Midőn *Aladsa-Hiszár*[1]) közelébe érkezett, a cselszövő és rosszban munkálkodó király, hogy a hit hadseregét bekerítse, a rossz úton járókat két csoportra osztván az egyik csoportot lesbe állította. A sah is — minthogy az erőssé levés Allahtól jön — mintha tudta volna a rossz úton járók előkészületét, az iszlám seregét két csapatra osztotta, egyik felét a hitetlenek elébe küldte, hátra maradt felét pedig személye kíséretében lesbe állította.

Az előre küldött harczosok útjokban nagy erélylyel és buzgalommal harczoltak; mikor pedig a hatalmas sah a leshelyen maradt győzhetetlen csapattal a rejtekhelyből előtört, a szomorú sorsú hitetlenek szerteszét szóródtak. A hadrontó harczosok kardjai jól eltalálták az ellenség nyakát s ezért áldozataikon nem is volt látható nyilnak nyoma sem. A hősök hurkokat fogván, azokkal a megfutott hitetleneket foglyaikul ejtették. A foglyok nagy számára vonatkozólag egy történetíró[2]) azt írta, hogy neki a csatában jelen volt Timurtas fia, Umur bég, ezt mondta: »Ez ütközetben csupán a mi hadosztályunk kezébe került foglyok száma meghaladta a kétezeret.« S e történetet is Umur bég beszélte el ilyen módon.

---

[1]) Aladsa-Hiszár = Kruseváncz.

[2]) Ez az író Nesri, a mint megfelelő helyéből kitűnik. Ő azonban úgy beszéli el a dolgot, a mint a következőkben Idrisz után írja le Szeád-eddin.

Mevlána Idrisz pedig így beszéli el ezt a maga történetében:

A 798. évben 130,000 főnyi hitetlen magyar megtámadta Nigebolit. Evrenosz bég kémszemle czéljából előre ment, de mivel a hitetlenek megszámlálhatatlan serege egészen el volt zárva, sem nyelvet nem foghatott, sem nem talált módot arra, hogy a várból hírt hozzon. Mikor a hódító Evrenosz bég e sikertelenséget a sahnak tudomására juttatta, a sah — rendkivűli hevétől nyugtalan levén — az est beálltával szolgáinak tudta nélkül gyors paripájára ült s az éj sötétségében a közellevő várhoz ment. Egy, a felhőkig érő magas hegyre szerencsésen feljutván, mennydörgéssel vetélkedő hangon bekiáltott Nigeboli parancsnokának, Toghan bégnek: »Hej Toghan!« Toghan bég szerencsére éppen a várfalon levén, mihelyt a sahnak aggodalmat elűző hangját meghallotta, azonnal megtudta, hogy kitől jön a hang s örömében ugrálva és tánczolva adott feleletet a szultánnak. Midőn a szultán a várnak és lakóinak állaporól kérdezősködött s élelmi szerük mennyiségéről tudakozódott, így felelt: »Minden a sah szerencséje és boldogsága szerint van. A vár fala ép-erős, a vár őrsége éjjel-nappal éber és élelmi szerünk elegendő.« A szerencsés sah ezután sietett visszatérni. Midőn a tévhitben élő király seregéből néhány gonosz tervű hallotta a kérdések és feleletek hangjait, rögtön értesítették a királyt és ennek parancsából keresésére siettek. Azonban — a szerencsétlen órában született hitetlenek szerencsétlenségére — az éj sötétsége segítségére volt a sahnak s így az elvakult csapat nem tudta utólérni.

Reggel a sah harczi paripájára ülvén, lovas csapatokat küldött a nyomorult király tábora felé. Mikor ez a két hullámzó tenger összecsapott és összekeveredett, a vérontó csatatér az itélet napjának mintaképévé változott s a küzdelemnek fejen felül csapó árvize mintha a föld kerekségét elöntötte volna; a küzdelemben fölvert por az ellenség szemét befogta, az igazhívők csillogó kardjának fénye pedig megégette a hit ellenségeinek kebleit. A csata és öldöklés hevében egy ördög ábrázatú rút hitetlen a szultán feje búbjára sújtván buzogányával, erős ütésével megsértette annak kedves testét és aranyos nyergéből a földre terítette. Mintha a világ boltozata, a magas ég, szakadt volna le, vagy a világot megvilágító hold esett volna le futó meteorként a fellegek közűl a föld szinére! Azonban az angyalok szár-

---

[1]) 798. = 1395. okt. 16.—1396. okt. 4.

nyai a buzogány csapása ellen védő pajzsul szolgálván, isten oltalma megmentette a magasan trónoló saht. Sőt beszélik, hogy emberi alakban látható, nagy, fényes alakok jelentek meg a müszülmán csapatokat segíteni és a padisaht az esés pillanatában az ellenség ártalmától megvédeni. Midőn a világuralom épületének építője s a nyugalom és biztosság központja isteni segélylyel és láthatatlan kegyelemmel megmenekült a veszélytől, a magas szolgák segítségével harczi paripájára ült, az alávaló hitetlenek dolga siralomra változott. Az örök isten segélyével a hitetlen és makacs csapatok szerteszét szórattak s a visszavonulás völgye felé siettökben a *Duna* vizébe rohantak.

Ki a mély folyóba halt bele,
Ki a vérözönbe fúladt.
A holttestek miatt nem lehetett útat találni.
Sokan tűz által vesztek el.

Az egész hadsereg isten kegyelméből sokféle javakkal, zsákmánynyal és értékes szerekkel gazdagodott s a győzelmes sah e mérhetetlen jótéteményért hálát adván, fogadást tett, hogy mecseteket, dsámikat és zárdákat fog építtetni s ez elhatározással indult meg Brusza felé.

(V. 1 : 149.)

Jildirim khán hódításai.

Némely oszmán történeti művek említik, hogy a 798. évtől a 800. évig[1]) több hódítások történtek részint magának a sahnak, részint az emíreknek vezérlete alatt. Mindenek előtt Rumili felé indult és *Mora* sziget meghódítása végett Karaferiában[2]) állapodván meg, környékére portyázó csapatokat küldött s a körülötte fekvő tartományt meghódítván. Karaferiában egy imáretet építtetett. Azután Edirnébe ment és ott is építtetett egy nagy dsámit és imáretet. Másodszor pedig *Tirhala*[3]) felé küldvén a győzhetetlen hadsereget, e várat a hozzá tartozó vidékkel és lakóival egyetemben elfoglalta.

Mivel *Magyarország* királyának igazságtalan eljárása tudomására jutott az uralkodónak, magas gondját annak megfékezésére fordította s hadat indított, hogy elnyomja lázadását. Magyarországot eltiporták a hit harczosainak lovai s e

[1]) 800. — 1397. szept. 24 — 1398. szept. 12.
[2]) *Verria*, a régi Beroia.
[3]) *Trikkala* Thessaliában, a régi Trikka.

szerencsés hadjárat a hit bajnokainak hasznával, a gyauroknak pedig kárával végződött.[1])

(VI. 1 : 284.)

A szultán elindulása Oláh- és Magyarországba.

A szerencsés sah Karamán-Oglu megfenyítése után a hadseregnek szabadságot adván, székhelyére, Bruszába ment. Néhány napi pihenés után az évi adót fizető oláh hitetlenek makacsságának és ellenkezésének híre trónja zsámolyához jutván, parancsot adott, hogy a győzelmes hadsereg ismét gyűljön össze. Iszfendiár bégnek meghagyta, hogy vagy személyesen jelenjen meg a trón előtt, vagy fiát küldje el; Iszfendiár bég tehát fiát, Kászim béget, küldte kész sereggel a boldogság kapujához.

Mihelyt a győzhetetlen hadsereg minden helyről megérkezett, a 819. évben[2]) átkelvén Rumilibe, az istentől oltalmazott Edirne a felséges uralkodónak örvendetes megérkezése miatt a városok irígységének tárgyává és az öröm lakóhelyévé lőn. Innen elindulván megérkezett a Dunához. A győzhetetlen sereg a szultán parancsából átkelt a Dunán és beütött Oláhországba. A szultán a nevezett folyó partján egy Jerköki[3]) nevű, hegy magasságú várat építtetett, az Iszakcsi és Jeniszale nevű várakat pedig kijavíttatta. E közben az akindsik holdarczú ifjakat és ezüstczombú leányokat ejtvén fogságba, Oláhországból határtalan zsákmánynyal tértek vissza a szultán ő felsége táborába.

Midőn Iflak vajdája látta, hogy lázadása miatt hogyan kell meglakolnia, helytelen cselekedetét és undok magaviseletét nagyon megbánva, három évi adót küldött a szultánhoz Musza Cselebi emberei közűl egyiktől, Izzet bégtől, ki régebben menekült volt Oláhországba; vétke miatt mentegetődzött és kegyelmet kért; egyszersmind kötelezte magát évi adó küldésére s erős igéretet és fogadást tett, hegy a szultán szolgáinak sorában ő is engedelmes fog lenni. A kegyelmes

---

[1]) Szeád-eddin itt aligha nem a nikápolyi csata után történt beütést akarja érteni a *Szerémségbe*, miről Thuróczy és Schiltberger is megemlékeznek, sőt ez utóbbi szerint elfoglalták Mitroviczot (l. Hammer I. 245). Ahmed Vefik »Tárikh-i-oszmáni« cz. munkájában — a nikápolyi csata elbeszélése után — a 12. lapon ezt írja: »A hadsereg Boszniába ütvén, elfoglalta *Mitrofcsa* várát; azután pedig Szlavoniába és Magyarországba törvén be, néhány ezer foglyot hajtott el 798-ban« (1395. okt. 16. — 1396. okt. 4.). Ez a Mitrofcsa = Mitrovicza az Ibar folyó kanyarulatánál, a Rigómező északi részén.

[2]) 819. = 1416. márczius 1. — 1417. febr. 17.

[3]) Gyurgyevo.

szultán Iflak vajdájának bűneit a megbocsátás fátyolával borítván be megfenyítésétől tartózkodott.

Azután Magyarország felé folytatván útját, elfoglalta *Szörin* várát. A magyar hitetlenek ellenállhatási képességükön kétségbe esve, nagy alázatossággal békét kértek és kegyelemért könyörögtek s a hitetlen főurak közűl három híres embert küldtek a szultán udvarába fejedelmi ajándékokkal. A szerencsés szultán pedig visszatért Edirnébe.

(VII. 1 : 341.)

Lász-ország némely várainak elfoglalása.

Iszhák bég a szultáni parancs értelmében valahányszor beütött Lász tartományába, az akindsik mindannyiszor eredmény nélkül, üres kézzel tértek vissza. Mihelyt Iszhák bég megtudta, hogy ennek oka az, hogy Vulk-oglu a szerb hitetleneknek hírt szokott adni az akindsik megérkezéséről, azonnal panaszt emelt a világ menhelyének trónja előtt a képmutató gyaurnak kétszinűsége miatt és jelentette, hogy mi az oka a beütések eredménytelenségének. Iszhák bég panasza haragra gerjesztvén a szultánt, szigorú parancsot adott, hogy a rumilii bégek gyűjtsenek sereget s Lász tartományának vidékeit és várait foglalják el, egyszersmind vegyék vissza azon várakat és falvakat, melyek régebben — a Vulk-oglüval kötött szerződés alkalmával — kötelezték magokat, hogy jövedelmeikből nagyobb mennyiséget adnak s melyek e szerződés alapján a nevezett gyaurnak adatván hűbérekül, évi adót fizettek.

A győzhetetlen hadsereg Lász tartományát lovaival eltipratván s a háládatlan gyaurok vérét patakokban ontván, töméntelen zsákmányt szerzett. Dsan-ovaszi vilájete, Gögerdsinlik vára és más hasonló várak hatalmukba kerültek. Vulk-oglu tudván, hogy milyen sors várja, személye megmentéséről gondoskodott. Élőkből és élettelenekből nagy mennyiséget szedvén össze, értékes ajándékokkal együtt a sah udvarához küldte és a vezírek előtt bűneinek bocsánatáért könyörgött. A hódolatát tartalmazó iratba azt is belefoglalta, hogy nagy tekintélyű őse, a boldogult Jildirim Bajezid szultán, e reménytelen szolgája nemzetségét összesógorosodás rokonságával tisztelvén meg, családunk leányai közűl egyikét háreme szolgálójává kegyeskedett választani.[1]) Most is

---

[1]) Az első rigómezei csata után 1389-ben I. Bajezid három föltétel mellett kötött békét Lázárevics Istvánnal, t. i. hogy ez minden hadjáratában szövetségese lesz; hogy az ezüst bányáktól évi adót fizet s hogy nővérét neki adja feleségűl.

van e szolgájának a boldogság kapuja szolgálatára méltó leánya, ki a szűziesség függönye mögött neveltetett és méltó arra, hogy háremében szolgálónője legyen. Ha ennek elfogadásával kegyeskednék kitüntetni régi szolgáját: az egyrészt nem válnék méltósága kisebbítésére, másrészt pedig emelné a mi dicsőségünket. Ezen kívül arra is kötelezte magát, hogy a magyar hitetlenek árthatásának kapuját elzárja.

Minthogy a vezírek Vulk-oglunak becses ajándékait kénytelenek voltak elfogadni, kérelmeit is oly módon terjesztették a magas trón zsámolya elé, hogy a szultánt rábirták elfogadásukra és hajlandóvá tették a megbocsátásra, végre a szemérmes szépségnek a hárembe fölvételére is rábírták őszinte szívét.[1]) Ennélfogva Vulk-oglunak követét díszruhával megajándékozván, kérései elfogadtattak. Elhatározták, hogy a szultáni helytartók kormányzása alá kerülő helyeken kivűl a többi helyekre évenként adószedők küldetnek az adó összeszedése végett. Néhány évig így folyván a dolgok, Lász országából mérhetetlen sok jövedelem gyűlt az ég alapjának udvarához.

A szultáni parancs következtében a portyázó csapatok Boszna tartományába is beütöttek s az oszmán birodalom az ezüstfehérségű ifjak és finom termetű szűzek miatt a paradicsom-kert irígységének tárgyává lőn. Ez események a 831. év[2]) végén történtek.

(VIII. 1 : 351.)

Galambócz ostroma.

A hitetlenek ellen szüntelen háborút folytató szultán a kiválasztott városban[3]) az igazság és méltányosság gyakorlásával töltvén idejét, nemes szívét Magyarország meghódításának vágya dobogtatta. Midőn az azon vidéken levő tartományok és útak tüzetes megismerése céljából az emírekkel előzőleg tanácskozott, Evrenosz bég fia, Áli bég, magára vállalta a kémszemlét. Ennélfogva az uralkodó parancsával a rumilii sereg szipeszalarjává neveztetvén ki, a 833. évben[4]) harczhoz szokott sereggel megindult Magyarország felé.

Midőn a Duna vizén átkelve Magyarországba érke-

[1]) Brankovics Györgynek másik leánya pedig, mint tudjuk, Czilley Ulrik neje volt.

[2]) 831. = 1427. október 22. — 1428. okt. 10.

[3]) T. i. Drinápolyban.

[4]) 833. = 1429. szep. 30. — 1430. szept. 18. Áli bégnek e kémlelő beütéséről nem tudnak a mi kútfőink. Az 1486-ki Névtelen is említi, de *836*-ban (1432. augusztus 28. — 1433. aug. 17).

zett, a tévelygésben mindenkit felülmuló király cselt és ravaszságot tervezve eleinte tartózkodott az iszlám hadseregével való szembeszállástól. Az igazhívő sereg pedig azt gondolván, hogy az alávaló hitetleneket félelem szállotta meg, zsákmány utáni vágyukban elszéledtek és mindegyikök egy-egy tündér arczút rabolván, kéjelgésbe merültek és a czukor édességű ajkakat nyalogatván, legyek módjára ellepték vágyaik mézét. A vonzó szépségekkel való kéjelgés közben derekuk meggörbült és a henyélők csak az ív-szemöldökűekkel való együttlétnek áldozták magokat.

Az álnok király, mihelyt értesült az iszlám seregének elszéledéséről, megrohanta a vezérek táborozó helyét, és mivel számuk kétszerese volt a müszülmánokénak, mindegyik hős a menedékhelyet kereste s a vitézül harczolók visszavonultak az azon úton, a melyen jöttek. Ilyen módon sok oroszlánszaggató vértanúvá lőn a gonosz ellenség keze által, sok pedig a megsemmisülés völgyében tűnt el. Az elszéledettek pedig, kik a szépek anyajegyei miatt a hajfürtök hálójába kerültek, mindnyájan a kegyetlen gyaurok foglyaivá lettek, a gonosz szemek igézete nagy szomorúságára vált az iszlám méltóságának és a vallás híveinek.

A hit harczosa-e az, a ki vagyon s jólét után törekszik?
Az a hit harczosa, a ki Allah parancsáért küzd.

Minthogy a szultán — ki e telet Edirnében töltötte — szégyenelte Áli bég vereségét és az iszlám hadseregének levertsége az ő lelkét is megindította, azon volt, hogy a magyar királyon boszút álljon. Midőn éppen azt tervezte, hogy tavaszszal azon országot a harczosokkal szélvész módjára megreszketteti: Karamán tartománya felől hírnök jött és egyenként jelentette, hogy Karamán-oglu, Ibrahim bég, megrontotta a békét, teljes erővel az oszmán birodalom ártalmára törekszik, Iliász bég sarabdárt foglyává tette és az ennek kormánya alatt levő Hamid tartományt egészen elfoglalta. — Midőn a világos elméjű sah éppen e hír miatt szomorkodott, Magyarország felől is az a hír érkezett, hogy a gonosz hitetlenek önhaszonleső fejedelmeivel szövetkezett a végből, hogy törjenek be Rumiliba és foglaljanak el minden várat, a merre mennek. Mivel még az is magas tudomására jutott, hogy Lász fejedelme, Vulk-oglu, is szövetséges e dologban, — hogy legelőször *Gögerdsinlik* várát szándékozik elfoglalni, — s hogy az a lázadó tömeg szövetségben áll a képmutató karamánival: ilyen időben nem látta czélszerűnek a bármerre mozdulást; hanem a nevezett városban maradván, a rumilii beglerbéget, Szinán béget, a győzelmes sereg-

gel elküldte, hogy védje Gögerdsinlik várát és oltsa el a hitetlenek lázadásának tüzét.

Szinán bég pedig összegyüjtvén a rumilii emíreket, záimokat és akindsikat, abban a reményben, hogy a hitetleneknél előbb érkezik Gögerdsinlik várához, nagyon sietett és harczosokat küldött ama vidék felé. Azonban mivel a hitetlen király már a müszülmánok megérkezése előtt körülfogta a nevezett várat utálatos csapatával, a hitért harczoló sereg a közeli környéken helyeztetett el s mert a hitetlenek serege megszámlálhatatlan, a várhoz férhetés pedig nehéz lett volna, várakozásban volt, minthogy nem szállhatott szembe.

Viddin kormányzója, Szinán bég — kit viddini Szinán néven ismertek és a kit igen bátornak tartottak — nem nyugodhatván meg e várakozásban, az egybegyűlt emírekhez ment és ezt mondta: »E késlekedés és hanyagság: hűtlenség a padisah irányában, sőt a vallásos kötelességek mulasztása. Midőn a hitetlen a vár bástyáján látható és ezt mi tétlenűl nézzük: micsoda védelmezése ez az iszlám birodalmának? Ha nagy is a hitetlenek csapata: de az Úr hatalmas és oltalmazója az iszlám hadseregének. A ki a csatatér vásárán fejét az örökkévalóság értékes drágaköveért nem adja el: az magát tönkretevő esztelen és rövid eszű!« A béglerbég, Szinán bégnek ez igazán goromba szavai miatt megharagudva, így szólt: »E végek a te kormányzóságod alá tartoznak, a te dolgod a hitetlenek állapotáról tudomást szerezni. A késlekedés valójában véve a te bűnöd. Midőn a rosszat forraló ellenség állapotáról nincs tudomásunk, szemet húnyva, vakon reá támadni esztelen vakmerőség volna. Ha van bátorságod, menj, hozz hírt, ha van ügyességed, hajts végre valami nagy dolgot.« — A viddini Szinán pedig Szinán pasának haragos szavaitól megsebeztetve így szólt az emírekhez: »Mikor a hitetlen ágyúinak dörgése miatt lovaink nyugtalanok és fékeiket elszaggatják, ilyenkor hírhozást kivánni: bátortalanság jele.« Ilyen szókkal ingerelte ütközetre és lovára ülvén így kiáltott a harczosoknak:

»Óh ti, a harczmező oroszlánjai!
Ha nem laktatok jól csatával, jertek ütközetre,
Jertek, ma a hitért küzdjünk,
Az ellenséggel harczoljunk!
Szivvel lélekkel küzdjünk az igazságért,
A hit zászlaját emeljük magasra.
A hitetlenekkel való harczra szenteljük magunkat,
Az ellenség terét szűkitsük meg.
Övezzük fel a szent harcz övét,
Törjük össze a hitetlenség bilincsét.
A könyörülőnek kegyelme lesz vezérünk,
Legyünk a hit harczosai és vértanúi. . . .

Az élet pénzét költsük el a harczban,
A hitetleneket ejtsük a legnagyobb zavarba.«

A harcztéren jelen levők e jeles hősnek vitézséget mutató szavaiból bátorságot merítvén s a félelemnek még árnyékát is egészen elveszítvén, a bátorság paripájára ültek és a csatatér hősének társaivá levén, a harcz útján utána robogtak.

Szinán pasa béglerbég látván, hogy a sereg nagyobb része rohan a rossz úton járó ellenség öldöklésére, ő sem maradhatott tétlenül, hanem az igazhívőknek többi részével fölkerekedett a hit ellenségeinek kiirtására. Azon éjjel egy lélekzetvételnyi időt sem pihenve a harczi paripákon beszáguldozták a csatatért. Reggel — mikor keleten a nap serege a sötét éjnek fekete ruhás hadát szétvervén feltűzte a győzelem zászlaját a láthatár ormára — az iszlám hadserege fölemelvén a diadalt hirdető zászlókat, a gonosz hitetlenek nyomorult csapatára rontott, kiknek egyenes termetük meggörbült a harczvágyó hősök rohamától s egységes csoportjok felbomlott a harczosok kardjai miatt. Legtöbbje megfutott az utolsó fürdő elől, egy részük a Duna vizének rohant s e mély folyóba fult, más részüket pedig a kard tüze égette meg. A magyar király, mihelyt látta, hogy szerencsecsillaga lehanyatlott és diadalmi zászlói meghajlottak, nem bízván az ellenállhatásban, ezerféle nehézségek közt átkelt a Dunán s aztán eltakarta szem elől az égig fölvert por. A magyaroknak minden nemű podgyásza és sátora az iszlám seregének kezébe kerülvén, ez töméntelen házi szerek és határtalan zsákmány urává lett. Ez pedig történt a 837. évben.[1])

(IX. 1 : 360.)

A szultán elindulása Magyarország ellen.

Valahányszor Karamán-oglu háborút viselt az iszlám szultánja ellen, a hitetlenek fejedelmei titokban mindannyiszor szövetségben álltak vele. Leginkább Magyarország királya volt az, a ki — mint a megsebzett disznó nyughatatlan levén — alkalmat keresett a bosszúállásra. Az uralkodó ő felségének Karamán ellen indított hadjáratát felhasználva ostrom alá fogta Aladsa-Hiszárt[2]) és a környéken állomásozó müszülmánokat szétszórta. Azonban a várat, az iszlám hatalma miatt, nem foglalhatta el s rablással és pusztítással megelégedve visszatért.

[1]) 837. = 1433. augusztus 18. — 1434. aug. 6. Erről nem tudnak a mi kútfőink. L. Nesri megfelelő helyéhez irott jegyzetet.

[2]) Aladsa-Hiszár = Krusevácz.

Mikor az országokat hódító szultán Karamánból visszaérkezett, Magyarország meghódítását tervezte s mindenek előtt Evrenosz fiát, Áli béget kinevezvén vezérré arra a vidékre küldötte.

Áli bég tehát a szultáni parancs értelmében a rumilii harczosokkal átkelt a Duna vizén és *Demesfar* mellett vonult el s innen minden irányban portyázó csapatokat küldött ki. (E várnak neve később *Temesvár* lett. A nyomdász.)[1]) Negyven napig folytonosan tiporta a győzelmes sereg Magyarországot s igen sok zsákmánynyal, élő és élettelen ragadmánynyal rakodott meg. Sőt azt mondják, hogy a foglyok száma nagyobb volt az ellenség-vadászó had számánál s a zsákmány is rendkívül sok volt.

Mikor Áli bég az ellenség zúzó sah küszöbéhez dörzsölte arczát, a világ menhelye udvarának szolgálatára méltó cziprustermetű és tulipánarczú leányokat hozott, s mivel Magyarország szépségének elbeszélésével feltüzelte a padisaht Magyarország meghódítására; azonnal parancs adatott az oszmán birodalom emíreinek, hogy készüljenek a Magyarország ellen indítandó hadjáratra s lovas- és gyalog-had a boldogság udvarába gyüljön össze. Rövid idő alatt nagy szám gyült össze az országokat hódító sah táborába.

A 841. év[2]) tavaszán előbb Edirnében egy új dsámi alapjait tétette le a szultán. Miután az ulemák, sejkhek és szegények számára ajándékokat és tartást kegyeskedett rendelni, Allah szavának felmagasztalása végett sereget küldött Magyarország felé s Szulejmán trónjához[3]) hasonló hajón átkelt a Duna vizén. Lász fejedelméhez, Vulk-ogluhoz, már előbb küldetett parancs, hogy legyen készen a hit harczosainak szolgálatára; ez pedig a császári parancsnak engedelmeskedve, sietett a szolgálatot teljesíteni s szerencséjének tartotta a győzhetetlen hadsereg kalauzolását. Oláhország fejedelmének, Drakulának is ilyen parancsolat küldetvén, felszólíttatott a szolgálatra; az pedig az engedelmesség útjára térve teljesítette a hódolat kötelességét.

Lász fejedelme kalauzolása mellett Viddinnél átkelvén Magyarországba érkeztek. *Zibinig* menvén hat várat elfoglaltak s két hónapig maradtak e tartományban és verték a harczi dobot. (E Zibin vár mai nap *Hermanstadt* néven ismeretes. A nyomdász.)[4]) Azután a hitetlenektől még névről sem ismert, nehéz járatú hegyszorosokba mentek s ott is foglaltak el erős várakat. Midőn az iszlám serege a

---

[1]) A margóra, a *Demesfar* név mellé tett jegyzet.
[2]) 841. = 1437. július 5. — 1438. június 23.
[3]) T. i. Bölcs Salamon.
[4]) A margóra tett jegyzet.

magyarországi zsákmánynyal megrakodott, a tél szigorúsága miatt nem maradhatván tovább, a szerencsétől kisért szultáni zászlót a szultáni udvar felé fordították. Mivel pedig visszatérés alkalmával Oláhország fejedelme volt a győzelmes sereg kalauza, midőn átértek Oláhországba, Drakula, a mint illett, lakomát rendezett és sok ajándékot adott. Azután a szerencsétől kisérve tovább mentek Edirne városa felé.

(X. 1: 362.)

Belgrád ostroma.

A hódításban gyönyörködő szultán a jó hírnév fentartása érdekében szükségesnek tartván Magyarország meghódítását, ez ország ellen indítandó hadjárat gondolata szüntelenűl csiklandozta elméjét. Az országnak kapuja és kapujának kulcsa Belgrád vára levén, előbb ezen, nehezen elfoglalható, erős vár bevételére indúlt s a hullámzó tengerhez hasonló sereggel ostrom alá fogta. Mivel pedig e vár szilárdságban és hozzáférhetetlenségben hegyhez hasonlított, a benne levő lovasság és gyalogság pedig igen számos levén, bevétele igen sok időt kivánt: a vezírek okos tanácsa következtében egy nagy csapat harczos küldetett át a Száva vizén, hogy Magyarországot dúlja és rabolja. Az igazhívő harczosok csapata a hit zászlajával a zsákmányban bővelkedő országba törvén, a hitetlenek hatalmának töviseit kiirtották a hit útjáról a vitézség és bátorság hatalmával, sok tündérarczút hálójokba ejtettek, megszámlálhatatlan menynyiségű pénzzel és sokféle árúkkal rakodtak meg. Az ellenségfogó sereg kezében annyi volt a fogoly, hogy egy igéző szépségű leány egy pár felső czipőért, egy cziprustermetű ifjú pedig 150 piaszterért adatott el. Midőn a győzelmes sereg e nemű határtalan sok zsákmányból meggazdagodott, a fölséges sah parancsából visszaindúlt a boldogság kapuja felé.[1])

(XI. 1: 363.)

Szemendre elfoglalása.

Mivel Szemendre vára a Magyarországba vezető útnál feküdt, ezért e várnak a hódítás hálójába kerítése folytonosan szándéka volt a hódító szultánnak. A magyar seregnek támadása az iszlám területe ellen legtöbbször ez útnál történvén, a nevezett vár lerontása kötelessége volt a sahnak

[1]) Ez eseményt Szeád-eddin egy, a 848. évre (1439. június 14—1440. június 1.) vonatkozó fejezet végén beszéli el.

s a birodalom biztossága is úgy követelte. A végvidéki emírek legtapasztaltabbja, Iszhák bég, midőn a szultán Belgrád ostromából visszatérve Edirnébe ment, a magas trón elé ilyen előterjesztést tett: A meddig Szemendre vára el nem foglaltatik és Vulk-oglu, e tisztátalan testű söpredék ember, az oszmán birodalom országútjának mellékéről el nem távolíttatik: sem a magyarok részéről fenyegető lázadás, sem Karamán-oglunak kétszinűsködése nem fog megszűnni. Mivel azonban már közeledett a tél, a tavasz beálltáig a telet Edirnében töltötték mulatság és lakmározás között, Iszhák bég pedig azon szerencsés esztendőben a kegyelmes szultán engedelmével Mekkába zarándokolt.

Mikor a kemény tél hidege elmultával s a havazás és esőzés megszüntével beköszöntött a kikelet, az okos sah rendeleteket küldvén szét a sereg összegyűjtésére, a győzhetetlen hadsereget kezdték rendezni és fölszerelni. Mindenek előtt Vulk-oglut és Iflak vajdáját, Drakulát, a birodalom menhelyének udvarába hívták. Vulk-oglu, a gyáva, háládatlan, félvén megjelenni a magas portánál, két fiát küldte el; Drakula nem merészelvén ellenszegülni és elmaradni, kénytelenül megjelent a boldogság kapujánál. Drakulát azonnal Geliboli várába, két fiát Kermián vilájetnek Egrigőz várába, Vulk-oglunak fiait pedig Tokat várába zárták és a győzhetetlen hadsereggel megindúltak *Szemendre* felé.

Vulk-oglu, mihelyt a padisahnak hadjáratáról értesült, reszketett félelmében s nem bátorkodván Szemendrében maradni, a várat híveire bízta és Magyarország királyához menekűlt. A győzelmes sereg az ágyúk és puskák füstjével a hitetlenek szeme előtt a világot sötétté téve, két hónapig szüntelenűl harczolt s éjjel-nappal öldökölte a tévelygő csapatot. Végre a vár népe erőtlenség, kimerűltség, levertség és végső nyomor következtében kegyelmet kérvén, félelmében átadta a vár kulcsát.

Még nem volt elfoglalva a vár, mikor Iszhák bég mekkai zarándok útjáról visszaérkezett. Minthogy ő volt a határvidék oroszlánja s az emírek közt a legnagyobb hős, parancsot kapott a szultántól, hogy haladéktalanul siessen Nigeboli elfoglalására. Iszhák béghez csatlakozott néhány jeles emirrel, Kermián kormányzója, Oszmán Cselebi is, a ki Timurtas fiának, Umur bégnek fia volt. Midőn a győzelmes sereg éppen a nevezett vár elfoglalására akart indulni, hírnökök jöttek és jelentették a hitetlenek támadását.[1]) Iszhák

[1]) Ahmed Vefik 841-re (1437. július 5—1438. június 23.) teszi Szendrő elfoglalását s azt mondja, hogy a vár segélyére jött *magyar* hadat megverték a törökök. (Tárikh-i-Oszmán 24.).

bég pedig a harczmezőn mellette levő lovassággal és gyalogsággal már készen levén, a mint a hitetlenek érkezésére várakozott: egyszerre olyan porfelleg keletkezett, hogy a mező felülete nem látszott tőle; egy pillanat alatt a porfelhőből egy utálatos csoport bontakozott ki, utána jött egy másik csapat, és az iszlám serege látta, hogy az aláváló hitetlenek rohannak a hit harczosaira, magok előtt bocsátva gyalogságukat. »Allah! Allah!« kiáltással s dob- és trombitaszó mellett azonnal e nagy csapatra ütvén, gyalogságukat elgázoltatták a folyamként rohanó lovakkal. Ámbár e gyülevész csoport igyekezett megfutamítani a győzhetetlen sereget záporként hulló nyilaival, de hiábavaló levén, csak nagyobb erőfeszítést vont maga után s az iszlám hada a rossz úton járó hitetlenek gyalogságát isten segélyével a megsemmisülés országába küldte. — Mikor a harcz sora a lovasokra került, mivel a kövön is áthatoló, lélekölő nyil vas sisakjaikat és pánczéljaikat átjárta, nem birtak megállani hoszszabb ideig, hanem megfutottak a csatatérről a hősök szemei elől. Futás közben több előkelő hitetlen elfogatott s legnagyobb részük leöletvén, testük undokságától megtisztult a föld színe. A rúmi hősök a hulló csillagként fénylő kardjaikkal a futó csapat után rohanván, gonosz lelkeiket a sötétség országába küldték. Iszhák bég, kinek csak a hitetlenek öldöklése volt minden gondja, így kiáltott az igazhívő harczosoknak:

A szent harcz mezejének oroszlánjai!
Isten segélyével czélunkhoz értünk;
Mert elhárítottuk a fenyegető veszélyt.
A vér özöne elvitte a gyaurok testeit,
Kiírtotta gonoszságuk gyökerét,
Bosszút álltatok a hit népeért,
Fogjátok el, a kiket a kard még életben hagyott!
E szétszórtakat tegyétek foglyokká,
A világ népét elégítsétek ki foglyokkal!

Az oszmánok történetének megírói közűl *Ásikpasazáde* ezt mondja: »Azokon kivűl, a kiket leöltem, öt előkelő hitetlent kötöztem meg és Üszkübben az ötöt együttvéve 900 piaszterért adtam el«. S ez említett elbeszélését ilyen módon tovább fűzve így végzi: »E zsákmány után Lász tartománya meghódíttatván, a vallás törvényeinek végrehajtása végett kádik neveztettek ki. Miután Szemendre bevétetett, ide is emír és kádi neveztetett ki s a pénteki ima elrendeltetett«.

Mevlána *Nesri* azt mondja, hogy Szemendre emírsége Turkhán bégnek adatott s egyszersmind megemlíti, hogy

Vulk-oglu a szultán meghivásának nem engedelmeskedve elmaradt; de azt már nem mondja, hogy két fiát a magas portához küldte, hanem azt írja, hogy azokat Szemendrében hagyván, maga Magyarországba menekűlt s a vár elfoglalása után mind a kettő megvakíttatott és Tokat várába küldetett Balaban pasával.

Mevlána *Idrisz* pedig, ámbár említi, hogy Vulk-oglu elküldte fiait és ezek a szultán parancsából börtönbe vettettek, de nem azt írja, hogy Szemendre Vulk-oglunak kezéből vétetett ki, hanem ezt mondja: »Mig Szemendre vára a deszpota kezében volt, mindig nagy javára volt a magyarországi hitetleneknek. Ezért a nevezett várnak elfoglalása és Szerbiának meghódítása mindig kedves eszméje volt a szerencsés tervű szultánnak. Tehát a 844. év tavaszán [1]) azon vidék felé fordította hadjárata gyeplőjét. Mihelyt a szerencsés sah a győzhetetlen hadsereggel a határvidék közelébe érkezett, a deszpota megrettenvén s a futásnál egyéb menekvési módot nem találván, a Dunán át Magyarországba menekűlt, két fiát pedig a vár őrzése végett az őrség parancsnokává tette. Két hónapi ostrom után sikerülvén a vár elfoglalása, a két fiú a sah szolgáinak kezébe került és mind a kettő megvakíttatva Tokat várába küldetett, Szemendre kormányzásával pedig a felséges úr szolgái közűl való Toghan bég ajándékoztatott meg«.

Egy szóval, e dologról a történetírók mindnyájan másképen irtak. Sőt némely történeti munkában úgy van előadva, hogy Belgrád ostroma és Novaberdo elfoglalása Szemendre meghódítása után történt, így a többi közt Mevlána Nesri Szemendre bevételét 842-re teszi.

(XII. 1: 367.)

Az iszlám hadának veresége.

A mint Iflak vajdája, Drakula, két fiával elzáratott és így Iflak vajda nélkül maradt, Magyarország királya, a padisah ellenére, az oláh trónörökösök egyikét kinevezte azon tartomány kormányzójának. Az a háládatlan pogány pedig, mig a felséges uralkodó Belgrádot ostromolta, átkelt a Dunán és a moszlim birodalmat háborgatta. Midőn a szultán Szemendre elfoglalása után visszatért fejedelmi székhelyére, Edirnébe, a rosszat forraló hitetlen semmis hatal-

1) 844. = 1440. június 2—1441. május 21. — Hammer szerint 1438-ban, Horváth Mihály szerint pedig 1437-ben történt Szendrő eleste.

mának tönkretevése végett *Mezid* béget szerdárrá tevén, a végvidéki akindsikkal Oláhországba küldte.

Mezid bég pedig, a világ szultánjának parancsa szerént, Oláhországba menvén az ellenséges csapatot vitézül és nagy könnyűséggel szétverte.[1]) A zsákmánylás alkalmát nem akarva elszalasztani, mindenki vele ment, a ki szive vágyának kielégítésére erős hajlamot érzett s mivel abban a virágzó országban bővében volt a vagyon, mindenki nyugodt lélekkel töltötte kedvét. Mezid bég gondatlanságba és kevélységbe merülve s az óvatosság gondolatát kivetve eszéből, csekély számú emberrel maradt ott és saját szenvedélyének hódolva a dőzsölésben és kéjelgésben kereste kedvét; azonban az enyészet hideg szele a dobzódás fáját megrázta és a vágy gyümölcseit a földre szórta:

A dobzódás következménye szorúltság lőn.

Szóval: míg az iszlám serege zsákmányszerzéssel foglalkozott, Magyarország királya sereget küldött szerencsétlen vezérének támogatására s Oláhország vajdája is leszállván egy tévelygő segélyhaddal a várául szolgáló magas és hozzáférhetetlen hegyekből, a magyarokhoz csatlakozott és így együttesen támadtak az iszlám seregére bosszút állni.

Minthogy az a szerencsétlenséget hozó, nagy számú csapat az ország ki- és bejáratát tapasztalásból ismerte s a müszülmánok nagyobb részének elszéledésekor támadta meg Mezid béget: ezt pecsétgyűrűként egészen közrefogta s aztán iszonyú dühvel bevégezte élete könyvét és kardja hegyével kivakarta az életbenlét jegyét a létezés lajstromából. A zsákmánylás vágyával a puhaság párnáján nyugvó marhákat pedig, az által, hogy részint foglyokká tették, részint leöldösték, jól tartották az élet gyönyöreivel. Mihelyt a sereg többi része Mezid bég vértanúságát megtudta, futásnak eredt s a kinek jó lova volt és futni birt, nagy ügygyel-bajjal átkelvén a Dunán, elérte a menekülés pontját és az oszmán birodalomba jutott. A szerencsétlen elbizakodottság és kapzsiság ilyen ijedelem és útálatos következmény oka levén,

Az iszlám seregét igézet fogta el.

---

[1]) T. i. Szent-Imrénél Lépes György püspök hadát 1442. márczius 18-án.

(XIII. 1: 368.)

Az iszlám seregének másodszori veresége.

A mint Mezid bégnek a kegyetlen sors végzése következtében szükségkép történt vértanúsága a szultánnak magas tudomására jutott, igen nagy zavart és szomorúságot okozott. Midőn az okos emírekkel és Aszaf bölcseségű vezírekkel ez ügyben tanácskozott, azt kérdezve, hogy miként lehetne legalkalmasabban kárpótlást szerezni e veszteségért és bosszút állni ama csúf pogányon: Rumili beglerbégje, *Kule Sahin*, kérte az országokat hódító sahtól, hogy bosszút állhasson az iszlám seregéért és egy győzelmes sereggel Oláhországba mehessen. A felséges uralkodó Kule Sahinnak kérelmét hallván és buzgó igyekezetét látván, minthogy ismételt kérése a komoly elhatározást bizonyította, kinevezte a rumilii bégek szerdárjává s az anatolii emírek közül is hat tekintélyes szandsákbéget rendelvén melléje, lovasságukkal együtt, elküldte a háborúba.

Kule Sahin, aranyos nyereggel diszített lován bevitte ugyan Oláhországba a hit harczosait és zászlaját, de mivel alacsony lelke a gonosz bornak hódolt s a mulatság és gyönyör utáni vágya megvakította ébersége szemeit: elfelejtette Mezid bég esetét és mámoros fővel az ezüstczombú oláh szépek ölébe dőlt. Bármennyit intették is az emírek ez önfejű dölyföst, azt tanácsolva neki, hogy az ellenség országában nem való dobzódni; bármennyire igyekeztek is ijeszteni a hitetlenek sokaságával: még sem volt haszna, nem hagyott fel csúf természetével, sőt részegségében és gőgösségében ezt felelte: »Ha a hitetlen csak sapkámat látja is, félelmében és ijedtében nehány napi járóföldre szalad. Az én kardom terhes felhő, melyből eső helyet vér esik. Mezidnek tartotok-e engemet? Mit féltek az én szárnyaim alatt a háládatlan gyauroktól?«

Míg ilyen szóváltásokkal haszontalankodták el az időt, híre érkezett, hogy a magyarok csapata közeledik és megtámadja az iszlám seregét. Kule Sahin szájhősségének szárnya azonnal letörött és állomása helyét kényszerűségből elhagyta. A bégek ezt kiabálták: »A semmire való hitetlen elől futni nem okos ember dolga. Mihelyt egy valaki megfut, a tévelygők népének lovai okvetetlenűl eltiporják táborunkat. Hiszen még nem is mutatkozott az ellenség, hogy futni kellene, még senkinek az orra vére sem folyott, hogy a szégyentől és gyalázattól fölmentene.

Annyira kérkedtél vitézségeddel!
Mi lelt, hogy futva elhagyod a csatatért?
Mi lesz mentséged a legnagyobb sah udvarában?
Hát ilyen a buzgalmad a honszeretet útján?
Mennyire kérkedtél ott a tanácsban!
Miért léptél most az ellenmondás útjára«?

Ilyenféle szemrehányással és szidalommal Kule Sahint visszatartották s azon este abban állapodtak meg, hogy szembeszállnak.

Azonban a gyáva Sahin félelme mind jobban növekedett s minthogy állandóságának lába reszketővé, tisztessége portékája olcsóvá lett, a becsületérzés ruháját semmiért odaadva, bátorsága övét a kietlenbe dobva, nyakra-főre futott éjet napot egygyé téve. Nehány gyáva e szerencsétlen vezetőhöz csatlakozva élete koczkáztatásával átkelt a Dunán és így a hadsereg maradványához érkezett, közülök sok pedig elveszett.

A kermiáni szandsákbégje, Umur bég fia, Oszmán Cselebi — ki a hadseregben mint bátor férfi és rettenthetetlen főnök volt ismeretes — s még nehány tekintélyes emír a gyalázatos futást szégyenelve, a megállást választotta és a hitetlenek visszaszorítását határozta el. Reggel, mikor a nap kardja a szemhatár hüvelyéből már kiemelkedett, a hit serege, a jeles harczosok, a hit zászlajának felmagasztaltatása és a hitetlenek csapatának összetörése végett kirántván hüvelyeikből derék kardjaikat, pusztítani kezdték a szembe jövő nyomorultak életét s lelköket és testöket feláldozva a hit ösvényén, valódi önfeláldozással harczoltak a veszni való csoporttal. Reggeltől estig nem szűnt meg a kardok és lándsák pusztítása s a küzdelem tüze folytonosan lobogott. Végre a varjú természetű Sahin[1]) csúf tettének s az ütközet elől futásának szerencsétlensége az itt maradt harczosokra is ráragadván, teljesen legyőzettek az utálatos magyar sereg által.

Mennyi derék hős lőn vértanúvá, mennyi előkelő és jeles bég vesztette el életét! Többek között Oszmán Cselebi is ama borzalmas csatatéren veszett el és tiszta lelke fölszállt a magas égbe. Azonban Mevlána Nesri azt írta, hogy Oszmán Cselebi a várnai csatában szenvedett vértanúságot s előbb minden történetíró az ő elbeszélését követte. Némely oszmán történeti művekben Kule Sahin helyett Khádim Sehab-eddin van írva s az említtetik, hogy azon időben

[1]) Ugyanis *kule* = fakó, barna; *sahin* pedig = sólyom. Szeád-eddin tehát gúnyolva azt akarja értetni, hogy Kule Sahin nem érdemelte a Sahin = sólyom nevet; mert ő csak varjú, a mely csak károgni, lármázni tud.

Murád szultán Szófia városában tartózkodott és szolgáltatott igazságot. Némely oszmán tárikhokban pedig az e csatatéren vértanúságot szenvedett emírek között említtetnek még: Tirusz bég, Dede Mizák fia Jákub bég, Khizr bég és Omer bég.

(XIV. 1: 372.)

A hitetlenek szövetkezése és Murád szultán harczba menetele.

Midőn Szemendre vára elfoglaltatott és Lász országa Vulk-oglunak kezéből kiesett, ez Magyarország királyához menvén elbeszélte, hogy fiai elzárattak, maga pedig örökölt tartománya miatt kétségbe van esve s egyszersmind ilyen szemrehányó szavakat hangoztatott: »Ennyi bajomnak oka az, hogy veled szövetkeztem s hogy valahányszor az ellen az ország ellen mentél, mindig hozzád csatlakoztam«. E közben Karamán-oglutól is jövén ember a magyar királyhoz, ezt mondta: »Mi egyik oldalról, ti pedig a másik oldalról intézve támadást, semmisítsük meg az oszmanlit; Vulk-oglunak adjuk vissza országát; Anatoli a tengerig a mienk, Rumili pedig a tietek legyen. Éljünk egymással barátságban!« A tévelygő király pedig mellette levén e szövetkezésnek, leste az alkalmat.

A mint a hitetleneknek tudomásukra jutott, hogy a szerencsés szultán Anatoliba ment, a hódító sah birodalmának elfoglalását tervező magyar király hitvány fiát és *Jankó* nevű szemtelen pogány beglerbégjét a tévelygő sereg szerdárává tevén, Vulk-oglut pedig útmutatóúl adván melléjök, az iszlám országának dúlására és rablására sereget küldött. Ez a roppant sereg pedig az említett szerdár és utálatos kalaúz terve szerint átkelvén a Dunán, Belgrádot elhagyta; Aladsa-Hiszárt, Sehirköjt és Nist felgyújtotta és lerombolta. E vilájet népét foglyáúl ejtette, élő lényeit s élettelen javait elrabolta és Szófia felé jött. Szándékuk az volt, hogy az *Izladi* hegyszoroson [1]) keresztűl Filibébe, onnan pedig Edirnébe jönnek és az országot egészen meghódítják. A felséges szultán ez alatt legyőzvén Karamánoglut és megalázván hatalmának zászlaját, miután a közbenjárók közreműködése mellett beleegyezett a kibékülésbe, visszajött szultáni székhelyére, Edirnébe.

---

[1]) Így neveztetve a Szlaticza nevű kis folyótól. Ducasnál is Ἰζλατη. — Bonfinius ezt mondja (Dec. III. liber V.): »A Sophia in Macedoniam Thraciamve iter facientibus, duplex ad superandum Haemum patet exitus, alter labore Romano et a Trajano factus est, ubi quadrato adhuc lapide maxima porta spectatur .... alter ad parvum est amnem, quem *Slatizam* Bulgari nunc appellant .... Pervenere ad alterum, pari arte praeclusum, quem Slatiza subfluit«.

Mihelyt a nyomorúlt magyarságnak az ország szívébe tett előnyomulása a magas trón zsámolyához beterjesztetett, a lehető legnagyobb sietséggel elébe ment ama roppant nagy csapatnak. Az angyalok seregének segítségével az Izladi hegyszoroshoz érkezvén, szilárd gát és érczhegyként állt elébe a hitetlenség csapatának; a szent harcz zászlaját magasra emelte és a vitézség dobját verette. Minthogy pedig a haszontalan gyaurok számtalan sokasággal voltak és visszaverésük a győzhetetlen sereg erejének határát túlhaladta: csak a nevezett hegyszoros védelmezésére törekedtek.

Téli időszak levén, az átjáró helyekre vizet bocsátottak, mely a kemény hidegségtől megfagyván, az útakat elzárta. Mivel így az alávaló hitetlenek az említett szoroson nem találtak útat-módot az átkelésre s az idő zordonsága miatt a kitartásra képtelenek voltak és élelmi szerük is elfogyott: kénytelenek voltak megfordúlni és visszatérni.

A világhódító szultán pedig Rumili béglerbégjét Kászim pasát, Tokat kormányzóját Balaban pasát, Boli bégjét Mohammed Cselebit és más jeles emíreket derék hősökkel a hitetlenek után küldte. Azonban a Jankó nevű, gonoszlelkű átkozott imitt-amott embereket állított lesbe; s a mint az erősszívű hősök a bosszút szomjazó ellenség cseléről megfeledkezve, a halál gyors hírnökeként a visszatérők után siettek: a hitetlenek csapata az iszlám seregét a nisi szorosban körülfogta és számtalan hőst vértanúvá tett. Több jelest elfogtak és kiméletlenűl lánczra vertek. Igy Boli bégje, Mahmud Cselebi is, — ki a nagyvezírnek, Khalil pasának testvére és az igazságos szultán nővérének férje volt — a hitetlenek kezébe kerűlt.[1]) Csak kevesen találták meg a menekülés völgyébe vezető útat, csüggedt lélekkel és az isteni segedelem útmutatása mellett. Az alávaló hitetlenek azzal dicsekedve, hogy az iszlám seregét megkárosították és elfogták, az izladii szorosban szenvedett vereségüket ez örömükben elfeledték; s a szenvedett fáradalmakat olybá véve, mintha nem is történtek volna, nagy örömmel átkeltek a Dunán és országukba visszatértek.

A mint a felséges szultán nagy lelki zavarral birodalma székhelyére visszaérkezett s a gonosz ellenség visszaűzésének tervén gondolkozva, készületeket tett az említett veszteség helyrehozására, hozzájött derék nővére és siránkozva adta elő a férje kiszabadítására vonatkozó kérelmét, a szultán pedig kegyesen megigérte kérelme teljesítését.

---

[1]) Bonfini: »Carambus, quem Celepin alii dictum esse volunt is Asiae praefectus et Bassei frater, qui .... Amurathis sororem ... coniungarat«. A Celepis természetesen = Cselebi.

E közben Vulk-oglutól követ jövén, hódolatának megújítását jelenté s a mentegetőzés épületét méltó ajándékokon fölépíté; a felség nagyjaitól közbenjárást kért vétkei megbocsátása ügyében s elvetemedettsége elengedéséért könyörgött; egyszersmind kifejezte azon reményét, hogy két fiát ki fogják szabadítani és szerencsétlenségtől sújtott szívét azoknak láthatásával fel fogják vidámítani. Továbbá megesküdött, hogy ha e kérése teljesűl és Szemendre kormányzása visszaadatik neki, az őszinte hódolattól s az engedelmesség útjáról nem fog letérni. E nagyon kétséges reménye elérhetése végett pedig a szerencsés tervű vezírek ruhájának szegélyébe kapaszkodott. E közben e czélból leveleket küldvén, az állam nagyjaitól segítséget kért; azok pedig, látván az uralkodó derűlt lelkének elborulását, az ügyek előterjesztésével nem siettek, hanem felderülésének idejére várakoztak. Mihelyt azonban az erényes család neveltjének, a szultán nővérének, kérése és a felséges szultánnak őszinte igérete tudomásukra jutott: e dolgot a közeledés eszközének magyarázván, Mahmud Cselebi kiszabadításának ürügyével a világos elméjű szultánt hajlandóvá tették a kibékülésre és rávették az említett kérések megadására. Ennélfogva a kegyes szultán, minthogy Mahmud Cselebinek — ki nővérének férje, a nagyvezírnek pedig testvére volt — kiszabadítását a legfontosabb teendőnek tartotta s egyszersmind a hitetleneknek az iszlám tartományaiba tett gyakori beütéseit is meg akarta akadályozni: ama két foglyot Tokat várából kibocsátván, lázongó atyjokhoz küldötte s némelyek elbeszélése szerint Szemendrét is visszaadta neki. Mahmud béget pedig teljes egészségben a világ menhelyének udvarába hozták.

Mevlána Idrisz először azt mondja, hogy a deszpot volt az oka annak, hogy a magyarság az izladii szorosba ment, másodszor, hogy a békekötés vele történt; s azt is állítja, hogy a szabadon bocsátott foglyok annak fiai voltak. Ámde az e könyvben előadott tényállás Mevlána Nesri, Ásikpasazáde és más török történetírók szerint van. A török történetek egyikében említtetik, hogy Szarudsa pasa — ki az igazak eltaszítása miatt hivataláról letétetve, Geliboliban tartózkodott — mikor meghallotta a padisahnak az izladii szorosba menetelét, az aljas hitetlenek összecsődülését és némely országnagyoknak a futás hasznos voltára vonatkozó éretlen tanácsát: nem maradhatván nyugodtan, a vele lévő szolgákat fölszerelte s még néhány száz vitézt fogadott zsoldjába és így összesen 1000 emberrel követte a győzhetetlen hadsereget, Filibében pedig a felséges sah trón-

jához dörzsölte arczát. E tette kedvesen fogadtatván s a padisah részéről többféle kitüntetésben részesűlvén, okosságát megmutatta a nevezett szoros elzárásában és a hitetlenek garázdálkodásának megakadályozásában.

Az említett könyvben még az is mondatik, hogy Kászim pasának a hitetlenekkel történt találkozása és csatája — mely az iszlám hívei vereségének s annyi vitéz meggyaláztatásának és vesztének oka volt s melyben Boli bégje, Mahmud Cselebi elfogatott — előbb történt, mintsem a padisah hadjáratának gyeplője Izladi felé fordíttatott volna s hogy e gyalázatos esemény oka Turkhán bég hanyagsága és helytelen cselekedete volt. Gyalázatos eljárása ugyanis az volt, hogy a rumilii akindsiknak ezt mondta: »Hála Istennek, az iszlám vallás teljes erejében van, az összes pogányságot könnyű volna szétverni; de ha most egy rohammal kiirtjátok őket, későbbre micsoda dicsőség marad számotokra és ki tekint titeket csak egy fűszálnak is? Azután csak földeiteket kell szántanotok és a magatok dolga után látnotok«. Minthogy ilyen szavakkal a rumilii akindsikat a szent harcztól elhidegítette, azok a Kászim pasával való egyesűlés és együttműködés helyére — mely Aladsa-Hiszár környéke és Nis vidéke volt — nem menvén el, az iszlám seregét a hitetlenek torkába dobták és a vallás iránti buzgalmat hiú képzelődésért eladták. Ennek következtében Turkhán bég kegyvesztett lőn s mikor a szultán e hadjáratról visszatért, elfogatott és hosszabb ideig lakta a börtönt.[1])

(XV. 1: 377.)

A kétszínű hitetlenek szövetkezése.

Mihelyt Murád szultán ő felségének a szultáni trónról történt lelépése és az állami ügyek vezetésével felhagyása tudomásukra jutott a különböző országok fejedelmeinek, a keblükben régi bosszút rejtegető gonoszlelkűek és az irígység tövisétől megsebzett szívű kétszínűek a felséges sah lemondása okának elméje megzavarodását tartván, egymással szövetkeztek, egymást elbolondították és az oszmán birodalom pusztítására csábították.

[1]) Ezt az 1486-ki Névtelen is elmondja Turkhán bégről, de azt már nem írja, hogy ennek ilyen viselkedése előbb történt volna, mint az izladii csata, valamint a Szarudsa pasáról mondottakat sem említi, — pedig Szeád-eddin szerint mind a három pont ugyanazon írónál van. Az 1486-ki Névtelen és Szeád-eddin tehát valószinűleg közös forrást használtak.

Mindenek előtt a kétszínű csoport lajstromának feje és a lázadók ármányos tanítója, Karamán-oglu a magyarországi hitetlenekhez ezt a hírt küldte: »Oszmán fiának esze megzavarodván és elméje meggyengülvén, Szarukhán vilájetében bolyong a hegyek között és a pusztaságon. Aszszony néppel társalkodik s víg czimborákkal mulatságban tölti életét. Egy éretlen gyermeket nevezvén ki utódjának, az ország kormányzását és az emberek védelmezését annak kezében tette le, a ki a harcztéren meg nem állhat, a ki még olyan gyenge csemete, melyet könnyű gyökerestül kitépni, a ki a harcz napját még nem látta, a csata versenyterén harczi paripáját nem futtatta.

Nem tudja az ellenségverés módját,
Elég dolog neki magát megtartani a helyén,
Nincs még abban a korban, hogy harczolhatna,
A kormányzás fokára még nem ért fel.

Szóval: az a körülmény, hogy maga még fejletlen gyermek, apja pedig a világgal már nem törődik, ez jó alkalom a szövetkezésre; de ha ez addig halasztatik, mig a gyermekből érett ember, a szikrából égő tűz lesz: a késő megbánásnak nem lesz haszna s nem mindig akad kezünkbe ilyen jó alkalom«.

Alig érkezett e csúf hír a gonosz karamánitól a szerencsétlen hitetlenekhez, az átkozott Jankó e hírt ellenséges módon azonnal visszhangoztatta [1]) a hitetlenek országaiban, a mennyiben mindenfelé leveleket küldvén, közelben úgy, mint távolban, sereg gyűjtésére törekedett s rövid idő alatt valóban nagy hadat gyűjtött össze. Összegyűltek Ungurúsz, Alamán, Boszna, Herszek, Kara-Bogdán, Iflak, Frenk és más hitetlen fejedelmek seregei, s miután Lász-oglu, a deszpot élükre állott,[2]) a 80,000 pánczélos hitetlen megmozdult, mint a hullámzó fekete tenger, s az iszlám országa felé tartott. Belgrád mellett elhaladván megtámadta Nigebolit s vidékét egészen elpusztította. Nigeboli bégje, Firusz bég fia, Mohammed bég, az alkalmas időt kilesve, a vele levő vitézekkel s a Rumiliban hírre vergődött tudsákkal [3]) és

[1]) szójáték: »*Janko* láin bu kháberi *jankolandirdip*«. Ugyanis törökül *janko* = visszhang, echo; *jankolan* = visszhangzik; *jankolandir* = visszhangoztat.

[2]) Ez, mint tudjuk, annyira nem igaz, hogy Brankovics György nemcsak részt nem vett a hadjáratban, hanem a törököket alattomban értesítette a magyarok készülődéseiről és a segítségre siető Castriota Györgyöt nem eresztette át országán.

[3]) Az eredetiben علوجه, mely szó más helyen is előfordúl Szeád-eddinnél szintén az »akindsi«-val együtt, de sem eredeti, sem európai tudósoktól írott török szótárak nem ismerik.

akindsikkal a hitetleneket hátulról megtámadta és sok pánczélos hitetlent küldött megkötözve a szultán udvarába. A szerencsétlen királynak végczélja az volt, hogy Várnát meghaladva, Isztambulba megy, a császárnak leányát elveszi és onnét Edirnébe megy, ezért Várna felé folytatta útját.

Mihelyt a végvidékek emírei e számtalan sokaság megérkezéséről értesültek, a lehető legnagyobb sietséggel jelentést tettek a magas portánál. A szerencsés tervű vezírek, tanácskozás és értekezés után, jelentvén a dolgot az ifjú sahnak, értesítették az aljas hitetlenek általános fölkeléséről; szép magyarázattal értésére adták, hogy Murád szultán ő felségének győzelmes föllépése okvetetlenűl szükséges, egyszersmind az ifjú sah engedelmével levelet írván Murád szultánhoz, tudósították a hitetlenek támadásáról és nagyon kérték megjelenését. Mihelyt megérkezett a híre, hogy a küldött levél tartalma szerént való cselekvéstől tartózkodik, haladék nélkül ismételték a levélküldést és ilyen módon ösztönözték: »Ha a szultánság és a világuralom szívén fekszik ő felségének, az ellenség visszaszorítása a vallás által parancsolt kötelessége. Ha pedig ez ezen alapszik, világos elméje tudja a törvénytudóknak való engedelmesség szükségét. A körülmények azt követelik, hogy ne vonakodjék, nehogy az iszlám valami csorbát szenvedjen«.

Mihelyt e különös tartalmú levél megérkezett az uralkodó udvarába, ez azonnal útra kelt és sietve a tenger partjához érkezett. Midőn azonban látta, hogy felhúzott vítorláival tengeri madárként repülve 65 frenk gálya [1]) érkezett ide a gelibolii útat elzárni: istentől sugalmazott világos elméje jobbnak találta, hogy *Jalak Abad* felé fordúlva [2]) . . . . keljen át. Ennélfogva az összes sereggel együtt azon útra fordúlván *Güzeldse-Hiszárhoz* ment. Khalil pasa pedig — az előrelátó szultánnal együtt istentől levén ihletve — midőn észrevette, hogy a nevezett

[1]) Hogy Condolmieri Francesco *128* gályával zárta el a Hellespontust, l. Hadtört. Közl. 1888. 11. F.

[2]) Itt egy, előttem ismeretlen helynév következik: *szagr-i-Iszkenderi*. Szeád-eddin azt mondja, hogy ezen a »szagr-i-Iszkenderi-n keljen át«. A *szagr* ثغر jelentése: »határ, véghely, általában minden olyan megerősítetlen hely, melyen ellenség betörhet, pl. hegyszoros, folyó«. — Szeád-eddin kézirati példányában, melyből Vámbéry fordított, a *szagr* ثغر helyett *kâr* قعر van, vagyis: *kâr-i-Iszkenderi*. *Kâr* jelentése: »mélység, fenék, alj; üreg, barlang«. Az Iszkender bizonyára itt is Nagy Sándor neve. Melyik már most a helyes: *szagr* vagy pedig *kâr?* s mit jelent, vagy inkább jelöl akár a »szagr-i-Iszkenderi«, akár a »kâr-i-Iszkenderi«? L. bővebben az 1486-ki Névtelen megfelelő helyéhez írott jegyzetet.

helyen szándékozik átkelni, a rumilii vitézekkel a nevezett vár átellenébe ment a padisah fogadására s az átkelők védelmezése czéljából ágyúkat állítván fel, az uralkodó örvendetes érkezésére várakozott. Ezen kivűl a szultán parancsa következtében nehány hajó is rendeltetett a parthoz.[1]) Minthogy ez az intézkedés egyező volt a sors végzésével, az átkelés könnyű szerrel sikerült s aztán isten igéje dicsőségéért útra keltek és erősen elhatározták a rossz úton járó hitetlenek kiirtását.

Midőn a két sah a tengernyi két sereggel Edirne mezején összetalálkozott, a győzelem szellője lobogtatván az iszlám zászlaját, isten segélyének vezetése mellett siettek a hitetlenek visszaszorítására. Éppen akkor érkeztek meg a Mohammed bégtől küldött pánczélos hitetlenek a felséges sahhoz s e körülmény oka lőn a sah örömének és alkalmul szolgált az istenhez intézett hála nyilvánításának. Ez esetet jó előjelnek véve és a lázadó csoport visszaszorítására felkészülve Mohammed szultánt Edirne székvárosban hagyta, maga pedig útra kelt a győzhetetlen hadsereggel.

Az alávaló hitetlenek elhagyván Oláhországot, e napokban *Várná*hoz érkeztek; az iszlám serege pedig ugyan e helyhez jövén, megállt a hitetlenekkel szemben.

Reggel, a mint megverték a harczi dobot,
Hangja betöltötte keletet s nyugatot.

Először a hajlott íjaktól bocsátott nyil-követekkel küldtek hírt a halál hirdetése végett, a tegzek fészkéből a nyilmadarak mindnyájan szárnyra kelve röpködtek. Midőn az íjak félrevonultak, a vesét átjáró kard és a vészt hozó handsár lőn a hősök hírvivője. Hány test lőn fejnélkülivé! hány fej ékesség nélkülivé! hány hős sodortatott a vér folyamán a semmiség völgyébe! Sorsuk bevégződött s reményük erszénye a szép élet pénzétől kiürült.

Mivel a hitetlenek csapata számtalan volt, mihelyt az igazhivő sereg részén a veszteség valószinűnek látszott és Anatoli béglerbégje, Karadsa bég elesett: az iszlám seregének szárnya letörött, állhatatosságának lába reszketett s a buzgóság és hév árúját olcsón adva, futásnak eredt, úgy hogy a felséges szultán mellett a testőrökön és öreg bégeken kivűl más nem maradt. A gyáva futók félelmükben oly sebességgel távoztak el a csatatérről, a mekkora távolságot egy nap alatt lehet megtenni, sőt Mevlána Idrisz azt mondja,

---

[1]) Miféle hajók? Talán a genuai hajókat akarja értetni? A Névtelen, mint láttuk, »egy frenk hajót« említ. Ezzel szemben l. a várnai csatáról szóló két fethnámét a Függelékben.

hogy a harcztérről, mely Dobrudsa mezeje volt, a *Kamcsi* vizéig, mely távolság három napnyi út, egy nap alatt érkezett meg a futók csapata.

Az uralkodó látván a kitartásra kért jeleseknek futását, megállt a csatatéren mint egy hegy [1]) és a minden kivánság megadójának trónjához így imádkozott: »Óh isten! szeretett királyaid uralkodásáért, kedvelt bajnokaid vitézségéért, a vallásért életüket feláldozott igazhivők tiszteletéért, a próféták fejedelméért, a dicsőség palotájának Szulejmánjáért, az igazság karavánjának vezetőjéért, az istenbe vetett bizalom gyors lovagjáért, a mindenség országának tanítójáért, a teremtmények lajstromának előszaváért, a próféta tiszta lelkének üdvéért ne tiportasd el az iszlám seregét a tévelygők tömegével s ne szórd szét a szerencsés végre érdemes harczosokat a hit ellenségeinek erejével! Hanem segítsd az iszlám seregét, emeld magasra végtelen kegyelmeddel a hit zászlaját.

Ne adj alkalmat a hitetlen királynak,
Tedd martalékául a handsárnak.
Az ellenség sorait gyöngítsd meg.
A hitetlenség zászlaját alázd meg.
Ne tipord el az iszlám híveit,
Ne tedd győztessé a gonosz pogányt,
A vallás útjáról távolítsd el e söpredék népet,
Az ország népét ne tedd kesergővé.
Mentsd meg a müszülmánokat minden bajtól,
Te vagy a végzetnek és sorsnak ura«.

Miután isten ő felségének ilyen módon panaszkodott s tőle győzelmet és segélyt kért, a mint erős gát és óriási hegyként a csatatéren állott és ismételt imája a meghallgattatás czélpontjához érkezett: a tévelygő király, a gőg és kevélység szelétől hajtatva és Jankó szavainak engedve,[2]) részeg módjára a szultáni tábor felé tartott s a hadsereg csekély számát tartva a vereség okának és vitézségével kérkedve csonka kezében kivont karddal a szultán elébe ment.

A király szeme meggyőzte a sah seregét,
Igy szólt: E seregből kit vegyek el?

A sah ez átkozottnak tettét türelmesen nézve s az isten segélyében bizva, az őt környező győzelmes védőkhöz így

---

[1]) L. ezzel szemben a mit Nesri mond, a ki a valóságnak megfelelően adja elő, hogy Murád is el akart futni.

[2]) Szeád-eddin tehát ugyanazzal vádolja Hunyadyt, a mivel Dlugoss; de hogy ennek éppen az ellenkezője az igaz, tudjuk Chalcocondilastól és másoktól.

szólt: »Hogy e gőgös átkozott az elbizakodás szelétől hajtatva lovasságától eltávozott és ilyen bátorsággal és gyorsasággal közelünkbe jött: szerencsétlenségének jele. A legczélszerűbb eljárás és legalkalmasabb terv az, hogy midőn sebzett vadkan módjára soraitokba rohan, szétválva útat adtok neki, aztán közre fogjátok és felkonczoljátok, hogy a hitbajnokok dicsőségét elnyerhessétek«.

A mint a tévelygő király meggondolatlanul és bolond hévvel nyomorult szolgái élére állva a ragyogó szultáni zászló felé vágtatott, a győzelmes sereg a parancs értelmében ama test nélkül való kutyának útat adván az útálatos csoporttal együtt körülfogta. Egy Kodsa Khizr nevű janicsár ama pokolra valónak lovát leütötte s kegyelmet nem adva a király fejét levágta és az uralkodó elibe vivén, derék szolgálatáért a padisah részéről többféle kitüntetésben részesült. A nyomorultnak rossz úton járó társai — mint a vadászó helyen megszorult vadak — lándzsákkal és kardokkal megsemmisíttettek. Midőn a győzelem istennője a rejtettség függönye mögül előjött, a szerencsés sah nagyszerűségének nézésében gyönyörködve mondá: Hála legyen istennek, ki a győzelmet adta. A levágott fejet pedig lándsára tűzve a hitetlenek megvakítása végett a vakszivűek szemei elé tartartották; azután a győzelem dobját veretve és a hódítás zászlaját magasra emelve a hitetlenekre rohantak.

Mihelyt az aláválo hitetlenek a szerencsétlen királynak agyvelő nélkül való koponyáját meglátták a lándsa hegyén, egyenes termetük azonnal meggörbült, félénk szivöket ijedtség szállta meg, erejök megtörött és egységök fonala szétszakadt. Bármennyire serkentette őket az átkozott Jankó, ilyen szavakkal bátorítván a haszontalan gyaurokat: »mi nem a királyért jöttünk ide, a mi czélunk vallásunk megszilárdítása« ; az igaz hit bajnokainak támadása és a vallás méltóságától való félelem miatt epéjök elpattant, szemeik nem láttak mást, csak a menekülési útat s egy háládatlan pogány sem űzte lovát másfelé, csak a megszökés irányában. Különösen pedig, mikor az iszlám győzelemtől kisért zászlóinak fölemelkedését és a győzelmes jelvény holdjának ragyogását látó futamodók visszafordulva ismét egyesültek a diadalmas szultáni sereggel: a hitetlenek kitartása futásra változott és a pokolra való csoport elfutott helyéről. A mint a hitetlenek csapata ilyen módon megfutott, Daud pasa béglerbég [1]) a szultán paran-

[1]) Hammer — éppen Nesrire és Idriszre hivatkozva — azt állítja, hogy a ruméliai beglerbég *Turakhán* (helyesen Turkhán) volt s ezt elfogadta Teleki is. Látjuk pedig, hogy Nesri és az Idrisz után dolgozó Szeád-eddin határozottan *Daud* pasát mondják ruméliai bég-

csából a rumilii vitézekkel a hitetlenek után sietett s a Dunáig követve őket két nap és két éjjel nem szünt meg a hitetlenek öldöklésétől. Sokat fogolylyá tettek; sokkal a halált izleltették meg. A hitetlenek után 250 szekér ment, mindnyája telides-tele mindenféle értékes málhával s mindnyája a hit harczosainak kezibe kerülvén gazdag zsákmány tőkéjévé vált.

Elbeszélés.

A szultáni udvar kegyeltjeinek egyike volt a szerencsés Azab bég, kinek kegyes alapítványából áll jelenleg Bruszában az »Azab pasa mecsete«. Midőn Murád szultán ő felsége a győzelem után az öldöklés szemlélése czéljából a csatatéren járkált, így szólította meg az említett Azab béget: »Azab, milyen csoda az, hogy ennyi hitetlen között egyetlen ősz szakálú sem találkozik?« Azab bég így válaszólt: »Ha ősz szakálú lett volna közöttük, nem érte volna fejüket e szerencsétlenség. Kicsoda boldogult még ifjúi elbizakodottsággal?« [1])

Midőn a győzelem bájos istennője a rejtettség fátyolát föllebbentve megmutatta arczát, a magokat a futás szégyenével megbélyegzett főbb emírek előhivatván, olyan parancs adatott, hogy némelyikök karddal végeztessék ki, némelyikök pedig asszonyi ruhába öltöztetve s fejök turbán és sisak helyett fejkötővel födetvén be, csúfságból hordoztassanak meg a táborban.[2]) Azonban az okos vezírek a világot diszítő trón zsámolyához dörzsölvén arczukat, közbenjáró esdeklésökkel könyörögtek és a győzelem örömére bocsánatot kértek számukra. Minthogy a kegyes sah csak kegyelme nyilváníthatására keresett alkalmat, a vezírek esdeklését meghallgatván, bűneik lajstromát áthúzta a megbocsátás vonásával és megelégedett annyival, hogy nehányat letett hivatalukról. Mevlána Nesri azt mondja, hogy ez öröm és vidámság alkalmából az állam nagyjai Turkhán bégért is közbenjárván esedezésükkel, kiszabadították tokati fogságából.

A királynak boldogtalan koponyáját a győzelem hirével egyszerre Bruszába küldvén, parancsolta, hogy azt a para-

---

lerbégnek; míg Turkhán bégről úgy Szeád-eddin, mint az 1486-ki Névtelen azt írják, hogy az 1443-ki hadjárat után elzáratott Tokatban és csak a várnai diadal örömére kapta vissza szabadságát. A sok eset között ez is újabb bizonyítéka annak, hogy Hammer állításaiban nem lehet bízni.

[1]) Az 1486-ki Névtelen ez epizódot az 1448-ki rigómezei csata alkalmából beszéli el.

[2]) Ezt Nesri is mondja.

dicsomhoz hasonló várost ékesítsék vele. Azon időben Brusza szubasija Dsübbe Áli bég volt. Mihelyt ez a levélvivők közeledéséről értesült, elébök ment a város népével s a Nilufer vizénél találkoztak velök. A királynak levágott fejét, hogy azt pusztulástól megóvják, mézbe tették volt; most pedig a Nilufer vizébe mártották s azután olyannak látszott, mintha abban a perczben vágták volna le. Ekkor ismét lándsa hegyére tűzvén, körülhordozták az örömtől újjongó városban. A város előkelői a fejet hozó embernek töménytelen összeget ajándékoztak.

A szomszéd királyoknak megírták a győzedelem hírét s egyúttal, hogy az iszlám hatalmát tudassák, pánczélos és vértes gyaurokat is küldtek rablánczon. Mindenekelőtt Egyiptom szultánjához küldetett Azab bégtől 25 pánczélos hitetlent, hogy az arab népnek bemutassák a pánczélt. A szikár arab, midőn az izmos testű hitetlenek erőteljes voltát látta s az oszmánlik vitézségét tapasztalta, így kiáltott fel: »Állah segítője Oszmán fiainak!« és imát mondott az oszmánlik jólétéért.

Még azon pénteken az összes mecsetekben a szerencsés sah dicsőséges nevére olvastatott az ima. Mihelyt a vágyát elért uralkodó a nyert győzelemért hálát adott istennek, nagy szerencsével és boldogsággal visszatért Edirnébe. — Ez az örvendetes csata pedig a 848. év Redseb havának 9-én, hétfői napon történt.[1]) Ez által az iszlám népének kedélye felvidámíttatott és az oszmán birodalom a rosszat forraló ellenség veszélyétől megszabadult.

A hit bajnokai a harcz mezején suhogtatták a vérontó kardot,
S hála istennek! levágták a tévelygő király fejét.

(XVI. 1: 392.)

A szultánnak Kosz mezejére[2]) *menetele a magyar hitetlenek visszaszorítása végett.*

Midőn az országhódító sah Arnaud országa nevezetesebb helyeinek elfoglalása után visszatért székvárosába, az a hír érkezett, hogy az átkozott Jankó a hitetlenek bégjeit felbujtogatván elhatározták, hogy az iszlám országának

---

[1]) Ez = 1444. *október 22.* csütörtök, tehát hibás meghatározás. II. Mohammed fethnáméja 848. Redseb 29-re teszi a csata napját, a minek megfelel november 11. A mi kútfőink szerint november 10-én történt az ütközet.

[2]) T. i. *Koszova*, azaz *Koszovo polje*. Szeád-eddin a szónak *ova* végét azonosnak érzi a »mező, síkság« jelentésű török *ova* szóval s ezért nevezi így: *Kosz ova-szi* vagy *Kosz szahraszi* = Kosz mezeje.

pusztítása végett hadjáratot indítanak s hogy néhány bán — kik a függetlenség igénylésével mint királyok viselték magokat — egyesülvén, kész háborúba indulni. Mihelyt ez ijesztő hír a győzhetetlen uralkodónak tudomására jutott, a dolgok miben létének megtudása végett Martolosz Dogánt elküldte. Ez pedig ilyen hírt hozott, hogy midőn Jankó a várnai ütközetből — hol a szerencsétlen királynak feje levágatott és a tévelygő hitetlenek zászlója megaláztatott — vadkan módjára megfutott és szerencsétlenül visszaérkezett Magyarországba, a lengyelek, csehek, székelyek és oláhok bánjait és ezekhez hasonló más vitéz bégeket elcsábított, ezt mondván nekik: »Ha a mohammedánok visszaszorítására nem egyesültök, bizonyos, hogy titeket is az fog érni, a mi a király fejét érte.

Ha nem szövetkeztek,
Ne gondoljátok, hogy szerencsétek állandó marad.
Lássátok, mi érte a király fejét,
A király esetéből vegyetek példát«.

Mindnyája azt mondta, hogy helyesen beszél s nagy bajnak tartanák, ha rá nem állnának. Egy szóval: e bánok Jankónak gonoszságával egyetértve s a szomszédságban levő gonoszokat is föllázítva fölkerekedtek s az ellenségeskedés dobját veretve megindultak, hogy Belgrádnál átkeljenek. Az átkozott Jankót vezetőjöknek választván, követték nyomait és mint a méhraj zúdultak az iszlám tartományaira.

Mihelyt Martolosz Dogán jelentette e hírt a magas trón zsámolyánál, a sah szándéka gyeplőjét Szófia felé fordítván, az istentől őrzött birodalom kormányzóinak azt a rendeletet adta, hogy az általános fölkelés leverése végett az iszlám egész hadseregét összegyűjtvén, jőjjenek a szultáni táborba és készen álljanak a kijelölt helyen, s Anatoli hadseregének is azt a parancsot küldte, hogy hűbérük fejében élelemszállítókat küldjenek. Egy szóval: míg a győzelmes hadsereg a gyülekezési helyen összejött s míg a hadiszerek elkészíttettek, a felséges uralkodó Szófia városában tartózkodott.

Midőn Jankó régebben Kule Sahint, vagy egy másik elbeszélés szerint khádim Sehab-eddin pasát és az iszlám seregét megfutamította: Iflak vajdáját, Drakulát megölette és helyére Lász fiát ültette.

A mint a felséges sah Szófiában a sereg összegyülekezésére várakozott, az oláhországi hitetlenek pusztítani és dúlni kezdték Nigeboli vidékét. A végvidéki emírek közűl Firuz bég fia, Mohammed bég, Haszán bég fia, Musztafa bég, Uzgur fia, Isza bég és más jeles bégek egyesülvén, az

oláhországi sereget néhány ezer akindsival éjjel megtámadták, azon helyet a vallás ellenségeinek vérével vérfolyammá változtatták és több pánczélos hitetlent megkötözve, az uralkodó szine elé küldöttek. A felséges uralkodó mindjárt a hadjárat kezdetén nyert ilyen fényes győzelem láttára nagyon örülvén és a hitetlenek vereségét isten segélyével bizonyosnak tartván, a szent harcz fényes zászlójával megindult az ellenség gyülekező helye felé.

Reggel megindult keletről Csin [1]) sahja,
A vallás védőjének kezében aranyos lándsa.
Vitt magával aranycsúcsos lobogót,
Fénye megvilágította keletet s nyugatot.

Éppen ekkor Karamánból is megérkezett a segédcsapat. A Dsemsid méltóságú sah a hadsereg rendezésével foglalkozván, miután a fegyvereket és egyéb hadiszereket kiosztotta, Szófia mezején egyenként megvizsgálta a vezírek és emírek hadosztályait, kijelölte mindegyiknek helyét és állását; mindegyik csoportot magas megszólításával tüntetvén ki, magasztalta a vallás érdekében folytatandó harcznak érdemét, mindenkit buzdított a csatára és ijesztett a futástól. Mikor a csatatér leopárdjai és az öldöklő kard hősei a hetevény csillagzathoz hasonlóan együtt voltak és a győzelmes zászló holdja fénylett e csoport között, s mikor a gyalogság és lovasság már készen állt a harczra: a karamáni sereg is megérkezett és felvonult a sah szine előtt. Ez egy csapat turgudi török volt; mindegyiknek fanyerge, szíjkengyele s kötélből való kardkötője; mindegyiknek deréksége a lólopásban állott s e nevetséges alakok szégyen nélkül jelentek meg a csatatéren.[2]) Midőn a szultán ő felsége e szerencsétlen sorsúaknak megjelenését és modorát látta, így szólt a nevető szerdárokhoz: »Seregünkben még nem volt nevetség tárgya. Karamán-oglu kegyessége ezt a szolgálatot is megtette.

Nem kötjük ő hozzá a segítség reményét,
Csak legalább el ne rontsa szövetsége zárját,
Felejtse el kétszínűsködését,
Ha kivánja, hogy állandó legyen országában«.

A seregek elrendezése után a harczias szultán a szent harcz szándékával a szerencse paripájára ülvén Kursunlu Kiliszéig ment; mihelyt azonban a hitetleneknek Koszovára menetele adatott hírül a világ menhelyének udvarához, a szultáni hadjárat gyeplője arra fordíttatott és a 852. év

[1]) Csin = China, mely a törökök szemében a hatalom, nagyság és műveltség mintaképe.
[2]) L. a Nesri megfelelő helyéhez írott jegyzetet.

Sabán havának 4-én,[1]) egy pénteki nap reggelén, az iszlám félelmes serege megállt a hitetlenek lázadó csapatával szemközt. A jó hírű szultán a középen állott, a jobb és bal szárnyat a rumilii es anatolií vitézekkel ékesítette; a végvidéki emírek közűl Iszhák bég fia Isza bég, Turkhán bég, Mikhál-oglu Khizr bég és ezekhez hasonló vitéz bégek a hadsereg élén állottak. A janicsárok a szultán előtt foglaltak állást, lándsáikkal sánczot képezve előtte s a felállított ágyúkkal vaserődként körülvevén az uralkodót. Az azabok csapata is készen tartván a lándsát a harczra, esőként hulló nyilzáporral elsőtétítették a világot a hitetlenek szemei előtt.

Tudva levén a szultán előtt, hogy a várnai ütközetben a moszlim sereg futásának oka az volt, hogy a sereg háta üresen hagyatott, most a podgyászt a sereg mögé helyezvén, a sereg hátának védelmére számtalan hajcsárt és lovászt rendelt nyillal, alabárddal, karddal és handsárral. Szarudsa pasa testvérét Szinán béget pedig néhány ezer vitézzel a podgyász védelmére rendelte. A hit serege ilyen módon el levén rendezve, midőn az idő elközeledett, a felséges sah imádkozott, kezeit epedő arczczal ég felé emelte, hogy vágyának istennője kaczérkodjék vele s alázatos könyörgéssel és buzgó fohászkodással kérte a Mindenhatót, hogy az iszlám seregének adjon győzelmet. Ez imája és könyörgése után a mindeneket éltetőnek oltalmára bizván magát, harczi paripájára ült s a győzelmes sereg közepén úgy állott, mint szilárd hegy. A dobok pörgése miatt mintha az itélet napja következett volna el Koszova mezején s a katonák harczi lármája és a lovak nyerítése a föld kerekségét is megreszkettette.

A két hadsereg egymásra csapott,
Az ágyúk dörgése az egekig hatott.
Olyan harczot vívtak a hit bajnokai,
Hogy a csatatér pora eltakarta az eget.
A hit bajnokai bosszút szomjazva
Folytatták a harczot a vallás érdekében.
A kard fűrészszé vált a csonttól,
A mező tóhoz hasonlított a vérözöntől.
A kit a repülő nyil elért,
Annak a semmiségből lőn szállása.
A hit harczosainak kardja és lándsája
A bálványimádás szennyének eltörlője lőn.
A mint a hit harczosainak íjai kifeszűltek,
Hány aczélpánczélos lőn élettelenné!
Szuronyaik mérges kigyókhoz hasonlítottak,
A kit megszúrtak, annak nem volt többé gyógyszere.
A ki érezte súlyos buzogányuk ütését,
Rögtön elfeledkezett a világ gondjáról.

---

[1]) 1448. október 3. — Horváth Mihály szerint okt. 18-án kezdődött a csata. Hammer szerint pedig 17., 18. és 19. tartott.

Azon nap reggeltől fogva az est beálltáig szüntelenűl folyt a harcz. A vér folyama akkorára áradt, mint a Dsihun s az ellenség vérétől piros lett a föld szine. Az éles kard egy szempillantásig sem rejtőzött hüvelyébe s a csatatéren biróúl szereplő éles kardnak nem volt más itélete a halálon kivűl.

Midőn aztán a nap, e fényes kard, hüvelyébe, nyugotra rejtőzködött s a világosság és sötétség serege harczának ideje elérkezett: a kardok villogása szolgált a bajnokoknak fáklyául; az öldöklés tüze akkor sem aludt el, a vitézek a harczczal és küzdelemmel akkor sem hagytak fel, hanem egész éjjel, reggelig tartott a harcz; lovaikat felváltva legeltetvén, a harcztéren maradtak s a nappalt éjszakával toldották meg.

Másnap reggel is folytatván a harczot, a megsemmisülés kapuját megnyitották az ellenség előtt és az enyészet porát a hitetlenek arczába szórták. Midőn az alávaló hitetlenek a hit bajnokainak fölülkerekedését tapasztalták, azt gondolták ki, hogy egy helyre összegyűlve, mindnyájan egyszerre rohanják meg az iszlám seregét. A félelmes csapat tehát e terv szerint mint disznócsorda rohanta meg a hit seregét s kivont kardjaival több helyen áttörte a sorokat. A győzelmes sereg pedig — mivel a nyomorult pánczélosok rohama igen erős volt — ketté válva, kitért előlük és hátulról támadta meg és pusztította őket. Az alávalók most a podgyászra rohantak, de rést nem lelvén, karddal levágattak.

Ez alkalommal az oláh és székely bán a semmiség országa kapujának őreivé levén, testük épülete leromboltatott s még nyomuk is eltörültetett a föld színéről. A lengyel bán pedig foglyul esett s minthogy nem fedezte föl magát, egy ideig az iszlám tartományaiban maradt, míg végre kereskedés utján egyik kézből a másikba kerülvén megszabadult.

Országába érve elérte czélját
S többé az iszlám népének nevét sem említé.

A cseh bán is, kezén-lábán bilincscsel, a padisah színe elé vitetett, kit tolmács által így méltóztatott megszólítani: »Mikor a te országodat az iszlám serege még nem tiporta el s részünkről téged még egy hajszálnyi sérelem és jogtalanság sem ért: mi az oka annak, hogy ellenünk törekszel s e trón ellenségének segítve, ellenséges kardot rántasz és életed tőkepénzét koczkára veted?« Az pedig így felelt: »Végzetem hozta magával, hogy ilyen módon tőrbe essem.

Veled, sah, ellenkezni esztelen dolog volt,
Az ellenkezés fájának szerencsétlen gyümölcse ez.

Nem tudtam vétkemet, bocsáss meg, óh kegyes sah!
Háremed a kegy, kegyesség és könyörület forrása.
Ha bocsánatod tengerével lemosod bűneimnek szennyét,
A rabszolgaság bilincsét teszem nyakamra ékességűl«.

Egyszersmind tíz gazdag várat ígért ajándékúl népeivel együtt; fogadta, hogy az egész tartományából bejövő összes adót megküldi s kötelezte magát, hogy minden évben 5000 pánczélos vitézzel jön a világ menhelyének udvarába. — A szerencsés sah pedig ilyenképen válaszolt: »Óh, te semmirevaló pogány! Hála a mindenek éltetőjének, nekem a te váraidra, országodra és gyáva, alávaló katonáidra nincs szükségem. Az ilyenféle hazugsággal telt vadat szabadon ereszteni nem okos ember dolga.« Ezt mondván, megparancsolta a hóhérnak, hogy e piszkos testűt karddal végezze ki. Mihelyt a bán a sahnak e parancsát hallotta, alázatos kéréssel és siránkozással így könyörgött: »Világnak uralkodója! legalább saját kezeddel öld meg rabszolgádat! Örvendeztess meg e kegyességgel!« Gonosz kérelme azonban nem kelvén el az elfogadás bazárján

Vére a hóhér kardjának itala lőn,
Boldogtalan feje a földre esett.

A szombati nap is ilyen módon telvén el, midőn az ég csillagai a holtak szemlélésére kinyitották szemeiket, a nap pedig a győztes uralkodótól való félelmében a nyugoti tájon hüvelyébe dugta kardját: a Jankó nevű aljas pogány szekerei közé vonult és körülsánczolta magát. A hatalmas uralkodó pedig méltósága érzetével a csatatéren maradt, vasczövekekkel véve körül magát. Egész reggelig nem hagyott fel a kard az öldökléssel, a gyors nyil nem szűnt meg az ide s tova röpködéstől, a paizs föl sem vette a buzogány csapásait, az ágyúk és puskák golyói nem fáradtak el az ellenség megsebzésében és leterítésében.

Mikor Jankó látta a müszülmánok csapásait
És Murád szultán nagy szerencséjét,
Következtetett a győzelem kimenetelére,
Elhatározta, hogy fejét megmenti.

Midőn a reggel közeledett, a mellette levő nyomorult kutyákhoz így szólt: »Ti a szekereket védelmezzétek tőletek telhetőleg, én az ellenség csapatát hátulról támadom meg, a legkevésbbé védett oldalon rohanom meg őket.« Ilyen csellel kimenvén szekérvárából, szolgáival együtt a futás útjára tért és eltünt a csatatérről.

Midőn a nap, ez aranyszárnyú madár,
Az égre feljőve sétájára indult,

Az előcsapat visszahúzódott
S a hit bajnokai előre törtek paripáikon.
Összetörték a hitetleneket, jobban mint előbb,
A kard tüzétől elégett száraz és nedves.
Jankónak csalással történt eltűnését,
Csellel a futás utjára térését
Midőn megtudták a semmire való hitetlenek
Mindnyájan a futásért bolondultak.
Oly sok makacs a szekerekkel,
Hadi szerekkel és kincsekkel együtt
A hatalmas sah birtokába jutott
S abból a seregnek is nagy haszna lőn.

A szekerek között támadt harczizaj és küzdelem az első alkalommal történtnél nagyobb, az öldöklés és mészárlás rendkivüli volt. Minthogy az isteni segítség és a szultán szerencséje következtében ez igen győzedelmes hadjárat volt, a szultán nagy örömmel tért vissza székhelyére, Edirnébe.

(XVII. 1 : 449.)

Hódítások Szerbiában.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

A különböző országok fejedelmeitől sokféle ajándék kiséretében üdvözlő levelek érkeztek és mindegyik megújitotta a barátságot. Vulk-oglu pedig, minthogy a régebben, Murád szultán által elfoglalt várakat visszahódította a helytartók birtokából és az oszmán birodalom sok helyét elpusztította, midőn észrevette az oszmán zászlók fölemelkedését, kétszeresen megrémült s az üdvözlés céljából elküldött emberétől visszaküldte több vár kulcsát s egyszersmind kérte előbbeni vétkeinek letörlését bűneinek lajstromából. Midőn a többi visszahódított vár kulcsát is követelték tőle, nemcsak helytelen választ adott mentegetőzésével és halogatásával, hanem a moszlim terület határa felé is kezdte kinyújtani kezeit és újabb ellenségeskedésbe kezdett; sőt az üszkübi útat elzárván, a közlekedést is megakadályozta.

Pristinében volt egy jámbor kádi, az jelentést tett a magas portánál a háládatlan pogány magaviseletéről. A sah haragra lobbanván és e túlkapás megtorlását kötelességének tartván, a győzelmes hadsereget haladéktalanul összegyüjtötte s megindult Lász országa felé, akindsikat küldvén előre. A különböző helyről érkezett csapatok *Szivridse-Hiszár*nál csatlakoztak a szultánhoz. Vulk-oglu, mihelyt értesült a tenger módjára rohanó hadsereg özönléséről, azt gondolván, hogy a felség szándéka csak *Szemendre* elfoglalására fog szorítkozni, az abban található pénzt és minden pénz értékű

tárgyat Szivridsébe küldött, maga pedig családjával Magyarországba futott.

A vár ostromlása alkalmával mind a két részen sok ember esett el s végre is a szükségtől kényszeríttetve megnyitották a vár kapuját. A Lász fejedelmének, a háládatlan pogánynak, pokolra való őseiről maradt javai és kincsei, könnyű szerrel a padisah birtokába kerültek s a nevezett vár a környékén levő várakkal, erődökkel és tartományokkal együtt az oszmán birodalomhoz csatoltatott. Még e hadjárat alatt *Amula* vára is elfoglaltatott.

E vár elfoglalása után a boldog uralkodó Firuz béget nagyszámú vitéz sereggel Lász ország még meg nem hódított részeinek pusztítására küldte s e győzelmes hadsereg szive vágya szerint megrakodott zsákmánynyal. Minthogy Lász fejedelme nem mert szembeszállani a világ alapjának urával s a nemzedékről nemzedékre felhalmozott kincsek a szultán birtokába kerültek: ez a bosszúállás munkájában megelégedvén ennyivel, visszatért szultáni székhelyére, Edirnébe s a telet ott töltvén az ország ügyeivel foglalatoskodott. . . . . Vulk-oglutól pedig követ érkezett, a ki ajándékot hozott és az igazságos trón előtt jelentette, hogy Vulkoglu évenként 30,000 forint adó fizetésére kötelezi magát. Midőn ez elfogadtatott, visszatért és meghozta az említett összeget.[1])

(XVIII. 1 : 454.)

A sahnak Belgrád ellen menése és visszatérése hódítás nélkül.

Belgrád várának, Magyarország erős bástyájának és szilárd végfalának meghódítása igen nehéz volt és elfoglalása az összes égtájak fejedelmeinek erejét felülmúlta; mert szilárdságra nézve az éghez hasonló volt s hadi szerei számtalanok valának, mint a csillagok. A Duna és Száva összefolyásánál feküdvén, úgy szárazföldi, mint vizi járóművekkel minden oldalról lehetett eleséget szállítani e vasalapra épült erősségbe; azonkivűl az Ahrimán gonoszságú piszkos ellenségből 5—6000 hitetlen tartózkodott ez erős várban, a kik szüntelen azon munkálkodtak, hogy az iszlám országainak kárt és bajt okozzanak. Ki- és bejáratait elzárták, bástyáit és falait magasra építették, mély árkába vizet bocsátottak s az átjáró helyeket védő és támadó szerekkel ellátták,

---

[1]) Ez események 1454-ben történtek. Elbeszéli Nesri és az 1486-ki Névtelen is.

azután e várból, mint leshelyből, kinyújtogatták bitorló kezeiket és a lázadás tüzét folytonosan szították. Minthogy pedig Mohammed khán ő felségének foglalkozása és éjjelinappali gondja az volt, hogy a vallás ellenségének hatalmát megrövidítse, csúf tervét semmivé tegye, az iszlám országát védelmezze és az istentől reá bizott alattvalók nyugalmát biztosítsa: e híres várnak ostromlása is fel volt írva világos elméjének lapjára a csodadolgokat rajzoló gondolat tollával.

E föltett szándékának elérése végett a 860. év tavaszán

Megszámlálta összes seregét
S elhatározta Belgrád elfoglalását.

A megszámlálhatóság határát túlhaladó óriási, boszszútól lihegő sereggel ostrom alá vette azt a majdnem égig érő magas várat. A csatarend-bontó harczosok és a sereg hősei teljesítették a vitézség kötelességét és a sahért áldozták életöket. A legmagasabb parancs az volt, hogy mindenki iparkodván a várba jutni, minden erejöket és törekvésöket a várra fordítsák s a tüzet szikrázó fényes kardokkal az aláváló részeges ellenséget az enyészet árkába döntsék és a megbánás gödrébe taszítsák. Azok pedig isten igéjének dicsőségéért s hogy a padisah parancsát teljesíthessék, nem rettentek vissza attól, hogy bosszútól lihegő keblüket a hegydöngető ágyúk elé czéltábláúl s a nyilak elé paizsul odatartsák; a nyil ejtette sebet és a lándzsa szúrását mindenki lelki gyönyörűségnek tartva, a keblében rejtőzködő nyilhegyet újonnan fakadt virágbimbónak tekintette s örömmel ment az ágyúk és puskák torkába.

Azután a most öntött ágyúkat is ide szállították hajókon a Duna vizén. E szolgálattal a rumilii béglerbég, Táji Karadsa pasa, bízatott meg, a ki megbízatásához képest a vár előtt sánczkosarakat állítván föl, hozzáfogott az ágyúzáshoz, a vár minden oldalán réseket tört s a vár bőségét szűkké tette a semmire való hitetleneknek.

Mondhatni, hogy a várra lőtt ágyúgolyók
Összerakva csillagos eget képeztek volna.
A folyamként rohanó vérnek pírját
Hajnalhasadásnak lehetett volna mondani.

A rettenthetetlen sereg a sah előtt ügyességét mutatva és oroszlánként rohanva, lelkét és testét feláldozta; a vitézség kötelességét teljesítve, számtalan hitetlen fejet vágott le és követte a zászlót. A sárkányszájú ágyúk torkából tüzet szórtak a vár belsejébe s e kilőtt golyókkal lerombolván a falakat, rést nyitottak a rohamra.

A golyók ütésétől a vár fala
Egy szempillantás alatt szerteszóratott.

Midőn a győzelmes sereg a vár meghódításától már csak két íjnyi[1]) távolságra volt s a vár ormait a színes zászlókkal éppen tulipános kerthez hasonlóvá akarták tenni: a gonosz király, ki előbb szerdár volt,[2]) azon szándékkal, hogy Belgrád őrségének segítséget hozzon, összegyüjtötte pokolra való csapatait és mint a kakas a gonosz magyarok élére állván, e dühös tyúkok csapatját a müszülmán sereg reményének magvaival bevetett földön átvezette és a szépen kelő vetést gázolni kezdte. Továbbá a Dunán is számtalan hadi szereket szállított hajókon és a moszlim hajók ellensúlyozása végett a vár tövébe hozta.

Az átkozott Jankó számtalan sereggel
Megjött és segítségére lőn Belgrádnak.

Gonosz csapatát fékezve, a férfias harczot és a küzdelem terét igyekezett a vár szélétől eltávolítani.

Az iszlám hajóinak felügyeletével megbízott Karadsa pasa, mikor a zavart hintő királynak merész támadását észrevette, a világ menhelyének trónjához dörzsölvén homlokát, engedélyt kért a Duna túlsó partjára való átkelésre,[3]) hogy a vár és a király közé jutva, az aczélkardok gátjával sánczot képezzen a segédcsapat és Belgrád vára között s az ott levő szép szigeten az ellenségtörő vitézekkel összetörje a szent harcz kardjával a segítségül jövőket. Azonban az emírek egy része a nevezett pasa ellen levén s ajánlott tervének meghiúsítására törekedvén, e helyes véleményt sovány érvekkel és gyönge bizonyítékokkal elferdítették s a találó gondolat irányát az ellenkezés leplével borítván be, a hódító

---

[1]) *Kâb-i-kavszejn* = két íj hossza. A Korán LIII. szúrájának 3. verséből vett kifejezés. Ugyanis mikor Mohammed, Gábor angyal vezetése mellett, fölment a mennybe s a hetedik égben isten trónja zsámolyára föllépett és ott imádkozott, két íjnyi távolságra volt az Úristentől. A prófétának ez égi útját részletesen leírja az 1436. évből való s arabból ujgur nyelve fordított *Mirads-náme* (a mennybemenetel könyve), melyben egykorú színes kép feltünteti a mennyország egy részét s Gábort és a prófétát. — Vámbéry tehát nem értette meg e kifejezést, illetve koránbeli vonatkozást, mikor e helyet így fordította: »Csak *néhány arasznyi* volt a távolság, mely a győztes sereget a vártól elválasztotta« (Történelmi Tár XI. köt. 226). Nem a *vár falától* volt a török sereg néhány arasznyira, vagy helyesen: két íjnyi távolságra (mert hiszen, mint tudjuk, be is hatolt), hanem a *vár elfoglalásától.*

[2]) Érti Hunyady Jánost.

[3]) Ezt Nesri és Turszun bég is állítja.

sah fényes elméjét is elfordították e helyes tervtől és igyekvése gyeplőjét a vár töretésére irányozták.

Míg a győzhetetlen sereg a fal rombolására szentelvén erejét, a vár réseire úgy rohant, mint a méhraj a méhkas nyilásába s míg e fejkoczkáztató helyen annyi harczos itta a vértanúság mézét és vette ölébe a paradicsom szépeit: az alatt Jankó király hada is megérkezett s a gonosz, pokolra való csapat elfoglalta az említett szigetet.

Duna hátán megérkezett a sok hajó,
Szárazon a sereggel az átkozott Jankó.
A várral szemközt a parton megszálltak
S eleséget és csapatot küldtek a várba.
A Duna hátán a hajók megütköztek
S a hit harczosai közűl sokan vértanúk lettek.
Sok kapu nyilt meg az enyészetnek,
A vallás ellensége a földre ejtette.[1] . . . . .
A trombiták harsogása, a harczi dobok ropogása
Betöltötte keletet és nyugotot.
A kardok csattogásának hangja
Az ég kapujáig felhatott.

Mivel a vad disznók hozta hajók száma kétszerte nagyobb volt az iszlám hajóinál, a moszlim hajósokat csüggedés szállta meg és futásnak eredtek.

A Száva és Duna vérfolyammá vált,
A zöld mező tulipán-színt öltött.

A harczvágyó sereg bátrai a vérözönben ide-oda futkosván, az árok vizén átúsztak és a várnál szárazra jutottak. Itt azonban az utálatos ellenség rontó tüzet hányt reájok s életük vizét a pusztulás földjére öntvén, tisztátalanná lett testük hamvát a semmiség szelével szétszóratta, mint a port.

A felséges sah — ki az istenben vetett bizodalom pánczélával és az isteni segély sisakjával volt diszítve — pánczél és vért nélkül merészen a csatatérre lépvén, tükörként csillogó kardjával a sötét nappalt megvilágította, s a harczhoz szokott hősöket a vár elfoglalására tüzelvén, a hősi csapatba új erőt és határtalan bátorságot öntött. Ennek következtében a csata napjának férfiai és a harczmező oroszlánjai, a vitéz janicsárok, berohantak a vár résein s a bátorság és vakmerőség zászlaját isten segítségével feltűzvén, szemet hunytak az ellenség nagy száma előtt s feláldozták életöket a csatatéren. Mikor 500 fiatal kardos a várban az ellenséget

[1]) Itt egy ismeretlen szó következik: طرمه melyről Vámbéry is ezt írta: »Vagy a kézirat hibás, vagy a khodsa oly szót használt, mely szótárakban nem létezik« (Tört. Tár XI. 227).

igyekezett visszányomni, a gonoszsággal telt király a bejárat eltorlaszolása végett erre felé fordítván figyelmét, utálatos csapatát egyszerre a berohanó harczósokra vezette s a bosszú kardjával sok serény ifjat földre terített.

Mikor az égig érő trónnak tudomására jutott, hogy a váron kívül levő győzelmes sereg segítségének az erősségbe hatolt harczosoktól történt elzárása miatt a vitézeknek mindegyike vértanúvá lett s a világi élet gyönyörűségeiről lemondott: részvéttel teljes keble a buzgalom hevétől égvén s haragjának tüze lángra gyúlván, kirántotta ellenségfaló kardját a bosszúállás hüvelyéből s kegyes kezével pusztította a makacs csoport életét. Hány ördög természetű hitetlent itatott a halál hévvizével! hány Ahrimán indulatú utálatos ellenséget vágott le derék kardjával!

A mint a hatalmas sah olyannak látta az állapotot,
Hogy a sereg megijedt ez öldökléstől:
Hogy nyugtalan seregét kárpótolja,
Az ellenség ellen a harczba rohant.
De vezérei lovának kantárát
Megfogták és erővel visszafordították,
Mondván: óh sah! ha lepkeként röpködsz sorsod mécse körül,
Ki gondoskodik akkor mi rólunk? . . . . . .

Az állam nagyjai alázatosan a heveskedő sah kengyeléhez dörzsölvén arczukat, buzgalma gyeplőjét sok könyörgéssel elfordították a csatatérről s délczeg paripáját a biztosság terére vezetve, szép szerével eltávolították a hitetlenek ártalmától; azután pedig »a rendelet az időnél zálogban van« megnyugtató mondás értelme szerint világos elméjét megnyugtatták és kedélye tükrét fényessé tették.

Mevlána Idrisz ezt mondja: A tiszteletreméltó szolgák egyike, a ki szerencsés volt a veszélyes hadjáratban követni a győzhetetlen uralkodót, e szegénynek élőszóval elbeszélte, hogy akkor, midőn a harcz leghevesebb volt, mikor a bosszú tüzétől a vas pánczélok is megpuhultak, mikor a csatatér porától a nap is elhomályosodott és a homályos elméjű hitetlenek a súlyos buzogányok ütéseitől s a lélekrabló kardok csapásaitól elszédültek: akkor az Iszfendiárhoz[1]) hasonló szultán harczvágyának rubin-szinű rózsabimbója zordon haragjának hevétől újonnan nyilt bimbóként kifakadván, a mint kezének felhőjében a fényes kard czikázó villám módjára villogott s a síkon száguldó harczi paripák patkóinak félholdjai csillogtak, — az ellenség soraiból egy Ahrimán

[1]) Egy persa hős neve.

alakú hitetlen, Münkiréhez[1]) hasonló ábrázattal, szemközt jövén, reá rohant, ő azonban erős kezében levő kardjával oly hatalmasat csapott feje tetejére, hogy koponyája csontja egészen torkáig széthasadt.

Olyat sujtott a vitéz sah a hitetlen fejére,
Hogy feje a gégéjéig két részre vált.

A harczias padisahnak vitézségét és rettenthetetlen voltát látó harczosok oly erővel küzdöttek és buzgólkodtak, hogy a pokolbeli királyt, a körülötte levő tévelygő csoporttal együtt, több ízben visszaverték a várba, — végre pedig a követ is átjáró nyillal megsebesítvén, pokolra küldötték.

E veszélyes helyen Karadsa pasa egy ágyú golyótól találtatva[2])

A vértanúság serbetét megitta,
A világi harczról elfeledkezett.

Helyére Mahmud pasa neveztetvén ki, ez a vezírséget a béglerbégséggel egyesíté magában. Ugyan e csatában lőn vértanúvá a janicsár-aga is.

Ez időben két üstökös csillag jelent meg, egyike keleten, másika nyugoton s valóban annyi törekvés és iparkodás eredménytelen volt és az iszlám serege vereséget szenvedett.

Minthogy ez erős várnak elfoglalása a dicső Szulejmán szultán ő felségének volt szánva, azért Ebulfeth Mohammed gházi — már Kosztantinie meghódítója levén — ebben nem arathatott sikert. Látván tehát, hogy az isteni segély közreműködése elvonatott tőle s hogy tervével a sors végzése nem egyezik össze: a körülményektől kényszeríttetve épen s egészségesen visszatért szultáni székhelyére.

Az okos ember bizonyosan tudja azt,
Hogy a mi nincs előre elvégezve, nem történhetik meg.
A szándék megvalósulásának bizonyos napja van,
Minden dolognak ideje s órája van.
Isten a hatalomnak korlátlan ura
S nem arra fúj a szél, merre a hajó akarja.
Ha kivánja valami dolog teljesülését:
Elérhetése eszközeit is megadja.

---

[1]) *Münkir* és *Nekír* azon angyalok, kik a holtakat a földi életben tanusított vallásosságukról kikérdezik.

[2]) Vámbéry e helyhez ezt a megjegyzést teszi: »Az európai írók Karadsa pasa . . . . . elestét egészen más helyre teszik, a mint igazuk is van.« (Tört. Tár XI. 229.) Mint látszik, Vámbéry is összezavarja Táji vagy Táti Karadsa pasát, ki valóban Belgrádnál esett el és Göjegü Karadsa pasát, a ki Várnánál esett el. L. Nesrinek a várnai csatáról szóló fejezetéhez írott jegyzetet.

Minthogy isten nem készítette el eszközét,
Nem sikerült Belgrád meghódítása.
De Szulejmán szultán gházi
Isten trónjához könyörögvén,
Mikor az erős vár felé fordult
S a világ urába vetette bizodalmát,
Isten teljesítette e sah kivánságát,
Kezébe adta az erős vár kulcsát.
Az ellenségnek országát meghódítván,
Bosszút állott őseért.
Fáradozásait az isten jutalmazza meg,
Az oszmánok ellenségeit vakítsa meg!

(XIX. 1 : 463.)

— — — — — — — — — — — — — — — — —

E szerencsés évben[1]) Evrenosz fia, Isza bég, Arnautországba, Haszán bég fia, Isza bég, pedig — ki a viddini szandsák bégje volt — *Magyarországba* küldetett portyázás czéljából s mind a kettő töméntelen zsákmánynyal térvén vissza, sok ajándékot nyujtottak a szultánnak.

(XX. 1 : 465.)

Hódítások Szerbiában és beütés Magyarországba.

Midőn a hódító sah — ki Mora tartományának elfoglalására fordította volt gondját — e hadjáratát bevégezte, szolgáját, Mahmud pasa nagyvezírt, a háborút óhajtó sereg szerdárává tevén s győzelmet és szerencsét kívánva neki, fegyveres kísérettel Lász országa még meg nem hódított várainak elfoglalására küldte[2]) és melléje adta az anatólii sereget és ezer janicsárt is. Mahmud pasa pedig nagy készülettel

Egy pillanatig sem késve
Beütött Lász tartományába,

s midőn a kitűzött helytől tíz napi járó földre volt, a fergetegtől kölcsönözött gyorsasággal rohant. A harcz oroszlánjai s a csatatér leopárdjai, mintha az égből estek volna le, egyszerre az örök kárhozatra való ellenség országában termettek, a kivánt utakat elfoglalták, azután a tömeg gondatlanságát a dicső sah hatalmával megtörvén s előkelőiket rabszíjra fűzvén, a nehezen elfoglalható, jól őrzött várak közűl elfoglalták a *Reszav, Amul, Szava, Kurudsa* és

[1]) T. i. 861. = 1457-ben. E beütésről a mi kútfőink nem emlékeznek meg.
[2]) Itt 1458-ki eseményeket kezd elbeszélni.

Branidsa nevű várakat[1]) és a moszlim várakhoz csatolták.

Mevlána Idrisz azt mondja, hogy miután a várostromló pasa az átjárónál levő várakat szép szerével meghódította, a harczi paripák útját *Szemendre* vára felé fordította s a győzelmes sereg ez erős vár közelében állapodott meg. Egy hétig szüntelenűl szították a harcz tüzét s a nap világát sötétséggé változtatták a hitetlenek szeme előtt. Végre a pasa parancsából Iszhák bég és Ahmed bég fia, Ali bég — kik a rumilii emírek közűl valók voltak — a vár alá mentek s követelték a vár feladását. De mivel azoknak fülei a makacsság gyapotával voltak bedugva, intésükkel s jó tanácsukkal nem szakíttatott vége a harcznak. Tehát a harcz és rombolás művét megújítván, az erős várat és szilárd falat pusztító harczczal övezték körűl s a sárkányszájú ágyúkból szórták a golyót a falakra. Harczi rivalgás közben elfoglalván az utczákat, a kardok tükreiben a tisztátalan gyaurok elé tartották pusztulásuk képét; a követ szóró ágyúkkal lesöpörvén a falon harczoló népet, behatoltak a várba és a hitetlenek vérét a Duna vizébe folyatták. Az alkalmas foglyokat kivitték a falak közűl, a benn talált javakat pedig zsákmányra bocsátották. Mivel azonban a vár ormának elfoglalása igen nehéz és fáradságos volt, megelégedtek ennyivel és tovább mentek.

Mohammed szultán, a hódító, Belgráddal szemben *Havala* nevű erős várat épített volt. Miután ezt kijavították és védelmi szerekkel ellátták, a bányák őrzése végett épített magas várak közűl először *Szivridse* várát szabadították ki a hitetlenek kezéből. (Jelenleg *Osztrovicsa* néven ismeretes. A nyomdász.)[2]) Azután *Rudnik* bányát — mely az e vidéken levő bányák leghasznosabbika — ejtették hatalmukba és látták el védelmi eszközökkel. Minthogy pedig a bőjt hónapja bekövetkezett, néhány napig Nis városában pihentek.

Azután a terv galambját Gögerdsinlik vára meghódításának levegőjébe röpítvén,[3]) hozzákezdtek ostromlásához. Mivel ez ijesztő munka és félelmes harcz észrevevése a hitetlenek szivében rettegést gerjesztett s a város falának védői

---

[1]) Reszav = Ressava a Morava mellett. Branidsa = Braniczova a Duna mellett, közel a Morava torkolatához. Kurudsa Hammernél (II. 29) Curicovaz.

[2]) A margóra tett jegyzet.

[3]) Szeád-eddin szövegében galamb = kebúter, mely persa szónak a törökben *gögerdsin* felel meg. Ez a kifejezés tehát szójáték a »galamb« jelentésű *gögerdsin* és a várnak *Gögerdsinlik* neve között, mely »galambdúczot« jelent; v. ö. a várnak szláv *Golubácz* és magyar *Galambócz* nevével.

elveszésöket bizonyosra vették: kegyelmet kérve siettek átadni a kulcsot és így megmentették életöket a hitetlenek a hit harczosainak bosszújától. De a várparancsnok nyakaskodván és minden erejét összeszedve, összes ágyúit a vár falára vivén, harczolni kezdett és a hit harczosait távoltartá a falaktól. Azonban az iszlám hadseregének a harcztéren való kitartása s a harczosok dühének nagyobbodása következtében, meg mivel a vár őrségének élelmi szere kevés volt és a segélytől mindenfelől el valának zárva: elhatározták magokat a meghódolásra. Egy napon, a világos elméjű pasa tanácsából, néhány bátorszivű elrejtőzködött a folyó fölé kinyúló ívezet alá és ott várakozott, hogy elvághassa azt a lánczot, melylyel a hitetlenek vizet szoktak húzni a Dunából. Abban a pillanatban, mikor a vizet meríteni jött haszontalan csapat a vízmerítő edényt lebocsátotta a lánczon, a lesben álló oroszlánok és a bosszúállás rejtekhelyén tartózkodó leopárdok az ellenség lánczát eltörték és edényét elvették. Mivel könyörgésük, hogy vizet nyerhessenek, nem hallgattatott meg, a szomjúság pedig elviselhetetlenné tette állapotukat: akaratuk ellenére is kegyelmet kértek, a vár kulcsát átadták és így megmentették életüket.

E vár a paradicsomhoz hasonló levén, a szerencsés tervű vezérnek szándéka vala kijavíttatni és megerősíteni. Ezért maga e helyen maradt, Minnet-oglu Mohammed béget pedig, ki harczvágyó és országpusztító volt, Magyarországba küldte bosszút szomjazó sereggel. Az a bátor szivű a győzelmes haddal átkelvén a Duna vizén, Magyarország területei közül *Trava* nevű vár[1]) felé ment s a terjedelmes tartomány szépeit a hódítás hálójába ejtette és gazdag zsákmány szerzésével bosszút állt a magyarországiakon.

Innen a Duna és Száva folyók közén levő, *Rahava*[2]) néven ismeretes vilájetbe bocsátotta a pusztítás paripáját s az elrabolt leányokat és ifjakat, a töméntelen jószágot és árút a Dunához hozván, hajókon szállította el. Zsákmánylás közben az iszlám serege a rossz végű ellenségből kétszáz pánczélos hitetlenre bukkant s nagy erőfeszítéssel mindnyáját elfogván az országokat hódító pasa elébe vitte.

Mihelyt a korhely magyarok a pusztító sereg mozgalmairól értesültek, 50.000 pánczélos rendkivűli gyorsasággal űzőbe vette a hit harczosait. A rohanó folyam sebességével a Duna átkelő helyéhez érkezvén, midőn az útálatos csapat

---

[1]) Turszun bég, ki maga is részt vett e hadjáratban, e helyett *Tirnau* nevű várat említ.

[2]) Hammer ezt *Rakova*-nak magyarázza. E beütést Turszun bég is említi, ő azonban Mitrovicz elfoglalásáról beszél.

veretve a szerencsés sah udvarába hozatván, mindnyájan kivégeztetének. Miután a szultán a győzelmes seregnek szabadságot adott, visszatért székhelyére.

(XXI. 1 : 501.)

A szultán elindulása a frenkek visszaszorítására.[1])

Midőn a hódító sah — azután, hogy kardjával Boszna királyát megsemmisítette, szennyes vérével a földet megáztatta, fővárosát és tartományát meghódította és ilyen módon világhódítói szerepét gyarapította — trónjára ülve, a világ ügyeinek rendezésével s az emberiség ügyeivel foglalatoskodott: Magyarország királya összeszövetkezett a frenk fejedelmekkel s a bálványimádó királyok közül néhány kutya, megvetvén lábát a lázadás útján, hadjáratot határozott el a bosznai király megbosszúlása végett és háborút kezdett a vallás védelmezésében gyönyörködő harczosok ellen. E terv szerint abban állapodtak meg, hogy a frenk királyok krokodilusokhoz hasonló hajókkal megtámadják *Morát,* fölépítik a hódító Murád szultán által lerombolt *Kerme* várát s visszafoglalják a Mora szigetén az iszlám híveinek birtokában levő jeles várakat; Magyarország királya pedig Boszna vilájetét ragadja ki a szultáni helytartók kezéből. Ez alkalommal a hitetlen arnauták is fölemelték fejöket és szövetségesei levén a nyomorultaknak, kinyújtották bitorló kezöket némely moszlim tartomány után.

Midőn az ilyen nemű félelmes hírek megérkeztek a világ középpontjának trónjához, azonnal tanácskozott az állam oszlopaival és megkérdeztette a Koránt. Mivel pedig az említett országoknak mindegyike a másikától 20—20 napi távolságra, a szultán székhelyétől pedig egy hónapi járóföldre van s ezért rövid idő alatt egyikhez sem lehetett volna jutni és mindnyájának ártalmát lehetetlen lett volna egyszerre elhárítani: a padisahnak istentől sugalmazott elméjében az látszott leghelyesebbnek, hogy a győzelmes hadsereg gyűljön össze az égig érő trón előtt s Allah igéjének dicsőségéért induljon háborúba, a janicsárok és azábok legyenek fegyverben, a győzelem zászlaját vigyék *Mora* felé, a végvidékek bégjeihez pedig küldessék parancs szélgyorsaságú hírnököktől. A világos elméjű Mahmud pasa, a hódító sah meghagyása értelmében, megtette a készületet a hadsereg összegyűjtésére, rendeletet küldött a végvidékek pa-

---

[1]) T. i. 1463-ban.

a győzelmes sereg átkelését és a gazdag zsákmányon való örömét látta, aggódott és kétségbe esett terve nem sikerülése miatt. Látván, hogy gyermekeik és rokonaik, vagyonaik és javaik a hit harczosainak kezébe kerültek, levertségük tüze lángra lobbant s türelmük és nyugalmuk rombolási dühvé változott. Mivel sem nyugodni, sem átkelni nem tudtak, bámulatukat a levertség érzése váltotta fel és sírva harapdálták újjaikat. A győzelmes sereg pedig a haszontalan hitetlenek oltalma alatt nevekedett szűzek és tündérarczú ifjak zsákmánya fölött érzett örömében sietett a kedves sah boldogságos kapujának csókolására.

Mevlána Nesri azt mondja, hogy midőn Mahmud pasa Lász várainak elfoglalása után visszatért, a morai hadjárat bevégezte után Üszkübben állomásozott és várta a padisah visszaérkezését. A hódító pasa töméntelen zsákmánynyal térvén vissza a boldogság küszöbéhez, az uralkodó kegyeiben részesült.

Midőn a vezér Üszkübben találkozott a sahval,
A sah a hit seregének szabadságot adott.
De a pasa így szólt: Felséges úr!
Hallottam, hogy a hitetlének gyülekeznek,
Lássuk előbb a magyarság mozgalmát,
Azután add meg a szabadságot.

Midőn a hitetlenek gyülekezésének kikémlelésére küldött hírnökök visszaérkezését várták, az a hír érkezett, hogy a magyarországi hadsereg, mint rohanó folyam és hullámzó tenger, átkelt Belgrádnál. A szultán parancsa következtében az anatólii sereg azonnal elláttatván élelmi szerekkel, az a parancs adatott, hogy a sereg elócsapata menjen *Polváig* s kémlelje ki a gonosz tervű ellenséget, még előbb pedig egy osztályt küldjenek ki, hogy hozzon hírt a rossz úton járó csoport számáról. A szultán udvari kisérete pedig készen lévén a harczra, a szultán elindulására várakozott. A kardos oroszlánok tőrei rendkivül szomjaztak az ellenség vérére.

Míg a boldogságos sah a hírt várta, a szerencsével járó hírnök visszatérvén örömhírrel, jelentette a boldogság kapuja előtt, hogy a szerencsétlen ellenség pusztítva és dúlva *Takhtali*-ig jött; hogy az e vidéken levő igazhívők alkalmas pillanatban útat találtak; hogy az iszlám hadserege szép eredménynyel harczolt; hogy a gonosz ellenségnek utálatos csapata vereséget szenvedett; hogy legnagyobb részök leöletett, bánjaik pedig bilincsekbe verettek s hogy szerencsecsillaguk végkép lehanyatlott. Az örömhírt hozó a szultán kegyéből nagy kitüntetésben részesült. Az említett bánok és a harcztéren elfogott asszonykerítők bilincsekbe

rancsnokainak és rövid idő alatt nagy sereget gyűjtött össze.[1])

— — — — — — — — — — — — — — — — —

A padisah ő felsége pedig elindult a győzelmes hadsereggel, hogy a rossz úton járó királyt kiűzze Boszna országából és már Szófia környékén ütötte föl sátorát. E közben *Midilli* felől hírnök jövén, jelentette, hogy a Morából futó frenk sereg hajóival megtámadta Midillit, a várat ostromolja és a vár parancsnokai segítséget várnak. A sah nem tartván megengedhetőnek, hogy a tartomány népe eltiportassék a tévelygő csoport által, Boszna ellen indított hadjáratától elállva Szófiában maradt és Mahmud pasának azt a rendeletet küldte, hogy a mellette levő hősökkel siessen Geliboli felé, onnan keljen át Midillibe s űzze el Midillitől a tévelygés tengerébe merült csoportot és verje le a vele szembeszállókat.[2])

— — — — — — — — — — — — — — — — —

E közben Magyarország királya, a mint a frenk hadsereg vereségéről és gonosz tervük alapjának összeomlásáról értesült, megelégedett *Jajcsa* várának elfoglalásával s nem levén reménye a többi bosznai erősségeknek meghódítására, fölszedte sátorfáját és visszahúzódott országába. Mivel pedig Jajcsa várának elfoglalása parancsnokainak hibájából történt, a képmutatók megbüntettettek. A téli idő közeledvén, haza tértek.

(XXII. 1 : 505.)

A szultán második hadjárata Bosznában.

Minthogy Jajcsa várának kiszabadítása az aláválό hitetlenek kezéből mulaszthatatlan kötelessége volt a padisahnak, a 870. év Rebi-ül-evvel havában[3]) megszámlálhatatlan hadsereggel indult meg Boszna tartományába és ostrom alá fogta az erős várat. Falai és bástyái rombolásában minden hősiességüket kifejtették, de mivel a védelmi szerek bővében voltak, a hitetlenek makacsul tartották magokat és a vívás sokáig elhúzódott.

[1]) Itt elbeszéli Szeád-eddin az 1463. évi görögországi hadjáratot s azután folytatja tovább, a mint következik.

[2]) Itt elmondja szerzőnk Mahmud pasának e küldetését, azután pedig folytatja, a mint következik.

[3]) 1465. október 22. — november 20. Nesri helyesen a 868. évet említi (1463. szept. 15. — 1464. szept. 2.), a mi forrásainkkal egyezőleg.

Mihelyt Magyarország királya meghallotta, hogy a felséges sah Jajcsa meghódításán fáradozik — mivel sejtette, hogy hadi ereje nem elegendő — azonnal sereget kezdett gyüjteni s egy útálatos csapattal átkelvén a Száva vizén, ostrom alá fogta *Izvornikot*, hogy elvonja az uralkodót Jajcsa várának ostromlásától. A mint a gőgös király ravaszságának és Izvornik ostromának híre a magas trónhoz jutott, — mivel a hadjárat eredeti czélja az volt, hogy a tévelygő király gonoszságának gyökere elvágassék — figyelmét Izvornikra fordította: Minnet-oglu Mohammed béget a Jajcsa ostromlásával megbízott hősök szerdárává tevén, Izvornik felé indult. Az ott levő, nehéz járatú hegyszorosok sárkányhoz hasonló ágyúkkal annyira el valának zárva s fegyveres hitetlenekkel annyira megrakva, hogy azokon még a gyors madár sem repülhetett volna át. Minthogy e veszélyes helyen nem lehetett áthatolni s már a téli évszak is közel volt: a szultán a győzelmes Mahmud pasát rendelte Izvornik fölmentésére a rumilii sereggel, maga pedig Szófiát választotta tartózkodó helyül s ott töltötte a telet, előbb azonban Mikhál-oglu Iszkender béget Izvornik védelmezésére küldte 500 jeles hőssel. Ez pedig a nevezett várban az ellenség ártalmának elhárítására jól neki gyürkőzött, éjjel-nappal folytatott harczban egy hajszálnyit sem engedett a hősiességből s a mit a hitetlenek lerontottak, azonnal befödte és kijavíttatta.

Mindamellett Izvornik védői a gonosz ellenség túlnyomó száma és az ostromoltatás huzamossága miatt végső inségre jutottak és nagy zavarban voltak; szemök mindig az útakat vigyázta, segítő sereg érkezését várva a kegyelmes sah udvarából.

Mikor Mahmud pasa a rumilii emírek közűl Umur béggel, Iszhák bég-oglu Isza béggel, Mikhál-oglu Áli béggel s más jeles bégekkel megérkezett az említett hegyszoroshoz, azt a tervet találták jónak, hogy szellő gyorsaságú hírnököt és az útat ismerő embereket kerítvén, előbb tudomást szereznek a vár állapotáról s azután kelnek át a félelmes helyen. A világos eszű vezír terve értelmében tehát az utakat ismerő emberek az éj beálltával útra keltek és az isteni segély útmutatása mellett a várig érkeztek. A tél hidegsége rendkívüli volt, a levegő tele felhőkkel, a föld színe tele hóval. A hitetlenek a hideg miatt eleven sírba szállták: a vár környékén gödröket ástak a földben és azokba rejtőzködtek. Mivel az ellenség a föld alá rejtőzködött és ott aludt, a bátor szívűek utat lelvén egészen a vár falához mentek és bekiáltották: »Kié a vár?« A vár őrsége pedig hallván az ismerős hangot, nagy örömmel a vár falára jött és ezt a feleletet

adta: »A felséges padisahé!«. Ezek pedig így szóltak: »Buzgóan és vitézül küzdjetek a hit ösvényén, mert két-három nap mulva megérkezik Mahmud pasa az országokat hódító sereggel s isten segélyével segítséget hoz. Ne csüggedjetek és az ellenség visszaverésében ne mulasszatok semmit; mert nyomorúságtok éjjele végéhez ért s reményetek hajnalának hasadása közel van. E nehány napon még kövessetek el mindent s örvendjetek a pasa érkeztének.«

Ilyen szóváltás után eltűntek a vár mellől és szerencsésen megérkezvén a pasához, elbeszélték a történteket. Amott pedig a várbeli nép napfölkeltekor megtudván a nagy szerencsét, az öröm dobját megverette, az »Allah ekber!« és »Allah, Allah!« kiáltást az ég boltozatáig harsogtatta s örömét és vidámságát nyilvánította. Azonban az alávaló hitetlenek is hallván a sötét éjben folytatott szóváltást, abból megtudták, hogy a segély híre érkezett a vár népéhez. S a mint másnap tapasztalták az öröm kitörését a várban, tudták, hogy ez a szóváltás következménye és jelentették a dolgot a királynak. A király pedig a segédcsapat bejáratához őröket állított fel s minden málhát, podgyászt lehányva, előkészítette seregét a futásra.

E közben az őrök meglátván Mikhál-oglu Áli béget az akindsikkal s azt hivén, hogy az Mahmud pasa, a királyhoz futottak mondani, hogy a pasa megérkezett. Az iszlám hatalma az átkozott hitetlenek egyenes termetét meggörbítvén, félelem és rettegés szállotta meg őket. A király pedig katonáinak elszéledése miatt megzavarodva, sietett az ijedelem helyéről távozni s ágyúit, puskáit és sok hadi szereit ott hagyva

A visszavonulás utján űzte lovát,
Tettének kimenetelére vigyázott.

Áli bég pedig, mihelyt értesült a király futásáról, sietve a várhoz ment, a várbeli nép kijövén, zsákmányláshoz látott és hálát adott a szabadulásért.

Midőn a pasának is tudtára adta, hogy a szerencsétlen napon születettek kétségbe esetten visszafutottak azon az úton, melyen jöttek, a szerencsés tervű vezír készületet tevén üldözésükre, harczi paripáját a szétszórt csapat után bocsátotta. A nagynehezen a Száva vizéig futott disznókat összetörte s közülök sokat foglyokká tett. A nyomorultak közűl sokat a kard vetett a pokol tüzére, a mély folyóba fuladott szerencsétlenek számát nem írhatja le a toll, a hit harczosainak birtokába került zsákmány mennyisége pedig meghaladja a megszámlálhatóság határát. Minthogy a gonosznak hatalmában álló király már előbb átkelt a folyón, így

megszabadúlt a győzelmes sereg körmei közűl és szomorúan tért vissza nyomorult országába. A győzelmes pasa számtalan zsákmánynyal érkezvén meg a boldogságos udvarba, a padisah kegyében és kitüntetésében részesült.

(XXIII. 1 : 560.)

A fa-erődök lerombolása.

Midőn a hódító szultán a Bogdán ellen indított hadjáratból szerencsésen vissza felé jött, arra a helyre, hol a Dunán átkelt, Mikhál-oglu Áli bégtől egy ember érkezett, a ki jelentette, hogy Magyarország királya a Duna és Morava folyók egyesülésénél, a moszlim birodalomhoz tartozó Kovilovics[1]) nevű helység mellett kőből és fából két szilárd erődöt, a Duna túlsó partján pedig e két erőddel szemközt egy várat épített, mint a gonoszság és lázadás fészkeit s védelmi szerekkel ellátván, e helyet magának átkelő helylyé tette.

Ámbár a téli évszak már beállott és a hidegség krokodilusa elnyelte a levegő melegét, hó és sár borította az útakat és így nem volt alkalmas idő a hadjáratra; de mivel a sahnak világos elméje belátta, hogy a késedelemben csak kár volna, az elhanyagolást pedig félelemnek tarthatnák s mivel világos volt, hogy ha a jövő évre halasztatnék, lázadásuk tüzének eloltása még nehezebb volna: a szigorú téli évszakban a szilárdan épített várak felé fordította útját, hogy lerombolja őket. Annyi hó esett, hogy a magas hegyek a hóval az égig értek. Istenre és a próféták büszkeségére[2]) bízva életüket, ezerféle fáradalmak között érkeztek a várakhoz.

A Duna vize annyira megfagyott, hogy a jég vastagsága 14 arasz volt s az útakon levő hó a kengyelen felül ért. Miután az iszlám serege átkelt a Duna vizén levő kristályhidon, ostromolni kezdte a várakat. Az égig érő várak körül árkokat ástak, azokba a Dunából vizet bocsátottak s mihelyt az megfagyott, nyugodt lélekkel járhattak rajta s az ágyúk és puskák füstjével elsötétítették a világot. Engedély adatván a zsákmánylásra, a hit harczosai felmásztak a falakra és bástyákra s kitűzték az iszlám zászlóit, mielőtt a hitetlenek észrevették volna, a kik kegyelmet kérve akaratuk ellenére feladták a várat. A hitetlenek egy részét szabadon bocsátották, más részét pedig Anatoli felé szállították.

[1]) Kulics.

[2]) A próféták büszkesége = Mohammed, ki nagyobb, minden előtte volt prófétánál, Ábrahámnál, Mózesnél, Jézusnál.

A várakat tűzzel elpusztítván a földdel egyenlővé tették és fáikat hamuvá égették. E győzelmek a bogdáni hadjárat után két és fél hónappal történtek.

(XXIV. 1 : 562.)

Áli bég beütése.

Midőn a hódításhoz szokott szultán a bogdáni győzelmes hadjáratból visszaérkezett, szabadságot adott a hadseregnek pihenésre s ő maga is két évig trónusán pihent. Ez alatt az Isztambulban levő új szerájt fallal vétette körül, a határvidéki emíreket pedig régi oszmán szokás szerint a hitetlenek országainak dúlására küldte akindsi csapatokkal. Igy Mikhál-oglu Áli béget a 882. évben[1]) Oláhország felől Magyarországba küldte portyázás czéljából. E beütés azonban nem sikerülvén vereséggel végződött.

(XXV. 1 : 572.)

A kenyérmezei csata.

Az említett év végén[2]) Haszán bég oglu Isza béget, Mikhál-oglu Áli béget és Malkocs-oglu Báli béget Oláhország felől Magyarországba küldte portyázni, azok pedig a magas parancs értelmében hadjáratuk gyeplőjét ama vidék felé fordították. Azonban a nevezett bégek mindegyike — a hódítás zászlaja alatt történt szövetkezésük megzavarásával — csak a hadi foglyok és zsákmány szaporítására törekedett. De vágyaik fonala elvágatván és menekülésök útja elzáratván, az álnok király fortélya miatt a hit harczosainak legnagyobb része megitta a halál serbetjét és elfelejtette a világ gyönyöreit. Isza bég a harczmezőn kifejtve minden hősiességét, paizsként tartotta mellét az ellenség elébe. Midőn azonban az iszlám hadserege rossz terv következtében elvált és szétszóródott, nem bírt ellenállni az útálatos ellenség nagy számának. És Isza bég is elvesztette életét s a föld lett nyugvó ágya. A mint Áli bég és Báli bég Isza bégnek, a sereg szerdárának, elestéről értesültek, a dolog megváltoztatására határozván el magokat, ellenállás helyett megfutottak.

---

[1]) 882. = 1477. ápr. 15. — 1478. ápr. 3. A kortárs Turszun bég — a mi kútfőinkkel egyezőleg — azt mondja, hogy ez a beütés (a temesi bánságba) 881-ben, vagyis 1476-ban történt.

[2]) T. i. 884. (1479. márczius 25. — 1480. márczius 12.) évben.

(XXVI. 2 : 23.)

Dsem herczeg.[1])

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Dsemázi-ül-akhir 3. napján[2]) hajóra ülvén, a 13-ik napon Rhodusba érkeztek. Rhodus bégje, *Migal Maszturi*,[3]) a bégekkel együtt elébe jövén a kikötőhez, nagy ünnepélyességgel fogadta a szultánfit és nagy tisztelettel egy nagy palotában szállásolta el. Azután, hogy a szultánfit ott foghassa, ennek nagybátyját, Ali béget, egy hajóval Tas-ilbe küldte, hogy a Kászim bégnél maradt kiséretet és málhát hozza el s különféle ürügyekkel és Ali bég visszatérése várásának szinlelésével egyik napról a másikra tartóztatta a szultánfit. Végre, midőn látta, hogy a vigasztalásra nincs mód, ezt mondta: »Leghelyesebb lesz, ha innen Francziaországba, onnan pedig *Magyarországba* utazol. Czélhoz jutásodnak nincs más módja. Téged most innen elküldünk s ha Ali bég a szolgákkal és podgyászszal visszaérkezik, azonnal utánad küldjük.« Miután ilyenféle mesével elámította a szultánfit, béglerbégjét, a rokonai közűl való Biankefort[4]) nevű hitetlent melléje adta úti-társul és mindenféle szükségessel ellátta; háznagyot, éléstári felügyelőt a maga emberei közűl, szakácsot és más foglalkozású néhány embert a müszülmán foglyok közűl adott, ezeken kivűl 300 frenk harczost rendelt a hajóra. Így Dsem szultánt, a magával hozott harmincz emberrel és húsz vásárolt müszülmán rabszolgával együtt hajóra ültetvén, Redseb hó 17. napján[5]) Francziaországba küldte.[6])

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

[1]) II. Mohammednek 1481. évben történt halála után két fia, Bajezid és Dsem, versengett a trónért. Az első összeütközés Nicea közelében történt s Dsem vereségével végződött, a ki ezért Koniába, onnan Syriába, majd Egyiptomba menekült. Innen azonban többek hivására, hogy foglalja el atyja trónját, visszajött Kis-Ázsiába és Angoráig nyomult elő, de Bajezid serege elől ismét elmenekült Ciliciába. Innen egyik hívének, Kaszim bégnek, azon tanácsára, hogy az európai fejedelmekhez forduljon segítségért, a rhodusi lovagokhoz menekült, — mint ennek előadása fordításunkban következik.

[2]) T. i. a 887. évben, vagyis 1482. július 20-án.

[3]) A rhodusi lovagok nagymestere D'Aubusson?

[4]) Blanchefort.

[5]) Szeptember elsején.

[6]) A hajó, mely Dsemet és kiséretét vitte, Rhodusból Kosz (a régi Cos) szigetén és Messinán keresztűl Nizzába ment. Innen vitték a szultánfit tovább St.-Jean de Maurienne és Chambery felé Roussillonba, melyet Szeád-eddin *Ricsilie*-nek nevez.

A 888. év 13. napján,[1]) csütörtökön a Rhodushoz tartozó *Ricsilie* nevű várhoz érkeztek. Ittlétök alkalmával azt gondolván ki, hogy embereket küldenek *Magyarország* bégjéhez az útak biztosságát megvizsgálni, Musztafa béget és Achmed béget a hitetlenek ruhájába öltöztetve elküldötték néhány kisérővel. Azonban e szerencsétleneknek többé híröket sem lehetett hallani s mindenki csak azzal biztatta a szultánfit, hogy ma jönnek, holnap jönnek vissza.[2])

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Végre Magyarország királya, a pápa, Pulia bégje és még néhány frenk fejedelem szövetkezvén egymással, Rhodus bégjéhez határozott izenetet küldtek és Dsem szultánt pártfogásukba véve, kérték az igéretbontó pogánytól, hogy alkalomadtával fölhasználhassák az oszmán birodalom ellen. Rhodus bégje pedig kényszeríttetve levén, olyanképen egyezett meg velök, hogy 10,000 forintot adjanak és a szultánfit illető tervekben, annak tudta nélkül, semmit se tegyenek.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

A 894. év Rebi-ül-Evvel 11. napján [3]) hajóra szállván, felvonták a vitorlákat és a széllel előre haladtak. Történetesen nagy vihar keletkezett és sokat szenvedtek a tengeren. Végre a pápának *Civita-veke-doka* [4]) nevű kikötőjébe érkeztek, mely Rómához nyolczvan mérföldnyire van. Mihelyt a pápához hír ment, fiát és néhány előkelő bégjét elküldötte a fogadására. Azok pedig a szultánfit egy szépen földiszített lóra ültetvén, a pápa fiának várába [5]) vezették, mely Rómától 20 mérföldnyire van.

Másnap, csütörtökön, a mely nap az említett év Rebi-ül-akhir havának elseje [6]) volt, nagy kitüntetéssel *Rómába* vitték. A pápán kivűl a hány ember volt a városban, mind elébe ment s azután a pápa palotájában szállásolták el.

A következő napon divánt tartván, összes bégjeit és a hitetlen fejedelmektől jött követeket megidézte az ünnepélyes fogadásra, mely alkalommal aranynyal és drágakövekkel ékesített koronáját fejére tevén s nagy értékű gyűrűit újjaira húzván, trónjára ült, bégjei pedig mellette áll-

[1]) Vagyis 1483. február 21-én.

[2]) Dsemet Francziaországból a rhodusi lovagok ismét visszalopták Rhodusba 1484 elején. Szerzőnk a II. köt. 29. lapján következőleg folytatja.

[3]) 1489. február 12.

[4]) Civita Vecchia.

[5]) Francesco Cibo-nak, VIII. Innocentius fiának, vára.

[6]) 1489. márczius 4.

tak vagy ültek. E gyűlésben jelen voltak: Franczia-, Spanyol-, Magyar-, Lengyel-, Cseh- és Oroszország, továbbá Portugallia, Genua, Velencze és Alamánia követei. A mint Dsem szultán a maga kiséretével és a rhodusi bégekkel belépett, a pápa azonnal fölállott s úgy mutatta barátságát, hogy a szultánfival kezet fogott, átölelte és nyakát két oldalon megcsókolta. Azután sokféle ajándékkal megtisztelvén, visszaküldte szállására és három napon át nagy vendégséget adott.

Harmadik napon pedig magához hívatta. Egyik trónon maga, másikon a szultánfi ült és beszélgetni kezdtek. Beszélgetés közben tudakozta, hogy ellenséges népek közé jöttével mi volt a czélja a szultánfinak. A szultánfi pedig ezt mondta: »Nem az volt a szándékom, hogy ez országokba jőjjek; én a rhodusiak segélyéhez fordultam, hogy átmehessek Rumiliba. Mikor a pártfogás biztosításával Rhodusba mentem, igéretükhöz hűtlenűl megszegték esküjöket s hét éve, hogy engem börtönbe vetve vágyam irányától elzártak.« Ilyenféléket beszélt egészen elérzékenyülve; s kijelentvén, hogy mennyire vágyódik Egyiptomban maradt anyja és gyermekei után, kérte, hogy engedtessék meg oda küldetése. A pápa látván a szultánfi könyeit, részvétet mutatva, maga is sírni kezdett. Végre némi gondolkozás után így szólt: »Az Egyiptomba való utazás csak a szultánságról való lemondással történhetik meg. Azonban az ön boldogsága érdekében üdvösebb volna *Magyarországba* menni; a magyarok szívökből óhatják önt s ez az ön előbbi tervének egészen megfelel.« Dsem szultán pedig — mivelhogy már a sors minden szenvedését kiállotta — nemcsak a szultánságot, hanem életét is megutálta; ezért minél inkább erőltette a pápa a Magyarországba menésre, ő annál inkább kivánkozott Egyiptomba.

Miután ilyen módon még néhányszor értekeztek egymással, Magyarországból ismét követ jött és kivánta a szultánfit. A pápa pedig magához hivatván a szultánfit, nagyon erőltette, hogy menjen Magyarországba. A szultánfi azonban nem engedvén, így szólt: »Ha én most az önök ajánlata szerint Magyarországba megyek és annak serege élén kardot rántok az iszlám hívei ellen: a moszlim ulemák istentagadónak nyilvánítva — mitől isten mentsen! — halálos itéletet mondanak reám. Hitemet nemcsak az oszmán birodalomért, de még a világ uralmáért sem hagyom el.« A pápa e megátalkodottság miatt sértve érezvén magát, elfordította arczát és a maga nyelvén külsejéhez méltó szavakat mondott. Minthogy pedig a szultánfi már megtanulta

a frenk nyelvet, megértette illetlen kifejezését és ezt mondta: »Tehát az is megvettetésre talál, a ki önhez jön?« A pápa erre elpirult s mentségűl megragadván kezét, megnyugtatta: »Mert az ön boldogsága érdekében mondott szavaimat viszszautasította, ez nehezemre esett és akaratom ellenére tört ki belőlem.« Ezt mondván, tiszteletnyilvánítása mellett bocsátotta vissza szállására.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

(XXVII. 2 : 44.)

Magyar követség.[1])

— — — — — — — — — — — — — — — — —

A szultán Kili és Akkermán elfoglalása után[2]) szerencsésen visszaérkezvén, a telet Edirnében töltötte. Midőn tavaszszal kiment a Csöke[3]) nyaralóra . . . . . . Hind padisahjától . . . . . . Miszr szultánjától követ érkezett . . . . . . *Magyarország* királyának követe is eljött és a világ menhelyének kapujához dörzsölte homlokát.

(XXVIII. 2 : 45.)

Magyar segédhad Moldvában.

Midőn a felséges sah a 901. évben[4]) székhelyén, Isztambulban pihent, tudomására jutott, hogy Bogdán fia, Áli pasának visszatérését[5]) felhasználva, készületeket tesz a boszszúállásra és Kilit és Akkermant vissza akarja foglalni. A rumilii emírek között a legöregebbet és a legrégibbet, Malkocs-oglu Báli béget, a szilisztrai vilájet kormányzóságával ajándékozván meg, reá bízta a bogdáni végvidék védelmét s megbízta, hogy a tartományt dúlja, pusztítsa és verje le Bogdán seregét.

Mihelyt Bogdán kéme értesült e dologról, azonnal hírt adott piszkos vezérüknek, az pedig a szomszédság révén

---

1) T. i. 1485-ben.

2) 1484-ben.

3) Szeád-eddinnél világosan چوكه vagyis *Csöke* van, azonban Hammer *Dschole*-t mond (II. 289).

4) 901. = 1495. szept. 21. — 1496. szept. 8. Szeád-eddinnek helyesen 891. évet kellett volna mondania; mert a következőkben *1486*-ki eseményről beszél.

5) A kit a szultán 1485-ben küldött volt Moldvába.

segítséget kért Lengyelország fejedelmétől és *Magyarország* királyától s ezek küldtek is neki sereget.[1])

Malkocs-oglu Báli bég, a legmagasabb parancs értelmében, vitéz akindsikkal Bogdán tartományába törvén, zsákmányolni és pusztítani kezdett. A Prut vizén hidat veretvén, maga, szolgáival és környezetével együtt, e folyó partján maradt, a vele levő sereget pedig előre küldte, mivel — elbizakodva abban, hogy ellenség sehol sem mutatkozik — az óvatosságról és éberségről lemondott. Azonban az ellenség kéme látván, hogy Malkocs-oglu elvált a hadseregtől, az ellenség hadát Malkocs-oglu tartózkodási helyére küldte. Az ellenség csapata pedig, bízva abban, hogy az iszlám seregét leöli, oda száguldott és harczot kezdett. Malkocs bég csapata ekkor, kirántván a bosszúállás kardját hüvelyéből. rettenthetetlenül pusztította az aláváló hitetlenek életét; a léleköló lándsával és a gyors nyillal való öldöklésben egy perczig sem tágított; kora reggeltől késő estig hangoztatta a harczi rivalgást és tompította a hadi fegyverek élét a szüntelen csapásokkal.

Egy csapat bátor harczos leshelyen volt elrejtőzködve. Mihelyt ezek a dobok, trombiták hangjára s az »Allah, Allah!« meg »Allah ekber!« kiáltások lármájára este felé rejtekhelyeikből előjöttek és harczolni s öldökölni kezdtek: a megijedt ellenségnek elpattant az epéje, szemei előtt elsötétedett a világ; félelmében nem bírt megállani a helyén, remegő kezével egyik sem tudta többé használni a kardot; s mivel a futáson kivül nem volt más menekülésök, hátat fordítva megfutottak a csatatérről s ijedtökben szerteszét széledtek. A mint Malkocs bég megtudta, hogy az aláváló ellenség serege szétszóródott, harczi paripáját az ellenség után eresztette és levágott mindenkit, a kit elért. Minthogy piszkos vezérük legelőször futott meg, így megmenekült a hit harczosainak körmei közül. — A pusztításra kiküldött akindsik is gazdag zsákmánynyal megrakodva tértek vissza vezérükhez, kivel visszamentek a boldogság kapujához.

(XXIX. 2 : 69.)

A sah hadjárata az arnautok ellen.

Midőn Magyarország királya, *Jankó*, a pokolra szállott,[2]) a 907. évben[3]) a végvidékek emíreitől az a hír érke-

---

[1]) Erről nem tudnak a mi forrásaink.

[2]) Mint látjuk, Szeád-eddin *Mátyást* is csak *Jankó*nak nevezi. mint apját Hunyady Jánost.

[3]) 907. — 1501. július 17.—1502. július 6. Szeád-eddin itt ismét

zett a portához, hogy — mivel a pokolravalónak egy, házasságon kivűl használt hitetlen leánytól született fián kivűl más utóda nem maradt — a Magyarország felügyeletével megbízott bánok, szégyenelvén az obscurus eredetűnek fejét hajtani, a szomszédság révén Lengyelország királyának fiát hozták be és ültették Magyarország trónjára, — s hogy az ezt elhatározó tanácskozásban részt nem vett bánok nem egyezvén bele e választásba, lázongani kezdtek. Ezért az ördög társaságába szegődött előkelők között nagy egyenetlenség kapott lábra. Magyarország ügyei nagyon zavartak s bánjainak tervei ellenkezésök miatt semmisek és így az ország elfoglalása csak attól függ, hogy a szultán arra irányozza hódító hadjáratát. Szemendre kormányzója, Khádim Szulejmán pasa pedig, ki Magyarországnak szomszédja volt, midőn az ottani interregnumról értesült, Belgrád parancsnokának a szomszédsághoz illő, jóakaró izenetet küldött, ezt mondván: »Országtokban a trón elfoglalására méltó ember nem levén, idegenek hatalmába került. Ha az általad jól őrzött és kormányozott Belgrád várát — mely az istentől védelmezett birodalom és Magyarország közé van ékelve — a szultánnak átadod, bizonyos, hogy annak kormányzóságát visszaajándékozza neked s Aladsa-Hiszárt és Izvornikot is hűbéredhez csatolja. Kétség sincs benne, hogy a felséges sah mellett rangod és méltóságod a mostaninál sokkal nagyobb lesz s tiszteltetésed minden képzeletet felűlmúl.« Belgrád parancsnoka sietvén ez ajánlatot elfogadni, ilyen kedvező választ küldött: »Ha előbb a mindig győzelmes padisah kitünteti e helyet magas megérkezésével, bizonyos, hogy szolgája leszek. Az én gondolatom tábláján is már régóta föl van ez írva.

A szerencse azé, ki a sah szolgája lesz,
Szolgálása miatt megtiszteltetik az okos ember.
Én pedig módot keresek arra,
Hogy szolgája legyek a világbiró sahnak.
De a felséges sah mindenesetre
Küldjön ide sereget,
Én pedig szolgálatát teljesítem,
Életemet érette áldozom fel.«

Szulejmán pasa jelentvén a boldogság küszöbénél a belgrádi bán határozott igéretét, a felséges szultánt feltüzelte Belgrád elfoglalására és kérte, hogy ez alkalmat ne szalaszsza el.

Minthogy Belgrád elfoglalása városok és tartományok hódításának kulcsául szolgált, a vágynak czélpontja volt.

---

eltévesztette az időszámítást, 897. évet kellett volna írnia; mert *1492*-ki eseményekről beszél.

A jellemes sah tehát sereget gyűjtvén, törekvése gyeplőjét ama vidék felé irányozta és tudatta az emírekkel, hogy a hadjáratra szilárdan elhatározta magát. Azonban mivel a padisah elméjét csiklandozta az a gondolat, hogy a gyaurnak igérete hazugság is lehet, ezt mondta az állam nagyjainak: »A gonoszságával és lázadásával dicsekvő pogánynak adott igéretében bízva, hiába való hadjáratot indítani: nem szokása okos embernek. A jó hírnévnek ártó és szégyenletes dolog volna, ha az ellenség szavára hallgatva, ekkora sereggel és szolgahaddal oda mennénk és aztán üres kézzel térnénk vissza. Legalább a győzhetetlen hadsereg, tengeren menve, az arnaút tartományt zárja körül, hogy ha Belgrád elfoglalása nem sikerülne, hadjáratunkat az ellen fordíthassuk.«

Tehát az akkori kapudán pasának, Szinán pasának, megparancsolta, hogy 300 hajóval menjen az Arnaut parton levő Avlonába és ott várja be az ő megérkezését. Mihelyt a hadi készület teljesen rendben volt, az említett év Dsemázi-ül-akhir havának 8. napján[1]) megindult a szerencse zászlajával Szófia felé.

Alig ütött sátort a szultán Szófia mezején, hírnök jött Szulejmán pasától és jelentette a magas trón zsámolya előtt, hogy mihelyt a hitetlenek bánjai értesültek a győzelmes sah közeledéséről, az egyenetlenkedést szövetkezéssel cserélve fel, úgy a lengyel király fiának megválasztásában, mint Magyarország rendjének helyreállításában valamennyien egyetértenek, s hogy a belgrádi bán ingadozását magaviseletéből megtudván, a fővárosba hivták és állására mást neveztek ki. A mint az a hír, hogy Belgrád átadása nem remélhető, megérkezett: Magyarország meghódítása határoztatott el. De mivel az új király, a hódolat alapját lerakva, fejedelmi ajándékokkal küldött követe által kijelentette, hogy az előbbi szokás szerint kötelezi magát adófizetésre: a hadjárat gyeplőjét Arnaut felé irányozván, Szófiából a monasztiri úton Arnaut tartománya felé indult.

(XXX. 2 : 72.)

Jákub pasa győzedelme Derendsil bánon.

Az országhódító sah Arnaut tartományának elfoglalása után visszatérvén székhelyére, hat évig folytonosan

---

[1]) **Az említett, vagyis 907. év Dsemázi-ül-akhir havának 8-a = 1501. deczember 19-ike volna, a mi képtelenség. Mint föntebb megjegyeztük 897. évet kell értenünk, melyben a nevezett hónap 8-ika: 1492. április 7.**

Isztambulban tartózkodott. Minthogy pedig a magas trón zsámolyához jutott annak a híre, hogy Magyarország királya megszegte a szerződést és az istentől őrzött birodalmat teljes erővel pusztítja, Szemendre akkori kormányzóját, Mikhál-oglu Áli béget 20,000 vitézzel Magyarországba küldte.

Áli bég a magas parancsnak engedelmeskedve, átkelt a Dunán és dúlni-pusztítani kezdte a határvidéket.[1]) Az akindsik seregének czélja csak zsákmányszerzés levén, Magyarország vidékeire nagyon messze behatoltak és a kapzsiság ördögétől megszállva, csak élő és élettelen zsákmány szerzésével foglalkoztak. Míg ezek ezt csinálták, Magyarország királya hátuk mögé kerülve elvágta visszatérő útjokat,[2]) a mennyiben visszavonulásuk idejét lesve, az átjáróúl szolgáló hegyszorosokat[3]) elállotta. A mint a gondatlan fosztogatók töméntelen zsákmánynyal kezdtek visszatérni, az ellenség ravaszságának tőrébe kerültek. A hit harczosainak nagyobb része vértanúságot szenvedett az ellenség keze alatt; míg azok, a kikben több bátorság volt, ezerféle baj és küzdelem közt s a csillogó kard segélyével a menekülés útjára értek ugyan, de a szerencsétlen kapzsiságokkal gyűjtött zsákmánytól elestek.

A lázadás tüzét szító gonosz király — ki az iszlám seregének vereségén örült és e miatt elbizakodott — a moszlim birodalom dúlásával szándékozott bosszút állni s Boszna tartományát akarván dúlni és pusztítani, segítséget kért azon királyoktól, kik rokonai és hitsorsosai voltak; azok a nyomorultak pedig, minden erejöket megfeszítve és a király kérését meghallgatva, lázongó csoportjokból több ezer pokolra valót küldöttek. Mindenek előtt a császár bégje, egy szerdár, küldött 6000 lovast. A római pápától is jött 2000 hajó s mivel ő a keresztyén királyok feje, a tőle küldött keresztet és zászlót vitték magok előtt. Továbbá a frenk és horvát csapatokból is jött számtalan sok lovas és gyalog.

Mikor mind az öt bán összegyűlt egy helyen, mindnyájan megegyeztek az oszmán birodalom megtámadásában. Egyik volt a király fia, másik *Gara-oglu,* harmadik *Karantulán*ak,[4]) negyedik *Modrusa* vilajetének kormányzója,[5]) az ötödik pedig *Derendsil bán,*[6]) ki a király testvérének

[1]) T. i. Erdélyt 1493-ban.

[2]) Nem a király, hanem Telegdy István erdélyi al-vajda.

[3]) T. i. a verestoronyi szorost.

[4]) Karinthia.

[5]) Frangepán János.

[6]) Derencsényi Imre. A nyomdász a margóra tett jegyzetben helyreigazítja Szeád-eddinnek erre vonatkozó szavait.

fia volt, s ez volt az a pokolra való, a ki Mikhál-oglu Áli béget megverte vala. (Ez a Derendsil nem a király családjából való. Báni, azaz szerdári rangja volt. Neve helyesen *Derencseni* s Horvátország parancsnoka volt. A nyomdász.) Ezért a királynak kedves és meghitt embere s az ügyek vezetésében jártas levén, a 12,000 pánczélos lovasból álló magyarországi hadnak szerdárává tette és a segítségül jött bánokat melléje rendelvén, a bosznai vilájet elfoglalására küldte.

Horvátországban is, mely Magyarország és Boszna között fekszik, két bán volt. Az egyiknek neve *Kirkarli* (?) s majd a szultánnak hódolt, majd Magyarország bánjának engedelmeskedett. Ez alkalommal — az engedetlenség és makacsság alapját lerakva — Magyarország királyának hódolt és így elárulta lázadását. Boszna kormányzója, Jákub pasa — ki a felséges uralkodónak Amásziában főudvarmestere, később Karamánban béglerbégje volt — jelentvén a magas portánál Kirkarli elfordulását és engedélyt kérvén tartományának pusztítására: az engedély megadatott s ő ez okból sereget gyüjtött. A másik bán *Kiralkha* (?) volt,[1] a ki az igazságos szultánhoz hajolva, ellenkezett a magyar királylyal s a Kirkarli hatalma alá tartozó várak közűl többet elfoglalt, az pedig a magyar királyhoz fordult és segítséget kért tőle, hogy elfoglalt várait visszahódíthassa.

A király tehát, mikor Derendsil bánt az összegyűjtött ördögi hadsereggel Bosznába küldte, megbizta Kirkarli várainak visszafoglalásával is. Derendsil ennélfogva a tévelygő csapattal Kiralkha tartományát pusztította és várait ostromolta. Kiralkha hírnököt küldött Jákub pasához; a pasa pedig a Horvátországba beütés czéljából összegyüjtött vitéz katonaság élén, harczi paripájára ülve, a Magyarországhoz tartozó *Jajcsa* vára felé lobogtatta a szent harcz magasra emelt zászlaját. E vár a paradicsomban lakozó Mohammed szultán idejében az oszmán birodalomhoz tartozott, de a hitetlenek hódításával visszakerült az ellenség kezébe. Ezért a várakat foglaló pasa a hódító szultánnak táborozó helyén állapodván meg, teljes erővel törekedett Magyarország véghatárának pusztítására és a vár ostromlására. E szerencsés helyen néhány fénylő égi test szállott le, különösen nevezetes az, a melyik a pasa sátora előtt esett le. Még több égi jel is mutatkozott s mindegyik a szerencse jele lévén, Mohammed népének győzelmét és az örök birodalom fényét hirdették.

---

[1]) Ez a *Kiralkha* név Szeád-eddinnek azon kézirati példányában. melyből Hammer dolgozott, *Olkhad*-nak van írva (II. 603).

Jajcsa lakói, midőn látták az iszlám seregének támadását és czélhoz jutását, másrészt pedig főnökeiknek szemérmes asszony módjára a félelem szögletébe rejtőzködését, észrevevén, hogy a veszedelem örvényébe fognak fúlni: vezetőjökben, a papban bíztak és azt kiküldték, hogy alázatos könyörgésével járjon közben. A pap pedig ajándékokkal a pasa szine elé járulván, ezt mondta: »Ha a hódítás czélja: vagyon szerzése, én kötelezem magamat minden képzeletet felülmuló vagyon megszerzésére. Mindenki szivesen odaadja javait, csak családja ne tétessék tönkre és háza ne legyen hamuvá.« Mire a pasa ezt felelte. »A vár parancsnoka, a tévhitben élő Mikhál,[1]) bátorságot gondolva magában, hogy a király előtt hősnek mutassa magát, e végvidékre jött és a Boszna meghódításával megbizott embert akarja kézre keríteni.

Ime ide jöttünk, ő is jőjjön ide,
A harcztéren álljon velünk szembe.
Ha hős, jőjjön ide, vívjunk meg,
Ne búvjon lyukába róka módjára.
Bármennyire vitéz is a kakas,
Ha nemes sólyom mellé kerül, leánynyá lesz.«

A pap nagyon megzavarodva visszatérvén, mihelyt elmondta a pasa támadását és vadságát s kihivását a harcztérre: az az átkozott pogány büszkeség és bosszúság érzetével kijövén a várból, harczolni kezdett. A szerencsés pasa pedig elébe menvén a tévelygő csapatnak, a hit harczosai támadásának viharával úgy szétszórta őket, mint a szél szétszórja a porszemeket és kardjával úgy leverte őket, mint a világosság legyőzi a sötétséget.

Miután az ellenség visszavonult a falak közé, a buzgó pasa számtalan zsákmánynyal fölkerekedvén Jajcsa alól, elindult, hogy szembeszálljon Derendsil bánnal. Az *Isztrovicsa* várához [2]) vezető úton *Una* nevű folyóhoz menvén, átment a Magyarországhoz tartozó *Iszlavonia* világetbe, hol a győzelmes sereget portyázásra küldte és sokféle zsákmánynyal kielégítette.

Azután a Derendsilnek sereget küldött császár országába ment s e tartományt eltipratván a harczi paripákkal átkelt a *Khokaruna* nevű vár mellett folyó *Kulpa* nevű nagy vízen, mely folyót az izlám népe a szent harcz érdekében még eddig nem lépte át. A nevezett folyón átkelvén, Horvátországba ért s e határvidéket tizenöt napig fosztogatta és épületeit rombolta. Azután Derendsil bán szék-

[1]) Kanizsay László.
[2]) Osztrovacz az Una mellett.

helyére ment, házát felgyújtotta, használható szereit elrabolta s városait és tartományát kifosztotta.

Derendsil ekkor Kiralkha várainak ostromlásával volt elfoglalva, de mihelyt értesült a veszélyről, mely az igazhívő harczosok rohanó folyam sebességű lovasságának előnyomulásával fenyegette, összegyűjtvén a meghódítandó várak ellen küldendő seregét, Jákub pasa felé sietett. A pasa pedig, miután az evangeliumhamisító, nyomorult Derendsil tartományát feldúlta s az aláváló hitetlenek nagy templomait és régi kolostorait elpusztította volt, *Szadvar* nevű hegyszoroshoz érkezett, melynél egy ideig meg kellett álapodnia; mert széltében és hosszában kövekkel és fákkal volt elzárva, melyeknek elmozdítása igen nehéz volt. Ezerféle vesződséggel és erőlködéssel elhárítván az átkelés akadályait, átmentek a nehéz szoroson és egy nagy, sok palotával ékeskedő városba érkeztek, melyben az élet kényelmére szolgáló eszközök, árúk és pénz bővében voltak. Dúlás alkalmával, a szerencse útmutatása mellett, egy rejtekhelyen néhány ezer lándzsát, szuronyt és más fegyvereket találtak, melyek az ellenségkötöző pasa rendeletéből kiosztottak a harczosok között. A gonosz Derendsil e fegyvereket a hit harczosai ellen készítette s mivel azok mégis az igazhívők kezébe kerültek, ez a hit seregének győzedelmét bizonyítván, szerencsés előjelnek vétetett.

Midőn a pasa a hitetlenek érkezése idejének közeledéséről értesült, buzdította a győzhetetlen sereget a hit ellenségeinek megbosszulására és teljesen elkészült az ütközetre. Ámbár az ellenség száma a győzelmes had számának kétszerese volt, de a harczosok — kik belátták, hogy jobb meghalni, mint az ellenség országa közepén hanyagságból fogolylyá lenni — az életet kevésre becsülve, készek voltak feláldozni lelküket és a hitért vívott harcz érdemeért odaadták életüket.

Reggel, mikor a kardot suhogtató nap, támadásával megfutamította a sötétségnek fekete ruhás seregét, *Korbova* nevű helyen [1]) a hitetlenek seregéből csillogó vasba burkolózott olyan utálatos csapat mutatkozott, hogy ha Szám és Nerimán [2]) e szörnyeknek ilyen módon való megjelenését s pánczélaik és vértjeik hóként csillogását látják vala: eszö-

[1]) Horváth Mihály szerint *Ubdina* (helyesen *Udbina*. Károlyváros közelében) történt a szerencsétlen ütközet. Azonban Szeád-eddin e fejezet végén közli magának, Jákub pasának, egy versét, a melyben szintén az van mondva, hogy *Korbovánál* történt a csata. Ez bizonyára a régi *Corbavia*.

[2]) *Szám:* Rusztemnek, a persák legnagyobb, mondai hősének nagyapja, *Nerimán* pedig Szám apja.

ket vesztik. A hitért harczoló pasa egy híres karddal a csatatérre menvén, hősi támadást intézett.

Reggel tengerhez hasonlóan forrongott a had,
Fejöket a zászlók, mint sárkányok, fölemelték.
Hulló csillagokként rohantak kardjokkal,
Ritkultak az ellenség sorai.

Isten segélyével legyőzettek a moszlim birodalom roszakarói és gonosz tervük megsemmisíttetett.

Az örömöt növelő harcz alkalmával mutatkozott csodás jelek egyike az volt, hogy a szimurghoz[1]) hasonló három madár terjesztette ki szárnyait az iszlám serege fölött, melyek azután az ellenség fölé repült hét fekete sasra támadván, az összeütközés után e három keselyű karmaival kitépte a hét sasnak tollait. Midőn a hit harczosai látták e csodálatos jelenséget, a félelemnek még nyoma is eltűnt belőlük; a kard sarlójával aratták a haszontalanok életének gabonáját s testük asztagját a szikrát szóró kardok tüzével égették. A müszülmánok és hitetlenek vérének özönéből a paradicsom folyói képződtek; egyik úgy folyt, mint a Náím vize, másik mint a Zakum fa[2]) alatt folyó égő forrás.

Az iszlám hősei egy pillanatra sem fordítottak hátat a hitetleneknek és nem távoztak el a csatatérről. A kik a harcztéren megállottak, a kardok és lándzsák martalékaivá lettek, míg a megfutamodottaknak nyakai a rabszolgaság igájába hajtattak. Harcz közben egy vitéz harczos rá akadván Derendsilre, hosszas küzdelem után megkötözte és a pasához vitte.

Derendsil bán az ütközetben elfogatott,
Sokáig játszott, de végre vesztes lőn.

Kétséges levén, hogy valóban ő-e Derendsil, midőn kérdezték tőle, ismételten tagadta. Azonban a pasa szolgái közűl egy, még pogány korából, ismerte a hitetlent s mihelyt bebizonyította, hogy valóban Derendsil, átadatott a hóhérnak, hogy ölje meg; ekkor végre beismerte és bevallotta kilétét. A pasa pedig súlyos lánczra veretve azon helyre küldte, hol a holtak és foglyok valának, hogy tudja meg: seregéből mennyi élő és mennyi halott van. A tévelygő csapatot az igaz hit harczosainak megkötözésére szánt békókba és bilincsekbe verette.

---

1) *Szimurg* a neve egy mesés madárnak, melyről azt hiszik, hogy a Kaukázusban tanyázik.

2) *Naím:* a paradicsom egyik részének a neve. *Zakum:* egy fa neve a pokolban, melynek ördögfejhez hasonló gyümölcsével táplálkoznak az elkárhozottak.

Az oszmán történetekben az van följegyezve, hogy az elesettek fejeiből tizenkét mináretet lehetett volna rakni. Az ellenségkötöző pasa a levágott fejek füleit és orrait kötelekre fűzve, az átkozott Derendsil mellé adott foglyokkal együtt a portára küldte az igazhívők győzelme jeléül, valamint a zsákmány becsesebb részét is. Ez az átkozott Kara-Hiszár börtönébe vettetvén, a bú és szomorúság következtében e börtönben pusztult el. — A hit érdekében folytatott e nagy harcz a 898. év Zil-hidse havának 7. napján, pénteken történt.[1])

(XXXI. 2 : 97.)

Magyar kémek elfogatása.[2])

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Mivel jelentetett a magas portának, hogy a frenk fejedelmek szövetkeztek a moszlim birodalom megtámadására a tengeren s hogy Magyar-, Lengyel- és Csehország királyaitól segítséget kértek és azok meg is igérték, hogy a szárazon támadást fognak intézni: a szultán Jákub pasát Kejván béggel, Matrakcsi Iszhák béggel, Bijikli Mahmud béggel és más jeles bégekkel, továbbá 12.000-nél több azábbal és müszellemmel, 20,000 lovassal és szükséges számú janicsárral a tél végén az Ajnebakhtiban[3]) telelő hajók kijavítására küldte és megparancsolta, hogy a tavasz elején menjenek a szultáni hajóhaddal *Moton*[4]) elé, a frenk hajók előtt zárják el a segély útját és ha a hitetlenek hajóhada szembeszáll, ütközzenek meg vele. A tavasz beköszöntével a hatalmas sah a nevezett év Ramazán 8-án[5]) csillagsokaságú sereggel elindúlván Edirnéből, nagy pompával megérkezett Morába.[6])

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Magyarország királya a magas porta állapotának megtudása végett két kémet küldött. Midőn *Szemendréig* értek, ennek szandsákbégje, Ahmed bég, e két nyomorultat elfogta és a portához küldte. A motoni hitetlenek kivégeztetése napján érkezvén meg, miután gonosz czéljokról részletesen

---

[1]) 1493. szeptember 19-én, csakhogy akkor csütörtök volt.

[2]) E fejezetben Szeád-eddin az 1500. évi görögországi hadjáratot beszéli el Velencze ellen. Azon alkalomból, hogy *Rakia* várának ostromát írja le, a következőket beszéli.

[3]) Lepanto, Naupaktosz.

[4]) Modon vagy Modoni.

[5]) T. i. a 905. évben = 1500. április 7.

[6]) Itt elbeszéli a szerző Modon elfoglalását s azután folytatja, a mint következik.

kikérdezték őket, a szultán parancsa szerint az átkozottak kivégzési helyére vezettettek és megmutatták nekik a tévhithez méltó büntetést. Azután visszabocsátották őket Ahmed béghez, hogy küldje haza őket azon az úton, a melyen jöttek, hogy a látott dolgokról jelentést tehessenek a királynak.

(XXXII. 2 : 111.)

Lofcsa elfoglalása.[1])

— — — — — — — — — — — — — — — —

Előadásunk folyamából kitünt, hogy *Jajcsa* vára határvonal az oszmán birodalom és Magyarország között s hogy a benne levő fekete lelkűeknek kártétele a közelében fekvő várakra is kiterjedt; ezért abban a szerencsés időben, mikor a hódító Mohammed szultán Magyarország fölött is kezdte suhogtatni világhódító kardját, az iszlám seregének birtokába ment át. De mivel őrzése nem sikerült úgy, a mint kellett volna, ennek az örökkévalóság országába költözése után ismét visszakerült a nyomorultak kezébe. Azonban e bevehetetlen vártól kezdve Magyarország váráig *Lofcsa* várán kivűl egy vár és falu sem maradt meg; mert a hitért harczoló nép folyamként rohanó lovai eltiporták és megsemmisítették a szántóföldeket és legelőket s ezért az említett várból Lofcsába vitettek át az élelmi szerek, hova alkalomadtával nehány ezer fegyveres hitetlen — a müszülmánok bántalmától való védelem czéljából — minden évben szokott eleséget szállítani.

Ilyen módon a várnak igen sok élelmi szerei és védőeszközei valának s mivel a nyomorult magyarok ez erős várból mindig dúlták és pusztították a városokat és falvakat: a nevezett határvidék őrzése végett Boszna kormányzásával megbizott Iszkender pasa az említett várra vetvén szemét s megtevén a szükséges készületeket, a magtárul és fegyvertárul szolgáló Lofcsa várának elfoglalása végett kedves fiát, Musztafa béget, 2000-nél több gyalognak, meg 1000 lovasnak szerdárjává tevén, a bálványimádók lakhelyének az iszlám birodalmába kebelezése czéljából Lofcsa várához küldte, hogy hirtelen a magas vár előtt teremve, haladéktalan elfoglalásával vágja el a Jajcsába vezető útat s ez által e nehezen elfoglalható vár meghódí-

[1]) A 907. évben = 1501. július 17.—1502. július 6. *Lofcsa* valószinűleg *Focsa*, Bosznía északi részén, Brodtól dél felé. Hogy ez a Lofcsa közelebb esett Magyarország határához, mint Jajcza, kitűnik Szeád-eddin alábbi szavaiból.

sát könnyítse meg és hárítsa el a veszedelmet az iszlám birodalmáról.

Musztafa bég tehát kitünő atyja engedélyét irányadóúl véve, elindúlt a szent harczra. Minthogy pedig Lofcsa vára mocsaras helyen épült s híd nélkül egyik háztól a másikhoz sem lehetett menni, ostromlásakor a harczosok sokat fáradtak és szenvedtek. Az út egyenesítése végett töméntelen sok földet hordtak, az árkokat betöltötték és úgy rohanták meg a várbeli átkozottakat. A harczvágyó hősök rettenthetetlenül másztak föl minden oldalon a falra és bástyákra, az ellenséggel szembeszállva harczoltak és isten segélyével elfoglalták a várat. A várbelieket karddal leöldösték, a házaspárokat és gyermekeket foglyokká tették. A tévelygő csapat fenyítése végett a leölteknek füleit levágatva és kötélre fűzve atyjához küldötte. Ezután vitézséggel és eszélyességgel *Bruszdsa*[1]) várát is elfoglalván, töméntelen zsákmánynyal visszatért atyjához.

(XXXIII.)

— — — — — — — — — — — — — — — —

Az említett évet követő legközelebbi 908. esztendőben[2]) Magyarország királya szokás szerint egy nagy csapat kiséretében élelmi szert küldött *Jajcsa* várába. Az iszlám határának védőbástyájaként szereplő Iszkender pasa, mihelyt e dologról értesűlt, ismét elküldte azt a fiatal oroszlánt válogatott sereggel, hogy a tévelygő csoportot sötét éjjel verje szét. Musztafa bég pedig 400 derék bajtárssal a gonosz életű ellenséghez sietett, úgy hogy öt napi útat egy éjjel tett meg s úgy teljesítette kötelességét, hogy éjjeli támadással folyamot csinált a magyarok kiontott véréből.

(XXXIV. 2 : 238.)

Békekötés I. Szelimmel.[3])

Mihelyt az egyeduralomnak és a megérkezésnek híre elterjedt a világ részeibe, úgy a hitetlen, mint a moszlim fejedelmektől követek érkeztek ajándékokkal, a trónralépéshez szerencsét kivánni és hódolatokat nyilvánítani.... Bogdán, Iflak és Venedik bégjeitől is számtalan ajándék

---

[1]) Talán *Pratsa* a hasonló nevű folyócska mellett, mely a Drinába ömlik.

[2]) 908. = 1502. július 7.—1503. június 25.

[3]) T. i. 1513-ban. A szultán Drinápolyban van.

érkezett a meghatározott adón kivül. *Magyarország* királya a boldogult Bajezid szultán békeokmányán alapuló előbbi szerződés megújítása végett, az előkelő hitetlenek közül egy gazdagon öltözött tisztátalant bocsátott a fényes portára a megszabott adóval s ezen kivül a képzelet erszényébe nem férő pénzt és ezüstedényekből álló ajándékokat küldött. A szultán, hogy a háládatlan pogány szivében félelmet gerjeszszen, a követet börtönbe vettette.

(XXXV. 2 : 379.)

Jajcza ostroma 1517-ben.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Az említett év Zil-kade havának 23-ik napján[1]) Szulejmán szultánfi székhelyéről[2]) hírnök érkezett[3]) és jelentette, hogy Magyarország királya föllázadván, jogtalanul kinyújtotta kezét az istentől őrzött birodalomra, s hogy a harczban Izvornik bégjének, hadsi Musztafa bégnek, szent lelke a vértanúk lelkeinek körébe szállott.

[1]) T. i. 923. év deczember 7-én, — nem pedig decz. 15-én, mint Hammer hibásan számítja (II. 670).

[2]) Drinápolyból.

[3]) Damaskusba, hol akkor a szultán tartózkodott.

— ——— -

V.

Kemálpasazáde.

Mohács-náme.

»Sírba szálltak az összes tudományok«, — mondá egy arab chronogram Kemálpasazáde halálakor. »Oda az írói művészet!« — így hangzott a felirat koporsóján. S a kortársak valóban aligha jellemezhették volna találóbban a férfiút, kit röviden ismertetni akarunk.

Kemálpasazáde, vagy teljes nevén: *Ahmed Semsz-eddin bin Szulejmán ibn Kemál pasa,* régi előkelő s hires családból származott. Drinápolyban született a XV. század második felében, 1483 körűl. Atyja, Szulejmán, gazdag és tekintélyes bég volt II. Mohammed alatt s Ibrahim pasa nagyvezírrel több hadjáratban részt vett. Kemálpasazáde is a katonai pályára készűlt, — egy véletlen eset azonban, melynek még egészen fiatal korában, II. Bajezidnek 1499-ki lepantói hadjárata alkalmával, volt szemtanúja, más irányba terelte az ambitióval telt ifjút. »Ősei az oszmán birodalom emírjei közé tartozván, ziámetet és timárt birtak s nagy tiszteletet és befolyást élveztek; ő azonban a maga képzése czéljából odahagyván a ziámetet, tanulni kezdett Molla Lutfitól, Khátibzádetól és másoktól«, — írja róla Dsemáleddin.[1]) Az életpálya megváltoztatásának oka nagyon jellemző Kemálpasazádera nézve. Az 1499. évi hadjárat alkalmával ugyanis egy ízben a nagyvezír sátorában volt atyjával

[1]) Ajine-i-zurafa 11—12. levél.

együtt, mikor belépett Ahmed pasa, Evrenosz bég fia, a birodalom legtekintélyesebb pasáinak egyike s kiváló tisztelettel fogadtatott. Nem sokára jött egy igénytelen, kopott ruhájú férfi, a nagy tudományú *Molla Lutfi*, kit a nagyvezír még nagyobb kitüntetéssel fogadott s feljebb ültetett, mint a hires Evrenosz bég fiát. Mikor a gyermek-ifjú látta, hogy a napi 30 aszper fizetésből élő müderrisz nagyobb megtiszteltetésben részesül, mint a birodalom egyik első pasája: rögtön elhatározta magában, hogy a tudományos pályára lép. S valóban visszatérvén Drinápolyba, tanítványa lőn Molla Lutfinak, majd Khátibzádenak, a ki II. Mohammednek is tanítója (khodsa) volt.

Miután elvégezte tanulmányait, ő is tanárkodott, előbb Drinápolyban, később Üszkübben, majd ismét Drinápolyban. Azután drinápolyi kádi lőn; I. Szelim pedig anatoliai káziaszkerré nevezte ki s ilyen minőségben követte a szultánt az 1516—1517. évi egyiptomi hadjáratban, mint egyik legkedvesebb és legbizalmasabb embere. Szelim szultán a hadjárat után — rágalmazókra hallgatva — letette állásáról és Drinápolyba küldte, hol naponként 100 aszper honoráriumot kapott mint a Dar-ül-hadisz, majd Bajezid collegiumának igazgatója. Végre 1526-ban, a magyarországi hadjárat előtt, sejkh-ül-iszlámmá nevezte ki a nagy Szulejmán. E legmagasabb állásában olyan bölcseséget és igazságszeretetet tanúsított, hogy kortársai a következő epithetonokkal ruházták fel: »az emberiség és szellemvilág muftija, a fetva tengere, a vallásosság bányája, a törvény csillaga, az orthodox nép sejkhje, a hívők igazgatója, a vallás ékessége, a hagyományok koronája«. Meghalt 1534. április 16-án, körülbelül 52 éves korában.

Kemálpasazáde egyike volt a legnagyobb tudósoknak, a kiket az oszmán, illetve a mohammedán irodalom története felmutathat. Jártas és munkás volt a tudománynak csaknem minden ágában: törvénytudós, philologus, philosophus, historikus, államférfi, költő, stilista. Dsemál-eddin azt írja róla, hogy »az összes tudományokat ismerte, még pedig mindeniket alaposan; nincs tudomány-ág, melyet előbb ne vitt-, vagy legalább a melyben jártas ne lett volna, — mint

ezt fenmaradt kitünő művei bizonyítják.« Valóban egész sereg, igen különböző tárgyú munkát írt: korán-magyarázatot, jogit, philosophiait, nyelvészetit, szónoklatit, történelmit, költőit stb., — három nyelven: törökűl, arabúl, persáúl. Dsemál-eddin szerint a különböző szakokban húsz kötetre menő nagyobb munkát és száznál több, kisebb-nagyobb értekezést, tanulmányt stb. írt. Költői művei között legnevezetesebbek a persáúl írt »Nigarisztán« (Képcsarnok), mely a híres persa költő, Szâdi »Gulisztán«-jának az utánzata, és a »Juszuf és Zulejka« czímű romantikus költemény.

A mi különösebben történetírói működését illeti, I. Szelim szultán — Mujidzáde anatóliai kázi-aszker ajánlatára — még fiatal korában, drinápolyi tanársága idejében, megbizta az oszmánok történetének törökűl megírásával, a mint előbb ugyanannak persáúl leendő megírásával Idrisz lőn megbizva. Hogy e nagy feladat végrehajtásához kedve legyen s a munkálkodás közben változatosságot is élvezzen, megengedtetett neki, hogy majd Szófiában, majd Dubnicsában tartózkodjék s valószinű, hogy ekkor és ez okból helyeztetett át Üszkübbe is müderrisznek. E munkájáról azonban csak Dsemál-eddin után van tudomásunk, a ki azt mondja, hogy Kemálpasazáde egy *»Tárikh-i-ál-i-Oszmán«* czimű igen kitünő könyvet írt csagataj nyelven, melynek tartalma 699—895-ig, vagyis 1300—1490-ig terjed. — Anatóliai kázi-aszker korában, az 1517-ki egyiptomi hadjárat alatt fordította le I. Szelim megbizásából Dsemál-eddin Tangriberdinek Egyiptom történetét tárgyaló arab munkáját s a szultán ezen az úton ismerkedett meg a meghódítandó ország történetével.

Bizonyára az imént említett s 1300-tól 1490-ig terjedő könyvének folytatása az a másik munkája, mely nyugoton is ismeretes — kétféle alakban, a mennyiben az egyik példány Szulejmán trónraléptétől, vagyis 1520-tól 1526-ig terjed szintén »Tevárikh-i-ál-i-Oszmán« czímmel, a másik példány pedig — melynek czíme »Szultán Szulejmán hazretlerinin̄ Mohács-tárikhi«, vagy más helyen: »Gazevát-i-Mohács-i-szultán Szulejmán« — csak az 1526-ki hadjára-

tot beszéli el.[1]) Ez a kétféle példány eredetileg valószinűen egy munka volt (legalább erre mutat az a körülmény, hogy az alább közölt »Mohács-náme« egy helyén Belgrádnak 1521-ben történt elfoglalására — tehát a másik példányban tárgyalt eseményre — ilyen kifejezéssel hivatkozik: »az *előbb* elbeszélt módon«, — nem pedig így: »egy másik munkámban elbeszélt módon«); s csak később szakíthatták el és másolhatták le mint külön könyvet az 1526-ki hadjáratot tárgyaló részt. Az így egységes munkának föltételezett s 1300-tól 1526-ig terjedő »Tevárikh-i-ál-i-Oszmán« tartalmában azonban 30 évnyi hézag mutatkozik 1490-től 1520-ig; hogy ennek az időszaknak történetét is megírta-e Kemálpasazáde vagy nem: arról nincs tudomásunk.

Kemálpasazáde történeti munkájából az utolsó részt, az 1526-ki magyarországi hadjáratot tárgyaló »*Mohács-námet*« kapják itt fordításban történetíróink. E munka valódi elegantiával, a keleti ember phantasiájához és izléséhez mért stilusban van megírva, abban a II. Bajezid korával kezdődő művelt stilusban, mely a persa és arab irálynak utánzata vagy keveréke; olyan nyelven, melynek alkotó részei között legkevesebb számmal vannak az eredeti török szavak és kifejezések; s olyan előadásban, melynek prózáját minduntalan hosszabb-rövidebb versek szakítják félbe s melynek prózai részletei is sok helyen inkább verses előadásnak mondhatók. Alig hiszem, hogy a keleti írók között volna még egy másik, a ki ily nagy mértékben ura volna a nyelvnek, a ki ennyire kénye-kedve szerint tudna bánni a szavakkal, kifejezésekkel, szólásmódokkal gondolatainak és képzelete játékainak megnyilatkoztatásában. Ezért írta és méltán írhatta koporsójára Száti, a költő, hogy »oda az írói művészet!« De ez, a keleti emberre nézve a legnagyobb mértékben élvezetes és dicséretreméltó stilus-sajátság reánk nézve természetesen egészen el van veszve, mert a mi nyelvünkön, a mi nyugoti irályunkon ezt nem lehet visszaadni.

Maga Kemálpasazáde nem vett részt az 1526-ki hadjáratban, tehát másoktól vette értesüléseit. ***Forrásait*** sehol

[1]) Mind a kettő a bécsi császári könyvtárban, amaz Hist. Osm. 46a., emez Hist. Osm. 46b. szám alatt.

sem nevezi meg; a Bevezetés végén is csak annyit mond, hogy e hadjárat történetét »megbizható szemtanúk közlése alapján« beszéli el. S ezenkivűl még csak a 37. fejezetben hivatkozik »hiteles szavú emberek«-re. De ha nem is utal egyenesen valamely írott kútfőre, összehasonlítás útján megtudhatjuk, hogy előadása a leghitelesebb forráson, t. i. Szulejmán Naplóján alapszik, melylyel nemcsak a dátumokra, hanem az egyes napokon és állomásokon történt eseményekre nézve is tökéletesen egyezik, úgy hogy munkájának váza tulajdonképen nem egyéb, mint Szulejmán Naplójának tartalma. A Naplóban nem található adatok és részletek aztán azoktól a bizonyos »hiteles szavú szemtanúk«-tól erednek. Kemálpasazádenak, magas állásánál és összeköttetéseinél fogva, mindenesetre módjában állott, hogy az eseményekről a leghívebben értesüljön.

Az itt következő fordítás alapjáúl *Pavet de Courteille* kiadása szolgált, mely 1859-ben jelent meg Párisban ilyen czímen: »Histoire de la Campagne de Mohacz, par Kemal Pacha Zadeh, publiée pour la première fois avec la traduction française et des notes«, — még pedig azon egyszerű okból, hogy ez a kiadás öt különböző kézirati példány összevetésén alapszik s így mindenesetre megbizhatóbb, mint ha a létező példányok közűl egy valamelyik után indultunk volna. A kézirati példányok, melyeket Pavet de Courteille a szöveg megállapításához használt, a következők: 1. A *drezdai* könyvtár 95. számú kézirata, mely dátumtalan ugyan, de az írásmód és orthographia eléggé mutatják, hogy majdnem egykorú a szerzővel, tehát ezt vette alapúl a fordításhoz s ennek adott előnyt az olvasásban. 2. Egy 1581-ből való kézirat *Párisban* az »Ecole des Jeunes de langues« könyvtárában. 3. A *drezdai* könyvtár 103. számú kézirata, mely szintén dátumtalan, de az írásmódból itélve, sokkal későbbi másolat, mint a két előbbi. 4. és 5. A *bécsi* császári könyvtár H. O. 46a és H. O. 46b számú kéziratai, melyeket Behrnauer útján hasonlított össze a többiekkel.

Pavet de Courteille e műve: egy török író munkájának *szöveg-kiadása,* ellátva fordítással és magyarázó jegyzetekkel, és készült azok számára, a kik meg akarnak ismer-

kedni a török nyelvvel és a török históriai irodalommal. Az én czélom, illetőleg e vállalatnak czélja egészen más; én tehát nem fordíthattam *úgy* és *mind azt*, a hogyan és a mit Pavet de Courteille fordított. Neki mindent le kellett fordítania a munkából, még pedig — a mennyire a franczia nyelv természete megbírta — lehetőleg szószerint, a semmit nem mondó dagályos és csak keleti ember által érthető és élvezhető, tisztán a stilus sajátságából kifolyó részletekkel együtt. Én ellenben elhagytam az e kategoriába tartozó helyeket; mellőztem az olyan prózai részeket és azokat a verseket, melyek voltaképen ugyanazt mondják — kissé más formában, más szavakkal — a mi már az előző sorokban ki volt fejezve s melyek, mint reánk nézve teljesen fölöslegesek, bátran elhagyhatók, a nélkül, hogy az előadásban hézagok támadnának s a nélkül, hogy az 1526-ki hadjárat történetéből csak a legjelentéktelenebb adat, vagy részlet is kimaradt volna. De némelyeknek, úgy hiszem, még az is sok lesz, a mit megtartottam a fordításban. — A ki e fordítást Pavet ed Courteille-éval összehasonlítja, azt fogja látni, hogy én több helyen máskép, más értelemben fordítottam le az illető mondatot részben, vagy egészben. Ez eltérésekre vonatkozólag azonban fentartom az én fordításom helyességét s a franczia fordító tévedései közűl a fontosabbakra rá fogok mutatni az illető helyeken.

Kemálpasazáde.

(I. 9. lap.)

Ez a fejezet a hadi készülődésről és a hadsereg fölszereléséről szól.[1]

A hidsre 932. évében,[2] e szerencsés esztendő első felében, a világhódító szultán fölemelte a fényes hadjárat zászlaját, hogy hatalmas karjával kitépje a gonosz hitetlenség erős gyökerű fáját az iszlám rózsaligetének mellékéről. Egy pompás hadsereg élén megindulván a bárhol található ellenségek fölkeresésére, az volt a szándéka, hogy a gonosz fajzatú ellenségnek és a tévhitnek haszontalan testéről, kemény harcz és küzdelem segélyével, lerántsa a fenmaradás díszruháját. A szerencsétlen *Engürúsznak* gonosz királya a feslett életű gyaurok trónon ülő fejedelmei közt egyik leghatalmasabb volt s katonáinak számánál és hadi szükségleteinek mennyiségénél fogva egyik első helyet foglalta el az erős hadsereggel bíró gyaur országok fejedelmei között. A gonosz természetűeknek tévelygő fejedelmei már több izben találkoztak a csatatéren a szent harcz oroszlánjaival s ott harcz és küzdelem közben tépték s marczangolták egymást. Bár országukat lázongó népek környezik, tekintélyes kormányzóik erős kézzel szoktak kormányozni. Az oltalmuk alatt élő népre igen nagy gonddal vannak. A tüzes kemény nyakúaknak orrát még nem törték be a buzogány súlyos csapásával, ezért nem hajtottak fejet és nem adták nyakukat a hódolat igájába. Hevességük oly metsző, mint

[1] Az eredetiben megelőzi e fejezetet a Bevezetés és az első fejezet. A szerző a Bevezetésben istent, a prófétát és az oszmán uralkodóházat s főkép az uralkodó szultánt, I. Szulejmánt, dicsőíti. Az I. fejezetben elmondja versben, hogy a szultán 1526-ban hadat indított Magyarország ellen s festi e győzelem dicsőségét; majd prózában visszapillantást vet az oszmán birodalom keletkezésére és emelkedésére — Ertogrultól fogva.

[2] 932. = 1525. október 18. — 1526. okt. 7.

a kifent kard és tőr, erejök hasonló a kovács üllőjéhez, melyet nem lehet széttörni. A rabszolgaság szégyen igáját még nem ismerték s azért nem voltak készek bemenni az adófizetés biztos menedékhelyébe. Azonban Szulejmán, korának Salamona, azt tervezte, hogy az ördögfajzatú és Ahrimán természetű nyomorultaknak hatalmát megtöri, szerencséjöknek erős gyökerű fáját kivágja, hatalmuk szilárd falát zúzó ágyúkkal lerombolja.

A Duna és Száva között van egy szép tartomány, mely — minthogy e két folyó közt terül el — *Szerém szigetének* neveztetik s éghajlatának kellemességéről és földjének termékenységéről híres.

Vize kellemes és jó izű,
Levegője illatos, mint a mosusz.

Ez boldogult *Jildirim Bajezid* khán idejében elszakíttatván a szerencsétlen hitetlenek országától, az iszlám területéhez csatoltatott és e nagy tartomány lakói adót fizettek a nevezett uralkodónak. Fejedelmük Lázországának királya, a *deszpot*, volt s miután uralkodásának erős vára leomlott, a nyomorultak a világhódító oroszlánnak körmei közé kerültek. Később, mikor Timurnak mennyköve lesújtott, e tartomány lakói megszegték frigyüket és földjök ismét a hitetlenség tanyája lőn. Alig tisztíttatott meg e szép tartomány földje a harczi kard tüzével, már ismét a bálványimádás szenynyével telt meg.

Ismét a hitetlenség homálya födte be,
Újra tele lőn a bálványimádás szennyével.

Szulejmán emír és *I. Mohammed* szultán idejében a legnagyobb zavar következett a birodalom állapotában és a szultánság ügyeiben. A bágyadtság e napjaiban nem volt alkalmas idő a haladásra. A régi terület megtartásának és a veszélyektől való óvakodásnak feladata miatt nem fordíthatták gondjokat ama vidék felé.

Murád szultán gházinak szultánsága idejében sem hajtottak fejet ama szép tartománynak ördögi fajzatú nyakas lázadói. A gonosz királynak hegyi patakként özönlő hada feltartóztatás nélkül több izben átkelt a Duna innenső oldalára és hősiesen megütközött a harcztéren az iszlámnak győzelmes seregével. A várnai mezőn és a koszovai síkon azonban a gonoszsággal telt felfuvalkodottak, kik a harcz tüzét meggyújtották, szomorú véget értek s az általok szított tűznek magok lettek áldozataivá.

A boldogult *II. Mohammed* szultán, miután az ismeretes módon elfoglalta Kosztantinie erős városát és a maga dicső-

ségét az egekig emelte, terve gyeplőjét az említett ország felé irányozta, a győzelem reményének fakadó bimbójával szivében. Trónra léptétől uralkodásának és életének végéig az volt a vágya, hogy azt, mint fölékesített menyasszonyát, keblére ölelhesse. Azonban a nevezett tartomány ez uralkodónak idejében a magyarok pártfogása alá került, a kiknek híre az emberiség minden nemzetéhez eljutott. Az említett nyomorultaknak olyan királyuk volt, a ki hatalomban *Kauszszal* [1]) vetélkedett s e gonosznak olyan bégjei, kik bátorságban fölértek *Tuszszal*; [2]) ezen kívül jól fölszerelt és hangya sokaságú seregei, melyek országuk széléhez közel sem eresztették az ellenséget. Valahányszor szemben álltak a harcztéren, mind addig tépték és marczangolták egymást, míg a közöttük levő, Dsihunhoz [3]) hasonló Duna vize a vértől rózsaszinűvé nem változott. A nevezett uralkodónak szultánsága is véget ért a nélkül, hogy az említett tartomány meghódíttatott volna.

Azután az igazságos *II. Bajezid* szultán uralkodása következett, a kit a zsarnok sors változandósága arra kényszerített, hogy a gonosz tervű ellenségek irányában szinlelt barátságot mutasson s mivel öcscse, Dsem herczeg, a hitetlenek országába futott, ő kénytelen volt elhalasztani a harczot a gonoszokkal s az akadályok elhárítására és nehézségek megszüntetésére fordította gondját. Hosszú idő elfolyása után csakugyan elháríttatott az említett baj. Azonban Isten végzéséből egy más baj állott elő; mert alig aludt el nyugoton a gonoszság tüze, keleten föltámadt a lázadás szele, mely a föld hajóját annyira megrázkódtatta, hogy Arabból, Adsemből [4]) és Dilem [5]) lakóitól eltünt a nyugalom. Erzendsánban [6]) egyszerre csak egy tévelygő lépett föl s kitűzte a lázadás zászlaját, mire Azerbajdsán tartományában felütötték fejöket a kizil-basok, [7]) a mint kinőnek a tulipánok a virágos kertekben. Egy ardebili [8]) sejkh fia, Iszmail sah ugyanis az eretnekség útjára térvén, kitűzte a féktelenség zászlaját és másokat is tévelygésre csábított. Mindig attól lehetett tartani, hogy ez a lázadó a gonosz csőcselékkel s hegyi

[1]) *Kausz* a Kejanidák családjából való király, Kej-Kobad fia és Kej-Khoszru nagyapja.
[2]) *Tusz* híres persa hős (a Sahnameban).
[3]) *Dsihun* = Amu-Derja, Oxus.
[4]) *Adsem* = Persia.
[5]) *Dilem*: város Persia Gilan tartományában.
[6]) Város Erzerum közelében, ettől délnyugotra.
[7]) *Kizil-bas*-nak (veres fejű) nevezi a török a persát.
[8]) Ardebil város Azerbajdsán tartományában, Tebriz és a Káspi-tenger között.

patak módjára rohanó vitéz lovassággal váratlanul e tájakra üt. Ez okból kénytelen levén a boldogult uralkodó egyéb teendőket elmellőzni, szüntelenűl azzal volt elfoglalva, hogy a birodalomban levő féltett helyeket megerősítse s a lázadónak megsemmisítésére és társainak kiirtására készüljön.

E szultánt az uralkodásban kitünő fia, Sziria és Kahira meghódítója, Arab, Adsem és Rum fejedelme, a boldogult *Szelim* khán követte. Harczi paripájára ülve, mindig erős vágya volt arra, hogy mint a szent harcznak magasröptű sólyoma, lecsapjon a gonosz gyaurok országába vadászni, azonban a sors nem kedvezett neki . . . .
E világhódító uralkodó egészen a keleti tartományok és Algir meghódítására szentelte magát s ezért a harcz tüze nem lobbanhatott föl a moszlim harczosok és a nyugoton lakó hitetlenek között . . . .

A mint az uralkodás sora a szerencsés *Szulejmánra*, korának Salamonjára, került, a világ nyakasai mind fejet hajtottak ellenállhatatlan parancsára. Mihelyt trónra lépett, azonnal a gonoszmivű hitetlenek országának meghódítására fordította figyelmét s a gonoszokkal vivandó harcz felé irányozta hadjáratának kantárszárát. Az előbb elbeszélt módon az isteni gondviselés a kőből épűlt igen erős Belgrád várához vezette őt, melyet erős harcz után elfoglalt. Innen átkelvén Szerém szigetére, portyázókat küldött a gyaurok országába. Ekkor a harczi paripák patkóinak nyomai azon a földön maradtak mint jegygyűrűk, melyeket a hősök a győzelem menyasszonyának adtak, eljegyezve magoknak ezt a tartományt. A föntebb említett évben elkészűlvén a hit harczosainak menyasszonyi ajándéka, a kard volt az az ékesen szóló pap, a mely az új párt összeeskette.

Átment a szerémi szigetre s vadászta a győzelmet,
Paripája patkójának nyomát hagyta a győzelem jegygyűrűjéül.
Mikor e jegygyűrüt a győzelem menyasszonyának újjára húzta:
Tudtam, hogy nemsokára meghódítja azt az országot.
Kardján, mely a diadal menyasszonyának ágyasháza,
Visszatükröződött a győzelem istennője arczának fénye.

(II. 18.)

Elökészület a Magyarország ellen indítandó hadjáratra.

A mint a szerencsés és győzhetetlen szultán elhatározta, hogy az átkozott királylyal szembeszállva megküzd e régi gyülöletes ellenséggel: először meghagyta az emírek legfőbbjének, a vezírek elsőjének, a hadrendező és Aszaf

bölcseségű [1]) Ibrahim pasának, hogy minél előbb tegye meg a szükséges előkészületeket a nagyszerű hadjáratra. Ennélfogva madárröptű és szél gyorsaságú hírnökök küldettek úgy a közelben, mint a távolban levő bégekhez, hogy készítsék csapataikat, szereljék föl tökéletesen a szükséges fegyverzettel s legyenek készen az elindulás perczére.

Így rendeletek érkeztek az anatólii és rumilii tartományokban levő szerdárokhoz és szipeszalarokhoz s a szerencsés szultánnak a hadjáratra vonatkozó megmásíthatatlan parancsa értesükre esett az egész birodalomban levő rettenthetetlen hősöknek. Az arábiai emíreknek az a parancs küldetett, hogy az egyiptomi, damaskusi és aleppói seregekkel maradjanak helyükön, hogy ha az országban a lázadás szörnyetege felütné fejét, azonnal végezhessenek a gonoszokkal csillogó kardjaik segélyével. A rumi tenger partjaitól s Vahattól és Barkától Szaidig, meg a Nilus környékén levő helytartókhoz, továbbá a dseddai, zebidi, ádeni és jemeni hákimokhoz s a többi, tengermelléki szerdárokhoz rendeletek küldettek, hogy a tartományok és kikötők biztosságát minden módon és eszközzel tőlük telhetőleg fentartsák. A két szent város [2]) szolgái parancsot kaptak, hogy a világ minden részéről és az emberek minden osztályából búcsúra menőket oltalmazzák a veszélyes útakon és helyeken, hogy személyük és vagyonuk biztosítva legyen mindennemű háborgatástól. A Hedsazban és Taifban lakó igazhivő törzsek főnökeinek — a kik a tisztaság csuháját viselik s késön-korán az engedelmesség temploma körül járnak — meghagyatott, hogy a pusztaságon tanyázó s a pusztítás szelét támasztó gonosz csoportnak megsemmisítésére mindent elkövessenek, hogy szomszéd és idegen, otthon és útban, a veszélyektől biztosítva legyen s nyugalmat és békét találhasson.

Az iszkenderijei,[3]) rodoszi, gelibolii és kalatai kapudánokhoz az a parancs érkezett a portától, hogy a hajóhadat fölszerelvén czirkáljanak a tengeren és vigyázzanak, hogy a frenkek valamely oldalról támadást ne intézzenek; s ha bármely helyen, akár parton, akár szigeten észrevesznek harczra kész gonosz lázadókat, rájok támadva kiméletlenűl semmisítsék meg őket.

A kurdisztáni szerdárok, az ámidi, mardini, s a többi diarbekri kormányzók parancsot kaptak, hogy maradjanak

[1]) Aszaf: Bölcs Salamonnak állítólagos vezére. Előbb már megjegyeztem, hogy török íróknál az uralkodó szultán: korának Salamona, a nagyvezír pedig korának Aszafja.

[2]) T. i. Mekka és Medina.

[3]) Iszkenderie = Alexandria.

helyeiken féken tartani a tartományokban levő lázongókat s biztosítani a veszélyes útakat, hogy az utasok biztosságban, kár nélkül járhassanak. A Frát [1]) folyó melléki váliknak meghagyatott, hogy a folyammelléket ne hagyják védetlenűl, hanem mindig harczkészen álljanak tartományaik összes katonaságával. Az Elbisztán és Meras hegyvidékén lakó nagy számú turkománok hőseihez és a zulkadri rettenthetetlen emírekhez olyan parancs ment, hogy a félelmes helyeken a veszély pillanatában minden erejökkel kitartók és állhatatosak legyenek. A tarabezuni, kumakhi és erzendsáni szerdárokhoz s Ermenie [2]) és Gürdsisztán [3]) tartományában levő vérontó és lélekölő hősökhez szigorú parancs küldetett, hogy ez oroszlánok maradjanak veszteg barlangjaikban s kardjokat tartsák hüvelyében.

A Rumban levő bégeknek meghagyatott, hogy az amásziai, tokati, nikszári és karahiszári csapatokat teljes hadi készletben gyűjtsék össze Szivasz mezején, azért, hogy ha a föntebb említett határvidéki kormányzóknak ne talán szükségük volna segédcsapatok támogatására, haladéktalanúl teljesíthessék a segélyadást. Ha ama tájakon egy nyomorúlt gonosz tervű háborút támasztva rablásával és dúlásával háborgatná a nyugalomban levő pór népet: az említett hadverők olyan sebességgel, minővel a felhők szállanak s minővel a villám szokott lesújtani, siessenek a gonosztevők leölésére és megsemmísítésére. Rendelet ment a Ramazanli és más törzsekből Adanában, Tarszuszban és Csukur-Abad kerületében levő igen hatalmas és tekintélyes, bég czímű főnökökhez, továbbá a Bikrasz és Bulgar [4]) hegyekben lakó szám nélküli Verszak törzs jeleseihez, hogy a legnagyobb éberséggel őrködjenek és gondoskodjanak.

Karamánnak okos és tapasztalt kormányzója, Khurrem pasa, rendeletet kapott, hogy a nevezett tartományt benn és kívül gondosan oltalmazza, tegyen hadi készületet; a védelme alatt levő törzseket, a turgudokat, bajberdeket és verszakokat vegye magához s a vilájete zászlója alá tartozó bégeket és ezek csapatait összegyűjtvén, ez óriási sereggel menjen Kajszárije mezejére és ott tartózkodják.

Az iflaki vajvodához, a bogdáni bánhoz és a Krim tartományában s Desti-Kipcsakban uralkodó Szeádet Giraj khánhoz szélgyorsaságú futárok mentek, a kik hírül vitték

---

[1]) Euphrates.
[2]) Armenia.
[3]) Georgia.
[4]) A Bikrasz hegy Antiochiától északra, a Bulgar hegy pedig Koniatól keletre, Karabinar és Eregli között.

az említett fejedelmeknek a világbiró szultán magas divánjában hozott, már említett határozatot s tudatták velök annak áldásos eljárását és győzelemmel végződő elindulását. A szerencsés szultánnak ama végvidékeken uralkodó jeles fejedelmekhez küldött megmásíthatatlan parancsa úgy hangzott, hogy a legnagyobb buzgalmat fejtsék ki a kormányzásuk alatt lévő tartományok hadseregének kiállításában, azt teljes fegyverzettel s egyéb hadi készlettel tökéletesen fölszereljék és mindenben pontosan szabják magokat e legmagasabb parancs értelméhez.

(III. 22.)

A tatár sereg leírása.

Az említett Szeádet Giráj — ki a világhódító Dsingiz fényes családjából való — olyan módon lőn koronás fejedelemmé, hogy fejet hajtott a szerencsés szultán trónja előtt; elfogadván véduraságát, ezzel megszerezte szerencséje tőkéjét, a tisztelet legmagasabb fokára emelkedett s a magasság egén hírnevet talált. Trónja a tengely, mely körül az ég forog; hadserege mint a csillagok, melyek éjjel-nappal mozognak; sátora rózsaszinű felhő, függönye a pusztaságon látszó délibáb. Katonáinak mennyisége felülmúlja a megszámlálhatóság határát, többen vannak a homokszemeknél, a hangyáknál és esőcseppeknél; aczéltermészetűek; mozgásuk olyan, mint a szélé és vizé; erejök mint Ahrimáné; igazi ördögi fajzatok. Útközben nincs szükségük élelmi szerekre: a mi féle vad nyilaik hegyére akad, azt eszik. A pusztaságon mint a szélvész rohannak és sem magok nem fáradnak el, sem lovaik nem izzadnak. Hátas lovaiknak sem patkóra, sem szegre nincs szükségük. Az enni való hús elkészítésére sem üst, sem nyárs nem kell nekik. A folyókon átusznak, sem hajót, sem hajóst nem keresvén. A pusztaságon lóháton utaznak, de sem takarót, sem takarmányt nem visznek a lovak számára. Birkabőrt hordanak magukon, de maguk farkasok, kik a harcz hegységében tanyáznak. Minden vadállatot és madarat, elevenen és döglötten, megesznek.

Testük erős alkotású, mint a Herman [1]) falai, melyet

[1]) *Herman* némelyek szerint egy kastély neve, melyet az özönvíz korában Énokh próféta épített a tudományos könyvek megőrzése végett; mások szerint egy vár Egyiptom határán, melyet egy régi egyiptomi király építtetett. — Az egyiptomi pyramisok neve arabúl *herem*, tehát nem lehetetlen, hogy ez a *Herman* csak e *herem* szónak többes száma: *heremán*.

az évek forgása nem visel meg; fogaik egytől-egyig épek, mint a gyöngyök a kagylóban; egynek arcza sem lesz haloványnyá, mint őszszel a fa levele. A hónapok folyásával szemük fénye nem fogy el, miként a napé és holdé; az évek súlya alatt nem lesz görbe a derekuk, miként az égboltozat. Száz éves korukban is olyan fényes az arczuk, mint a csillogó kard; hetven éves korukban is olyan élesek a szemeik, mint a nyil hegye s úgy világítanak, mint az égő tűz lángja. Tekintetük zordon és hideg, a milyen a sziklákkal meredező hegység, vagy a befagyott folyamok jege.

Szakál nem nő álluk körül,
Hogyan is sarjazna fű a jég hátán?
Szemeik olyan aprók, mint a parányok,
Arczuk olyan nagy, mint a paizs.
Homlokuk mint a hegységben felmeredő szikla,
Fejök mint a sikságon emelkedő magas hegy.

(IV. 23.)

Toldalék az előzőkhez és bevezetés a következő történethez.

A föntebb részletesen elszámlált tartományokban állomásozó bégeken kivűl a többi harczias és tapasztalt emírek s győzhetetlen csapatok azt a parancsot kapták, hogy jelenjenek meg a szultáni táborban. A felséges szultán személye körűl levő és magas udvarában tartozkodó környezetnek, lovasnak és gyalogosnak, rabszolgának és szabadnak meghagyatott, hogy készítse fegyvereit és egyéb hadi eszközeit.

A birodalom ügyeinek vezetése végett a világos elméjű Kászim pasa hagyatott Kosztantiniében, a ki — mikor a kegyelem örökké való osztogatója az emberek osztályrészeit szétosztotta — különös kegyből a legszebb tehetségeket kapta ajándékúl s a ki elméjének fényével, mint égő szövétnekkel, a legnehezebb dolgok sötét éjjelében is világosságot tudott terjeszteni s a nyilvános ügyekről eloszlatta a nehézségek és kételyek homályát. A boldogult Bajezid szultán idejében egyike volt a belső szerájban szolgáló hű és bizalmas szolgáknak; a boldogult Szelim khán idejében az első emírek közé emeltetett, lófarkkal és zászlóval; a szerencsés szultán alatt előbb halebi [1]) és egyiptomi emírré lőn, majd mint Anatoli béglerbégje vezíri ranggal a magas diván tagja; akkor pedig, mikor a világhódító e hadjáratot indította, a tenger parancsnoka [2]) volt.

---

[1]) Haleb = Aleppo.

[2]) Az eredetiben: ***melik-i-derjabar***. Pavet de Courteille e nevezethez ezt a jegyzetet csatolja: »Prince de la mer. Ce titre désigne,

Vele együtt Kosztantiniében maradt Mahmud Cselebi defterdár, hogy ez az állami kincstárt kezelje, a jövedelmet behajtsa, amaz pedig a birodalom ügyeit vezesse. Ilyen módon gondoskodott a rettenthetetlen, Aszaf bölcseségű, országhódító Ibrahim pasa ő fensége a birodalom minden részéről és a társadalom minden rétegéről; és miután a hadi készületek befejeztettek, a nép ügyei elintéztettek és minden akadály immár el lőn hárítva; egy szerencsés napnak egyik áldott órájában kimondatott a megindulás.

(V. 24.)

Ez a fejezet a győzelmes hadjárat okáról szól.

E nagy hadjáratnak egyik oka, többek közt, az az igéret volt, melyet az *Iszpánia* fejedelmének elnyomása alól leendő fölszabadíttatására vonatkozólag kapott Franczia-ország királya, a ki a magas porta irányában vonzalommal viseltetett és barátságot tanúsított. Alamán-ország királya ugyanis — a kinek zsarnoksága miatt panaszkodának a hitetlen nemzetek fejedelmei — a szomszédságában levő országok fejedelmeit elnyomta, hatalmával és erőszakoskodásával megfosztotta őket tekintélyüktől. Országa gazdagságáról és termékenységéről, hadserege pedig vitézségéről híres, úgy hogy benne a leghaszontalanabbak is kitűnő harczosok. Magas termetűek, mint a platán, vagy fenyő, mord tekintetűek és készek harczolni vizen és szárazon. E nyomorultak mindig készek az iszlám híveit megtámadni és istentelen lábaikkal bemocskolni Rumot, az üdv hajlékát és csak kedvező alkalomra s alkalmas pillanatra várnak. A gonoszoknak királya már egy ízben fölemelte a tévelygés zászlaját.[1])

Ugyanis a hidsre 586. évében[2]) kiindulván a távoli Alamán-országból, számtalan hadával úgy özönlött, mint a rohanó hegyi patak s miután átkelt a kosztantiniei tengerszoroson, az útjában talált tartományokat elpusztította és fölégette, Kilids Arszlan szeldsukida szultánt megverte; azután Csukur-Abadot maghaladva Jeruzsálem felé folytatta útját. E szent helyet ki akarta ragadni az iszlám hiveinek

si je ne me trompe, les capitaines de haut bord. Dans l'année 1571 nous voyons le bey de Rhodes, qui n'avait pas su empêcher les Vénitiens de ruvitailler Famagosta, privé de son fanal, insigne distinctif des beys de la mer.«

[1]) A következő sorokban ugyanis elmondja a szerző röviden a *Barbarossa Frigyes* által vezetett keresztes hadjáratot.

[2]) 589. = 1190. február 8. — 1191. január 28.

kezéből és újra bemocskolni a bálványimádás szenynyével; de a mint Antakia[1]) városához érkezett, a halál kardja elmetszette e gonosz lázadó életének fonalát. A kiséretében jött párthívei fölött az ég haragjának számum-szele dühöngött; seregének legnagyobb része elpusztult az éhség, vagy dögvész miatt. A borzasztó nagy tömegből csak igen kis csoport maradt életben és ez, az iszlám híveinek kezei közűl ezerféle bajjal megmenekülvén, a sámi tenger[2]) partján volt nyomorúlt frenkekhez csatlakozott. Így büntette őket a sors gonosz bálványimádásukért!

Van azon ország lakóinak nyelvén »*koroná*«-nak nevezett[3]), nagy tiszteletben álló diadém, melyet a trónon ülő keresztyén fejedelmek közűl azok szoktak viselni, a kik alattvalóik és párthíveik sokaságánál és segítőik nagy számánál fogva kitűnnek kortársaik közűl. Ezt a koronát viselő fejedelmet »*császár*«-nak[4]) nevezik, mely kifejezésnek értelme: »királyok királya és szultánok szultánja«. E koronának és e legmagasabb czímnek viselése Alamán fejedelmeinek kiváltsága volt, ők élvezték e sajátos előjogot, míg a többiek nem részesülhettek e tiszteletben. Jelenleg már rég ideje, hogy Alamánnak az a fejedelme meghalt és élete rózsaligetét elhervasztotta a halálősze. Mivel pedig nem maradt egyenes utóda: birodalma szétfoszlott, hatalmának kivont kardja hüvelyébe szállt és így az azon országgal szomszédos uralkodók közűl *Iszpania* és *Francse*[5]) bégje teljes erejökkel arra törekedtek, hogy a nevezett tartományt elfoglalván saját országukhoz csatolják; mind a kettőjök vágyakozik a korona viselésére és a császárságra. Már több éve, hogy harcz és háború folyik köztük és többször állottak szemben a csatatéren; végre a nyomorult magyarok gonosz királyának segélyével és támogatásával Iszpánia bégje erőt vett Francse bégjén, erőszakoskodása kardjával összetörte annak hadseregét, serege árjával betört országába s várainak és városainak legtöbbjét elfoglalta. A franczia király pedig — miután letöretett erejének karja és leromboltatott hatalmának bástyája — megfutott és egy erős várnak falai közé zárkózott. Ekkor összehíván vezíreit[6]) és tanácsosait, ezek azt a véleményt adták s azt a tervet ajánlották elfoga-

---

[1]) Antakia = Antiochia.
[2]) Sám = Syria.
[3]) Az eredetiben is قرونه *kcrona*.
[4]) Kemálpasazádénál چسار *császár*.
[5]) *Francse*, vagy a későbbi íróknál *Fransze* = Francziaország.
[6]) Az eredetiben is: *vezír*, nem pedig vezér.

dásra, hogy a szultánnak a világ menhelyeképen szereplő magas udvarához folyamodjanak s annak jó indulatával és kegyével igyekezzenek bosszút állni a nyomorult ellenségen.

A nevezett uralkodó elfogadván e véleményt, követet küldött a hatalmas padisahnak a hetedik égig érő divánjához. Izenetének veleje a következő volt: »Dühös ellenségünk győzedelmeskedett rajtunk a nyomorult magyarok gonosz királyának segítségével. Ha a világ szultánja jó indulatánál és kegyességénél fogva támogat bennünket azzal, hogy azt a átkozott segítőt visszatartja és elvonja tőlünk: akkor képesek leszünk megbirkózni ellenségünkkel és lesz elegendő erőnk a gonoszok leggonoszabbikát tönkre tenni. S mi a szerencsés hódítónak kegyességéért lekötelezettjei levén, örömmel hajtjuk nyakunkat a hódolat igájába«.

A dicső és nagylelkű szultán, megindulván e szerencsétlennek és nyomorultnak panaszán, kérelmét elfogadta; a követet pedig, miután diszruhával megajándékozta, megelégedett szívvel és vágya teljesítésével bocsátotta vissza. Tehát azon elv értelmében, hogy a nemeslelkű ember, mikor igér, hű marad szavához s mikor fenyeget, megbocsát; másfelől meggondolva, hogy az igéret teljesítése olyan, mint a szigorú parancs és az adósság megfizetése: hegyi patak módjára rohanó lovassággal átkelt a Száva és Dráva folyókon melyek a tengerrel vetekednek.

Hídat építvén, úgy kelt át a vizen,
Nem ijedt meg sem a víztől, sem az ellenség cselétől.

A hegyi patak rohanású rúmi lovassággal olyan áradat özönlött a nyomorult király országába, mely a földet minden részében megrázkódtatta. A számtalan csapatokkal úgy rohanta meg a dühös ellenséget, mint a tenger hullámai szokták elborítani a föld színét. A nyomorult magyaroknak a páva tollához és menyasszony arczához hasonló ékességű és gazdag országát feldúlván és elpusztítván, olyan üresen hagyta azt, a milyen a tönkre ment ember erszénye és a hegedű belseje. A gonosz királynak pokolra való lelkét az életölő nyil czéltáblájává, seregének egy részét a kard martalékává tette, más részét pedig rablánczra verte és így megtisztította azt az országot a piszkos lelkűek szenynyétől. A vér patakokban folyt mezőn és sikságon, a villám hatású kardok működése miatt. Iszpánia bégjének erős karja eltöretett, hatalmának bástyája leromboltatott. Francse bégje — ki eddig falak mögé zárkózva olyan volt, mint a rab — kijövén várából összegyűjtötte roppant hadát s kiűzte országából dühös és gyűlöletes ellenfelét. S mikor az a meg-

lóikkal elboríták az eget és a földet. A trombiták és harczi kürtök mennydörgésszerű harsogásától viszhangzottak Kosztantinie falai; az érczdobok pörgése elhangzott a földnek minden szögletére s föl a hetedik égig; a csillagok számával vetekedő had által fölvert por pedig eltakarta a napot.

Elől mentek a jaszaulok s a kezükben tartott bottal verték, a kit elértek, rájok kiáltva: »Menj, vagy félre az útból!«

Mert a kit elért, annak ezt mondta: *jürü ja szaul!* [1])
Azért nevezték a csaust *jaszaul*nak.[2])

A városnak útczáiról úgy özönlöttek ki a csapatok, mint a rohanó folyam árja s a Kausz méltóságú szultán hatalmát hirdető dobok pörgése fölhallatszott az angyalok füleibe. Az aranygömbök és félholdak a zászlók csúcsain, a csillogó lándsák és alabárdok, meg a másféle fegyverek csodás látványt nyújtottak és elvették a szemlélők szemefényét. A fehér, vörös, sárga és kék színű zászlók sokasága eltakarta az ég ábrázatát. A szultán előtt mint viharthozó felhők nyomultak a borzalmas hangú elefántok. A terhek súlya alatt, melyeket a lovak, elefántok, öszvérek és tevék vittek, megrendültek a föld oszlopai s a föld lakói közvetlenűl tapasztalhatták e vers igazságát: »Bizony borzalmas valami a földrengés«.[3])

Ilyen, félelmet gerjesztő pompával vonult ki e második Dsemsid Isztambulból, az üdv hajlékából és táborába ment, a hol fel voltak ütve a Saturnusig érő sátrak. A nap sugarai, mint aranyszálakból fonott kötelek, tartották a szultáni sátort, melynek csúcsán a hold ezüstkorongja díszelgett ékességűl. A világ szultánja szolgáinak fényes kíséretében *Halkali-Bunárt* tisztelte meg megjelenésével, a mely már több év óta várt a nemeslelkűségnek e kútfejére s minden tökéletességnek képviselőjére. A szultáni tábor félelmetes nagysága betölté a hegyeket és mezőket; a lovak és öszvérek szikrázó patkói alatt elhervadt a zöldelő rét s kiszáradtak a bugyogó források, csörgedező kútfejek, patakok és folyók.

Miután a hatalmas uralkodó kielégítette az útjában talált szűkölködőket és esedezőket, folytatta útját Bulgárország felé. Folyamként özönlő lovasságával mint a hold

---

1) T. i. »menj, vagy félre!«

2) Ez természetesen csak szerzőnknek költői szójátéka, olyanformán, mint mikor Sárosy Gyula ezt mondja:

A *huszár* név onnan ragadt a huszárra,
Mert egy halálának mindig *husz* az *ára*.

A *jaszaul* származását és jelentését l. a török szavak magyarázatánál.

3) A Koránból vett vers.

minden éjjel más állomáson pihent meg és Redseb hó 21-én [1]) megérkezett Bulgárország székhelyére, *Edirnébe,* a hol mikor tábort ütött a város előtt, a világ diszéül szolgáló szeráj közelében egy gyönyörű mezőn, a szultáni hadsereggel megteltek a város terei és útczái s a folyó környéke. E pihenő helyen néhány napig időzött, mialatt meghallgatta a nép panaszait és elintézte ügyét-baját idegennek és helybelinek teljes örömére és megelégedésére.

Edirnéből elindúlván, néhány napi út után megérkezett *Filibébe,* mely a nagy Szirf országnak egyik régi városa s mely a görög Filikosznak,[2]) a második Zulkarnejn [3]) apjának, székhelye volt. E tartomány mezeit a számtalan csapatok úgy elborították, mint a hegyek csoportja, vagy a tenger árja a föld felületét; s a Merics folyó mentében elterülő zöld rétet vörös és fehér sátorok diszítették. A világ védőjeként szereplő szultán nemeslelkűségének napja e tartományra is felsütött; az útjában talált helyeket igazságos voltával virágzókká tette, méltányosságával a nép szívét felvidámította.

A menyasszonyhoz hasonlóan feldiszített és fölszerelt csapatok és sorok trombiták harsogása és dobok pörgése mellett átkelvén *Kapulu-Derbenden,*[4]) megérkezett *Szófia* gyönyörű mezejére, mely Lázországának egyik híres városa. Bőkezűségét itt is pazarúl gyakorolva, senkit sem hagyott éhségben, szükségben; méltányosságát kiterjesztette városra és falura, gazdagra és szegényre s igazságszeretetének napja fényt árasztott azokra, a kik a fájdalom és szerencsétlenség sötét éjjelében vakoskodtak. Sábán 16-án [5]) történt a megérkezés a nevezett tartományba s a megszállás a város közelében. E kellemes helyen hat napig időzött a szultán, mialatt Iflak és Szakiz [6]) bégjeitől követek érkeztek ajándékokat hozva uraiktól, megtisztelő fogadtatásban részesűltek s az ügyek elintézése után elbocsáttattak.

---

[1]) Május 3-án.

[2]) Macedóniai Fülöp, Nagy Sándor apja.

[3]) *Zulkarnejn* = kétszarvú. Tulajdonképen egy nagy hódító neve, kiről a Korán 18. szúrájában van szó; de egyúttal Nagy Sándort is értik alatta, mint nagy hódítót.

[4]) Traján kapuja, Ihtimán mellett.

[5]) Május 28-ikán. Szulejmán Naplója szerint Sábán 17-ikén, vagyis május 29-ikén.

[6]) Iflak = Oláhország; Szakiz = Chios szigete az Archipelagusban. Szulejmán Naplója nem említi e két követ idejövetelét.

(VII. 36.)

Ez a fejezet arról szól, hogy az országhódító hadseregnek számtalan csapatai a világbiró szultán parancsa értelmében hogyan gyülekeztek a szófiai mezőn.

A mint előbb már világosan elbeszéltem, a tapasztalt vezír, az államtanács elnöke, az Aszaf bölcseségű Ibrahim pasa, a győzelmes zászlókat és bizonyos számú hadi népet a rumilii ketkhudára és defterdárra bízta volt, előre küldvén őket, hogy e zászlók köré gyűjtsék össze az említett tartomány seregét. A világoselméjű pasa világhódító zászlójának kiindulását futárok tudatták a közelben és távolban levő szandsákbégekkel és szubasikkal. A mint a szerdárok és szipeszalarok meghallották ezt a hírt, olyan morajjal, milyen a nyári felhőé s olyan rohanással, milyen a hegyi pataké, megindúltak helyeikről és minden irányból özönlött a seregek áradata. A szent harcz vérengző oroszlánjaival s éleskarmú tigriseivel megtelt minden síkság és puszta, s a harczi paripáktól nem maradt üresen mező és lapály.

A csapatok telve harczvágygyal, büszkén fölemelt fővel és melleiket pajzsul tartva nyil és kard elébe, érkeztek meg a hősök versenyterére. A távolságot nem ismerő és rabolva kóborló türkök [1]) fején levő vörös sapkáktól olyan volt a mező, mint valamely óriás tulipánágy. A sátorok különféle színei kaméleonná változtatták az egész tájat: némelyik zöld, mint a virágágy, másik kék, mint az égbolt, harmadik és a többi fehér, sárga vagy piros, mint a rózsa szirmai. A síkság visszatükrözte az ég képét s rajta a telt hold pajzs, a félhold csatabárd, az üstökös csillag nyil, a villámlás kard, a szivárvány íj s a csillag lándzsa alakjában mutatkozott.

Az anatolii bégek bégje, az oroszlánbátorságú Behram pasa, a kormányzása és gondozása alatt levő vilájetek szerdárait és szipeszalárait hadi népeikkel s teljes készlettel és fegyverzetben — ősi szokás szerint — a bigai síkon gyűjtötte össze, mely alkalommal a kellemes mező a szünet nélkül özönlő csapatok miatt hullámokat hányó tengerré változott át, a por pedig, melyet a gyalogság és lovasság vert föl, sötét éjszakára fordította a nappali világosságot. Az összegyűlt sereg fölött pontos szemlét tartván, az erőteljeseket és fiatalokat s a kiknek alkalmas lovuk volt, megtartotta; míg a gyöngéket és öregeket s a kiknek jószága

[1]) A Kis-Ázsiában, félvad állapotban barangoló török törzsek.

alkalmatlan volt, haza bocsátotta. Azután Anatolinak e folyamrohanású és félelmes seregével Geliboli átellenébe jövén, ott átkelt a Fehér-tenger [1]) szorosán a rumilii oldalra s a Geliboli és Bulair között fekvő ugarokat és más helyeket ellepte az öszvérek, tevék és más teherhordó állatok végtelen sora. Onnan a szent harcz országútján egyenesen haladva, egyik állomást a másik után hagyták el, követve a felséges szultán szerencsés személye mellett levő győzelmes hadsereg nyomát, míg végre a szófiai mezőre, a szultáni táborba érkeztek, miként a hegyeket és völgyeket keresztül szelő folyók ömlenek a tengerbe. A hegyek és halmok csúcsa, a lejtők meredekje, a völgyek torka és a lapályok a gyalogok és lovasok csoportjaival voltak tele. A szolganép és az állatok a hegyig és kőig mindent megrágtak, nedveset és szárazat kiszívtak, a forrásokat és tavakat kiapasztották.

Midőn a hadseregnek mindennemű és félelmes sokaságú csapatai az ország különböző részeiből rohanó árként özönölve megérkezének a világhódító szultán táborába, mely határtalan tengerhez hasonlóan hegyet és lapályt elborított: a harczias, okos és tapasztalt bégek mind egy helyre gyűltek össze. A csapatok parancsnokai, az állam oszlopai és a divân tagjai a várakozásban egészen szem és fül voltak, hogy a szerencsés uralkodó megmásíthatatlan parancsát meghallhassák és intését észrevehessék. Az okos vezírnek, az éleseszű tanácsadónak javaslata értelmében az a legmagasabb parancs adatott, hogy a pihenésre alkalmas, kellemes helyen néhány napig időzzenek sátrak alatt, míg a csillagok számával vetekedő hadseregnek, gyalognak és lovasnak minden dolga teljesen rendbe hozatik.

(VIII. 39.)

Ez a fejezet szól az uralkodónak elindulásáról Szófiából.

Midőn a nevezett gyönyörű pihenő helyen a szent harczra való készülődések teljesen befejeztettek és így a pihenésre kiadott parancs érvényessége megszűnt: az elindulásra jelt adtak dobokkal és trombitákkal, melyeknek ropogása és harsogása az egekig felhatott. A lovak, melyeknek száma fölért a csillagokéval, teljesen elborították a síkságot; ezeket nyomban követték a teherhordó állatok és a szolganép. Míg a zászlók sokasága úgy tünt fel, mintha a fák

[1]) Ak-deniz. Ez a neve törökül az aegeumi tengernek. A Fehér-tenger szorosa tehát a Hellespontus.

száraz ágai zöldelő lombokat kaptak volna, addig a számtalan lónak és öszvérnek szikrát szóró patkói még a viruló réteket is elszárították. A seregek hullámainak összecsapódásától a levegőég lélekzete is elszorúlt, a magasban lobogó zászlók pedig eltakarták az eget, mint a fátyol a menyasszony arczát. Iszonyú hőség volt, mintha a levegő is, víz is forrott volna; a test pórusain verejték helyett vér szivárgott; az út fáradalma olyannak tűnt fel, mintha egyike lett volna a pokolbeli kínoknak. S ha az irgalmas isten nem könyörűl, egy lépést sem lehetett volna tenni: de mindennap esett eső,[1]) mely a föld kemény felületét megpuhította és a nyári hőséget csillapította. Reggel — mint a szerelmeseknek felszálló sóhajtásai — fekete felhők borították el az égnek kék boltozatát, hogy a szerencsés szultán feje fölött óriási napernyőül szolgáljanak a nap égető sugarai ellen; majd megnyitván a víztartó tömlőiket, hulló cseppjeikkel elverték a tüzes paripák lábaitól fölvert port.

(IX. 40.)

Ez a fejezet arról szól, hogy a gonosztervű ellenség értesül a szultán hadjáratáról.

A kémek hírül vitték a szerencsétlen királynak, hogy a dicső szultán országhódító hadát fölkészítvén, megverette a szent harcz dobját s Magyarország meghódításának szándékával megindúlt világhódító zászlói élén. Ez a hír egészen elkeserítette a gonoszszívű királynak életét s vidámsága és nyugalma hajlékát felforgatta. Hadseregének parancsnokait és környezetének legtekintélyesebbjeit a szerencsétlenség tanyájául szolgáló udvarába hivatván, tudatta ez ijesztő hírt a szerencsétlen csillagzat alatt születettekkel, így beszélve hozzájok: »A tenger és szárazföld szultánja, e második Nerimán,[2]) megindúlt ellenünk hét ország hadával, akarom mondani: hétfejű sárkányokkal. A por, melyet a hősök fölvertek, eltakarja az eget, óriási tábora pedig elborítja az egész föld szinét«.

Összegyűjtötte tehát szerencsétlen tanácsosait és gonosztervű bégjeit s tanácskozott velök a védekezés ügyéről. Mivel pedig az elvakult gonosztermészetűeknek agyát elkábította az elbizakodás szele, a megalázkódásról és hódolatról hallani sem akarva, oktalanúl azt a tanácsot adták,

---

[1]) Ez állítást megerősíti Szulejmán Naplója is, a mely szerint május 23-tól június 3-ig csaknem minden nap esett az eső.

[2]) Nerimán, Rusztemnek, a legnagyobb persa hősnek szépapja.

hogy föl kell támadni és a fenyegető veszélyt el kell hárítani. Végre abban állapodtak meg e gonoszok, hogy általános fölkelést szervezve, tudassák e szerencsétlen állapotukat a keresztyén nemzetek kicsinyeivel és nagyjaival, a kik segítségükre lehetnek s főkép a hitetlenség oszlopaiként szereplő cseh és lengyel királyoktól kérjenek segítséget, magok pedig addig teljes erejökből igyekezzenek harczosokat kiállítani és a szükséges hadi szereket előteremteni.

A megállapított terv szerint követeket küldvén a cseh és lengyel fejedelmekhez, értesítették őket félelmes helyzetükről. A gonoszok pedig haladéktalanúl hozzáláttak a segédcsapatok kiállításához és a hadi szükségletek beszerzéséhez. Ausztriából és Németországból is igen sok harczos érkezett;[1] sőt a *miskárok*[2] és horvátoknak aczéltermészetű, otromba hadait is összegyűjtötték vezéreik. Ez alatt a harcz vásárterére való árúkat is beszerezték, a csata ünnepéhez szükséges készletet mind előállították. Százezernyi harczra termett lovas és ugyanannyi, vagy talán több gyalogos állott készen, várva s lesve a csata napját. A Száva és Dráva mögé zárkóztak, ezt mondva: »E két vízzel elzárjuk a dühös és gonosz ellenség útját és elhárítjuk támadását«.[3]) Az isteni gondviselést megvetve és a szabadulás ösvényéről letérve, engedték magokat az ördög kisértésétől elcsábíttatni és a vízbe vetették bizodalmukat.

A gonosz és szerencsétlen végű király
Ámbár iparkodott az ellenállásra,
De mivel nem volt bizalma vitézeiben,
Azért folyamodott segítségért a vízhez.

Míg az egyik részen az istentől elhagyott ellenség a védelemre való előkészülettel foglalkozott, addig a másik részen a szerencsés világhódító a vele lévő hadbontó vitézekkel mindennap másik állomáson pihenve meg, folytatta útját, hogy a szerencsétlen csillagzat alatt született ellensé-

---

[1]) Tudjuk, hogy ez nem igaz, valamint a föntebb említett lengyel és cseh segítség sem. A török író azonban — mint helyes gondolkozású ember — önkénytelenűl elárulja e szavaival, hogy annak úgy kellett volna lenni, a mint ő gondolta.

[2]) Az eredetiben: مشقار Pavet de Courteille e szóhoz ezt jegyzi meg: »Je ne puis déterminer au juste de quel peuple il s'agit ici; est-ce une corruption de *Madjiares?*

[3]) Kemálpasazáde e szavaiból úgy látszik, hogy a törökök is hallották azt a mondást, melyet Dainero ferrarai követ 1501-ben jegyzett föl, mint közmondásszerű itéletet: »Majd megvédi Magyarországot a töröktől az öreg vajda s a két bán«, t. i. a Duna, meg a Dráva és Száva.

get kitörülje a létezők lajstromából. Sábán hó 22-dikén[1]) *Iflaklar*[2]) nevű állomást szerencséltette ott időzésével, mely alkalommal parancsot adott, hogy ősi oszmáni kánun szerint a rumilii sereg egy nappal előbb járjon a szultáni tábornál.

(X. 42.)

Ez a fejezet arról szól, hogy a pasa előtte jár a világhódító szultánnak és hídat veret a Száván.

Az éleseszű vezír, a nagyság és dicsőség palotájában elnöklő Ibrahim pasa ő fensége azt a fölhatalmazást kapta, hogy a világhódító zászlókat maga köré gyűjtve, menjen előre a nevezett győzelmes hadosztálylyal s intézkedjék arról, hogy a győzhetetlen hadsereggel át lehessen kelni a Száván, a szerémi szigetre. Ennélfogva egy válogatott sereggel, ú. m. 150 ágyúval, a janicsárok puskásai közűl kétezer oroszlánfogó vitézzel s a maga testőrségének félelmes csapatával korán reggel megindúlt, megelőzve az új Dsemsidet, kinek trónja az égben van, vagy akarom mondani magát a napot, a ki a világ fölött uralkodik. Az előrenyomuló seregnek csapatai, mint a háborgó tenger hullámai, ellepték a hegyeket és lapályokat, a lobogók sokasága pedig eltakarta az ég boltozatát.

Ez előcsapatot vezető győzelmes szerdár után ment a győzhetetlen szultán a vele levő oroszlánokkal, és megérkezett *Nis*be. A harczvágyó lovasság ellepte a völgyeket, az oroszlánfogó hősökkel megteltek a hegyek és halmok, lejtők és lapályok. Mikor a hatalmas szultán a győzhetetlen hadsereggel megszállott a nevezett állomáson, megérkezett a szultáni táborba oroszlánfogó hőseivel Jahjapasa-oglu Báli bég is, a kinek kardja az ellenségre kivetett háló; a kinek háza egy kolostor, melynek lámpásában a rossz úton járó ellenség zsírja ég; a kinek asztalára tett kenyér a gonosz hitetlenek vérével van dagasztva; a kinek reggeli és esteli étele a harcz tüzénél fő; a kinek foglalkozása télen és nyáron a rabló portyázás az ellenség földjén; s a ki a végvidékek bégjei közt harczosainak számánál és hadi szereinek sokaságánál fogva a legtekintélyesebb és legfélelmesebb. A nevezett ugyanis Szemendre és Belgrád bégje volt s a partvidéki hitetlenek annyira féltek tőle, hogy még kertjeikbe és szőlőhegyeikre sem mertek kimenni; a szerémi szi-

[1]) Azaz június 3.
[2]) Az első állomás Szófián innen.

getben lakó lázadók, ha csak nevét hallották is, rémületükben kezeikkel nem birtak fogni s lábaikon nem tudtak megállni. E rettenthetetlen hős tehát a dicső padisah elé járulván, arczát kengyeléhez dörzsölte és bemutatta hódolatát.

A győzhetetlen hadsereg azután elindúlt Nisből és tovább folytatta útját, miközben a felhők minden nap óriási napernyőként terjeszkedtek ki a dicső szultán feje fölött.

Az áldott Ramazán hónapnak 19-én [1]) a hegyi patak rohanású sereg ama gyönyörű vidékű és kellemes levegőjű mezőre érkezett, a mely *Belgrád* előtt terül el. A szultáni tábor egészen elfoglalta ezt a nagy síkságot s a csillagsokaságú és tökéletes fölszerelésű csapatok fénylő lándzsáiról és villogó alabárdjairól szóródott csillagoktól az égboltozat tükrévé vált a föld színe. A gonosz hitetlenek országának határán van egy *Száva* nevű folyó, a mely nagyságára nézve a tengerrel vetekedik s a mely ha kiáradása idején összecsapna a Nilussal, azt visszaszorítaná a medrébe. E tengernagyságú folyamon parancsolt vala a szultán hajóhídat veretni, hogy át lehessen kelni rajta a szerémi szigetre s e munka az Aszaf bölcseségű pasa felügyelete és buzgólkodása mellett hajtatott végre. Miután a híd lánczokkal és vashorgokkal erősen összekapcsolt hajókra szilárdan fölépíttetett, a katonaság óriás tömege átkelt rajta lovaival, tevéivel és minden málháival a nélkül, hogy a híd csak legkevesebbet is ingott, vagy megrendült volna; sőt mikor a győzhetetlen hadsereg a sok romlást okozó hadjáratról épen, diadalmasan és zsákmánynyal megrakodva visszatért, még akkor is helyén állott, úgy hogy legkisebb baja sem történt.

Az említett hónap 24-én [2]) az országhódító Ibrahim pasa a padisahnál egy nappal előbb átkelt a hídon a maga csapatával s a melléje rendelt sereggel és az ellenség földére lépett. A trombiták harsogása és dobok pörgése nyugotnak legvégső határáig elhangzott és fülébe jutott az ott lakó gonosz hitetleneknek is. A csapatok és hadosztályok úgy özönlöttek egymás után a szerémi szigetre, mint az áradó tenger hullámai. A gyors paripák és a harczosok lábaitól fölvert fekete por fölszállott az ég boltozatáig s elhomályosítá annak tükrét. A következő napon a világ menedékhelyeként szereplő padisah is átkelt a saját környezetével és szolgáinak

[1]) Egyezőleg Szulejmán Naplójával. Csakhogy a Naplóban — mint alább, a maga helyén kimutatjuk — hibásan áll 19-ike a 20-ika helyett. Tehát nem a 19-ikének megfelelő június 29-et, hanem a 20-ának megfelelő június 30-ikát kell értenünk.

[2]) Vagyis július 4.

összeségével s a folyó partján ütött tábort. Ott megnyitván mindennemű hadi szerekben bővölködő fegyvertárát, úgy a felséges személye kiséretéhez tartozóknak, lovasoknak és gyalogosoknak, szolgáknak és szabadoknak, mint a tábori népnek mellvértet, pánczélinget, pajzsot és sisakot osztatott ki.

Mikor a Száva folyamon átkelve országhódítási szándékkal az ellenség országának határára léptek, az ellenségvadászó és okos pasa levetette ünnepi ruháját s helyette harczi öltözetet vett föl. A többi emírek és vezírek is hasonlót cselekedtek. A rettenthetetlen szerdárok felállították földiszített soraikat a világbiró szultán körül s az ily módon elrendezett csapataik olyan díszt kölcsönöztek nekik, minőt a pávának ad a farka. Ez óriás hadsereg egy folyóhoz hasonlított: az aranyos sisakok úgy tüntek föl, mint a víz szinén úszó buborékok, a hindusztáni kardok és dilemi lándsák mint hullámok s a csíni pajzsok mint vízforgatagok.[1]) Mint az égen a holdat az udvara, éppen úgy vették körül a padisah táborát a janicsárok, a kik egymást érő sátraikban fölfegyverkezve és teljes rendben tanyáztak.

(XI. 47.)

A hadi szemle leirása.

Hogy a fűszálak sokaságával vetekedő katonaságot bemutathassák a felséges uralkodónak, egy gyönyörű és illatos levegőjű mezőt választottak, mely szinte a végtelenig terjedve, minden oldalról nyilt vala. A szerdárok és szipeszalárok tehát rendeletet küldtek a csapatok parancsnokainak, hogy a győzelmes sereget teljes fölszerelésben vezessék elő. Harczvágytól égve és csíni aczélt viselve indultak meg a félelmet gerjesztő csapatok s a lándsáik hegyén lobogó zászlók alatt elborították a síkságot. Ezredenként, csapatonként és szakaszonként vonultak fel; mindegyik ezred folyamhoz hasonlított, mely érczhullámokat hömpölyget; mindegyik csapat félelmes vala, mint magas hegy; mindegyik szakasz olyan, mint a határtalan tenger, mely mindig háborog. A gyalogok és lovasok, kezökben íjat és lándsát tartva, derekukon kínzó hurkot[2]) viselve, ellep-

---

[1]) E mondat végét nem értette meg Pavet de Courteille; mert így fordította: »les sabres indiens et les lances du Dilem ressemblaient à des flots *qui tourbillonnaient sous la forme arrondie des boucliers chinois*«. (45. l.)

[2]) Az eredetiben: *kemend pür-sikendse.* Pavet de Courteille hibásan így fordítja: »le lacet *aux mille tours* à la ceinture«. Ugyanis összetévesztette a *sikendse* szót (melynek jelentése: »tormentum, cruciatus, tourment, torture«) a *sikends* szóval, mely azt teszi: »tortus,

ték a föld szinét széltében és hosszában, mint egy sakktáblát. A győzelmes ellenségzúzó hadsereg egy virágágyhoz hasonlított: a pajzsok rózsáknak, a hattollú buzogányok nárcziszoknak, a handsárok kék liliomoknak tüntek fel. A füvek számával vetekedő sereg úgy pompázott, mint a tavasznak virágai: a fehér és vörös sapkák olyanok voltak, mint a szent harcz virágos kertjében most nyilott liliomok és tulipánok. Az akindsik vörös sapkáitól a hegység és lapály tulipános kertté változott, a janicsárok fehér sapkái kinyilt liliomoknak tetszettek.

A hadsereg hadosztályonként, csapatonként és szakaszonként rendezve végtelen sorokban nyúlt el. Az arab lovak nyakán kotasz és aranylánczok csüggtek. A hősök mellüket a nyilak és kardok elé paizsként kifeszítve, karjaikat kardok gyanánt feltartva s fejüket lándsa módjára fölemelve vonultak fel. Mindegyikök olyan volt, mint az égő tűz, vagy a csillogó kard: a ki rájok nézett, reszketett félelmében. A bégek versenyeztek egymással, mindegyik igyekezett felülmúlni a másikat s mindenik minél jobban fölszerelve iparkodott bemutatni a maga csapatát. A jaszaulok »menj, vagy félre!« kiáltással jobbra és balra futkostak s minden embert a saját csapatához küldtek, a bégeknek és agáknak megmutatták, hol álljanak fel csapataikkal Az Aszaf bölcseségű Ibrahim pasának hadosztálya valamennyi hadosztálynál kitünőbb[1]) volt; embereinek mindegyike harczra termett hős és lovas volt, közöttük még a leggyöngébb sem volt kivetni való; mindegyik alatt arab ló, testén derbendi pánczél, kezében pedig hindusztáni lándsa. — A hadosztályok bégjeinek szandsákjain levő aranygömbök mint egy-egy nap, melyek a világra fényt árasztanak; a zászlókat a napnak sugarai rózsaszínű felhőkké változtatták.

A füvek számával vetekedő hadsereg lovasságának és gyalogságának száma és fegyverzete összehasonlíttatván a kánun által meghatározott hivatalos lajstrommal, ezzel

---

curvatura, plica«. Igaz, hogy ez a *sikends* másodízben jelenti azt is, a mit a *sikendse,* vagyis »tormentum, cruciatus«, — de a *sikendse* soha sem használtatik a *sikends* jelentésében. *Pür-sikendse* tehát csakis ezt jelenti: »kínzással teljes, kínzó«; míg az »aux mille tours«-féle értelmet csak ezzel lehetne visszaadni: *pür-sikends.*

[1]) Az eredetiben: »Ibrahim pasa hazretleriniñ kosuni száir kosunlarindan artug-di«, melyet Pavet de Courteille így fordít: »Le corps d'Ibrahim Pacha était *le plus nombreux* de tous«. Igaz, hogy ma az *artik*, régiesen *artuk, artug* szó jelentése: »több, számosabb, nagyobb«, — de régen ilyen jelentésben is használták: »jobb, többet érő, kitünő«, mint ezt a többi török dialectusok is bizonyítják. Egyébiránt a következő sorok értelme is a mi fordításunk helyessége mellett bizonyít.

tökéletesen egyezőnek találtatott. Olyan teljes fegyverzetű és fölszerelésű s akkora számú sereg fölött tartatott e szemle, a minőt, mióta az örök forgásban levő ég fölékesíttetett a csillagok táborával, még nem látott az ég szeme. A villámok, melyeket a villogó lándsák lövelték, megvakították a napot, a seregtől fölvert fekete por pedig elhomályosítá az ég tükrét. A derbendi mellvértek olyan ragyogók voltak, mint a csíni tükrök s e tükrökben a győzelem istennője mutogatta bájait.

(XII. 50.)

Ez a fejezet előadja a világhódító szultánnak elindulását a Szávától a hitetlenek országába.

Midőn a győzhetetlen sereg szemléje véget ért, azon helyről tovább mentek és Ramazán havának 27-dik [1]) napján *Iszlankamene* [2]) nevű nagy városhoz érkeztek s ott tábort ütöttek. A nevezett város a belgrádi hadjárat alkalmával a pusztítás tüzével és rombolás árjával úgy elpusztíttatott vala, hogy egy élő lélek sem maradt azon a vidéken. Az oroszlánfogó vitézek fénylő és szikrázó kardjaikkal a hitetlenség házának tüzét eloltották, tűzhelyét pedig felgyújtották.

Az iszonyú nagy számú lovasság a hegyi patakhoz és tavaszi felhőhez hasonló sebességgel széledt el e tartomány minden zugába. E végnek hatalmas válija, az ellenségkötöző és ellenségvadászó Jahjapasa-oglu Báli bég, vért szomjazó kardot viselő vitézei közűl elküldött néhányat nyelvet hozni. E szerdárok *Petrovaradin* [3]) nevezetű vár köselében csatát vívtak a gonosz hitetlenekkel s mivel az iszlám győzelmének üdvöt hozó szellője lengedezett, tüzet szikrázó kardjaikkal több fejet levágtak, nehány gyaurt elfogtak, a többit pedig megfutamították és szétszórták. A foglyokat rablánczra verve a világhódító szultánnak égig érő trónjához vitték, a hol buzgalmuk megdicsértetett, tettük kedvesen fogadtatott s ők magok kegyes tekintettel örvendeztettek meg.

Ez állomáson egy napig időztek, mialatt Boszna tartományának kormányzójától, Khoszrev bégtől futár érkezett, a ki hírül hozta, hogy a szerémi szigeten levő erős várak közűl *Erik* nevű várnak [4]) parancsnoka az engedelmesség útjára tért s a várat föladván bemutatta hódolatát.

---

[1]) Július 7.

[2]) Zalánkemen.

[3]) Pétervárad.

[4]) Bizonyára *Ireg.* Szulejmán Naplója nem nevezi meg, csak

(XIII. 51.)

Ez a fejezet arról szól, hogy a hódító pasa Petrovaradin vára ellen megy és megtámadja a falak mögé zárkózott hitetleneket.

Mikor a világhódító szultán a győzelmes hadsereggel átkelt az előbb megnevezett szigetre, a folyamrohanású lovasság gyorsan elszéledt e tartománynak minden zugába, a gonosztermészetű ellenség vetését elsöpörte a pusztítás szelével, a városokban és falvakban egy házat sem hagyott épen, hanem fölgyújtotta.

Volt a Duna partján egy vár, melynek erős sánczai és szilárd falai valának, mégis tapasztalnia kellett a sors csapását és az ég haragját. Tornyainak csúcsáig nem ért föl a tekintet nyila, árkának fenekéig nem hatolt le a napsugár. Falának egész kerületén nem volt egyetlen gyönge hely, úgy hogy azon sem erővel, sem hadi csellel nem lehetett behatolni.

Tornya csúcsán kél föl a nap és hold,
Árka fenekén tanyázik a Bika és Hal.[1])

Telidestele volt aczéltermészetűekkel, a kiknek arczuk nem pirult ki, míg a harcz tüzébe nem kerültek s az ellenséggel nem küzdöttek; továbbá Ahrimán fajzatúakkal, kiknek arczszíne a csata félelmes lángjától nem halványult el olyanná, minő az őszi falevél. E város *Petrovaradin* néven ismeretes és a gonosztervű hitetleneknek lakhelyül, a háború hegységében tanyázó farkasoknak barlangul, a gonoszság földjén születetteknek fészkéül szolgál.

Az ellenségvadászó hadvezér, a világos elméjű pasa, a szerencsés szultán megmásíthatatlan parancsa értelmében a rumilii hadosztálylyal s bégekkel, a saját katonaságával és a melléje adott janicsárokkal mint egy rohanó folyam megindulván, Sevvál hó 3-án[2]) a nevezett híres várhoz érkezett és azt körülfogta. A környező mezők a hit harczosainak vörös zászlóitól olyanokká váltak, mintha tulipánágyak lettek volna. A hadrendező és Ászáf bölcseségü pasa a maga csapatával a várral szemközt foglalt állást, a nagy-

---

azt mondja július 8-ról, hogy a boszniai szandsákbég elfoglalt egy kisebb váracskát. Az 1526-ki fethnáme azonban szintén *Erik*-nek nevezi.

[1]) A keletiek felfogása szerint ezek tartják a földet alulról.

[2]) Július 13-án.

számú lovasság pedig elözönlötte a környéket, mint a kiáradt folyam. A szerencsétlen véget ért hitetlenek oroszlánbátorságú vitézei — szűk levén nekik a helyük — kijöttek falaik mögűl s az iszlámnak győzhetetlen seregével szemben csatarendben állottak. Az említett szerdár pedig örűlt, mint mikor a magasban röpülő sólyom, kacsa vagy lúd csoportot pillant meg. Ez oroszlánbátorságú második Ardesír [1]) pajzsával elfödve magát, mint a felhő a napot, kardját kezébe vette, mint egy lesújtani készülő villámot.

Vágyott az ellenségre rohanni,
És ama tengerbe merülni lovával.

Harczvágyát nem bírván fékezni,

A veszélylyel nem törődve kiállott előre,
Lovával elébe ugratott seregének.

E haragos oroszlánnak mellette levő hű és szerető szolgái, meggondolván vakmerőségének szomorú következményeit, lovának kantárát hirtelen megragadták s nem engedték, hogy villámcsapású kardjával a sűrűen állított csatasorba rohanjon. A támadni kész szerdárnak ilyetén harczvágyát látva, a rettenthetetlen lovasság mindenfelől összegyűlt, mint a tigrisek, vagy oroszlánok a zsákmányra s mindnyájan egyszerre támadtak, mint a vihart hozó felleg. A fölvert por mint fekete felhő emelkedett föl az ég felé; a puskagolyók mint jégeső hullottak lefelé a várból s a kurafiak a hősöknek pajzsait és pánczélait a golyókkal úgy összetépték, mitha gyapjú lett volna.

A *prangik*,[2]) puskák és ágyúk [3])
A hadosztályokat megritkították
És a sorokat szétszórták.

Az életükkel játszó rettenthetetlen hősök a romboló ágyúknak mennydörgésszerű hangját csak ajtócsikorgásnak,

---

[1]) Ardesír = Artaxerxes.

[2]) A *prangi* szót nem ismerik a török szótárak. Pavet de Courteille ezt jegyzi meg róla: »Ce mot, qui appartient, je crois, *à la langue hongroise,* semble désigner *une arme à feu,* mais je ne puis déterminer laquelle«. Előfordúl Nesrinél is (XV. és XXII. fejezet) egyszer *pranka,* máskor *prangi* alakban. Nesri Belgrádnak 1456-ki ostromából ugyanis azt mondja: »A várból egy *pranka* éppen a meterisz deszkáját érte, a deszka pedig Karadsa béghez vágódott és ő vértanúvá lőn«. Szeád-eddinnek megfelelő helyén ezt olvassuk: »E veszélyes helyen Karadsa pasa egy *ágyúgolyótól* eltalálva a vértanúság serbetét megitta«.

[3]) *Zarbuzan.* L. e szót hátul a szó-magyarázatban.

vagy légydongásnak tartva, mellüket paizsként kifeszítve a nyilak és kardok ellen rohantak a csatába és az íjat s nyilat, *prangit* és puskagolyót föl sem véve, támadtak szélgyorsaságú lovaikon. A villogó kardokkal eloltván az alávaló hitetlenek gonosz szándékának tüzét, a gyalázatos gonoszokat úgy aprították, mint a hitvány tököt. Azok pedig nem birván helyt állni, a várba visszafutottak: s a kik bejuthattak, megmenekültek a veszélytől, mig a künn maradottak egy része a kardok martalékává lőn, más része pedig elfogatván rabláncra veretett. Az oroszlánfogó vitézek olyan rettenetes harczot vívtak, hogy az ég a fölszálló porfelhőből öltött magára pánczélt, a nap és hold egészen elhalványult s a vízben úszkáló halak a folyam fenekére menekültek félelmökben.

A gonosz királynak *Tomor Pauli* nevezetű béglerbégje — a ki e híres várnak bánja és a romlottság házának építője volt s a ki *papasz* czímet viselt és rettenthetetlen bátorságáról volt ismeretes — számtalan gyalog és lovas harczossal a folyó túlsó partján táborozott, hogy a várbeli gaz hitetleneket, ha szükség lesz, élelmi és mindenféle hadi szerekkel segítse és ez által bátorságot öntsön szívükbe s kitartásukat növelje. Az Aszaf bölcseségű pasa a várnak a víz felőli oldalát is hatalmába akarván ejteni, 800 hajót szerelt vala föl kellő számú emberekkel. A mint e hajók megérkeztek, a gonosztermészetű ellenségnek a folyón álló hajóit elválasztották a vártól, a hitetlenségnek e tanyájától. A tengerrel vetekedő folyam szinét egészen elborították a vitéz harczosokkal megrakott hajók s így a várnak a víz felől eső részét is elzárták, a várban levő gonosz hitetlenek lelkét pedig a bosszúállás tüzével égették.

A víz túlsó oldalán levő gonosz tervű hitetleneket — a kik a folyó partján csatarendben álltak — a hajókon levő harczvágyó vitézek puska-tűzre vették és szétszórták őket. A jégeső módjára hulló golyók haszontalan létezésüknek erős fájáról leverték a gyümölcsöt és levelet, a hegyes nyilak pedig egészen lelkükbe hatoltak a lázadóknak. Az előbb még szilárdan egy tömegben álló gonoszok most úgy szétszóródtak, mint a szalmaszálak a szélben. Egy kisebb hajón mintegy húsz harczos a folyó partjához közeledett s közűlök egy oroszlánfogó hős olyan hirtelen, mint a villám, kiugrott a partra. A mint a gaz gyauroknak visszafelé húzódó seregéből egy álnok tervű meglátta, hogy ez a harczos egyedül jött ki a partra: azonnal feléje vágtatott lovával, de a mint hozzá érkezett, e gyalogos reá csapott

és a részeg óriást a földre terítette lováról, akkor gyorsan levágván fejét, kitörülte az élők sorából.

A külső erődítmények — melyeknek falai ámbár fából valának, de azért olyan erősek és szilárdak voltak, mintha kőből épültek volna — még azon nap elfoglaltattak,[1]) mialatt a harczi zaj az ég boltozatáig fölhatott. A falon kívül eső várost tehát, nagy zavar közepette, elöntötte a harcznak kiáradtfolyama; a gonosz hitetlenek pedig, mikor látták, hogy a sors csapásából fejükre zúdult áradatot nem birják visszatartani, végső szükségükben minden házi szereiket tűzbe hányták. Hogy pedig hitvány életüket megmentsék, a tüzet tették védő bástyájukká s ez által az ellenség támadásától egy ideig meg voltak kimélve, mialatt a jól megerősített várba menekültek. A tűz lángja fölért az égig s mint arany oszlop látszott tartani az égnek kék színű sátorát, a füst pedig betöltötte a világürt. A tűz lángja — mely mint ékesen szóló nyelv hirdette a szerencsétlenek borzasztó állapotát — a túlsó parton táborozó hitetleneknek lelkét égette. E füst elhomályosította a nyomorúlt *papasz* életének tükrét s szivét a fájdalom tüze égette.

(XIV. 57.)

Ez a fejezet szól a nevezett vár ostromlásának részleteiről és azon intézkedésekről, melyek elfoglalására tétettek; továbbá előadja gyors hirnökök érkezését, a kik örvendetes híreket hoztak szerencsés hódításokról.

A falak mögé zárkózott hitetlenek ismételten felszólíttattak, hogy térjenek a hódolás útjára, de midőn makacsságuk, engedetlenségük és lázadásuk mellett továbbra is állhatatosan megmaradtak: az okos és tapasztalt pasa a vitéz emíreknek ágyúkat rendelt, hogy azokkal lövessék a várat. A hadbontó hősök mindegyikének külön helyet jelölt ki s meghagyta, hogy a harczosok a szükséges fegyverzettel és mindenféle hadiszerekkel ellátva magokat, készüljenek a víváshoz. A villám módjára működő ágyúkat előhozván, a várral szemközt több különböző helyen felállitották. Az egymást követő lövések megreszkettették az ég és föld közét betöltő levegőeget, az ágyúk mennydörgésszerű hangja elhatott a világ minden részébe, minden nép fülébe. Ilyen mennydörgést még soha és sehol sem hallottak.

---

[1]) Szulejmán Naplója szerint Sevvál hó 5-én, azaz július 15-én.

Minden nap reggeltől estig folyt a harcz, hajnalhasadástól az éj beálltáig köveztettek a várbeli gaz gyaurok. Nyomorúságok és veszteségeik tüzétől égve szűk lett a falak belseje az elvakultaknak, mint egy pogány sír üregé. A füstöt okádó ágyúk kezdték megrombolni a vár falát. A kik az ágyúktól ejtett sebeket, mint erős fal felfogták, a keményszívű szerbek voltak, a kik közűl a golyók sokat söpörtek el. De a mint a falnak valamely helye leomlott, arra a helyre tíz aczéltermészetű és dív fajzatú gaz sietett. Fenyőfa magasságúak, erős testalkatúak valának s olyanok, mintha mindegyikök hadvezér lenne. A hova e gonoszok állottak, ott a falnak leomlott kőrésze vasfallá változott. A lázadók a bástyák és tornyok résein állottak, a hit harczosai pedig csapatokban foglaltak állást az árok partján. Mihelyt felülről puskagolyó és nyil repült le, alulról azonnal megadták rá a választ a romboló ágyúk golyói. A katonaság, a mint soronként egyes csapatokban nyomúlt előre, mind szorosabban fogta körül a várat egész kerületében, miközben szüntelen tüzelt puskáival.

Ez alatt Boszna tartományának szipeszalárjától, Khoszrev bégtől, futár érkezett, a ki hírül hozta, hogy a szerémi szigeten levő erős várak közűl *Gragoricsa* és *Berkasz* [1]) nevű várak elfoglaltattak, parancsnokaik és őrségük ugyanis nem merészelvén ellenállni, meghódoltak és a világhódító szultán pártfogása alá adták magokat. Mintsem családjaikat a lovak eltiporják, javaik pedig elraboltassanak: inkább kitértek az árvíz elől, mely a sors haragjának felhőjéből ömlött fejükre. Izvornik szandsákbégjétől is jött hírnök, tudatva, hogy az azon kerületben lakó gonosztermészetű gyauroknak kemény szívük meglágyult, merev hátuk meggörbült s a szent harcznak győzelmet hirdető zászlói feltűzve lobognak. Jelentette, hogy az e vidéken fekvő s erősségükről híres *Dimitrofcsa* és [2]) . . . . nevű várak harcz nélkül, könnyű szerrel az iszlám területéhez csatoltattak. Mikor a szolgák ez örvendetes híreket meghozták a tuba-fa [3]) árnyékába helyezett trónhoz, az örömet hirdető trombiták harsogása és a vígságot jelentő dobok pörgése az egekben lakó angyalok fülébe is felhallatszott.

---

[1]) *Berkaszovo*, Illoktól délnyugotra, Sid mellett.

[2]) *Dimitrofcsa* = Mitrovicz, Száva-Szent-Demer. Utána egy másik helynév következik: نوكاى mely többféleképen olvasható: (Nögej, Nogaj, Nugaj stb.). Lehet, hogy írási hiba, ámbár az 1526-ki fethnáméban is éppen így fordúl elő.

[3]) A boldogság fája a paradicsom közepén; megfelel a bibliai fának, melynek gyümölcséből az első emberpár evett.

(XV. 60.)

Ez a fejezet elöadja, hogy a gyözelem kétszer intézett roham után sem sikerült s hogy a gonosz ellenség makacsságának erös gyökerü fája nem levén kitéphetö, a várat nem lehetett elfoglalni.

A mint már előbb előadtuk, a szóban levő s erősségéről híres várat a félelmes sereg úgy körűlfogta, mint a nyakláncz a nyakat. A vízi oldal felől vitéz harczosokkal megrakott hajók, a szárazon pedig félelmet gerjesztő csapatok zárták körűl, a kiknek egyedüli czéljok az volt, hogy a lázadásnak és engedetlenségnek e barlangjában tanyázó, éles karmú tigrisekre vadászszanak. Elől s hátul, jobbról és balról, szóval: körös-körül mindenféle vívószerekkel bezárván, romboló ágyúik golyóival törették a falat és zúzták a bástyákat. E falak, — melyek a föld porától a hetevény csillagzatig emelkedtek, míg alapjok mélyen a föld gyomrában volt, homlokuk pedig szemtől szemben volt az ég csillagaival — makacsság következtében omlottak le a föld porába. A rettenthetetlen sereg éjjel és nappal a harcz tüzét szította és a várat ágyúzta, mi által a várat elfödő falat éppen úgy eltávolította, mint a fölékesített menyasszony arczáról fölemelik a fátyolt,

Az aknászok aknákat nyitván, a vár alá hatoltak s ennek szilárd alapjait aczélkalapácsaikkal lerombolván, erejében megrendítették. Miután a bástyák alját kivájták s alájok erős gerendákat fektettek, akkor a gerendák közét lőporral töltötték meg, hogy annak meggyújtásával a bástyákat fölrobbantsák s a hegyhez hasonló szilárdságú várat a levegőbe röpítsék, mint a könnyű szalmát.

De mivel e dolog még nem érett meg, a munkálatok még nem voltak befejezve, addig a fűszálak sokaságával vetekedő sereg rohamot intézett a vár ellen s a csatatérről fölvert por elborította a világot és az égboltozatot. Az istentagadók felekezete készen volt a harczra és az igazhívők támadására.[1]) Mihelyt a mieink, mint viharthozó nyári felleg, rohantak, amazok úgy özönlöttek, mint a hegyről hömpölygő folyam árja. A csata tüzét szító s a szent harcznak vallásparancsolta kötelességét hévvel teljesítő müszülmánok pánczélai és csíni pajzsai a csapásoktól olyan puhákká

---

[1]) E mondatot Pavet de Corteille nem elég híven így fordítja: »Les infideles se tenaient prêts à combattre et à repousser les attaques des musulmans«.

lettek, mint a viasz. A hit harczosai minden erejöket megfeszítették, de az ördögök testein keresztűl nem bírtak bejutni a várba; mert az ördög fajzatú és aczéltermészetű gazokat nem tudták elűzni karhatalommal a fal réseitől.

Nem kell sietni, mindennek meg van a maga ideje,
A gyorsan végzett munkának semmi haszna sincs.

Mikor már a véreső, mely a sebesültekkel borított földről az ég felé szálló fekete füstfelhőből esett, pirosra festette a csatatért; mikor az ellenség vérének gőzölgése nedvessé tette a környező levegőt s mikor a harczmező bajnokaitól fölvert por elült: akkor a seregnek a háborgó tengerhez hasonló zaja is lecsillapodott, a dühöngő és vérszomjas harczosok visszatértek állomásaikra s a győzelmes zászlók alatt küzdők kipihenték fáradalmaikat. Este, midőn a csillagok hada kezdte ostromolni az ég várát, a hősi sereg lefeküdt pihenni a vár körűl; de mikor a hajnal tüze kigyúladt, az is újra föléleszteтte a harcz tüzét s újból küzdött a gonosz gyaurok ellen. A puskagolyók úgy hullottak az ellenségre, mint halált okozó jégeső a bosszúállás felhőjéből. Az íjakról oly sűrűn, oly nagy számban repültek el a gyilkoló nyilak, hogy tollaikkal eltakarták szem elől a nap fényét. Alulról föl a várba s viszont a falról és bástyákról le a támadó hősökre annyi sok ágyú- és puskagolyót szórtak, hogy a föld és ég köze egészen megtelt velök.

A győzhetetlen sereg másnap ismét rohamot intézett és a nyilakkal a halál izeneteit küldte a nyomorult hitetlenekhez. Azonban még nem érkezett el az az idő, hogy a győzelem bimbójából kinyiljék a hódítás rózsája. A gonoszok az akasztófára jutásig küzdöttek s viszszanyomták a rájok támadó ellenséget. A sietés káros, a siető nem éri el czélját.

Míg az idő el nem jött, sietéssel
Senki sem ér czéljához, bármennyire siet is.

(XVI. 63.)

Ez a fejezet előadja a várnak elfoglalását harmadizben intézett rohammal és a hitetlenség házának kifosztását.

A szerencsés Sevvál hó 17-én,[1]) azon boldog napnak áldott reggelén, mikor keleten a hajnal hasadni kezdett, a hit harczosai imájokat végezték és könyörgésüket az isten

[1]) Július 27.

trónja körül álló angyalokhoz küldték fel. Miután az ördög sugallatától és testi vágyaktól ment imájok meghallgatatott, a győzelem menyasszonyának kelengyéjét készítették el, teljesen eszükbe vevén a Korán e versének értelmét: »A győzelem istentől származik és a diadal közel van«, e miatt érzett határtalan örömükben a győzelmet hirdető dobok kellemesen hangzó pörgése betöltötte a világot s hogy a gonosztervű és nyomorúlt ellenségnek megküldjék a halál izenetét, elkezdték az ágyúzást, mitől a falon tört rések — melyeket a gyaurok kijavítottak volt — ismét leomlottak.

Akkora golyókat lőttek, mint egy hegy,
Az eget és földet megreszkettették.

A mint az ágyútűz megkezdődött, háborogni kezdett a harcz tengere, a krokodilusok fölütötték fejöket a csata tengeréből, a tigrisek előrohantak a küzdelem hegységéből. A dobok pörgése és a trombiták harsogása az égboltig hatott, a hadsereg csapatai elborították a föld szinét, mint a kiáradt tenger. A sisakok mint virágbimbók mutatkoztak, hogy kinyílásra bírják a győzelem rózsáját; a diadal istennője nyilak és íjak képében mutogatta szempilláit és szemöldökeit. A harczias sereg olyan volt, mint egy háborgó tenger, pánczél és mellvért valának a hullámok, melyek elborították. A hit bajnokainak karjain pajzsok, hátán pánczélok fénylettek, a szerdárok fején levő sisakok égő tűznek mutatkoztak. A hit harczosai a várbeli villámhatású ágyúk félelmes dörgését olybá vették, mintha tavaszi mennydörgés volna, mely diadalt jelent. A nyilak úgy hullottak le rájok, mint a zápores ő; ők azonban a testükön látszó friss sebeket úgy tekintették, mint kinyilt rózsákat a győzelem virágágyában s ezért örömest tűrték a szent harcz mindennemű fájdalmait.

Midőn a nyilak tollai, mint fekete felhő, elborították a szemhatárt s így sem a nap, sem a többi égi testek fénye nem levén látható, a világos nappal már sötét éjszakává lőn az ellenség szemeire nézve: akkor az aknákban levő lőport meggyújtották. Mihelyt a por meggyúladt és a föld belseje tele lőn tűzzel, a vár, mely eddig oly szilárdan állott, mint egy hegy, azonnal megingott alapjaiban, a gyaurok napja pedig sötét éjszakára változott. A mint most a gonosz fajzatúak meg akartak alázkodni és kegyelmet kérni: az erős és szilárd tornyok hirtelen a levegőbe röpültek s egy pillanat alatt minden részük szerteszét szóródott, mint a szalmaszálak. A tévelygés barlangjában tanyázó szerencsétlen baglyoknak most végre fölnyílt a szemök a

gondatlanság álmából. A hitetlenségnek e háza fenekestül fel volt fordulva.

A gonosz és nyomorúlt ellenség ilyen sorsra jutván, a fal körűl készen álló és harczra várakozó győzhetetlen sereg a trombiták és tárogatók harsogására olyan gyorsasággal, milyennel a patak folyik a hegyből s olyan zajjal, milyen a tavaszi felhő moraja, rohant villámként sújtókivont kardokkal a fal mellett lesben álló gaz hitetlenek coportjára.[1]) Harczvágyuk és dühök erős karjával letörték a závárt a hitetlenség e házának kapujáról s lerombolták a hitetlenek hatalmának várát; a bosszúállás tüzével fölégették a makacsok haszontalan létezésének városát s a szent harcz vizével eloltották az istentelenség hajlékában levő tűzhelynek tüzét. A mérges kigyókat a hangyák[2]) eledelévé tették, a haszontalan makacsok hulláiból lakomát adtak a keselyűknek s a szent harcz e lakomájával jól tartották a földi férgeket és égi madarakat. A sasok, melyek e harczi vendégségből elvitték részüket a világ minden tája felé, tudtára adták minden népnek a gonosz hitetlenek gyászos esetét. A leomlott tornyokról felszálló porból és a holttestekből folyó vér gőzölgéséből képződött sötét felhő mint gyászfátyol takarta el az ég arczát.

Volt a várnak egy igen erős tornya, mely alá nem ért el az akna s így ennek erős alapja és szilárd építésű oszlopai nem ingottak meg. A gonosztervű ellenségből egy csapat e toronyba menekült és így megszabadúlt a kardok csapásaitól. De nemsokára belátták, hogy ha a hétrétű föld gyomrába sülyednének, vagy a magas égbe röpülnének is, akkor sem találnának szabadulást a gyülölettel és bosszúval telt győzők dühétől; hogy tehát gonosz lelküket megmentsék, szívük őszinteségéből kiabáltak kegyelemért. A világos elméjű, hadvezető és ellenségöldöklő pasa pedig — az isteni törvény értelmében, a próféta régi gyakorlatához alkalmazkodva s a szultánok ősi kánunához szabva eljárását és végre eszébe véve e mondás értelmét: »a kegyelmezés a

---

[1]) Pavet de Courteille nem értette meg e mondat végét, mert így fordította: »ils (t. i. a törökök) dégaînèrent leurs glaives étincelants, et *se portèrent en embuscade pres des remparts; puis, tombant sur les infideles*« (63. l.). Nem a törökök álltak lesbe, hanem a várbeliek.

[2]) Szójáték a *mär* (kigyó; itt = keresztyének) és a *múr* (hangya) között. Azonban Pavet de Courteille igen mesterkélten fogja fel e kifejezést, azt mondva, hogy a *múr* szón nem egyszerűen »hangya (fourmi)«, hanem »fourmis de l'épée« értendő: »Par les fourmis de l'épée, il entend, si je ne me trompe, *les damasquinures de al lame*«.

győzelem alamizsnája« — megbocsátott e szégyennel terhelt bűnösöknek ballépésökért. Így a gyűlölet és harag tüze egészen elaludt. A gonosz természetűeket megajándékozta a kegyelem díszköntösével, azok pedig örömmel hajtották nyakukat a hódolat igájába és nagy hajlandóságot mutattak arra, hogy alattvalók legyenek. A mint a lázadás és engedetlenség tanyájából kijöttek s e helyett az alattvalók biztos kötelékébe léptek, jó szemmel tekintették őket. Bűnük és engedetlenségök megbocsáttatván nekik, mindenféle jótéteményben részesültek s a bőkezű nagylelkűség számtalan ajándékaival örvendeztetének meg. Még azon nap, melyen a vár elfoglaltatott, feltűzettek az iszlám diadalmas zászlói a toronyra, a hit harczosai pedig — mert győzelmet nyertek — örömnek és vidámságnak adták át magokat. A kereszt vitéz híveinek kemény szíve végre meglágyíttatott a tévelygő hitetlenek gonosz felekezete megtöretett.

Másnap a szerencsés és győzhetetlen padisah a csillagsokaságú hadsereggel, a tenger hullámaihoz hasonlító csapatokkal megérkezett a várhoz és a környékén elterülő gyönyörű mezőn tábort ütött. A hadrendező s Aszaf bölcseségű Ibrahim pasával a rumilii szerdárok és szipeszalarok is megjelentek a padisah divánjában, mely alkalommal a dob és zászló jelvénynyel biró csapatparancsnokok, a Túsz hatalmú és Kausz méltóságú bégek, kezet csókoltak a padisahnak és hallották megmásíthatatlan legmagasabb parancsát. Az ellenségkötöző, várhódító s okos és tapasztalt pasa rendkívül értékes díszruhákat kapott ajándékúl. A harczban vele együtt részt vett és magokat kitüntetett vitézek igen nagy jutalmakat kaptak s hűbéreik fölemeltettek; a többi bégek között pedig drága kaftánok osztattak ki.

(XVII. 68.)

Ez a fejezet előadja, hogy az oroszlánbátorságú emír, az Ardesir ügyességű pasa Ilok nevű vár ellen megy és ez erős, szilárd várat teljes erejével igyekszik elfoglalni.

A föntebb leírt tartományban volt még egy szép vár a Duna folyó partján, hegy ormán, kőfallal kerítve, a mely rendíthetetlen oszlopairól, magas épületeiről és régiségéről volt híres. Árka roppant mély, fala és tornyai igen magasak, úgy hogy sem tornyaira fölmászni, sem az árkába esettnek onnan kijőni nem lehetett volna.

A ki ezt látja, bizonyára így kiált fel: Ime ez a pokol kútja!
Ez a megsemmisülés országába vezető út!

Tornyai az égbe nyúlnak fel
S a felhők sem érnek föl tetejökig.
Kapuja érczből, tornyai kőből épültek,
Elől a Duna a sánczárok, hátul a végtelen tér.

E vár — mely *Ilok* néven ismeretes — magasságra nézve az éggel, falának szilárdságára pedig Iszkender falával egyenlő. El volt látva mindennemű hadi eszközzel és készlettel, megrakva harczhoz, háborúhoz szokott vitézekkel. Tanyául szolgált rossz tervű és ördögi fajzatú gonoszoknak, menedékhelyül a hazátlan csavargóknak.

Miután Petrivaradin erős vára a lázadók kezéből elvétetett s birtokba vételével az iszlám területéhez csatoltatott: a szerencsés tervű pasa arra törekedett, hogy a nyomorúlt végű hitetlenségnek fáját e várból is kitépje gyökerestűl s az e helyen levő lázadó és engedetlenkedő szerencsétleneknek haszontalan testéről letépje fenmaradásuk öltözetét. Ennélfogva megindúlt a világot diszítő zászlókkal, a harczi doboknak mennydörgésszerű pörgése mellett, mi közben a félelmes számú s a háborgó tengerhez hasonló csapatok ellepték a mezőket. A rettenthetetlen sereg úgy nyomult előre, a milyen sebességgel folyik a hegyről zúgó folyó.

Miután a vár elé érkezett, a falak mögé zárkózott gaz hitetleneket ostrom alá fogta s teljes erejéből hozzákezdett, hogy az erős falat ágyúkkal leromboltassa. A vár körűl több helyen ágyúütegeket állított fel s hogy a várárok közelében állást lehessen foglalni, mellvédek csináltatásához fogott.

E közben a szemendrei szandsákbég vitézei közűl több oroszlánfogó hős *Bads* nevű városba ment nyelvet hozni. Mint az éhes farkas lopózkodik be a juhnyájba, úgy csaptak ezek a szerencsétlen gyaurok tanyájára s az előkelőbbek közűl egynehányat foglyul ejtvén, lánczra verve hozták ide s a pasának, kora Aszafjának, divánjába vezették. Itt a gonoszmivű király dolga felől kikérdeztetvén, a következőket mondották el: »A szomszédságában levő országok hitetlen királyaitól segítséget kért s maga is megfeszítvén minden erejét, előállított mindent, a mi kitellett tőle. Hogy a reá támadó dühös ellenséggel szembeszállhasson és megmérkőzhessék, lovasságát és gyalogságát lóval s mindennemű fegyverzettel teljesen fölszerelte. Iszonyú nagy számú lovassággal és gyalogsággal a szerencse szárnyain megindulván székhelyéről, erre felé jön azon szándékkal, hogy harczi tort üljön veletek egy kies mezőn. Miután félelmes nagyságú hadát tetőtől-talpig aczélba öltöztette s az Ahrimán alakú

ördögi fajzatokat olyanokká tette, mint valamely vashegy, most erre tart, mint a széltől űzött felhő, vagy a zúgó áradat, hogy útját állja a reá támadó hadseregnek.

Ágyúval, puskával szüntelenül fog tüzelni,
A hadrendeket össze fogja zavarni.
Hadi vásárt is nyit számotokra
S a harcz portékáját drágán fogja eladni.«

Ezt a félelmes hírt adták elő azok a szemérmetlenek, azt hivén, hogy azzal félelmet öntenek a hallgatók kemény szívébe. Azonban nem úgy történt, mint gondolták; mert e szavak a hit harczosainak fülében csak légydongásnak hallatszottak s nemhogy félelmet, ijedelmet, vagy kétségbeesést keltettek volna szivükben, hanem így kiáltottak fel: »Ellenségünket, még ha vasból épült vár volna is, elolvasztjuk a csata tüzével, mint a viaszt; még ha izzó parazsak volnának is e hitvány makacsok, a lándzsa és kard vizével eloltván, fekete korommá változtatjuk őket.

Egy sólyom megöl száz fogolymadarat,
Egy vadászeb visszafordít ezer őzet is.

(XVIII. 71.)

Ez a fejezet előadja, hogy a nevezett várban levő gonosz hitetlenek kényszerűségből feladják a várat s kegyelmet kérve megmentik magokat, családjaikat, házaikat és javaikat a bosszúállás pusztító tüzétől és meghódolnak.

Midőn — a mint föntebb előadtuk — a hatalmas emírek elsője, a vezírek legfőbbike, a győzelmes pasa a vele levő országhódító sereggel megtámadta a nevezett várat s a beléje zárkózott gyaurokat mint valamely veszedelmes méhrajt megrohanta: szűk lett a világ a gonosz fajzatúaknak, szívökbe a félelem nyilai fúródtak, éjszakáikat rettegésben töltötték el, nappaluk koromsötét éjszakára változott. Több helyen romboló ágyúk valának fölállítva, melyek súlyos csapásaikkal kíméletlen sérüléseket okoztak. Ez ágyúknak mennydörgésszerű hangja az egek kapujáig hatott; füstje, mely sűrű felhő alakjában szállt fel, mint fekete fátyol takarta el az eget; villámhatású lángjok bármit ért, felgyújtotta, sem puha, sem kemény tárgyat nem kímélt meg, követ úgy, mint fát darabokra tört, mintha gyapjú lett volna. Mintha a vár fölött egy vészes felhő lebegett volna, melyből eső helyett vér esett, hó helyett szétlocscsant agyvelők; villáma pedig abban a pillanatban rombolta le a falat, melyben a felhőből kivillant.

Mihelyt a várbeli nyomorúlt hitetlenek látták e borzasztó és szomorú helyzetüket, azonnal összegyűltek várparancsnokuk mellé és tanácskozni kezdtek. Az ügyek intézését vezetni szokott öregek a fegyverforgató férfiaknak harczi szándékát meghiúsítván, a békekötést és a harcz mellőzését tanácsolták, ezeket mondván: »Ez az okos és vitéz emír, a ki folyamként özönlő és harczvágyó sereg élén mint zsákmányára vadászó oroszlán támadt országunkra, nem nyugszik addig, míg várunkat minden áron hatalmába nem ejti. Ha a várat mindjárt eleinte önként föl nem adjuk és a makacssággal fölhagyva az engedelmesség útjára nem térünk: városunkat kiméletlenűl feldúlja és elpusztítja, a mikor végre is elfoglalta erőhatalommal.

Már most szükséges arról gondoskodnunk,
Hogy a képmutatás alapját lerakjuk.
Mert a ki eleve nem gondolja meg a dolog végét,
Az végtére megharapja majd az ujját.

Nem tudjátok-e, hogy Petrivaradin várát, mely az egész világon ismeretes erősségéről, hogyan rombolta le s a benne lévő harczvágyókat — kik mint éles karmú tigrisek valának híresek — hogyan szorította oroszlánkörmei közé? Az engedetlenségben és lázadásban állhatatosan megmaradt hitetleneket oly nagy számmal ölte le, hogy a város utczáin patakokban folyt a vér s e vérfolyók minden utczán azon malmokat hajtották, melyek ama gonoszok mulandó életének gabonáját lisztté őrölték. A kik utána menve kegyelmet kértek tőle, azokat elárasztotta jóságával, a kik makacskodtak, azoknak gonosz lelkét haragja tüzével égette; szóval míg az egyik részen dühével tüzet gyújtott, a másik részen az égő tüzet eloltotta kegyessége vizével.«

A sors jó és rossz adományait megizlelt, tapasztalt öregeknek e szavai megtették a hatásukat. Ámbár eleinte sokáig vitatkoztak a gonoszok, de végre józan észszel meghallgatván az öregek beszédét, mégis engedtek szavaiknak és okos tanácsukra hüvelybe dugták kardjokat. Mindnyájan beleegyeztek abba, hogy a várat feladják, — hogy az elbizakodottság magas hegyéről a megalázkodás völgyébe leszállva az alázatosság nyelvén, töredelmes szívvel előadják mentségeiket, — hogy az Aszaf bölcseségű és hadrontó pasa kegyelméhez folyamodnak s a jobbágyság szégyenének terhét magokra veszik, csakhogy megmeneküljenek a pusztítás csapásától és rombolás borzalmaitól. Tehát kiküldötték nehány tekintélyes emberöket [1]) s mikor ezek a kegyelem-

[1]) Szulejmán Naplója szerint három embert, augusztus 8-án.

nek bizonyos jelével visszatértek, kinyilt a szívük örömükben s lelkük egészen megnyugodott.

Örömük mezeje újra kivirult,
Vidámságuk patakja egészen megáradt.
A szomorúság ideje elmult, öröm köszöntött be,
A falak között vidámság lakozott.

A fenséges pasa parancsából azonnal feltűzetett a világhódító szultáni zászló a várnak eget érő tornyára s a doboknak győzelmet hirdető és örömnövelő pörgése felhatott a kék ég boltozatáig. A várba egy tapasztalt parancsnok neveztetett ki s mint az erős Petrivaradin várát, úgy ezt is ellátták vitéz őrséggel s fölszerelték fegyverekkel és minden szükséges készlettel. A bálványoknak emelt templomokat mecsetekké alakították át; a harangok szavát elfogta a félelem s ördögi hangjok helyét ezentúl a szultáni dobok pörgése pótolta. Így tisztíttatott meg a szent harcz folyamának vizével e szép város földje a bálványimádás szennyétől.

(XIX. 74.)

Ez a fejezet elöadja néhány szerémi kastélynak és várnak elfoglalását s az izlám területéhez csatolását; a lázadás erős gyökerü fájának kidöntését e várakból; az álnokság, hitetlenség és romlottság emlékeinek eltünését e tartományból s ennek a hit világosságával és a biztosság örömével való megtelését.

Mihelyt a föntebb említett két nagy és híres várnak elesése köztudomásra jutott s az egész tartomány lakosai közt elterjedt a híre annak, hogy a győzelmes zászlók fel vannak tűzve e várak tornyaira: rettegés szállta meg a kereszt híveinek kemény szívét s a félelem nyilai fúródtak álnok lelkükbe. A Szerémnek egy kerülete önként mutatta be hódolatát a világ fejedelmének, a ki ellensége a jogtalanságnak és pártfogója a jobbágy népeknek; a többi hitetlenek példájára, a kik már jobbágyokká lettek, vágyakoztak rájákká lenni s készeknek mutatkoztak fejadót fizetni és az e helyen elszállásolt sereget élelmezni. Ellenben a rossz érzelmüek, a kik engedetlenségük és lázadásuk mellett továbbra is megmaradva erősített helyekre bújtak és őszintén nem kértek kegyelmet, hogy megmentsék életöket a harczvágyó ellenség körmeitől, nem kiméltettek meg a haragtól égő sereg dühétől és bosszújától. A lovasság, mint a kiáradt folyó, elözönlötte földjöket s a pusztítás és rombolás tüzével fölgyujtotta házaikat. A dúló had csapaton-

ként elszéledve merült a rablásba és zsákmányolásba. A harczi trombiták harsogása mellett közelben és távolban hegyet és síkságot elborították a portyázó csapatok.

Miután a szerencsés Sevvál hó 29-én [1]) *Ilok*-nak erős vára a felséges isten segélyével elfoglaltatott s a dicső padisahnak győzhetetlen serege meghódította azt a vidéket: a Duna és Dráva partján már nem maradt vár és kastély. E tartomány üresen maradt a kormányzóktól, a fegyverviselőktől, a földmívesektől és kereskedőktől. A rossz gondolkozásúak ugyanis — minthogy életük öröme megzavartatott s szívöket megsebzette a hadseregtől való félelemnek nyila — megszökvén odahagyták lakóhelyeiket s azokban pénzüket és javaikat. Így tettek Dukin [2]), Szotin, Vulkovár [3]) és Erdőd [4]) váraknak rosszvégű utálatos lakói, a kik – mert eltöltötte gonosz lelköket a veszteségek fölött érzett fájdalom tüzének füstje — előbb megszöktek, mintsem a folyamként özönlő hadsereg ez erős várakhoz megérkezett volna.

Miután Ilok vára elfoglaltatott a gonosz hitetlenektől s a tartomány egészen meghódíttatván, a nevezett vállalat a föntebb leírt módon könnyű szerrel és szerencsésen végrehajtatott: a vezírek tanácsának elnöke, az okos és tapasztalt pasa értékes díszruhákat ajándékozott a harczias bégeknek s egyszersmind a többi harczosokat is, a kik hősiesen viselték magokat, sokféle kitüntetésben részesítette.

Zil-kade hó 5-én [5]) a felséges padisah a kiséretében levő, csillag sokaságú sereggel megérkezett a várhoz s tábort ütött. A gyönyörű mező — melyet a padisah legmagasabb jelenlétével megtisztelt — a csapatokban hullámzó seregtől olyanná lett, mint a háborgó tenger hullámaival. A föld szinét elborították a felütött sátorok s ezek úgy tüntek fel,

---

1) Augusztus 8-án, egyezőleg Szulejmán Naplójával.

2) Kemálpasazádénál: دُكين, Szulejmán Naplójában دوكين. Szulejmán Naplója szerint Illok után az első állomás a Duna mellett, Szotin felé haladva. A Duna pal partján, Bács megyében, van *Bukin*. Szulejmán fethnáméjában وكين *Vekin* van említve Szotin mellett.

3) Írva ولقوار a mit *Valkovár*nak is lehet olvasni, még talán helyesebben. Még Bél Mátyás is ismeri *Valkóvár* néven (Compendium Hungariae Geogr 1777); régen pedig egyszerűen *Valko* volt a neve.

4) A szövegben ugyan ارور van, mit Pavet de Courteille *Irver*-nek olvas, de ez bizonyára csak irási hiba اردود helyett, a mint Szulejmán Naplójában és fethnáméjában helyesen áll, éppen azon várak között, melyeknek lakói előre megszöktek.

5) Augusztus 13,

mint buborékok a víz felületén. Miután ez állomáson elintéztettek a szükséges teendők, dobszóval adott jelre megindult a sereg díszes sorokban és hadosztályokban. A minden irányban özönlő hadi nép félelmes sokaságával elborított hegyet és síkot. Mikor *Öszik* [1]) nevű városhoz érkeztek, a csapatok mindenfelől e helyre gyűltek össze [2]) és várták, hogy a padisah és a nagyvezír micsoda parancsot fog adni.

E közben Izvornik bégjétől futár érkezett s hírül hozta, hogy *Racsa* nevű vár [3]) elfoglaltatott és a mellette elterülő tartomány elvétetett a hitetlenek kezéből. Továbbá, hogy a szerencsétlen magyaroknak békét és nyugalmat nem kedvelő végvidéki kapitányai közül egy *Felah Jovan* nevű 300 lovassal nyelvet fogni indult, s mikor e nyomorultakkal a győzhetetlen sereg közelébe ért és éppen zsákmányt akart ejteni, ő maga került a hálóba. Ugyanis a vele volt harczosok szétverettek s egy részük levágatott, más részük rablánczra veretett, sőt a csata hevében ő maga is elfogatott. A harczvágyó gonosz a fejét adta érte, hogy az ellenségről hírt akart szerezni; hogy vágyát elérhesse, a maga lábán ment a veszélybe, mert az ellenség kezébe került.

Mikor a juh megvénül,
Saját lábán kerül a mészáros székébe.

E nyomorulttól kérdezősködtek a király felől, ő pedig a valóságnak megfelelő őszinte értesítést adott, ezt mondva: »Minden erejét kifejtette, hogy mindennemű hadi szükségletet előteremtsen; katonáit összegyüjtötte s ezekkel útban van, már nem is messzire. A mint az ellenségvadászó uralkodó a gonosz ellenség támadásáról és közeledéséről értesült, haragra lobbant s minden más dologgal felhagyva csak a harczra gondolt. Az indulást hirdető dobokat azonnal megverette és megindult, vagy inkább sebes szárnyakon repült.

(XX. 78.)

Ez a fejezet arról szól, hogy az iszlám győzhetetlen serege átkel a Dráván és a gonosz király meghallja e szomorú eseményt.

Miután a világhódító szultán, a csatatér hőse, erős kardjával hatalmába ejtette a szerémi szigeten levő vára-

[1]) Eszék. A szövegben irási hibából اونيك *Önik.*

[2]) Pavet de Courteille nem elég szabatosan így fordítja: »*on campa pour donner* à tous les corps dispersés *le temps* de rallier *le quartier général.*

[3]) A Drinának a Szávába ömlésénél, a Száva bal partján.

kat és erődöket, elhatározta, hogy most már a gonosz király székhelye felé megy és ősi országában támadja meg a rosszérzelmüt. Először a hadrendező és Aszaf bölcseségü pasa indult meg a folyamként özönlő sereggel. A nagyszámú csapatok, mint a tenger hullámai, és a füvek számával vetekedő lovasságtól fölvert fekete por elborították a földet és eget.

Mikor ment, útját állotta
Egy folyó, melyet *Drává*nak neveznek.
Az ennek félelmes zúgását halló hegyek
Megrendültek és siksággá sülyedtek.

Azonnal hozzáfogtak, hogy a tengernagyságú folyamon hajókra széles és erős, minden veszélytől ment és biztos hidat építsenek. Tehát haladéktalanul és nagy gyorsasággal összehordták a szükséges anyagot. Tapasztalt emberek azt hitték volna, hogy egy ilyen nagyszerű épület elkészítése három hónapig is eltart, ez azonban a nagyvezír fáradhatatlan buzgalma és igyekezete következtében három nap alatt elkészült.[1])

A dicső padisah a csillagok számával versenyző hadsereggel Zilkade havának 12-én [2]) kelt át a hidon s a túlsó parton megszállott. Minden falut és várost, a merre keresztül ment országhódító szándékával, megtisztított a bálványimádás szenynyétől a szent harcz tündöklő kardjával.

A hír, hogy a tengerként özönlő és a síkságokat elborító hadak átkeltek a Dráván, gyorsan elterjedt a szerencsétlen ellenség között s eljutott a gonosztermészetű magyarok királyához is. Ez lovasokból és gyalogokból 150,000, vagy talán még több, harczra kész, csatára termett, fenyő- és platántermetű harczost állított ki, a kik az elbizakodottság borától részegek valának. A mint azt a hírt meghallotta, összeszedvén minden bátorságát, tárogatók harsogása és dobok pörgése mellett kiindult székhelyéről és a legnagyobb sebességgel haladt előre. A rossztervű és nyomorult *Mohács* nevű mezőre jött és ott tábort ütött; ezt a helyet választotta a küzdelem vásárteréül s a harcz árúinak eladására. Igen nagy előkészületet tett, hogy a messziről odafáradó vendégeket a harczi lakomában megvendégelje. Tudta, hogy az új Dsemsidnek étkező terme a harczmező, serlegei a koponyák, ivó bora a rózsaszinű vér, asztali zenéje a csata zaja, virágos kertje a csatatér s ebben nyíló

---

[1]) Szulejmán Naplója szerint 5 nap alatt készült el a drávai hid, t. i. aug. 15—19-ig.

[2]) Augusztus 20-án, Szulejmán Naplója szerint Zil-kade 13-án, vagy helyesen 14-én, azaz aug. 22-én.

rózsái a pajzsok, feslő bimbói a sisakok, liliomai a handzsárok. Hogy pedig a dühös ellenség éppen a nevezett és ismeretes helyet választotta, annak az az oka, hogy a régi időben ott vívtak csatát a tatárokkal, a kiken győzedelmeskedtek. Mivel tehát azon a vidéken kedvezett nekik a szerencse, azt a helyet szerencsésnek tartották és azért most is ott ütötték fel táborukat.

(XXI. 80.)

Ez a fejezet arról szól, hogy a tatárok pusztító hada mikor ütött be az országba és a dicső khánok közül melyiknek serege vítt csatát a hitetlenekkel.

Azon időben, mikor a démonias[1]) mogulok vészes megjelenése következtében Rum tartományából eltünt a nyugalom és vidámság, mikor gonosz fejedelmeik erőszakosan megfosztották a szeldsuk szultánokat birodalmuktól s szultánságukból éppen csak a czímet hagyták meg nekik: az oroszlánbátorságú Er-Togrul bég, Szulejmán sah fia, a ki Kaji khán családjából származott — a hitetlenek országa szomszédságában lakott, mint rabló portyázásból élő, gyors paripájú harczosok főnöke. Mihelyt a mogul emírek győzelmeiről értesült, lemondva minden ellenállási kisérletről, türelemmel húzta meg magát a visszavonultság zugában. Sorsában megnyugodva *Szögüt-iliben*[2]) telepedett meg s ott élt csöndben a szomszédságában lakó hitetlenek irányában barátságot szinlelve. Mikor látta, hogy Rumot és Sámot[3]) mily csapás érte s hogy még az ég is más szinűre változott: szegre akasztotta kardját, megtágította íját s gyors paripája hátáról levette a harczi nyerget.

Midőn azon a vidéken a harcz vására szétoszlott, mert a harcz árúi már nem találtak vevőkre: azok, kik a zsákmány kincseire vágytak s gazdag jutalmat óhajtottak hadi vállalatukért, Sinopból és Szamszunból átkeltek hajókon Rumilibe s Dobrudsa mezeje nevű helyen Szaru-Szaltik[4]) szultán körül gyülekeztek. Mindnyájan ez istenfélőnek és a

---

[1]) Mogul-i-gul szejr. A »démonias« (*gul* szejr) jelző természetesen csak azért illik ide, mert a *gul* szó rímel a *mogul*-lal. Mogul = mongol.

[2]) Kis-Ázsia nyugoti részén, Biledsiktől keletre, a Sakaria folyó mellékén.

[3]) *Rum* = Kis-Ázsia keleti fele; *Sám* = Syria.

[4]) Vagy másképen *Szaltuk-Dede*, a kinek vezetése alatt 10—12,000 turkomán telepedett meg a Fekete-tenger nyugoti partján, Dobrudsában 1263-ban. Babadagiban levő sírját I. Szulejmán is meglátogatta 1538. évi moldvai hadjárata alkalmával.

szent harcz hősének engedelmeskedtek s készséggel hallgatták parancsaira. Bulgár és Iflak országába, közelséget vagy távolságot nem tekintve, igen gyakran beütött; a gyors lovú ogúz harczosokkal szüntelenűl kóborolván, a zsákmány lakomájában senkit sem hagyott éhezni, mindenkit jól tartott a rablás eteléből.

A híres Desti-Kipcsak, a világhódító Dsingiz khán egyik nagy unokájának, Bereket khánnak, kezében volt, a kinek fejét az iszlam koronája diszítette. Ez folyam módjára özönlő lovasságával beütött Kara-Bogdán országába s győzedelmeskedett az ott lakó gonosz hitetleneken. A Duna partja, Ak-Kermán és Kili környéke szolgált a hit harczosainak állomásúl és tartózkodási helyül. Azon tartományban máig is fönmaradtak emlékeik, t. i. jeleseiknek és vezéreiknek siremlékei. Tarkhan Jaziszi, Jalpi Gölü, Kutlu Bagatakli Szuju — melyek az említett országban ismeretes helyek — azon jeles törzsekről vették nevöket, melyek egykor ott tartózkodtak.

A Duna innenső partjáról tehát az ogúzok, túlsó partjáról pedig a tatárok özönlötték el a hitetlenek országát folyamként rohanó hadaikkal s fölégették helységeiket a pusztító tűzzel. Ekkor volt az, hogy Bereket khán seregéből egy csapat — mint a háborgó tengernek egy hulláma — Iflakon és a Balkán hegységen átkelve becsapott rabolni Magyarországba,[1] de e zsákmányhajhászókat azok a gonoszok legyőzték és a harcz örvényébe elmerűlteket elfogták. Ezek voltak azok, kiket a föntebb említett mezőn[2]) megvertek, mert a folyamként özönlő tatár sereg kevés, míg a disznótermészetű hitetlenek hada nagy számú, tizszerte annyi vala. A koczkajátékos majd nyer, majd veszít: a háború vadaskertjében barangoló harczosok is egyszer vadat fognak, máskor ők fogatnak el.

(XXII. 83.)

Ez a fejezet előadja, hogy a nagyvezír az átkelés után leromboltatja a hidat s hogy az iszlam serege fölött üdvös szellő lengedez, míg a gonosz ellenségre a szerencsétlenség szele fúj.

Miután a győzhetetlen hadsereg a nevezett átkelő helynél átkelt a föntebb említett folyón, a világos eszű pasa

---

[1]) Bereket khán az 1260-as években a befagyott Dunán keresztül betört Ruméliába s egészen Konstantinápolyig hatolt, visszatérő útjában pedig magával vitte Szaltukdede tatárjait.

[2]) T. i. a *mohácsi* mezőn.

jónak látta a hidat elpusztítani, azért, hogy a hadi nép — tudva azt, hogy a menekülés útja el van vágva — a csatatéren, még ha szorúl is a kapcza, annál jobban megállja helyét és még csak ne is juthasson eszébe a futás gondolata, a visszavonulás lehetősége.[1])

Mikor a hadsereg már a nevezett folyót és hidat szerencsésen elhagyva és egy-két állomáson áthaladva megpihent, a gonosz király elküldte seregének fővezérét, *Tomor Pauli* nevű átkozott hitetlent, azzal az utasítással, hogy pusztítsa el a hidat.[2]) Az a gonosz bizonyára úgy gondolkozott, hogy mihelyt ez az országába törő hadsereg — mintha csak a parasztság ijesztésére való akindsi-csapat volna — az ő nagy hadi készlettel jövő seregét megpillantja, azonnal úgy szét fog szóródni, mint a szalma a szélben; s hogy mihelyt hátuk mögött el van zárva a menekülés útja, ő torkon ragadhatja a hit harczosait. Természetesen nem tudta, hogy az érkezők a szent harczban talált halálukat zsákmánynak tekintik és életüket adják oda, hogy a vértanúság serbetét ihassák, mellöket paizs gyanánt tartják a nyilak és kardok elébe s fejöket lándzsaként fölemelve versenyeznek, hogy a csatatéren az első sorban legyenek. A megnevezett vezér

Ment és látta, hogy a munka már be van végezve,
Hogy azt a feladatot magok a hősök hajtották végre.
Megtudta nem sokára a rossz csillagzat alatt született,
Hogy a betörő sereg nem hátrálni jött,
Hogy az a futásra gondolni sem akar,
Hanem inkább a halált választja.

Visszafordúlt tehát s a szerencsétlen királynak hírül vitte a szomorú és aggodalmat keltő eseményt. Akkor annak az elbizakodottnak eltűnt minden öröme, gyűlölettel telt keblét tűz emésztette; szívét félelem és rettegés fogta el s háládatlan lelkét az aggodalom nyilai fúrták keresztűl. Megmaradt azon a helyen, egy folyó partján, a hol először

[1]) Kápolnai szerint valószinűen azért rombolták le a hidat, hogy »a nyugoti Horvátországból Magyarország felé jövő Frangepán Kristóf Eszéken át a török sereget hátulról meg ne támadhassa«. (Hadtört. Közl. 1889. évf. 200.)

[2]) Hogy Tomori ilyen utasítást kapott volna, arról nincs tudomásunk. De hogyan és mikor kerülhetett volna a török hadsereg háta mögé? A tény az, hogy mikor a török sereg megindult Eszék felé, Tomori a maga hadával Bácson és Dályán át Eszékre sietett s miután ott átkelt a Dráván, elégette a hidat. Azután tovább vezette seregét észak felé. Augusztus 19-én Kurd belgrádi vajda átkelt a drávai hidon csekély számú csapattal s Bellye körűl megtámadta Tomori előőrseit, kikből 7 foglyot hozott a szultánhoz. Kemálpasazáde valószinűen ezekről gondolta, hogy a híd lerombolására küldettek.

tábort ütött; egész táborát ágyú-szekerekkel vevén körűl, olyanná tette, mint valamely erős vár s a helyett, hogy a harczvágyó ellenség seregének elébe ment volna, arra szánta el magát, hogy azon a helyen várja be.

Azon mező és a Dráva között van egy, a folyó kiöntései alkotta nagy terjedelmű mocsár, melyen rendkívül nehéz az áthatolás; mert annyira ingoványos hely, hogy sem embert, sem lovat nem bír meg, bárhova lép az ember, lesüpped. Ha a nyomorúlt király a vele levő kutyákkal e mocsár szélére jött volna s ott ágyúütegeket állítva fel tüzelt volna a támadó ellenségre: akkor megakadályozza vala, hogy a hit harczosai a szent harcz vadaskertjébe menjenek, akkor elhárítja vala fejéről a sors büntetésének felhőjéből szakadó záporát a szerensétlenségnek. Azonban végzete beteljesedett; lelki szemei elhomályosodtak s nem látta a helyes módot, a mely szerint kellett volna cselekednie.[1])

Másrészről a hadrendező emír, az Aszaf bölcseségű vezír haladt előre a felséges szultán győzhetetlen hadseregének előcsapatával, miközben a síkokat és völgyeket elborította a füvek számával vetekedő sereg s a mezőket ellepték a félelmes nagyságú csapatok. Majd megérkezett a győzhetetlen sereggel az említett mocsárhoz s minden erejét

[1]) Nagyon figyelemreméltó szavak ezek Kemálpasazádénál! A török történetírás is nyiltan bevallja, hogy az 1526-ki katastrophának főfő oka a vezérlet rosszasága volt, nem a magyar sereg csekélyebb száma, sem egyéb körülmények. Tudjuk, hogy Tomori éppen azt akarta, a mit a török író is végrehajtandónak mond a magyarok részéről, s hogy Tomori katonái valóban nem is akartak visszavonulni a királyi táborba. E dologról Kemálpasazáde felfogásával egyezőleg nyilatkozik egyik kitünő katonai írónk, Kápolnai is: »Ha a király Tomorinak a hadi tanácsban előadott tanácsát elfogadja s a magyar sereg a mocsárokból kifejlődő, fölötte hosszú török menetoszlopok éleit Baranyavár, Bán és Kisfalud előtt megtámadja: akkor igen valószinű, hogy a török sereg nem arat győzelmet, hanem fölötte érzékeny veszteséggel űzetik vissza!« (Hadtört. Közl. 1889. évf. 201). Kemálpasazáde, mint látjuk, ezt az eredményt nem is *valószinűnek*, hanem bizonyosnak tünteti fel s ő ezt mindenesetre szakértő, talán éppen a nagyvezír, vagy más katonai méltóság közlése után adja elő. Alább, a XXXIII. fejezetben elmondja szerzőnk, hogy mikor a szultán visszaérkezett Konstantinápolyba, többek közt ő is elment hozzá szerencsét kivánni a győzelemhez s meglehet, hogy ez a körülmény itt került szóba s itt és ez alkalommal hallotta azt a hadvezéri talentumra valló véleményt. Mikor a magyar vezérlet hibájára és mulasztására maga az ellenfél mutat rá: maró gúnyként hangozhatik ez a szintén tőle hallott s nehány sorral alább következő vers: »*Ha a dolog élén állókban van ész és okosság.*«

megfeszítve könnyű szerrel átkelt rajta a lovakkal, elefántokkal, tevékkel, öszvérekkel s az összes tábori podgyászszal.

Ha a dolog élén állókban van ész és okosság,
A nehéz vállalat is könnyűvé leszen.

(XXIII. 86.)

Ez a fejezet előadja, hogy az istentagadók felekezete találkozik a csatatéren az igazhívő sereggel és ezzel megütközik.

Egy szerencsés reggel, mikor az ég széle a hajnal vérétől rózsaszinűvé lett; mikor a hold zászlója megfordíttatott és a fekete sereg elűzetett;

Mikor a hajnal megmutatta rózsaszinű arczát
S az ég arczán kardvágáshoz hasonló seb látszott;

mikor kora reggel kelet szultánja fölemelte zászlaját, mire a világosság serege megjelent, az éj fekete hada pedig eltűnt s a csillagok tábora szétszóródott;

Mikor a világot megvilágító nap kihúzta kardját,
S az ég serege megfutott a nappali fény elől;

mihelyt a reggeli szürkület győzelmet hirdetve mosolyogni s az üdv szellője lengedezni kezdett: akkor a harczvágytól égő seregek mozgásba jöttek, mint egy tenger, fölemelve a zászlókat és lófarkakat. A gyalogok és lovasok a győzhetetlen sereg közepén, jobb és bal szárnyán teljes fegyverzetben csatasorba állottak külön hadtesteket alkotva. A győzhetetlen padisah, a kit mindenfelől a szerencse környez, a kinek bölcsesége világítja meg a világot s igazságszeretete virágaitól a föld színe rózsaliget — mikor kardot ragadva a csatába rohan, olyan mint a mindenséget világító nap; a harczban ifjú, mint a kedves tavasz, tanácsban tapasztalt öreg.

Miután fel volt állítva a jobb és bal szárny s a sereg közepe olyan hősökből, a kik fejüket lándzsaként emelve rohannak a csatatérre s mellüket paizs gyanánt tartják a nyilak és kardok elébe: megindúltak a csapatok helyükről és előre nyomúltak. Ez ember-tenger hullámai felkorbácsoltatván a szent harcz szelétől, elárasztották a föld színét. Mily csodálatos tenger volt ez! A halak helyét kardok és pajzsok foglalták el; a sámi [1]) lándzsák és rúmi alabárdok vashegyei úgy tüntek fel, mintha e tenger felszínére fölugráló halak volnának.

---

[1]) Sám = Syria és Damaskus.

A padisah ő felsége utasítása szerint a szerencsés pasa a parancsnoksága alatt levő félelmes hadosztálylyal előtte járt a szultán kiséretének,[1]) megreszkettetve az eget és földet s elborítva hegyet és síkságot. Délben, mikor a nap a zenithre ért, a makacs ellenség szerencséje pedig kezdett hanyatlani s hatalmának alapja leomlott, megérkezett a leendő csatatér közelébe, honnan már láthatta a gonosz ellenség táborát. Szemendre bégjét, Báli béget — kinek a csatatér volt igazi otthona, a ki gyakran szokott ez ország hitetlen lakóival harczi koczkajátékot játszani s a ki e gonoszokat öldösni szokta, gyors röptű nyilaival és rettentő kardjával — magához híván e bátor oroszlánt, tanácsot kért a vén farkastól, tudakozva tőle, hogy hogyan kellene szembeszállni a csatatéren a gonosz ellenség kegyetlen seregével és hogyan kellene megütközni e harczvágyó haddal. A világos eszű emír pedig így válaszolt: »Az ellenség, a ki régóta ellenfelünk, olyan, mint a könyörtelen hitelező. Meg kell találni a helyes módját, hogy e rossz érzelműt elpusztítsuk. A bosszúvágyó ellenséget még ha hitvány hangya is, nem szabad kicsinyleni«. A tigristermészetű, harczvágyó szerencsétlen magyaroknak az a régi szokásuk, hogy ha harczba indúlnak, magokat és lovaikat tetőtől-talpig pánczéllal, sisakkal és mellvérttel födik be, úgy hogy csak két szemük látszik, mint füstből a parázs, vagy fekete felhő mögűl a csillag, Ennélfogva a nevezett és helyes észjárású bég — miután értésére adta, hogy rendkívűl nehéz ezekkel nyílt téren megütközni — így folytatta: »E tűztermészetű gazok tetőtől-talpig aczélba vannak burkolózva s ha egyszerre mindnyájan heves támadással bármilyen erős hadosztályra vetik magokat, áttörik azt éppen úgy, mint a rohanó patak felszaggatja a hegy oldalát.[2]) Bármihez érnek szikrázó lándzsáikkal, mindent elégetnek. A leghelyesebb eljárás tehát az lesz, hogy a mint e gonoszok egész csordájokkal reánk rohannak, a mi soraink ketté nyílnak, hogy útat adjanak nekik; a mint aztán feltartóztathatatlan sebességgel áthaladtak soranik között, mi oldalba fogjuk őket. Mind e mai napig

---

[1]) Pavet de Courteille hibásan így fordította: »*le pages du sultan*, tous parfaitement montés, *prirent les devants avec la pacha*«. Ha máskor sem, az ellenség közelében. a csata előtt való napon annál kevésbbé távozik el a testőrség a szultán mellől! Ez már több, mint csupán fordításbeli hiba.

[2]) Szolakzáde e dologról ezt írja: »A hitetlenek hadserege olyan, mint valamely vasfal. Azon kivűl, hogy tetőtől-talpig aczélba vannak burkolózva, gyakran megtörténik, hogy több piszkos összeköti egymást lánczokkal s ilyen módon harczolva bármerre intéznek támadást, nem lehet feltartani rohamuk hevességét«.

így szoktuk e vad disznókat vadászni,[1]) akár nagy, akár kis számmal voltak s ma is csak így kell cselekednünk. A fiatal oroszlánnak, bármilyen bátor legyen is, ha támadni akar, a küzdelem módját a vén farkastól kell tanúlnia.[2]) Azonban ez a mi óriási hadseregünk, régi módon való elrendezésében és felállításában, nem bír megfelelni a makacs ellenségnek olyan módon, a mint említettem. Mert ha a hadsereg háta a tevéken és öszvéreken levő podgyászszal, a végtelen mennyiségű s nagy értékű málhákkal van elfoglalva, soraink nem bírnak szétválni, hogy a támadó lovasságnak útat adjanak s ezt nem lehet közénk bocsátani«.

Mikor a hadrendező és okos pasa e nagyon helyes beszédet figyelmesen meghallgatta, egy kis ideig elgondolkozott, azután a fényes elméjének Dsemsid poharához[3]) hasonló tükrében világosan mutatkozó tervet így adta elő a nevezett bégnek: »Kihirdettetjük, hogy itt ütünk tábort, hogy a hadi nép és tábori szolgák nagy tömegét lerázzuk nyakunkról; akkor aztán csak a harczkészen álló, csatára való lovassággal és gyalogsággal megyünk a csatatérre«. Báli bég hallván e tervet, nagyon megdicsérte és így szólt: »Most már bizonyosan tudom, hogy az isteni segedelem, ez a jóságos útitárs — mely minden okos ember előtt kedves — az útmutatód; ezért van, hogy e mély bölcseségű terv — mely a gondolkozás mély tengeréből jött elő — megfogamzott a hadvezéri talentummal megáldott pasa világos elméjében.

Szellemed kútforrása a helyes terveknek,
Szavaid példányképei az ékesszólásnak.«

A pasa tehát e tökéletes terv szerint járván el, megparancsolta a hadi népnek és szolgáknak, hogy lássanak hozzá a tábor felütéséhez és a hatalmas padisah sátorának felállításához a lázadó ellenséggel szemközt. A hadrendező bégeknek meghagyta, hogy hadosztályaikat ne engedjék eloszlani, hanem várjanak az ütközet kezdetére. A végek bégjeit[4]) pedig útasította, hogy a vezetésük alatt levő

---

[1]) Ebben igaza van Báli bégnek: mert az 1389-ki rigómezei csata óta igen gyakran találkozunk e taktikával a török háborúk történetében. Nesri szerint akkor is éppen ezt a tanácsot adta Evrenosz bég a szultánnak.

[2]) Ibrahim pasa nagyvezír — egy görög hajós fia — ekkor még csak 33 éves volt. 1523. június 27-én neveztetett ki nagyvezírré.

[3]) Melyben Dsemsid megláthatta az égi titkokat.

[4]) Uds bégleri. T. i. Jahjapasa-oglu Báli bég a szendrői és Khoszrev boszniai szandsákbég. Kápolnai hibásan Báli béget mondja zvorniki bégnek. (Hadtört. Közl. 1889. 444.)

40—50,000 akindsiból kiválasztván a legvitézebbeket, legerőteljesebbeket s a kiknek legjobb lovaik vannak, ezekkel foglaljanak állást a csatatérül kiszemelt síkság egyik szélén;[1]) onnan csak távolról szemléljék az ütközetet, a harczba ne elegyedjenek bele, hanem várjanak mind addig, a míg azt nem látják, hogy a rossz érzelműek hadosztályai állásaikból kiveretve futni kezdenek: akkor törjenek elő leshelyükből és fogják hátba az átkozottakat s kit lándzsával szúrjanak át, kit súlyos buzogányaikkal zúzzanak szét, kit kardjokkal aprítsanak össze minden kimélet és irgalom nélkül. Az említett bégek, a találó tervű vezír parancsának engedelmeskedve, a kijelölt helyre mentek, hogy a kiszabott kedves kötelességnek buzgalommal és gyorsasággal megfeleljenek.

Míg a többi lovasság és gyalogság harczra készen várakozott a mezőn a csata kezdetére: egyszerre a rossz úton járó gonoszok egy golyót küldtek a mieinkhez, mely éppen a hadrend előtt esett le.[2]) E félelmes ágyúdörgés tudatta minden vitézzel a harcz és küzdelem kezdetét.

(XXIV. 91.)

Ez a fejezet arról szól, hogy az oroszlán bátorságú és Ardesír[3]) okosságú vezír hogyan rendezte a harczi lakomát.

A mint elsütötték azt az ágyút, melynek dörgése elhangzott a föld minden tájára és az egek kapujáig, a félelmes nagyságú csapatok azonnal előre nyomultak, mint az áradó folyam, melyet nem lehet feltartóztatni. A szerencsétlen magyaroknak gonoszmívű királya, trombiták és tárogatók harsogása mellett, teljes fegyverzetű hadsoraival megindúlt előre, miközben hajnal színű zászlói eltakarták a látóhatárt, mint a fátyol a menyasszony arczát.

Az itélet napja lőn, mikor a trombiták harsogni kezdtek,
Azt hitted volna, hogy a halál trombitájának szava!
A tárogatók síró hangjától
Reszketés fogta el a kezeket és lábakat.

A rossz érzelműek három hadtestet alkottak[4]) és eltöltötték hadi zajjal a mezőt. Mint a három fejű sárkány

---

[1]) T. i. Nagy-Nyárád mellett. Pecsevi szerint Báli bég serege 5000 emberből állott; Khoszrev bég csapatának számát nem mondja meg, de ez is ennyi lehetett; mert Szolakzáde a N.-Nyárád mellé küldött egész had számát 10.000-nek mondja.

[2]) Ezt megerősíti Szulejmán Naplója is.

[3]) Ardesír = Artaxerxes.

[4]) Ugyanezt mondja Szulejmán Naplója is. Kápolnai szerint a magyar hadsereg két csatavonalban volt felállítva; az első csatavonal

okádja szájából a tüzet, úgy szórták ezeknek csillogó lándsái a szikrákat az ég felé, miközben rohantak az iszlám győzhetetlen seregére.

A rossz végű gyaurok éppen azon időpontban közeledtek a mieink felé, mikor a tábori szolgák és a többi hadi népség, különböző csapatokban, a tábor felütésével foglalatoskodtak; mikor az uralkodó ő felségének a csillagok számával vetekedő kisérete igen távol volt; a hadrendező és okos pasa pedig a leshelyen felállított lovasság megtekintésére indult. Egy gyors futár ment innen utána s jelentette neki az ellenség támadását.[1] Ő pedig azonnal visszatért az ellenségzúzó vitézekhez, hogy lelket öntsön beléjök, a kik nélküle élettelen test lettek volna.

Az ezredek zászlóik alá csoportosultak,
A szárnyakat elrendezte s a sorokat felállította.

Az óriás tengerhez hasonló hadosztályok, a szent harcz szelének fuvalmától mozgásba hozatva, megindultak s hullámaikkal elborították a harczmezőt.

A pánczélos sereg olyan volt, mint a halál folyama,
Melynek hullámai kardok, örvényei csíni pajzsok.

A félelmes nagyságú csapatok lélekölő lándsáikkal olyanok voltak, mint egy-egy virág-ágy a töviseivel. A csillogó kardok szikrákat szórtak, a pajzsok kifeszítették mellüket, az íjak összehúzták szemöldökeiket, a dárdák kinyujtották karjaikat az ellenség felé, a zászlók pedig, mintha ők is menni akarnának, lábra állottak.

A zászlók ég felé emelték fejöket
S kinyújtották nyakukat, hogy lássák a viadalt.
Az íj intett szemöldökével[2]) a nyilnak,
Hogy egy pillanat alatt rabolja el az életet.

Mind a két részen megverték a dobokat, megfújták a trombitákat s a síkság közepén elkezdődvén a harcz vására, a halál kikiáltója igen olcsón pazarolta el az életet.

Közben egy ideig az előhad csapatai csatároztak, feltüntetve a dagályt és apályt a harcz tengerén, a mennyi-

---

csak egy harczvonalból állott: centrum, jobb és bal szárny; míg a második csatavonal 5 harczvonalból s a király a negyedik harczvonalban állott (Hadt. Közl. 1889. 443, 451). Úgy látszik, hogy itt a török író szeme előtt csak az első csatavonal lebegett a maga három részével.

[1]) Hogy a nagyvezír nem tudta a harcz kezdetét, annak okát megmagyarázza Szulejmán Naplója, a mely szerint ők csak másnap, vagyis aug. 30-án akartak támadni. Mivel azonban a magyar sereg megkezdte a harczot, kénytelenek voltak elfogadni.

[2]) Szójáték; mert a *kas* szó íjat és szemöldököt is jelent.

ben majd visszahúzódtak és hátráltak, majd ismét előre törve támadtak. Csodálatos csatározás volt ez, melyre az ég is elálmélkodott. A harczosok rohamának szele megrázkódtatta a levegőt, a lándsák végén levő zászlók lobogtak; a dobok pörögtek, mintha az ég dörögne, a kardok pedig villámokat szórtak. A csapatok előtt álló hősöknek dobogott a szívök a harczvágytól. Míg a gyávák arczai sápadtakká lettek, mielőtt kardcsapást éreztek volna, addig a hősök arcza úgy virult, mint a piros rózsa. Kedvet kapván a nyilak szórására, egymás után oltották el az ellenség életét. A gyávák arczai, mielőtt kardcsapást éreztek volna, ránczosokká lettek és elsápadtak.

A hadrendező és oroszlán bátorságú vezír

Látván ez állapotot, harczvágyában
Megmutatta. a mire hősiessége ösztönözte.
Nem tartóztathatva magát, kitört,
Mint a rózsabimbó áttöri a burkot, mikor nyílik.

A hit harczosainak lelkesültsége annál inkább fokozódott, minél több vért ontottak kardjaikkal, s annál inkább nyilt a szívük örömükben, minél több mellett szúrtak át lándsáik hegyével.

A koponyák, mint boros serlegek,
Megteltek vérrel, mint vörös borral,
E vér-bor csak növelte a harczi kedvet
S a vér mindenfelé patakokban folyt.

Míg túlról a gaz hitványok úgy dühöngtek, mint borzasztó szélvihar, addig ezen a részen a gyors lovú és hadbontó hősök úgy támadtak, mint a tűz harapódzik tovább-tovább. Minél több sebet kaptak a kegyetlen ellenség tigriskörmeitől, annál nagyobb elkeseredéssel folytatták a küzdelmet. A csíni pajzsokat a vitézek kezében összevagdalták a kardok csapásai, a derbendi vérteket a hősök mellén átfurdalták a lélekrabló lándzsák hegyei. A fenyőmagasságú makacsok orrát a súlyos buzogányok zúzták össze, nyakukat pedig a hurok fogta meg. A harczi lakomában megrészegedett a buzogány és kard, amaz kábult fejjel, emez meztelenűl járt mindenfelé s vad kedvükben veszekedést keresve amaz öklével ütötte fejbe, a kit látott, emez tarkón vágta, a kit elérhetett. Az érczbuzogánynak — mely erős csapásával az Elbruz hegyét is megrengetné — nehéz lett a feje annyi koponyának, mint boros serlegnek, kiürítése után. A kard pedig — mely a halál felhőjéből cikázó villám — miután a süvöltve repülő nyilak kellemes zenéjének hallatára fölhevűlt és a vér-bortól megrészegedett, min-

den szemérmet félretéve levetkőzött és őrültként meztelenűl futkosott.

A buzogány részegen, nehéz fejjel jár,
A kard mint egy őrült mezitelen futkos.
A csíni pajzs összevagdalt arczczal fekszik a földön,
A sisak aláhull s szájából vér bugyog.

A csatatér borzalmaitól megijedve emberek és szellemek a rémület tengerébe merültek. A vért szomjazó kardoktól — melyek az élet ruhájának letépésére nyújtották ki karjaikat — olyanná vált a csatatér, mintha ezer kezű dív lett volna; az élet madarát vadászó lándsáktól ezerfejű sárkányhoz hasonlított a harczmező. A vérrel táplálkozó kardok a harcz tüzétől fölhevülve kiszálltak hüvelyükből,

Mint a viperakigyó, mikor kiölti nyelvét.

Valahányszor lesújtottak a kardok, mint a gyújtó villám, mindannyiszor vérkönyeket hullattak a pánczélok szemei. A por, melyet a gyors lábú lovak és a harczosok vertek föl, egészen megtölté a levegőt és eltakarta a kék ég boltozatát. Az ég felé fölszállott fekete por felhőjében a villogó kardok és szikrázó lándzsák cikázó villámoknak tetszettek.

(XXV. 96.)

Ez a fejezet elöadja, hogy az akindsik serege hogyan szállt szembe a gyaurok lovasságával és hogyan verekedett meg azzal a csatatéren.

A gonosz érzelmű király — mint már föntebb említettük — seregét három hadtestre osztván fel, a jobb szárnyon álló csapatot az akindsikra küldte. A balszárnyon levő nyomorultakat helyükön hagyván, maga félelmes nagyságú csapattal a szerencsés tervű pasa állását támadta meg.[1]) A bosszúra készen álló igazhivő harczosok pedig a hegyi patakként reájok zúduló tömeg előtt[2]) ketté válva

[1]) L. erre nézve Szulejmán Naplóját és Kápolnai jeles czikkét. (Hadtört. Közl. 1889. évf. 450—451.)

[2]) Az eredetiben *khajl*, melynek egyik jelentése: »lovasság«, másik pedig: »csoport, csapat, sereg, tömeg, sokaság«. Az író itt bizonyára ez utóbbi jelentésében értette e szót; mert a magyar hadsereg első csatavonalának — a melynek támadásáról most beszél — közepén 10.000 gyalog, a két szárnyon pedig lovasság állott; a jobb szárny lovassága Báli bég ellen ment Nyárad felé, a ruméliai hadtestre pedig a gyalogság és a balszárny lovassága támadott.

útat adtak neki s azután ismét összeszedvén magokat, két felől, jobbról és balról, támadták meg a gonosz gyaurokat.[1])

A mint a nagy tömeg akindsi rohant csapatonként,
Vértenger kezdett háborogni s hullámokat vetni.
A fejükön levő vörös sapkáktól,
Olyanná lett a csatatér, mint a tulipánágy.

Szemendre és Boszna két vitéz bégjével, kik a félelmes számú akindsik vezérei valának, e nevezett győzhetetlen sereg kétfejű sárkányhoz hasonlított. Ezek tehát jól tudva, hogy az egyenetlenség és viszálkodás milyen végzetes a harczmezőn, szövetkeztek egymással ezt mondván: »A kegyetlen és gonosz ellenség el akar bennünket tiporni. Nekünk a kardon kívűl nincs más segítségünk, ezt ragadjuk meg tehát erős kézzel s egymással kezet fogva és vállvetve küzdjünk«.

Mihelyt az oroszlánfogó hős emírek kihirdették e helyes tervet, a gyors lovú harczosok harczvágytól égve villámgyorsasággal kardot ragadtak és mint az égő tűz vetették magokat az aláváló gyaurok erős középpontjára. A félelmetes csapat a harcz hevében egy percz alatt pirossá lett a vértől, mint a borral telt pohár. A rabló portyázásból élő türkök fején levő vörös sapkák darabokra szakadtak az aczélkardok csapásaitól; ama platán- és fenyőfa termetű hősök keblén ezer meg ezer sebet hagytak a nyilak.

A mely fejre a buzogány rácsapott öklével,
Az befogta száját s nem nyitá ki többet;
A mely nyakszirt a kard csapását érezte,
Az menten lazúrkő szinűvé változott.

A kardok villámainak fénye megvakította a napot, a felszálló porfelleg eltakarta az eget. A trombiták harsogása s a nyilaktól és kardoktól talált sebesülteknek nyögése az egekig felhatott. A pajzsok darabokra törtek, a sisakok vérrel teltek meg s a kardok elvesztették fényöket, mint a harmat-áztatta nárczisz.

A meddig az ég alját az esthajnal rózsaszínűre nem festette, szüntelenűl folyt a küzdelem, mi közben a lélekölő lándsákkal hasogatták egymás mellét s kardokkal ontották a vért e félelmes harczban.

A vér gőzéből az égre felszálló felhő
Rózsaszinű fátyolul szolgált a győzelem istennője arczán.

Az akindsik a rájok rohant fekete tömeget a harcz tengerébe fullasztották s a lázadó csapatot visszaszorí-

[1]) Úgy, a mint Báli bég tanácsolta Ibrahim pasának. L. föntebb. Szulejmán Naplója másképen magyarázza ezt a körülményt.

tották fénylő lándsáik villámával. Miután a hit ellenségeiből több ezeret elejtettek, az életben maradtakat megfutamították. Az elsőket a pokolba küldték, hogy vigyék meg a nyomorúlt végűek vereségének hírét pokolbeli társaiknak; a futókat pedig utolérvén egy részüket elfogták és rabszíjra fűzték, más részüket pedig levágták.

(XXVI. 99.)

Függelék az előző fejezethez.

A gonosz király — a ki a vele levő, ördög fajzatú és rossz természetű nyakas hitványokat tetőtől-talpig aczélba bújtatva jelent meg a csatatéren, melynek fölszálló porfellege elborítá keletet és nyugotot — a világos elméjű pasának világhódító zászlaját tartva szemmel, egyenesen a győzhetetlen sereg közepe felé rohant s az ágyú- és puskagolyók záporát semmibe sem véve, megfélemlíthetetlenűl intézett támadást folyamként özönlő lovasságával. Egész tömegével egyszerre rohanta meg a janicsárokat, kik a hit harczosainak legvitézebbjei s kiknek

Fejökön fehér sapkák, mint a fehér liliom,
Kezökben alabárd, mint kék liliom.
Mindegyikök eltakarta magát pajzsával,
Mint a rózsatő töviseivel.

Mikor az ágyúüteg közelébe érkezett, a puskás vitézek füstfelleget bocsátva az ég felé, úgy szórták a puskagolyót, mintha jégeső esett volna s ezzel elhervasztották a gonosz ellenség életének virágait. A villámként ölő ágyúknak mennydörgésszerű hangja rémületet terjesztett a föld szinén s a félelmes dörgés felhatott az ég kapujáig. Miután ama rossz érzelműek nem birták áttörni a janicsárok sorait s nem tudtak behatolni közéjök, fordulatot csinálva a bal szárnyon álló lovasságot támadták meg s mint a gyors patak felhasogatja a hegy oldalát, úgy törték át itt több helyen a sorokat.

Két határtalan tenger csapott itt össze: a lándsák mint kígyók fonódtak össze, a kardok mint halak ütköztek egymásba.

A két sereg összevegyült s aprította egymást
A kardok csattogása [1]) keletig hallatszott.
A nyilak, lándsák és alabárdok fái
Élesztették a küzdelem tüzét.

---

[1]) E sort Pavet de Courteille helytelenűl így fordította: »*l'éclat* des épées *brilla* jusqu'en Orient«.

A harcz hevében a hősök bármerre fordultak lándsáikkal, mindenütt keresztülszúrták a sziveket és áttörték a sorokat s a súlyos buzogányok csapásaival meggörbítették az ellenség derekát. A hadbontók minden irányban megeresztvén lovaikat, éles kardjaikkal egymásután vagdalták le a fejeket és ontották a vért. A kardok csapásaitól összevagdalt pánczélok olyan hálóhoz hasonlítottak, melyet elszaggattak a halak. A lándsákkal lovaikról letaszított lovasok a földön vergődve adták ki lelköket, mint a szárazra kivetett halak. A két sereg egészen összekeveredett egymással, aprította egymást s a harcz vásárában össze-vissza tolongók csereberélték a sebeket. A harcz vásárterén szétszórva levő hadi szerek széltében-hosszában elborították a csatatért. A halál angyala járt-kelt a csatatér utczáin s vette és árulta a harczosok életét és fejét, mint portékákat. A haszontalan gyauroknak — kik e vásárban vásároltak — nem volt más pénzük, mint az életök, tehát ezzel voltak kénytelenek fizetni. Cserében e helyett ők is sok portékát vettek a harczból, de azok mind értéktelenek voltak: összetört lándsák hegyei, kardok letörött pengéje és nyilvasak. Az átkozottak tehát nagyon csalatkoztak reményökben.

E közben a hadrendező pasa rettenetes kardját kezébe véve oroszlánbátorsággal rohant a csatába, a harcz legveszélyesebb helyét keresvén.

A felséges isten kijelentette,
Hogy idő előtt senki sem hal meg, nem kell tehát félnünk.

E szavakkal kitépte a haláltól való félelem nyilát a hősök szivéből és bátorságot öntött beléjök. A vérontó és lélekrabló lándsák vashegye előtt szemet sem hunyorított és nem hátrált. E rettenthetetlen hős olyan volt most, mint a sűrű nádasba behatolt oroszlán. A pánczélos vitézek látván az Aszaf bölcseségű vezírnek e föl nem tartható támadását, mindenfelől rohanni kezdtek, mint a vihart hozó felleg, vagy az oroszlánnal küzdeni akaró tigris. A gonosz ellenségnek hegyi patakként özönlő lovassága előtt szétválva egymással ellenkező irányban vágtattak gyors paripáikon.

Mikor e támadó sereg a harczi kiáltást hallatta,
Az ördögök is a Kaf hegy mögé rejtőztek félelmükben.

A gyaurok seregének gonosz vezére, *Laos király*,[1]) mint egy második Sziavus,[2]) rohant a csata félelmes tüzébe

---

[1]) Az eredetiben: لاوش قرال — Hiányzik a *j* betű.

[2]) *Sziávus* (a Sahnáméban) Kej-kavusz király fia, Szisztán tartományának kormányzója volt. Azzal vádolták, hogy mostoha anyját,

s míg vitéz bégjeinek és derék vezéreinek egy része elesett, más része pedig elfogatott: ő megállta helyét a csatatéren.

Sem nyiltól nem félt, sem golyótól nem rettegett,
Felhőként futó tarka lovon ült.
Úgy jött a vitézség versenyterére,
Mint valami őrjöngő rossz szellem.

E közben a megszámlálhatatlan lovasból és gyalogból, szolgából és szabadból álló azon csapatok kezdtek mutatkozni, melyek a világhódító szultán személyét kisérték és a világ menedékhelyéűl szolgáló udvarának környezetét alkották. A győzelmet jelentő zászlók — mint a győzelem bájos istennőjének fátyola — s a hősök kezeiben levő lándsák lobogói egészen elfödték a látóhatárt.

Mikor a sah a csatatér széléhez érkezett,
Az okosság törvénye és terve kivánalma szerint

majd megállapodott, mint szilárd hegy, majd előre nyomult, mint özönlő folyam. A tengerként hullámzó csapatok ellepték a mezőt, a gyors paripák lábaitól fölvert por eltakarta az eget. A gonosz és szerencsétlen király egyszerre elvesztette küzdő és ellenálló erejét. A mint a szerencsés padisahnak világhódító zászlaja, mint a kelő nap, láthatóvá lőn: az a rosszérzelmű ámulatba esett, elhalványodott, mint a hold s egészen elvesztette a fejét. Két helyen sebet kapván,[1]) szűk lett neki a világ, szeme előtt a fényes

---

Szudabét, el akarta csábítani. Tűzpróbára itélték, melyből épen és sértetlenűl jött ki.

[1]) Az eredetiben: »iki jerde zakhmdar olmis.« *Szolakzáde* szintén mondja, hogy Lajos király két sebet kapott. Szolakzáde 1657-ben, vagy 58-ban halt meg s 1644-ig terjedő munkájához írott forrásokat használt. Hogy ezt az adatot Kemálpasazádétól vette-e, vagy más historikustól, nem tudjuk. *Szerémi György* is állítja, hogy két társával együtt (Dávid János és Tatai Miklós) *három sebet* látott Lajos testén. Szerémi — mint tudjuk — azt beszéli, hogy a királyt Szapolyai György ölte meg Duna-Szekcsőn; Szapolyait ezért Tomori szúrta agyon, ezt pedig Szapolyai emberei vagdalták össze. Ez a hármas gyilkosság azonban nagyon regényes. Úgy kellett lenni a dolognak, hogy a király hullájának megtalálása után köztudomásra jutott az is, hogy sebhelyek látszanak a testén. A mohácsi vészre következő politikai viszonyok között aztán nagyon könnyen hitelre találhatott az a mende-monda, hogy a királyt a Szapolyai-párt tette el láb alól; s mivel Sz. János nem vett részt a csatában, önként kinálkozott az alkalom, öcscsének, Györgynek, vádolására. — Hammer, úgy látszik, nem sokra becsüli a kortársak tanúskodását s valamely eseményt szivesebben beszél el jóval későbbi írók után. Hogy a II. Mohammed korabeli eseményeket nem a kortárs és szemtanú Turszun béget, hanem későbbi írókat követve adja elő, azt már láttuk föntebb. Itt újra

nappal sötét éjszakára változott s a világnak kellemes rózsaligete tövises lőn neki. Nem birván többé megállani a helyén, szorult helyzetében megfutott és elmenekült a reá nézve veszélyes harcztérről.

De a nyomorultnak a bal szárnyon levő nagy csapata, mely az anatólii hadosztályt támadta volt meg, rettenthetetlen vitézséggel harczolt. A mi részünkről a hadbontó vitézek úgy harczoltak, hogy a csatatéren pompásan forgolódtak. A gonosz természetűek seregéből hány hitványnak lelke lőn az öldöklés nyilának áldozata s hánynak dereka görbült meg íj módjára a súlyos buzogányok könyörtelen csapásai alatt! Hány makacsnak holtteste lőn a kard martalékává, hánynak feje gördült le, mint a golyó és hánynak fürtei kerültek diszűl a lándsára! Hánynak arcza lőn ránczossá a félelem nyilától, vagy inkább a nyíltól való félelemből és hánynak a szemei teltek meg kiömlő vérrel! A nyilaknak megmérgezett hegyei, mint a kigyó fogai

A mely testet értek, abból elrabolták a lelket.
Mint a kigyó átfúrja a bőrt hegyes fúlánkjával,
Úgy hatoltak át a nyilak a mellvérteken.

A hatalmas szultán legmagasabb parancsára a puskás janicsár vitézek a tigris természetű dühös ellenség felé fordultak s egy percz alatt nem százat, hanem több ezret küldtek közűlök a pokolba.

Mikor a puskagolyák hullani kezdtek mint a jégeső:
A halál árvize emelkedett minden oldalról.

A puskagolyók zápora — mely mint jégeső hullott az ellenségre s mely ellen nem szolgálhatott védelemül sem sisak, sem pánczél, sem paizs — a gonoszok haszontalan életének fájáról letördelte a levelet és gyümölcsöt; félelmes mennyiségű tömegöket, mint valami szalmarakást, szétszórta s mulandó életök gabonáját a megsemmisülés szelének eresztette. A szent harcz szele fújván, megtisztította a hódítás kertjét a gazoktól és tövisektől.

A hitetlenek seregéből három Ahrimán termetű részeg pánczélos, kezökben fénylő lándzsával, áttörte az elébük álló sorokat, mint a czikázó villám szokta meghasítani a felhőt s ijesztő módon termett a khalifaság egének napja előtt.[1]) Azonban a padisah személye körűl levő s harczra várakozó

azt tapasztaljuk, hogy II. Lajos megsebeztetésére vonatkozólag nem az egykorú és nagytekintélyű Kemálpasazádét idézi, hanem Szolakzádét, a ki szintolyan hiteles lehet, de egy századdal később élt és írt. Az ilyen eljárás szintén az »alaposság«-hoz tartozik?

[1]) Ezt *Szolakzáde* is állítja.

oroszlánfogó vitézek az életunt vakmerők lovainak lábait megsebesítvén, a bástya termetűeket a földre taszították s ott összevagdalták kardjaikkal. Hány ezekhez hasonló, elefánt termetű s a farkasnál vadabb gőgösnek nyaka lőn az éles kardok hüvelyévé, — olyanoké, a kiknek élete palotáját az idő építésze 40—50 év óta építé, de azt most a szultán haragjának árvize egy percz alatt romba döntötte! A lengyeleknek, cseheknek, oroszoknak, engürüszoknak,[1]) horvátoknak, madsaroknak, németeknek, Dimiskárnak,[2]) alamánoknak, császárnak, Iszpániának és az e harcztéren jelen volt többi gyaur nemzeteknek oroszlán bátorságú vitézei és emírei legyőzettek és tönkre tétettek; kemény szivük megtöretett s mig egyik részüknek lelke a pusztító nyilnak, teste pedig a kardnak tápláléka lőn, addig más részük foglyul ejtetvén rablánczra veretett.

A gonoszoknak legravaszabbika és legderekabbja volt a nyomorult és szerencsétlen királynak fővezére, *Tomor Pauli*, a ki azon országban híres vezér s a csatatéren egy második Iszfendiár[3]) volt. Olyan volt ez, mint a kemény vas: mennél több csapást kapott, annál keményebbé lett. Ha mint egy veszett kutyát agyon ütötték volna, talán még akkor is föléledt volna. Mikor rohanni kezdett, mint az özönlő Nílus, és bömbölt, mint a dühös elefánt, még a tigrisek és oroszlánok is kitértek volna előle.

A nyomorult, ki Magyarország végvidékének kapitánya volt,
Haszontalanságot fecsegve mondta:
»Ha lándsámnak nyelve volna,
Elmondaná, hogy miket követtem el a törökön.«

A nevezett gőgös bánnak ostoba feje üres már a királyi korona elnyerésének gondolatától és vágyától: fűvel van tele. A csatatéren legördült mint valami golyó és hajfürtei a lándsa diszévé váltak.

(XXVII. 106.)

A szerencsétlen magyar király gonosz hadának megverése.

A szerencsés szultán csatája a rossz úton járó királylyal Zil — Kade hó 20. napján történt.[4]) *A* harcz heves-

---

[1]) Nem tudom mire vélni az *engürüsz* és *madsar* megkülönböztetését, — ezt azonban a várnai fethnáméban is megtaláljuk.

[2]) Nem lehet más, mint *Temesvár*.

[3]) Persa hős, Gustaszp király fia, mellék nevén: *rúin ten*, azaz ércz-testű.

[4]) Szulejmán Naplója szerént is 20-án, *szerdán*. De a 932. év Zil-kade havának 20-ika = 1526. augusztus 28., *kedd*. Aug. 29-ike

sége délután emelkedett a legmagasabb fokra, mikor is a nyomorult ellenség szerencséjének napja kezdett alkonyodni. A harczi paripák kőkeménységű patái lehorzsolták a föld szinének durva bőrét s megpuhították a hegyek és síkságok rögös hátát.

Mikor az éj támadást intézett a nap ellen,
S a csillagok táborának vértjei ragyogni kezdtek,

a csillagok számával vetekedő gyaurok csapatai — melyek egy csoportot alkottak volt, mint a hetevény csillagzat — úgy szétszóródtak, mint a gönczölszekerebeli csillagok. Elvesztvén lábaik alól a szilárd földet, darazsakból tehetetlen hangyákká, mérges kigyókból félénk gyíkokká váltak.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

A mint a sebzett szivű ellenségnek tévelygő serege megtámadtatott: a rossz érzelmű bátorságának lándsája azonnal eltörött, hatalmának íja szétpattant, erejének szilárd bástyája a pusztító ágyúk ütéseitől leomlott, méltóságának deftere széttépetett, mint a feslő rózsa s bosszútól lihegő keblét vér folyta be.

Sem parancsa nem lőn többé végrehajtva, sem paripája nem nyargalt többé,
Öregek és ifjak mosolygásának vége szakadt.

A harcz vásárterén szerteszét hányva a hadi portékákat, igyekezett menekülni a kardok elől s megmenteni fejét a küzdelem örvényétől. Minden málháját és sátorát ott hagyva elfutott, bosszús szive füsttel, arcza és szeme porral levén tele.

A mint a krokodilus kegyetlenségű, tigris körmű harczosok visszafordították a gonosz ellenséget, ezzel éjszakára változtatták a szerencsétlenek nappalát s egyszerre ötvenével, sőt százával küldték őket a pokol borzasztó tüzére: kit a kardok, kit az öldöklő nyilak martalékává tettek.

Egyiknek hirtelen nyil fúródott nyakszirtjébe,
A melyik visszafordult, annak mellét lándsa szúrta át.
A lándsák dolga immár véget ért,
Mert nyakon ragadásra került a sor.
Szíj és hurok fogott most a munkához,
Ez lőn a jelszó: Fogd meg, kösd meg!

Azon köteleket, melyeket a lázadók hoztak, hogy az ellenséget megkötözzék, az ő nyakukba akasztották. A harcz tüze, melyet a gonoszmívűek és lázongó természetűek

---

szerda = Zil-kade 21. Szulejmán fethnáméja is határozottan Zil-kade 20-át és szerdai napot mond.

gyújtottak meg, az ő lelküket égette. Most ott feküdtek a csatatéren, derekuk meg levén görbülve, mint a ragadozó madarak karmai, beleik kifordulva, mint a széttördelt nád. A helyen, hol a harcz folyama csörgedezett, szétszórva feküdtek az emberfejek, mint kavicsok a folyó partján. A síkság felülete, a halmok teteje, a magaslatok csúcsa, és a völgyek nyilása véges-végig el volt borítva megcsonkított hullákkal. A halmok, melyek a sátán czinkostársainak hulláiból emeltettek a mező területén, egészen az égboltozatig nyultak fel.

A mező felületét holttestek borították,
A hullákból helyenként halmok emelkedtek.

Negyven-, vagy ötvenezer puskás és gyalog — kik éles körmű tigrisekként harczoltak — fúladt a küzdelem örvényébe. A rajtok levő pánczélingek voltak azon hálók, melyek megfogták e szerencsétleneket s melyek miatt nem bírtak elfutni. E nyomorúltak hulláiból emelkedett halmok teljesen elborították az egész térséget.

A halál tőrt vetett pánczél képében,
A kard elmetszette a remény fonalát.

Azoknak az útját pedig, a kik a harcz veszedelmes szorosából kiszabadultak és a küzdelem tengeréből partra jutottak, az akindsik állották el, a kik most előtörtek leshelyükből.

A hit harczosai előtörtek leshelyükből
S a gyaurok egymás után arczra hulltak.

Lélekrabló lándsáikkal könyörtelenül öldösték, a kiket elérhettek s e közben harczi rivalgásukkal megrengették az eget és földet.[1])

Mikor az este beállott, az éj seregének támadása valóságos jótétemény volt a szerencsétlen végűeknek. A sötétség fekete hada közbelépvén, egyszerre megszabadította e rossz érzelműeket az iszlám győzhetetlen seregének körmei közűl. A rossz úton járóknak egy nagy csapata az éj sötét-

---

[1]) Kápolnai Báli bég megérkezésének tulajdonítja a döntést, a ki — mikor a magyar sereg közepe és bal szárnya már hátrálni kezdett — hátban támadta meg az addig győzelmes jobb szárnyat (Hadt. Közl. 1889. 452). Vele egy értelemben nyilatkozik a »*Gülsen-i-mearif*« cz. munka, melyben ezt olvashatjuk: »Mikor a ruméliai hadosztály már-már vereséget szenvedett, a szendrői és belgrádi szandsákok bégje, Kodsa Báli bég, hátulról támadván meg a király gyalogságát, harmincz ezernél több hitetlent levágott, a többiek pedig, mint Faraó népe, a Duna vizébe vesztek.«

ségében eltévesztette az útat s a folyónak rohanva lovastul együtt beleveszett az ingoványba. Másik csapata pedig, mely megmenekült a harcz tüzétől, jobbnak tartván a vízbe fulást, a Duna hullámaiba vetette magát. Néhány nap múlva aztán Belgrád és Szemendre mellett vitte a víz e szerencsétlenek hulláit.

A gonoszmívű, nyomorúlt és szerencsétlen király pedig — miután a föntebb már jelzett módon a küzdelemben tehetetlenné tétetett, nagy serege és kemény szive kettévágatott s szerencséje szárnya kitépetett — elfutott a csatatérről sebesülten, legyőzetve, kifosztva, nyomorultan tönkre téve, méltóságától megfosztva és környezetétől elhagyatva. A szégyen tüze égetvén hitvány lelkét, lovastúl, fegyverestűl a vízbe ugrott s azok számát szaporítá, a kik elestek vagy vízbe fúltak.

A harcz tüzétől égvén vizbe dobta magát,
Eső elől menekülve jégesőre talált.

Igy végződött élete. Napjainak forgása megszünt mulandó életének lajstroma bevégeztetett úgy e világnak, mint az örök életnek elvesztése által. Tábora, mely olyan volt, mint a tavaszszal virágokkal és gyümölcsökkel pompázó kert, most aszály-szárította mezőhöz hasonlított. Fegyvertára, ágyúi és összes hadi szerei, melyek nagy bőségben valának, ott maradtak szétszóródva. Szekerei, melyek a világ gazdagságát magokba foglalták, kifosztattak s egyszerre olyan üresekké lettek, mint a legnyomorúltabb ember erszénye. A fosztogató seregnek szeme és szive pedig jóllakott aranynyal és ezüsttel.

(XXVIII. 109.)

Függelék az előző fejezethez.

Miután némelyek felöltötték a vértanúság ruháját, a hit harczosai pedig már jóllaktak a harczczal, a sereg táborba szállott naplemente után, az utolsó ima ideje előtt. A dicső és felséges szultán számára az ég magasságával vetekedő sátort ütöttek fel. A harczi lakomában megrészegedett vitézek örömmel élvezték a nyugodalmat. Úgy telepedtek le, hogy a következő napon még ez állomáson maradnak pihenni.

Reggel, mikor a kelet királya feltűzte zászlóját
S elűzte az ég fejedelmét,

az akindsik bégjei engedélyt kaptak, hogy seregeikkel széltében-hosszában portyázzanak.

A rabló lovasság aztán elpusztította és fölégette a gyaurok országát a rombolás árjával és a pusztítás tüzével. A szerencsés uralkodó a vezírekkel és emírekkel lóra ülvén a csatatérre ment, és az ütközet színhelyéűl szolgált síkságon megszemlélte a holttesteket, melyek mint valami dombok egymásra halmozva feküdtek, vagy mint a kévék a szántóföldön, szerte szét hevertek, — azon holttesteket, a melyek a harcz vásárában olcsón adták el lelküket. A csatabárddal agyon sújtott előkelő makacsok holttestei — melyek ott feküdtek — villámtól sújtott fenyőkhöz hasonlítottak; a karddal derékon ketté vágott részeg gonoszok olyanok voltak, mint a rohanó ártól ketté szakított fal. Az ütközet helyén levágott fejek hevertek.

Annyi fej gördült a lovak lábai alá,
Hogy a patkók nem földet, csak szemet és szemöldököt
érhettek.

A gyors lovú harczosok, kik a gyauroknak tévelygő seregét űzőbe vették a vereség mezején, 10.000-nél több lovast szállítottak le a harczi paripákról, kiket foglyokká tevén rabláncra verve vezettek a dicső Szulejmán magas divánjába. Parancs adatott ki, hogy senki ne tartson meg magánál foglyokat; ezért a kézre került lovasokat és gyalogokat mindnyájan a kivégzési helyre vezették. E szerencsétlenek nyakát a bosszúállás kardjának hüvelyévé tették s így végrehajtották a legfelsőbb parancsot. Kicsinynek és nagynak hulláit farkasok és ragadozó madarak étkeül hagyták, meghívák őket e borzalmas lakomára.

(XXIX. 111.)

Ez a fejezet előadja, hogy a világhódító szultán a világ minden részére és minden nemzethez fethnáméket küld s azután a hadjárat kantárszárát a rossz úton járó, szerencsétlen ellenség székhelye felé fordítja.

Az imént elbeszélt fényes és nagy eredményű győzelem — mely a gyaurokra nézve végzetes, az iszlám életében pedig a legdicsőségesebbek egyike volt [1]) — a harczias és helyes észjárású Ibrahim pasának levén az érdeme, jutalmul áldott fejére a dicső padisah saját kezével tűzte a császári huma madár tollát.[2]) A magas divánban egy éles szemű és vilá-

[1]) Ugyanilyen értelemben nyilatkoznak a mohácsi csatáról a többi török írók is — a kik elbeszélik — főkép pedig Pecsevi.

[2]) A *huma* vagy *humaj* persa és török mondák szerint a legnagyobb és legnemesebb fajta sas, mely maga nem öl, hanem csak másoktól megölt állatok csontjával táplálkozik. Szerencsét hozó

gos eszű író előkelő kifejezésekkel, szabatos előadással és találó metaphorákban fethnámékat szerkesztett, melyekben e világra szóló fényes hadjáratot írta le röviden, mert egész részletességgel

Ha ezer írót összegyüjtöttek volna is,
Ezer közűl aligha tudta volna leírni valaki.

Szélgyorsaságú és madárröptű futárok vitték meg az örvendetes hírt minden helyre, a hova küldettek. Bogdánba, Iflakba és Desti-Kipcsakba hírnökök menvén villámként száguldó paripákon, örömöt hirdető leveleket terjesztettek keleten és nyugoton. A hír, hogy az isten az iszlám népét győzelemre segítette, nemsokára elterjedt Miszrben, Sámban, Halebben,[1]) a tengeri szigeteken és Arabiában[2]) s meghallották az arabok, persák, türkök és kurd törzsek valamenynyien. Az összes városok és várak földiszíttettek és falaik között öröm uralkodott. A szomorúság és gond eltűnvén, a falvakat és városokat vidámság és öröm árasztotta el. Különösen a birodalom székhelye, Kosztantinie, diszíttetett föl olyan pompával, mint valamely lakodalmas ház. Minden zege-zuga föl levén ékesítve, pávához hasonlított.

Minden deszka páva farkához hasonlított.
Minden bolt olyan volt, mint Kausz trónja.[3])
Minden köztér aranytól s drágaságoktól csillogott,
Tengerek és bányák kirakták kincseiket.

Az utczasarkok fel valának diszítve, mint a gazdag kereskedők raktárai. Minden ember, férfi és nő, felhagyván a munkával, néhány nap, háborgatás nélkül, mulatsággal és lakomával telt el. A szomorúság bélyegét lemosták gyönyörrel telt lelkükről a jókedv és vidámság tiszta vizével s a bágyadtság és kedvetlenség rozsdáját letörölték szivök tükréről.

Míg ezen a részen az iszlám házának lakóit az örvendetes hír vidámságra deríté, addig a másik részen a

---

madár; mert a kinek feje fölé száll, vagy a ki fölött kiterjeszti szárnyait, abból fejedelem lesz. A török monda szerint ilyen madár szállott *Oszmán* feje fölé is ifjú korában. Ebből van aztán a *humájun* czím, melynek jelentése »felix, fortunatus, augustus, kaiserlich, königlich.«

[1]) Miszr = Egyiptom. Sám = Syria és Damaskus. Haleb = Aleppó.

[2]) Kemálpasazádénál: »Dsezáir-i-bahrda ve berr-i-Arabda.« Pavet de Courteille mégis így fordítja: »à Alger, en Afrique.«

[3]) *Kausz* persa király a Kejánidák családjából, Kej-kobád fia, Kej-khoszru nagyapja. Trónja a hatalom és nagyság symboluma s a Sahnáme egyik helye szerint aranyból van, kristály lábakkal, másik helye szerint pedig elefántcsontból türkiszkővel kirakva.

gonosz hitetlenek országa dúlásnak és pusztításnak vala kitéve, lakói pedig legyőzetve egymás után estek fogságba. Mint föntebb említettük, a dúló hadsereg rablókalandra indult azon országba s minden zegét-zugát hegyi folyam módjára elárasztván, eloltotta a hitetlenség házának tüzhelyét.

Az akindsik több csapatra oszolva rohantak mindenfelé,
Azt hitted volna, hogy egy vértenger vet hullámokat.

A könyörületet nem ismerő lovasság mint kiáradt folyam egyszerre elszéledt a gonoszok tartományaiba s csillogó kardjának tüzes mennykövével minden házat felgyújtott, egyet sem kimélt meg. A fölvert por s a felszálló füst eltakarta a kék ég boltozatát; a föld szine s az egész szemhatár szomorú szint öltött, a nappal világossága sötétségre változott.

Gyászos napok jöttek ez ország szegény fejére,[1]
Füstből öltött magára gyászruhát.

Úgy látszott, hogy e rossz csillagzat alatt születettekért gyászba borult az országuk. Annyi vér folyt az országban, hogy felszálló nedves gőze mint köd tölté meg a levegőt. A gaz hitványokat leöldösték s aztán elrabolták javaikat és családjaikat. Előbb letördelték a töviseket, hogy leszaggathassák a rózsákat; előbb megfojtották a méheket, hogy elvehessék a mézet. Szépet és rútat, erőset és gyöngét, csecsemőt és serdülőt, előkelőt és alacsony származásút, gazdagot és szegényt, szóval: a kit és a mit elérhettek, magokkal vitték. A szent harcz tengerébe nyakig merülve egyetlen tüzhelyet sem hagytak a hitetlenség házában, hanem mindnyáját elpusztították. A templomokban és zárdákban kő kövön nem maradt; a vetések azon földeken, melyeken átvonultak, mindenütt elégtek. A háború-okozta nyomorúság miatt a papok megunták életöket és megútálták a világot; a szerzeteseket a dúlás és pusztítás tüzének füstje feketékre festette.

E tűzimádók földét lángba borították,
A hitetlenség házát füstbe burkolták.

Mindenfelé oly nagy számban kerültek kézre az értékes tárgyak, a különféle árúk, a lábas jószágok nemei és egyéb zsákmányok, hogy a hit harczosainak vágya teljesen ki volt elégítve. A még soha jól nem lakott éhezőknek

---

[1]) Pavet de Courteille hibásan így fordítja: »*Une coiffure* noire *se posa* sur la téte de ce pays.«

megteltek tarisznyáik, a gazdagot még nem is látott szegényeknek tüszői duzzadtak a kincstől.

Míg a hadseregnek kiegészítő csapatai a szerencsétlen Magyarország dúlásával és pusztításával valának elfoglalva minden irányban, addig a szerencsés szultán felséges személye körül levő és mindig környezetét képező derékhad egyenes úton a nyomorult király székhelye felé tartott s a felséges isten segélyével Zil-hidse havának 3-án [1]) megérkezett kitűzött czéljához.

(XXX. 114.)

A király székhelyének leírása.

A nevezett híres főváros — mely általánosan *Budin* néven ismeretes — a most legyőzött gonosz és hitetlen királynak, meg a szerencsétlen magyarok ördögi természetű szultánjai közűl több átkozottnak menedék- és tartozkodási helyűl szolgált.[2]) Igen nagy és régi város; falai erősségben és szilárdságban Iszkender falához hasonlítanak; bástyái szembe néznek a csillagokkal, tornyai a kék égboltig nyúlnak fel. A Duna vize — mely az Amu folyamot is megszégyenítené, ha összecsapna vele s mely az ég hajóját is elragadná, ha rá tennék a csillagok táborával — közepén folyván keresztűl, a város ennek két partján épült fel. Egész területével s lerombolhatatlan kastélyaival a világ csodái közé tartozott. Falai közé ellenség még nem tette be a lábát s nem ejtette hatalmába; e rózsaligetbe még az akindsik sem mentek be soha rózsát szedni.

A mint a fejedelem vereségének híre elterjedt benne, alattvalói és a szolgálatában állók családostúl együtt oda hagyván házaikat, megszöktek belőle, ezt mondván:

Mi volna okosabb, mint idejében megszökni?
Mi volna esztelenebb, mint helyben ellenszegülni?

Csak az alsó osztálybeli nép maradt a városban, a mely hajlandó volt a világhódító szultán pártfogása alá menekülni s adófizető alattvalója lenni.

A vezírek és emírek elsője, a várhódító és ellenségkötöző pasa a padisah előtt érkezett meg ide az éles kar-

---

[1]) L. a Szulejmán Naplójának megfelelő helyéhez írott jegyzetet.

[2]) Pavet de Courteille nem értette meg e mondatot; mert így fordította: »Elle était le séjour habituel et la capitale du *kral* vaincu, et tous les autres sultans, aux moeurs diaboliques, *qui avaient régné avant lui sur les Hongrois maudits*, en avaient fait leur résidence.« A *szultán* szó jelentése itt: »főúr«.

mú tigrisekhez és dühös oroszlánokhoz hasonló csapatokkal. A mint a falak mögé zárkózottak meglátták a Nilusként özönlő óriási lovasságot: mint a vesztőhelyre hurczolt foglyok, eget rázó kiabálással kegyelemért könyörögtek és a vár kulcsait — melyek az öröm szövétnekei és a gond s szomorúság kötelékéből feloldó eszközök valának — kihozván, egy okos vezetőnek szavaira hallgatva az engedelmesség és hódolat útjára tértek. A nemes lelkű pasa megszánván e hitványokat, megajándékozta őket kegyelmével; a vár kulcsát pedig — mint a tényállás előadásában legékesebben beszélő tanút — elküldte a szerencsés uralkodónak s ez úton tudatta vele, hogy a lázadás erős gyökerű fáját kitépte a szilárd építésű vár földéből.

A világ még nem látott fennállása óta
Olyan diadalokat, minők a világ sahjának sikerültek.
Minden győzelem, melyet az ég engedett neki,
Csak bevezetése volt egy másik győzelemnek.

Majd a világhódító és hatalmas szultán is megérkezett a győzelmes zászlóval és nagyszerű kiséretével. Tábora rózsaligetté varázsolta ezt a vidéket, mikor megtisztelte legmagasabb megjelenésével. A gonosz királynak gyönyörű palotájából — mely virágokkal s gyümölcsökkel díszlő kerthez hasonlított — összeszedte a nagy értékű zsákmányokat, mint győzedelmének termékeit. A kincstárban és fegyvertárban — mely telides-tele volt fegyverekkel, mindennemű hadi eszközökkel és készlettel — akármit talált, értékest és értéktelent, azt egytől egyig mind összeszedette, a legnagyobb gonddal hajókra rakatta és Belgrád városába küldte, honnan azok a hatalmas folyó hátán az igazhivők országának székhelyére szállíttattak. A nevezett legyőzött gonosznak palotája előtt két borzasztó ágyú és három csodálatos alakú szobor állott; ezeket is felrakták a kincsekkel telt hajókra s a többivel együtt elszállították.

(XXXI. 116.)

E fejezet — mint kitérés — előadja a két ágyúnak történetét.

Ez ágyúkat — melyeknek hatása olyan, mint a villámé, hangjok mint a mennydörgésé s melyeket mesterük remekelve ezer fáradsággal öntött — a boldogult Mohammed szultán ki dicséretre méltó törekvéseiről ismeretes minden nép előtt — hagyta el akkor, mikor Belgrád várát ostromolta, de elfoglalása idejének még el nem érkezése

miatt kénytelen volt visszavonulni azon az úton, a melyen jött, nem levén ideje és alkalma összeszedni s elszállítani a harcztéren szerteszét levő hadi szereket. Akkor kerültek az említett ágyúk a gonoszmívű gyaurok kezébe, a kik azokat, mint a háború emlékeit királyuk székhelyére vitték s megőrizték azon régi idő óta, győzelmük bizonyságául és emlékeztető jelűl ama borszasztó háborúra. Jöttek aztán nézésükre különféle nemzetek, a kik széthordták a világba, a mit láttak és a mit róluk hallottak.

A harczias vezír, a helyes észjárású és világos eszű Ibrahim pasa nagyon helyesen járt el, mikor e botrányt megszüntette, a mennyiben a nem tetsző eseményre emlékeztető jelet — mely a gonosz ellenség kezében olyan hirdetője volt erejének, mint az anyajegy a szépség jele az arczon — elvitette. A föntebb említett szobrok is [1]) a tanult és érdeklődő emberek iránt való tekintetből Isztambulba szállíttatván, az Atmejdánon kőoszlopokra állíttattak fel [2]) és ezeknek látása emlékeztetőül szolgált a gondolkozóknak. Igy a nyomorúltaknak műveik ellenük fordíttattak s czéljok meghiúsíttatott, mert emlékeztetésre szánt eszközeik éppen ellenkező czélra fordíttattak.

Nem hagyják elfeledni e hadjáratot
E szobrok, hanem míg állnak, emlékeztetnek reá.
Csodálatra méltó, hogy a néma szobrok
Nyelv nélkül is csodadolgokat magyaráznak!

(XXXII. 117.)

Toldalék az előző fejezethez.

Mivel az előadás sorrendjének teljessége tekintetéből is czélszerű elmondani, hogy mi okozta az ostromló szereknek Belgrád kővára alatt hagyását s mivel e történet olva-

---

[1]) T. i. Hercules, Diana és Apollo szobrai. Pecsevi — a ki szerint e bronz szobrok a vár kapuján kivűl állottak — azt hiszi, hogy a nagyobbik egy hatalmas királyt ábrázol, a ki az összes hitetleneken uralkodott, a két kisebb szobor pedig annak fiai és utódai voltak a királyságban (I. 99).

[2]) Ez nagyon megbotránkoztatta a vallásosabb érzelmű mohammedánokat s kezdték bálványimádással vádolni Ibrahimot. Sőt Fighâni, a költő, ezt a verset írta persául: »Két Ibrahim jelent meg a világon. Egyik összetörte a bálványokat, a másik felállította.« Ibrahim t. i. ugyanaz a név, a mi Ábrahám. Az élczelő poeta természetesen életével lakolt. — Pecsevi szerint az a két, gazdagon aranyozott s remekűl készített nagy gyertyatartó, melyek az Aja-Szofiában a mihrab (a mekkai irányt jelölő fülke, mely előtt az imám imádkozik) jobb és baloldalán vannak felállítva, szintén ez alkalommal vitettek el a királyi palotából (I. 100).

sása közben önkéntelenül is eszébe ötlik mindenkinek az a kérdés, hogy mi volt a tulajdonképeni oka ez eseménynek: ennélfogva a bekövetkező érdeklődést illőnek látván kielégíteni, legalább röviden meg kell emlékeznünk e szomorú dologról.

A nevezett boldogult uralkodóról, szavahihető hiteles emberek közlése alapján, a nevezetesebb tárikhok azt beszélik, hogy azon a napon, mikor e szerencsés uralkodó a keresztimádók kemény szivének meglágyítása és az erős Isztambul városának elfoglalása után kitűzte az iszlám zászlaját a győzelem jeléül, az e fényes hadjáratban jelen volt *Mevlána Jekán*, a korabeli jeles mollák legtekintélyesebbike, a harcztérről a győzelmes szultán sátorába ment s mikor a köteles hódolat és tiszteletnyilvánítás után a szerencsésen sikerült szent hadjáratra kezdett áldást mondani és az imádság segítségét emlegette: a szerencsés uralkodó hirtelen így szólt közbe: »Mire való az az álszenteskedés? Kardomnak köszönhetem a győzelmet.« E haragból származó szemrehányásnak az volt az oka, hogy a molla előbb ellenezte a nevezett város elfoglalása czéljából indított e hadjáratot. Némely rosszakaratú vezírek véleményét tartva szem előtt, ama hitványak kedve után járt. Azt mondta, hogy e híres erősségnek meghódítása az isteni végzés miatt még most nem sikerülhet; elfoglalásának ideje pontosan meg van határozva a könyvekben, mindennek meg van a maga ideje s azért hiábavaló idő előtt megvalósítani akarni a szándékot; czélszerűtlen törekvésből semmi jóra való haszon nem származhatik, a végzettel ellenkező tervezgetésből, kedvező szerencse nélkül való erőlködésből senki semmi hasznot nem húz.

Nem lehet sietni: meg van az ideje mindennek,
Az ember nem élhet nyáron téli életet.

E jeles előadású krónika szerzője mondja: Az angyal természetű király szájából hallottam egy alkalommal a következőket: »A nyers beszédnek — melyet meggondolás és megfontolás nélkül hirtelenében szalasztottam ki — szomorú következményét a belgrádi hadjárat alkalmával tapasztaltam. Mikor a szent harcz félelmes szele fújni kezdett s a háborgó tengerhez hasonló hadsereg elindult a nevezett erősség ostromlására, én is felültem harczi paripámra s a vár felé tartottam. A remeték osztályából egy csodatevő hatalommal és jósló tehetséggel felruházott dervis lakott Ordu-Bazár közelében. Ezt meglátogattam és kértem, hogy imádságaival legyen közbenjáróm és pártfogóm. De kérésem

nem talált elfogadtatásra és meghallgattatásra e visszavonultságban élő remeténél, hanem szemrehányólag ezt válaszolta: »Foglald el kardoddal!« s bármennyire könyörögtem közbenjárásáért, nem hallgatta meg alázatos kérésemet. Minél esdeklőbben könyörögtem neki kivánságom kieszközléseért, ő annál többször ismételte az említett feleletet s szüntelenül azokra a szavakra emlékeztetett, melyeket ifjúi elbizakodottságból és szerencsém okozta örömből mondottam Jekán mollának. Szemrehányásában, mint valami tükörben, az én meggondolatlan szavaimnak szomorú képét láttam. Csalatkozva abbeli reményemben, hogy a nyomorult ellenségen győzedelmeskedem s hogy a győzelem istennőjének ruhája szegélyét érinthetem kezemmel. egy ideig zavarban voltam s nem tudtam mitevő legyek. Végre elkövetkezett gőgösségem büntetése: a gonosz ellenség hirtelen előtört leshelyéből s mikor e rettenthetetlen tigrisekre vadásztunk a város falai között, megragadtak éles körmeikkel. Esztelen dolgot mível, a ki a maga erejére támaszkodik s hatalmával elbizakodik.

Isten hatalma intézi a dolgokat,
Az embernek illik elismerni gyöngeségét.«

(XXXIII. 119.)

Elmélkedés ugyanazon tárgyról.

Mikor padisahnk, ez a bölcs ifjú[1]) s oroszlán bátorságú világhódító — kinek szerencséjét és hatalmát Allah tartsa meg örök időkre! — a győzelmes hadjáratból szerencsésen visszatért s megérkezett khalifasága székhelyére, e szolgája is szerencsés volt megjelenhetni színe előtt. A fényes hadjárat alkalmából mondott szerencsekivánatok sorában természetesen szóba került az a tárgy is, melyről éppen írunk s mindenki úgy nyilatkozott, hogy e szent háború — mely örökké emlékezetes és dicséretreméltó fog maradni — az isteni kegyelem segítségével sikerült a szultánnak; hogy a gonosz gyaurok seregének és bégjeinek rabságba hurczolása és olyan veresége a harczmezőn, a milyen még nem történt s nem is fog történni, nem emberi erőnek, hanem az örökkévaló hatalmának köszönhető. A szultán e magyarázatokat és emelkedéseket figyelmesen meghallgatván, min-

[1]) Szulejmán 1526-ban még csak 32 éves volt; mert a hidsre X. századának kezdetén, vagyis 900-ban, azaz 1494-ben született.

den habozás nélkül helyben hagyta s meg volt győződve arról, hogy az e hadjáratban szerzett óriási zsákmány az imádság áldásos hatásának tulajdonítható.

(XXXIV. 120.)

A szerencsétlen és gonosz magyarság fővárosa leírásának kiegészítése és a rossz úton járó gaz király székhelye rajzának befejezése.

A mint előbb határozottan és világosan előadtuk, a nagy Duna folyam a nevezett híres város előtt folyik, melynek a két parton álló, erős fallal körülvett szép épületei és szilárd palotái a folyón át bámulnak egymásra.

Olyan város ez, mely szépségéről hiressé lett,
Melyben mindent találsz, a mit kivánsz.
Ha az öreg látására siet,
Ettől visszanyeri eltöltött életét.

Azon városban, mely a folyó déli részén fekszik, van a rossz tervű király páratlan szépségű palotája, mely a művészet remekeinek elragadó mintaképeivel van feldiszítve, melynek mennyezete és fala gyönyörű festményekkel és képekkel díszlik. Minden kapuja a szépség elveit magában foglaló egy-egy könyv, melynek csodálatos szépségét és művésziességét részletesen előadni lehetetlen. Pamlagjainak oldalai, mint az evangélium lapjai, különféle szinűek. A kaméleon szineihez hasonló festményekkel diszített kárpitjai ékesek, mint a páva farka; mennyezetének deszkái aranyosak, mint Kausz trónja.

Képekkel és festményekkel tele van minden része
S ha az ott levő képeket látná Máni,[1])
Vizbe dobná műterme festményeit
És lemondana a festészetről.

(XXXV. 121.)

Ez a fejezet előadja a dicső és szerencsés szultánnak időzését a gonosz király székhelyén, mulatását a palotában és vadászatát a közeli hegyeken.

A szerencsés és ellenségvadászó uralkodó — miután a győzelem és hódítás virágos kertjéből letépte a zsákmány virágait és országhódító csapataival elárasztotta a szerencsétlen Magyarország tartományait — bevonult a nevezett

---

[1]) Régi híres persa festő.

ország fővárosába s néhány napig pihent és mulatott az imént dicsérőleg leírt, művészeti remekeiről híres, gyönyörű palotában. A katonai gyakorlatok és az ünnepségek elfeledtették vele a harczi fáradalmakat s a fennkölt szellemű országnagyokkal való társalgás örömöt szerzett neki. A táborozás izgalmait nyugalmas élettel cserélvén föl, kereste a vígalomnak és élvezetnek minden nemét. A harczi tárogatók hangját, a trombiták harsogását és a repülő nyilak süvöltését most a fuvola éneke, a hegedű és hárfa édes hangja váltotta fel.

A borozás ideje elérkezett a jeleseknek,
Vigalom közben forogtak a serlegek.
A boros palaczk kivette füléből a gyapot-dugót,
Hogy hallhassa a kortyok kellemes zenéjét.

A Dsemsid dicsőségű szultán e gyönyörű palotában úgy osztogatta az aranyat, mint a nap szórja aranysugarait az égboltozatról. A Venushoz hasonló zenészeinek és Jupiter [1]) tökéletességével ékeskedő bizalmas barátainak és társainak zsebei megteltek aranynyal és ezüsttel, mint a rózsafa van megrakodva bimbókkal, az ágak levelekkel s a fák gyümölcscsel.

Mindenki olyan volt e mulatságokban, mint a nyíló rózsa,
Sokan aranyos, ezüstös ruhát viseltek.
A főméltóságok tetőtől talpig gyöngyökben valának,
A szolgák drágakövekkel valának borítva.

Volt ezen a vidéken a hitetlenek királyainak egy vadászó helyük,[2]) köröskörűl bekerítve, mely tele volt a vadak nemeivel: medvével és párduczczal,[3]) farkassal és vadkannal, gazellával és sakállal, rókával és nyúllal. A dicső padisah sólymokkal és vadászpárduczokkal [4]) két ízben kirándúlván oda vadászatra, egészen belemerült a vadak űzésének gyönyörébe. A repülő madaraktól és legelő állatoktól kezdve a földön futó és ragadozó vadakig mindent kiirtott az egész területről. A hiénák és tigrisek nyilainak és kardjának martalékaivá lőnek; a nyilak süvöltésétől eszét vesztette minden vad, a gyors gazella pedig idestova szökdösve ugrált a levegőben. A vascsőrű sólymok és nyil-

---

[1]) Persa és török költőknél a Venus csillag mint égi zenész szerepel; Jupiter pedig a bölcseség képviselője.

[2]) A mai Széchenyi-hegyen volt Mátyás király nyaralója és vadaskertje.

[3]) Az eredetiben: *pelenk*, mely persa szó s jelentése Vullers szerint »panthera, pardus«, de Zenker szerint »leopárd, tigris«.

[4]) Az eredetiben: *júz*, melynek jelentése: 1. kisebb fajta párdúcz, melyet vadászatra használnak; 2. vadász-eb, agár.

röptű kerecsenek egymás után ragadták meg karmaikkal a fürjet, fáczánt, darut és gémet.

A sólyom nyilgyorsasággal csapott a vadkacsára,
A kerecsen fogolyba vágta éles körmeit.

(XXXVI. 123.)

Ez a fejezet előadja, hogy a folyamként rohanó óriási lovasság, a szerencsés szultán parancsára, elözönlötte Magyarország minden részét, a császárnak és Oroszországnak végvidékeit és a többi nyomorúlt gyaurok tartományait; s hogy a tenger módjára hullámzó csapatok harczi lármája — mely a legborzasztóbb ördögöket is megrémítette volna — megreszkettette a földnek minden pontját és a kék égnek szilárd boltozatát.

Akkor, midőn a világhódító, szerencsés szultán, vágyainak beteljesedésén érzett megelégedéssel a gonosz király székhelyét választotta magának szállásúl és lakomái s vadászatai a gaz idegenek háborgatása nélkűl folyván, nyugodt szivét nem furdalhatták a rosszérzelmű gyaurok seregétől való félelemnek szivet sebző tövisei: a vitéz és okos nagyvezír, Ibrahim pasai saját felügyelete alatt hidat veretett a vele levő hadi néppel a két város között folyó vízen, hogy át lehessen kelni a tulsó részen elterülő termékeny tartományba és gyors lovasokat küldött csapatokban vitéz és hadbontó bégek vezérlete mellett minden irányban.

Azok rohanó áradatként özönlöttek mindenfelé; tüzes patkóik szikrákat szórtak a mezőkön s a gonosz hitetlenek városai és falvai romba dőltek a szent harcz kardjainak villámaitól.

A borzasztó lovasság az országba özönölvén, mint áradat
Több várost és tartományt elpusztított s fölégetett.
A mezők a vértől tulipán-ágyakká lettek,
Sziklák és hegyek rubin szinűekké váltak.

A hegyek ormait éles körmű tigrisek boríták el, a völgyek mélyedései sárkányokkal és krokodilusokkal teltek meg. A mezőket beszáguldó csapatok harczi zaja elhallatszott a világ minden részére s visszhangzott a kék ég boltozatáról. A borzasztó tömegek — melyek félelmesek valának, mint az égő tűz, gyorsak, mint a rohanó ár, vagy a szél — megrázkódtatták a hegyek csúcsait s megrepesztették a völgyeket. A lázadóknak hegyei és sziklái az akindsik vörös sapkáitól olyanokká lettek, mint a tulipán-ágyak.

A hitetlenek országának minden zugát
Elözönlötték, mint a kiáradt folyam.
Az ellenségnek gabona-vetéseit
Fölégették, mint a lesujtó villám.

A megfélemlítés dobját verve és annak hangját Magyarország földén szerte-szét hallatva, egészen belemerültek a harcz tengerébe. Az útjokban talált tartományokat fölégették, elpusztították s a nevezett ország legvégső határáig előnyomultak, sőt merészkedtek a császár országába is beütni.

A kegyetlen lovasság hegyi patakként elözönölvén, e nagy országban és régi fővárosában igen sok kárt tett. Most olyan országba mentek, a hova a bégek és vezérek közűl még egy sem csapott be s a melynek gonosz hitetlen lakosai még nem látták a szent harcz felszálló porát és nem hallották az akindsik nevét. Mikor tehát látták, hogy mezeiken átvonultak az akindsik, azt hitték, hogy a földmívesek magok gyújtották föl vetéseiket és mikor megpillantották a hegyeken a gyors lovakon rabolva száguldó türkök vörös sapkáit, azt gondolták, hogy a hegyek ormai sebtől véresek.[1])

Az akindsik dobjainak pörgését
Ez ország lakói még nem hallották,
Közelükben még nem fújt a szent harcz szele
S nem háborgatta a rabló beütés tengere.

Olyan országba hatoltak be, melynek minden zegezuga tele van kincscsel, gazdagsággal s szép, mint tavaszszal a természet. A harcz országútjáról eltisztították ez idegenek töviseit s leszaggatták a zsákmány kertjének virágait. A gaz hitványokat leöldösték, fiaikat és leányaikat pedig foglyokúl ejtették, — a hableányokhoz hasonló tiszta szivű, fehér testű, ragyogó arczú, fénylő hajú leányokat, a

[1]) Pavet de Courteille e mondat végét hibásan így fordítja: »ils pensaient que leurs cimes avaient été *frappées par le glaive meurtrier.*« De aztán maga is elismeri, hogy ez a fordítás hibás és még hibásabban igyekszik magyarázni: »Cette traduction n'est point exacte. Le texte porte اورك ou اوروك mot, qui appartient au turc oriental et désigne *une espèce d'abricot.* Il faudrait donc traduire d'après cela: Ils pensaient que leurs cimes avaient été jonchées de fruits au jus sanguinolent«. Igaz, hogy az اوروك *ürük* szó azt a gyümölcsöt jelenti, a minek a franczia fordító magyarázza, de annak itt semmi helye. A Kemálpasazáde szövegében levő اورك szó Sejk Szulejmán török szótára szerint *seb*et jelent. Így aztán érthető, hogy اورك چالمق ezt teszi »sebet vágni, megsebesíteni.«

milyeneket kéz még nem érintett, szem nem látott s milyenek bármily árért is olcsók volnának.

(XXXVII. 125.)

Ez a fejezet előadja, hogy a szerencsés és győzelmes szultán elhatározván a visszatérést, a seregek a folyó déli részéről átkelnek az éjszaki oldalra s a mint a gonosz király székhelyéről kivonulnak, a világ dicsőségeül szereplő híres várost felgyujtatja.

Föntebb már említettük, hogy az emírek és vezírek elsője, az oroszlán bátorságú Ibrahim pasa nagyvezír, a régóta fennálló szokás értelmében, a két város között folyó, tenger nagyságú Duna vizén a megszokott formában hidat kezdett építtetni. E munka véghez vitelében a lehető legnagyobb buzgalmat fejtvén ki, miután minél rövidebb idő alatt beszerezte az építéshez szükséges anyagokat, építését oly fáradhatatlanúl sürgette, hogy a hetven napot megkivánó munkát egy hétnél is hamarabb elvégezte. E híd oly szilárd alapokra volt építve, hogy a hangyasokaságú hadinép veszély és aggodalom nélkül átkelhetett rajta.

A ki e híd építését leírta,
Így adta elő magyarázatát:

E híd oly szilárd volt, hogy a legkevésbbé sem ingott, mikor átvonultak rajta a fegyverzettel megterhelt, csillagsokaságú csapatok s a megszámlálhatatlan mennyiségű tevék és öszvérek a rájok rakott teherrel. Hiteles szavú emberek beszélik, hogy hosszúsága 980 rőf[1]) volt. Olyan hajókra vala építve, melyek embervastagságú erős lánczokkal voltak egymással összekötve s melyeket nagy és erős horgonyok tartottak, hogy a rohanó víz sebessége el ne ragadja őket. A budai régi templomokban levő nagy harangokat — melyekkel a hitvány papok és szerzetesek kiáltás helyett reggel és este harangozni szoktak s melyeknek hangja az istentiszteletre hivás idején messzire elhallatszott — a világos elméjű pasa parancsára a hajók oldalára akasztották.

Először a nagyvezír kelt át a túlsó partra, szokás szerint, a rumilii bégekkel s e tartománynak seregével, továbbá a vele levő janicsárokkal és más hadosztályokból való csapatokkal s a túlsó részen megszállott. A fűvek számával vetekedő sereg elborította a folyó partját, a mezőket

[1]) Rőf = *zirâ*. mely hajó- és hídépítészetnél 70 centiméter. A híd hossza tehát 686 méter volt.

és hegyeket; a sátorok sokasága egészen ellepte a hegyek és kertek széleit s a föld szine az óriási csapatokkal olyanná változott, mint a csillagokkal megrakott égbolt.

Zil-hidse havának 13-án [1]) a tenger hullámaihoz hasonló csapatokkal a dicső szultán is szerencsésen átkelvén az említett hídon a Duna északi részére, e tengernagyságú folyam túlsó partján fekvő városba érkezett, mely *Peste* néven ismeretes és legmagasabb megjelenésével ezt a részt is szerencséltette. Abban a pillanatban, mikor a szerencsés uralkodó megverette az indulás dobját és kilépett Magyarország székhelyéből, fölgyújtották a hitetlenek házait. Azonban a világ fejedelme szolgái közűl több embert hagyott hátra, hogy őrizzék a pompás és gyönyörű palotát, mely azon szerencsében és kitüntetésben részesűlt, hogy megszállt és tartózkodott benne.

Mihelyt lángot vetett haragjának tüze, a városnak — mely a világ csodája — feslettséggel teljes palotái és romlottsággal eláradt piaczai tűzben állottak. S hogy ez a borzalmas állapot egész valóságában látható legyen: a tűz lángjai az égig fellobogtak, a porral vegyült fekete füst pedig betöltötte a levegőt és sötétre festette az ég boltozatát.

Mint égő kemencze, olyan volt a város,
Mely festményekkel s képekkel díszlett.
A föld szinét tűz festette be,
Az ég alját füst tölté be.

A kereskedők és iparosok közűl az a csoport, mely az üdv és engedelmesség utjára tért, kész volt a világhódító szultán alattvalója lenni s mivel pártfogása alá és kegyelmébe adták magokat, ez által megmentették lelköket a kínok árjától. Ezekre nézve hazájok elhagyása a nyomorúságtól való megszabadúlás levén, azon bölcs intézkedésre volt szükség, hogy elszállítsa őket magával.[2]) E nyomorultakra vonatkozólag csakugyan ily értelemben adta ki parancsát a szerencsés szultán; minélfogva e teremtéseknek minden összeköttetése megszakíttatván a romlásra szánt Magyarországgal és elszakíttatván a szerencsétlen nemzettől, elszállíttattak az istentől őrzött birodalomba. E bölcs intézkedés

---

[1]) Azaz szeptember 20. De Szulejmán Naplójában hibásan áll 13-ika a 14-ike helyett.

[2]) Szulejmán Naplója csak a *zsidók* elszállításáról tesz említést. Pecsevi szerint az önként vállalkozó keresztyén alattvalók és zsidók közűl néhány ezer családot szállítottak el s a keresztyéneket a Héttorony környékén telepítették le, a zsidókat pedig részint Szalonikiba, részint más tartományokba küldték (I. 99).

értelmében tehát azok, a kik kegyelemre megadták magokat, megszabadultak minden földi bajtól és örvendetes nyugalmat találtak.

Miután a sereg — mely félelmes volt, mint a tűz, gyors, mint az áradat és szél, szilárd, mint a föld — bevonult a folyó tulsó partján fekvő virágzó városba, a hitetlenségnek e tanyájába, a nyomorult magyarságnak ezen a részen elterülő tartományait is elpusztította és semmivé tette a rombolás számum-szelével. Ezt a várost is elöntötte a szultán haragjának árvize, ezt a vidéket is fölégette a sereg bosszújának tüze. E vidék házait és palotáit porrá s hamuvá tették. A bosszúálló, könyörtelen sereg haragjának árja úgy elpusztította a nevezett folyó két partján fekvő gazdag városokat és falvakat, hogy sehol egy lélek sem maradt, sem a tüzhelyen, sem elrejtett zugban. A pompás paloták, melyek kincscsel és gazdagsággal voltak telve, a templomok és zárdák, melyek a gaz hitetlenek drága ajándéktárgyaival valának diszítve, olyan üresen maradtak, mint a tönkre ment ember erszénye. Az egész vidéken nem maradt lakó és nem járt még utas sem.

Egy lélek sem maradt e tartományban,
Sem mint lakó, sem mint útas.
A mennyi csecsemő, ifjú és öreg volt,
Az mind vagy meghalt, vagy foglyul esett.

(XXXVIII. 129.)

Ez a fejezet elöadja, hogy a szerencsés szultán kelet felé indulván a folyó mentében halad, a győzelmes pasa pedig, a vele levő harczias emírekkel és országhódító sereggel észak felé fordul és megrohanja a gaz hitetlenek országának arra eső vidékét.

A világhódító szultán ő felsége, miután a rossz úton járó gaz királynak híres székhelyét, a régi halálos ellenségnek fővárosát és mívelt tartományát elpusztította és fölégette; a föntebb említett nagy folyó két partján levő várost haragja tengerébe sűlyesztette s miután az óriási lovasság árja elözönlötte a szomszédságban levő különböző hitetleneket: győzelmes hadjáratának kantárszárát kelet felé fordította, míg a hadrendező és bölcs pasát a parancsnoksága alá adott bégekkel a bal felől elterülő országrészbe küldötte.

A nagyvezír tehát a szent harcz győzelmes zászlóit magasra emelve s a harczi trombitákat megfúvatva elindult a szélgyorsaságú lovassággal s a vidék művelt helyeit,

városait és falvait elpusztítva, romba döntve, hegyet és völgyet, kerteket és mezőket eláraszttott a hódítás tengerének árjával.

Sem várost, sem falut, sem kerületet, sem járást
Nem kimélt meg, hanem elpusztított e bosszúálló.
A városokat haragja tüzével gyújtotta fel,
A falvakat bosszúja árjába sülyesztette.

A szerencsétlen Magyarországnak azon a részén van egy nagy város, mely a gonosz hitetleneknek ősi gyülekező-, a harczot kereső csavargóknak [1]) szülőhelye. *Szegedin* néven ismeretes és földének termékenységéről, éghajlatának kellemes voltáról, vizének jó ízéről, továbbá óriási kiterjedéséről,[2]) nagy épületeiről, mindennemű javainak bőségéről

---

[1]) Az eredetiben *bikjár*, melyet — mint e hely értelméből kitűnik — bátran fordíthatunk *betyár*ral is.

[2]) Pavet de Courteille nagyon hibásan így fordította e két kifejezést: »par la vaste étendue *de son enceinte*, *la beauté* de ses bâtiments«. Azért mondom, hogy nagyon hibásan; mert e fordításával *félrevezetett* másokat. Czímer Károly ugyanis »A szegedi veszedelem« czímű czikkében (Hadtört. Közl. 1891. évf. 246—247.) egyenesen török történeti munkákból akarja bebizonyítani, hogy Szegednek 1526-ban vára, illetőleg fala volt, — mind a mellett, hogy ezt Istvánffy egyenesen tagadja, Szerémi, Forgách és Verancsics pedig mit sem tudnak róla. Először is Kemálpasazádét idézve, azt állítja, hogy ez »a szegedi vár *falait roppant kiterjedésűek*nek mondja« s hogy a szegediek közül »sok szerencsétlen a folyamba rohant, *mely a város falait mossa*«. Szerzőnk e helyeket a »Szegedi Híradó« 1860. évi 43. számából vette, a hol — mint kitűnik — Pavet de Courteille fordítása alapján volt közölve magyarúl. Pavet de C. t. i. az utóbbi helyet is így fordította: »se précipitèrent dans le fleuve *qui baignait les murs de leur ville*«. Ámde mind a két passus fordítása helytelen. Mert az elsőnek megfelelőleg ez van az eredetiben: »*fuszhat-i-faza*«; melyben a *fuszhat* = »la vaste étendue«, de a *faza* soha sem »enceinte«, hanem »champ vaste et étendu, contrée, place publique, place entre les édifices, das freie Feld, Gegend, Flur, der offene Raum zwischen Gebäuden, freier Platz«. Kemálpasazáde tehát ennek a *faza*-nak óriási kiterjedéséről beszél. A második pontban sincs említés *fal*ról; mert az eredeti így hangzik: »kendileri köjleri kenarinda akan dsúja braktilar« = *a városuk szélén folyó* vízbe vetették magukat. Kemálpasazáde művéből tehát nem lehet bebizonyítani, hogy 1526-ban Szegednek fallal körülvett vára volt; de nem lehet Szulejmán Naplójából sem, melyre Czímer szintén hivatkozik Jászay után, ezt idézvén: »Nehány hitetlen a *várban* levő klastromba vévén magát, reggeltől estig vívatott« stb. Végzetes tévedés! Mert ezek a szavak nem is Szegedre, hanem *Bács*ra vonatkoznak. Szulejmán Naplójának írója — mint alább látható — azt írja, hogy mikor Ibrahim pasa hadosztálya Zil-hidse 21-dikén *Szegeden* volt, híre jött ide, hogy mi történt *Bácson*, mikor a szultán oda érkezett. Hogy a Napló szavai nem Szegedre, hanem *Bács*ra vonatkoznak, bizonyítja Pecsevi is, a ki ezt írja: »Mikor a padisah .... *Bács* városhoz érkezett, a lakosok nagyobb része már elfutott volt. De egy csoport hitetlen a városnak nagy templomába

és végre arról híres, hogy lakosai között igen nagy számmel vannak a dúsgazdagok. A ki szomorúan és leverve megy bele, vidám és jókedvű lesz s megszabadúl a gondok és aggodalmak nehéz bilincseiből. A nevezett szép város egy, távoli forrásból, Rusz-országból eredő mély folyó partján épült, mint egy szépség-jel a föld istennőjének arczán. Közterei mindennemű harczosok gyülekező helyei voltak, utczái pedig telve valának ritka és értékes árúkkal, melyeket a kereskedők hoztak minden irányból. Ellenség ide még soha sem tette be a lábát. Minden zege-zuga telve levén élelmi szerekkel, kincscsel, gazdagsággal: lakóinak életmódja könynyű és kellemes volt; fiatalja, öregje az élet gondjaitól és terheitől szabadon, gondtalanúl élt, mint egy gyermek.

Öregnek, fiatalnak tömérdek kincse, vagyona,
A városnak minden zuga tömve gazdagsággal.

Zil-hidse havának 21-én [1]) este felé, mikor a rossz véget ért gonoszok szerencséjének napja éppen alkonyodóban volt, hirtelen a szerencsétlenség fekete felhője tűnt fel a láthatáron, magával hozva a veszedelem éjjelének sötétségét. A nyargalva érkező harczosoktól fölvert por felszállott a kék ég boltozatáig és megtölté az egész láthatárt. A harczi kürtök rivalgása, a trombiták harsogása megreszkettette a földnek minden pontját. Mihelyt e félelmes hadi zaj és borzasztó lárma a gondok és bajok bilincseit nem ismerő, a munkátlanság kertjében gondtalanúl vigadó lázadóknak füleibe elhatott, rémület fogta el őket.

Azonban e hősök nem vesztették el bátorságukat és meg akarván mutatni vitéz és rettenthetetlen voltukat, készültek a harczra és küzdelemre. A lázadók és ellenszegülők fegyvert véve kezeikbe, szilárdan megálltak a csatatéren és egy kevés ideig tartották magokat. Igy erősen tartva magokat, a viadal helyén összecsaptak könyörtelen ellenségeikkel s puskával, nyillal, bottal és kővel harczolva kölcsönösen marczangolták egymást. A gyors paripákon ülő harczosok neki eresztették lovaikat a rossz érzelmű ellenség hadosztályának — mely mint füsttel telt kemencze, vagy sötét felhő feketedett egy tömegben — és villám hatású villogó kardjaikkal szerteszét szórták a fekete ábrázatú harczkeresőket. A csatatérnek vadászó oroszlánjai és éles

---

vette magát javaival és családjával. Ezt azonban az iszlám harczosai heves küzdelem után elfoglalták és határtalan zsákmányt nyertek«. (I. 101.)

[1]) Pavet de Courteille fordításában helytelenűl *23*-ika van, holott az eredetiben világosan *jirmi birinde* (huszonegyedikén).

körmű dühös tigrisei a kigyók és hangyák martalékaivá tették e lázadó farkasokat és utczai kóbor kutyákat.

A gonoszoknak egy makacs csoportja öldöklés közben megmaradt a helyén és tovább küzdött. Mint a pillangó röpköd az égő gyertya körűl, míg végre a lángba esik: úgy keringtek ezek is a hit harczosainak fénylő lándsái körűl, míg végre azoknak tüze elégette mulandó testüket. A dühöngőknek másik csoportja jobbnak tartván haszontalan életök hajóját vízbe sülyeszteni, a városuk szélén folyó vízbe vetették magokat. A harczban részt vett gyaurok többi félénk része pedig — mely a halálnak sem egyik, sem másik nemével nem mervén szembeszállni, megállott — egyszerre kézrekeríttetett és a szégyen igája alá dugván nyakát rabláncra veretett. Erre elszedték mindennemű javaikat, foglyúl ejtették családjaikat és feldúlták házaikat. A bosszús sereg minden egyes utczájokat és piaczukat elözönlötte mint a kiáradt folyam, azután pedig felgyújtotta a várost és egy házat sem hagyott épen.

A hit harczosai felgyujtották a várost haragjok tüzével,
Melynek füstje sötétre festette az eget.

A gonosz ellenség életének gabonáját pusztító szélnek eresztvén, a szép város ördögi fajzatú lakosainak férfiait leölték, kincsét, javait elvették, családjait fogságba hurczolták. Előbb megfojtották a kasban az ártalmas és hegyes fúlánkú méheket, azután szedték el tőlük a mézet.

E városon kívül az említett vidéken — mely általánosan *Bacska-mege* [1]) néven ismeretes és arról híres, hogy minden zege-zuga kincscsel, gazdagsággal van megtömve — a mennyi jelentékenyebb erősség, vár, város, falu és mívelt föld volt, azokat az országhódító sereg egytől egyig elözönlötte árjával. A nyomorúlt magyarság szerencséjének erős gyökerű fáját e tartományból is kitépte a fenséges pasa erős karja, a ki a dicső és szerencsés szultán hatalma várának megdönthetetlen bástyája. Egy ház sem maradt benne épen, mindnyáját elhamvasztotta az óriási sereg haragjának és bosszújának tüze.

A füst felhője felszállott az égre,
És gyászruhát borított a világra.
A szerzetesek sötét csuháikban
Gyászolni látszottak e csapásért.

---

[1]) Az eredetiben : باچقه مكه, azaz Bácska, Bács-megye.

A *Szir,*[1]) *Szenta,*[2]) *Patka,*[3]) *Perlek,*[4]) *Peszir,*[5]) *Kaniha,*[6]) *Kecslemet*[7]) és *Feleghasz*[8]) néven ismeretes és a szerencsétlen magyarságnak lakóhelyül szolgáló jelentékeny és megerősített városok — melyek fegyverekkel és egyéb hadi szerekkel s gazdag kereskedőkkel bővölködő helyek valának — mind meghódoltak az országhódító pasa kardja előtt. A gonosz ellenség életének gabonáját szélnek eresztette, a gaz hitetleneket összeaprította bosszúálló kardjával, a rózsaligetnek töviseit előbb letördelte s azután leszedte virágait, gyümölcseit és lombjait. A parancsnoksága alatt levő szolgáknak és szabadoknak, lovasoknak és gyalogoknak szívük-szemük jóllakott s kezük és markuk megtelt mindennemű zsákmánynyal és foglyokkal, úgy hogy a gyors lovakon száguldó és zsákmányra vadászó harczosoknak minden vágyuk és reményük teljesedésbe ment.

Az akindsik térdig jártak a kincsekben,
Vörös rubinból tettek fejökre koronát.
A janicsárok annyira megrakodtak zsákmánynyal,
Hogy fehér sapkáik tele voltak aranynyal.

Miután ez országban egy lelket sem hagytak és a hitetlenség házát teljesen elpusztították, megindúltak haza felé győzelmesen és diadalmasan, gazdagon és épségben, tömérdek sok zsákmánynyal megrakodva.

A sereg megindult a sah udvara felé.

(XXXIX. 132.)

Toldalék az előző fejezethez.

Miután az országhódító pasa az említett mívelt vidéken levő virágzó városokat és falvakat elpusztította s a

---

[1]) Az eredetiben: سير, a mit *Szer*-nek is lehet olvasni. Bizonyára *Szer,* azaz *Puszta-Szer,* mely Magyarország 1596-ki térképén még jelölve van Félegyháza és a Tisza között.

[2]) Azaz *Zenta.*

[3]) Az eredetiben: پاتقه, bizonyára صاپاتقه *Szapatka,* azaz *Szabadka* helyett van írási hibából, az első szótag صا elhagyásával.

[4]) Magyarország 1596-ki térképén is *Perlek* Bácsmegyében, a Tisza jobb partján, Becsével szemközt.

[5]) Az 1596-ki térképen *Pesser,* a Tisza jobb partján, Zenta és Perlek között.

[6]) Az eredetiben: قنيبحا bizonyára írási hibából قنيجا azaz *Kanidsa* helyett, mely nem más, mint *Ó-Kanizsa.*

[7]) Az eredetiben: كجلمت. Látnivaló, hogy a harmadik, vagyis ل (l) betű helyett helyesen ك (k) értendő, azaz كجكمت *Kecskemét.*

[8]) Az eredetiben: فلكحاص, azaz *Félegyháza.*

győzelmes sereget jól tartotta gazdag zsákmánynyal: a kantárszárat a szultán magas udvara felé fordította s ugyanakkor az iszlám székhelyének lakosaihoz gyors futárokat küldött azon örvendetes hírrel, hogy a szerencsétlenség gyors és romboló szélvihara kitört a rossz érzelmű s legyőzött ellenség feje fölött, és hogy az országukban levő házakat, kastélyokat por alakjában széthordta a megsemmisülés szele.

A szerencse volt társa, a győzelem kisérője,
Jobbfelől áldás, balfelől siker követte.
Az igazhivők ajándéka lett a gazdagság,
A keresztimádók osztályrésze a nyomor és veszteség.

A Tisza vizének — mely tengerhez hasonló nagyságú s melyet föntebb már leírtunk — a Dunába ömlésénél, a folyó partján van a gonosz hitetleneknek egy igen jól megerősített, kőfallal körűlvett és szilárd kapukkal ellátott váruk, mely az erősség föltételeit s a szilárdság eszközeit magában foglaló, hozzáférhetetlen helyen fekszik s melynek tornyai az égben, a Kos csillagzatánál végződnek. Az ország nyelvén *Titil* néven ismeretes. Alapjai a vizek fenekére érnek le, míg bástyái az ég csúcsáig nyúlnak fel.

Sem ormainak nem árthat a hó és eső,
Sem alapját nem éri veszély az aknaásóktól.

Ámbár a nevezett erőd bővében volt úgy a hadi szereknek, mint a harczosoknak, mégis mihelyt hallották a várbeli gaz gyaurok, hogy a hadrendező s országhódító pasa óriási seregével erre közeledik, házaikat üresen hagyva, kiszöktek és eszeveszetten megfutottak.

Mikor az igazhivő sereg visszatérő útjában e helyre érkezett, az istentagadók felekezetéből sem férfit, sem nőt, egy szóval egy lelket sem talált a várban. Papjaik és szerzeteseik is odahagyták a templomokat és zárdákat s a többiekhez csatlakozva megszöktek. Házaikkal és javaikkal nem törődve, azt hangoztatták, hogy a ki csak fejét megmentheti is, nagy nyeresége lesz. Nem várva be a harczi lakoma kezdetét, csak fejük megmentésére gondoltak és a menekülés hegyeinek zugaiba futottak. A győzelmes pasa viharhoz hasonló támadásának nem bírván ellenállani, inkább kitértek a Nilusként rohanó csapatok elől. Mihelyt hallották, hogy a császári huma madár lecsapott határukra, a nappali világosság sötét éjszakára változott e boldogtalanok szeme előtt s kényelmes lakóházaikból kivonúlván, félre eső lyukakba és odúkba bújtak a nehezen megközelíthető hegyek között. E nehezen hozzáférhető vár tehát kardcsapás és minden harcz nélkűl elfoglaltatott.

Az egész környéken nem maradt egy lélek sem, a ki ellenállni és megküzdeni birt volna. Így a hitetlenség földének ez a végvidéke is meghódolt a hatalmas vezérnek. Azok, a kik az előre látó józan észnek helyes tanácsára hallgatva kegyelmet kértek, megmenekültek a sors csapásától és a földi bajoktól; de a lázadás és engedetlenség mellett állhatatosan megmaradó gonoszok a végzet íjából ellőtt pusztító nyilnak jegyezve el lelküket, tetteikhez méltó büntetést találtak.

(XL. 136.)

Ez a fejezet előadja, hogy a világhódító és bölcs szultán Bács nevü várat elveszi a nyomorult hitetlenektől és a rossz érzelmü ellenség javait elrabolja s miután karja erejével kitépte a hitetlenség erős gyökerü fáját e várból, feldúlja a körüle elterülő tartományt.

A szultán — a ki hódításhoz szokott és a kinek minden gondolata csak a harcz volt a hitetlenek ellen — mint már föntebb említettük, nyugatról kelet felé fordította hódító hadjáratának kantárszárait. Miután a szerencsétlen magyarság gonosz királyát és azon vezéreket, a kiknek saját zászlóik alatt seregeik voltak, eltiporta, a lázadók fejeit pokolra küldte és a hitetlenség házát felforgatta: visszafelé indult a hit harczosainak vitéz seregével a Duna folyó mentében. Az útjában eső vidéken, hegyen és völgyben, kertekben és szállásokon, a harapós kutyákhoz és farkasokhoz hasonló, ördögi fajzatú hitványokat oroszlánként vadászva, a gonosz természetű ellenségnek sem síkon, sem hegyen házat és szántóföldet nem hagyva, az életük fentartására szükséges gabonát és egyéb javaikat kíméletlenűl megsemmisítve, egy erős várhoz érkezett, melynek tornyai szembe néztek a nappal, bástyái az égboltig nyúltak s melyet a nép *Bács* néven ismert. E kő-alapra épített, szilárd erődbe zárkózott gonoszok a kifosztatástól teljes biztosságban érezték magokat s nem féltek attól, hogy bármely ellenség meggyőzhesse őket.

Alapja a vizek fenekén nyugodott,
Bástyái a felhőkben vesztek el.

A szultán a háborgó tengerhez hasonló csapatokkal ide érkezvén, megszállott közelében s azonnal minden halogatás nélkűl, kinyújtotta kezét, hogy a győzelem istennőjének fátyolát föllebbentse. A mint a győzhetetlen sereg körűlfogta a magas falat, a vár parancsnoka s e tartomány válija és a város többi lakói — hogy a hatalmas szultán haragjának árja el ne borítsa életüket, házaikat, javaikat és családjaikat s hogy a pusztító tűz föl ne égesse élelmi szereiket — e

végső szükségükben kegyelemért esedeztek, hogy megmentsék életüket. Így ők magok megmenekültek attól, hogy a kard és rabláncz martalékai legyenek.

Miután a várat, a hitetlenségnek e régi tanyáját, a benne levő fegyverekkel és egyéb hadi szerekkel együtt átadták a hatalmas szultán szolgáinak, ők magok könnyes szemekkel, hajadon fővel s csupán a rajtok levő ruhával kivonúltak, minden málháikat, javaikat a hódítónak hagyva. A hátrahagyott ágyúk és egyéb hadi eszközök a fegyvertár részére lefoglaltattak. Ezután kifosztották a piaczokat és utczákat. Miután letépték e virágos kertnek virágait, lombjait és gyümölcseit, fölgyújtották a házakat. E város, mely még az imént pompás rózsaligethez hasonlított, most égő kemenczévé lett, melynek füstje fellegekben szállt föl a kék ég boltozata felé.

A földről az ég felé szállt a füst
S a világ egészen sötét lett e füsttől.

Miután a hatalmas uralkodó haragjának tüzétől ez a vidék is leégett s a rossz úton járó hitetlenek és feslett életű fekete arczúak sóhajtásai, mint felhők, eltakarták az eget: a magasan trónoló szultán — itt is végezvén az istentagadók felekezetével — tovább folytatta útját az igazhívő sereggel, míg megérkezett *Petrivaradínhoz*, a melylyel szemközt tábort ütött. Mikor ide érkezett, találkozott a hadrendező s Aszaf bölcseségű pasával s így a Duna partja olyan volt, mintha két tenger találkozott volna egymással. A nagyvezír a parancsnoksága alatt levő hadi néppel előbb érkezett meg és azonnal felüttette a sátrakat. A nevezett folyón hídat kezdett építtetni, melyen át lehessen kelni a szerémi szigetre; mert elhatározták volt, hogy a szerencsétlen Magyarország dúlásával és elpusztításával felhagynak és visszatérnek az istentől őrzött birodalomba. Kihirdettetett tehát, hogy a szerencsés uralkodó üdvös útjáról örvendő szívvel visszaindúl székhelye felé.

(XLI. 139.)

Ez a fejezet előadja, hogy a világhódító szultán mi okból halasztotta el Magyarország némely részeinek meghódítását s hogy micsoda váratlan esemény történt, mikor a győzelmes hadsereggel a Tisza partjához, Demeskár [1]) közelébe érkezett.

A Tisza nevű nagy folyótól keletre — mely, mint föntebb előadtuk, északról jön — sok város és vár van,

[1]) Az eredetiben: دمشقار. Látnivaló, hogy ez írási hiba, a

melyek *demeskári* kerület és *Erdélyország*[1]) néven ismeretesek. E termékeny vidéknek a parancsnokság zászlajával bíró urai régtől fogva hű alattvalói és engedelmes szolgái valának Magyarország szerencsétlen királyainak. Most, mikor a világhódító és Dsemsid dicsőségű szultán, dobok pörgése és trombiták harsogása mellett, borzasztó hadával megtámadta a szerencsétlen és gonosz természetű magyarokat: a demeskári vilájetnek és azon a vidéken levő országrésznek egy bölcs és tapasztalt ember volt az ura.[2]) Mikor a gonosz király elhatározta, hogy csatában szembeszáll a világhódító szultánnal, az említett szerdár az óvatosság felé hajolva és a körülményekhez szabott eszélyesség szerint járva el, nem jelent meg a többi elbizakodott szerdárokkal a csatatéren. Testvérét némi csekély számú haddal elküldte ugyan a táborba, de ő maga, eszélyes számításból, a biztos helyen maradást és a visszavonultságot választotta s nem vett részt a szerencsétlenűl végződött harczban. Jól tudta, hogy az istentagadók felekezete háború idején nem mérkőzhetik meg a csatatéren az igazhivő sereg vitéz harczosaival.

A szerencsés uralkodó — miután a gonosz ellenség hatalmát megsemmisítette, az ország fővárosa körűl elterülő tartományban egy lelket sem hagyott és visszatérő útjában hatalma lándsájával kipusztította maga elől a hitetleneket — a homokszemeknél és a hangyaboly lakóinál nagyobb számú hadi népével szerencsésen megérkezett a Tisza folyó partjához, az említett híres szerdár birtokának szomszédságába. A hadrendező szultánnak természetesen az volt a szándéka, hogy az említett tartományt elárasztja a hódítás tengerével és a mívelt országrészben levő városokat és falvakat, várakat és erődöket hatalma alá hajtja világhódító kardjával.

Azonban nem fújt kedvező szél, hogy a szent harcz hajóját a hadjárat tengerére lehetett volna bocsátani. Mert elmult a nyár melege s bekövetkezett a hideg évszak. A kertek, hegyek és halmok gyümölcs és lomb nélkül maradtak, a mezők elvesztették pompájokat s a tavasz virágai elhervadtak. A fáknak előbb zöld ruházata megfakult, a rétek kedves arcza megsárgult. Mindenki a meleg szobát kivánta szívből-lélekből. A kik a szabadban való járást-kelést szen-

---

mennyiben a negyedik betű fölött két pont van *egy* helyett. Igy kellene tehát دمشفار *Demesfár*, azaz *Temesvár*. Szead-eddinnél csakugyan *Demesfar* olvasható.

[1]) Erdel vilájeti.

[2]) Szapolyai Jánost érti.

vedélyesen szerették, most a tűz kellemes melegét óhajtották. Mivel pedig téli időben ez ország útjai csaknem járhatatlanok, meghódítása későbbre halasztatott, hogy egy más időben annál könnyebben sikerüljön. Minden dolog abban az órában megy teljesedésbe, melyet a végzet megjelölt, annál egy perczczel sem előbb vagy utóbb. Az az idő, melyben ez ország az iszlám területéhez csatolható, most még nem érkezett el, ennélfogva ez az ügy egyelőre elhalasztatott, eme bölcs tanács értelmében: »a bemenetel előtt gondoskodjál a kijövetelről«.

Az okos emberek, mielőtt valahova bemennének,
Gondoskodnak a visszatérő útról.
S ha erről gondoskodtak, akkor mennek be
S úgy látnak hozzá a dúláshoz és égetéshez.

Annak, hogy ez országnak meghódítása elhalasztatott, még egy másik oka is volt. Mikor az istentől őrzött birodalom minden részében elterjedt a hír, hogy a világhódító szultán széles és mély folyókon átkelve betört a távol eső Magyarországba, de győzelmének híre még nem érkezett meg: a lázadás útján járó gonoszok fölzendültek és vezért kerestek, a ki körűl csoportosúljanak. A rossz úton járó gonoszok nemsokára czélt értek; mert *Buzaukli* törzsből [1]) egy elvetemetedett ember [2]) lépett föl, a kinek minden foglalkozása az volt, hogy a gyöngéket mindenütt elnyomja s mint a medve éles fogaival tépje és marczangolja a népet.[3])

(XLII. 148.)

Ez a fejezet előadja, hogy a világ szultánja a győzhetetlen hadsereggel átkel a Dunán a szerémi szigetre s miután az előbb épített hídon a Szávát is meghaladta, folytatja útját.

A fejedelmek akaratát kormányzó isteni végzésből eredő s imént említett okoknál fogva elhatározta a szultán, hogy világhódító hadjáratának kantárszárát az istentől őrzött birodalom felé irányozza és a szerencsétlen Magyarország többi része meghódításának szándékától elfordítja elméjét. Ennélfogva *Petrovaradin* vára mellett átkelt a Duna vizén az igazhívő hadsereggel.

Az áldott Moharrem hó elsején, a szerencsés új esz-

---

[1]) Egy turkomán törzs Anatoliában.

[2]) Neve *Baba Zun-nún.*

[3]) Itt egy külön fejezetben elbeszéli a szerző e lázadás okát. történetét és leveretését. L. Hammer III. 65—67.

tendő kezdetén [1]) történt, hogy átléptek a szerémi szigetre, mely *Irem* gyönyörű kertjéhez hasonló.[2]) Miután az uralkodónak a csillagok számával vetekedő csapatai átvonúltak a hídon, Ibrahim pasa nagyvezír a hídnál maradt, míg az összes hadinép nehézség és rendetlenség nélkül átkelt. Azon főméltóságok, a kik békében és háborúban a szultán mellett vannak és az a győzelmes sereg, mely mindig és mindenütt követni szokta az uralkodó személyét, haladtak előre, míg a nagyvezír egy csapattal hátra maradt.

Miután a világhódító szultán átkelt a Száva folyón és tábort ütött a Belgrád városa előtt elterülő gyönyörű mezőn, a rumilii és anatolii bégeknek, szokás szerint, elbocsátó ajándékokat, győzelmes csapataiknak pedig szabadságot adott. Ezek győzelemittasan és örvendezve otthonukba és családjaikhoz térvén, a felséges padisah útja immár szabad volt a töméntelen podgyásztól és az embertömegtől. Mikor a világ szultánja *Ihtimán* mezejét szerencséltette jelenlétével és a szent hadjárat harczosai e vidéken táboroztak, Ibrahim pasa is megérkezett, elvégezvén a buzgalmára bízott nagy feladatot.

Miközben az angyal természetű uralkodó visszatérő útjában volt azon hadjáratról, melyben az ördögi érzésű fejedelmeknek még nyomait is elenyésztette az általa meglátogatott földről: egy gyors hírnök érkezett hozzá, a ki hírül hozta, hogy a Buzaukli törzsből a lázadók a kard és nyil martalékaivá lettek s a turkománok gonoszsága által szitott tűz eloltatott a bosszúállás árjával; egyszersmind a lázadók főnökeinek a csatatéren levágott fejeit is elhozta és a szultán lábai elé tette.[3])

---

[1]) T. i. a 933. év első napján, azaz 1526. október 8-ikán.

[2]) Arábiában volt egy *ád* nevű régi nép, mely elpusztúlt; mert nem hitt *Hud* prófétának. E nép királya volt *Seddád,* a ki a paradicsomhoz hasonló, *Irem* nevű kertet csináltatott.

[3]) Ezután következik még Kemálpasazáde munkájában két fejezet. Az egyikben Szulejmán egyik fiának, Abdullahnak, halálát mondja el, a ki a 933. év első napjaiban, vagyis október közepén halt meg a másik, vagyis utolsó fejezetben pedig a szultán visszaérkezését írja le.

VI.

I. Szulejmán Naplói.

A hódító szultánoknak — a mennyire a fenmaradt emlékekből itélhetünk — rendes szokásuk volt, hogy hadjárataik alkalmával Naplót vezettettek. E Naplók, melyek röviden az egyes hadjáratok történetét tartalmazzák, hivatalos okmányok jellegével bírnak s mint ilyenek természetesen a leghitelesebb források. Ilyen Naplókat ismerünk I. Szelimnek három (1514., 1515. és 1516—1517-ki) s I. Szulejmánnak nyolcz hadjáratáról (1521., 1522., 1526., 1529., 1532., 1534., 1537. és 1538-ki), — melyek közűl bennünket csak az 1521., 1526., 1529. és 1532. évi hadjáratokról írott Naplók érdekelnek. E Naplókat — több más okmányokkal együtt — *Feridun* bég hozta napvilágra az állami levéltár rejtekeiből s tette közzé még 1574-ben, — minél fogva ezek kapcsában ő róla is meg kell emlékeznünk röviden.

Rukhszánzáde Ahmed Feridun et-tevkíi [1]) abban az időtájban született, mikor a nagy Szulejmán trónra lépett. Mint munkája előszavában mondja, 1553-ban Szokolli Mohammed titkárává lett s a következő évben részt vett a nakhdsiváni hadjáratban. Jelen volt 1566-ban *Szigetvár* ostrománál, még mindig mint titkára és igen kedves embere Szokollinak, a nagyvezírnek, kinek ajánlatára a szultán, halála előtt kevéssel, jövedelmét annyira emelte föl, a mennyi a ziámetli müteferrikáké volt (100,000 akcse). Mint a

---

[1]) *Tevkíi* ugyanazt jelenti, a mit *nisandsi*. L. hátul a török szavak magyarázatában.

szultán halálának titkába beavatott ember,[1]) ő írta a trónörököshez, II. Szelimhez, küldött tudósítást s ugyancsak ő készítette — Deselálzádeval és Mohammed Cselebi rejsz efendivel együtt — a szigetvári győzelmet tudató fethnámékat is Szulejmán nevében.

1570. elején pártfogója, a nagyvezír, ajánlatára kineveztetett rejsz efendivé. Ha eddig, mint a nagyvezír titkára ő is egyik jelentékeny kerék volt a török állam gépezetében, még fontosabb szerep jutott neki ezentúl magas állásában. Sőt nemcsak a török állam nyert benne hivatalára méltó, tevékeny embert, hanem e minőségben hasznára vált a magyar történetírásnak is. Munkája előszavában ugyanis elmondja, hogy hivatalbeli elődei és azoknak alantas hivatalnokai, részint hanyagságból, részint a teendők sokasága miatt, nem sok gondot fordítottak a különböző okmányoknak másolatokban való megőrzésére, minek következtében az addig kelt fontos állami iratok legnagyobb része elkallódott. Ő azonban véget vetett ezeknek az állapotoknak; az ő újítása közetkeztében többé nem kallódhatnak el az okmá

[1]) A nagyvezír csak a szeptember 29-ikén tartott divánban hozta tudomásukra az államtanács tagjainak a szultán halálát. A Szigetvárnál szintén jelen volt *Szelániki* elbeszéli, hogy a nagyvezír szeptember 28. és 29. közötti éjjel elküldte Feridun béget Ferhád, Ahmed és Kizil Ahmedli Musztafa vezírekhez, hogy értekezzék velök, tudja ki véleményüket, hogy aztán a másnapi divánban ahhoz képest beszéljenek a szultán haláláról. Feridun e megbizatást Szelániki társaságában végezte. L. bővebben czikkemet a Hadtört. Közl. 1891. 221. l. Feridun bég, munkája Előszavában (I. köt. 16. l.), határozottan azt mondja, hogy Szulejmán Szigetvár *elfoglalása után* halt meg és így megerősíti Szelániki azon állítását, hogy a szultán szeptember 8-ikára, vagyis vasárnapra virradóra halt meg, »mikor a reggelből még 4 óra hiányzott«. A vár tudvalevőleg szeptember 7-én, szombaton, foglaltatott el. A szultán halálát teljes 21 napig, vagyis szept. 29-ig csakis a nagyvezír, továbbá Dsáfer aga fegyverhordó és Feridun bég, nagyvezíri titkár, tudták; ez utóbbinak állítása tehát föltétlen hitelességű Budina, Bizar és más nyugoti írók tudósításával szemben és minden kétséget eloszlat Szulejmán halálának idejére nézve. II. Szelimnek, trónralépte után, a persa sahhoz küldött s Feridun okmánygyűjteménye II. köt. 88. lapján olvasható levele meg éppen azt mondja, hogy Szulejmán akkor halt meg, mikor az elfoglalt Szigetvárnak megrongált falait kezdték kijavítani.

nyok; mert úgy a szultánoktól kiadott fermánok, mint a többi intéző egyénektől eredő rendeletek és egyéb ügyiratok gondosan lemásoltatnak és helyeikre beiktattatva megőriztetnek. Hogy ez intézkedésével igen sok, hazánk történetére vonatkozó becses okmányt is megmentett az elkallódástól: bizonyítják úgy az ő, mint mások okmánygyűjteményei.

Feridun e hivatalát négy évig viselte; mert 1573. végén kineveztetett nisandsivá s mint ilyen, tagja lett az »erkján-i-devlet«-nek és a divánnak, vagyis az államtanácsnak.

Már régóta foglalkozott azzal a gondolattal, hogy egy okmány-gyüjteményt szerkeszt és ad ki. Munkája előszavában ugyanis ezeket mondja: Mivel a szultánok levelezései hódításai, hadjáratai és manifestumai — e nagy értékű kincsek — még eddig nem voltak összegyűjtve: ennélfogva elhatároztam, hogy a fiatalságomtól fogva mostanáig arab, persa és török nyelven gyűjtöttem levelezésekből az e felséges uralkodó házra vonatkozókat, külön-külön uralkodási korok szerint csoportosítva, kötetbe foglalom és közzé teszem; az egésznek bevezetéseűl pedig közlöm a próféta korától a khalifákig fenmaradt okmányokat. Midőn a 981. év Ramazán havának 3-án (= 1573. decz. 27.) nisandsivá neveztettem ki, e tervem kezdett közeledni a megvalósuláshoz«. S valóban alig egy év alatt elkészűlt a munka és mikor III. Murád trónra lépett: Szokolli Mohammed nagyvezír 1575. január közepén átnyújtotta neki bajram-ünnepi ajándékúl.

Feridun ezután nemsokára — valószínüleg 1575. második felében — valami ok miatt kegyvesztett lőn s hivataláról letétetvén, Szendrőbe küldetett mint szandsák-bég, honnan később ugyanolyan minőségben Küsztendilbe helyeztetett át s mint ilyen vett részt a persa hadjáratban 1580-ban.

1582. elején visszanyerte a szultán kegyét s nemcsak előbbeni magas állásába helyeztetett vissza, hanem a nagy Szulejmán egyik unokájának, Aise főherczegnőnek kezét is megnyerte, a ki Rusztem pasának (Szulejmán alatt nagyvezír) és Mihrmah (Szulejmán leánya) főherczegnőnek leánya volt. Azonban e két rendbeli kitűntetésnek

csak egy évig örvendhetett; mert 1583. márczius 16-án befejezte munkás és hasznos életét.

Feridun bég okmány gyűjteménye, a *»Münsaât-esz-szelâtin«* (a szultánok oklevelei) abban az alakjában, melyben III. Murádnak tizenegy részben átnyújtatott, Hammer szerint, összesen 1800 okmányt tartalmazott. Ma azonban e munkának csak töredékeit ismerjük. A bécsi császári könyvtárban két darabja van meg; egyik szintén »Münsaât-esz-szelâtin« czímmel (Hist. Osm. 158. szám alatt) és 267 okmányt tartalmaz; a másik »Münsaât ve bázi vekâi szultán Szulejmán khán« czímen (Hist. Osm. 50. sz.), de csak 72 okmányból áll. Harmadik, 88 oklevelet tartalmazó töredéke a párisi kir. könyvtárban található.

A mi fordításunk alapjáúl a konstantinápolyi kiadás szolgált, mely 1858-ban jelent meg két folio kötetben. Ez a kiadás 825 okmányt tartalmaz ugyan, de ezeknek jelentékeny részét — a melyek 1574. után keltek — Mohammed Lebib csatolta a Feridun eredeti gyűjteményéből fenmaradt darabokhoz.

Szulejmánnak itt közölt Naplói bizonyos mértékben már ezelőtt is ismeretesek voltak s történetíróink részben fel is használták őket. Hammer tudvalevőleg mind a négyet lefordította története III. kötetének jegyzetei között, csakhogy kivonatosan és — rendes szokása szerint — hibásan. Behrnauer pedig az 1529-ki Naplót kiadta eredeti szövegben és német fordítással »Sulaiman des Gesetzgeber's Tagebuch auf seinem Feldzuge nach Wien« czímmel 1858-ban. Mind a két német tudós fordítását figyelemmel kísérem a jegyzetekben.

Ugyancsak Feridun bégnek ez okmány-gyűjteményéből vannak véve a Függelékben közölt okmányok is — egynek kivételével. Legfontosabbak ezek között Szulejmán fethnáméi, melyekben a maga szájából halljuk, hogy mi czélja volt eleinte Magyarországgal s micsoda körűlmények kényszerítették később (mikor Szapolyai János meghalt s özvegye és csecsemő fia maradt) Magyarország elfoglalására és megszállására. Szulejmán szavainak megfontolása után okvetetlenűl

másképen kell ítélnünk a mohácsi vészre következett időkről és politikai pártokról. Sokat és sokféleképen okoskodtak és írtak e tárgyról, de helyesen ítélni csak akkor lehet, ha halljuk magának a török kormánynak, illetőleg a szultánnak nyilatkozatait; s azután helyes következtetést is csak helyes ítéletből vonhatunk.

Szulejmán Naplói.

I.

Az 1521. évi hadjárat.

Jegyzéke az összes állomásoknak és napról napra történt eseményeknek, a midön a felséges padisah — szerencsével és méltósággal — Isztambul városából Belgrád vára ellen ment s onnan a nevezett városba ismét visszatért.

927. év Dsemázi-ül-akhir.

11. szombat, május 18.[1]) Szerencsés elindulás a belgrádi hadjáratra s táborozás *Halkali-Binar*-nál.

---

[1]) Itt mindenekelőtt egy sajátságos körülménynyel kell tisztába jönnünk. Hammer az 1521. évi Naplóról szólva, ezt jegyzi meg: »nur ist zu bemerken, dass im Tagebuche das Datum der Hidschret und das nebenangesetzte christliche *durchaus um einen Tag gefehlt ist*, indem der *18. May Sonnabends* als der *11. Dsemasi-ül-achir* angesetzt ist und so fort« (III. 622.). S valóban, ha úgy veszszük, hogy a mohammedán időszámítás a mi időszámításunk szerint a *622. évi július 16-án pénteken* kezdődik: akkor Dsemási-ül-akhir 11-nek május 19. vasárnap-, a május 18. szombatnak pedig Dsemási-ül-akhir 10. felel meg. De az csak nem tehető fel egy hivatalos naplóvezetőről, hogy egy hosszú *fél éven keresztül* soha sem tudta sem azt, hogy *hányadika,* sem azt, hogy *micsoda nap* van. Korántsem hibázott tehát e Napló írója, csak a régibb szokást követte, mikor abból az álláspontból indúlt ki, hogy a mohammedanismus első éve a 622. év *július 15-én csütörtökön* kezdődött. S ezen az alapon igaza van, mikor azt írja, hogy Dsemási-ül-akhir 11 = május 18. szombat, míg a másik számítási mód szerint = május 19. vasárnap. Egyébiránt a X. köt. 680. lapján már Hammer is így nyilatkozik: »Uebrigens *bescheide ich mich gern* nach den von Hrn. Professor Ideler in der letzten Ausgabe seines Handbuches der Chronologie angeführten triftigen Gründen, dass *die Moslimen ursprünglich ihren astronomischen Tag vom 15. Julius an gezählt haben mögen*«. A többi három Napló írója már a július 16-ikával és pénteki nappal kezdődő időszámítást alkalmazza. Ha tehát itt is erre az álláspontra helyezkedünk, csak annyit kell

12. vasárnap. *Harami Dereszi* állomáson.
13. hétfő. *Bigadosz* állomáson.[1])
14. kedd. *Celtikli Burun.*[2]) Kara-Bogdán követe ide jövén, ajándékot hozott és kezet csókolt.
15. szerda. *Csorlu* állomáson.[3])
16. csütörtök. *Karisdiran* állomáson.[4])
17. péntek. *Burgasz* állomáson.[5])
18. szombat. *Baba-Eszkiszi* állomáson.[6])
19. vasárnap. *Hafsza* állomáson.[7])
20. hétfő. *Edirne* állomáson.[8]) Edirne lakossága kivonúlt és ajándékokat hozott.
21. kedd. Helyben. A padisah megtekintette a szerájt.
22. szerda. Helyben. A rumilii béglerbég és a bégek kézcsókra jöttek s ajándékokat hoztak, de a padisah nem fogadta el, hanem visszaajándékozta nekik.
23. csütörtök. Helyben.
24. péntek. Helyben. A rumilii sereg előre küldetett az uzundsa-ovai úton.
25. szombat.[9]) *Tatár-Köji* állomáson, Csirmen közelében. Az uralkodó a zagrai úton ment s Edirnéből igen sok szofta vele ment a hadjáratra zászlóik alatt.
26. vasárnap. *Hiszarli* falu mellett. A tatár követ megérkezett a táborba.
27. hétfő. *Szazli-Dere* állomáson.
28. kedd. *Kara Göcseri Oglu* állomáson. E napon diván tartatván, a tatár követ kézcsókra jött.
29. szerda. *Csájir-Altunlu* állomáson.

---

tennünk, hogy a mohammedán hónapok napjainak számait egygyel-egygyel mindig kevesebbnek veszszük, tehát : május 18. = Dsemázi-ül-akhir 10.; május 19. vasárnap = Dsemási-ül-akhir 11. és így tovább.

[1]) Vagy másképen Bivadosz, Bivadiosz, a régi Epibaton, ma *Epivatosz.* Hammernél (III. 621.) hibásan *Maados.*

[2]) Másképen *Celtikcsi Burun,* az 1529-diki Naplóban csak *Celtükcsi.*

[3]) Hammernél helytelenűl *Csorlik.*

[4]) Feridun bég okmány-gyűjteményének II. köt. 408. lapján van egy régi lajstrom »*Állomások Isztambultól Belgrádig*« czímmel, mely feltünteti, hogy egyik állomás hány óra járásnyira van a másiktól. E szerint *Karisdiran* 3 órányira van *Csorlu*tól. Ellenben Macintosh, major-general, szerint 6 óra járás. (A military tour in European Turkey. London, 1854. 37. lap.)

[5]) T. i. *Lüle-Burgasz.* Feridun bég lajstroma szerint 6 órányira Karisdirantól.

[6]) Feridun lajstroma szerint 5 órányira az előbbitől, Macintosh szerint csak 4.

[7]) Feridun lajstroma szerint 5 óra járás.

[8]) Feridun lajstroma szerint 4 órányira Hafszától. A Drinápolyba érkezés napja május 27.

[9]) A július 16-ikával kezdődő számítás szerint június 1.

927. év Redseb hó.

1. csütörtök.[1]) Helyben.
2. péntek. *Hiszarlik* állomáson.
3. szombat. *Köpesz* állomáson.[2])
4. vasárnap.[3]) Érkezés *Filibébe*.[4]) Ahmed pasa rumilii béglerbég szembejött és hadosztálya felvonult. A város lakói ajándékokat hoztak.

5. hétfő. Diván tartatván, a tanácskozásban az összes bégek részt vettek. Ikindi után a padisah a szilahsorok harczi játékát nézte meg és ajándékot adott nekik.

6. kedd. *Dselids* állomáson. Filibéből a szofták kibontott zászlóik alatt együtt jöttek a hadsereggel.

7. szerda. *Tatár-Bazardsik* előtt *Köprü* állomáson.[5])
8. csütörtök. Akindsi falu előtt, *Birader-Derbendi* állomáson.
9. péntek. *Ihtimán* állomáson.
10. szombat. *Káziászker-Dereszi* állomáson.
11. vasárnap.[6]) Érkezés *Szófiába*. Szófia lakossága ajándékokat hozott.

12. hétfő. Helyben. A rumilii sereg megérkezett és a táborhoz csatlakozott.

13. kedd. Diván tartatván, a kaffai szandsák Zejnel pasának adatott.

14. szerda. Diván tartatván, a defterdárok parancsot kaptak, hogy eleséget adjanak ki. Dizdárzáde Nis felé, Kászim bég Sehrköjbe, Abdesszelám Szófiába indult el sietve.

15. csütörtök. Helyben.
16. péntek. Helyben. A rumilii sereg parancsot kapott, hogy menjen előre.

17. szombat.[7]) *Iflaklar* állomáson. Szófiából a szofták együtt jöttek a hadjáratra.

18. vasárnap. *Tekur-Binári* állomáson. Ezer janicsár küldetett Szemendrébe, hogy Khoszrev szemendrei béggel zárják körül Belgrád várát.

19. hétfő. *Sehrköj* állomáson.

---

[1]) Június 6.
[2]) Hammernél *Koisi*.
[3]) Június 9.
[4]) Philippopolis.
[5]) T. i. Csölmekcsi-köprüszi, a mint az 1526-ki Naplóban van.
[6]) Június 16.
[7]) Június 22.

20. kedd. *Ezor* állomáson.[1])

21. szerda. Bana partján, *Lobcsa* falu állomáson.

22. csütörtök.[2]) Nis elhagyása után állomás *Torpala* falu mellett. Diván tartatván, 500 janicsár küldetett a Dunán lévő hajókra, Ahmed pasa pedig parancsot kapott, hogy indúljon Bögürdelen[3]) vára ellen.

23. péntek. *Butna* falu mellett.

24. szombat. *Aladsa-Hiszár* állomáson.[4])

25. vasárnap. *Kázi-köji* állomáson. Száz janicsár küldetett Bögürdelen felé gyors menetben.

26. hétfő. *Eliaszdsik* falu mellett.

27. kedd. Elindulás Bögürdelen vára felé. Mikor a szultáni sátor már megérkezett *Hadska*[5]) nevű helyre, másik útra tértek, mert ez az út nehezen járható volt. Ennélfogva a szultáni sátort is fölszedték a nevezett helyről s visszahozták, mikor az előre ment sereg és podgyász az állomás felé tartott. Mivel az állomás rendkívül meszsze volt, a podgyász nagyobb része csak éjfélben érkezett meg. E napon érkezett vissza a hadsereghez Omár bég fia, Haszán bég, a ki előbb akindsikat toborzani küldetett.[6]) Mohammed pasa diárbekri béglerbégtől pedig hírnök érkezett.

28. szerda. *Ramke* állomáson. Ma az állomásról való elinduláskor Piri pasa Belgrád felé indúlt.

---

[1]) Az eredetiben: ازور, de az 1529-ki Naplóban اوزور, a mit *Ozur* vagy *Uzur*-nak lehet olvasni.

[2]) Június 27.

[3]) Szabács.

[4]) Kruseváçz, a Szerb-Morava jobb partján.

[5]) Az eredetiben: حجقه, de bizonyára írási hibából az első betű alól elmaradt a pont, úgy hogy ح *h* helyett ج *ds* kellene, vagyis *Hadska* helyett *Dsadska*, azaz *Csacsák*, mely a Szerb-Morava jobb partján fekszik. Hammernél hibásan *Hadsfa*.

[6]) Kiss Lajos »Nándorfehérvár bukása« czímű jeles dolgozatában úgy vélekedik, hogy Szulejmán »eleinte összes haderejét *Szabács* ostromára akarta fordítani, Nándorfehérvárát pedig egyelőre csak a szendrei pasa hadosztályával és az előreküldött portyázó csapatokkal egyszerűen megfigyeltetni szándékozott«, ez okból ment a nagyvezír hadteste is a szabácsi úton egészen Csacsákig. Ez állomásra azonban »megérkezett *Haszán* bég, egyik *előreküldött portyázó csapat vezére. Bizonyára fontos tudósítást hozott* a hadjárat kitűzött színhelyéről, *minek következtében* lehetségesnek és czélszerűnek mutatkozott, hogy az első hadműveleti tervtől eltérőleg, a két vár egy és ugyanazon időben vétessék ostrom alá«. (Hadtört. Közl. 1889. 547.). Az okoskodás magában véve szép volna, de hol van az megírva, hogy Haszán bég, mint egy portyázó csapat vezére, akár Szabács, akár Belgrád felé küldetett? Szulejmán Naplója azt mondja, hogy Haszán bég már előbb elküldetett akindsikat szedni össze s most az összeszedett csapattal Csacsáknál érte utól a hadsereget. Az alap tehát, melyre fel van építve az okoskodás, voltaképen nem létezik.

29. csütörtök. Érkezés *Saturna* állomásra.[1]) Közel eső állomás.

Redseb hó utólja, péntek. *Ramlos* állomáson.[2])

927. év Sábán hó.

1. szombat.[3]) *Bibercsu* állomáson.[4])

2. vasárnap. *Dobrak* állomáson.[5]) Híre érkezett, hogy Bögürdelen vára elfoglaltatott. Mikor a nevezett vár bevétetett, mintegy száz hitetlen a kardok martaléka lőn, a többi pedig a Száva folyónak rohanván, hajókon átmenekült a szerémi oldalra. De a várkapitány elfogatott s a várban levágott fejekkel együtt a boldogság küszöbéhez vitetett.[6])

3. hétfő. A Bögürdelenben levágott hitetlen fejek az út hosszában karókra voltak tűzve, a merre a hadsereg ment. Ahmed pasa a szandsádbégekkel kézcsókra jött. Mikor a padisah az állomásra érkezett, elment Bögürdelent megszemlélni. Azt mondván, hogy e meghódított várat fenn kell tartani, azt a parancsot adta, hogy a várat nagyobbítsák meg, vegyék körűl védfallal[7]) s árkába bocsássanak vizet a Szávából. S azt is megparancsolta, hogy verjenek hidat a Száván, hogy a győzelmes sereg átkelhessen Magyarországba.

4. kedd. A padisah a kikötőbe menvén, Ahmed pasát nagy számú rumilii szipáhival s a szegbán-basit ezer janicsárral átküldte Szerém tartományába. A kikötőben a padisah számára egy sátort csináltak lombokból;[8]) s mikor

---

[1]) Ma *Satornja*, Kragujeváctól északnyugotra, a Jasenicza völgyében.

[2]) Hammernél *Ratlos*.

[3]) Július 6. A július 16-ikával kezdődő időszámítás szerint ez a nap még Redseb hó 30-ika.

[4]) Hammernél *Biberdsik*.

[5]) Hammer nem említi ezt az állomást, hanem azt írja, hogy a szultán még július 7-én is Biberdsikben volt. Már pedig a Satornja és Szabács között levő távolság miatt sem lehetett csupán két állomás közben. Szabács közelében van *Dobritj* falu és *Dubrava* folyócska.

[6]) A mi kútfőink erről mitsem tudnak, hanem azt hiszik, hogy Logody Simon is elesett az utolsó roham alkalmával.

[7]) Kiss Lajos, idézett dolgozatában, ezt mondja: »a szemle után parancsot adott (t. i. a szultán) a *vár közepén egy új védmű* és új vízárok építésére.« (Hadt. Közl. 1889. 552.) Ha Hammer mindig okosan tolmácsolná a török írókat, nem állíttatna történetíróinkkal olyanokat, a miket azok nem mondanak. Hammer fordításában természetesen ez áll: »Suleiman . . . befahl *in der Mitte desselben* (t. i. a várnak) ein neues Werk . . . . zu erbauen«, — holott az eredetiben ez van mondva »*daireszine*« (körüle) hiszar-becse japilmak«. Mit jelent egy védőmű a vár *közepén?*

[8]) Az eredetiben: *csardag*. Ebből van a magyar csárda szavunk.

szállásáról visszatért a kikötőbe, e sátorban foglalt helyet és elkezdte a hidat építtetni.[1]) A pasák, agák és az összes nagyok botot fogva, készen álltak a munka siettetésére. A felséges padisah egészen a lefekvés idejéig a kikötőben maradt, akkor pedig visszatért sátorába.

5. szerda. E napon Szerém tartományából nyelvet hoztak, a ki elárulta, hogy ezen éjjel, vagy holnap 15,000 hitetlen érkezik és megtámadja a kikötőt. Ez okból azonnal nagy számú janicsárságot küldtek a túlsó partra. E napon reggelig igen sok katona kelt át a túlsó félre. Az asszony, a ki Szerém úrnője volt,[2]) néhány hitetlentől ezt izente: »A birtokomban levő Szerém tartományát összes váraival együtt átadom a padisahnak; fiam és én lába porához dörzsöljük arczunkat; e tartomány legyen a padisahé, én pedig ott lakom, a hol helyet jelöl ki számomra, csak a tartomány lakosságát ne tegye foglyokká s ne pusztítsa el a tartományt.« Szavainak hitelt adván, egy tolmácsot e parancscsal küldött hozzá: Részünkről semmi kára és bántódása nem lesz, kivánsága szerint cselekszünk. A moszuli bégtől, Jahja pasa oglu Mohammed bégtől, követek jöttek, a kiktől egy persa béget küldött, kit bégjei a persákkal történt összeütközés alkalmával fogtak el. A padisah ő felsége reggeltől estig ismét a kikötőben volt s az állam nagyjai is, mint előbb, felügyeltek a híd építésénél.

6. csütörtök. A padisah ő felsége ikindiig ismét a kikötőben volt a hídnál s az állam nagyjai is szolgálatában voltak.

7. péntek. A padisah ikindi idejéig ismét a révben volt. Hogy a híd hamarabb elkészüljön, Ahmed pasa és a szegbán-basi a túlsó parton is csináltatni kezdték a hidat. Híre érkezett, hogy Szerém tartományának úrnője székhelyét elhagyva, megszökött. A nevezettnek hódoló izenete tehát csakis a tartománya megmentése végett kigondolt csel vala. Nem lehetett bizonyosan tudni, hogy merre szökött. A tartománybeli hitetlenek erődített helyekre menekültek, ő pedig a hozzája ment tolmácsot a királyhoz küldte, mint foglyot. Báli bég, az avloniai szandsákbég elküldetett, hogy foglalja el a székhelyéül szolgált *Kulpenik*[3]) nevű várat. Piri pasától hírnök érkezett, a ki hírül hozta, hogy *Zeming*[4]) nevű vár elfoglaltatott. A nevezett város Szerém tartományában, Belgráddal szemközt levén, Belgrád élelmezése a

[1]) Július 9-én.
[2]) T. i. *Jaksicsné*, a ki *Kölpény* úrnője volt.
[3]) Kölpény.
[4]) Zimony. Alább és gyakrabban *Zemin*-nek írva.

nevezett várból történt s így ez igen jó támasza és segítsége volt Belgrádnak. Mióta Piri pasa Belgrádba érkezett, a nevezett *Zemin* várának gyaurjai nem engedték kimenni a takarmányozókat, a mi az iszlam seregének nagy bajára volt. Piri pasa tehát Khoszrev szemendrei béget nagy számú janicsársággal és azabokkal a vár ostromára küldte, a ki azt ágyúzván és ostromolván, végre isten segélyével elfoglalta.[1]) Több müszülmán vértanúvá, a benne talált gyaurok pedig a kardok martalékaivá lettek, míg az asszonyokat és gyermekeket összefogdosták. Mikor a nevezett város elfoglaltatott, azok, a kik a várkapitánynyal a várba menekültek, kegyelmet kérve, ezt is feladták. Ezeket is elhozták a magas trón elébe. E várnak elfoglalása Belgrádot igen szorult helyzetbe juttatta élelmezés dolgában; s míg eddig Bögürdelen és Belgrád között egyáltalában nem volt lehetséges járni, most egyesek is bizton járhattak.

8. szombat. A padisah ismét a kikötőbe ment és csak délben tért vissza sátorába. Musztafa pasa átkelt a Szerémségbe, hogy az ott levő várakat elfoglalja.

9. vasárnap. Mivel az hallatszott, hogy a szerémi tartomány úrnője egy megerődített helyre menekült, a nigebolii szandsákbég, Behrámbég és Mahmud szilisztrai bég ellene küldettek. Az a hír érkezett, hogy a khán fiának egy rokonát — a ki több tatárral együtt átment a Szerémségbe takarmányért — út közben egy nagy csapat gyaur megtámadta s tatárjaival együtt levágta. A padisah ikindiig ismét a hídnál tartózkodott.

10. hétfő. Jahja pasa oglu Báli bég, bosznai szandsákbég, a Szerémségbe a béglerbég táborába érkezett. Hathét ezernyi emberrel Magyarországból térvén vissza, útközben elfoglalt három várat; kettőt ostrommal ejtett hatalmába és lakóit kardra hányatta, egy pedig önként adta meg magát. A Deli Markó nevű hitetlen is — a mint vitézségével kérkedve nyelvet fogni indult — útjába bukkant; keményen harczoltak, de végre is élve elfogta az átkozottat, hatvan gyaurnak pedig fejét vette s magát az átkozottat vértestül, pánczélostul együtt a magas udvarhoz hozta. A khán rokonát is ez az átkozott ölte meg. A padisah ismét a hídnál volt ikindiig.

11. kedd. Behrám nigebolii bég és Mahmud szilisz-

[1]) Nagyon téved tehát Horváth Mihály, mikor ezt a dolgot úgy adja elő, hogy Szabács elfoglalása és megerősítése után, Szulejmán személyesen ostromoltatta Zimonyt augusztus elején és 9-én foglalta el. Hiszen a szultán, mint Naplójából látjuk, ekkor még Szabácsnál volt.

trai bég — a kik előbb a szerémi tartomány úrnője ellen küldettek — az említett erődhöz[1]) menvén, igen sok foglyot ejtettek, de az asszonynak nem találtak nyomára, A padisah egész estig ismét a kikötőben volt.

12. szerda.[2]) Musztafa pasa visszaérkezett a portyázásáról és igen sok foglyot hozott. Ő már előbb elindult némely várak elfoglalására. Mikor *Iszlankamen* nevű jelentékeny várhoz érkezett, fölkérte szabad elvonulás föltétele mellett, de mivel a hitetlenek nem hódoltak meg, ágyú- és puskatűzhez fogott, de nem boldogult vele s minthogy más módon sem lelehett elfoglalni, visszatért. Jahja pasa oglu Báli bég a padisah elé járulván, tanácskoztak a hadjáratról és elhatározták, hogy Belgrád ellen mennek.[3]) A felséges padisah ismét a kikötőbe ment s délben tért vissza sátorába. Éjjel-nappal esett az eső, a miért a Száva folyó nagyon megáradt.

13. csütörtök. Ma a híd teljesen elkészült. Tíz nap alatt csinálták meg. Hajókra kellett volna ugyan csinálni, de mivel nem volt elegendő számú hajó, csak szokásos módon csinálták. A Száva vize annyira megáradt, hogy egyenlő magasságban volt a híddal. Parancs adatott, hogy az összes udvari szolgák és lovászok keljenek át a túlsó félre az igás jószágokkal.

---

[1]) Ez az erőd nem Kölpény; mert már föntebb volt említve, hogy onnan elfutott Jaksicsné.

[2]) Július 17.

[3]) E hadjárat történetében számba veendő a Naplónak ez az állítása. Pecsevi következőleg adja elő a dolgot. Mikor a magyarok jogtalanúl bántak a szultán követével (Behram csaussal), ez azonnal hadjáratot határozott el Magyarország ellen, hogy egészen Budáig nyomuljon elő. A béglerbégek és vezírek azt tanácsolták, hogy előbb Szabácsot kell kézre keríteni s csak azután lehet az országba hatolni. Szulejmán elfogadta e hadi tervet s valóban ő maga is Szabácshoz ment. Azonban Piri pasa nagyvezír azt hangoztatta, hogy a hadsereg nem hagyhat a háta mögött olyan várat, mint Belgrád, előbb azt is el kell foglalni, s ő csakugyan azt kezdte vívni. Egyszerre parancsot kap a szultántól, hogy hagyjon fel Belgrád vívásával és jőjjön Szabácshoz. De talált ürügyet a halogatásra. Musztafa pasa portyázásra rándult volt a Szerémségbe s éppen Belgráddal szemközt táborozott, mikor tudomására esett, hogy a nagyvezír, a szultán újabb parancsa következtében, hajóra rakatja ágyúit, hogy Szabács alá menjen. Musztafa pasa is belátván Belgrád elfoglalásának szükséges voltát, ott tartóztatta a nagyvezírt, a míg ő a szultánhoz megy és jelentést tesz neki a tényállásról. Szabácshoz érkezvén, rábirta a szultánt Belgrád ostromlására. — Látjuk a Naplóból, hogy Musztafa pasa július 13-án indult el portyázásra és 17-én érkezett vissza Szabácshoz, — éppen azon a napon, a melyen a szultán — a Napló szerint — Báli bég tanácsára elhatározta, hogy Belgrád ellen megy; a mely körülmény megerősíti Pecsevi előadásának igazságát. L. az 1521. évi fethnámét a Függelékben.

14. péntek.[1]) A Száva folyó túlságosan megáradt, annyira, hogy elöntötte a hidat s nem lehetett rajta átkelni. Az állomási helyről eljövén a híd felé, a Száva partján, a vár közelében szállott meg és parancsot adott, hogy a hadi nép és az összes jószágok hajókon keljenek át a túlsó partra. E napon tehát megkezdődött az átkelés, míg az összes élelmi szer az innenső oldalon küldetett el Belgrád vára felé

15. szombat. Helyben.

16. vasárnap. Helyben.

17. hétfő. Helyben.

18. kedd. Helyben.

19. szerda. Mivel az a hír érkezett, hogy nagy csapat hitetlen kelt át a Dunán a Szerémségbe, Jahja pasa oglu a padisahhoz jövén, kérte, hogy azt a révet, a hol átkeltek, megtámadhassa, a mi megengedtetvén, ez éjjel seregével a rév felé útnak indult.

20. csütörtök. Ma Piri pasától hírnökök érkezvén, hírül hozták, hogy éjjel Belgrádból egy csapat gyaur kiütött és a vár lövetésére küldött nagy ágyút megtámadta, sok embert leölt s az ágyút be akarta szögezni, de mivel a gyújtólyuk lefelé volt, nem birta megfordítani, miközben emberek érkeztek oda, kik a hitetleneket a várba űzték. Egyszersmind azt is tudatta, hogy a *Barinds*[2]) nevű várbeli hitetlenek kegyelmet kérve elhozták a vár kulcsát.

21. péntek. Bögürdelen vára mellől fölkerekedvén, még délelőtt átléptek a Szerémségbe. Először a szandsákok vonultak át s legutoljára kelt át maga a padisah, a mikor ágyúkkal és puskákkal üdvözlő lövéseket tettek.

22. szombat. Helyben. Omár bég oglu Haszán morai bég és Balta oglu Piri bég, mint az akindsik bégjei, Szerém vilájetébe küldettek portyázni.

23. vasárnap. Jahja pasa oglu elment volt a révet megtámadni, de az a hír nem levén igaz, egy várat támadott meg, igen sok hitetlent leölt, hetven-nyolczvan gyaurt pedig elküldött, a kik lenyakaztattak, hat embert pedig elefánttal tépettek szét. Ezután Jahja pasa oglu Iszlankamen nevű vár ellen ment s mivel a hitetlenek nem birtak ellenállni, megszöktek és a várat üresen hagyták. A nevezett emírnek az a parancs küldetett, hogy tartózkodjék a várban és vigyázzon, hogy át ne keljenek. E napon a szultáni sátor és a rumilii sereg megindult előre Belgrád vára felé.[3])

[1]) Július 19.
[2]) Azaz: *Barics*.
[3]) Július 28-ikán.

24. hétfő. A padisah ő felsége a Száva vize partján elindulván, folytatta útját Belgrád felé.[1]) Egy gyaur szökött át ide Magyarországból s azt a hírt hozta, hogy a király jön és szembeszáll.

25. kedd. *Kupenik*[2]) vára mellett, mely a Szerém úrnőjének székhelye. A padisah útja éppen e vár mellett vivén el, a várbeliek üdvözlő lövésekkel fogadták.

26. szerda.[3]) Érkezés *Zemin* várához. Midőn a padisah ő felsége az állomásra megérkezett, Belgráddal szemközt egy dombon sokáig tartózkodott. A janicsárok tüzeltek a hitetlenekre. Az ágyúkat le a Duna partjára, a várhoz közel vivén, üdvözlő lövéseket tettek. Túl felől a hitetlenek is sok ágyút sütöttek el, de senkinek sem történt semmi baja.

27. csütörtök. A padisak lóra ült és kiséretével a Duna partjára ment, a honnan ágyúztak és jó ideig ott maradván, megszemlélte Belgrádot. Azután Zemin vára felé ment és azt szemlélte meg. Ekkor parancsot adott, hogy a janicsárok menjenek Belgrád vívására. Tehát mindnyájan átkeltek a túlsó oldalra. A janicsár-aga a balszárnyon, Musztafa pasa, a szegbán-basi pedig a jobb szárnyon Piri pasa alá rendeltetve foglalt állást. E napon kezdődött meg igazában az ostromlás.[4])

28. péntek. A padisah lóra ülve kiséretével, ismét a várral szemközt, a Duna partján állott. Azután rohamot intéztek a vár ellen, mely alkalommal igen heves harcz fejlődött ki. A vár árka megtelt holttestekkel. Öt-hatszáz emberünk esett el. Parancs adatván, hogy a lovászok meteriszeket csináljanak az ágyúk számára: Musztafa aga főlovász mester Piri pasa állomásával szemben a Száva közelében, Szinán aga allovász mester pedig a várral szemközt a Dunán levő szigeten foglaltak állást. S ezek éjjel kijelölt állomásaikra menvén tíz-tíz meteriszet csináltak.

29. szombat. A padisah lóra ülvén, környezetével ismét a Duna partjára ment és a várral szemben foglalt állást. Ismét rohamot intéztek a vár ellen, még pedig mind a két szárnyon, a mennyiben a jobb szárnyról Piri pasa

---

[1]) Kiss Lajos »Nándorfehérvár bukása« cz. dolgozatában azt mondja, hogy Szulejmán *hajón* ment Belgrádhoz s ez állításánál utal a Naplóra. Mint látjuk, a Napló nem azt mondja, hanem azt, hogy a szultán a Száva bal partján, szárazon, haladt; s Hammer is helyesen fordította így: »Suleiman zieht *längs der Save* nach Belgrad«.

[2]) Kölpény.

[3]) Július 31.

[4]) T. i. augusztus elsején.

állomásából a maga hadosztálya és öt-hat arab [1]) zászlóalj, a bal szárnyról Musztafa pasa állomásából pedig a maga és a janicsár-aga hadosztálya s néhány arab zászlóalj küldetett rohamra. De mivel e két oldalról való támadáskor a két rész nem értesült egymás rohamáról s így Piri pasa előbb, Musztafa pedig később támadott: ennélfogva nem sikerült a vár elfoglalása. A harcz igen heves levén, az árok megtelt holttestekkel. A janicsár-aga, Báli aga is, megsebesült harcz közben puskagolyótól találva. Mikor a padisah ő felsége visszatért sátorába, megparancsolta Ahmed pasának, hogy ő is fogjon hozzá az ostromláshoz. Ez pedig azonnal Belgrád felé indulván és a Szemendréből érkezett ágyúkat magához vevén, ezeket a várral szemközt fekvő szigeten felállította és tüzelni kezdett. Jahja pasa oglutól hírnök érkezett, ez izenettel: A király Belgrád segítségére naszádokon igen sok hadi eszközt és számtalan katonaságot küld. Ennélfogva parancs adatott, hogy az Isztambulból hozott sajkák közűl néhányat szereljenek föl s ötszáz janicsárt küldjenek a Dunán Buda felé.

927. év Ramazán hó.

1. vasárnap.[2]) A sajkák, mint parancsolva volt, elindultak a Dunán. Belgrádnak alsó várában, a Duna fölött, Musztafa pasa állomása felől, volt egy torony, mely a gyauroknak védelmül szolgálván, e miatt nem volt sikere a rohamnak s a tegnapi roham alkalmával is igen sok emberünket tettek vértanúkká e toronyból. Ma azonban ikindi után e tornyot egy harczos felgyújtotta s így Musztafa pasa állása felől megkönnyíttetett a támadás.

2. hétfő. A padisah környezetével együtt ismét a várral szemközt foglalt állást.

3. kedd. Lóra ülvén, környezetével ismét a várral szemben foglalt állást. Karadsa pasa parancsot kapott, hogy Belgrád közelében a Száván keresztül veressen hajóhidat, a melynek építését ma el is kezdették.

4. szerda. Diván volt, melyben az összes bégek részt vettek s tanácskozás közben holnapra rohamot határoztak. Estig a sereg a vár oldalára átkelt és ott minden bégnek állomása kijelöltetett. Reggelre a várat egészen körülfogták.

[1]) Az eredetiben itt is, alább is عرب azaz *arab* van, de talán elmaradt a másik betűről a pont, úgy hogy helyesen عزب vagyis *azab* kellene.

[2]) Augusztus 4. — A július 16-ikával kezdődő számítás szerint Ramazán elseje: hétfő és aug. 5-re esik.

5. csütörtök. A felséges padisah lóra ülvén, környezetével a Duna partjára ment s a várral szemközt foglalt állást. A város ellen három oldalról intéztek rohamot: a jobb szárnyon, a Száva partjáról, Piri pasa, a bal szárnyon a Duna felől, Musztafa pasa [1]) s a várral szemközt, a középpontból, Ahmed pasa támadott. Egy szempillantás alatt behatolván a városba, isten segélyével elfoglalták. A nyilak és kardok elől megmenekült hitetlenek a várost felgyújtván, a várba futottak. Miután a város egészen elfoglaltatott, Piri pasa állása felől a hitetlenek hevesen harczoltak a várból és egész estig nem hagytak fel az ágyúzással. Ahmed pasa a padisahhoz jött és nyelvet hozott, a kitől, mikor kérdezte, hogy hogyan történt a város meghódítása, ezt mondta: »Nekünk a két szárny felől nem volt mitől tartanunk; de a mint a középpontról rést nyitottak, többé nem birtuk tartani magunkat s kénytelenek voltunk a várba menekülni.«[2])

6. péntek.[3]) Parancs adatott, hogy a felső vár tornyai alá ássanak aknákat, a mihez még ma hozzá is fogtak. Jahja pasa oglu portyázásra küldetett, hogy hozzon hírt a hitetlenekről.

7. szombat. A felső vár ellen ágyúkat állítottak fel és megkezdődött a tüzelés.

8. vasárnap. Mohammed aga, szilihdár-basi Diár-bekirből megérkezett a táborba.

9. hétfő. Diván levén elterjedt a hír, hogy a hadsereg Buda ellen megy.

10. kedd. Semmi.

---

[1]) Sábán hó 28-ikáról ezt írja a Napló: »A fő lovászmester *Piri pasa állomásával szemben a Száva* közelében . . . . foglalt állást«; Ramazán elsejéről pedig ezt: »Belgrádnak alsó várában a *Duna* fölött, *Musztafa pasa állomása felől*, volt egy torony.« A Naplónak e három helyéből (hozzávéve azt is, a mit Sábán 28-ről mond) világosan kitűnik, hogy a keleti oldalon a Duna felől, vagyis a bal szárnyon Musztafa pasa és a janicsár-aga, a nyugoti oldalon a Száva felől Piri pasa nagyvezír és a szegbán-basi állottak. Tudjuk ugyanis, hogy a főhadiszállás Zimony mellett volt, s naplóíró ott tartózkodott: a jobb szárny tehát nyugotról, a bal szárny pedig keletről esett attól a helytől, honnan az ostromló sereg a parancsokat kapta. Ezzel helyreigazítottuk Kiss Lajos tévedését, a ki az ostromló hadtestek felállítását éppen *megfordítva* adja elő (Hadtört. Közl. 1889. 579), — mert Hammernél csak ennyi áll: »Sturm von drei Seiten, *rechts* der Grossvezir Piri pascha, *links* Mustafa pascha«, s mert a szerző kifeledte a számításból a főhadiszállás helyét és a naplóíró tartózkodását.

[2]) Ez a körülmény is bizonyítja Szulejmán hadvezéri talentumának nagyságát; mert ő azonnal felismerte, hogy ez a sziget nagy fontosságú az ostromműveletre nézve s valóban az ellenség vallomása is igazat adott neki.

[3]) Augusztus 9.

11. szerda. Divány, melyben újabb roham határoztatott a vár ellen.

12. csütörtök.[1]) Ahmed pasa, hogy holnap részt vegyen a rohamban, a rumilii szipáhikkal és szandsákbégekkel átkelt a túlsó partra és a vár felé ment. A padisah pedig délután ismét a Duna partjára ment. Egy asszony a várból kiszökvén, Piri pasához jött és elárulta neki, hogy a hitetlenek nagy szükségben vannak; mert élelmi szereik és védelmi *eszközeik* elfogytak.

13. péntek. A padisah ő felsége környezetével lóháton a várral szemközt levő helyre ment, ott nyílt sátort üttetvén fel, az alatt tartózkodott és rohamot parancsolt. Ahmed pasa igen kedvezőtlen oldalon támadott, a hol rés vagy efféle nem volt, tehát létrákat támasztatott a falhoz és buzdította katonáit. Némelyek létrákon, mások a nélkül, föl is másztak a falra, sőt a pasa zászlaját is feltűzték és szerencsésen behatoltak a várba. De mivel a két szárnyról nem támadtak, az összes hitetlenek Ahmed pasa csapatára rohantak és a várba hatolt harczosokkal igen keményen küzdöttek, úgy hogy a várba hatolt müszülmánok mind vértanúkká levének, egy lélek sem menekült meg közülök. Azért nem volt pedig egyöntetű eljárás, mert — ámbár először az volt a parancs, hogy ma roham intéztessék a vár ellen s ennek értelmében az összes bégek és katonák vívó szándékkal körül is zárták a várat — de reggel azt a hírt hozták, hogy nem kell támadni s ennélfogva a pasa mellett levő sereg elszéledt. Mikor pedig később ismét az a parancs érkezett, hogy támadjanak, a pasa a különböző irányban elszéledt seregből csak nagy erőfeszítéssel tudott összeszedni egy kisebb csapatot.

14. szombat. Ma Ahmed pasa egy kaftánnal, aranyozott karddal és kétezer aranynyal ajándékoztatott meg. A diárbekri janicsárok a zagardsi-basival ma a táborba érkeztek. Ma éjjel a várnak egyik tornya leomlott s mellette egészen éjfélig folyt a harcz. A Száván keresztül vezető híd ma, a 12. napon, teljesen elkészült.

15. vasárnap. Ahmed pasa parancsot kapván, hogy menjen a vár ellen, más állás jelöltetett ki neki és ágyúkat kapott. Ma tehát a rumilii hadtesttel kijelölt helyére ment, az ágyúkat a várra szögeztette s elkezdte falait lövetni, hogy rést nyisson.

16. hétfő.[2]) A vár fölött, Musztafa pasa állomásánál,

[1]) Augusztus 15.
[2]) Augusztus 19.

egy *csardak* [1]) volt, mely a gyauroknak védőhelyül szolgált; ezt ma délután egy harczos felgyújtotta bombával.

17. kedd. A Piri pasa állomásánál levő toronynak csúcsa leomlott.

18. szerda. Jahja pasa oglutól emberek jöttek, a kik hét foglyot hoztak.

19. csütörtök. Ma Piri pasa elment Iszlankamen várát megszemlélni.

20. péntek. Piri pasa visszajött Iszlankamenből és az uralkodó elé járult, a mi után diván tartatott.

21. szombat.[2]) Diván tartatván Sehszuvár oglu Ovejsz bég ajándékot hozott és kezet csókolt. Belgrádból egy gyaur kiszökött hozzánk és hírt hozott a várból, a miért kaftánt kapott ajándékul.[3]) Éjjel egyik torony ormát felgyújtották.

22. vasárnap. Diván, melyen Karadsa pasa ajándékot hozott és kezet csókolt. A belgrádi hitetlenek azt izenték, hogy meghódolnak. E szavuknak hitel adatván, a kegyelem biztosíttatott neki és meghagyatott, hogy reggeltől ikindiig adják fel a várat. Azonban mikor igéretük teljesítésének ideje elmult s azt kérték, hogy öt, tíz, vagy még több napi határidő adassék nekik: e kérelmükbe nem egyeztek bele, hanem ismét elkezdődött a tüzelés ágyúval és puskával. Szándékuk csak az volt, hogy a megrongált helyeket kijavíthassák, a félthető részeket pedig eltorlaszolják és a várat jobban megerősítsék, mint a milyen eddig volt. Ennélfogva parancs adatott a holnapi rohamra és ezért az egész hadsereg a vár közelébe nyomult elő.

23. hétfő. A felséges padisah lóháton ülve, ismét a várral szemközt foglalt állást, környezetével együtt. Rohamot intéztek, mely alkalommal igen heves harcz folyt, de a hódítás nem sikerült. Karadsa pasa, továbbá a szilisztriai bég Mahmud bég és Iszkender Cselebi megsebesültek. Jahja pasa oglu öt levágott fejet és hat pánczélos gyaurt küldött ide, a kik lefejeztettek.

24. kedd. Diván tartatván, mikor a vezírek a padisah elé mentek, egy akna fölrobbant és egy tornyot a levegőbe rőpitett. A mint ennek a hirét meghozták, Musztafa pasa rögtön sietett az ülésből a várhoz s a többi pasák is utána mentek. Igy ismét roham lőn, mikor is igen heves harcz folyt; igen sok gyaurt kardélre hánytak. Az beszélik, hogy

---

[1]) A *csardak* jelentése tulajdonképen: négy oszlopra csinált faalkotmány; de jelent ugyanilyen, katonai őrházat is. Itt a naplóíró bizonyára őrtornyot értett rajta.

[2]) Augusztus 24.

[3]) L. alább, augusztus 28-hoz irott jegyzetet.

olyan kemény harcz volt, a minőt még senki sem látott. Dél felé járt az idő, a meddig a harcz folyt, melyben igen sok emberünk lőn vértanúvá.

25. szerda.[1]) Diván tartatott, mely alkalommal az összes bégek és *záimok* részt vettek a tanácskozásban. A diván-terembe először a janicsár-aga és a gyalogság parancsnokai mentek be, azután a bégek s ezek kimenetele után a záimok. Belgrád miként elfoglalásáról tanácskoztak. A diván szétoszlása után Piri pasa és Kaszim pasa ismét a padisah elé járultak. A belgrádi hitetlenek egy renegátot müszülmán ruhába öltöztetve, levéllel a királyhoz küldöttek, a ki midőn éjjel kijött, utána egy derék gyaur is kiszökött és elárulta az említett renegátot.[2]) Ezt azonnal elfogták az azábok s a dívánba hozták. Kegyetlenül megkínozták, azután pedig a várban a gyaurok szemeláttára karóba huzták. Az említett gyaurt ellenben megajándékozták kaftánnal s ez elmondta, hogy a várbelieknek élelmi szere és lőpora már elfogyott, legnagyobb részük sebesült, sok pedig meghalt s nincs már köztük harczra való férfi. A király mellől is jött egy *pribék*[3]) s azt a hírt hozta, hogy a király még Budán van és sereget gyűjt. Ez is kaftánt kapott ajándékul. A mint a várbeliek meghallották, hogy a renegát elfogatott a levéllel s megtudták, hogy a várból kiszökött

---

[1]) Augusztus 28.

[2]) Hammer e mondatot így fordította: »Ein Bothe der Belagerten *von dem König* aufgefangen durch eines Ueberläufers Verrath« (III. 624). Valóban nem nagy megerőltetésébe kerülne az embernek azt hinni, hogy Hammer olyan föltett szándékkal dolgozott, hogy a török írókat eredetiben nem értő történetírókat félrevezesse! Mert az ő fordítása alapján ezt írja Kiss Lajos, különben jeles dolgozatában: »E közben — mint a szultán naplója említi — az ostromlottak hírnöke, ki a *magyar királytól jövén, a várba igyekezett belopódzni,* egy szökevény árulása által a törökök kezére került« (Hadt. Közl. 1889. 598). E hibás alapra épített magyarázattal igyekszik aztán kideríteni Belgrád feladásának motivumát, olyanformán, hogy a királytól visszaérkezett hírnök kivallotta a töröknek, hogy az őrség nem várhat fölmentő segélyt, a mit Oláh Balázs is megtudván, megtört lélekkel lemondott a vár védelmezéséről. Hogy a dolog nem egészen így történt, láthatjuk Szulejmán Naplójából. A szultán a hírnöknél talált levélből és a hírnök után kiszökött embertől egyfelől a vár és az őrség állapotáról, a pribéktől pedig másfelől arról értesült, hogy a király még mindig Budán van kész sereg nélkül. Ez értesüléseinek közlése után határozta el magát Oláh Balázs a vár feladására. — Kútfőink egy része *Moré Mihályt,* más része pedig *Morgay Jánost* mondja szökevénynek és árulónak. Nagyon valószinű, hogy mind a kettő az volt; mert Szulejmán Naplója kettőről tesz emltést; egyik — valószinűleg Moré — augusztus 24-ikén, a másik — Morgay — aug. 28-án szökött ki.

[3]) Az eredetiben پره‌بك *prebék.*

gyaur kaftánnal megajándékoztatott és egy pribék is jött hozzánk: kegyelmet kérve azonnal hajlandók voltak a vár feladására. Akkor a várból két hitetlen kijött a pasákhoz, a szemendrei besli-basi pedig egy janicsárral bement a várba. Ikindi után az említett gyaurok megjelenvén a divánban, a padisahnak kezet csókoltak és szerződésileg kötelezték magokat, hogy a várat holnap átadják. Egy-egy kaftánt kaptak.

26. csütörtök. Ma isten segélyével elfoglaltatott Belgrád vára. A dél elmúlása után a vár kapuja kinyittatván, a hitetlenek kezdtek kihurczolkodni holmijokkal, feleségeikkel és gyermekeikkel; ellenben a janicsárok bevonultak, a janicsár-aga zászlóját feltűzték a falra és a müezzinek a falon ezánt énekeltek. Piri pasa és Mohammed Cselebi bementek a felső várba a kincstárt lefoglalni. Utánuk fölmenvén Khoszrev szemendrei bég szandsákja, a katonai zenekar játszani kezdett. Délután diván levén az összes *kapukalki* oda rendeltetett teljes fegyverzetben. A vár kapitánya és néhány előkelő hitetlen is megjelent és kezet csókolt, a miért kaftánt kaptak ajándékul. Míg a diván tartott, folyvást játszott a tábori zenekar. A janicsárok sárga-vörös zászlója is csakhamar fölvitetvén a várba, ott is megszólalt a tábori zene. A hitetlenek estig kihurczolkodtak és hajókra szállták; míg a szerb hitetleneket az alsó várban hagyták. Mióta a felséges padisah Belgrádhoz jött, éppen harmincz napja s a vár a harminczadik napon foglaltatott el.

27. péntek. Diván-ülés után a felséges padisah a Száván keresztül vert hídon átkelt Belgrádba és pénteki imát hallgatott, az alsó templomot ugyanis dsámivá alakították át. Mivel a magyar hitetlenek kérték, hogy hazájokba mehessenek, a felséges padisah mindnyájának megengedte; tehát a Dunán hajókon Iszlankamen várába küldték őket Jahja pasa ogluhoz, hogy onnan országukba menjenek.

28. szombat. Ma diván-ülés volt.

29. vasárnap. Diván tartatván, Báli bég a padisah elé járult s díszruhát és 30,000 akcsét kapott ajándékul.

Ramazán hó utólja, hétfő. A padisah hajón átkelt Belgrádba.

927. év Sevvál hó.

1. kedd. Semmi.
2. szerda. A padisah sétára ment lóháton.
3. csütörtök. Az uralkodó hajón átment Belgrádba.
4. péntek. Vadászatra ment.
5. szombat. Diván.

6. vasárnap.[1]) Diván levén, a padisah hivatta Ferhád pasát és megparancsolta, hogy a várral szemközt levő szigeten irtsák ki a fákat. Tehát az összes kapukhalki e munkához látott.

7. hétfő. A fák kiirtása a szigeten bevégeztetett. A padisah ő felsége vadászatra ment. A belgrádi szerbek Isztambulba küldettek a jobb szárnyi ulufedsikkel.

8. kedd. Az uralkodó ő felsége a várral szemközt levő szigetre ment, megszemlélni.

9. szerda. Semmi.

10. csütörtök. Diván-ülés levén, a szegbán-basi Jenisehir szandsákbégjévé neveztetett ki, helyére szegbán-basivá a janicsárok ketkhudája, ennek helyére pedig ketkhudává a szamszundsi-basi tétetett. Egyúttal igen sok janicsár és *szolak* vétetett föl a *bölükökbe* s kapott timárt; szintúgy a lovászok közűl is tizennyolcz ember ment át a bölükökbe.

11. péntek.[2]) A padisah vadászatra ment. A visszatérés elhatároztatván, a szultáni sátor átvitetett a túlsó oldalra.

12. szombat. A felséges padisah az egész hadsereggel elindulván, átkelt a hídon és Belgrád mellett szállt meg.

13. vasárnap. A szemendrei és belgrádi szandsák kilenczszer 100,000 akcsával Báli bégnek adatott.

14. hétfő. Diván, melyben néhány szandsák ajándékoztatott el.

15. kedd. Helyben.

16. szerda. *Hiszarlik* állomáson.[3])

17. csütörtök. Érkezés *Szemendré*hez, fogadtatás ágyúdörgéssel.

18. péntek. A janicsárok, bégek és a rumilii sereg szabadságot kaptak. A szandsákok a mir-i-álemmel előre küldettek. Szemendre várában 50, Belgrádon 200, Bögürdelenben pedig 20 ágyú hagyatott.

19. szombat. Állomás *Lozicsa* falunál.[4])

20. vasárnap. Állomás *Iszflanidsa* falunál.[5])

21. hétfő. Állomás *Sulads*[6]) falu mellett. Ide az a

[1]) Szeptember 8.

[2]) Szeptember 13.

[3]) Ez állomás neve az 1532-ki Naplóban is *Hiszarlik*, de az 1526-ki és 1529-kiben *Eszki-Hiszárlik*.

[4]) Talán *Lozovik* a Jeszava folyócska mellett, mely Szendrőnél ömlik a Dunába. Hammernél: *Luzindsa*.

[5]) Valószinűleg *Szvilainacz* a Morava jobb oldalán.

[6]) Hammernél *Suilads*.

hír érkezett, hogy Muráād szultán [1]) meghalt. Diván levén, az állam nagyjai kézcsókra jöttek.

22. kedd. Állomás *Bardak* falu mellett.

23. szerda. Érkezés *Kalum* [2]) faluhoz. A padisah kocsiba ült.

24. csütörtök. Érkezés *Nis* városához.

25. péntek. Helyben.

26. szombat. Érkezés *Derbend* faluhoz. Ahmed pasa Nisben maradt.

27. vasárnap. *Sehirköj* állomáson.

28. hétfő. *Tekur-Binari* állomáson. Lóverseny.

29. kedd. állomás *Bitlisz* falunál. A padisah sétára ment.

Sevvál utolja, szerda.[3]) Állomás *Hadsi-Kurban* falunál. Lóverseny.

927. év Zil-kade hó.

1. csütörtök.[4]) *Ihtimán* előtt.

2. péntek. *Akindsi-Karieszi* mellett.

3. szombat. *Dselbih* állomáson.[5])

4. vasárnap. A padisah *Filibébe* érkezik. Ahmed pasához Nisbe ember küldetett, hogy azonnal jőjjön; ma érkezett meg a táborba.

5. hétfő. Helyben.

6. kedd. Helyben.

7. szerda. Helyben.

8. csütörtök. Érkezés *Kabalu* faluhoz,[6]) hol hegyszoros van.

9. péntek. *Szemizdse* falunál.

10. vasárnap.[7]) A padisah *Csirmen* állomásra érkezik.

11. hétfő. *Edirne.*

12. kedd. Helyben. A padisah vadászatra megy.

13. szerda. Érkezés *Baba-Eszkiszi* állomásra.

---

[1]) T. i. Szulejmánnak harmadik fia.

[2]) Az 1532-ki Naplóban *Kalona.*

[3]) A naplóíró itt a másik, a július 16-ikával kezdődő időszámításra ugrik át. Jól írja, hogy Sevvál utolja: *szerda* és egyúttal október 2-ika; csakhogy ez az utolsó nap a hónapnak nem 30-ika, hanem 29-ike; mert Sevvál 29 napból áll.

[4]) Október 3.

[5]) Hammernél: *Dselbi.*

[6]) Hammernél: *Kialik.*

[7]) Helyesen: *szombat.* És így tovább: 11. vasárnap, 12. hétfő, 13. kedd, 14. szerda, 15. csütörtök. A 16. péntek már helyesen van.

15. szombat.[1]) Érkezés *Karistiran* faluhoz.

16. péntek. Érkezés *Arabli* faluhoz.[2])

17. szombat.[3]) Érkezés *Szilivri* állomásra. Mikor a felséges uralkodó ez állomásra érkezett, egy kevés ideig pihent, azután csónakra ülvén Isztambulba ment és szerencsésen megérkezett a szerájba.

---

[1]) Az eredètiben sincs: 14., mely helyesen szerdai nap volt.

[2]) Hammernél: *Azabler*.

[3]) Azaz október 19.

II.

Az 1526. évi hadjárat.[1])

A budai hadjárat állomásainak részletes leírása, attól fogva, hogy a padisah ö felsége, Szulejmán sah, Kosztantinie városából elindult a szerencsétlen Magyarország ellen indított hadjáratra, Buda elpusztítása czéljából, — egészen addig, mikor győzelmes hadseregével visszaérkezett székhelyére. Az összes állomások, napi menetek és más események ím itt következnek.

932. év Redseb hava.

11. hétfő, ápril 23. Khizr és Eliász napja. E napon az uralkodó szerencsével kiindulván Isztambulból, *Halkali-Binar* mellett szállt meg.

12. kedd. *Csataldse* állomáson.

13. szerda. Indsigiz mellett elhaladva *Tekürlü* állomáson.

14. csütörtök. *Karli* falu mellett.

15. péntek. *Ahmed* bég falva mellett.

16. szombat. *Khádim* falu.

17. vasárnap. *Ulufedsilar-karieszi.*

18. hétfő. *Mahmud aga* falva.

19. kedd, május 1. Érkezés *Khaszköj* állomásra.

20. szerda. *Memak* állomás.

21. csütörtök. Az uralkodó szerencsésen a szerájba érkezik.[2])

---

[1]) Feridun I. köt. 554—566. l.

[2]) T. i. a *drinápolyi* palotába, mint Kemálpasazáde megfelelő helye is (VI. fejezet) bizonyítja. Hammer — nem tudván, hogy miféle szerájról van szó — így fordította: »Der Kaiser bezog *ein* Serai.«

22. péntek. Helyben.

23. szombat. Helyben. Diván-ülés, melyen megjelent a kara-bogdáni követ, az adót hozva meg.

24. vasárnap. Diván.

25. hétfő. Helyben. A rumilii ketkhuda és defterdár napkeltekor elindulván, előre mentek Filibébe a gyülekező helyre.

26. kedd. Helyben. Hadi szemle a bölükök felett.

27. szerda. A szultáni sátor tovább ment.

28. csütörtök. A Merics közelében, *Kemál* falu mellett. Egy embernek fejét vették, mert lovát a vetésre eresztette.

29. péntek. Érkezés *Csesme-Csajiri* állomásra. Két embert lefejeztek, mert lovaikat a vetésre eresztették.

Redseb utolja, szombat. *Hiszarlik* falunál, melynek másik neve *Beg-alaki*. Mivel szűk utak voltak, a janicsárok Filibéig előre küldettek.

Összesen: 13 állomás, 20 nap.

932. év Sábán hava.

Sábán elseje, vasárnap, május 13. *Szazli-Dere* állomáson. Egy Tas-oglu nevű, migalgarai záim felakasztatott.

2. hétfő. *Killik-bajiri* állomáson.[1])

3. kedd. *Altun-Csajiri* állomáson.

4. szerda. Állomás *Khalidli* falu mezején.

5. csütörtök. *Agacs-Kuruszi* állomáson.

6. péntek. *Vermabin* falu.[2])

7. szombat.[3]) Állomás a Balkán hegygyel szemközt *Filibe* mezején. A jelenlevő rumilii bégek, záimok és szipáhik előre küldettek, meghagyatván nekik, hogy Szófiában gyülekezzenek.

8. vasárnap. Diván levén, Akhi Cselebi oglu Szejfullah Cselebi orvossá neveztetett ki hatvan akcse fizetéssel.

9. hétfő. Az anatolii béglerbég, Behrám pasa, megérkezett a táborba.

10. kedd. Állomás *Filibében*. A rumilii ketkhuda és defterdár reggel megindultak Szófiába, hogy ott várják be a padisaht. Mivel itt hegyszorosak voltak, a janicsárok is előre küldettek Szófiáig. Délután mogyoró nagyságú jég esett.

---

[1]) Hammer fordításában nincs meg ez az állomás, hanem szerinte május *16. és 17-én* állomásozott a hadsereg *Agacs-Kuruszi*nál.

[2]) Hammernél: *Dermalin*, az 1528-ki Naplóban *Derfil*.

[3]) Május 19.

11. szerda. Eső esett. A janicsárok tovább mentek. A rumilii és anatolii hadtestek parancsot kaptak, hogy az izladii úton menjenek.

12. csütörtök. Állomás *Ada-karieszi*vel szemközt. Eső esett.

13. péntek. Tatár-Bazarit elhagyva, állomás *Csölmeki-Köprüszi* [1]) mellett.

14. szombat. *Kara-Binar* és *Akindsili*,[2]) hol szorosok vannak.

15. vasárnap. Kapulu-Derbendet [3]) elhagyva, állomás *Ihtimán* előtt.

16. hétfő. Átkelés a *Kázi-aszker* szoroson és ott megszállás. Távoli állomás. Egy nap és egy éjjel esett az eső.

17. kedd.[4]) A padisah is megérkezett *Szófiához*. Sok eső esett.

18. szerda. *Szófiában*. A sok esőzés miatt megáradt kis patakokon nem lehetett átkelni. Az ár igen sok sátort elvitt. A padisah is nyugtalan levén, fölkerekedett és azon helyen szállt meg, a hol a pasa.

19. csütörtök. Helyben. Eső. Egy kázit négy emberével s még más hármat, összesen nyolcz embert kivégeztek.

20. péntek. Junius 1. Diván, mely alkalommal néhány rumilii bég kézcsókra jött.

21. szombat. Helyben. Parancs adatott, hogy holnap a rumilii sereg felvonulást tegyen.

22. vasárnap. Eső esett. Érkezés *Iflaklar* faluhoz. A rumilii sereg, a parancs értelmében, dísz-felvonulást tett. Ma Ibrahim pasa elvált a padisahtól és előbb járt a rumilii sereggel.

23. hétfő. Helyben.

24. kedd. Állomás *Lokaridse* [5]) falu mezején. Átkelés a szoroson. Két szilihdárnak feje vétetett, mert lovaikat a vetésre eresztették.

---

[1]) Helyesen: *Csölmekcsi-Köprüszi.*

[2]) Talán inkább *Akindsilar*, mint az 1532-ki Naplóban.

[3]) Traján kapuja.

[4]) Május 29.

[5]) Az 1529-ki Naplóban is *Lokaridse;* itt azonban alább hibásan *Lokadics*, mert ر azaz *r* helyett د vagyis *d* van írva. Hammernél elég furcsán: *Karielü Karicse*, mely hibás olvasás onnan van, hogy az eredetiben a persás »izáfe« szerkezettel így van: *Karie-i-Lokaridse* (vagyis Lokaridse falva), máshol azonban törökös constructióval is: *Lokaridse Karieszi.* Hammernek e hibás olvasását Behrnauer is átvette az 1529-ki Napló fordításában.

25. szerda. Állomás. *Binár-basinál.* Sehirköjjel szemben.

26. csütörtök. A sehirköji szoroson átkelvén, állomás a nisi hegyszorosban.

27. péntek. A nisi szorosból kijövén megszállás a hévvizek mellett a malomnál.

28. szombat.[1]) Állomás *Nis* városa előtt, a Morava partján, a vár alatt. De a sereg többi része átkelt és a túlsó parton szállt meg. Mivel a Szemendre felé vezető úton a vizek kiáradtak, az aladsa-hiszári úton mentek tovább. Olyan sok eső és jég esett, a mennyit még sohasem láttunk.

29. vasárnap. Állomás a Morava közelében, *Deszpenics* falu előtt. Ma is igen sok eső esett, úgy hogy a győzelmes hadsereg egészen kifáradt.

Sábán utolja, hétfő. Pihenés.

Összesen 30 nap, 20 állomás.

932. év Ramazán hó.

Ramazán 1. kedd, június 17.[2]) Állomás Aladsa-Hiszár szorosa közelében, *Pirbaknál.*[3])

2. szerda. Helyben. A padisah vadászatra ment.

3. csütörtök. Helyben.

4. péntek. Helyben.

5. szombat. Diván.

6. vasárnap. Elvonulás Aladsa-Hiszár mellett és állomás a Morava vize partján, *Mocskovics* falu közelében.

7. hétfő. Helyben.

8. kedd. Helyben. A pasa a padisah elé járult, a ki azt parancsolta neki, hogy siessen a Duna partján fekvő Varadin vára ellen.

9. szerda. Helyben.

10. csütörtök. Helyben. Az a hír terjedt el a táborban, hogy a környékre takarmány szerzés végett kiment embereink közűl az oláhok igen sokat leöltek, néhányat pedig elfogtak és a királyhoz küldötték.

---

[1]) Június 9.

[2]) Ramazán hó elseje = június 11. és *hétfői* nap, Sábán hó pedig 29 napos, mely június 10-re és vasárnapra esik. Tehát Sábán utolja helyett Ramazán 1. hétfő, a Ramazán 1. kedd helyett Ramazán 2. kedd, azután Ramazán 3. szerda értendő és így tovább a hónap végeig, a mely helyesen: Ramazán 30. kedd. — Ez a *keddi* nap tehát, mikor a török sereg *Pirbak*nál állomásozott: június 12-ike.

[3]) Hammernél *Bairbak.*

11. péntek.[1]) Állomás *Koszarek* mellett.[2]) Rendkívül nagy esőzés, minek következtében a folyók megáradtak. Báli bégtől hírnök érkezett, a ki hírül hozta, hogy a Száván vert híd már elkészült.

12. szombat. Átkelés az *Ibre* folyón[3]) és megszállás. Mivel ma is rendkívül sok eső esett, a Morava vize annyira megáradt, hogy nem lehetett rajta átkelni.

13. vasárnap. Helyben, minthogy a folyón nem lehetett átkelni.

Ibrahim pasa állomásai, mikor a felséges padisahtól előre ment:

Ramazán 6. Elindulás Aladsa-Hiszártól.

7. Átkelés az Ibrén.

9. Átkelés a Morava vizén, Koszarek nevű falu mellett és állomás. E helyen négy napi tartózkodás. Az oláh gyaurok közűl négy embert karóba húztak, mert kitudódott, hogy nyelvet fogni mentek.

12. szombat. Állomás *Lipanics* falu előtt, Krusovics-Bazári közelében. Minthogy igen sok eső esett, az utak nehezen járhatók valának s két állomás egygyé vonatott össze. Az a hír érkezett, hogy az oláhok a takarmányszállítók közűl harmincz embert megöltek.

13. vasárnap. Állomás ugyanott, minthogy éjjel-nappal szüntelenűl esett az eső s még a legkisebb folyón sem lehetett átkelni. Éjfélben a mezőn sok müszülmánnak sátorát elöntötte a víz, miből temérdek kár lett. Némely helyen a földből is jött víz. Báli bégnek két embere a vízbe fult s ő maga is csak bajjal menekűlhetett.

14. hétfő. Állomás *Piradsik* falu mellett. Mivel ma is rendkivűl sok eső esett és e miatt sok embernek kára volt, a padisah is megváltoztatta helyét.

15. kedd. Állomás *Ralie* falu[4]) mellett. Közeli állomás.

16. szerda. Állomás *Gurcsika* falu környékén, miután a sereg három hídon átkelt. A hidak és mocsarak miatt rendkívül sok nehézséggel járt az utazás. Jahja pasa oglu két foglyot küldött embereitől.

17. csütörtök.[5]) Állomás *Szemendre* környékén.

---

[1]) Június 22.

[2]) Mely, mint alább kitünik, a Morava mellett van. Hammernél elég furcsán *Kozarün kizi*.

[3]) Hammernél és Behrnauernál *Ire*, noha az eredeti szövegben nem ايره (Ire), hanem ابره vagyis *Ibre* olvasható, a második betű alatt *egy* pont.

[4]) Hammernél *Eralia*.

[5]) Június 28.

18. péntek. Állomás a Duna előtt, Havala közelében *Eszki-Hiszarlik* mellett.

19. szombat.[1]) Érkezés *Belgrád* várához.

20. vasárnap, július 1. Állomás a hídfőnél. Ibrahim pasa a hídfőnél sátort üttetvén fel, szemlét tartott a rumilii sereg fölött, mi közben nagyon esett az eső.

21. hétfő. A hadi szemle reggeltől estig ma is folytattatván a hídfőnél, a megvizsgáltakat átbocsátották a túlsó oldalra. Minthogy éjjel-nappal esett az eső, a Száva vize megáradt.

22. kedd. Ma is tartott a hadi szemle reggeltől estig. Délben eső esett.

23. szerda. Ma reggel a pasa ismét szemlét tartott a még hátra levő szipáhik fölött. A pasa sátora is átvitetvén, *Zimun* közelében üttetett föl, mely szemközt fekszik Belgráddal. Az oláhok Havala [2]) alatt hat embert levágtak a takarmány szállítók közűl.

24. csütörtök. Állomás a Duna partján, Zemin közelében.

25. péntek. Helyben. Boszna szandsákbégje, Khoszrev bég, a maga testőrségével és szandsákja szipahiaival ezen a részen megérkezett és a táborhoz közel szállott meg.[3])

26. szombat. *Bozuk-Kilisze* állomáson.[4]) A pasával levő seregnek vért és pánczél osztatott ki.

27. vasárnap. Érkezés *Iszlankamen* várához. Belgrád elfoglalásakor e várat elpusztították volt, most azonban meghagyatott a fölépítése. E vár az Oroszország felől jövő Tisza folyónak a Dunába ömlésénél van. Báli bég két nyelvet s egyszersmind azt a hírt küldte, hogy az átkozott pap kétezer emberrel Petrivaradin vára közelében tartózkodik; hogy a király még Budán van s hogy a várban ezernél több hitetlen harczos van. A hitehagyott Iszkendert elküldték a várat fölkérni, a kinek ezt a választ adták: »Először foglaljátok el Varadint s akkor aztán meghódolunk«.

28. hétfő. A bosznai szandsákbég egy kisebb váracskát elfoglalt[5]) és hat gyaurt küldött ide. Az akindsi bégek mind megérkeztek, a miért nagy öröm lőn a seregben.

---

[1]) Június 30.

[2]) Belgrádtól délre. Egy, a XVII. század elején iratott török földrajzi munkában ezt olvassuk róla: »Belgrádtól három órányira, Andere mellett, magas dombon. Ez erősséget (II.) Mohammed szultán építette«. (Századok, 1870. évf. 236.)

[3]) Hammernél így: »Ankunft der Sandschake von Bosnien, Hersek« (t. i. Herczegovina).

[4]) E helynév jelentése »rom templom, elpusztult templom«.

[5]) Kemálpasazádénál: *Ireg.*

A padisah is megérkezvén Belgrád várához, parancsot adott arra, hogy az ünnepet itt üljék meg.

29. kedd. Helyben. A hajóhad és a sajkák — összesen 800 darab — megérkeztek. Az anatolii sereg átkelt a hídon és *Bozuk-Kilisze* közelében ütött tábort. A hajóhadra janicsárok rendeltettek Mikhál-oglu és Iszkender-oglu Jakhsi béggel együtt; a hajóhad szerdárává a csaus-basit nevezték ki.

Összesen 29 nap,[1]) 16 állomás.

932. év Sevvál hó.

Sevvál 1. szerda.[2]) Ma az uralkodó sátora átvitetett a hídon és az innenső oldalon, Zemin közelében üttetett föl. A szent ünnep[3]) Belgrádban ünnepeltetvén meg, a pasa kora reggel igen nagyszerű vendégséget adott, melyen az előörsnél szolgálatban levő bégeken kívűl a többi bégek is jelen voltak. A Viddin szandsákbeli szipáhik ma érkeztek meg a táborba.

2. csütörtök. Állomás a Duna mellett levő *Varadin* kertjei között. Csirmen bégje szipáhijaival együtt Iszlankamen vára őrizetére rendeltetett.

3. péntek. *Varadin* vára. Távol eső állomás és e mellett útjai szorosak és nehezen járhatók. A várhoz érkezés után — mivel a hitetlenek közűl egy csapat puskás gyalog kívűl volt — a janicsárok közűl és a rumilii seregből egy csapat előre ment és megütközött velök. Ezért parancs adatott, hogy az ágyúkat vontassák közelebb s a hajókkal is menjenek előbbre. Délután a hitetlenek kiütöttek a várból, de ismét visszahúzódtak. Mivel ez történt, seregünk azt hitte, hogy a pap[4]) megérkezett és ez leverőleg hatván reá, az összes bégek csapataikkal együtt lóra űltek.

4. szombat. Varadin előtt. Az eső esett. Mivel parancs adatott, hogy a bégek létrákat csináltassanak a fal megmászhatására, ennélfogva a környékről igen sok fát hordtak össze. Reggeltől estig folyt a harcz. A pasa a vívóárokhoz ment és buzdította az ott levő katonákat. Isztambultól Varadinig negyvenkilencz állomás volt.

5. vasárnap. E napon velünk volt az isten kegyelme, mert mikor délben mindenfelől, még a hajókról is roham intéztetett a vár ellen, az egész várost és a Duna felől levő

[1]) Mint föntebb már megjegyeztük, helyesen 30 nap, úgy hogy a hónap utolja: Ramazán 30, kedd = július 10.

[2]) Július 11.

[3]) T. i. a böjtölő hónapot (Ramazán) követő *bajram*.

[4]) T. i. Tomori Pál.

részt, t. i. a kikötőt elfoglaltuk. Két-három óráig tartott a heves küzdelem. A hitetlenek a várost bombával felgyújtották. A mieinkből körűlbelül 80 ember lőn vértanúvá. Baba-Dsáfer bég [1]) vitte meg az örömhírt a padisahnak, a ki ezért gazdagon megajándékozta.

6. hétfő. Khoszrev bosznai bég és Mikhál-oglu Mohammed bég Varadin mellett átküldettek a Dunán portyázásra.

7. kedd. Az anatolii sereg is idejött és a vár egyik oldalán szállt meg. Az ágyúk jókora rést ütöttek a falon.

8. szerda. Helyben.

9. csütörtök. Ágyúzás és heves harcz.

10. péntek. Ma is heves harcz folyt és húsz emberünk esett el.

11. szombat.[2]) Reggel minden oldalról roham intéztetvén a vár ellen, mind a két részről igen hevesen folyt a harcz három óra hosszáig, de sikertelenűl. Százötvennél több emberünk esett el.

12. vasárnap. A padisah is szerencsésen megérkezett és a várat egyik szögletén megszemlélte. Az ágyúk előbbi helyükről működvén, a vár templomát és házait át- meg átlyukgatták. Délután egy csapat részeg gyaur váratlanúl kiütött a vár kapuján és meglepte a történetesen álomban volt Balta-oglu Piri béget. Megütköztek, mely alkalommal nehány emberünk elesett, Piri bég fejéről a sapkát lelőtték, a hitetlenekből pedig két fejet vágtak le. Ez eseményből azt következtették, hogy a hitetlenek megérkeztek Budáról s ezért a tábort előbbi helyéről elmozdítván, a vár alatt ütötték fel.

13. hétfő. Ma ismét minden oldalról rohamot intéztek a vár ellen, de bármennyire igyekeztek behatolni, nem sikerűlt. A janicsárok közűl mintegy hatvan, a többi seregből pedig körűlbelől hatszáz emberünk esett el; egy szóval: a holtak, sebesűltek, vagy más sérűltek száma összesen több volt ezernél.

14. kedd. A padisah a szegbán-basival 1000 janicsárt küldött az emberekben szenvedett kár pótlásáúl. Egy gyaur kiszökött a résen és meghódolt. A pasa megváltoztatta előbbi állomását. Ájász pasa és más agák megszemlélték a várat.

---

[1]) Ez a *Dsáfer bég* valószinűleg a történetíró Pecsevi Ibrahim nagyapja volt, ki mint boszniai alajbég vett részt az 1526-ki hadjáratban. L. bővebben »Pecsevi viszonya a magyar történetíráshoz« cz. dolgozatomat a Századok 1892. évf. 398—399. lapjain.

[2]) Július 21.

15. szerda. Mára rohamot határoztak ugyan, de mivel az akna még nem volt készen, elhalasztatott.

15. csütörtök. Iszkender Cselebi ipa, Huszejn Cselebi, 70,000 akcse jövedelmű ziámetet kapott zsoldja helyett.

17. péntek, július 27. Ma már a hitetlenek nagyon gyöngék és tehetetlenek voltak. Mikor korán reggel a Duna felől két akna fölrobbant és a várnak eddig még épen maradt részeit is lerombolta: kegyelmet kértek. Ekkor — kihirdettetvén, hogy szabad a zsákmány — hirtelen mindenfelől rohamot intéztek. A hitetlenek a résekhez futottak, de a hit harczosaiból mintegy 1000 ember mégis behatolt a várba, ott összemérték kardjaikat, mindenfelé zászlókat és lófarkakat tűztek föl és isten segélyével egy percz alatt könnyű szerrel hatalmukba ejtették a várat, amaz együgyűek legnagyobb részét pedig kardra hányták. A tábor csordultig telt a gazdag zsákmánynyal. Néhány derék hitetlen és a vár porkolábja [1]) Áhmed tornyába vette magát s délig harczolt. Végre a janicsár-aga, a pasától küldetve, bement és megtörtént a kapituláczió. Az összesen harmincz főből álló hitetlenek kijöttek és a pasának kezet csókoltak. A pasa szandsákja azonnal kitüzetett az említett toronyra, a katonai zenekar nehányszor játszott s lőn nagy öröm és vigság. Közülünk 25 harczos lett vértanúvá, míg a hitetlenek közül mintegy ötszáznak feje vágatott le, három [2]) együgyű pedig foglyul esett.

18. szombat, július 28. Ma reggel a pasa előbbre menvén, a Duna partján *Burgazli-Kilisze* közelében állapodott meg. A padisah is fölkerekedett a vár mellett elfoglalt előbbi helyéről és azon helyhez közel szállott meg, honnan a pasa elment. A pasa ő fensége a felséges uralkodó sátorába jött bemutatni a levágott fejeket és a foglyokat. A padisah azután bement a várat megszemlélni. *Cserevik* [3]) nevű vár lakói hódolásuk jeléül ide küldték a vár kulcsait.

19. vasárnap. Állomás *Burgazli-Kilisze* közelében. A vár ostromában harczképtelenekké váltakat a pasa személyesen megvizsgálta és haza küldte, összesen 74 embert.

20. hétfő, július 30. Diván-ülés tartatván, a vár meghódítása jutalmául azon rumilii bégek, a kiknek 400,000 akcsénél több jövedelmük volt, egyenkint 30,000 akcsét és

---

[1]) Az eredetiben: *porkolal*, de bizonyára csak írási hibából van a ب *b* helyett ل vagyis *l*.

[2]) Az eredetiben: *ücs mikdari* (mintegy három), mert az *ücs* után valószinűleg kimaradt a *jüz* (száz). Hammernél csakugyan *drei hundert*.

[3]) T. i. *Cserevicz*.

egy-egy kaftánt, azok pedig, a kiknek 400,000-nél kevesebb volt, 20--20 ezeret és egy-egy kaftánt kaptak. Szintígy a szemendrei bég, Kodsa bég és Izvornik bégje Szinán bég, egyenkint 30,000 akcsét és egy-egy díszruhát kaptak ajándékul s ez utóbbi szandsákja katonaságával Izvornik felé küldetett, hogy a Száva partján levő várakat, ha fölkérésre megadják magokat, vegye birtokba. Továbbá a rumilii ketkhudának 12,000 akcse és egy díszruha, a defterdárnak pedig 10,000 akcse és egy díszruha adatott ajándékba. A padisah ő felsége elhatározta, hogy Buda városa ellen megy. Jahja pasa oglu elindulván, a mint Ilok nevű vár közelébe érkezett, a várbeli hitetlenek közűl kétszáz lovasra bukkant, a kik lesben állottak nyelvet fogni. Hirtelen megtámadta őket s hatvannak levágta a fejét, húszat vagy harminczat élve elfogott, a többi pedig nagy nehezen bemenekült a várba.

21. kedd. A *Cserevik* nevű városka elhagyása után állomás a Duna partján. Messze eső állomás és rossz út.

22. szerda.[1]) Állomás a Duna partján, *Ilok* váránál. Az összes bégeknek kiadatott a tilalom, hogy a körül fekvő falvakat nem szabad fölégetni. A janicsárok sánczásához fogtak.

23. csütörtök. Állomás Iloknál.

24. péntek, augusztus 14.[2]) Kara-Bogdán és Iflak fejedelme czivakodván egymással, ilyen tartalmú magas parancs iratott és küldetett nekik: »Mind a ketten alattvalóink vagytok; hagyjatok fel a versengéssel és maradjatok békében, mert különben vigyázzatok!« — A környéken levő falvak lakóitól — a kik erődített helyekre menekültek — mivel hallották, hogy nem lesz bántódásuk, egy ember jött ide és ezt a hírt hozta: »ha nem bántanátok bennünket, visszatérnénk falvainkba és a győzelmes sereget bőven ellátnánk eleséggel«. Ezért tehát ismét kihirdettetett az a tilalom a táborban, hogy a falvakat nem szabad fölégetni.

25. szombat. A padisah ő felsége a pasával együtt — a ki tegnap éjjel elment érte — reggel ide jött és a várat jó ideig nézegették. Reggel több oldalon aknákat kezdtek ásni és ágyúütegeket állítottak fel sánczkosarak mögé.

26. vasárnap. A mult éjjel már több ágyút felállítottak s ma reggeltől estig szüntelenűl tüzeltek.

27. hétfő. A padisah ismét idejött és megszemlélte a várat. Az ágyútűz szüntelenűl tartott.

[1]) Augusztus 1.
[2]) Helyesen: aug. 3.

28. kedd.[1]) Ma reggel ismét hozzáfogtak a víváshoz, de délben a várbeli hitetlenek fegyverszünetet kértek s ezért felhagytunk az ágyúzással.[2]) Öt-hat napi határidőt kértek, de csak estig adatott nekik idő s mivel nem egyeztek bele, elhatároztatott a további ostromlás. — Öt-hat várból jöttek hódolatukat jelenteni a boldogság küszöbéhez.

29. szerda. Ma a várból három előkelő hitetlen jött ki, tőlünk pedig két jaja-basi és a janicsárok csausa ment be és megtörtént a capitulatio. Délben a pasa és a többi emírek bementek a várba zászlóval s azt a fal bástyájára tűzték, kevés idő mulva pedig a tulajdonképeni vár bástyájára is. A Dráva partján levő *Erdőd* és *Oszik*[3]) várának lakói megfutottak s ezek kulcsait Jahja pasa oglu emberei idehozták. Az említett várból való tizenkét előkelő gyaur díszruhákat kapott ajándékul. Nehány izben játszott a tábori zenekar.

Sevvál utolja, csütörtök.[4]) A pasa elindulván helyéről, egy kevéssé meghaladta a várat és ott szállt meg. A padisah pedig szerencsésen ideérkezvén, a vár előtt szállott meg, hova a pasa elébe ment kézcsókra. A táborban kihirdettetett, hogy a padisah útjának czélja Buda.

Összesen 30 nap, 7 állomás.

932. év Zil-kade hó.

1. péntek, augusztus 11.[5]) Állomás a Duna partján levő *Dukin* vára[6]) mellett, mely Takht-i-adsúzének[7]) neveztetik. Sok fáradalmat kellett kiállani, mert éjjel-nappal esett az eső és szoros útak voltak. A rumilii bégeknek a vár elfoglalásáért ismét egy-egy kaftán adatott.

2. szombat. A Duna partján fekvő *Szotin* vára mellett elhaladva, állomás egy nagy kolostor mellett.

---

[1]) Augusztus 7.

[2]) Kápolnai »A mohácsi hadjárat« cz. dolgozatában azt mondja, hogy a vívóárkok és ágyútelepek ásása egészen fölösleges munka volt; mert a gyáva német várőrség a *vár lövöldöztetésének megkezdése előtt* föladta a várat. (Hadtört. Közl. 1889. évf. 199.) Hogy ez nem igaz, látjuk Szulejmán Naplójából, a melynek tanúskodása szerint aug. 5., 6. és 7-ikén, tehát három napon át, lövették Illokot.

[3]) T. i. *Eszék* Hammernél hibásan *Oszbek.*

[4]) Ez a nap már helyesen *Zil-kade hó elseje,* csütörtök vagyis augusztus 9-ike; mert Sevvál hava csak 29 napos. A következőkben tehát Zil-kade 1. helyett 2-ika, a 2-ika helyett 3-ika értendő és így tovább.

[5]) Helyesen: Zil-kade 2-ika, péntek, augusztus 10-ike.

[6]) Kemálpasazádénál is: *Dukin,* Szulejmán 1526-iki fethnáméjában *Vekin.*

[7]) *Adsúze* jelentése: vén asszony, boszorkány; *takht* pedig: székhely, tartózkodási hely, trón. Tehát: vén asszony székhelye?

3. vasárnap. Állomás *Vulkovár* falu mellett. Közeli állomás.

4. hétfő. Állomás *Buruhuk* [1]) vára közelében. Mivel szoros utak voltak, nagy fáradalmakat kellett kiállani és sok ember málhája nem érkezett meg. Mivel félni lehetett a hitetlenektől, kihirdettetett, hogy semmi podgyászt nem szabad előre küldeni, hogy minden ember álljon be a menetoszlopba s hogy a podgyász az oszlop után menjen.

5. kedd.[2]) Állomás a Dráva partján levő *Öszik* vára mellett. Messze eső állomás. Míg sátrat vertek, a hadsereg oszlopokban maradt lóháton.

6. szerda. Megszállás a Dráva partján. Ma reggel a Dráván nagy sietséggel hidat kezdtek verni. A pasa a hídfőnél reggeltől-estig egy sátorban tartózkodott és felügyelt az építésre. A túlsó félen a víz partjára 20—30 gyaur jött, de ismét elment.

7. csütörtök. A padisah ő felsége a Dráva partjára jövén, egy ideig a pasa sátorában volt és nézte a híd építését. A túlsó partra átkelt egy csapat ember és ott megtelepedett.

8. péntek. Ma folytatták a híd építését. Egy csoport ember átment a túlsó partra s ott is befejezték a hídfő építését, úgy hogy csak még a hajók felállítása volt hátra.

9. szombat. Reggel a pasa az uralkodóhoz ment, a kivel együtt lóháton visszatért s a hídfőnél a sátorban sokáig maradt.

10. vasárnap.[3]) Ma isten segélyével elkészült a híd. A híd hossza 284, szélessége pedig 2 rőf volt.[4]) A hid elkészülte után a pasa összehívta az összes bégeket és lóháton tanácskoztak. Budáról egy pribék [5]) jött ide és ezt hozta hírül: »A mint a Dráván átkeltek, az ötödik állomáson találkozni fogtok a gonosz királylyal«.

11. hétfő. Ma a pasa ismét elébe ment a padisahnak és a hadseregtől távol tett séta közben jó ideig tanácskoztak. Jahja pasa oglu Báli bég vojvodái közül *Kurd*, belgrádi vojvoda, a maga bajtársaiból és más vitézekből 150 emberrel átkelt a hídon, megtámadta a gyaurok előőrsét, hét gyaurt elfogott és a szultán elé hozta őket. A nevezett ezért 9000 akcse jövedelmű timárt kapott.

---

[1]) Bizonyára *Borovó* a Duna mellett, Vukovártól északra.

[2]) Augusztus 14.

[3]) Augusztus 19.

[4]) Vagyis a hossza 199, szélessége pedig másfél méter; mert a rőf (zirâ) hajó- és hídépítésnél = 70 cm.

[5]) A Naplóban پرهبك azaz *prebék*.

12. kedd.[1]) Ma reggel, még a reggeli ima előtt, Jahja pasa oglu Báli bég és utána Khoszrev bosznai szandsákbég szandsákjok seregével átkeltek a hídon a tulsó oldalra és ott megszálltak. Azután rendben egymás után a rumilii bégek keltek át szipáhijaikkal és málháikkal, a pasa pedig délután kelt át a vele levő összes janicsárokkal és a kapu-khalkival s túl tábort ütött. Mivel azt hiresztelték, hogy a gyaurok nagyon jól fel vannak szerelve, a mi hajóinkra is raktak ágyúkat és janicsárokat rendeltek rájok. S az a hír terjedt el, hogy a gyauroknak rendkívűl megerősített táboraik vannak, melyek mindegyike ellen több napig kell harczolni.

13. szerda. A pasa fölkerekedvén helyéről, előbb ment azon helyre, a hol Jahja pasa oglu Báli bég táborozott. A padisah is átkelvén a Dráva folyón, azon a helyen ütött tábort, honnan a pasa elment volt. Ma eső esett.

14. csütörtök. Ma várakozás az említett helyen, míg az anatolii sereg is átvonult. Miután az egész sereg átkelt, *Oszik* városát fölgyujtották, templomait, házait és kertjeit elpusztították s a hajóhidat is szétszedték. Reggeltől estig szünet nélkül esett az eső.

15. péntek. augusztus 24. Állomás egy tó partján. Minthogy éjjel és nappal nagyon sok eső esett, a győzelmes hadsereg nagy fáradalmakat állott ki és a menetoszlopot felbontva, rendetlenül folytatta útját. Az uralkodó is fölkerekedvén helyéről, idejött és közvetlen közelben szállott meg. Néhány fogoly megszabadult a hitetlenektől és hírűl hozta, hogy a gyaurok seregében nagy ijedelmet okozott az a hír, hogy a török megérkezett. A hitetlenek ágyúinak dörgése ide hallatszott.

16. szombat, augusztus 25. Helyben.

17. vasárnap. Állomás egy nádas-tó partján. Távol eső állomás. Mikor ma kora reggel az egész győzelmes hadsereg teljes fegyverzetben megindult és egy darabig ment, sűrű köd ereszkedett s mivel nem lehetett látni az útat, délig lóháton várakoztak, azután lassan-lassan ismét tovább mentek. A pasa előbb érkezett az állomásra, mint az uralkodó, t. i. ikindi idején, míg az uralkodó csak az esti utolsó ima idején érkezett meg. Mert útközben tavak, mocsárok, hidak és folyók voltak, túlságos sok és nagy fáradalmakat kellett kiállania. Az egész sereg málhája nem érkezett meg, hanem szétszóródva elmaradt a túlsó félen. Az aláválő hitetlenek táboruk előtt egy ideig csatarendben

[1]) Augusztus 21.

állottak, de azután visszavonúltak a táborba. Több ízben kihirdettetett, hogy senki ne menjen előre. Sok emberünknek lova és más igás jószága elveszett.

18. hétfő, augusztus 27. Várakozás az említett helyen a hadsereg málhájára. A podgyász egész estig szünet nélkül jött át, mégis felénél több a túlsó részen maradt.

19. kedd. Ma szintén pihenés. Reggel a táborban mindenütt kihirdették a kikiáltók: »Ma pihenés, de holnap csata lesz! Vigyázzatok és készüljetek! Kora reggel, a mint a trombitákat megfújják, teljes fegyverzetben legyetek!« Egy fiatal embert lefejeztek, mert előre ment s fejét körűlhordozták a táborban. A pasa több ízben ment a padisahhoz, majd czoboly-, majd hiúzbőr sapkában.

20. szerda.[1] Megszállás az aláváló hitetlenek tábora előtt. Ma a reggeli ima idején[2] az egész győzelmes hadsereg lóra ülvén megindult s lassan-lassan, majd megállva, majd menetelve, ikindi előtt[3] megérkezett a *mohácsi* mezőre, a haszontalan gyaurok tábora elé. A pasa a rumilii sereggel elől foglalt állást, az uralkodó pedig mögötte állott az anatolii sereggel, a kapu-khalkival és a janicsárokkal. A feslett életű hitetlenek néhány ágyúgolyót lőttek el, melyeknek egyike a jobb szárnyon esett le; s táboruk előtt álltak több harczvonalba felállítva. De a mi részünkön nyugodtan maradtak, mivel még nem érkezett el az alkalmas idő s ember és állat fáradt volt. Mikor éppen azt határozták el, hogy majd reggel kezdődjék meg a harcz: a délutáni ima idején[4] az aláváló hitetlenek egyszerre megmozdultak és erre felé jöttek. Ekkor a mieink is megindultak és tüzelni kezdtek az ágyúkkal, de nem tudtak ártani. Amazok seregüket három részre osztották. Az egyik tömeg[5] — mely tetőtől-talpig vassal volt födve s vasnyársat tartott kezében — az ellőtt puska- és ágyúgolyókkal teljességgel nem törődve, a legkisebb félelem nélkül vágtatott Ibrahim pasa rumilii béglerbég felé. Mivel pedig a rumilii hadtest még szét volt szóródva, nem bírt ellenállni s egy része az ural-

---

[1]) Augusztus 29.

[2]) A reggeli imádkozást napkelte előtt végzik a mohammedánok s mivel a nap aug. 29-én 1/46 órakor kel: itt reggeli 5 órát kell értenünk.

[3]) Az eredetiben: »vakt-i-*aszr*dan evvel«. Az aszr = ikindi = délutáni idő 2—5 óra között. Tehát: ikindi előtt = d. u. 2 óra előtt.

[4]) Vagyis 4 óra tájban.

[5]) T. i. az első csatavonalban levő 10.000 gyalog és a balszárnyi lovas hadtest.

kodó felé futott.[1]) A másik csapat[2]) Jahja pasa oglu és a bosznai bég ellen intézett támadást és ketté szakította csatarendjöket. A gonoszmívű király pedig többi nyomorult katonaságával[3]) a felséges uralkodóra és az anatolii seregre[4]) rohant. A janicsárok hadosztálya összesen háromszor-négyszer támadta meg puskatűzzel és igyekezett visszaszorítani az alávaló gyaurokat. Végre a felséges isten és a próféta segélyével erőt vevén az iszlám népe, visszafordította a gonoszokat[5]) s mikor már nem volt erejök újabb támadásra, úgy aprította őket, mint a kutyákat. Olyan heves harcz és öldöklés volt, hogy nem lehet leírni. A gyaurok közűl körűlbelől 4000 lovas és mintegy 50,000 gyalog költözött a pokolra, az iszlám hívei közűl pedig mintegy 50—60 ember lőn vértanúvá. A győztes szultán csaknem éjfélig lóháton maradt összes szolgáival, azután pedig sátorába tért pihenni; míg a győztes katonák eloszlottak és leszálltak lovaikról, de reggelig kezükben tartották a kantárszárat, sem a főbbek, sem a közemberek közűl senkinek sem volt szabad a málhához menni.

21. csütörtök, augusztus 30. Az uralkodó lóháton szemlére indult s a vezírek közűl vele lovagolt Musztafa pasa. A tábor minden részén kihirdettetett, hogy az élve elfogott gyaurokat holnap vezessék a diván elébe.

22. péntek, szeptember 1.[6]) Helyben. A padisah számára arany trón állíttatván fel, Salamonhoz hasonlóan űlt rajta s a vezírek, az állam oszlopai, a rumilii és anatolii bégek mind részt vettek a divánban és kezet csókoltak a padisahnak. A tanácskozásban elhatároztatott a Buda felé menés. Az élve elfogottakat összegyűjtötték és lefejezték, körűlbelül 2000 embert. A papnak[7]) és több bégnek feje

---

[1]) E mondat utólja helytelenűl van fordítva Kápolnai czikkében: »Később azután némelyek az ellenségek közűl a szultán felé rohantak« (Hadtört. Közl. 1889. évf. 450). Dehogy az ellenség közűl! A ruméliai hadtestnek egy része hátrált, vagy futott meg a szultán állásáig. Ez már csak őszinte vallomás!

[2]) T. i. az első csatavonal jobb szárnyán levő hadtest (1500 ember, Battyáni horvát bán vezetése alatt).

[3]) T. i. az egész második csatavonal, mely öt harczvonalból állt.

[4]) Vagyis a török sereg második csatavonalára.

[5]) A »Gülsen-i-mearif« cz. török munka Báli bégnek tulajdonítja a döntést, a ki éppen akkor érkezett ide és támadta meg hátulról a magyar sereget, mikor a ruméliai hadtest már-már vereséget szenvedett. L. Kemálpasazáde megfelelő helyét s az ahhoz írott jegyzetet.

[6]) Helyesen augusztus 31.

[7]) T. i. Tomori.

is a divánba hozatott. Ma és a mult éjjel szünet nélkül esett az eső, úgy hogy az állatok e két éjjel nem fekhettek le.

23. szombat. A rumilii defterdár parancsot kapott, hogy az elesett gyaurok holttesteit szedesse össze és egy helyen temettesse el. Mikhál-oglunak és a többi akindsi bégeknek pedig megengedtetett, hogy portyázni menjenek.

24. vasárnap. Állomás Mohácsnál. Az állam oszlopai ruhákkal ajándékoztattak meg a győzelemért, a melyekért kezet csókoltak. A pasa, a ketkhuda és a defterdár elmentek összeszedni a hullákat. 20,000 gyalog és 4000 pánczélos magyart temettek el.

25. hétfő, szeptember 4.[1]) Miután a várost — melyben egy palota is volt — felgyújtották, megindult a hadsereg s ikindi idején ért az állomásra. Megindult a padisah is. A mint egy tavon — melynek vize a ló faráig ért — átkeltek, ott szálltak meg. Mivel csak egy helyen volt egy kis híd s az igás jószágok átkelésére nem volt alkalmas hely, ma a seregnek csak tized része kelt át.

26. kedd. Helyben. Kihirdették a táborban, hogy az egész seregben levő hitvány férfiakat hányják kardélre, az asszonyokat pedig ne adják el, hanem bocsássák szabadon. Ezért tehát nagyon sok gyaurnak vágták le a fejét. Azután az a tilalom adatott ki, hogy senki ne menjen portyázni. A padisah lóháton ment. A csausok és egyebek közűl emberek rendeltettek, hogy a győzelem örömhírét megvigyék Rumiliba, Anatoliba, Egyiptomba, Syriába, Diárbekirbe, Kurdisztánba, Oláh- és Moldvaországba. Isztambulba Jarali Huszejn csaus, Bruszába Dsendi Huszejn csaus, Damaskusba Kör Korkud csaus, Egyiptomba Mohammed bég müteferrika, Ajasz pasa testvére, Diarbekirbe Deli Iszkender csaus, Karamánba Güzel Szinán csaus, Aleppóba Kör Dsáfer csaus, Edirnébe egy fiatal rabszolga küldettek.

27. szerda. Állomás, miután három hídon átkeltünk. A padisah nem kelt át, hanem a túlsó részen maradt. Közepes távolságra eső állomás.

28. csütörtök. Távoli állomás a Duna partján, miután *Tolisz* városát[2]) elhagytuk és még jó darabot mentünk.

29. péntek, szeptember 8.[3]) Közepes távolságú állomás[4]),

---

[1]) Helyesen: 26. hétfő = szept. 3.

[2]) Az eredetiben: تولس — de bizonyára csak írási hibából تولنه vagyis *Tolna* helyett.

[3]) Helyesen: 30. péntek = szept. 7.

[4]) Nincs kitéve az állomás neve, csak ez: »mijáne konak« (azaz: közepes távolságú állomás). Hammer azt gondolta, hogy az

a Dunához közel, miután egy nagy város mellett elhaladtunk s még jó darabot mentünk. A pasa Zejnel pasa tirhalai szandsák bégen és Szulejmán nigebolii bégen kívül a többi rumilii bégekre megharagudván, az előörsi szolgálatot sorban felváltva a ketkhudákra és defterdárokra bízta, úgy hogy azon szandsák katonaságával, melyre a sor következett, egy nap és egy éjjel a defterdár, másik nap és éjjel pedig a ketkhuda volt.

Zil-kade utolja, szombat.[1]) Semmi.

Összesen 30 nap, 14 állomás.

932. év Zil-hidse hó.

Elseje,[2]) vasárnap.

2. hétfő.[3])

3. kedd.[4]) Érkezés *Budára.*

4. szerda, szept. 13. A padisah ő felsége lóra ülvén, Ibrahim pasával véges-végig járta és megtekintette Buda városát. Eső esett.

5. csütörtök. A padisah lóra ült és megnézte a város környékét. A túlsó parton fekvő várost felgyujtották. Ma korán reggel hídépítéshez kezdtek Budának agacs-bazari-

---

állomás neve: *Miane.* A Napló ugyanis többször jelölni szokta, hogy: *jakin menzil* (közeli állomás), vagy: *uzak menzil* (távoli állomás), vagy *mijáne menzil*, vagy *mijáne konak.*

[1]) Ez a nap helyesen már Zil-hidse elseje, szombat = szeptember 8. A naplóíró — mint föntebb láttuk — már a hónap elején, illetve az előző hónap végén eltévesztette a napok számait.

[2]) Helyesen: másodika, vasárnap. A 2-ika helyett 3-ika értendő és így tovább.

[3]) E két nap után semmi sincs jegyezve.

[4]) Helyesen: 4. kedd = szept. 11. Kemálpasazáde, Pecsevi és Hammer fordítása szerint Zil-hidse 3-án, vagyis szeptember 10-ikén (hétfőn) érkezett Szulejmán Budára. Kérdés már most, hogy a két adat közűl melyik az igazi. Az említett két török író a Naplóból vette át az idő meghatározását, látjuk pedig, hogy ebben csakugyan Zil-hidse 3-ika van írva. Ámde ők nem jártak utána annak, hogy a naplóíró már a hónap elején eltévesztette a számítást s hogy a 3-ika helyett 4-ike értendő. Az a példány pedig, melyből Hammer fordított, szintén hibásnak látszik, a mennyiben szept. 11. és 12-ről (kedd és szerda) *ugyanazon eseményt* jegyzi fel (hogy t. i. a szultán és a nagyvezír megtekintik Budát), holott helyesen ezt csak az egyik, még pedig az utóbbi napról, kellett volna írnia. — Látjuk másrészt a Naplóból, hogy a török sereg három nap alatt *Tolná*tól északra, mondjuk *Fadd* irányában volt, a 4-ik napon pedig még csak *Paks*tól északra, *Kömlöd* mellett táborozott. Mert a Tolnától északra, közepes távolságra eső, Duna melletti nagy város alatt nem érthetünk mást, mint Paksot, mivel Duna-Földvárról nem írhatta volna, hogy »közepes távolságú«. Ha tehát a török sereg négy nap alatt csak Kömlődig jutott, akkor a még Budáig levő hosszabb utat aligha tehette meg három nap alatt, vagyis szept. 10-én aligha érkezett Budához.

jánál,[1]) mihez Iszkender Cselebi, néhány müszellem és a gyalogság szandsákbégjei felügyelőkké neveztettek ki. Isten kegyelméből már három napja, hogy a városban esti ima után, éjjelenként, a mi katonai zenekarunk játszik.

6. péntek. Ma az innenső parton levő várost felgyújtották. Este egy templomot is felgyújtottak, mely kőből s boltozatra volt építve s melynek 215 láb magas tornya volt és összes, fából levő része leégett, olyan nagy tűzzel, hogy ez az egész környéket bevilágította. A padisahnak nem volt szándéka ezt felgyújtatni, csak véletlenűl gyújtották fel; a pasa oda is ment és el akarta oltatni a tüzet, de nem sikerült. A közelben egy nagy erőd levén, kora reggel öt-hat száz janicsár nehány ágyúval és öt-tíz ezer lovas oda ment.

7. szombat. A padisah lóra ülvén, a királynak vadászkastélyához lovagolt a pasával együtt, a ki útközben csatlakozott hozzá. A királyi palotában levő fegyvertárat és egyéb szereket, a palota előtt levő rendkívül nagy ágyút és a többi ágyúkat, továbbá az oszlopon álló réz alakot és annak fiait[2]) elhurczolva, éjjel-nappal szállították a hajókra. A hídon is szünet nélkül dolgoztak. Azt a nagy erődöt lerombolván, a benne talált szereket, javakat elrabolták, az embereket foglyokúl ejtették. Ez alatt a város éjjel-nappal égett.

8. vasárnap. Az uralkodó a királyi palotában nagy társaságot gyűjtvén össze, lakomát adott az összes zenészek játéka mellett, a kiket megajándékozott.

9. hétfő. A padisah ma ismét a király vadászó helyére lovagolt.

10. kedd, szeptember 19.[3]) Ünnep.[4]) Az állam oszlopai, a birodalom előkelői, a rumilii és anatolii bégek mindnyájan a trón elé járultak és kezet csókoltak a padisahnak. Azt mondják, hogy Buda építése óta és az egyenes ágon leszármazó magyar királyok uralkodása óta Lajos király idejéig 4700 esztendő mult el.

11. szerda. A padisah ismét vendégséget adott a királyi palotában és a zenészeket megajándékozta. A király kertjében sátorok üttetvén fel, nagy társaság volt jelen. Ma elkészült a híd s egyszersmind eleség osztatott ki, most másodizben. Este felé Iszkender Cselebi defterdár hozzá-

[1]) Vásártér, hol fát árulnak.

[2]) L. ennek megértéséhez a Kemálpasazáde megfelelő helyéhez írott jegyzetet (XXXII. fejezetben).

[3]) Helyesen: szept. 18.

[4]) T. i. a kurbán-bajram.

tartozóival és a hivatalnoki karral együtt átkelt a hídon a túlsó oldalra és ott megszállott.

12. csütörtök, szeptember 21.[1]) Ma hajnalban és éjfélkor Kodsa bég, szemendrei szandsákbég és testvére Mahmud, viddini bég, átkeltek a hídon és a szigettel szemközt szállták meg. Azután átkelt a pasa sátora és a sereg nagy része s *Peste* vára közelében telepett meg.

13. péntek. A győzelmes hadsereg a mult éjjel egészen reggelig szünet nélkűl vonult át a hídon. Délelőtt a pasa maga is átkelt és sátorába ment. Ma és a mult éjjel az egész rumilii hadtest átköltözött a hídon. A padisah sátorát is átvitték és felállították a túlsó oldalon; mindjárt délután maga a padisah is átkelt és sátorába ment. A király palotáját, mivel benne mulatott, nem tartván illendőnek fölégetni, janicsárokat rendelt melléje őrökül, hogy föl ne gyújtsák.

14. szombat. Reggeltől estig szünet nélkül tartott a hadsereg átvonulása. A környékről igen sok foglyot hoztak. A Budán lakó zsidókat hajókra vitték elszállítani; de a magyarokat kiválasztván, a királyi palota őrzésére küldték, mire az előbb odarendelt őrök átjöttek az innenső félre.

15. vasárnap. A mult éjjel, reggeli ima idején, a híd három részre szakadt, mikor éppen lovakat hajtottak át s azok mind a vízbe estek. A hídnak csak egy darabja maradt helyén, a másik két részt elvitte a víz. Több ember is belefúlt a vízbe. Ma kellett volna tovább indulni, de a híd leszakadása miatt elhalasztatott. *Khoszrev* bosznai bég, továbbá Mikhál-oglu Mohammed bég és Omár bég oglu Haszán bég, szilisztrai bég — kik az utócsapattal hátra maradtak volt — korán reggel hajókon keltek át. A környékről számtalan sok foglyot és más zsákmányt hoztak. A táborban kihirdettetett, hogy holnap lesz az indulás. Napnyugtakor kevés eső esett és vihar keletkezett, de csakhamar elmúlt.

17. kedd.[2]) Első állomás három mérföldnél valamivel távolabb, hova dél felé érkeztünk meg. Folyó nincs mellette, csak itt-ott tavak és szép mezők. Igen sok igás ló elpusztult.

19. csütörtök, szeptember 28.[3]) Harmadik állomás négy mérföldnyire, hova ikindi előtt kevéssel érkeztünk meg. Mivel a Duna távol volt, az úton és az állomáson szükséget szenvedtünk vízben. Minthogy a táborban szükség volt, az

---

[1]) Helyesen: szept. 20.

[2]) Nincsen: »16. hétfő«, a mely napon még Pesten volt a sereg, mert csak most említi az *első* állomást.

[3]) Helyesen szept. 27. Nincsen: »18. szerda«.

árpának kiléje 120—130 akcséért, a liszt kiléje pedig 200 akcséért kelt. Ma is igen sok jószág pusztúlt el. Szép mezők voltak.

20. péntek, szeptember 29.[1]) Negyedik állomás, 5 mérföldnyire, a Tisza vize partján, *Szegedin* városa mellett. Nagyon távoli állomás, a miért ima után lóra ültünk s csak az esti ima idején szálltunk meg. Ma is nagyon sok jószág pusztult el. Eső is esett. A város lakosai előre hírét vevén, hogy jön a török, családjaikkal és javaikkal valamennyien átköltöztek a Tisza túlsó oldalára. Azonban a környéken levő falvak nem óvakodó lakóit váratlanúl leptük meg s rendkívül sok zsákmányhoz jutottunk és sok foglyot ejtettünk. A hadsereg bővében volt a lisztnek, búzának, árpának, takarmánynak és más élelmi szereknek. A Tisza nevű folyóvíz is a Dunához és Szávához hasonló nagy folyó, de egyáltalában nincs rajta átkelő hely.

21. szombat. Állomás *Szegedinnél.* Híre jött, hogy a padisah az útján *Bacs* nevű helyhez érkezvén, azt feldúlta, kirabolta és elpusztította. Egy csapat gyaur a város falán belűl levő kolostorba menekülvén, reggeltől estig védte magát, de végre is legyőzetvén, sok zsákmány és fogoly kerűlt kézre s a várost minden részén felgyújtották. A nevezett városban rendkívül sok juh levén, 50,000 juhot a pasa, 20,000-et pedig Iszkender Cselebi defterdár számára hajtottak el.

22. vasárnap, október 1.[2]) Ötödik állomás három mérföldnyire, a Tisza közelében, hova dél felé érkeztünk meg.

23. hétfő. Hatodik állomás, egy mérföldnyire, a Tisza partján levő kis vár közelében, egy nádas-tó mellett, hova délelőtt érkeztünk. Itt szép mezők vannak.

24. kedd. Hetedik állomás, három mérföldnyire, *Titel* vára előtt, hol délelőtt szálltunk meg. Közel van a Tisza. Jelentés tétetett, hogy a Deli-Radics nevű átkozott a környéken portyázók közűl három-négyszáz embert élve elfogott, mintegy ötszázat pedig levágott s általában az útakat elállva, a bárhonnan jövőket vagy foglyúl ejtette, vagy leölte. Ezért Khoszrev bosznai bég, a ki az utócsapatot vezette, nehány csapatot lesbe állított s a mint a *nádorispán-oglu* nevű átkozott, ki a sereget üldözte, a portyázók s a hadtesttől és podgyásztól elmaradottak helyett a leshelyre bukkant: hirtelen megtámadta az aláváló hitetleneket s a leölteken kívül hatot élve elfogván, azok a pasához hozattak.

25. szerda. Nyolczadik állomás, ötödfél mérföldnyire,

---

[1]) Helyesen szept. 28.

[2]) Helyesen: szept. 30.

Varadin várával szemközt, a Fraska hegy előtt, hova este felé érkeztünk meg. Mikor a pasa megérkezett és letelepedett, a nevezett várból nehány üdvözlő lövést tettek ágyúval. A padisah még nem érkezett ide. A híd építéséhez tegnap hajnalban fogtak hozzá s máig tíz hajót állítottak fel. Mindjárt este elkezdett esni és reggelig szünet nélkűl esett az eső.

26. csütörtök, október 5.[1]) Helyben. Korán reggel kihirdették, hogy a táborban levő minden fogolytól fizessék meg a *pendsiket*, mert különben elvétetnek. Éjjel és nappal szüntelenül esett az eső.

27. péntek. Helyben. A rumilii szipáhik parancsot kaptak, hogy a környékről hordjanak fát a híd építéséhez. Ezek rendkívül sok fát hordván, a hídfőnél halmozták fel. A padisah útközben egy nagy erődített helyre bukkant,[2]) melyet ostromolni kezdett, miközben igen heves küzdelem támadt. Végre — miután a janicsár aga, *Sedsa* aga, továbbá a szamszundsi-basi, a janicsárok csausa és több gyalogsági tiszt, meg igen sok szipáhi elesett s több aga megsebesült — elfoglalták, feldúlták és kirabolták.

28. szombat. Helyben. Ma a ketkhuda és a defterdár, hogy a rumilii sereg szabadságot kaphasson, megkezdték a seregszemlét.

29. vasárnap, október 8.[3]) Helyben. A seregszemle ma is tartott. A pasa korán reggel elébe ment az uralkodónak, a ki midőn ide megérkezett, a rumilii sereggel szemközt szállott meg. Az uralkodónak Budától fogva Varadin a 11-dik állomása volt; egy napot töltött amaz erődnél, kettőt pedig a Varadinnal szemközt levő állomáson, a mi összesen 14 nap. Janicsár-agává a kapudsi-basi Mohammed aga — ki még előbb csasnegir-basi volt — neveztetett ki. A híd építésével nagyon siettek.

Összesen 29 nap, 14 állomás.

---

[1]) Október 4.

[2]) Hammernél: »Der Kaiser war auf seinem Wege zu einem festen verschanztan Platz *Badschna* gekommen«. Hammer tehát azt gondolta, hogy ez a *Badsna* valamely helység neve s ennek alapján Kápolnai ezt *Bács* városával azonosítja (Hadt. Közl. 1889. évf. 460.). Ez a *bedsne* szó nem tulajdonnév, hanem azt jelenti, hogy »erőd, erődített hely« s ilyen értelemben többször és különböző helyeken fordul elő Szulejmán Naplóiban. Így pl. Buda közelében is volt egy nagy *bedsne*, a melyet Zil-hidse 6. és 7-én öt-hatszáz janicsár elfoglalt és lerombolt (l. föntebb). Továbbá az a hely is *bedsne*-nek nevez-tetik, a hova Jaksicsné menekült Kölpényből; valamint a szerémi falvak lakói is ilyen *bedsnék*be menekültek 1521-ben (l. az 1521-iki Naplót).

[3]) Helyesen: október 7.

933. év Moharrem hó.

1. hétfő, október 9.[1]) Helyben. Ma a híd elkészülvén először a szultáni sátor szállíttatott át, azután az este beálltával az éléstár és a fegyvertár; majd egymás után, szünet nélkül, a sereg kezdett átvonulni. A rumilii sereg szemléje ma is tartott.

2. kedd. Helyben. A padisah szerencsével átkelt a hídon és sátorába ment. *Icsilből*[2]) lázadás híre érkezvén, az anatolii béglerbég gyors menetben előre küldetett. Az a hír terjedt el, hogy a padisah különösebben meghagyta neki, hogy tőle telhetőleg siessen.

3. szerda, október 11.[3]) A padisah tovább ment és *Iszlankamen* vára közelében szállt meg. De a pasa még ott maradt, divánt tartott s Varadin és Ilok várakba lakosokat és janicsár őrséget rendelt. A környéken levő kisebb és nagyobb városokba csausok és mások küldettek parancsokat vinni.

4. csütörtök. Érkezés *Bozuk-Kiliszéhez.*

5. péntek. Érkezés *Belgrádhoz.*

6. szombat. Állomás *Eszki-Hiszárlik* mellett.

7. vasárnap. Állomás *Szemendre* vára mellett.

8. hétfő. Állomás *Lacsicse* falu előtt. Távoli állomás Kovilods közelében egy hajóhíd veretett a Moraván, melyen a padisah az egész hadsereggel átkelt. Szemendréből a reggeli ima idején történt az elindulás és ikindi felé érkeztünk meg a nevezett helyre.

9. kedd. Állomás *Szopovicsa* falu közelében. Ez is távól eső állomás, úgy hogy éjfélkor indultunk el és a két ima ideje között érkeztünk meg.

10. szerda. Miután *Parakil*[4]) nevű falut elhagytuk, ettől némi távolságban telepedtünk meg. Körülbelül akkora utat tettünk, mint tegnap.

11. csütörtök. Ma Nisig kellett volna mennünk, de mivel a tegnapi és tegnapelőtti állomások távolsága miatt nagyon kifáradt a sereg, Nisen innen ütöttünk tábort.

---

[1]) Helyesen: október 8.

[2]) Karamán déli része, a régi Cilicia.

[3]) Helyesen: okt. 10.

[4]) Hammernél: *Parakin*, a mi helyesebb is, mert ez a helység bizonyára *Paratyin*, a Morava jobb partján.

12. péntek.[1]) *Nis* városát elhagyván, a hévvizek közelében, a hegyszoros nyilásánál állapodtunk meg.

13. szombat. Állomás egy falu mellett, miután keresztül mentünk a nisi hegyszoroson s még egy darabig mentünk. A győzelem hírével Isztambulba küldött Jarali Huszejn csausz visszaérkezvén, hiteles értesítést hozott a lázadókról.

14. vasárnap. *Sehrköj* elhagyása után állomás *Lokadics* nevű falu közelében, a hegyszoros szájánál s itt egy napi pihenés.

15. hétfő. Helyben.

16. kedd.

17. szerda.[2]) Állomás *Szófiánál.*

18. csütörtök.

19. péntek. Kaszim napja.

20. szombat.

21. vasárnap, október 30.

22. hétfő.[3])

23. kedd, november 2.[4]) Ma a padisah átkelvén a *filibei* hídon, Asztanimka vize mellett, Kadnicsa falu közelében szállt meg Ibrahim pasával együtt.

26. péntek, november 5.[5]) Az uralkodó ő felsége szerencsésen *Edirnébe* érkezvén, a szerájban szállt meg.

Szafar hó 3. péntek.[6]) Elindulás Edirnéből.

Szafar 6. hétfő.[7]) Rusztem aga, a padisah eddigi szilihdárja, fő lovászmesterré neveztetett ki.

7. kedd.[8]) A padisah ő felsége szerencsésen megérkezett *Isztambulba.*

---

[1]) Október 19.
[2]) Október 24.
[3]) Ez öt naphoz semmi sincs jegyezve.
[4]) Helyesen október 30.
[5]) Helyesen november 2. Nincsen: 24. szerda és 25. csütörtök.
[6]) November 9.
[7]) November 12.
[8]) November 13.

III.

Az 1529. évi hadjárat.[1])

Ama győzelmes hadjárat állomásainak lajstroma e következő, a mikor a hatalmas padisah, Szulejmán ő felsége, az átkozott Ferandus visszaszorítása végett Budára ment, azután Bécs városát ostromolta s a német császárral és királylyal kezdett harczban az aláváló hitetleneknek több várát elfoglalta, több tartományát és kerületeit kirabolta és feldúlta. A 935. év Ramazán havának 2-ik napjától kezdve.

Ramazán 2. hétfő, május 10. E napon indúlt el szerencsésen Isztambul városából a hadjáratra s *Halkali-Binar-nál* szállt meg.

3. kedd. *Csataldse* állomás. Ma nagyon sok eső esett és olyan hideg volt, hogy nem lehet leírni. Mivel a szolakok nagyon sokat szenvedtek, 30,000 akcse ajándékot kaptak. Továbbá a Galatában lakó frenk bég fiának[2]) 30,000 arany forint és 300,000 akcse készpénz adatott kölcsön.

4. szerda.

5. csütörtök. Rendkívül sok eső esett és nagy sár lett, s mivel az igás jószágok nem bírtak menni, e két napon helyben maradt a tábor. Olyan hideg volt, a milyen még pünkösdkor soha sem; úgy annyira, hogy sok ember megfagyott és meghalt.

6. péntek. Állomás Indsigiz közelében, *Kabaszakal* falunál.

7. szombat. Állomás *Hedieli* közelében.

8. vasárnap. *Karli* falu mellett. Mohammed aga kapudsi basi a szultáni sátort a víz partján ütvén fel, a miért a

---

[1]) Feridun I. köt. 566—577.

[2]) T. i. Gritti Lajos.

víz fölött egy padlózatot emelt, 600 aranyat kapott ajándékúl.

9. hétfő. Állomás *Ahmed bég* falvánál. A padisah azt a parancsot adta ki, hogy a kázi-aszkerek, defterdárok és a nisándsi bég a lófarkak előtt menjenek; ezek előtt pedig az agák, ezek előtt bizonyos távolságban a müteferrikák s még ezek előtt jókora távolságban a csasnegírek, de a lófarkakon belül a nagyok közűl egy se járjon.[1])

10. kedd. Állomás *Ulufedsilar* falunál. A pihenő hely tulajdonképen *Hamza bég* falunál lett volna, s csak azután következett volna Ulufedsilar, de mivel itt nem állapodtak meg, a két állomásból csak egy lőn.

11. szerda. *Khaszköj*. Messze eső állomás.

12. csütörtök.[2]) *Edirne.*

13. péntek. Helyben.

14. szombat. Helyben.

15. vasárnap. Helyben. Divân-ülés levén, végeztetett, hogy a mennyi város a kázi-aszkerek és defterdárok timárja, az mind khász legyen.

16. hétfő. Helyben.

17. kedd. Helyben. Behram pasa, anatolii béglerbég, Edirnébe érkezvén, csatlakozott a táborhoz.

18. Szerda. Kizil-agads Jenidseszi kádija és papja felakasztattak, mert az élelem-készletből s a pénzből sikkasztottak s egyszersmind a kádinak több túlkapása is kiderűlt a pasa előtt.

19. csütörtök. Helyben. Diván tartatván, Behram pasa anatolii béglerbég, a többi bégekkel együtt, kezet csókolt. Az összes anatolii szipáhiknak meghagyatott, hogy málháikat vegyék a fejökre.

20. péntek. Helyben.

21. szombat.[3]) A szultáni sátor tovább ment. Eső esett.

22. vasárnap. *Csirmen* mezején. Két állomásból egy lett.

23. hétfő. *Bég Alaki* állomáson.[4])

24. kedd, június 1. *Szazli-Dere* állomáson.

---

[1]) A szultán előtt hét, a nagyvezír előtt öt, a vezírek előtt három, a béglerbégek előtt két, a szandsákbégek előtt egy lófarkat szoktak vinni. Az államtanács tagjai, az ú. n. állam oszlopai (erkjáni-devlet) a lófarkokon belül szoktak menni, de Szulejmán most másképen intézkedett.

[2]) Május 20.

[3]) Május 29.

[4]) Az eredetiben ugyan بده الاكى azaz *Bede-Alaki* olvasható, de ez hibás; mert Hammer és Behrnauer példányában, meg az 1526-ki Naplóban is *Beg-Alaki* van.

25. szerda. *Keklik* állomáson.[1]) A reggeli ima idején eső esett.

26. csütörtök. *Khalid Csajiri* állomáson.[2])

27. péntek. *Dagovicsa* falu mellett. Nagyon messze eső állomás. Két állomásból ismét egyet csináltak.

28. szombat.[3]) Érkezés *Filibéhez*. Eső esett.

29. vasárnap. Helyben. Eső esett.

Ramazán utolja. Helyben. Eső esett.

Összesen 30 nap, 16 állomás.

935. év Sevvál hó.

2. kedd.[4]) Helyben. Bajram levén, mikor a diván szétoszlott, Ajasz pasa, Kaszim pasa, Behrám pasa, az anatolii bégek, Kadri Cselebi káziaszker, a defterdárok, a nisándsi bég s ezeken kívül az összes országnagyok Ibrahim pasa sátorába jöttek bajrámi vendégségre.

2. szerda. Eső esett.

3. csütörtök. Helyben. Éjjel-nappal szüntelenűl esett az eső.

4. péntek. Oly sok eső esett, hogy a Merics[5]) rendkívül kiáradt, két hídfőt elvitt, úgy hogy senkisem mehetett át. Sok ember a vízbe fúlt, több lovat és tevét pedig elvitt a víz. A hadinép rendkívül sokat szenvedett. A Filibében levő hidat is elrombolta a víz. Többen fölmásztak a fákra s két nap és két éjjel a fákon tartózkodtak és senki sem bírta őket onnan leszállítani.

5. szombat. Helyben.

6. vasárnap. Helyben.

7. hétfő. A szultáni sátor tovább ment.

8. kedd. Elindulás Filibétől s megszállás a *Kurucsaj* közelében levő erdőnél.

9. szerda. *Kara-Binarli* falu mellett. Esőzés.

10. csütörtök. *Manendler* falu mellett.

11. péntek.[6]) Érkezés *Ihtimánhoz*.

12. szombat. Állomás *Karamán* falu közelében.

13. vasárnap, június 20. Érkezés *Szófiához*.

---

[1]) Az eredetiben: كلك azaz *Kellik* vagy *Killik*, valamint az 1526-ki Naplóban is *Killik-bajiri*. De Hammer és Behrnauer példányában *Keklik*, valamint az 1532-ki Naplóban is *Keklik jordu*.

[2]) Hammernél *Khaledlü*, Behrnauernél *Khalidü*.

[3]) Június 5.

[4]) Június 8.

[5]) Maricza.

[6]) Június 18.

14. hétfő. Helyben. Sok eső esett.
15. kedd. Helyben.
16. szerda. Helyben.
17. csütörtök. Helyben.
18. péntek.[1]) A szultáni sátor elindúlt.
19. szombat. Állomás *Iflaklar* falu közelében. A pasa ez állomáson elvált a szultáni tábortól és előre ment. Az összes főméltóságok az állomásig mentek.
20. vasárnap. Megszállás *Lokaridse* falu hegyszorosa túlsó oldalán.[2]) A pasa a Szukova mellett ütött tábort.
21. hétfő. Érkezés *Ozur* faluhoz, Sehirköjjel szemközt.
22. kedd. Érkezés a *nisi hévvizek*-hez.
23. szerda.[3]) Átkelés a sehirköji hegyszoroson s megszállás a *nisi szorosban*. A pasa Nisben telepedett le.
24. csütörtök.[4]) Állomás a *Nisova* partján.
25. péntek. Állomás *Verli-Derénél.*
26. szombat. Állomás *Aladsa-Hiszár* mellett.
27. vasárnap. Nagyon sok eső esett. A pasa Aladsa-Hiszárnál maradt.
28. hétfő. Állomás a hegyszoros előtt. A pasa a szoros bejáratánál *Szerluh*[5]) nevű falu közelében szállt meg.
29. kedd. Átkelés az *Ibre* folyón és megpihenés.

Összesen 29 nap, 15 állomás.

935. év Zil-kade hava.

1. szerda, július 7. Állomás a *Morava* partján. A pasa átkelt a vízen és megtelepedett.
2. csütörtök. Miután a pasa a Morava vize mellett megszállott, hadi szemlét tartott.
3. péntek. Állomás *Janindsina*[6]) falu mellett. Átkelés az Ibre folyón és megpihenés. A pasa *Kursovicsa-Bazári* közelében, Lipanicsa és Erlanbek[7]) nevű faluk mellett szállott meg.

---

[1]) Június 25.

[2]) L. az 1526-ki Napló megfelelő helyéhez írott jegyzetet.

[3]) Június 30.

[4]) Július 1.

[5]) Hammernél: *Szerluds.*

[6]) Feridunnál: يانينجنه — Behrnauer példányában بانيتجنه melyet ő *Baniticsine*-nak, Hammer pedig *Banitdsene*-nek olvas. Mindezekből világos, hogy a helyes alak csakis باتيجنه azaz *Baticsina*, vagyis *Batocsina* lehet.

[7]) Feridunnál is, a bécsi cs. könyvtár kéziratában is ارلانبك azaz *Erlanbek;* de Hammer és Behrnauer *Erlanik*-nak olvassák.

4. szombat. A pasa ő fensége helyben maradt.

5. vasárnap. A pasa ugyanott maradt.

6. hétfő. Helyben.

7. kedd. Helyben.

8. szerda. Mgeszállás *Kurusovicsa-Bazári* közelében, *Ralie*[1]) nevű állomáson. A pasa Ak-Kilisze mellett állt meg. Négy hídon kellett átmenni.

9. csütörtök. Állomás[2]) . . . . . . falunál. A pasa másik falu mellett szállt meg.

10. péntek. Allomás *Ak-Kiliszénél*. A pasa Hiszarlik mellett pihent meg.

11. szombat.[3]) Megérkezés *Belgrádhoz*. A pasa Havala közelében állapodott meg.

12. vasárnap.[4]) Helyben. Ma átkelés a szerémi mezőre és megtelepedés ott. A pasa Zimunban szállt meg.

13. hétfő. A pasa ő fensége helyben maradt.

14. kedd. Állomás *Eszki-Hiszarlik* mellett. A pasa helyben maradván, egy szipáhinak fejét vétette, mert lova a vetésre ment.

15. szerda. Állomás *Havala* vára közelében. A pasa helyben maradt.

16. csütörtök.[5]) Táborozás *Zimun* közelében. Ibrahim pasa szandsákja népével szembe jövén, hadosztálya felvonúlt a padisah előtt.

17. péntek. Diván tartatván, a rumilii bégek kezet csókoltak.

18. szombat, július 24. Helyben. Az anatolii sereg a táborba érkezett.

19. vasárnap. A szultáni sátor tovább indúlt.

20. hétfő. Állomás *Zevicse*[6]) falu mellett. Most már kezdtek elővőrsöket állítani. Igen sok eső esett.

21. kedd. Minthogy két állomásból egy lett, *Bögürdelen*[7]) várával szemközt állapodtak meg.

---

[1]) Behrnauernél: *Valia.*

[2]) Feridunnál: بالحح (Balhih ?), a bécsi kéziratban بالحسح (Balhszih ?), mit Behrnauer *Balkhszikh*-nak, Hammer *Baldsik*-nak olvas.

[3]) Július 17.

[4]) Július 18.

[5]) Július 22.

[6]) Feridunnál: زويجه — a bécsi kéziratban pedig رويچه a mit Hammer *Ruicse*-nak. Behrnauer *Ruicsa*-nak olvas. 1532-ki Naplóban: زنوجه *Zenuha.*

[7]) T. i. Szabács.

22. szerda. Állomás a Száva vize partján, *Jarka* nevű [1]) falunál. Rendkívül sok eső esett.

23. csütörtök. Állomás *Dimitrokcsa* [2]) várán túl. Közeli állomás. Diarbekr béglerbégje jelentette, hogy Tahmaszp sah megtámadta Bagdadot és Zülfikárnak fejét vette.

24. péntek. *Morovik* [3]) vára mellett elhaladva, megszállás *Loradolofcsa* falu mellett. Messze eső állomás. Morovik vára meghódolt.

25. szombat. Állomás *Szurtin* [4]) vára előtt [5]) ...... vára mellett. Sok eső esett.

26. vasárnap, augusztus 1. Pihenés, mivel előbb hidat kellett csinálni. A lovászok 2 gyaurt fogtak és elővezették.

27. hétfő. Helyben, mert a híd még nem készűlt el teljesen.

28. kedd. Helyben. E napon a híd egészen elkészűlt.

29. szerda. Állomás *Turah* [6]) vára mellett. A padisah helyben maradt. A pasa eltévesztvén az utat, egy más helyen szállt meg s mivel a podgyász nagy része nem találtatott meg, nagy szükséget szenvedtek. Ez állomáson egy kile árpa 100 akcséért kelt, a mi még nem fordúlt elő.

A hónap utólja, csütörtök. Állomás a Trava [7]) partján, *Öszik* vára mellett. Eső esett. Mikor a szultáni szekerek átértek a hídon, a gyaurok megtámadták, de semmit sem árthatva, elfutottak.

935. év, Zil-hidse hava.

1. péntek, augusztus 6. *Feras* [8]) vára mellett. Mivel a Dráva és a Duna nagyon megáradt s így Öszik vára közelében nem lehetett hídat verni: egy állomással feljebb men-

---

[1]) T. i. *Jarak.*

[2]) A *k* ق csak írási hibából került bele a szóba az egy pontos *f* ف helyett; mert *Mitrovicz* (Dimitrovicza) neve törökűl *Dimitrofcsa.*

[3]) Azaz: *Morovics.*

[4]) Talán *Szotin?*

[5]) Itt egy helynév következik, Feridunnál is, a bécsi kéziratban is: وقق (Vukik, Vukak?) mit Hammer *Vukovár*-nak olvas.

[6]) Feridunnál: ثوراح, de a bécsi kéziratban لوراح azaz *Lorah.*

[7]) Azaz *Dráva.*

[8]) A bécsi kéziratban *Meras,* ellenben Hammer olvasása szerint *Mores.*

vén, a Dráva partján szálltak meg, a hol hídépítéshez fogtak. A győzelmes hadsereg bővében levén mindenféle szükségletnek, egy kile búza 5—6 akcseért kelt.

2. szombat. A pasa *Öszik* vára közelében maradt. A Dráván épített híd teljesen elkészült. Mivel néhány mocsáros hely volt, a rumilii hadosztálynak az a parancs adatott, hogy ezeket töltse be galyakkal. Kihirdettetett a táborban, hogy a gyauroknak mindenféle javait el lehet venni, de a falvakat felgyújtani, vagy foglyokat ejteni nem szabad.

3. vasárnap. Helyben. Parancs adatott, hogy a janicsárok közűl két-két embernek egy kile liszt adassék, az ics-oglánok kócsagforgót és pajzsot kapjanak.

4. hétfő. Helyben. A rumilii sereg bevégezte az említett mocsáros helyeknek eltöltését galyakkal. A hitetlenek a seregből számtalan sok embert fogtak el, s ezek közt egy *kapudsit* is. Az igás lovakból is tíz darabot hajtottak el.

5. kedd. A Dráván vert híd teljesen elkészűlvén, s ezenkívül még más öt híd is építtetvén, mikor a pasa e hat hídon ment át, a rumilii hadosztálynál olyan nagy tolongás volt, a milyen még sohasem történt; a hídon elpusztúlt igás barmoknak nincs száma. A padisah még a túlsó parton táborozott. Mivel az a hír érkezett, hogy az éjjel már mutatkoztak a hitetlenek, izgatottság lőn és több puskát sütötték el.

6. szerda. A padisah még a túlsó parton maradt, mert nagy nehézséget okozott az átkelés a hídakon. Mivel pedig beszélték, hogy az éjjel megérkeztek a hitetlenek, a padisah táborában ijedelem volt és sokat lőttek puskákkal. Eső esett. A táborban egy kile búza 4 akcseért kelt.

7. csütörtök. Az uralkodó ő felsége a drávai híd fejénél szállt meg.

8. péntek.[1]) A padisah ő felsége nagy bajjal átkelvén a hídon, tábort ütött. A pasa ő fensége megszemlélvén a rumilii hadtestet, mindenféle hadi szerekkel tökéletesen fölszerelte.[2])

9. szombat. Helyben. Ma az anatolii hadtest is átkelt a hídon. Éjjel esett az eső.

10. vasárnap. Helyben. Ünnep.[3]) A szultáni sátor tovább ment. Mivel a konyhai eszközök még nem érkeztek

---

[1]) Augusztus 13.

[2]) Feridunnál hibából nincsen 8-ika, az e napról följegyzett dolog tehát 7-ikéhez került. A bécsi kézirat azonban helyesen különbözteti meg a két napot.

[3]) T. i. a kurbán-bajram.

meg a hajón, diván nem tartatott s az állam nagyjai nem mentek kezet csókolni. Vasárnap éjjel olyan mennydörgés és villámlás volt és annyira esett az eső, hogy nem lehet leírni. A janicsárok és *zagardsik* közűl 900 embert [1]) ütött agyon a villám. Az egész hadsereg átkelt már a hidakon, úgy hogy a túlsó parton senki sem maradt és ezért lerombolták a hidakat. A magyarországi bégek közűl igen sokan ide küldték embereiket hódolatukat jelenteni. A hadsereg hat nap alatt kelt át a hídakon nagy bajjal.

11. hétfő. Helyben. Ma is többen jöttek az országbeli gyaurok közűl meghódolásukat bemutatni.

12. kedd. Az átkelő híd mellett levő állomásról elindúlván, *Baranya vára* közelében, *Mabasz-jordi* mellett ütöttek tábort. A máskor átgázolt mocsarakat megkerülték. Diván tartatott, melyben János király [2]) kézcsókolását tárgyalták. E hely neve *Baruna* vár,[3]) vize egy tó.

13. szerda, augusztus 18. Megszállás a *mohácsi* mezőn. Ez a mező az, melyen volt a csata Lajos királylyal. János király — ki előbb Erdély bégje volt, azután pedig Magyarország királya lőn — a hadsereghez akarván csatlakozni: a pasa ő fensége ikindi idején a mellette levő 500 kapukhalkival és janicsárral együtt lóra ült; a nevezett király is jött lóháton s így az úton találkoztak.

14. csütörtök.[4]) Helyben. János király kézcsókolása alkalmából a szultáni sátorok és a divánkháne között még két sátort ütöttek fel. A köztéren az egész sereg felállíttatván, a divánkhánén belűl állottak az agák, közvetlenűl mellettük a khádimok, ezek mellett ötven szolak, kezükben íjat és egy-egy nyilat tartva, ezek mellett a müteferrikák és csasnegírek s ezek mellett a szolakok többi része. Közvetlenűl mellettük jobbról és balról a janicsárok, alabárdokkal és puskákkal fegyverkezve. A jobb szárnyon levő janicsárok mögött álltak a szipáhi-oglánok s ezek mellett legvégűl a rumilii hadtest jobbszárnya. A szipáhi-oglánok mögött az anatolii sereg a szultáni sátort vette körűl. A bal szárnyon levő janicsárok mögött álltak a szilihdárok s ezek mellett legvégűl a rumilii hadtest bal szárnya. Ilyen felállításban

---

[1]) A bécsi kéziratban csak 9 mondatik, a mi bizonyára helyesebb is.

[2]) Az eredetiben is: *János kiral,* t. i. Szapolyai János.

[3]) E mondatot Behrnauer eléggé furcsán így fordítja: »Der Ort ist ganz Festung«.

[4]) Augusztus 19. Behrnauer hibásan fordította az e napról följegyzetteket, különösen az első részét.

reggeltől, a két ima közéig,[1]) várakozott a hadsereg. Végre ikindi felé megérkezett a király. Az összes rumilii bégek, Zejnel pasa kivételével, a müteferrikákkal együtt elébe menvén, magokkal vezették. Mikor leszállt a lóról, az agák elébe mentek és a divánkháneig vezették. Mikor a király ide belépett, az uralkodó ő felsége tiszteletből fölkelvén trónjáról, három lépésnyire elébe ment. A mint a kezét megcsókolta, leült egy székre; Ibrahim pasa is leült, míg Ajasz és Kaszim pasák állva maradtak. A mint kiment, négy kaftánnal és három, egészen aranyos szerszámú lóval ajándékoztatott meg. — Ezért ismét bement és kezet csókolt. — Miután a király eltávozott, a padisah Ibrahim pasával lóra ülvén, megszemlélte a hadsereget.

15. péntek, augusztus 20. Táborozás *Szík*[2]) falu előtt, *Kesztühe*-nél.[3]) A múlt hadjáratban átgázolt mocsarakon most nem mentek át, hanem megkerülték. Nagyon messze eső állomás. Mivel sok szűk völgyön és halmokon kellett átkelni, a sereg nagyon elfáradt, úgy hogy estig csak alig lehetett az állomásra érni. Nagy szél fújt és eső is esett. A gyaur bégek közűl egy *Pirim Petri*[4]) nevű nagy béget — a ki a királylyá választottakat szokta megkoronázni — mikor a Dráva partján járt, egy vár bégje elfogván, börtönbe vetette és jelentést tett a boldogságos udvarnak. Ennek elhozása végett Izvornik bégje, Kücsük Báli bég, küldetett el, a maga emberein kívül még 500 szipáhival együtt.

16. szombat. Helyben. Hogy a hajókról bizonyos mennyiségű eleséget oszthassanak ki, várakozni kellett a hajók megérkezésére.

17. vasárnap. Helyben. A gyaurok több embert elfogtak a takarmányozók közűl.

18. hétfő. Helyben. A hitetlenek mintegy száz embert elfogtak a takarmányozók, szipáhik és janicsárok közűl.

19. kedd. Helyben. Kevés eső esett. A padisah átkelt az említett négy hídon s megszállt a *Szogszár* nevű folyó mellett.

20. szerda. A pasa átkelt négy hídon és megpihent. A padisah nem jött át a hídakon, hanem túl maradt.

21. csütörtök. Helyben.

---

[1]) Bejn-usz-szalâtejen: rendesen a reggeli és déli imádkozás, de néha a déli és délutáni ima között levő idő.

[2]) Bizonyára *Bátaszék.*

[3]) Az eredetiben: كستوحه — bizonyára كستوجه azaz *Kesztüdse* helyett, a mint hogy Hammernél csakugyan *Kesztudse* van. Ez pedig nem más, mint *Kesztulcz* (azaz Kesztülcz, Kesztölcz), mely Magyarország 1596-ki térképén Bátaszék szomszédságában található.

[4]) T. i. Perényi Péter.

22. péntek. Táborozás *Szogszár*-nál. A janicsároknak egyenként fél kile búza, a lovászoknak pedig egy kile árpa osztatott ki s meghagyatott, hogy minden ember menjen a maga csapatához.

23. szombat. A szultáni sátor tovább ment.

24. vasárnap. Táborozás *Penteli* [1]) nevű helységnél, mely mellett folyik a Duna. Nagyon távoli állomás. Ez állomáshoz közel nagyon nehezen járható és szűk útak vannak.

25. hétfő. Állomás *Besnö* [2]) nevű helynél, a Duna mellett. Közeli állomás.

26. kedd. Táborozás *Koldvár* [3]) nevű állomáson, mely a Duna mellett van. Délután a pasa divánt tartván, egybegyültek az összes rumilii bégek és a derék szipáhik s jelenlétükben felolvastatott a pasát szeraszkerré kinevező szultáni irat. Szerencsét kivánva, kezet csókoltak neki. Míg az okmány olvastatott, a pasa és a bégek állva hallgatták.

27. szerda, szeptember elseje. Állomás *Abhalum* [4]) nevű helyen, mely a Duna mellett van. Közeli állomás. Sok mocsaras helye és szűk útja van.

28. csütörtök. Táborozás *Szász-Halom* [5]) nevű helyen. Közeli állomás. Három gyaur bég nyilvánítá hódolatát, kiknek egyike a deszpot fia, a ki az állomásra jövén, a pasának kezet csókolt. Hogy senki előre ne menjen Budára,[6]) a rumilii ketkhuda és a szipáhi-oglánok titkára előre küldettek. Bizonyossá lett, hogy a budai hitetlenek nem akarnak meghódolni.

29. péntek.[7]) A padisah ő felsége szerencsésen megérkezvén, *Buda* közelében a szőlőhegyek végén ütött tábort. Minden katona a maga helyén, a saját csapatában foglalt helyet. A Buda várában levő hitetlenek nem hódoltak meg. A tegnapi napon egy a várból való hitetlent fogtak el; a

---

[1]) Azaz *Duna-Pentele.* Hammer és Behrnauer hibásan *Binitli*-nek olvasták.

[2]) Ercsi közelében van ma Alsó-, Felső- és Kis-Besnyő.

[3]) Az eredetiben: قولدوار — de látnivaló, hogy az első betű fölé helyesen csak *egy* pont szükséges: فولدوار azaz *Földvár.*

[4]) E szó utórésze bizonyára a magyar *halom* szó.

[5]) Feridunnál: ساس جالو azaz: *Szász-Dsalo* a szóvégi *m* elhagyásával, de a mely megvan a bécsi kéziratban: ساس جالوم *Szász-Dsalom.* Látnivaló, hogy a második szó első betűje alatt szükségtelen a pont s így kellene lenni: ساس حالوم azaz *Szász-Halom.*

[6]) Behrnauer ezt helytelenűl így fordította: »Weil niemand nach Ofen vorausging . . . .«

[7]) Szeptember 3.

pasa szabadon eresztette, ezt parancsolván neki: »Menj és mondd el, a mit láttál«.

Utólja, szombat. A pasa ő fensége elment, hogy alkalmas helyeket nézzen ki, a honnan a várat ágyúztathassa; mely alkalommal ő maga czobolybőr-sapkát viselt, a vele menők némelyike szintén czobolybőr, mások pedig rumilii sapkát tettek föl, turbánja egynek sem volt. Kücsük Báli bég is visszatért küldetéséből, magával hozván azt a béget.[1]) Oda járása 15 napig tartott. A német seregből mintegy 50 hitetlen szökött ide és hódolatát jelentette.

Összesen 30 nap, 15 állomás.

936. év Moharrem hava.

1. vasárnap, szeptember 5. A pasa ő fensége czobolybőr sapkában,[2]) Iszkender Cselebi félselyem s a vele levők némelyike vitorlavászon sapkában, a várat nézni mentek. A vár fölött állomásozó szemendrei bég hétfőre virradóra nagyon megijedt, mert azt hiresztelték, hogy a hitetlenek kiütöttek a várból.

2. hétfő. Helyben. A pasa ő fensége és a többiek, sapkákat téve a fejökre, mint előbb, a vár ellen mentek.

3. kedd. Helyben. A pasa ismét a vár ellen ment. A várból két hitetlen kiszökvén, ide jött. A várnak egyik alsó kapuját elfoglalták.

4. szerda. Mielőtt a vár ágyúztatott volna és csak egy helyen is rés támadt volna,[3]) rohamot intéztek, mely alkalommal reggeltől a déli imáig folyt a harcz. Végre a hitetlenek kimerülvén, kegyelmet kértek s a várat feladták, ők pedig szabadon bocsáttattak. A janicsárok ajándékot követelvén, a pasa előtt sok ostobaságot össze-vissza beszéltek; a szegbánbasi fejét behasították s a jelen levő nagyok némelyikét kővel gyalázatosan megdobálták.

5. csütörtök. A várból igen sok foglyot hoztak ki és adtak el a szultáni táborban.

6. péntek. Helyben. A várbeli hitetlenek, kik kegyelmet kaptak, a várból kijövén, Németország felé akartak menni, azonban a seregből többen utánuk mentek s a szőlőhegyek

---

[1]) T. i. Perényi Pétert.

[2]) Hammer nevetséges módon így fordítja: »Der Wezir setzt sich in einen Nachen«.

[3]) Hammernél: »Sturm ohne Bresche«; Behrnauernél pedig: »wird unaufhörlich an die Festung angestürmt, ohne dass an irgend einem Orte eine Bresche gewonnen worden wäre«, — jóllehet, a bécsi kéziratban is így van ez a mondat, mint Feridunnál.

közt utólérvén őket, legnagyobb részüket felkonczolták, de a lovasokból kevesen megmenekűltek. Összes javaik zsákmányúl ejtettek. János királytól való félelmükben átkeltek a Dunán s ott szálltak meg.[1])

7. szombat. Helyben. A pasa előbb ment s tábort ütött. A várbeli gyaurok fiai és leányai a táborban nyilvánosan eladattak.

8. vasárnap, szeptember 12. Megszállás *Ó-Budán.* A pasa tovább menvén, feljebb ütött tábort; a padisah pedig a pasa állomásán telepedett meg. Diván tartatván, az összes rumilii bégek kezet csókoltak Buda elfoglalásáért. Éppen ez a nap volt az, melyen a padisah a multkori hadjáratkor Budához érkezett.[2]) A míg e hadjáratról visszatérve, ismét Budára jön: addig Khoszrev béget, Ilbeszán szandsákbégjét, hagyta Budán ötven janicsárral.[3])

9. hétfő. Helyben. A padisah ő felsége vadászatra lovagolt.

10. kedd, szeptember 14. A nap belép a mérleg jegybe. A szegbán-basi janicsárjaival együtt vezeti János királyt és a trónra ülteti. Nagyon sok eső esett. A vár elfoglalásáért az összes rumilii bégek, a ketkhuda és defterdárok kaftánokkal ajándékoztattak meg. János király a szegbán-basinak 2000 aranyat, a vele volt janicsároknak pedig 1000 aranyat ajándékozott.

11. szerda. A padisah helyben maradt, de a pasa tovább menvén, *Uszturgum*[4]) nevű helyen állapodott meg, mely három és fél mérföldnyire van és így nagyon messze eső állomás. Hegyszoroson is kellett átmenni. Mihelyt a kaftánnal megajándékozott bégek az állomásra érkeztek, kezet csókolni jöttek a pasának.

---

[1]) Behrnauer nevetséges fordítása szerint: »Aus Furcht vor dem Kral János setzte *der Pascha* auf die andere Seite der Donau über und lagerte sich da«.

[2]) A naplóíró itt egy napot hibázott; mert az 1526-ki Napló szerint nem szeptember 12-ikén, hanem 11-ikén érkezett Szulejmán Budához. Ezt a hibát különben a miatt követte el, hogy az 1526-ki Naplóban Zil-hidse 4-ike után hibásan szeptember 13-ika van írva s ő az előző napot természetesen 12-iknek vette, holott az helyesen csak 11-ike. Ezzel az állításával legalább bizonyítja azt, hogy 1526-ban nem szeptember 10-ikén érkezett a szultán Budára.

[3]) Behrnauer e két mondatot ilyen nevetséges módon torzította el: »Diesen Tag lagerte der Sultan Sulaiman zuerst nach seiner Ankunft zu Ofen, und wiederum, als er von diesem seinem Feldzuge zurückkehrte und bis hieher gekommen war. Der Fürst des Sandschakats Ilbesan, Chosrubeg, lagerte mit 50 Janitscharen als Garnison zu Ofen«.

[4]) Esztergom.

12. csütörtök. Érkezés *Novaszelo* faluhoz.[1]) Mohammed bég, Szemendre bégje, a hitetlenekből foglyokat ejtett s azokat ide küldte; egyszersmind hírűl adta, hogy a hitetlenek Bécsből elfutottak. Közeli állomás.

13. péntek. Táborozás *Komaran* vára előtt. Rendkívül szoros utak vannak. Egy nehéz járatú hídon való átkelés után ütöttek tábort. Nagyon messze eső állomás. Mellette folyik a Duna. Füve és más terménye bőven van.

14. szombat. Állomás a Duna partján, *Borokin* vára[2]) mellett. Közepes távolságú állomás, útjai egyenesek. Jahja pasa oglu foglyokat küldött.

15. vasárnap. Állomás *Györ*[3]) vára mellett. A padisah Győr városa közelében ütött tábort, míg a pasa elhaladván a város mellett s átkelvén a város végén levő, rossz járatú hídon, ott állapodott meg. Közepes távolságú állomás. A városnak olyan szép vára van, hogy nem lehet leírni. Egy *Bakik-oglu*[4]) nevű hitetlen bég fölakarta égetni e hídakat, de Mohammed bég utólérvén, nem engedte fölgyújtani.

16. hétfő. A padisah átkelt a Győr vára mellett levő hídon és megállapodott. A pasa pedig a rumilii sereggel egy rendkívül nehezen járható hídon — mely az *Akszu* nevű folyón[5]) volt építve — kelt át és ott telepedett le. A pasa előre küldvén a szandsákokat, ő maga várakozott, míg a hadi nép átkelt, mely alkalommal sok baj volt.[6])

17. kedd. Megérkezés *Isztergrád*[7]) várához. A padisah ő felsége nagy fáradalmak közt átkelt ama nehezen járható hídon, melyen a pasa már át ment volt s a pasával egy helyen ütött tábort. Közepes távolságú állomás. Megszállás *Óvár* nevű vár közelében. A várbeli hitetlenek az úton elvonuló seregre erősen ágyúztak s nem hódolva meg, úgy

---

[1]) T. i. *Újfalu* a Duna partján.

[2]) Hammernél: *Parakan*, Behrnauernél: *Porokon*.

[3]) Az eredetiben: كور, azaz *Gör*. Győr neve különben a törököknél *Janik*.

[4]) T. i. *Bakics* Pál.

[5]) Bizonyára a *Rábcza*.

[6]) Az e napról való följegyzés hiányos Feridunnál, de helyesen van a bécsi kéziratban.

[7]) Feridunnál: *Isztergrau*, de a szó végén bizonyára csak írási hibából van و azaz *u* a د *d* helyett. Hammer ezt *Pozsony*-nak veszi, a mi lehetetlenség, hiszen a naplóíró szerint közepes távolságú állomás, tehát az előző állomástól alig lehet 3 mérföldnyire is (hiszen láttuk fönnebb, hogy Esztergomot Ó-Budától $3^1/_2$ mérföldnek és nagyon távolinak mondta). Isztergrád tehát — mint Behrnauer is helyesen mondja — nem más, mint *Magyar-Óvár*, melyet alább már e néven említ a naplóíró.

mutatták, mintha harczolni akarnának. Kihirdettetett a táborban, hogy senki ne ejtsen foglyokat.

18. szerda.[1]) Három hídon, nehány mocsáron és folyón történt átkelés után pihenés. Olyan nagy fáradtság, hogy nem lehet leírni. A vár népe meghódolt. Az elhagyott Óvár nevű vár az ország határa s így ez állomáson Németországba, vagyis Alamán országába lépett a padisah jó szerencsével. Olyan olcsóság lőn, hogy a táborban senki sem nézett az élelmi szerekre. Az a rendelet adatott ki, hogy senki tovább ne menjen, mert hadi szemle tartatik azon czélból, hogy a győzelmes hadsereg egy helyen összpontosíttassék. A nap-év szerint számítva, ez a nap volt az, melyen előbb a padisah a Buda mellett vert hídon átkelt és tábort ütött.

19. csütörtök. Állomás Isztergrádon túl két mérföldnyire s egy napi időzés itt a hadseregnek összegyűjtése végett. Mivel a felállított rendekben az egyes bölükökből kevés ember volt jelen, a padisah nagyon haragudott s a jelen levő bölük-agáktól követelte a névjegyzéket. Kevésbe múlt, hogy valamennyi bölük-agának fejét nem vétette. Ekkor az agák szemlét tartván, átadták a jelenlevők névsorát.

20. péntek. Elvonulás *Porak* [2]) nevű vár mellett s megszállás, miután még jókora útat megtettek. Nagyon távol eső állomás. A pasa átkelt egy hídon s megállapodott, de a padisah nem kelt át rajta, hanem túl szállt meg, hogy a sereg könnyen átvonúlhasson a hídon. Jahja pasa oglu Mohammed bég Bécs ellen ment. A várból igen sok vaspánczélos hitetlen jött ki és megütköztek. Végre a hitetlenek megverettek; nehány pánczélos gyaur élve elfogatott, többnek feje levágatott s ezeket embereitől ide küldte. Ez ütközet csütörtöki napon történt.

21. szombat, szeptember 25. Állomás *Brug* nevű [3]) helynél. Hidakon, de egyszersmind vízen is át kellett kelni. A nap-év szerint számítva ez a nap volt az, melyen a szultán visszaindúlt Isztambulba. Éjjel eső esett.

22. vasárnap. A padisah helyben maradt, de a pasa a rumilii sereggel előre ment és *Bécs* vára előtt ütött tábort.

---

[1]) Szeptember 22.

[2]) A bécsi cs. kvtár kézirati példányában بورروق azaz *Buruk*, mit Hammer *Bruck*-nak vesz, Behrnauer azonban پوژون azaz *Pozson*-ra változtat. Tény, hogy a török sereg ugyanezen a napon Pecsevi szerint is *Pozsony*nál táborozott, melynek nevét پوژين *Pozsin*-nak írja (I. köt. 135.).

[3]) Feridunnál: پروغ *Prug*, a bécsi példányban بروغ *Brug*.

23. hétfő.[1]) A padisah ő felsége is megérkezvén, *Bécs* vára előtt szállt meg. Éjjel sok eső esett. A szipáhik és janicsárok körűlfogták a várat.

24. kedd. Helyben. A hitetlenek kiütöttek a várból és heves harcz fejlődött ki. Farfara Iszkender csaus, két jaja-basi és néhány janicsár vértanúvá lőn. Éjjel sok eső esett és akkora sár volt, hogy a jószágok néhány napig sem éjjel, sem nappal nem fekhettek. Az állomások összege Isztambultól Bécsig 90, a napok száma 141.

25. szerda. Helyben. A várból bizonyos mennyiségű hitetlen kiütvén, a pasával levő egész sereg lóra ült; a mint ezt a hitetlenek észrevették, visszafutottak a várba. A nap-év szerint számítva, ez a nap volt az, melyen előbb a pasa a rumilii sereggel Szegedinre érkezett.

26. csütörtök, szeptember 30. Helyben. Éjjel és nappal oly nagy hideg volt, a szél annyira fújt s az eső úgy esett, hogy nem lehet leírni. Pervåne bég, ulufedsi-basi, csapatával megrohanta a várat.

27. péntek, október elseje. A pasa az uralkodóhoz ment s magával vitte Kâszim pasát és az összes agákat.

28. szombat. Helyben. A hitetlenek kiütöttek a várból azon az oldalon, a hol Mohammed szemendrei bég állott. Heves harcz fejlődött ki; végre a gyaurok visszafutottak a várba. A mieink mintegy 30 fejet vágtak le s 10 gyaurt fogtak el élve.

29. vasárnap. A hitetlenek részéről éjjel és nappal szakadatlan ágyúzás és puskatűz. Az éj beálltától másnap délelőttig folytonosan esett az eső. Éjjel azon janicsárok közűl, a kik a vár árkába mentek, néhányan megsebesültek; az avlonai záimok közűl pedig egy Komani Kâszim nevű szubasi vértanúvá lőn bombától találva.

Összesen 29 nap, 12 állomás.

936. év Szafar há.

1. hétfő, október 4.[2]) Az alávaló hitetlenek szüntelenűl ágyúztak a várból. Egy a várból ellőtt ágyúgolyó a rumilii ketkhuda konyhája mellett esett le.

2. kedd. A szemendrei és bosznai bégeknek parancs adatott, hogy összes hűbéreseikkel ássák alá a vár falát.

---

[1]) Szeptember 27.

[2]) Ez a nap, t. i. hétfő és október 4-ike még Moharrem 30-ika, úgy hogy Szafar hava csak kedden, okt. 5-ikén kezdődk. A napok nevei előtt álló számokat tehát egygyel kevesebbnek kell venni: »2. kedd« helyett »1. kedd« stb.

Mikor a várra rohantak, a pasa egy dombra szokott fölmenni, a mit megtudván az aláváló hitetlenek, erősen tüzeltek arra a dombra. Továbbá az akindsi-bégeknek is parancs adatott, hogy az akindsik roham-hágcsókat csináljanak és a várat ássák alá, — a kapukhalkinak és az anatolii seregnek pedig az, hogy rőzsét hordjanak az árkok betöltésére. Egy *Érsek* nevű hitetlen bég [1]) — a ki vallásuk szerint az országukban levő összes ulemáknak feje s a kinél főbb bég nincsen — meghódolt a padisahnak és a szultáni táborba jött.

3. szerda. Helyben. A várból igen sok hitetlen kiütött és igen heves harcz fejlődött ki. Végre megverettek a hitetlenek s egy részük visszament a várba; másik részük pedig, a mint szintén be akart menni, összekeveredett a hit harczosaival s a várbeli gyaurok — attól félve, hogy a hitetlenekkel együtt a közéjök keveredett harczosok is bemennek — bezárták a vár kapuját. Ekkor a künn maradt hitetleneket kardra hányták. Ötszáznál több fejet vágtak le, többet pedig élve fogtak el. Azonban Küsztendil alaj-bégje — kinek neve Szári Ramazán volt — vértanúvá lett.

4. csütörtök. Mindegyik anatolii bégnek 100—100 oszlop adatott, hogy a vár falának támasztékot csinálván, aláásathassák.[2]) A várból éjjel-nappal ágyúztak és bombáztak. Egy foglyot fogtak a várból, a ki azt adta hírűl, hogy a királynak összes vezírei és fő bégjei a várban vannak.

5. péntek. Helyben. Néhány hitetlen ide szökött a várból s azt híresztelte, hogy a várban levő hitetlenek ki vannak fáradva. A padisah táborában pénteken éjjel a pasák és agák csapataikkal együtt nem szálltak le a lóról,

---

[1]) T. i. Várdai Pál, esztergomi érsek.

[2]) Behrnauer ezt és a következő mondatot nem értette meg, mert így fordítja: »Auf jeden der anatolischen Fürsten werden 100 *Felle geworfen;* da sie *stets* um die Festung mit der Untergrabung der Mauer unaufhörlich Tag und Nacht beschäftigt sind, so werden sie stets mit Bomben und Kanonen beschossen«. — Igaz, hogy egy szó hibásan van írva úgy a bécsi kéziratban, mint Feridunnál, t. i. يوزر كون mit Behrnauer *jüzer gön*-nek olvasott *(gön* = Fell, Leder), de a minek itt semmi értelme sincs; a دايمه *dajama* (támasz, támaszték) szót pedig nem ismervén fel, fölcserélte a دائما *daima* (stets, mindig) szóval. A szövegben tehát ez van: »hiszara dajama edüp« = a falnak támasztékot csinálván, t. i. abból a száz-száz valamiből, a minek a neve így van írva: كون. De hát bőrökkel csak nem lehet megtámasztani a kőfalat, mikor alá akarják ásni! Kétségtelen ennélfogva, hogy a كون hibásan van írva ركن azaz: *rükn* helyett, melynek jelentése »oszlop, gerenda, támasztófa«.

attól való félelmükben, hogy az aláváló hitetlenek meglepik a tábort.

6. szombat. Helyben. Ikindi után két akna fölrobbanván, két nagy rés támadt; az ott levők egy ideig igen hevesen támadtak és küzdöttek,[1] de mivel kevesen voltak, nem lehetett elfoglalni a várat. S minthogy az aláváló hitetlenek kívülről éjjel és nappal érkeztek, egy éjjeli támadástól félve, parancs adatott, hogy a padisah táborában az összes bölükök, a janicsárok és az anatolii vitézek árkot ássanak a sátorok elébe. A gyaurok egy része az akna fölrobbanásából támadt réseknél harczolt, másik része pedig azon az oldalon ütött ki, hol a szemendrei bég állott s itt is heves küzdelem volt.

7. vasárnap. Helyben. A pasa reggel az uralkodóhoz ment s visszajövet az összes agák elkisérték sátoráig. A vár alá ásott nehány aknából a gyaurok kettőt fölfedezvén, megsemmisítették.

8. hétfő. Helyben. Egy akna fölrobbant, de mivel nem támadt kellő nagyságú rés, csak Lutfi janinai és Szulejmán avloniai bég intéztek rohamot, más csapatok nem jöttek. Egy ideig küzdöttek, de végre is nem lehetett elfoglalni a várat. Nehány emberünk vértanúvá lett.

9. kedd.[2]) Helyben. Két akna fölrobbanván, nagyon kedvező rések nyíltak, de a roham elhalasztatott. A pasa ő fensége összehívta a rumilii bégeket és tanácskozott velök. Mivel azt mondták, hogy ez ostromlás nem alkalmas időben van; hogy szükség van élelmi szerekben és hogy jobb volna haza indúlni: ez okból elhatározták, hogy csütörtökön rohamot intéznek s akár foglaltatik el a vár, akár nem, visszaindúl a hadsereg. A janicsároknak ezer-ezer akcsét igértek.

10. szerda. A kikiáltók a tábor minden részén kihirdették: »Holnap roham lesz; a ki először hatol be a várba, az, ha *szubasi*, szandsákot, ha szipáhi, szubasi rangot, ha pedig nem hűbéres, akkor 30,000 akcse jövedelmű *ziámetet* fog kapni!« A takarmányozók közűl igen sok embert elfogtak a hitetlenek. A padisah ő felsége lóra ült és megszemlélte az aknák által nyitott réseket; mivel nagyon tetszettek neki, igen megdicsérte a pasát. A nap-év szerint számítva, a budai hadjárat alkalmával október 13-ika volt a szávai hídon történt átkelésnek és Belgrádhoz érkezésnek napja.

---

[1]) Behrnauer helytelenűl fordítja így: »die dort Eindringenden gewinnen ein beträchtliches Stück Weges«.

[2]) Október 12.

11. csütörtök, október 14. A nap a skorpió jegyébe lépett. Két akna fölrobbanván, több rés támadt. Ma kellett volna rohamot intézni. Azonban diván tartatván, mihelyt tudomására jutott a padisahnak, hogy Ferandus király nincs a várban: a vár népének megkegyelmezvén, családjaikat és összes vagyonukat meghagyta nekik. Parancs adatott, hogy a katonaságból senki ne menjen a vár közelébe s hogy a sánczokban levő janicsárok is hagyjanak fel a harczczal. A hitetlenek kiütöttek a várból és elhajtottak két lovat és három tevét. Elhatároztatott az Isztambulba való visszatérés.

12. péntek, október 15. Ma Bécs várából igen sok hitetlen kiütött és a szemendrei béggel harczoltak, de végre is vereséget szenvedve tértek vissza a várba. A szőlőhegyek közt két gyaurt fogtak el. Éjjel az anatolii sereg ágyúinkat a hajókhoz vontatta és hajókra rakta. Az alávaló hitetlenek a várból igen sok golyót lőttek ki, a takarmányszállítók közűl pedig igen sok embert fogtak el. Szombaton éjjel annyira ágyúztak a várból, hogy a kilőtt golyóknak nem volt száma. A janicsároknak kiosztatott a megigért 1000—1000 akcse.

13. szombat. Elindulás Bécs alól Isztambul felé. Megállapodás a város közelében levő helyen.[1]) Diván tartatván, minden bég díszruhát kapott s mindnyájan kezet csókoltak. Ibrahim pasának egy aranynyal és drágakövekkel kivert kard, négy kaftán és öt erszény pénz, a többi pasáknak pedig két-két kaftán adatott. A várból kijött egy hitetlen, a várban levő bégeknek és a többi népnek hódolatát nyilvánítva s azok részéről kegyelmet kérve, mit a padisah meg is adott. A mennyi fogoly volt a várbeliekből, mindnyáját szabadon bocsátották s a hitetlenek is szabadon eresztettek a várban levő müszülmán foglyok közűl hármat.

14. vasárnap. Állomás *Brug* nevű helyen. A reggeli imától estig szüntelenűl esett a hó. A katonák közűl többen nem találták meg podgyászukat a vízözönben. Annyi bajt és szenvedést kellett kiállani, hogy ki sem lehet mondani. Az állomás is nagyon meszsze volt.

15. hétfő. Átkelés az *Óvár* előtt levő három hídon és pihenés. Ezen a napon egészen másnap reggelig szakadatlanúl tartott a sereg átvonulása. Azonban több katonának lova és málhája a mocsárba sülyedt; s némelyek a málhával együtt ott hagyták, mások ellenben a málhát megmentették, de igás lovuk a mocsárban maradt. Annyi kínt és gyötrel-

[1]) Valóban megfoghatatlan, hogy miként fordíthatta Behrnauer e mondatot így: »beinahe einen Monat hatte man an diesem Orte gelagert«.

met kellett kiállani, a mennyit még sohasem éltek át. A katonaság nagy része csak négy-öt nap mulva találván meg podgyászát, addig sátor és ruhák nélkül járt ide s tova. A mocsárban maradt szertáraknak és ágyúknak nincs száma. Az állomás is rendkivűl messze volt és így csak este érkeztünk meg.

16. kedd. Helyben. A sereg átkelése miatt ma is éppen olyan sok baj volt, ez is a zürzavar napja volt. Estétől egészen más nap délig szüntelenűl esett a hó.

17. szerda. A padisah elindulván, miután két hídon átkelt, *Győr* vára közelében megállapodott. A pasa helyben maradt, hogy a sereg átvonuljon. Az uralkodóval együtt levők a hidakon való átkelés alkalmával olyan tolongást állottak ki, hogy nem lehet leírni. Nagyon hideg volt. Többen nem találván meg lovaikat, hátas és igás ló nélkül maradtak. Ez is távol eső állomás, egy napi út. A pasa az ágyúkat Óvárnál hajókra rakatta, az ágyúvonó szekereket pedig mind felégette. A padisah azután folytatta útját.

18. csütörtök. A padisah Győr váránál maradt; a pasa pedig addig várakozott, míg az egész sereg átkelt, azután ő maga is átjött és megszállott.

19. péntek. Táborozás *Komaronnal* szemközt egy tó mellett. Nagyon messze eső állomás, úgy hogy estig alig lehetett megérkezni.

20. szombat. *Tata* nevű vár elhagyása után megszállás a Duna partján. Közepes távolságú állomás. Közvetlenűl ez állomás mellett egy mocsáros erdőn menvén át, a seregből igen sok embernek jószága úgy elsülyedt, hogy nem bírt kijönni. Olyan sok baj és szerencsétlenség történt, hogy nem lehet elmondani. Mivel a bölükökből senki sem jött a menetbe, a padisah nagyon megharagudott; előre küldte a kapudsik ketkhudáját, az előre ment bölük-khalki-ból és timárlikból mintegy 30 embert elfogatott, előhozatott s a kapudsikkal börtönbe vettette. A Duna tulsó partján kisebb számú gyaurok mutatkoztak.

21. vasárnap, október 24. Egy mocsár átgázolása után megszállás egy hegyszorosban, Buda és Uszturgum között. Vize nagyon kevés. Távol eső állomás.

22. hétfő. Táborozás *Ó-Budán.* János király a padisah fogadására jövén, az összes pasák elébe mennek s a padisahhoz vezetik,[1]) az pedig üdvözlésére megy a padisahnak. —

---

[1]) Behrnauer nagyon helytelenűl fordítja így: »zu seinem Empfange gehem ihm alle Wezire entgegen, *fallen vor im nieder*«. Ezzel elárulja, hogy mily gyarlón ismerte úgy a nyelvet, mint a viszonyokat.

Az anatolii sereg a Dunán vert hídon estétől éjfélig egészen átkelt.

23. kedd. Kâszim napja.[1]) A padisah sátora átkelt a hídon és felüttetett.

24. szerda, október 27. *Peste* állomáson. A padisah, udvari környezetével, szerencsésen átkelvén a Buda előtt, a Dunán épített hídon, Peste vár előtt szállt meg. Utána a pasa ő fensége is átket a rumilii sereggel s ő is tábort ütött. Miután az uralkodó és a pasa megtelepedtek, nagyon esett a hó. Az udvari kiséretnek fejenként egy kile liszt és egy kile árpa adatott. A bölük-khalkin kivűl senki sem kapott az élelmi készletből, még az agák sem.

25. csütörtök. Helyben. Diván. A király ide jött és kezet csókolt a padisahnak, ezt mondva: »Hadjáratod áldott legyen!« A mint kiment, tíz kaftánt, három nyerget és kantárt — arany lánczczal és kotaszszal együtt — kapott ajándékúl.

26. péntek. Elindulás Budáról Isztambul felé. Állomás *Belie*[2]) nevű helyen, a Duna partján. Minthogy ma nem volt benszülött kalaúz, az egész sereg eltévesztette az utat és nem találta meg az álomást; azok legnagyobb részének pedig, a kik rátaláltak lazállomásra, podgyászuk nem érkezett oda. Sőt az uralkodó ő felsége is elhagyta az állomást és jó ideig ment előre, a pasa embereket küldött utána, a kik visszavezették a szultáni sátorhoz. A hadseregben igen nagy zavar és szükség volt. A padisah sátora is más úton ment s csak a padisah után érkezett meg és állíttatott fel. A venediki bég fiának[3]) 2000 arany forint ajándékoztatott. Ez állomásig a rumilii sereg alkotta az utócsapatot a pasával; ez állomástól kezdve azonban előre küldetett s az anatolii hadtest lőn az utócsapat.

27. szombat. Állomás *Tas* falunál.[4]) Ma szintén sok podgyász eltévedt s nem érkezett az állomásra. A pasa sátora is eltévedt. A bosznai és szemendrei bégeket tehát elküldte a málhák és a sátor fölkeresésére. — A pasa lóháton összegyüjtvén a bégeket, előhozatta a királyoktól viseltetni szokott koronát s megmutatta nekik, ezt mondva: »Ez a

---

[1]) Vagyis Demeter napja.

[2]) Feridunnál: بليه — a bécsi kéziratban بلبه mit Hammer *Balba*-nak, Behrnauer *Balaba*-nak olvas.

[3]) Gritti Lajos.

[4]) Hammernél: *Nas*, bár úgy Feridunnál, mint a bécsi pél dányban تاش (Tas) van, alább azonban a bécsi péidányban csakugyan ناش azaz *Nas*.

korona Nusirván idejéből maradt fenn«.[1]) A málha elveszése miatt sokan nyugtalankodtak. Éjjel egy kevés eső esett. A padisah a Duna partján, *Tas*[2]) nevű helyen állapodott meg, míg a pasa tovább ment előre s egy, vízben szűkölködő, helyen ütött tábort. A venediki bég fia, Perin Petri és az *érsek* nevű bég Budára küldettek a királyt megkoronázni.

28. vasárnap. Táborozás *Aktó*[3]) falu mellett, tavak partján. A padisah a pasával egy közös helyen szállt meg. Nagyon messze eső állomás. A Budáról történt elindulás után útközben eltévedt podgyászok megérkeztek erre az állomásra.

29. hétfő, november elseje. Táborozás *Szent-György*[4]) falunál. Mivel az úton sok mocsár volt, ezeket megkerűlték s csak akkor vették észre, hogy nem ez az út, mikor már csaknem délig mentek; tehát megfordultak és egész estig folytatták az utat s végre, minthogy az előre küldött sátort nem találták meg, egy nádas-tó partján szállottak meg. Nagyon sok ember málhája éjfélkor az előre küldött sátorral a mocsáros úton menvén, többnek igás jószága a mocsárba sülyedt és bele veszett, de magok összetalálkoztak a táborral, podgyász és igás ló nélkül; mások pedig elmaradtak málhájoktól s így reggelig lóháton ültek. Olyan nagy nyomorúság volt ez, hogy ki sem lehet mondani. A szegények közűl sokan éhen haltak.

Szafar utólja, kedd. Állomás a Duna partján, egy kevéssel túl azon a helyen, a hol a budai hadjáratról való visszatérés alkalmával a janicsár-aga, Kâszim aga, elesett. Öt mérföld. Nagyon távol eső állomás.

Összesen 30 nap, 15 állomás.

---

[1]) Pecsevi azt állítja, hogy ő hallotta a magyaroktól ezt a nyilatkozatot: a korona 3000 esztendős; Iszkendertől (Nagy Sándor) örökölte Nusirván s ettől szállott mi reánk. (I. köt. 139.) Továbbá Mohammed Emin nagyvezír 1768-ban azt írta Kaunitz herczegnek, hogy az osztrák császár — mint a Nusirván idejéből maradt korona örököse — egyedül érdemli meg az »imperator« czímet (l. Hammer VIII. 320). Nusirván persa király volt a Szaszanidák családjából, a ki akkor uralkodott, mikor Mohammed próféta született. Mindenesetre érdekes volna tudni, hogy honnan és hogyan keletkezett ez a hit.

[2]) Az eredetiben hibásan ناش azaz *Naṣ*.

[3]) Az eredetiben اقتو — talán اقصتو azaz *Akasztó* helyett?

[4]) Az eredetiben سنكوركى *Szengörgi.*

936. év Rebi-ül-evvel hó.

A hónap elseje, szerda, november 3. Rendkivűl távol eső állomás. Számtalan igás jószág pusztult el. Egy kile árpa 170 akcseért kelt, a mi még nem történt.

2. csütörtök. *Bács* vára előtt.

3. péntek. Táborozás *Varadin* vára előtt. A reggeli ima előtt ült lóra a sereg és az esti ima idején érkezett meg az állomásra. Az úton annyi igás jószág pusztult el, hogy meg sem lehet számlálni. A katonaság nagy részének málhája elveszett. E napon *Petervaradin* nevű vár közelében történt a táborozás.

4. szombat. A padisah átkelvén a Petervaradin előtt vert hídon, a vár közelében állapodott meg. A pasa nem ment át a hídon, hanem hadiszemlét kezdett tartani a rumilii sereg fölött. A pasával levő janicsárok szabadságot kaptak. Mikor a hídon vonultak át, a müszülmánoknak igen sok podgyászát elrabolták.

5. vasárnap. Helyben. Minthogy a pasa folytatta a hadiszemlét a rumilii sereg fölött, a padisah is helyben maradt.

6. hétfő. A padisah elindult Petervaradintól és folytatta útját előre.

7. kedd. Megszállás a Duna partján, *Eszki-Kiliszénél.*

8. szerda.[1]) Táborozás *Belgrádnál.* A janicsár-aga engedélyt kapott, hogy előre mehessen.

9. csütörtök. Helyben. Mivel a Morava vizén, Koblucs [2]) vára mellett, átvezető híd még nem készült el, várakozni kellett. Diván tartatván, a bégek szabadságot kaptak.

10. péntek. Állomás *Eszki-Hiszárliknál.* Nagyon sok eső esett. A pasáknak meghagyatott, hogy elől menjenek.

11. szombat. *Szemendre* mellett.

12. vasárnap. Helyben. Kevés eső esett. A győzelmes hadsereg ment előre, de a padisah két napig várakozott, hogy egyedűl maradhasson.

13. kedd. *Szopodicsa* falunál. Nagyon hideg volt és hó esett.

14. szerda. *Suilek* állomáson.

15. csütörtök. *Garmetovicsa* [3]) falu mellett.

16. péntek.

17. szombat. Érkezés *Nishez.*

18. vasárnap. Helyben.

---

[1]) November 10.

[2]) Hammernél *Kovilods.*

[3]) A bécsi példányban *Garmenovicsa.*

19. hétfő. Elindulás Nisből. Debi hegyszoros.
20. kedd. *Szuhazor* falu mellett.
21. szerda. Sehrköjjel szemközt, *Durak* [1]) falunál.
22. csütörtök. *Karlutene* [2]) falu mellett.
23. péntek. *Iflaklar* falunál.
24. szombat. Táborozás *Szófiánál.*
25. vasárnap. *Ormanli* falu mellett.
26. hétfő, *Ihtimán* állomáson.
27. kedd. *Akindsi-karieszi* mellett.
29. szerda, deczember elseje. *Toghandsi* falunál.
Rebi-ül-evvel utólja, csütörtök. Érkezés *Filibébe.*
Összesen 30 nap, 25 állomás.

936. év Rebi-ül-akhir hó.

Elseje, péntek, deczember 3. *Kunis* mellett. A janicsár-aga és az emír-i-alem a zászlókkal Isztambulba érkeztek.

2. szombat. *Szemizdse* falu mellett.

3. vasárnap. *Jenidse-Müszülmanlar* falu mellett. Ajasz pasa ide elébe jött a hadseregnek.

4. hétfő. Igen sok eső esett. A padisah szerencsésen megérkezett *Edirnébe.*

5. kedd. Helyben. Kâszim pasa Isztambulba érkezett.

6. szerda. Helyben. Ez éjjel, az esti ima után, erős földrengés.

7. csütörtök. Helyben. E napon felakasztatott Janboli vojvodája, Mahmud, a kit Iszkender Cselebi defterdár állított hivatalába, miután csakirdsi-basi Mohammed aga, edirnei kádi, előbb már vizsgálatot indított ellene és bűnösnek találta.

8. péntek. Helyben.

9. szombat. Helyben.

10. vasárnap, deczember 12. *Baba-Eszkiszi* mellett. Az erbáin [3]) kezdete.

11. hétfő. *Karisdiran* állomáson.

12. kedd. *Cseltikcsi* állomáson.

13. szerda. *Harami-Dereszi* közelében.

14. csütörtök, deczember 16, az erbain 5-ik napja. E napon érkezett meg az uralkodó szerencsésen a bécsi hadjáratból *Isztambulba.*

Összesen 14 nap, 9 állomás.

---

[1]) A bécsi példányban *Dudak.*
[2]) A bécsi példányban *Kalutene.*
[3]) Szószerint: negyven nap, t. i. télen a leghidegebb 40 nap.

IV.

Az 1532. évi hadjárat.[1])

Részletes jegyzéke az állomásoknak és eseményeknek, a mikor a felséges padisah, hadjáratra határozva el magát, Iszpania királya ellen kiindult Isztanbulból, a 938. év Ramazán havának 19-én, ápril 25-én.

19. csütörtök.[2]) Érkezés *Halkali-Binarhoz.*
20. péntek. *Csataldse* állomáson.
21. szombat. *Kabakcsi* falu közelében.
22. vasárnap. *Hedielü* falu mellett.
23. hétfő. *Karli* falunál.
24. kedd. *Ahmed bég* falva mellett. Sok eső esett.
25. szerda.[3]) *Ulufedsilar* falu mellett. A pihenő hely Khádimköj lett volna, de itt nem szálltak meg s így két állomás egygyé vonatott össze.
26. csütörtök. Állomás *Khaszköjnél.*
27. péntek. Állomás *Edirnében*, hol a padisah 12 napig pihent.
28. szombat. Semmi.[4])

938. év Sevval hó.

1. hétfő, május 6.[5]) Ünnep Edirnében.[6])
4. csütörtök.[7]) A hitetlenek közűl némely hivatalnokok — mert bársonykabátot és czobolybőr sapkát viseltek és

---

[1]) Feridun I. köt. 577—584.

[2]) Ápril 25. — Hammer helytelenűl számítja Ramazán 19-ikét *péntek*nek és ápr. *26*-nak.

[3]) Május 1. Hammernél helytelenűl 2-ika.

[4]) Ramazánnak még van 29. és 30-ika, vasárnap és hétfő, úgy hogy Sevvál hó *kedd*en, május *7*-én kezdődik.

[5]) Helyesen: 1. kedd, május 7. A naplóíró egészen 25-ikéig összezavarja a napokat, onnantól kezdve azután helyesen írja.

[6]) T. i. a bajram.

[7]) Helyesen: 3. csütörtök.

gyermekeikkel is ezeket viseltettek s a futároktól és az uralkodó csausaitól megtagadták a lovakat — megbüntettettek; vezetőiket ló farkára kötötték, kettőt felakasztottak, kettőnek karját vágták el könyökben, négynek fejét vették, tizenöt pedig egyenként háromszáz botot kapott.

10. szerda. A szultáni sátor tovább indult.

11. csütörtök.[1]) Elindulás Edirnéből és állomás egy mezőn *Csirmennel* szemközt. Távoli állomás.

12. péntek. Bég-Alaki elhagyása után állomás *Hiszarli* falunál. Nagyon hosszú út.

13. szombat. Állomás *Szazli-Dere* mellett.

14. vasárnap. Állomás *Keklik-Jordunál.* Közepes távolságú állomás. A pasa a padisahhoz közel szállván meg, gyalog ment el hozzá.

15. hétfő. Állomás *Khalidcse* falu mellett. A pasa sátora a padisahé mellett üttetett föl.

16. kedd. Állomás *Derfil* falu közelében. *Csukur Csajiri* nevű helyen. Nagyon távoli állomás. Négy hídon kellett átmenni.

17. szerda.[2]) Állomás *Filibében.* Közeli állomás. Minthogy az úton sok mocsár volt, a szolakok fáradalmaikért 30,000 akcsét kaptak ajándékúl.

18. csütörtök. Helyben.

19. péntek. Helyben.

20. szombat. Helyben. Eső esett.

21. vasárnap. Ma a szultáni sátor tovább vitetett.

22. hétfő. Elindulás Filibéből és állomás *Kuru* közelében. Nagyon sok eső esett.

23. kedd. Állomás *Kara-Binarli* falú mellett. Közepes távolságú állomás.

24. szerda. Állomás *Akindsilar karieszi* mellett. Közeli állomás.

25. csütörtök. Kapulu-Derbend elhagyása után állomás *Ihtimán* mezején. Messze eső állomás és rossz út.

25. péntek.[3]) Semmi.

26. szombat, június 1. Érkezés *Szófiához.*

27. vasárnap. Helyben.

28. hétfő. Helyben. A janicsár-aga és az egész hadsereg előre küldettek azon meghagyással, hogy Nisben várakozzanak.

---

[1]) Helyesen: 10. csüt. = május 16.

[2]) Helyesen: 16. csüt. = május 22.

[3]) Itt már észrevette a naplóíró az eddigi tévedéseit és ezt már helyesen írja.

Sevvál utólja, kedd. Diván, melyben némely ügyek elintéztettek.

30 nap,[1]) 13 állomás.

938. év Zil-kade hó.

1. szerda.[2]) A szultáni sátor tovább ment.
2. csütörtök. *Iflaklar* falu közelében.
3. péntek. Állomás egy hegyszoroson való átkelés után.
4. szombat. Állomás Sekirköjjel szemben egy forrásnál.
5. vasárnap. A padisah helyben maradt, de a pasa szeraszkeri minőségben és a rumilii béglerbégség szandsákjával előre ment s *Betulnik* nevű falu közelében szállt meg.
6. hétfő. *Ezor* falu mellett.
7. kedd. A nisi *Ilidse* mellett. A pasa helyben maradt.
8. szerda. *Nisben.* A pasa helyben maradt.
9. csütörtök. Diván-ülés, melyen megjelent Ferendus király követe és kezet csókolt.[3])
10. péntek. Ma a sátor tovább ment.
11. szombat. Állomás *Kalona* mellett. Közeli állomás.
12. vasárnap. Állomás *Japukofcse* mellett. Nagyon hosszú út.
13. hétfő. *Garmetokids*[4]) mellett. Közepes távolságú állomás.
14. kedd. Állomás *Dopranie* forrása mellett, melynek vize nagyon hideg. Előbb azonban a Morava vizén vert hídon, *Diden*[5]) nevű falu mellett, és egy szoroson kellett átmenni. Nagyon távoli állomás.
15. szerda. Egy hegyszoroson való átkelés után érkezés *Batocsinához.*[6]) Távoli állomás.
16. csütörtök. A pasa hamarabb elindult, a padisah még helyben maradt. A pasa Ak-Kilisze mellett állapodott meg. Négy hídon kellett átkelni. Igen sok eső esett.
17. péntek. Állomás *Ak-Kiliszénél.* Nagyon sok eső esett.
18. szombat. Helyben. Eső esett.

---

[1]) Helyesen: 29 nap.

[2]) Június 5.

[3]) T. i. Lamberg és Nogarola.

[4]) Hammernél *Garmedofids.*

[5]) Hammer *Vidin*-nek olvasta, holott ez így iratik ودين, míg a szövegben ديدن van.

[6]) Feridunnál ياتجنه van ugyan, a mi *Jatocsina* volna, de látnivaló, hogy az első betű alá csak *egy* pont szükséges, a mikor aztán *Batocsina*-nak kell olvasni. Hammernél helytelenűl *Jasindse.*

19. vasárnap. *Elie* állomáson.[1]) Igen sok eső esett.
20. hétfő. *Hiszarlik* állomáson. Nagy eső volt.
21. kedd.[2]) Érkezés *Belgrádhoz*. Nagy eső volt.
22. szerda. Helyben maradás, hogy a hadsereg átkelhessen a hídon.
23. csütörtök. A padisah Belgráddal szemközt, a Száván vert hídon átkelt és a szerémi síkon szállt meg. A pasa pedig elébe jött fogadására a rumilii sereggel. Nagy szél fújt és eső esett.
24. péntek. Helyben. Eső esett. Az anatolii sereg is átkelt a hídon és megszállt Szerémben.
25. szombat. Helyben. Eső esett.
26. vasárnap. Helyben. Eső esett.
27. hétfő. Helyben. Eső esett. Július 1.
28. kedd. Szinán bégnek két fia és egy szipáhi menet közben megtámadták a janicsár-aga juhnyáját, az őrző janicsárok egyikét megsebesítették; ezért mind a háromnak feje vétetett s lándsákra tüzetve, meghordoztatott a táborban. Lopásért 41 gyaurt fejeztek le.
29. szerda. Helyben. Diván-ülés levén, az összes rumilii és anatolii bégek kezet csókoltak.
29 nap, 19 állomás.

938. év Zil-hidse hava.

1. csütörtök.[3]) Helyben.
2. péntek. Helyben. Diván levén, a franczia követ kézcsókra jött ugyanolyan ünnepélyes szertartások mellett, a milyenek között János király csókolt kezet a mohácsi mezőn a bécsi hadjárat alkalmával. Egyúttal a Ferendus királytól jött követek is, elbocsáttatásuk alkalmából, szintén kezet csókoltak. Csakhogy most az előbbi szertartástól eltérőleg nagyobb zenekar játszott és a tanácsterem mellé hozott valamennyi *zarbuzannal* üdvözlő lövéseket tettek.
3. szombat. A franczia követ elbocsátása alkalmából

[1]) Bizonyára رالیه *Ralie*, mint az 1526-iki és 1529-ki Naplókban van; itt véletlenül elmaradt a szó elejéről az ر *r* betű.

[2]) Június 25.

[3]) A naplóíró itt megint eltévesztette az időszámítást, mert ez a csütörtöki nap még = Zil-kade 30-ika, úgy hogy Zil-hidse hava *péntek*en, július 5-én kezdődik. Tévedésében megmarad az egész hónapon át s a végén úgy egyenlíti ki a számítást, hogy Zil-hidse hónapnak 30 napot ír (holott csak 29 napból áll) s így a 939. év Moharrem elseje nála is helyesen szombatra, aug. 3-ra esik. E hónapban tehát helyesen így értendő a számítás: 1. péntek, 2. szombat stb.

ismét diván tartatott a tegnapi szertartás mellett s miután a nevezett követ kezet csókolt, eltávozott.

4. vasárnap. Helyben. A szultán sátora előre ment.

5. hétfő. Állomás *Zenuha*[1]) falu közelében. Eső esett.

6. kedd. Állomás Bögürdelen vára közelében, *Karakus*[2]) falunál.

7. szerda. Állomás *Bögürdelen* várával szemközt. A pasa, hogy egy állomással előbb járjon, két állomásból egyet csinált.

8. csütörtök. Állomás *Jarak* vára közelében. Sok eső esett.

9. péntek. Helyben. Parancs adatott, hogy délutánonként a pasa sátora előtt is játsszék a zenekar.

10. szombat. *Dimitrofcsa* vára elhagyása után állomás *Buradonofcsa* falu mellett.

11. vasárnap. Állomás Mürtek[3]) vára előtt *Ilads* falu[4]) mellett. A pasa, miután Vulkovár vára közelében átkelt egy hídon, megszállott.

12. hétfő. A hídon való átkelés után állomás *Vulkovár* mellett.

13. kedd. Állomás *Barhova*[5]) közelében. A pasa Öszeknél szállt meg.

14. szerda.[6]) Állomás *Öszek* vára mellett. Perem Petri[7]) ez állomáson ide jött a pasához és kezet csókolt neki.

15. csütörtök. Helyben.

16. péntek. A padisah helyben maradt, de a pasa átkelvén a Dráván, Öszek közelében vert hídon, azon a helyen ütött tábort, hol a bécsi hadjárat alkalmával a Bajram ünnepet ülték meg. A folyókon 12 hidat vertek s azokon is át kellett menni. Ez állomásra a deszpot fia is eljövén kezet csókolt a pasának.

17. szombat. A padisah ma korán reggel átkelt a

---

[1]) Az eredetiben زنوجه s bizonyára nem más, mint *Asanja* Zimony és Szabács között feleúton. Ez állomás neve az 1529-ki Naplóban Feridunnál: زويجه *Zevidse*, a bécsi kéziratban روبجه mit Behrn. *Ruicsa*-nak olvas. Bizonyára a legelső, vagyis az e Naplóban levő alak a helyesebb.

[2]) Talán *Grabova?*

[3]) Feridunnál: مورتك — Hammernél: *Murujek*, az ő példányában tehát موريك volt írva.

[4]) *Ilacs*, Tovarnik városa mellett.

[5]) *Borovo* a Duna mellett.

[6]) Július 17.

[7]) Perényi Péter.

hídon és Öszek várában üdvözlő lövéseket tettek, a rumilii bégek és a pasa pedig a magok kiséretét és az *ulufedsiket* díszmenetben eléje küldötték.

18. vasárnap. Állomás *Szerner* falu mellett. Ma *Arsán* [1]) és *Siklós* várak elfogltattak, továbbá *Szercsianos* [2]) nevű bánnak vára is. Beren Petri nevű bán pedig elfogatott és elzáratott.

19. hétfő. *Kápolna* [3]) vára mellett. Kihirdettetett, hogy a hitetleneknek összes élelmi szere zsákmány lehet, csak foglyokat nem szabad ejteni. Ma a nevezett vár elfoglaltatott.

20. kedd. *Selje* vára [4]) mellett. Ma e vár meghódolván, birtokba vétetett.

21. szerda. *Eszöli-Mardin* [5]) falu mellett. Nagyon szoros és mocsaras útak. Nagyon sok eső esett. Két tatárt felakasztottak, mert megöltek egy janicsárt.

22. csütörtök. Állomás *Babócsa* vára mellett. Ma a janicsárok dísz-felvonulást tettek üdvözlő puskalövésekkel. Nagyon sok eső esett.

23. péntek. Állomás *Bilvár* [6]) vára előtt, mely ma elfoglaltatott. Igen szűk utakon kellett áthaladni.

24. szombat. Állomás *Csicsova* [7]) falu mellett. Ma *Vetös* [8]) nevű vár elfoglaltatott. Nagy fáradalmakat kellett kiállani, mert egy hídon és szűk utakon haladtunk át.

25. vasárnap. Állomás *Zafade* [9]) nevű városnál, mely vár ma meghódolt. A pasa tíz janicsárt szolakká tett.

---

[1]) Feridunnál: ارشاك *Arsaň*, azaz *Harsány*. Hammer helytelenűl *Ersak*-nak olvassa és *Egerszeg*-nek tartja.

[2]) Feridunnál: سرچيانوش t. i. *Szerecsen János*.

[3]) Az eredetiben: قاپولنه de bizonyos, hogy ez nem más, mint *Palkonya*.

[4]) Az eredetiben: شليه t. i. *Sellye*.

[5]) Az eredetiben: اسولی ماردين t. i. *Dráva-Szent-Márton*.

[6]) Feridunnál: بيلوار azaz *Bélavár* Nagy-Atád közelében, Vizvár mellett Somogy megyében.

[7]) Azaz *Csicsó*, Csurgó mellett. Pecsevinél: *Csicsó*.

[8]) Feridunnál: وتوش melyből elmaradt az *elif*, tehát helyesen اوتوش azaz *Ötvös*, Nagy-Atádtól északra.

[9]) Az eredetiben: زافاده — de a harmadik betű fölé bizonyosan *két* pont szükséges (akkor aztán ق = *k*), hogy ráismerjünk *Zákány* nevére. Pecsevinél csakugyan ذاقان vagyis *Zákán*.

26. hétfő. *Má-i-Szalaviz* [1]) állomás. A mocsarakon, folyókon és szoros utakon való menés miatt olyan rendkivűli fáradalmakat kellett kiállani, hogy nem lehet leírni.

27. kedd. Állomás *Kanizsa* nevű vár mellett, mely ma elfoglaltatott.

28. szerda. *Pölöske, Szemihál* faluk.[2])

29. csütörtök, augusztus 1. Állomás *Kabarmak* vára [3]) mellett. Ma Kabarmak, Pölöske és Nisarvár [4]) nevű várak elfoglaltattak. Igen szűk utak.

Utolja, péntek. Állomás helyben, mert előbb a *Szala* nevű vízen hidat kellett csinálni.

Összesen 30 nap, 21 állomás.

939. év Moharrem hó.

1. szombat.[5]) Állomás *Komendvár* [6]) vára előtt, *Kám* falu mellett.

2. vasárnap. Állomás *Rum* vára előtt a Szala víznél,[7]) mely Rum vára ma elfoglaltatott.

3. hétfő. Helyben. Ma *Rama* [8]) vize nevű folyóvízhez érkezvén, parancs adatott, hogy hidat verjenek rajta.

---

[1]) *Szala-víz*, vagyis a *Zala* vize. *Mâ* = víz. A törökök a magyar neveket természetesen *hallás* után írták le s mivel úgy a *Zala*, mint a *Szapolyai* nevet ص azaz *sz*-szel írták, ez a körülmény is bizonyítja, hogy e neveknek helyes kiejtése csakis *Szala* és *Szapolyai*, nem pedig *Zala* és *Zápolya*, mely utóbbiak csak úgy támadtak, hogy régen az *sz* hangot is *z*-vel jelölték, miről aztán a későbbiek megfeledkeztek.

[2]) Az eredetiben: سميحال vagyis *Szent-Mihály*, Kanizsától északra.

[3]) Azaz *Kapornak*, Pecsevinél: *Kapornok.*

[4]) Feridunnál: نشاروار bizonyára تشاروار (kezdő *t*-vel), vagy inkább تشكهوار azaz *Tüskevár* helyett, mely Vasmegyében, Zalabér mellett van.

[5]) Aug. 3.

[6]) Bizonyára *Körmend* vára, melytől távol van *Kám* falu. Tehát valószinűleg úgy kell érteni, hogy Kapornaktól a szultán észak-nyugotnak, Körmend felé, a nagyvezír pedig északnak, *Kám* felé ment. Ezt az alábbiak is megerősítik; mert csak nem jött vissza a hadsereg Ikervártól és Mesteritől Hidvéghez, hogy Kőszeghez jusson. Pecsevi szerint csakugyan *Körmendvár*-nál volt a török sereg a 939. év Moharrem elsején.

[7]) Helyesen: a *Rába* vizénél.

[8]) Bizonyára *Rába.*

4. kedd. Érkezés *Ikervárhoz.*[1]) Ez a vár és *Mester* nevű vár ma elfoglaltattak.

5. szerda. Állomás a János birtokaihoz tartozó *Hidvég* nevű várnál.[2]) Ma átkelés a Rába vizén csinált hídon, továbbá egy mocsáron és egy kisebb hídon is.

6. csütörtök. Állomás *Tabanfo*[3]) falunál. A padisah ma kelt át a rábai hídon. A táborban nagy szükség volt, úgy hogy 50 dirhem[4]) kenyér egy akcseért kelt.

7. péntek. Állomás *Gends* falunál. Ma megparancsoltatván Kőszeg nevű vár ostromlása, az ágyúk oda küldettek.

8. szombat.[5]) Állomás a német birtokaihoz tartozó *Kőszeg* váránál. A pasa megszállván a vár alatt, hozzá kezdett elfoglalásához. Igen sok eső esett.

9. vasárnap. Helyben. Annyi eső esett, hogy patakokban folyt.

10. hétfő. Helyben.

11. kedd. Helyben. Esőzés.

12. szerda. Helyben.

13. csütörtök. Helyben.

14. péntek. Helyben. E napok alatt a gyaurok igen sok embert fogtak el a takarmányozók közűl.

15. szombat. Nagyon sok eső esett.

16. vasárnap. Nagy eső volt.

17. hétfő. Helyben. A vár alá már nehány akna volt ásva, de a hitetlenek észrevették és megsemmisítették.

18. kedd. Helyben. Jeges eső esett.

---

[1]) Az eredetiben: اکروار a mit *Egervár*-nak is lehet olvasni, de az utána következő *Mester* (azaz Felső- vagy Alsó-*Mesteri* Kis-Czell közelében) miatt inkább *Ikervárát* kell értenünk.

[2]) Azaz *Rába-Hidvég.*

[3]) Azaz *Táplánfa.* Látnivaló, hogy itt, Kapornaktól kezdve csakugyan *két* hadtest útjáról és állomásairól van szó. Az egyik hadtest Kapornaktól Körmend—Hidvég—Táplánfa, a másik pedig Kám—Rum—Ikervár felé ment s a két sereg csak a következő állomáson, t. i. *Német-Gencsnél* egyesűlt. — Pecsevi szerint Hidvég elhagyása után: سونباتلی *Szonbateli*, azaz *Szombathely*-hez érkezett a török sereg.

[4]) *Dirhem* = drachma, az *oka*-nak (mely körülbelül 1 kilogr.) 400-ad része.

[5]) Augusztus 10. E napon érkezett tehát a szultán Kőszeg alá, nem 9-ikén, mint Hammer, s nem is 12-én, mint Horváth Mihály mondja. Jurisichnak aug. 28-án és 30-án kelt két levele szerint a nagyvezír aug. 7-én (nem 5-én, mint Horváth M. írja), a szultán pedig 10-én érkezett a vár alá. A kőszegi levéltárban levő »Dürküsche Belegerung von Güns im Monath Augusti des 1532. Jar« czímű, régi kézirat aug. 5-re teszi a török előcsapat megérkezését. Ez a csapat — mint Pecsevitől tudjuk — Jahjapasazáde Mohammed, szendrői szandsákbég serege volt (I. 162).

19. szerda. Helyben. Ma két akna felrobbant. Roham volt, mely alkalommal fejeket vágtak le, de nem lehetett behatolni.

20. csütörtök.[1]) Helyben. Ma a pasa megparancsolta az egész rumilii seregnek, hogy hordjanak fát és töltsék be az árkot. A várból egy papírt dobtak ki, melyen a vár feladását ígérték szabad elmenetel mellett, de ezt visszavonták.

21. péntek. Ma egy akna fölrobbant és meglehetős rést nyitott. Rohamot intéztek, mi közben igen heves harcz folyt, de az elfoglalás nem sikerült.

22. szombat. Helyben. Reggeltől estig szünet nélkül esett az eső.

23. vasárnap. Helyben. Igen sok eső esett.

24. hétfő. Helyben. Az anatolii hadosztály is fát kezdett hordani.

25. kedd. Helyben. A fa a várral egyenlő magasságra halmoztatott fel.

26. szerda.[2]) Helyben. Ma délelőtt a vár bégje, *Mikola* kegyelmet kért s mivel ő volt az, a ki előbb Ferendus királytól követül jött, megadatott neki. Ő tehát kijövén a pasához, átadta a várat.[3]) A pasa divánt tartott, melyen az összes bégek kezet csókoltak neki. Igen nagy eső volt.

---

[1]) Augusztus 22.

[2]) Augusztus 28.

[3]) Hogy Jurisich, aug. 30-ikán kelt levelében, másképen adja elő a dolgot, nagyon természetes. (Századok 1883. évf. 461—463.) Pecsevi felfogása a következő: Mikor már kétségtelen volt, hogy a várat elfoglalják, a vár parancsnoka kijövén a nagyvezírhez, általa kegyelmet kért a szultántól. A szultán valóban megkegyelmezett a vár lakóinak, a várat pedig visszaajándékozta parancsnokának azzal a föltétellel, hogy hódoljon meg a budai királynak. Egyszersmind egy szultáni zászlót is kapott ajándékul, mely feltűzetett a helyére (I. 164—165). Pecsevi azt mondja, hogy ez a zászló most is (t. i. *1642*-ben, a mikor ő írt) a várban őriztetik, sőt mikor 1605-ben Némethy Gergely Bocskai érdekében bekalandozta a dunántúli részeket, a vár lakói kitűzték azt a bástyára; s azon kívül ünnepek alkalmával is ki szokták tűzni (I. 165). — Egyébiránt keresztyén írók is nyilatkoznak ilyen értelemben Kőszeg ostromának végéről. Ferdinánd követének, gr. Nogarola Lénárdnak, útleirásában ezt olvashatjuk: »A vár kapitánya, Turitschütz (= Jurisich) Miklós *végre feladta a várat,* a törökök azonban visszavonultak« (Gévay: Acten und Urkunden«, I. köt.). — *Melchioris Soiteri:* »De Bello Pannonico libri duo« (Schwandtner I. 598—590): (Ibrahim nagyvezír ezt mondja :) »Magnificentius itaque esse obsidionem solvere nunc, atque *Nicolaum evocatum oppido donare«* ..... Tandem obtinuit, ut Tyrannus ipse Nicolaum, quem armis vincere non potuerat, misso caduceatore, in castra Ibrahimum vocari, atque *hunc in modum, oppido, quamvis alieno, donari pateretur* .... Egressus itaque Nicolaus .... honorifice exceptus .... Ibrahimus »*donare se Imperatoris sui Solymanni nomine eum hoc*

27. csütörtök. Helyben. Eső esett. A pasa a vár meghódításának örömhírével Dsáfer bég müteferrikát küldte a padisahhoz, a ki ezért a nevezettnek 500 vert aranyat és egy kaftánt ajándékozott és arpalikját 10,000 akcsével fölemelte.

28. péntek, augusztus 30. Állomás *Szakin*[1]) falunál. Reggeltől estig esett az eső. Ma korán reggel tovább indulván, az állomáshoz közel a pasa és a bégek kezet csókoltak a padisahnak a vár meghódításáért, még pedig lovaikról leszállva előbb a pasa, azután a bégek.

29. szombat. Helyben. Ma *Sopron* nevű vár elfoglaltatott. A győzelem jutalmául három erszény pénz és kaftánok osztattak ki. Ferendus követe elbocsáttatott.

Összesen 29 nap, 8 állomás.

939. év Száfár hava.

1. vasárnap, szeptember 1.[2]) Helyben. A szultáni sátor tovább ment.

2. hétfő. Állomás *File* falunál.[3]) Egy nagyon nehezen járható folyón való átkelés után. Közeli állomás.

3. kedd. Állomás *Zselzselü* várával[4]) szemközt, mely vár meghódolt. Út közben igen sok folyón és mocsáron kellett átmenni.

4. szerda.[5]) Állomás *Ohel*[6]) vára mellett, mely egy nagy hegy aljában levő szép vár. Azt mondják, hogy Németországban nincs ennél erősebb vár.

---

oppido — inquiebat — ob virtutem suam nobilem et in defensando oppido egregie operam navatam. Posse enim nunc si velit, id omni sine dubio una cum praesidiis et defensoribus suis perdere penitus et evertere: quia vero natura sua mitis fit ac clemens Imperator Solymannus . . . . . jussisse ei et oppidum illud una cum commilitonibus et praesidiis suis praemium virtutis conferre« . . . . ***Accepit munus hoc, gratiis actis, et animo quidam laeto Nicolaus.***

[1]) Azaz *Szakony* (Felső- és Alsó-Szakony), Sopron megyében, Csapring mellett.

[2]) Igaz ugyan, hogy ez a vasárnap = szept. 1, de ez a nap még: Moharrem *30*-ika. Helyesen tehát: 1. hétfő = szeptember 2., 2. kedd = szept. 3. stb.

[3]) Feridunnál: فيلە — de a bécsi kéziratban helyesebben قبلە azaz ***Koble***, vagyis ***Kobel***, illetve ***Kobersdorf***, magyarúl ***Kabold***, Szent-Mártontól északnyugotra.

[4]) Hammernél *Selselu*, Pecsevinél: زلژنوار *Zelzsenvár?* Hammer elfogadja Gévay magyarázatát, hogy e hely nem más, mint ***Kismarton*** (X. köt. 675).

[5]) Szept. 4.

[6]) Az eredetiben: اوهل — a mi bizonyára e helyett van: اويهل azaz *Újhel* = ***Bécs-Újhely***, Hammer és Gévay szerint is.

5. csütörtök. Ohel hegyszorosa elhagyása után állomás *Dehan*[1]) nevű helyen. Egy nagy hegybe kellett behatolni. Oly nehezen járható helyek vannak itt, hogy ki sem lehet mondani. Az itt szenvedett fáradalmak elképzeltethetik az emberrel az itélet napját.

6. péntek. Állomás egy hegyszorosban *Botendruk*[2]) várán innen.

7. szombat. Állomás az említett szorosban, *Köpri* váránál, mely vár elfoglaltatott. Az említett *Botendruk* nevű vár és egy kisebb vár is meghódoltak. Ma, míg e várhoz érkeztünk, még nagyobb fáradalmakat kellett kiállani, mint tegnap.

8. vasárnap. Állomás a nevezett hegyszorosban, *Ratinar*[3]) vára mellett. Ma is sok fáradalmat kellett kiállani.

9. hétfő. Állomás *Marhomen*[4]) vára közelében, *Ma-i-Fakisterhisz*[5]) mellett. Egy várból a hitetlenek kiütvén, megtámadták az azon úton menőket. A hegyeken való átkelés borzasztó nehézségekkel járt.

10. kedd. Állomás *Klajsz*-falu mellett.[6]) Ma egy templom felgyujtatván, igen sok foglyot ejtettek benne. A hitetlenek reggel megtámadták a takarmány szállítókat, mely alkalommal igen heves harcz fejlődött ki; de végre is legyőzték őket a takarmányozók, mintegy 400 gyaurt kardra hánytak, többet élve elfogtak s köztük vezérüket is és a pasához vezették.

11. szerda.[7]) *Graudsisz*[8]) vára mezején. Nagy város, mely Iszpánia királyáé. Igen nagy hegyeken kellett átkelni. Ma a tatár khánnak megengedtetett, hogy a Murának innenső oldalán portyázzon. Az iszlam serege is szerencsésen kiért az említett szorosból.

12. csütörtök. Állomás a *Mura* vize túlsó oldalán. Ma korán reggel lóra ülvén, a Mura vize nevű nagy folyón átkeltünk, a melyen híd nélkül még sohasem mentek át. De Isten segelyével most híd nélkül kelt át a hadsereg a vízen, csakhogy sok ember podgyásza a vízben maradt s nehány ember is belefúlt.

13. péntek. Allomás *Eslos*[9]) vára mezején. Ma *Lajn-*

---

[1]) Hammer szerint *Dechantskirchen*.
[2]) Hammer szerint *Grafendorf*.
[3]) Pecsevinél: راتناد *Ratinad*. Hammer szerint *Reitenau*.
[4]) Hammernél: *Marhofn*, a mi szerinte *Mayerhofen*.
[5]) Hammernél: *Fakisztrids*, a mi szerinte a *Feistritz* folyócska.
[6]) *Gleisdorf* a Rába felső folyásánál, Grátztól keletre.
[7]) Szeptember 11.
[8]) Hammernél: *Gradsasz*, Pecsevinél: *Gradcse*, azaz *Grátz*.
[9]) Hammernél: *Eszeklosz*, a mi szerinte *Seckau*.

pidse [1]) nevű bazár felgyújtatván, sok foglyot ejtettek zsákmányúl. Ez állomással szemközt levő várnak külvárosa feldúlatván, a táborban a liszt és rozs igen olcsó lett.

14. szombat. Állomás *Picsani* [2]) vára mellett, mely ma elfoglaltatott. Az út nagyon fáradságos volt.

15. vasárnap. Állomás helyben, hogy az elszéledt hadsereg összegyűljön. Olyan sűrű köd volt, hogy egyik ember a másikat nem láthatta.

16. hétfő. Állomás a Dráva vize partján, *Morpruk* vára [3]) mellett. Ma 7 – 8 mocsáron kellett átkelni rendkivűl nagy fáradalmak között; egyszersmind *Lemboh*,[4]) *Islanidse* [5]) és *Radoszek* [6]) nevű várakat is elfoglalták. Ma kezdtek el hidat verni is.

17. kedd. Állomás helyben, mert a Dráván hidat vertek. A padisah a pasával elment a készülő hidat megnézni.

18. szerda. Helyben, mert a híd még nem készűlt el.

19. csütörtök. A híd még mára sem készűlt el.

20. péntek.[7]) Ma a pasa korán reggel, az uralkodó pedig délelőtt kelt át a hídon. Minthogy egyszerre három sereg is jött a hídfőhez, olyan tolongás volt, hogy nem lehet leírni; ezért a pasa és a többi vezírek a hídon álltak. Ma egész nap és egész éjjel szünet nélkül tartott a hadsereg átvonulása. Mivel a pasa reggeltől estig lóháton ült, hogy a sereg átvonulására felügyeljen, a padisahtól egy teljesen felszerszámozott lovat és pénzt kapott ajándékúl.

21. szombat. Délig az egész sereg átkelvén, délután a hidat fölgyújtották. Miután a Dráván vert hidakat és *Betui* várát elhagytuk, pusztaságon állomásoztunk, hol vízben sok szükséget kellett szenyedni.

22. vasárnap. Állomás *Betui* [8]) vára előtt. Közeli állomás. Előtte hegyszoros van.

23. hétfő. Állomás *Vincse* nevű [9]) vár mellett, a Dráva partján. Ma olyan nehezen járható hegyszoroson kellett átkelni, a milyent még nem láttunk. Több embernek málhája leesvén a meredekről, összes podgyászuk lovastúl együtt

---

[1]) *Leibnitz*, közel a Murához.

[2]) Hammernél: *Picsan*, a mi szerinte *Witschein*.

[3]) *Marburg* a Dráva mellett.

[4]) Hammer szerint *Lembach*. E név Pecsevinél: طابوح *Tabuh?*

[5]) Pecsevinél: *Iszlanidse*, a mi bizonyára nem más, mint *Schleinitz*, Marburgtól délre.

[6]) Pecsevinél: *Rododsek*, a mi Hammer szerint: *Radnik*.

[7]) Szeptember 20.

[8]) T. i. *Pettau*.

[9]) *Vinicza*, Varasdtól északnyugotra.

oda veszett. Az ágyúk és málhás szekerek másnap délre is csak nagy bajjal birtak megérkezni.

24. kedd. Helyben.

25. szerda. Állomás *Varadin* [1]) vára mellett. Egy vár elhagyása után két-három nehéz járatú mocsáron és folyón kellett átmenni.

26. csütörtök. Érkezés *Lukovics* várához. Ma a pasa elválván a padisahtól, az utócsapatot vezette. Ma is igen sok mocsáron kellett átkelni, rendkivűli fáradalmak között.

27. péntek. Állomás *Harbutie* [2]) váránál. Ma a padisah Öszek felé, a pasa pedig külön Pozsega felé ment.

28. szombat. *Cserfucs* [3]) falu mellett.

29. vasárnap. Állomás *Dubovacs* vára mellett, melynek külvárosát ma feldúlták. Mivel eső esett, a sár miatt fáradságos volt az út.

30. hétfő. Érkezés *Zacsszie* várához,[4]) mely meghódolt. Összesen 30 nap, 24 állomás.

939. év Rebi-ül-Evvel hó.

1. kedd, október 1. Állomás *Podgradie* vára mellett.
2. szerda. Állomás *Velika* váránál.
3. csütörtök. Állomás *Bertubek* [5]) váránál.
4. péntek. Állomás *Sagodnie* [6]) vára előtt, *Tirnava* falunál.
5. szombat. Állomás *Pozsega* váránál, mely ma meghódolt.
6. vasárnap. Állomás a pozsegai mezőn, *Egduhe* [7]) falunál. Az úton nagyon sok mocsár volt.
7. hétfő. *Csaglin-Bazári* falu mellett.[8]) Ma Koptcsova [9]) nevű várra bukkanván, külvárosát fölgyújtották.
8. kedd. Állomás *Gorjani* vára [10]) mellett, mely a deszpot fiának birtokaihoz tartozik s mely ma meghódolt. Egy rossz hídon kellett átkelni. Kihirdették, hogy mivel ez már a padisah országa, ezentúl nem szabad foglyokat ejteni.
9. szerda. Állomás a *Baszuda* [11]) folyó partján, *Altakh*

---

[1]) Azaz *Varasd.*
[2]) Hammernél: *Kharbutie*, Pecsevinél: *Kharbonie.*
[3]) Hammernél: *Csercsuk.*
[4]) Hammernél: *Zadsiszne*, Pecsevinél pedig *Zacsta.*
[5]) Hammernél: *Berturek.*
[6]) Hammernél: *Saovonia.*
[7]) Hammernél: *Ekdikha.*
[8]) Azaz *Csaglin*, Pozsegától keletre.
[9]) Hammernél: *Kopacsik.*
[10]) Azaz *Gorjan*, Diakóvártól északra.
[11]) A Szávába ömlő *Boszut* folyócska.

falunál. Ma egy *Bankova* nevű falu [1]) meghódolt, mely várnak bégje ugyan Ferendus alattvalója volt, de a vár népe kijött és meghódolt, a miért ajándékot kapott.

10. csütörtök. Állomás *Poradonoficsnál.* [2]) A menet alkalmával is megszálltunk ez állomáson.

11. péntek. *Herducsa* falu mellett. [3])

12. szombat. [4]) Állomás *Belgráddal* szemközt a szerémi szigeten. A pasa, ki előbb érkezett meg, az összes bégekkel elébe ment a padisahnak. A padisah átkelt a hídon és a belgrádi oldalon szállott meg.

13. vasárnap. A pasa nem ment át a hídon, hanem hadi szemlét tartott.

14. hétfő. Diván levén, a pasák, defterdárok, az anatolii béglerbég, a nisándsi és a khán fia díszruhát kaptak, a miért kezet csókoltak.

15. kedd. Helyben.

16. szerda. A pasa zeneszó mellett és lobogó zászlókkal átkelt a szávai hídon s Belgrád előtt szállt meg. Azután a szeraszkeri zászlót az összes bégek és agák kiséretében visszaadta a magas udvarnak.

17. csütörtök. A szultáni sátor tovább ment.

18. péntek. Állomás *Hiszarlik* mellett. A padisah és a pasa ma indultak el. *Nemcse* nevű szerémi várnak porkolábja, Banik nevű gyaur, a vár kulcsait elhozta és átadta.

19. szombat. Ma a padisah *Szemendrébe* érkezett.

20. vasárnap. Helyben.

21. hétfő. Helyben.

22. kedd. Helyben. Eső esett.

23. szerda. Helyben. Eső esett.

24. csütörtök. Helyben.

25. péntek. Helyben.

26. szombat. Érkezés *Pulana* várához.

27. vasárnap. Állomás *Szopodics* falunál.

28. hétfő. Állomás *Subalads* falunál.

29. kedd. Állomás *Kovacsucsina* falu mellett, mely Csesme néven ismeretes.

Összesen 29 nap, 18 állomás.

---

[1]) Hammernél: *Pankova.*

[2]) Föntebb ugyane Naplóban *Buradonofcsa* néven, mely Mitrovicz és Ilacs között fekszik.

[3]) Hammernél: *Dserducsa.*

[4]) Október 12.

939. év Rebi-ül-akhir hó.

1. szerda.[1]) Állomás a *nisi* hévvizeknél.
2. csütörtök. Helyben.
3. péntek, november 1. Állomás *Shirköjjel* szemben. Eső esett.
4. szombat. *Iflaklar* falu mellett.
5. vasárnap.[2]) *Szófiában.*
6. hétfő. Helyben. Olyan sok hó esett, hogy nem lehet kimondani.
7. kedd. Állomás *Ormanli* falunál. A janicsár-aga és a mir-i-álem ma érkeztek meg Isztambulba.
8. szerda. Állomás *Ihtimánnál.*
9. csütörtök. Érkezés *Tatár-Bazárihoz.*
10. péntek.[3]) Állomás *Filibében.* Diván.
11. szombat. *Kunis* állomáson.
12. vasárnap. *Szemizdse* falunál.
13. hétfő. *Jenidseli* falunál.
14. kedd.[4]) A pasa előbb érkezett *Edirnébe* s a padisah fogadtatására kivilágítást csinált. A város összes lakói elébe mentek a padisahnak.
15. szerda. Helyben.

November 13. Pir Mohammed pasa a másvilágra költözött. Helyben.

14. *Edirnében.*
19. vasárnap.[5]) *Baba-Eszkiszi* állomáson.
20. hétfő. Erkene hídjánál, *Elvanli* falu mellett.
21. kedd. *Szilivri* állomáson.
22. szerda. Állomás *Halkali-Binar* előtt, a pasa jószágánál.
23. csütörtök.[6]) Ma a padisah szerencsésen megérkezett Isztambulba és a szerájba szállt.
24. péntek. Az alkalomból, hogy a padisah szerencsésen megérkezett Isztambulba, megparancsoltatott, hogy Kosztan-

[1]) Ez a *szerdai* nap még: Rebi-ül-evvel 30-ika, úgy hogy ez a hónap *csütörtökön*, október 31-én kezdődik. Helyesen tehát: 1. csütörtök = okt. 31; 2. péntek = nov. 1. stb.
[2]) November 3.
[3]) November 9.
[4]) November 12.
[5]) T. i. november 17.
[6]) November 21.

tinie, Galata, Üszküdar és Ejub öt éjjel kivilágíttassanak. A kivilágítást ma kezdték el.

25. szombat. Ma a város kivilágíttatott s mikor beesteledett, a bezesztán nem levén bezárva, a padisah inkognitoban bejárta a bezesztánt és a többi bazárokat.

26. vasárnap. Ma a padisah a pasával lóháton bejárta és megszemlélte a várost.

27. hétfő. Ma is kivilágítás volt.

28. kedd. Ma ikindi után lőn vége a kivilágításnak. Ot nap és öt éjjel tartott a kivilágítás és vendégeskedés.

FÜGGELÉK.

Oklevelek.

I.

A boldogult Murád szultán gházitól, a magyarok ellen tavaszszal indítandó hadjárat tárgyában, az anatolii Hamid-ili kormányzójához, Jildirim Bajezid szultánfihoz, küldött szultáni levél mása.

A khalifaság fájának gyümölcse, az uralkodás rózsafájának bimbója, a királyság folyója partján díszlő cziprus, a padisahság mezején nőtt pálma, korodnak legvitézebbike és legigazságosabbja, kedves, szeretett, jeles fiam, Bajezid, — kinek isten hosszú életet adjon!

A mint e magas szultáni iratom hozzád érkezik, tudd meg, hogy a rumilii béglerbég, Timurtas pasa, a győzhetetlen hadsereggel kiküldetvén, mikor Monasztir és Perlepe [1]) alávaló hitetlenei ellen ment, isten segélyével elfoglalta váraikat és földjöket. Azután Karli-ili [2]) ellen fordulván, ama föld hitetlen lakosai adófizetés föltétele mellett meghódoltak. Majd Szelánik városáig portyázott s épen és zsákmánynyal tért vissza. Azután az arnautok országába ment, majd Herszek és Boszna meghódításához kezdvén, megállapodott, mert bégjeiktől adót igérő alázatos levelek érkeztek. Most pedig legyen tudomásodra, hogy a tavaszszal nagy hadjárat van határozva a hitetlen *magyarok* ellen; [3]) reménylem, hogy ennek kezdete szerencsés, kimenetele pedig dicséretre méltó lesz. A mint e levelem hozzád érkezik, összes

---

[1]) Ma: *Bitolia* és *Prilip* Macedoniában.
[2]) A régi *Acarnania* Görögországban.
[3]) Az eredetiben *küffár-i-ungurúsz*.

hadi szereiddel készülj, mert szükséges, hogy velem jőjj a hadjáratra. . . . .

Iratott Rebi-ül-Evvel hó elején, a 787. évben,[1]) Edirnében.

II.

A boldogult Murád szultán gházítól Karamán-ogluhoz irott ama szultáni levél mása, melyben tudatja vele Szaudsi bég szultánfi dolgát és felszólítja a tavaszszal indítandó hadjárat befejezéseig tanúsítandó barátságos magaviseletre.

. . . . . . Legyen tudomásodra, hogy mikor jelenleg a Rumiliben lakó szerencsétlen *magyarság* ellen indítandó hadjáratra készülődöm, arról értesültem, hogy egyik fiam, Szaudsi, a bruszai helytartó, némely lázadókkal szövetkezve, az engedetlenség és zendülés utjára tévedt. Én ennélfogva átkeltem Gelibolinál s mikor Ulubád vidékére érkeztem, azt a legmagasabb parancsot küldtem neki, hogy jőjjön hozzám kézcsókra. Mivel azonban megmaradt a tévúton szövetségesei mellett, mikor a Nilufer folyóhoz érkeztem, felállítottuk a csatarendet s ütközetre került köztünk a dolog. Ő mindjárt elfogatott, lánczra veretett s példaadás okáért megfosztatott szeme világától. . . . . . .

Reménylem, hogy a szent czélú hadjáratra való indulás teljes készlettel most már megvalósítható lesz. . . . . . Reménylem, hogy az alatt, míg távol leszek székhelyemtől, nem feledkezel meg azon magaviseletről, melyet a müszülmánoknak egymás irányában tanúsítaniok kell és visszatérésemig folytonosan segíteni és támogatni fogsz. . . . . . .

Kelt Sevvál hó végén, a 787. évben,[2]) Bruszában.

III.

Jildirim Bajezid khán fethnáméja, melyet az 1389-iki koszovai harcz után apja nevében a bruszai kádihoz küldött.

. . . . . . Végtelen dicséret és köszönet legyen a minden jók osztogatójának, ... minden teremtmények

---

[1]) Azaz 1385. év ápril 12—22. — Eredetije Feridun okmány gyüjteményében I. köt. 107. E levelet Ahmed kapudsi vitte Bajezidhez, mint az ennek válaszából kitűnik, melyben tudósítja atyját, hogy értesült a megírt dolgokról és igéri, hogy a jövő tavaszra tervezett nagy hadjáratra készen fog lenni.

[2]) Azaz 1385. deczember 4—14. — Eredetije Feridunnál I. köt. 108. — Hammer (I. 190—191) a bizánczi görög írók után úgy adja elő ez eseményt, hogy Szaudsi Európában volt és lázadt fel, mialatt Murád

táplálójának, ... a ki a müszülmán szultánok szerencsés zászlóit keletről nyugotra hozta . . . . . . s az iszlám híveinek kötelességökké tette a harczot a pokolra való aljas hitetlenek ellen. . . . . . .

Müszülmánoknak legigazságosabb birája, az egy isten hívők kormányzóinak legjelesebbike, az igazság bizonysága az összes nép számára, a próféta tudományának örököse, Brusza városának a segítő király folyton szaporodó kegyeivel kitüntetett hákimja! A mint e magas császári iratom hozzád érkezik, vedd tudomásúl a következőket:

Mikor a 791. év Sábán havának 14-én, hétfői napon,[1]) a koszovai mezőn az alávaló hitetlenekkel vívandó harczra készültünk, csatarendbe állítván seregünket: a feslett életű hitetlenek részéről halogatást tapasztalván, azon napról elmaradt az ütközet. Azonban mind a két részről előőrsök küldettek ki; s a mint a mi részünkről Indse Balaban, dühös oroszlán és vad leopárd módjára, ama disznók előőrsére ütött, esti ima tájban levágott fejeket és két-három nyelvet hozott összekötött kezekkel az uralkodó elébe, a kiktől megtudtuk, hogy a bálványimádók csoportjai éjjeli támadásra készültek az iszlám hada ellen, de aztán egy *Jörgil*[2]) nevű hitetlen bán eltérítette őket ettől, gőgjében és elbizakodottságában ezt mondva: »Lehet, hogy a kezünk ügyében levő vadat éjjel kiszalasztjuk a kezünkből.« Ennek hallattára az igazhívők némileg megnyugodtak és forró imájokban mindnyájan győzelemért könyörögtek az alkotóhoz és az ima meghallgattatásának reményében azon éjjel, egész reggelig, mindenki ébren volt.

Mikor reggel lett, a reggeli ima végzése után, az iszlám egész serege, lovas és gyalog, ezredenként, szakaszonként és csapatonként gyülekezett a győzelmes zászlók jobb és bal oldalára. Elkezdődvén a sorok rendezése, a jobb szárnyra állíttatott jeles fiam, Jildirim Bajezid khán s ennek alája rendeltettek: a rumilii béglerbég, Timurtas pasa, az

---

Ázsiában egy zendülés leverésével volt elfoglalva. Azonban Idrisz, Szeád-eddin és Hádsi Khalfa ezen okmánynyal egyezőleg beszélik el e dolgot. Hammer — mint már máshol is tapasztaltuk — irtózik az egykorú és leghitelesebb források használatától.

[1]) A hidsre 791. évének Sábán 14-ike = augusztus 8, de nem hétfő, hanem *vasárnap*. A csata — mint alább látjuk — a következő napon volt. Ha tehát az ütközet valóban *15*-ikén, azaz augusztus 9-ikén történt: az volt a *hétfői* nap s az írónak itt helyesen vasárnapot kellett volna írnia; ha pedig az ütközet előtti nap csakugyan *hétfő* volt, akkor itt helyesen 15-ikét kellett volna írni s akkor az ütközet kedden, Sábán 16-ikán, vagyis aug. 10-ikén történt.

[2]) Szeád-eddinnél *György*, azaz Castriota György.

emírek közűl Evrenosz bég, Indse Balaban, Turdsa Balaban, Lala Sahin, Isza bég, Jakhsi bég és Müsztedsab szubasi. A bal szárnyon állott fiam, Jakub bég s velc együtt az anatolii béglerbég, Szaridsa pasa, a karamáni sereggel s a kasztamuni, mentesei és tekei bégzádékkal és Kermián szipahijaival, továbbá Ajne bég szubasi. Császári személyem, mint a lélek a testben, a hadsereg közepén foglalt állást, míg Áli pasa nagyvezír az előhad tisztét vállalta magára. A janicsár-aga, Mohammed aga, pedig — mint a sakktáblán a gyalog a király előtt — legelül foglalt állást 2000 íjászszal, kiknek a lélekrabló nyilakat kellett szórniok az ellenségre.

A másik részen pedig Lász-oglu, a gonoszság főoka, Vulk-oglu nevű átkozottat, a bosznai királyt, Iflak, *Üngürúsz*, Bulgar, Arnabud, Cseh és Leh bánjait állította a két szárnyra s e hét fejű hitetlenek, mint hét fejű sárkány, álltak szemben az iszlám híveivel, mindnyája pánczélban és karddal, készen a harczra és küzdelemre.

Részünkről a harczvágy tüze azonnal fellobbanván, először Áli pasa negyvezír rohant a harcztérre s ama Jörgil nevű átkozottal kezdett harczolni, a ki a feslett életű hitetleneket megakadályozta az éjjeli támadásban s a ki most az előcsapat vezetője volt. Mikor a felséges isten segélyével a nevezett átkozottnak fejét levágta s az uralkodó elébe dobta: a zászlókat a győzelem és diadal szele kezdte lobogtatni, a harczi dobokat mindenütt megverték, a trombiták harsogását a csillagos egekig juttatták, mire mind a jobb, mind a bal szárnyon megütköztek, ágyú- és puska-golyókat szórtak. A levegőt megtöltötték a repülő nyilak, a föld a küzdők vérétől olyanná változott, mint az orgona virág, a fölszálló por elhomályosította a napot. Minden részen igen heves küzdelem és kéztusa folyt. Végre a gyaurok nyomorult hadteste, a győzelem látszatával, a középpont ellen intézett támadást. Ekkor fiam, Jildirim khán, a vele levő győzelmes sereggel visszaverésükre elősietvén, rohanó patak és zúgó tengerként rohant reájok s megfutamította az ellenség csapatát. Az emberek leggonoszabbjának, Lász-oglunak, feje is levágatott és lándsára tűzetett. A mint ennek halála tudomásra jutott, az ördögöktől megszállott alattvalói is szétverettek és legyőzettek föntebb említett fiam hősiessége által.

Iratott Sabán hó közepén, a 791. évben,[1]) Koszován.

---

[1]) Azaz 1389. augusztus 5—14. — Eredetije Feridunnál I. köt. 113—115. lapokon.

IV.

A boldogult Jildirim Bajezid szultántól az oszmán birodalom tartományaiba küldött ama szultáni fethnáme mása, mely a magyarokon nyert győzelmet tudatja.[1])

A kádik és hákimok díszei, az erény és ékesszólás bányái, a mindentudó király folyton szaporodó kegyeire kiválasztottak, birodalmam kádijai!

A mint ez örömhírt tartalmazó magas császári iratom hozzátok érkezik, tudjátok meg a következőket:

Mivel a felséges isten méltónak tartotta khalifasággal felruházott személyemet a szultánságra és fejedelemségre, én világbirói kötelességemből egy perczet sem mulasztva el, folytonosan a jog és igazság érdekében fárodozom s a hitetlenek ellen viselt szent harczra fordítom minden erőmet és fejedelmi buzgalmamat. Midőn, ennek megfelelően, a mult évben az igazhivő harczosokkal s a vezírek, béglerbégek és bégek csoportjával és egész győzelmes hadseregemmel a hitetlenség fészke, *Kosztantinie*, ellen indultam s azt vívtam és ostromoltam: a Magyarország királyának nevezett átkozott az esztelen császárral egyet értvén, haladék nélkül megtámadta *Nigeboli* városát, hogy az iszlam népének kárt okozzon és ártalmára legyen. Ennélfogva emíreim közűl a csataterek oroszlánját, Evrenosz béget, azonnal előre küldöttem és győzelmes zászlóimat kibontva magam is utána mentem számtalan sereggel.

A mint a felséges isten segélyével a nevezett vár közelébe érkeztem, a várat őrző Toghan aga szolgámtól értesültem arról, hogy a várban van elegendő élelmi szer s erődítése is jó karban van. De mivel nem lehetett kétség az iránt, hogy az ellenség gonosz szándéka szerint szembeszáll az iszlám seregével, a mi részünkön is minden előkészület megtétetett a harczra.

A 798. év Száfár havának 11-én, pénteki napon,[2]) mind a két részen felállíttatván a csatarend, a harcztér hősei, az iszlám harczosai, megelőzték az aláváló hitetleneket s mikor a hadsereg elócsapatát vezető Evrenosz béget utólérték, az ellenségnek egy szempillantásnyi időt sem engedtek, hanem fejökre buzogányból raktak koronát, vér-

---

[1]) Eredetije Feridunnál I. köt. 122—124.

[2]) A 798. év Száfár 11. = 1395. november 25., de nem péntek, hanem *csütörtök*. — L. Nesri IV. fejezetéhez írott jegyzetet.

ből sisakokat, a pánczélt testükről, fejöket nyakukról levagdalták s a levágott fejeket harczi paripám lábaihoz rakták.

Jeles fiam, Szulejmán sah, Áli pasa nagyvezír, Firuz pasa rumilii béglerbég, továbbá Malkocs bég és Timurtas bég a jobb szárnyon állottak, oly szilárdan, mint a Kaf hegye és egy vastenger; s mikor ezeket a szerencsétlen királynak vezírjeként szereplő[1] . . . . . . ördögi pap vezérlete alatt 80,000-nél több, koszos disznókhoz hasonló hitetlen megtámadta: az ellenség legnagyobb része egy pillanat alatt a kardok és nyilak martaléka lőn s akasztófára való vezérük feje levágatott.

A mint így a szerencsétlen királynak egyik szárnya vereséget szenvedett, az iszlám serege a másik szárnyat rohanta meg, a mikor az átkozottak egész hadukat itt összpontosítván, vakon rohantak, mint az esti lepke röpköd a mécs lángja körűl. Ekkor a balszárnyon álló fiam, Musztafa, Timurtas pasa anatolii béglerbég, továbbá Mohammed, Turkhán, Besir és Tahir karamáni bégek az összes kitünő bégekkel és győzelmes sereggel a rumilii hadosztály segítségére sietvén, ez oroszlán bátorságúak visszaszorították az átkozott királyt és seregét s több fejet levágtak. A mi részünkről néhány jeles bég is vértanúságot szenvedett.

Mikor már azt lehetett gondolni, hogy a gonosz ellenség meg van verve s már a csatatér pora is leszállt, úgy hogy a ragyogó nap tükre láthatóvá lőn: egyszerre meglepetés következett. Az átkozott ugyanis *Kartahil* nevű gaz bán vezetése alatt 30,000-nél több válogatott embert lesbe állított, a kik kedvező alkalomra várakoztak. Midőn tehát a gonosz mivű király a vele levő nyomorult sereggel vereséget szenvedett, segítségül maga mellé hivatta a lesben álló bánt; ez pedig, minthogy az anatolii hadtest legnagyobb része sisakot és pánczélt viselt — ezt összetévesztette a király hadával és nagy csöndben egészen közelébe jött győzedelmes zászlóimnak. Mihelyt azonban kitünt, hogy a barátot ellenséggel tévesztette össze: minden részen összecsaptak és heves kéztusába elegyedtek, mi közben az ellenség úgy megzavarodott, mint a mécs világa körül röpködő lepke.

Végre lengedezni kezdvén a győzelem szellője, a gonosz király megfutott azokkal, a kiket kardjaink életben hagytak. Vitéz seregem a Duna folyóig üldözte és aprította őket s a megmenekülteket is súlyosan megsebesítve szórta szét. A királylyal együtt a folyó túlsó részére átmenekült maradék is elpusztult a hegyek közt és mezőkön. A fogságba

[1]) Itt az eredetiben egy olvashatatlan név következik: اشنو اطور.

esetteknek sem adván kegyelmet, mivel megérdemelték a büntetést, a csillogó karddal egymás után küldettek a pokol tüzére. »A gonosz nemzetségnek még maradványa is kiirtatott: hála legyen érette Allahnak, a világok urának.«

Ez örvendetes hírnek közlése végett küldtem el szolgámat, Mahmudot, kinek hírneve növekedjék. Kivánom, hogy a mint megérkezik, győzelmet tartalmazó okmányomat egy percznyi mulasztás nélkül olvassátok fel nyilvánosan s adjatok hálát és mondjatok köszönetet; azután a városok utczáit és tereit régi szokás szerint feldiszítve örömünnepet üljetek és szerencsém örökké tartásáért imádkozzatok. Így értsétek meg és legmagasabb kéziratomnak hitelt adjatok.

Kelt Száfár hó közepén, 798. évben, Nigeboliban.[1])

V.

Evrenosz bégtől boldogult Jildirim Bajezid udvarába küldött jelentés mása.

A legalacsonyabb és legalázatosabb szolgának jelentése a legmagasabb udvarhoz.

---

[1]) Azaz *1395.* november 25. — decz. 4., *Nikápoly*-ban. — Itt alkalmilag helyre kell igazítanom Hammernek egy tévedését, hogy ezzel félre ne vezesse történetíróinkat, mit oly sokszor szokott tenni. Hammer ugyanis (I. köt. 610. és IX. köt. 323) I. Bajezidnek azon levele után, melyet ez a nikápolyi csata után fiának, Szulejmánnak, írt s a mely közölve van Langles-nek »Notices et extraits de manuscr. du Roi« cz. műve IV. köt. 673—674. l., azt írja, hogy Bajezid Zsigmond magyar király követeit elzáratta Bruszában. Ez az állítás tévedésen alapszik. Az itt közölt nikápolyi fethnáme után következik (Feridun I. 124.) Bajezidnek említett levele fiához, Szulejmánhoz, melyben ezeket írja:

»Mihelyt e magas császári iratom hozzád érkezik, tudd meg, hogy mivel a szerencsétlen magyarok gaz királya *(királ)* vereséget szenvedett, most a császár *(tekfur)* követeket küldött hozzám s ravasz módon kegyelemért esedezik. De én nem engedvén megfogatni magamat álnoksága és csele által, a követeket Bruszában börtönbe vettettem s a hadi hajókat és a hadjáratra szükségeseket készítem s ha isten akarja, a következő Dsemázi-ül-akhir elején hadjáratra indulok. Haszan csaust tehát azért küldtem hozzád, hogy te is jőjj egész sereggeddel és Mikhálids mezején csatlakozzál császári táboromhoz. Kivánom, hogy idejében, késedelem nélkül elindulj.

Kelt Dsemázi-ül-evvel hó elején, 798. évben, Bruszában.« (1396. év február közepe.)

A tévedés tehát a *tekfur* szó nem-értéséből eredt. A *tekfur* szónak (mely úgy keletkezett a *Nicephor, Nikephorosz* névből, mint *král, király* a *Karl,* császár a Caesar-ból) jelentése »*bizánczi császár*«. Ennek követeit záratta el tehát Bajezid, a kit a föntebbi nikápolyi fethnáméban is *tekfur*-nak nevez, míg Zsigmondot itt is, amabban is *kiral*-nak nevezi. Tudvalevő, hogy Zsigmond szövetségese volt a bizánczi császárnak s ez azért ijedt meg annak vereségén.

A mint most e csekély szolga Isztambul ostromától gyors menetben *Nigeboli* környékére érkezett, a gaz király alattvalói közűl Zsanovie Vetri nevű bánnal összetalálkozott s isten kegyelméből az iszlám népe győztes lőn, a feslett életű hitetlenek csoportja pedig vereséget szenvedett. E levágott fejeket küldöm két elfogott nyelvvel, várván a szultáni sereg megérkezését. A további parancs felséges padisahm dolga.

Legkisebb szolgája Evrenosz.[1])

VI.

A boldogult hódító Mohammed szultántól Karamán-oglu Ibrahim béghez küldött császári levél mása.

...... A most elmult tavaszon[2]) az igazhívők szultánja e kedves fiára ruházta át az uralkodást és az állam minden ügyeit, hogy maga nyugodtan foglalkozhassék az örök boldogságra való előkészülettel s miután az ország fennállása érdekében békét és szerződést kötött a müszülmánok és hitetlenek összes országaival, a tengeren túlra tért pihenni.[3]) A mint némi idő elmult, a hitetlen nemzetek ez ország gyaurjait elcsábítva és félre vezetve, teljes erejökből tanácsolták nekik a bosszuállást. Ez a csoport pedig a tévelygés pórázán vezettetve az ostobaság vermébe esett: a békeszerződést érvénytelennek és hibásnak nyilvánította s az esküszegést megengedhetőnek tartotta. Így tehát a magyar, szász, bulgár, rusz, engürúsz és más, különböző természetű és nyelvű nemzetek összegyűltek egy hadseregbe s átkelvén a Duna vizén Edirne határáig jöttek, mely a szultáni trón székhelye.

Mihelyt a szultán értesült e hírről, azonnal megindult az állam nagyjai és udvari méltóságok felé. A mint a tenger partjára érkezett, a hol az átkelő hely van, látta, hogy a tenger el van borítva vitézekkel, fegyverekkel és mindennemű hadi szerekkel megrakott hajókkal. Mivel már előbb sereget, ágyúkat és puskákat küldtünk volt, *mind a két oldalról folytatott ágyú-, puska- és nyílharczczal elüzvén az*

---

[1]) Eredetije Feridunnál I. köt. 122. — Ezt az okmányt megelőző okmányban írja Bajezid szultán 797. Rebbi-ül-evvel elejéről (1394. decz. vége), hogy ez évben Rebbi-ül-evvel 8-ikán *(1395.* január 1.) Konstantinápoly ostromlására indúl. Innen és ekkor küldetett tehát Evrenosz bég Nikápolyhoz, a mint az előző fethnámében is olvasható.

[2]) T. i. az 1444. év tavaszán.

[3]) T. i. Magnesiába.

átkozottakat a tenger szinéről, erőhatalommal átkelt a tenger nyugoti partjára[1]) s Edirnébe jött. Itt egy napnál többet nem késvén, ama nyomorultak felé fordította világhódító kantárát a győzhetetlen hadsereggel. Azok a nyomorultak értesültek a győzhetetlen sereg megérkezéséről s azután teljes fölszereléssel készek levén a harczra, szembejöttek.

A 848. év Redseb havának 29-én, keddi napon,[2]) *Várna* mezején történt az ütközet. A harcz és küzdelem igen heves volt, úgy hogy reggeltől majdnem napnyugtáig szüntelenül harczoltak. Hétszer volt roham, mindannyiszor majd visszaveretve, majd előnyomulva. Az átkozottak nem ijedtek meg a villogó kardoktól és a sárkányként ölő lándsáktól. Egyszer, mikor az iszlam híveinek nagyobb része megijedt amazok rohamától és zavar támadt a müszülmánok között: az uralkodó ő felsége a lovasság és gyalogság között kevés számú emberrel állott s félni lehetett, hogy baj éri. De midőn oly szilárdan megállt, mint egy hegy, bátorságot és lelkesedést öntött az ifjakba, mig a felséges isten segélyt nyújtott az angyalok seregével. A hősök mint dühös oroszlánok nyilzáporral és éles kardokkal jobbról és balról öldösték, pusztították az alávaló hitetleneket, a kik az igazhívők szakadatlan támadásától megfutottak és teljes vereséget szenvedtek. A gaz király — a ki azoknak padisahjok — elfogatott és leöletett, piszkos szándékkal telt feje intő például lándsára szúratott. Több mint 70,000 hitetlen itta meg a halál serbetjét, mások pedig rablánczra verettek. Isten a győzelmet és diadalt a müszülmánok zászlóinak adta. . . . . . .

Kelt az áldott Ramazán hó végén a 848. évben,[3]) Edirnében.

VII.

Mohammed szultán gházitól Sahrukh mirzához küldött levél mása, melyben tudatja, hogy Murád szultán az uralkodást ő reá, fiára, ruházta és a magyarok legyőzésére ment.

. . . . . . Közelebb az igazhívők szultánja, atyám, meltónak találván engemet az istentől őrzött oszmán biroda-

---

[1]) Nagy fontosságú nyilatkozat! Maga a szultán, a keresztyénség esküdt ellensége, menti föl a keresztyén hajóhadat azon vád alól, melylyel keresztyén írók gyanusítják.

[2]) A 848. év Redseb havának 29-ike 1444. november 11-ikére *szerdai* napra esik; tehát, ha a csata *kedden* volt: akkor helyesen Redseb *28*-ikának kellene állni, mely = november 10.

[3]) Azaz 1445. év január 1—10. — Eredetije Feridunnál I. köt. 233—234. l. *persa* nyelven.

lom trónjára, az állam ügyeinek vezetését kezeimbe tette le; s miután a birodalom megszilárdítása és a szultánság biztosítása tekintetéből szerződésre lépett és békét kötött a feslett életű hitetlenekkel és moszlim fejedelmekkel: a tengeren túlra ment pihenni s a jövendő élet dolgaival foglalkozni. A dolgok ilyen módon való elintézése után a tévelygők fejei azonnal esküszegésre és adott szavuk megmásítására törekedtek s az összes hitetlenek szövetkezvén egymással, vízen és szárazon egészen körülfogták az igazhívők népét. A tévelygők feje, a király, mintegy 70,000 rettentő lovassal jött erre.

Az uralkodó ő felsége pedig, mihelyt értesült e borzalmas hírről, az iszlám hadseregének és az összes népnek parancsot adott általános fölkelésre s mellette levő környezetével személyesen elindult az átkozott hitetlenek ellen az egyedül igaz vallás megvédelmezésére. A mint a tenger partjához érkeztek, látták, hogy az átkelő hely el van zárva vitézekkel és hadi szerekkel megrakott kisebb-nagyobb hajókkal. Ennélfogva azonnal *a harcz tüzének meggyújtásához fogtak s a határtalan tenger szinén karddal és lándsával élesztvén a tüzet, az aláválókat elüzték és szétszórták,* mint őszszel a szél a fák leveleit. E fényes győzelem és a bálványimádók hajóinak megsemmesítése után Edirnébe jött.

Ezt nagy számú seregével elhagyva s a környék hitetleneivel nem törődve, egyenesen a pokolra való csapatok vezére, a gaz király ellen ment. *A mint öt állomásnyi távolságot meghaladott,*[1]*) egy reggelen egyszerre történetesen*

---

[1]) Az eredetiben világosan: »Csun mikdar-i-*pends* menzil reftend« olvasható. Mivel pedig a szövegben az állomások mennyisége — mint látjuk — nem számmal, hanem szóval van kiírva, ki van zárva annak a lehetősége is, hogy az 5 elől talán elmaradt az 1 vagy 2, vagyis, hogy az öt csak 15 vagy 25 helyett volna hibásan. — A szultán tehát, mint a ki Drinápolyban csak egy napig időzött s aztán a legnagyobb sietséggel indult meg a keresztyén had elébe, mindenesetre a legrövidebb utat választotta a *Nadir-Derbend* szoroson át, mely a következő állomásokat érinti: Drinápoly — Böjük-derbend — Kücsük-derbend — Papaszköj — Karabunar — Russokesze — Benli — Aidosz — Nadir-derbend — Köprüköj — Pravadi-Devini tó. »*The pass of Nadir-Dervend* (írja Macintosh angol katonai író »A military tour in European Turkey, 1854. 62) *was considered by early military writers the only route across the eastern part of the Balkans practicable for the passage of an army.*« Ugyanezen az úton, illetve szoroson, ment át I. Szulejmán is 1538-ban Moldvaországba (mint ezt akkori Naplója bizonyítja) s ő is megszállt éppen a *devini* tó mellett is. — A magyar és török sereg összetalálkozása november 9-ikén történt, s így a szultán november 4-ikén indult el Drinápolyból (9-én pihent meg a hatodik állomáson), mikor a magyar had már Sumla és

összetalálkozott a két hadsereg. A hit harczosai és a feslett életű gyaurok megrohanták egymást. A kék szinű lándsák szúrásai, a buzogányok és kardok csapásai, a golyók és nyilak számtalan sok fejet választottak el a törzstől és lelket a testtől s a mezőn akkora vérfolyam folyt, mint a Dsihun. . . . . . .

A két sereg küzdelme és csatározása így folyt késő délutánig. Estefelé, mikor Mohammed vallása diadalának szellője lengedezni kezdett, a felséges padisah csekély számú környezetével oly sebesen, mint a hulló csillag, megrohanta az ördög fajzatú ellenséget és szétszórta nyomorúlt seregüket, sőt a Ben-i-Aszfar [1]) királyát is a pokolra küldte. . . . . .

Kelt az áldott Ramazán hó végén, a 848. évben.[2])

VIII.

Az oszmán birodalom kádijaihoz küldött belgrádi fethnáme mása.

A kádik és hákimok díszei, az erény és ékesszólás bányái, a mindentudó király folyton szaporodó kegyeire kiválasztottak, birodalmam kádijai:

A mint e magas császári iratom hozzátok érkezik, tudjátok meg a következőket.

Mivel e parancs értelme: »harczoljatok a hitetlenek ellen« a próféta összes híveire tartozik; ennélfogva — hogy az összes müszülmánok nevében leróvjam e tartozást és teljesítsem e vallásos kötelességet — a hitetlenek ellen inditandó szent hadjáratra határoztam el magamat s számba

---

Pravadi között járt. Az az egy nap, melyet Drinápolyban töltött Ázsiából való megérkezése után, november 3-ika volt. Számításunkban engedményt téve, mondjuk, hogy a Hellespontustól is annyi idő alatt érkezett Drinápolyba, mint innen Várnához: akkor október utolsó napjaiban (27., 28.) kelt a tengeren, mikor a magyar sereg Sumlánál időzött. November 3-án Drinápolyban már könnyen értesülhetett a szultán arról, hogy a magyar sereg október 25-én Sumlához érkezett s e jelentésből tudta, hogy merre kell mennie. II. Mohammednek e két levele tehát fölvilágosítást ad arra nézve, hogy apja, II. Murád, *hol, mikor* és *milyen módon* kelt át Európába s *merre* ment Várnához, és így helyre igazítja némely katonai íróknak azt a véleményét, mintha a szultán Drinápolyból a Sipka-szoroson át Nikápolyhoz ment volna s onnan fordult volna dél-keletre Sumla és Várna felé (l. bővebben Rónai Horváth Jenő czikkét a várnai csátáról, Hadtört. Közl. 1888. évf. 270—275).

[1]) A nem-mohammedán, európai nemzetek gyüjtőneve a mohammedán íróknál.

[2]) Azaz 1445. év január 1—10. — Eredetije *persa* nyelven Feridunnál I. köt. 221—222.

vevén a tévelygő nemzeteket, a kétségbe esett magyarokra fordítottam figyelmemet, a kiknek húsával és vérével táplálkozott kardunk régi időktől fogva. De mivel a lázadó csőcselék feje, Dsanberdi [1] — noha világhódító atyám kegyelme hagyta életben — az ördög sugallatára hallgatva s ostobaságában nem tudva azt, hogy a nap legnyugvása csak újból való fölkelésének szülője és a sötétség beallása másik világosság tényezője, szítani kezdte a lázadás tüzét: azért előbb ennek piszkos testétől kellett megtisztítani a világot. Ennélfogva udvarom szolgái közűl a vezírek díszét, Ferhád pasát, kinevezvén az anatolii sereg szerdárává, a lázadók leverésére küldtem. Mikor a két sereg összetalálkozott a csatatéren, a lázadók csoportja nem birván elviselni súlyos buzogánya csapásait, megfutott s Ghazali feje trónom elé hozatott.

Még mielőtt ez a sereg visszaérkezett volna győzhetetlen hadseregemhez, a rumilii hadtestet a magas udvarombam levő környezetemmel kiegészítvén, elindultam a hadjáratra, s mint a tenger árja, vagy rohanó folyam hegyeken és völgyeken áthatolva rövid idő alatt nagy útat tettem meg.

A hitetlenek országának határához közel eső helyről előre küldtem Ahmed pasát a rumilii hadosztálylyal, ki a *Bögürdelen* nevű várat ágyú és puska alkalmazása nélkül vakmerően megrohanva, egyetlen hatalmas rohammal elfoglalta. Utána császári táborom is megérkezett a Száva folyóhoz s a már itt levő hadosztálylyal egyesülvén, felütötte táborát a nevezett folyó partján és környékén. Majd hídépítéshez láttam, hogy a nevezett folyón át lehessen kelni.

A *Belgrád* nevű vár — melynek alapja a Hal csillagzatra támaszkodik, bástyáinak csúcsai pedig a Kis-Medvéig nyúlnak fel — minden emberi erőm megfeszítésével sem került volna hatalmamba, de támogatta fejedelmi törekvésemet az isteni segítség. A vezírek dísze, Pir Mohammed pasa nagyvezír, előre menvén, körülzárta és ostrom alá fogta a nehezen vívható falat és jól megerősített várat. A két csodálatos folyó, vagy inkább a két félelmes tenger, t. i. a Duna és Száva között elterülő Szerém szigete, mely a hitetlenek országának legtermékenyebb tartományai közé tartozik, széltében-hosszában feldúlatott és elpúsztíttatott.

Miután a győzhetetlen hadsereg minden egyes embere

---

[1] Dsanberdi Ghazali, syriai helytartó, a ki Szelim halála után fellázadt de leveretett.

megrakodott töméntelen zsákmánynyal, élelmi szerrel s a gyaurok másnemű javaival, és gyönyörű ifjakat, huri-szépségű leányokat szedett össze: hadjáratom irányát Belgrád vára felé fordítottam. Miután a nevezett várnak minden oldalán alkalmas rések törettek, a külváros az első rohammal elfoglaltatott. Ezután vezírem, Musztafa pasa a vár ostromlásához fogott s éjjel-nappal majd az okosaknak adott jó tanácsokat a merész dolgokban, majd a vitézeket buzdította és bátorította.

Míg a hitetlenek különféle hadi fortélyokkal vissza akarták verni az iszlám seregét, addig a nevezett pasa az alatta levő csapattal erősen állott a törekvés útján s nem hagyta megingattatni magát a hitetlenek ágyúi és puskái által okozott földrengéstől; hanem az ágyúk és puskások számára több helyen sánczokat hányatván, azokból a tulajdonképeni vár falát több helyen a földdel egyenlővé tette ágyúival, több bástyáját lerombolta golyókkal, vagy felgyújtotta a bosszúállás tüzével.

A mindkét részről több napon át folytonosan tartott ágyú- és puskatűztől s az égő tűz szikráitól a világ minden tája, az ég és föld köze olyan volt, mint egy tüzes golyó; az ágyúk dörgése és puskák ropogása megreszkettette a földet. A győzhetetlen hadseregből a janicsárok — e hadbontók a bátorság mezején, oroszlánok a vitézség sivatagján s krokodilusok a rettenthetetlenség tengerében — olyan gyorsan, mint a villám szokott lesújtani, felmásztak az eget érő vár falára és bástyáira s a lázadó nemzetséget porrá és hamuvá tették. Semmit nem használt nekik, hogy ez erős várba zárkóztak; mert itt is homlokukra iratott, hogy »a halált minden ember megizleli« s így a más világra költöztek. Az iszlám hívei közűl elesett vértanúk az irgalmas isten közelébe jutván, a paradicsom lakói és a húrik társai lettek.

Miután a mind két félen életben maradottak között még többszörös összeütközés volt s a piszkos hitetlenek már nem éreztek annyi erőt magokban, hogy még tovább is ellent álljanak és megvédjék magokat: akkor közűlök némelyek ezt az elvet követve: »a ki a fejét megmenti, nyereséget csinál«, kiragadták magokat a hitetlenség veszélyes örvényéből és fölvették az iszlám hitet. Mások az iszlám fölvételétől vonakodva, adófizetés föltétele mellett kegyelmet kértek; azonban ezeknek egy része — mivel kitünt, hogy a gonosz lázongók csoportjához tartoznak, — a tévelygő királyhoz küldetett, más része pedig az iszlám székhelyére telepíttetik. Ámbár a bosszúszomjas sereg vérrel táplálkozó

kardja szomjazott ez Ád fajzatú [1]) makacs ellenség vérére és le kellett volna öletniök, de mivel az ulemák főbbjei ezt nem helyeselték, ez okból kegyelmet nyertek s az iszlám birodalmának belsejébe állíszttatnak.

Czélom tulajdonképen az volt, hogy a rossz úton járó tévelygők menedékhelyeként szereplő dölyfös királyt megalázzam és megtörjem, de mikor e tartomány jeles bégjeitől [2]) tudakozódtam e dologban, azt válaszolták, hogy már rövid az idő. Reménylem, hogy idő folytán a kedvező alkalmat kilesve, végrehajtható lesz bosszúm. Ez okból most hadjáratom kantárszárát visszafordítom khalifaságom székhelye felé, hogy a győzhetetlen sereg kipihenhesse magát és visszatérhessen otthonába.

Kelt az áldott Ramazán hó végén, a 927. évben,[3]) a belgrádi táborban.

IX.

Ferhád pasa válasza.

Az égig érő és győzedelmes udvar porához dörzsölve arczát a következőket jelenti e szegény. Az égig érő udvartól Áli csaussal küldött legfelsőbb parancs megérkezvén, a következőkről értesültem:

A leghatalmasabb padisah, az isteni kinyilatkoztatás értelmében meg akarván szerezni az örök jutalmat, a Mohammed prófétaságát tagadó szerencsétlen magyarok feslett életű, hitetlen csoportjának leigázása és megsemmisítése czéljából győzedelmes hadjáratra indult. Miközben a győzhetetlen sereggel állomásról állomásra haladt, addig Ahmed pasa rumilii béglerbéget a győzedelemhez szokott rumilii hadosztálylyal előre küldte, hogy minden erejét megfeszítve, foglalja el a boldogult Isza bég [4]) által épített Bögürdelen [5]) várát, melynek bástyái az égig érnek, alapja pedig a föld középpontjában van s mely ezelőtt az aláváló hitetlenek kezébe került.

Míg a padisah ő felsége a győzhetetlen hadsereg többi részével sietett utána, a nevezett vár felé: Ahmed pasa, mihelyt a nevezett várhoz érkezett, a khákáni parancs ér-

---

[1]) *Ád:* egy régi nép neve Arábiában, a mely elpusztúlt, mert nem ismerte el Hud prófétát. A Koránban is történik hivatkozás rájok.

[2]) T. i. a szendrői és bosznai bégektől.

[3]) 1521. év augusztus 29. — szept. 3. — Eredetije Feridunnál I. köt. 515—518.

[4]) A híres Evrenosz bég unokája.

[5]) Azaz *Szabácsot,* mely 1471-ben épült.

telmében a rumilii vitézekkel rögtön megrohanta minden oldalról, mi közben a harcz és küzdelem zaja a csillagos égig felhatott. Mikor végre elkezdett lengedezni a győzelem szellője, Sábán hó elején [1]) elfoglaltatott a nevezett vár s a benne levő szörnyetegek kemény szívében növő fája a hitetlenségnek és gonoszságnak — mely a gyűlölet és képmutatás gyümölcseivel van megrakva — kivágatván a rumilii harczosok szikrát szóró kardjaival, ez erős vár a mindenség teremtőjének kegyelméből ismét visszacsatoltatott a padisah birodalmához. Bögürdelen elfoglalásával nemcsak Üngürúsz, hanem Frengisztán, sőt az egész Káfirisztán [2]) lágyéka átszúratott.[3]) Az említett napon a győzelmet tudató hírnök ment elébe a szultáni zászlóknak, melyek a nevezett hó 3-ik napján szerencsésen megérkeztek a győzedelmes sereghez, mely az említett béglerbéggel a vár előtt állott.

Innen az egész hadsereg átkelt a szerémi szigetre s minden irányban akindsik küldetvén ki, ezek az átkozott gyaurok tartományát néhány napi járóföldre elpusztították és fölégették, a kézre került hitetlenek egy részét leölték, családjaikat pedig rablánczra verve, fogságba hurczolták.

Ezután épségben és zsákmánynyal megrakodva, a legfontosabb várak közé tartozó *Belgrád* vára elfoglalására indult, mely mint a gaz hitetlenek országainak kulcsa s az ördöggel czimborázó, feslett életű lázadóknak menedékhelye, a Duna és Száva folyók vizének egyesülésénél fekszik s a mely — minthogy falai és bástyái az ég palotájának menynyezetéig érnek, tornyai az ég kupoláját meghaladják, hosszú és széles árka pedig a bölcsek gondolatánál is mélyebb — még ez ideig nem vala meghódítva s elfoglalását dicső őseink az Anka madár megfogásánál is nehezebbnek tartották. Tehát a nevezett hónap 26-án, szerdai napon, [4]) az óriási hadsereg szerencsésen megérkezvén, tábort ütött a nevezett várral szemközt, a Száva folyó partján, *Zemin* nevű vár mellett.

Ekkor mindjárt az egyik oldalon a nagyvezír, Pir Mohammed pasa, a másik oldalon Musztafa pasa vezír,

---

[1]) 1521. év július 7., vasárnap.

[2]) *Kâfirisztán* = gyaúrok földe, hitetlenek országa.

[3]) Szójáték a várnak *Bögürdelen* neve és a *bögür* (lágyék), meg a *del-* (átszúrni, kilyukasztani) ige *delen* participiuma között, mintha a vár neve *bögür-delen*, vagyis »lágyék-szúró« volna. A *bögürdelen* szó, mint köznév, vesszőből, fából csinált erődöt jelent.

[4]) Szulejmán Naplója szerínt, holott — mint a maga helyén kimutattuk — abban is 25-ikének kellene állni, mely = július 31., *szerda.*

átalellenből pedig a Dunán keresztűl,[1]) a föntebb említett rumilii béglerbég intézett támadást s az ágyú- és puskagolyók, meg a gyors nyilak magokkal vitték be a halált a várbeliekre. Majd a szárazon is mellvédek emeltettek s így a vár minden oldalról vívatott; a puskások úgy szórták a a golyókat az aláváló hitetlenekre, mintha eső esett volna.

Midőn a sárkányhoz hasonló ágyúk több helyen rést ütöttek, megnyílt a győzelem kapuja és az áldott Ramazán hó 5-ik napján a külváros isten segélyével és a padisah buzgalmából elfoglaltatott. Mivel azonban a benne levő ördögfajzatú hitetlenek nem hódoltak meg, hanem a felső várba menekültek, a padisah haragja lángra lobbant s az elfoglalt külvárosba és több helyre ágyúkat állíttatott, melyeknek mindegyike villámokat szórt s a füst az égboltig emelkedett.

Miután több helyen rések támadtak s az aknamunka is folyt, három ízben rohamot intéztek, mely alkalommal heves harczot vívtak a gonosz mívű hitetlenekkel. Az aknák egyike felrobbanván, a falat és bástyát az égig dobta; mire behatoltak s több helyen kitűzték a győzelmes zászlókat. Ekkor életük megmentésére más módot nem találván, mint a kegyelemkérést: önként kijöttek s alázattal és töredelmesen kértek kegyelmet a birodalom oszlopai közbenjárásával a trón zsámolyától; a világ ura részéről pedig legfelsőbb parancs adatott az életben levő hitetlenek megkímélésére. Miután a vár az aláváló hitetlenek haszontalan testének szennyétől megtisztíttatott, a bálványimádás templomai mecsetekké alakíttattak át s másnap a győzelmes hadsereg részvétele mellett istenitisztelet tartatott, a pénteki imába a padisah neve befoglaltatván.

Az említett várakon kívül még több más vár is elvétetvén s lakosaikkal, határaikkal, vizeikkel és hegyeikkel együtt az istentől védett birodalomhoz csatoltattak, — miről híradások küldettek szét ....

Legalázatosabb kérésem a véghetetlen tökéletességű isten ő felségétől, hogy e nagyszerű hódításokat még több győzelem kövesse; hogy a világ menedékhelyéűl szolgáló padisah hatalmas birodalmának ellenségei mindig legyőzöttek, dicső királyságának főméltóságai győztesek és örvendők legyenek, zászlói pedig a feltámadás napjáig diadalmasan lobogjanak.[2])

[1]) T. i. a szigetről. L. az 1521-ki Naplót.
[2]) Eredetije Feridunnál I. köt. 520—522.

X.

A boldogult Szulejmán szultán ő felsége császári fethnáméjának másolata, melyet a mohácsi győzelem után a birodalom kormányzóihoz küldött.

Mivel az isteni kinyilatkoztatásban és szent parancsban világosan meg van írva, hogy a bálványimádó hitetlenek ellen harczolni kell: dicső őseimnek kegyes szokásuk volt megszerezni a jutalmat a hitetlenek ellen indított hadjáratokban. Az én fejedelmi személyemnek is mindenkor segítője volt az isten kegyelme s világhódító királyi zászlóimat győzelem és diadal kisérte. Ennélfogva az adományok osztogatójának zsámolya elébe borúltam s ez igék értelmében: »mikor vállalatba kezdetek, Allahba helyezzétek bizalmatokat« az isteni véghetetlen kegyelembe és a próféták fejedelmének, Mohammed Musztafának, csodatévő hatalmába vetettem bizalmamat, a mikor megihletve e vers értelmétől: »Allah szereti azokat, a kik küzdenek az ő ösvényén, mintha szilárd épület volnának« és engedelmeskedve e parancsnak: »Küzdjetek a hitért vagyonotokkal és életetekkel, mert semmi sem előnyösebb ennél reátok nézve« — azon czélból, hogy mind a két világon megjutalmazott és jóhírnevű legyek: elhatároztam magamat a szent háborúra s győzelmes fejedelmi hadjáratom kantárszárát a feslett életű hitetlen nemzetek közűl éppen a szerencsétlen magyarok felé irányoztam — a kik a két világ urának prófétai küldetését tagadják s e tévelygésökben nem ismerik-e az üdvösségre vezető útat — minthogy ezeknek országa határos az iszlám területével. Istenben bízva tehát kibontottam győzelmes zászlóimat s míg a zúgó tengerhez hasonló sereggel és pánczélos csapatokkal egymás után hagytam hátra a távoli állomásokat: addig a bátorság várának tigrise, a vitézség erdőjének leopárdja, a vallásos buzgalmú hős, a győzelem versenyterének Ruszteme, Ibrahim pasa nagyvezír és rumilii béglerbég, a rumilii hadosztálynak ellenségvadászó hőseivel, legmagasabb parancsom szerint, egy állomással előttem járt.

Mikor a Belgrád vára előtt folyó Száva vizén császári parancsom értelmében épített erős és szilárd hídon a csillagok számával vetekedő hadsereg átkelt a Szerém szigetre s a mezők és hegyek, halmok és dombok táborhelyekké változtak: nyomában én is szerencsésen megérkeztem a harcz oroszlánjaival, a vallás és birodalom épületének fentartóival, a dicsőség alapjainak lerakóival, Musztafa pasa és Ajász pasa vezíreimmel, Behrám pasa anatolii béglerbéggel, többi

udvari szolgáimmal és az anatolii vitézekkel együtt s a nevezett szigetet szerencséltettem zászlóimmal.

Minthogy a hitetlen magyarságnak erős várai közűl való *Varadin* vára — mely falainak erősségéről és alapjának szilárdságáról híresedett el s melynek bástyái bele nyúlnak az égbe, tornyai a csillagokat érik, belseje pedig a hitetlen rossz szellemek tanyája — akadálykő volt a szent hadjárat országútján, a nevezett nagyvezír visszavonhatatlan parancsom értelmében elindúlt elfoglalására és megsemmisítésére. A vár bánja, azt hivén, hogy valamenynyire is ellenállhat a megszámláhatatlan csillagok sokaságával vetekedő óriási seregnek, a vár előtt nagy számú nyomorúlt csapattal várakozott. De mikor a zúgó tengerhez hasonló pánczélos vitézek támadásainak híre fülébe jutott, nem mert helyén maradni, hanem átkelt a Dunán s a túlsó parton rendezte seregét és ágyúütegeket állított fel azon czélból, hogy hajóim útját elvágja.

E közben a felséges isten segélyével a víz hátán is megérkezvén mintegy 800 hajó, bátor harczosokkal megrakva, a vár vizen és szárazon körűl volt véve hajókkal és sátorokkal. Mintha e szózat hangzott volna az igazhívők fülébe: »Harczoljatok azok ellen, a kik vonakodnak hinni Allahban és az utolsó itéletben«, — a nagyvezír a hit harczosainak nagy számú csapatával szárazon a vár külvárosa ellen, hajóim pedig a vizen intéztek támadást a hitetlenek ágyúi és sánczai ellen. Az oroszlán támadású és tigris körmű vitézek, a leopárdként rohanó hősök szűkké tevén a világot a gyauroknak, a felséges isten segélyével elfoglalták a külvárost s a benne talált dögöket a szikrát szóró kardok áldozataivá tették. Hajóim pedig szünet nélkűl szórván a golyókat a villámhatású és mennydörgéshangú ágyúkból, az átkozott gyaurokat agyon követék a lélekölő kőgolyókkal, megsemmisítették ütegeiket és szétszórták hadrendjöket. Az ördögtől megszállott pap háládatlan híveivel futásban keresvén menekülést, a vizi oldal óhajtásunk szerint szabaddá lett számunkra.

Mivel azonban a várban levő engedetlen lázadók váruknak erős voltában bízva, megmaradtak a védekezés mellett, négy oldalon ágyúütegek állíttattak fel, melyek éjjel-nappal tüzeltek. A golyók a tornyokat és bástyákat úgy átlyukgatták, hogy olyanokká lettek, mint a rosta; a kapuk és falak leomlottak a golyók ütéseitől, a tornyok és bástyák romba dőltek az aknák felrobbanásától. A bégek és a csatatér harczvágyó hősei az iszlám iránti buzgalomból s vallásos lelkesedésből e mondást ismételve: »Erősítsd meg

a mi lábainkat és segíts győzelemre a hitetleneken«, oly gyorsan rohantak a várra, mint a jó emberek imádsága szokott felszállni az égbe; de mikor egészen a vár alá értek, a benne levő átkozott csoport a réseknél fogadta őket teljes fegyverzettel és hadi készlettel s azonnal puskákkal lőtte, alabárdokkal öldöste a hit harczosait, égő szurkot öntött, köveket szórt és gerendákat hengerített le reájok.

Majdnem délig folyt az elkeseredett harcz minden oldalon. A müszülmánok vérrel táplálkozó nyilaik gyilkos hegyeivel ezt az izenetet küldték a feslett életű gonoszoknak: »Izleljétek meg a büntetést, melyet megérdemlettetek«; míg halált osztó kardjaikkal és lándsáikkal ezt a hírt tudatták velök: »Mindenhol a halál vár benneteket, habár falak mögé zárkóztatok is«. Azonban e napra az örökkévalónak végzése nem határozott diadalt s így a hit harczosai — e versnek: »Allahtól kérjetek segélyt és türelmesek legyetek« magasztos értelme eszükbe jutván — tovább vártak és újból ágyúütegek állíttattak fel s több helyen aknamunkához fogtak.

Mikor az áldott Sevvál hó 17-én,[1]) mely pénteki nap volt, az aknák felrobbantak, az égig érő magas vár a porba omlott alá; s mihelyt minden rés és minden szöglet ez igéket hirdette: »Segítség jön Allahtól s a diadal közel van«: rémület és ijedelem fogta el a hitetleneket s az éles kardoktól és hegyes lándzsáktól való félelmökben többen eszüket vesztve leugráltak a falakról. A harczvágyó és villámgyorsaságú harczosok pedig semmit nem tágítva, mindenfelől rohantak be a várba s az aláváló átkozottak közűl a férfiakat kardra hányták, a nőket és gyermekeket pedig foglyaikká tették. A vár porkolábja és a többi előkelők egy toronyba menekültek; de mikor aztán kegyelemért kopogtattak felséges személyemnél, én — azon elv értelmében, hogy »a kegyelmezés a győzelem alamizsnája« — megajándékoztam őket legmagasabb kegyelmemmel. Ekkor a győzelem hírnökei szétvitték e vidéken az örömhírt; s miután a jótétemények adójának hálát adtam, a nevezett vár pedig egész környékével elfoglaltatott: a templomok mecsetekké és dsámikká alakíttattak át, melyekből az ezán hangzott s a fő dsámiban pénteki istentisztelet tartatott.

Azután a nevezett nyomorúltak birtokában levő magas és bevehetetlen várak közűl *Ilok* vára az, melynek alapja a Hal csillagzaton nyugszik, falai pedig az égbe nyúlnak; erős falának alapja a föld középpontjáig nyúlik le, tornyai

---

[1]) Azaz 1526. július 27.

pedig az égig érnek; kő alapjának lerakásában csodát míveltek a legügyesebb mérnökök, égig nyúló bástyái építésében minden művészetöket kifejtették a legtökéletesebb mesterek. Mivel az égig érő vár hitetlenekkel, képmutatókkal, tévelygőkkel és lázadókkal van tele, a nagyvezír legmagasabb parancsom értelmében vízen és szárazon ostrom alá fogta, hogy a felséges isten segélyével felszabadítsa. Ágyúkat állított fel, melyek úgy okádták a tüzet, mint a sárkányok. Ezekkel éjjel-nappal szította a harcz tüzét. A harczi zaj és lárma megreszkettette az ég boltozatát is, az ellenség véréből felszálló gőz és az ágyúk füstje pedig elfödte az ég kupoláját.

A tévelygés tanyájául szolgáló falak között szorongatott bálványimádók a félelem hullámaiban fuldokolván s a nyugtalanság tüzétől égvén, végre nem találtak más utat menekülésükre, mint a kegyelem-kérést. Mikor tehát az Aszaf bölcseségű nagyvezír közbenjárásával kegyelemért, pártfogásért és irgalomért esedeztek győzedelmes udvarom porában, én ezen elv szerint: »Mikor erőt vettél ellenségeden, kegyelmezz meg neki«, a nevezett vár lakosait megajándékoztam legmagasabb kegyelmemmel. Mikor a nevezett hónap 28-ik napján [1]) a pasa a parancsnoksága alatt levő ellenségkötöző vitézekkel elindúlt, hogy bevonúljon abba az eget érő várba, a kegyelmet kért feslett életű csoport a legnagyobb hódolattal és alázattal nyitotta meg a vár kapuját, a müszülmánok fülébe pedig ez igék hangzottak: »Lépjetek be egész bátorsággal«. A felséges isten segélyével és kegyelméből megnyittatván a győzelem kapui, a tornyokra azonnal kitűzettek diadalmas császári zászlóim, az ezán hangzott mindenfelé, a gonosz gyaurok harangjainak kongását a müezzin éneke váltotta fel s a hitetlenek templomai mecsetekké alakíttattak át az egyedül igaz vallás hívei számára.

A nevezett váron kívül a szerencsétlen magyarság nevezetesebb várai voltak még az Erik,[2]) Gurguricsa, Dservik,[3]) Berkasz, Szotin, Vekin,[4]) Erdőd, Temirokcsa,[5]) Nogaj, Vukovár, Bevarids,[6]) Öszek[7]) és Racsa[8]) nevű várak, melyeknek mindegyike a gonosz mívű hitetlenek országainak kul-

---

[1]) Augusztus 7.
[2]) T. i. *Ireg.*
[3]) *Cserevicz.*
[4]) Az 1526-ki Naplóban és Kemálpasazádénál *Dukin.*
[5]) Bizonyára *Dimitrofcsa*, vagyis Mitrovicz.
[6]) Azaz Barics, *Baricza.*
[7]) Eszék.
[8]) Racsa, a Drinának a Szávába ömlésénél.

csául és a tévhitben élő gazok menedékhelyéűl szolgált. Miután ezek közűl némelyeknek lakosai a világhódító hadseregtől való félelmükben hegyekben és völgyekben úgy szétszóródtak, mint a gönczöl-szekerebeli csillagok, némelyeknek lakói pedig irgalmas udvarom porához dörzsölve arczukat, kegyelmet kértek: a nevezett várak a hozzájok tartozó határokkal s az egész tartománynyal együtt az oszmán birodalomhoz csatoltattak.

Ezután a világhódító hadsereg s a győzhetetlen vitézek a szárazon, hajóim pedig — ellenségzúzó hősökkel megrakva — a vízen folytatták útjokat a király felé. Miután a Dráva néven ismeretes folyón — mely vizének bőségével a Nílust, Dsihunt és Eufratest is felűlmúlja — két-három nap alatt elkészűlt egy széles és igen szilárd hajóhíd, melyen a győzhetetlen hadsereg átkelhessen: Zil-kade hó 12-ik napján az összes győzelemhez szokott csapatokkal átröpítettem buzgalmam magasröptű sólymát a szemtelen és becstelen magyarság területére s a termékeny ország földjét a hit harczosainak lovai tiporták.

Ekkor a nyomorúlt ellenség magatartásáról megtudtam, hogy mikor hadjáratom híre hozzájok érkezett, a magyarok királya, *Laos királ*, az országában kormányzása alatt levő átkozottakat összegyűjtötte; de mivel az igazhívőknek országhódító kardjától való félelem erőt vett tévelygő elméjén, a többi hitetlen fejedelmektől is kért segítséget és támogatást s az aláválo hitetlenek tévelygő csoportja csakugyan küldött neki segédhadakat. Most tehát a nevezett szerencsétlen király mintegy 150,000 fegyveres és pánczélos, ördöggel czimborázó dögökkel székhelyéről, Budinról, a hét vagy nyolcz állomásnyi távolságra eső *Mohács* nevű mezőre jött és bolond eszének tanácsára hallgatva, szembe akar szállni az iszlám seregével, mivégből ágyúütegeket állított fel és 10,000-nél több puskás gyaloggal készen áll az igazhívő csapatokat fogadni. Mivel pedig császári világos elmém tükrében — mely az isteni kinyilatkoztatások mutatója — e győzelmet jelentő igéket láttam: »meglehet, hogy a ti uratok elveszti ellenségeiteket és titeket tesz helyére« és lelki szemeim előtt a nap világosságával tündöklött ez a vers: »Az isten nektek adja örökségképen azok földét, országát és javait«: ennélfogva a két világ teremtőjének kegyelmében bízva s az emberiség és szellemvilág urának csodás hatalmához folyamodva, megindúltam ellene a hangyák és csillagok sokaságával vetekedő óriási sereggel.

Az áldott Zil-káde hónapnak 20-ik napján, mely szerdai nap volt, délután a nevezett mezőn szembe állván,

mikor a harcz tüze mind a két részen lángot vetett: az igaz hit bajnokai csatakiáltásaikat az égi karok fülébe juttatták, az ágyúk borzalmas dörgése e vers értelmét magyarázta: »Mikor a föld megindúl borzasztó rengéssel«; az ellenségmészárló kardok a harcz tüzét szították; a lélekrabló lándsák mint égő tűz csillogtak a csatatéren; az ágyúk és puskák kínzó és büntető eszközei valának a pokolra valóknak.

E közben a nyomorúlt király gyámoltalan katonái csoportjával a rumilii hadosztályra rohant, mely Ibrahim pasa nagyvezír és rumilii béglerbég vezérlete alatt volt. A pasa pedig a hősies természetébe oltott és vele született vitézségét megmutatva, az aláváló feslett életű hadat a pánczélhasító kardok, vashegyű lándzsák és nyilak martalékaivá tette. A hit és birodalom igazhívő harczosai gyalázatosan megszalasztották a reményében csalatkozott csoportot, mi közben a hegyeket és lapályokat, dombokat és halmokat s az egész csatatért a tévelygő ellenség hullái borították el. A másik szárnyon levők látván e vereséget, szintén futni kezdtek, mint a gyáva szamár az oroszlán elől. A harcztól való félelmükben szűknek látták a világot s akárhányszor próbáltak ellenállni a győzhetetlen seregnek: az elefánt vadászó hősök, a felséges isten segélyével, a megsemmisülés tüzébe szórták az aláváló hitetlenek életének gabonáját s e pokolra valókat a gyehenna tüzére küldték.

Mikor végre a győzelem szellője ezt susogta: »Az isten megsegített benneteket több helyen« s a szerencse hírnöke a győzelemről szóló verset hangoztatta az igazhívő csapatok füleibe: akkor a gonosz király ez elvet követve: »Nyertes az, a ki a fejét megmenti«, azonnal megfutott a csatatérről. A müszülmán harczosok űzőbe vevén a gonosz sereget, legtöbbjét kardra hányták, más részét pedig a Dunának űzték és belefullasztották, mint Fáraó népét. Bánjaiknak és vezéreiknek fejét levágták, a kiket pedig megkíméltek a kardtól, azokat foglyokká tették. A nyomorultaknak összes zászlóik megfordíttattak, ágyúik, mindennemű hadi szereik, fegyvertáruk elvétettek. Magáról a királyról nem lehet tudni, hogy meghalt-e, vagy életben van; de az összes foglyok, fő- és alsó-rendűek, a gyilkos kard áldozataivá lettek, hulláik pedig a kígyók és hangyák eteléűl hagyattak. Hála legyen Allahnak, hogy az iszlám zászlói győztesek voltak, míg az emberiség ura vallásának ellenségei leverettek és megsemmisíttettek. Az isten kegyelme oly fényes győzelemmel ajándékozta meg felséges személyemet, a milyen a jeles szultánok, hatalmas khákánok és

a próféta társai közűl egynek sem sikerült. »A gonosz nemzetségnek még maradványa is kiírtatott: hála legyen érette Allahnak, a világok urának!«

Tehát e fényes győzelem napján elküldtem császári parancsom vivőit, hogy örömöt és vidámságot öntsenek mind azokba, a kik az emberiség legjobbikának vallását követik. Reménylem, hogy mihelyt értesültök róla, örömünnepet ültök s a győzelem hírét mindenfelé elterjesztve imádkoztok szerencsémnek örökké tartásáért.

Kelt Zil-kade hó végén a 932. évben.[1])

XI.

Fethnáme az 1529-iki hadjáratról.

Müszülmánoknak legigazságosabb bírája, az egy istenhívők kormányzóinak legjelesebbje, az erény és bölcseség bányája, az igazság bizonysága az összes nép számára, a próféta tudományának örököse, a király folyton szaporodó kegyeivel kitüntetett *Mevlána Haszán*, Brusza városának hákimja!

A mint e magas császári iratom hozzád érkezik, legyen tudomásodra, hogy mivel a hit érdekében folytatandó háború általában minden egyes embernek, különösen pedig a vallási törvény őreinek, a szultánoknak, legszentebb kötelessége: tisztán az isteni felséges parancsnak való engedelmeskedésből és a próféta szent hagyományainak követéséből, isten ő felségébe vetett bizalommal s a próféta segélyének kérésével, kibontván a hadi zászlókat, országokat hódító hadsereg és győzelemhez szokott csapatok élén az aláváló hitetlenek felé irányoztam a hadjárat kantárát.

Ugyanis a Ferandus nevű gonosz hitetlen — a ki a Beni-Aszfar országainak legvégső határán levő Iszpánia királyának testvére s a ki Német- és Csehországoknak független királya, Alamán országában pedig testvérének helytartója — terjeszkedési vágyból meghódított néhány tartományt és országot. Miután Magyarországnak aláváló királya a föntebbi esztendőben — mikor győzelmes seregem eltipratta az országot szélgyorsaságú lovaival — a harcztéren elveszett: a helyébe királylyá választott János, a nagyobb erő támadásától való félelmében, embert küldvén a magas portához, hódolata és hűsége nyilvánítása mellett pártfo-

---

[1]) 1526. augusztus 29.—szeptember 7. — Eredetije Feridunnál I. köt. 546—551.

gásomért és oltalmamért esedezett, én pedig elfogadtam hódolatát. Ekkor amaz átkozott hadsereggel jött ellene, elfoglalta Budát, a székvárost és katonaságot helyezett bele. Magyarországnak — mely a feslett életű hitetlenek országai közt a nagyobbak közé tartozik — régi korából maradt egy *»korona«* néven ismeretes, aranynyal és drágakövekkel ékesített fejedelmi koronája, a mely Budához közel, *Visegrát* nevű várukban őriztetik s mely a magyar királyok hiú büszkeségének és kérkedésének tárgya. Mivel pedig az a szokás van náluk, hogy a ki e koronát hatalmába ejti és fejére teszi, az lesz a király s annak az egész ország meghódol: ezért az az aláváló a koronát is fejére tette s így az egész országnak királya levén, *jogtalanúl beleavatkozott a nevezett ország dolgába.* Ez oknál fogva védúri kötelességtudásom és becsületérzésem követelte, hogy az iszlám zászlói másod ízben is ez országba vitessenek és a vallási törvény s a hit méltósága a legmagasabb fokra emeltessék.

Tehát elhatározván magamat e tiszta szándékú hadjáratra s császári magas fermánomban a hadsereg és csapatok kiállítását és a hadi készületek összes dolgát Aszaf bölcseségű nagyvezírem és szeraszkerem, Ibrahim pasa éles eszére bízván, ő az egész rumilii hadosztálylyal s magas udvarom szolgái közűl néhány ezer lovassal és gyaloggal megindúlt s egy állomással előttem járt. Én pedig követtem hős vezéreimmel, Ájász és Kaszim pasákkal, összes udvari környezetemmel és a hadseregnek különböző fegyvernemeivel. Utánam özönlött az anatolii hadosztálylyal az anatolii béglerbég, *Behrám,* mint az áradó Nílus folyam s a föld színe a lovasság és gyalogság nemeitől olyanná lett, mintha a föltámadás napja következett volna el. Pompával és szerencsésen Belgrád várához érkezvén, a győzelmes hadsereg szakadatlan sorban kelt át az ott folyó Száva vízén, magas parancsom értelmében, hajókra épített hídon Szerim szigetére.

Mikor magas udvarom a tévelygő hitetlenek földén üttetett föl s mezők és halmok megteltek sátorokkal: a szirimi szigetben s a hozzá tartozó vidékeken és a többi tartományokban széltében-hosszában levő valamennyi várnak, városnak, falunak és kastélynak urai, előkelői, papjai s pórnépe — hogy az éles kard bosszújától megmeneküljenek — arczukat a megalázkodás porához dörzsölve, eljöttek s a fönnebb említettnek közbenjárásáért alázatosan esedeztek. Ő pedig a könyörület lakhelyéűl szolgáló udvaromtól megkegyelmeztetésöket kérvén, megajándékoztam őket magas kegyelmemmel s azok leg-

felségesebb parancsaimnak engedelmeskedtek és meghódoltak.

Néhány nap múlva megérkeztek császári zászlóim az említett Szerim sziget túlsó határán folyó nagy *Dirava* folyóhoz, mely régente az egyedűl igaz vallás bajnokai és a tévelygő hitetlenek közt elválasztó gátat alkotván, a müszülmán harczosoknak korlátúl szolgált. Császári parancsomból itt is hajóhíd építtetvén az iszlám csapatainak átkelhetése végett, a tenger sokaságú és leopárd bátorságú csapatok, az erős rohamú oroszlánok 5—6 napig éjjel-nappal szakadatlanúl vonúltak át az erős hídon. Mikor több állomás után megállapodtam *Mohács*-nál, azon a mezőn, melyen előbb, a budai hadjárat alkalmával, az igazhívő hadsereg a bálványimádók csapatával harczolt: a föntebb említett *János* király a fejedelmek menedékhelyéűl s a győzelem és diadal lakhelyéűl szolgáló magas udvaromba jött s szultáni trónom zsámolyát megcsókolván, padisahi kegyelemben részesítettem, fejedelmi díszruhákkal megajándékoztam és — császári protectióm harmatával megöntözve állapotának kertjét — neki adományoztam Magyarország királyságát.

Azután mint útmutató, győzedelmes zászlóim előtt ment seregével s bölcs vezetése mellett diadalmas fejedelmi menetben, a 935-ik év Zil-hidse havának 29. napján [1]) *Budához* érkeztem s tábort ütöttem mezején. Egyszersmind a Duna hátán úszó, félelmetes és sárkányhorgonyú hajóim is megérkeztek. Maga Buda a Duna partján magas hegyen épűlt, nagy fallal körűlvett város, melynek tornyai égig érnek, építése tömör, fala szilárd és erős. Egyik része — hol a tévelygő király lakhelye van s mely magas fallal és tornyokkal, mély és nagy árkokkal van körűlvéve — a tulajdonképeni nagy és erős vár. Ez alatt terül el, fallal bekerítve, a híres város. Budával szemközt pedig a Duna túlsó partján *Peste* nevű nagy város fekszik. Ez említett várakban a hitetlenekből többféle nemzet gyűlvén össze, a frenkek, alamánok, csehek és magyarok a bástyákon, falakon, a várárok partján s a vár ormán ágyúkat állítottak fel és a várat kellőleg megerősítették. Mikor az alávaló király értesült támadásomról és tengernagyságú hadseregemről, félelem és ijedtség szállta meg szívét s érezvén, hogy nem bír szembeszállni óriási hadammal, Bécs városába, az Alamániában levő régi székhelyre futott, néhány

[1]) 1529. év szeptember 3.

jeles bégjét hagyván Buda várában szerdárokul, a kik a vár erősségében bízva, készek valának a harczra.

Mikor a föntebb nevezett tudomást szerzett a hitetlen ellenségnek ilyetén intézkedéséről és harczra, küzdelemre való elszántságáról: a vele levő igazhívő sereggel hozzá fogott a vár fölszabadításához és a hit ellenségeinek kiirtásához. Ekkor az említett *Peste* városának lakói a világ menhelyéűl szolgáló küszöbömtől kegyelmet kértek és átadták a várat. A mint a föntebb nevezett Buda ellen támadást intézett, a harczvágyó sereg vakmerőn s az ellenség ágyú- és puskagolyóit föl sem véve, rohant a külvárosra és hevesen küzdött a benne levő ördögi fajzatokkal. Végre a felséges isten kegyelméből még azon nap elfoglalta a külvárost; a bálványimádó lázadók csoportjából igen sok tévelygő gyaurt a kard és tőr martalékává s a nyil és csatabárd áldozatává tett, míg a többi része fölmenekült a várba.

E közben a hajókon szállított sárkánytorkú, falromboló és kőzúzó ágyúimat felállítottam, a támadásra alkalmas helyekhez több ponton puskásokat rendeltem vitéz emirek vezérlete alatt, a víz felől pedig hajóimmal keríttettem be a várat. Ilyen módon egészen körűlfogva háromnégy napig ostromolták a hit bajnokai s a nyilzáporral, puskalövésekkel és az ágyúk dörgésével a poklokat is megrázkódtatták. Moharrem 4-ik napján [1]) kora reggel az iszlám egész serege rohamot intézett a vár ellen, mi közben a harczi kiáltások a hetedik égig hatottak. Bármennyire iparkodtak az alávaló hitetlenek elhárítani a pusztító harczot ágyú- és puskatűzzel, a hit harczosai semmit sem tágítottak, sőt egészen a vár fala alá nyomúltak és több helyen felmásztak a falra. Mikor a szent harcz bajnokainak csoportja behatolt a kőből épült várba, szemtől-szembe küzdött és kéztusába elegyedett a feslett életű hitetlenekkel. Dél felé mutatkozni kezdett a győzelem és Mohammed hívei erőt vettek a tévelygő hitetleneken s a lázadó nemzetséget a kard és nyil martalékaivá tették. A város utczáit és tereit a lakosok hullái borították s a vár piaczán bőségesen folyt a hit ellenségeinek vére. Ez alatt a hit harczosai a vérrel táplálkozó kard csapásaitól megmenekült lázadókat, mikor azok a várba menekültek — hol a szerencsétlen végű király palotája van — nyomban követték s mivel az ágyúk is kéznél valának, a mi seregünk nem engedte becsukni a kaput s ott akkor ismét igen hevesen harczoltak.

---

[1]) Szeptember 8.

Minthogy így a pokolra valók a pokolnak minden nemű kínjait tapasztalták, alázatos töredelmességgel kegyelmes udvaromhoz esedeztek irgalomért s én megajándékoztam őket legmagasabb kegyelmemmel. A vár tehát elfoglaltatott; de *mivel a közte és a müszülmán birodalom között levő óriási távolság miatt nem lehetett közvetlenül birtokba venni és őrséggel ellátni;* s továbbá mivel a Magyarország irányában régóta tanusított fejedelmi kegyemnél fogva *a magyar királyságot már a nevezett Jánosnak ajándékoztam volt:* legmagasabb parancsomból *ezt a várat is ő vette birtokába, miután kötelezte magát, hogy állami kincstárom részére adót fizet.*

Tehát az egész Magyarország a benne levő várakkal és a hozzá tartozó tartományokkal együtt meghódíttatott; s a felséges úristen kegyelméből egyszersmind kezembe került a föntebb már említett és »*korona*« néven ismeretes királyi korona, mely a nevezett Visegrád várában szokott őriztetni s melyet míg a Magyarország királyságára törekvők hatalmukba nem ejtenek, addig királyi czímet nem használhatnak.

Azonban czélom tulajdonképen az említett aláváló király volt, a ki a harczi paripáim lábnyomaival már egy ízben szerencséltetett *Magyarországba jövén, ennek dolgába jogtalanúl beleavatkozott.* Ennélfogva — mivel világos elmém határozott czélja a Németország ellen indított hadjárat vala — Budáról elindulván, folytattam utamat Alamán országa felé, világhódítói szokásom szerint olyan formán, hogy nagyvezírem és szeraszkerem, Ibrahim pasa, egy győzelmes hadosztálylyal előttem járván, útmutatóul szolgált, míg én az országokat hódító hadsereggel követém őt.

A mint így haladtam a Magyarországhoz tartozó, de a nevezett aláváló király birtokában levő *Iszturgum nevű* igen erős vár felé, a mely magas hegyen épült s melynek tornyai égig érnek, bástyái hegyhez hasonlók, nagy terjedelmű külvárosa telve nyomorúlt gyaurokkal: a várban levő pánczélba burkolózottak esztelen csoportjából a vár parancsnoka, *Pál Rík kanszalaris érsek* nevű pap — a ki a magyarországi ősi híres nagyok és jeles emírek közűl való levén, főméltóságot viselt — kijött a várból és kegyelmet kért boldogságos udvaromtól. Miután ez az egész világnak szóló parancsomnak alávetette magát és meghódolt, fejedelmi győzelmes zászlóim egymásután haladtak tovább s a Duna mentében a rossz úton járó hitetleneknek a tévelygés tanyájáúl szolgáló erős várai közűl *Komaran* — melynek falai

és bástyái égig érnek — továbbá *Tata*, *Gör* és *Isztegrád*[1] nevű híres várak elfoglaltattak, egyik önkényes kegyelemkérés útján, másik úgy, hogy lakosai megszöktek, a kik pedig helyben maradtak, részint kegyelmet kaptak, részint leölettek. Egy szóval a hány tartomány és város van ezen a környéken, az országhódító hadsereg valamennyit feldúlta és elpusztította.

E közben a diadallal járó zászlók átvitetvén Magyarország területén, Alamán határára léptem és a határon levő *Buruk*[2]) nevű várhoz érkeztem, a mely erősségéről és szilárdságáról híres s mivel igen nehezen járható úton fekszik, eddigelé még egy világhódító padisah sem dugta a kulcsot kapuinak zárjába. A belezárkózott feslett életű és gonosz tervű gyaurok látván a hit harczosainak támadását, a félelemtől legyőzetve kegyelmet kértek felséges udvaromtól s a kulcsokat elhozván átadták a várat. Miután e vár a felséges isten segélyével elfoglaltatott, ennek példájára a föntebb nevezettnek győzelemmel végződő buzgalma és diadalt hozó törekvése következtében a világ menhelyéűl szolgáló udvaromhoz jutottak a kulcsai a szintén Alamánban levő híres *Kizil-Hiszár*[3]) nevű várnak is, melynek magas bástyái az egekig érnek.

Azután folytatván fejedelmi hadmenetemet, Moharrem havának 22-ik napján[4]) a győzelmes hadsereggel *Bécs* városa elé érkeztem és annak mezején tábort ütöttem olyan formán, hogy a fiastyúk csillagzathoz hasonlóan elrendezett sátrakkal síkság és pusztaság telides-tele lőn. Bécs városa a Duna partján fekszik s a feslett életű hitetleneknek igen nagy és igen híres városa.

Mikor a szerencsétlen végű és nyomorúlt király értesűlt győzelmes zászlóim támadásáról, szűk lett neki a világ s a város és ország dolgainak intézésére, az állami ügyek vezetésére nem lévén ereje: ördögi serege — melyet azért gyűjtött, hogy a hit harczosaival szembeszálljon — szerteszét oszlott s kisded csapatával ő maga is megszökött győzelmes hadam elől az országa határán levő, *Lincse*[5]) nevű városba. De ott sem tartván tanácsosnak a maradást, egy másik országban levő, *Pirága*[6]) nevű híres városba futott. Mikor itt is kerestetett, de híre és nyoma veszett s nem

---

[1]) Azaz *Győr* és (Isztergrád) = *Magyar-Óvár.*

[2]) *Bruck.*

[3]) Jelentése: Vörös-vár.

[4]) Szeptember 26.

[5]) Azaz *Lincz.*

[6]) *Prága.*

lehetett tudni, hogy él-e, hal-e: ekkor az oroszlántámadású, tigrisrohamú s párduczerejű vitézeknek engedélyt adtam, hogy különböző irányban kalandozzák be az országot. Ezek aztán a mennyi város és tartomány van az országban széltében és hosszában, valamennyiét feldúlták, kirabolták és elpusztították; a férfiakat a kard martalékaivá tették, a nőket és gyermekeket foglyokul ejtették.

Fejedelmi győzedelmes zászlóim éppen 20 napig időztek itt; s mihelyt az említett átkozottnak futása és veresége tudomásra jutott: a csekély számú lakosság, mely a városba zárkózott magát védelmezni, a hit harczosaitól való félelmében alázatosan kegyelmet kért győzedelmes udvaromtól, én pedig megajándékoztam legmagasabb kegyelmemmel. A Duna hátán jött hajóim is megérkezvén, a Duna két oldalát az ország határáig elpusztították és fölégették, a tévhit szertartásainak tanyájáúl szolgáló összes templomokat megsemmisítették. Egy szóval Alamán, Német- és Csehországokat egészen elpusztították, annyira, hogy azokat lakhatókká és mívelhetőkké tenni soha többé nem lehet.

Ezután az igazhívő győzedelmes hadsereggel épségben és zsákmánynyal megrakottan visszaindúltam Bécs városától s mikor több állomás után szerencsésen ismét Budára érkeztem, a királylyá tett s föntebb említett János hozzám jött s miután arczát kengyelemhez dörzsölte és boldog volt kezemet csókolhatni · a már említett koronát átadtam neki. Azután győzelmesen és diadalmasan megindúltam khalifaságom székhelye felé.

Hála a felséges istennek, az iszlám serege mindenképen győztes és diadalmas lőn, a vallás és birodalom ellenségei pedig vereséget szenvedtek. Ez alkalommal a hit harczosainak paripái olyan országokat tiportak el, melyeket az igaz vallás keletkezése és a próféta föllépte óta egész mostanáig még egy győzelmes padisah idejében sem tapostak az iszlám népének lovai s a harczi kiáltás és az ezán mindenütt hangzott amaz országokban. Remélhető isten ő felségétől, hogy a vallás és birodalom ellenségei mindenkor vereséget fognak szenvedni, az ő hívei hatalommal és uralkodással örvendeztetnek meg, a győzelmet hirdető zászlók pedig lobogni fognak a feltámadás napjáig. Ámen.

Tehát mivel kétségtelen dolog, hogy ez örvendetes hírnek hallása általában a próféta összes híveinek, de különösen az istentől őrzött birodalom lakóinak határtalan örömöt és vígságot fog szerezni: ennek tudatása végett küldtem el Dsáfert boldogságos udvarom csausai közűl. Reménylem, hogy mihelyt megérkezik és átadja e tudósí-

tást, a várost felékesítitek, örömünnepet ültök és imádkozni fogtok szerencsém tartósságáért s méltóságom állandó voltáért. Igy értsétek meg és a világ ékességéűl szolgáló legmagasabb iratomnak hitelt adjatok.

Kelt Rebi-ül-evvel hó első felében, a 936. évben [1]) a belgrádi táborban.

XII.

A boldogult Szulejmán szultán gházitól Szulejmán pasához küldött fethnáme mása.

Legnemesebb vezír, legjelesebb tanácsos, az állami ügyek éles eszű vezetője, az emberek dolgainak eszélyes intézője, a birodalom és hatalom épületének alapítója, a boldogság és szerencse oszlopainak felállítója, a jóságos királynak mindenféle kegyével gazdagon megadományozott nagyvezír, Szulejmán pasa, kinek erényeit szaporítsa Allah!

A mint e magas császári irat hozzád érkezik, tudd meg a következőket.

A föntebbi években isten kegyelméből és győzelmes kardom segélyével meghódítottam Magyarországot s fővárosát. Budát; de mivel abban az időben nagyon távol esett a moszlim birodalomtól és így nehéz lett volna a kormányzása, *János* király pedig adófizetésre kötelezte magát érte: ennélfogva Magyarország királyságát a nevezettre ruháztam volt, annak halála után pedig fiának, *Isztfan* királynak,[2]) ajándékoztam. De a Magyarországgal szomszédos Németország királya, a *Ferandus* nevű hitetlen is — a ki átkozott gyaur létére folytonosan ellenséges lábon állván az iszlám híveivel, mindig bosszúszomjas lázongó volt — szeretett volna Magyarország királya lenni. Ezért *Karlo* nevű hitetlen testvérének, *Iszpania* királyának, szövetségével és a többi feslett életű hitetlenek támogatásával óriási hadat gyűjtött össze a tévelygés tanyájául szolgáló tartományokból, a Dunán levő számtalan hajóira pedig ágyúkat s fegyvereket rakott, a magyar főurak közűl is hozzája csatlakozott a *Pirini Petri* nevű átkozott; ezekkel tehát bejövén, hatalmat szerzett magának Magyarországon és ostrom alá fogta Buda városát. Én pedig a felséges isten kegyelmébe

---

[1]) 1529. év november 10. vagy 11-ikén; mert a Napló szerint e két napot töltötte a szultán Belgrádnál. — Eredetije a *bécsi* császári könyvtár Hist. Osm. 160. számú és »Náme-i-futuhát-i-memálik-i-Ungurúsz, bil-defa fi szene 936 ve szene 932« czímű kéziratban, 1—6. levélen e hibás felírattal: »*Feth-i-Belgrád*« (B. elfoglalása).

[2]) János Zsigmondot a törökök mindig *István*nak nevezik.

és a próféta csodás hatalmába vetve bizodalmamat, hős vezíremet, Mohammed pasát, a harczhoz értő és győzelemhez szokott hadseregből a rumilii hadtesttel és udvari környezetemből egy csapat ellenségfogó puskással Buda felé küldtem. Mivel pedig a nagyobb folyók közé tartozó Száva vizén egy erős hídat kellett veretni a hadsereg átkelhetése végett s a győzhetetlen sereg élelmi szereinek szállítása végett hajókat is szükséges volt építtetni, e czélból előre küldöttem *Khoszrev* pasa vezíremet is.

Én pedig — miután kibontottam a győzelmes zászlókat — az isteni szent könyvben megírt világos utasítás értelmében, a két világ teremtője legfelsőbb parancsainak és a próféta törvényeinek engedelmeskedve, az egyedűl igaz vallás fáklyájának meggyújtása és a bálványimádók tévhitének megalázása czéljából személyesen megindultam a hadjáratra vezíremmel, a tigrisbátorságú és oroszlánvitézségű *Rusztem* pasával. Követett az anatolii béglérbég az anatolii vitéz bégekkel és az országhódító harczosokkal, továbbá udvari környezetemmel és az összes janicsárokkal. Több állomás elhagyása után átkeltem a győzelmes sereggel a Belgrád városa mellett épített szávai hídon s a mint a szerémi szigetet diadalmas zászlóimmal szerencséltettem és a hegyeken s halmokon fölütötték sátraikat: a zemini síkság olyanná változott császári táboromtól, mintha a paradicsomnak akart volna mintaképűl szolgálni.

Ezalatt fentebb említett vezírem, Mohammed pasa, Budára érkezett az ellenségvadászó és várvívó csapattal s nyomában a rumilii béglerbég, Ahmed pasa is odaérkezett a rumilii hadtesttel, — éppen akkor, mikor a várbeliek már kimerűltek és nem tarthatták volna tovább magokat a rések miatt, melyeket a bálványimádóknak a vár körűl feállított ágyúi törtek több helyen a falakon és bástyákon.

Ekkor az alávaló hitetlenek, hogy szembeszállhassanak a győzhetetlen sereggel, a Buda mellett levő, nehezen járható hegyen egy jól megerősített tábort csináltak, körülvevén mély árkokkal; továbbá több helyen sánczot emelvén s a Dunán levő némely szigeten tornyot építvén, ágyúkat állítottak fel, hogy táborukat minden oldalról megvédelmezhessék. A szerencsés csillagzat alatt született hősök pedig azonnal rohamot intéztek a pokolra való átkozottak ellen; mire a hitetlen gyaurok külön csapatokban kijövén az árkok mögűl, a táboruk előtt levő mezőn összecsaptak a mieinkkel, miközben az ágyúk füstje eltakarta az eget s a hit harczosai aprították világhódító kardjaikkal a pokolra valókat.

Így folyt a harcz és küzdelem éjjel-nappal negyven napnál tovább. Én pedig ez alatt éjjel-nappal szerencsésen folytattam utamat s mikor az Öszek nevű vár mellett a Dráva vizén vert hídon keresztűl magyar földre léptem és már három-négy állomásnyira voltam Budától: elhallatszott hozzám a földet rengető harczi zaj s láttam, hogy a harczosoktól fölvert por elhomályosította a levegőt.

Az átkozottak a győzhetetlen hadseregemtől való félelmükben nem mervén helyükön maradni, a 948. év Rebi-ül-akhir 29-ik napján[1]) futásra vették a dolgot. A mint hajóik kezdtek átmenni a Budával szemközt fekvő *Peste* nevű város oldalára, az ezt észrevevő éber sereg éjjel fölkerekedvén, támadást intézett megerősített táboruk kapui ellen. Mihelyt az aláváló hitetlenek belűlről ágyúikkal tüzelve megkezdték a harczot, a hit bajnokai megrohanták erődített táborukat és behatoltak. Az éj sötétségében moszlim és gyaur, hivő és hitetlen úgy összekeveredett egymással, hogy az egyedül igaz vallás hívei csak az ágyúk villámai és a kardok csillogása mellett voltak megkülönböztethetők a negyedik pokol lakosaitól. A borzasztó küzdelem reggelig eltartott s mikor a fölkelő nap bevilágította a mindenséget, a mindeneket tápláló örökkévalónak segélye a szerencsés hadsereg mellett volt, szerencsém teljes erejében mutatkozott: győzhetetlen seregem tökéletes diadalt aratott a hit ellenségein, míg a bálványimádók csoportja teljesen le volt verve és megsemmisítve. A hit harczosai a kardok martalékává tevén a lázadók csoportját, a budai mezőt behintették a gyaurok hulláival. A hitetlenek, hogy megmentsék életüket, a Dunának rohantak, de elmerültek benne, mint Fáraó népe. Most a vizen álló hajóim is támadást intéztek és egyetértve öldösték a túlsó oldalra átkelni igyekvő gonoszokat; sőt az ellenségzúzó hősökből egy csapat űzőbe vette a futókat és sokat leaprított közűlök. A pánczélba burkolt átkozottak közül több ezer gyaur esett fogságba. Így a felséges isten kegyelméből s a próféta csodás hatalmának segélyével teljes győzelmet aratott az iszlám népe, míg a hit ellenségei megkapták a megérdemlett megaláztatást és hatalmuk szárnya letöretett. Dicséret érette Allahnak!

Azon napon, melyen szerencsésen Budához érkeztem és megszállottam, egy győzelmet jelentő hírnök jött elébe diadalmas zászlóimnak; nevezett vezíremet, továbbá a rumilii

---

[1]) 1541. év augusztus 22. A mi kútfőink 21-ikét mondanak, ámde tudni kell, hogy a mohammedán időszámítás szerint a naplenyugvása utáni idő már a következő naphoz számíttatik. Ez a futás pedig este és éjjel történt.

béglerbéget s a többi bégeket és szolgáimat pedig kézcsókra bocsátottam. Miután Káfirisztán, sőt az egész Frengisztán királyainak az iszlám hívei ellen kiállított zászlóik megaláztattak s utálatos csoportjuk csapatonként rablánczra verétett: megszálltam császári sátoromban és az elfogott pokolra valóknak utálatos testeitől megtisztíttattam a világot a hódító vitézek kardjaival.

Czélom tulajdonképen az volt, hogy Buda székvárosát az iszlám egyik házává tegyem és Magyarországot birtokomba vegyem győzelmes kardom segélyével. Miután a rabló ellenség a felséges isten segélyével elűzetett, János király fiát, ki Budában volt, Erdély bánságával ajándékoztam meg, mely apjának otthona volt s oda küldtem olyan föltétellel, hogy az állami kincstár részére bizonyos mennyiségű adót fizessen; a magyar bégek közűl pedig azoknak, a kik hívek voltak hozzám, szandsákokat adtam. Buda városát lakosaival és a hozzátartozó országrészszel meghódítván s birtokomba vevén, a nagy templomokat dsámikká alakíttattam át, melyekben az összes harczosok részvételével pénteki istentisztelet tartatott s az imába fejedelmi nevem foglaltatott bele. A harangok hangjához szokott vidékeken ezentúl a müezzin éneke és a katonai zenekar játéka lőn hallható. Magyarországot összes váraival, tartományaival és lakóival az oszmán birodalom többi tartományaihoz csatolván kádikat, várparancsnokokat és helyőrségeket rendeltem; védelmére és őrizetére Aszaf bölcseségű vezíremet, *Szulejmán* pasát,[1]) neveztem ki, melléje adván egy derék csapatot a világhódító hadseregből.

Ez alatt a nevezett szerencsétlen királytól számos követ jött magas udvaromba s alázatos kérelem mellett adót ajánlottak.

Midőn így összes szerencsés tetteimből egészen világossá lőn, hogy a felséges isten kegyelme ilyen dicső győzelmet, a milyen most nekem sikerűlt, még senkinek sem adott; a hódító hadsereggel épségben és zsákmánynyal megrakodva visszaindultam Budáról székhelyem felé. Reménylem, hogy nemsokára ismét szerencséltetni fogom e vidéket győzelmes zászlóimmal. Tehát, hogy e fényes győzelem tudatásával meg-

---

[1]) Horváth Mihály nem tudja eldönteni, vajjon Szulejmán vagy Mohammed nevű volt-e az első budai pasa. A szultánnak e szavai eloszlatnak minden kétséget. Bethlen Farkastól pedig megtudjuk, hogy ez az első pasa magyar származású volt. »Solymannus vero his peractis et Budae cura *Solymanno* Purpurato *natione Hungaro* .... commissa ....« (Historia de rebus Transsyl-vanicis. Editio secunda. 1782. 393.)

örvendeztessek minden müszülmánt, elküldtem ez okmányt csasnegírjeim egyikétől. Reménylem, hogy mihelyt megérkezik és átadja, örömünnepet fogtok ülni, ez örvendetes hírt kihirdetitek az iszlám híveinek s imádkoztok szerencsém és hatalmam állandó voltáért. Így értsétek meg és legfelsőbb kéziratomnak hitelt adjatok.

Kelt Dsemázi-ül-akhir hóban, a 948. évben.[1])

[1]) Azaz 1541. szeptember 22.—október 20.

Török szavak magyarázata.

A.

Aga. Katonai és udvari tisztek czíme. II. Mohammed (1451—1481.) kánunnáméja szerint amazok: *agaján-i-birún* (külső agák), emezek pedig: *agaján-i-enderún* (belső agák). Az *aga* czímet viselték a hadseregben: a janicsár-aga, az azabok parancsnoka, a zsoldos lovasság hat hadosztályának parancsnokai (t. i. szilihdár, szipáhi, ulufedsián-i-jemín, ulufedsián-i-jeszár, gureba-i-jemín, gureba-i-jeszár) s a várparancsnokok (kale agaszi). Az udvari tisztek közűl: a *kizlar-agaszi* (a hárem főfelügyelője), *kapu agaszi* (főudvarmester), *szeráj agaszi* (a szeráj felügyelője) stb.

Ahdnáme. Irásbeli szerződés, különösen a külföldi hatalmakkal kötött szerződés okmánya. Nálunk a hódoltság korában *athnáme*-nak nevezték.

Akcse. Kis ezüst pénz; török neve az aszpernek vagy oszporának. A jelen században s ma is 120 akcse van egy gurusban, vagyis piaszterben, melynek értéke körűlbelül 9 kr. — De régebben sokkal nagyobb volt az akcse értéke, mely századokon keresztűl lassanként szállott le mai értékére. *Urkhán* szultán kezdte veretni, még pedig 4 darab akcsét 1 drachma ezüstből (ma a drachma az *oká*nak $^1/_{400}$ része). I. Mohammed, II. Murád és II. Mohammed alatt (1403—1481.) 10 akcse = 1 arany. — I. Szelim, Szulejmán és II. Szelim korában (1512—1574.) 40 akcse volt egy gurusban, mely 1 tallér értékű volt. Továbbá 50 akcse = 1 arany vagy koronás tallér (= $1^1/_6$ piaszter); 60 akcse = 1 magyar arany. Szulejmán idejében 1 akcse = 2 dénár s így 50 akcse = 1 magyar forint. Ez időben 5 akcsét vertek 1 drachma ezüstből. — III. Murád uralkodása elején 54, de 1584-ben már 60 akcse tett 1 aranyat. A pénz rosszabbodása azonban csak 1587-ben kezdődött el, a mikor 1 drachma ezüstből többé nem 5, hanem 10, 12 akcsét vertek, úgy

hogy ezután 1 gurus = 80 akcse, 1 arany = 120 akcse. Így szállt alább-alább e pénz értéke, s már a XVII. század végén $^1/_{120}$-ad része volt a piaszternek. A török uralom vége felé nálunk az akcse $1^1/_2$ dénár, $66^1/_2$ akcse pedig 1 forint értékben járt.

Akindsi. Az irreguláris lovasságnak egyik faja. A török hadseregnek már a legrégibb időktől fogva jelentékeny alkotó részét tették az önkénytes csapatok, melyek csak háború alkalmával gyűltek össze s ennek tartama alatt az állam fizette, befejeztével pedig elbocsátotta őket. Ilyenek voltak a gyalog *azabok* s a lovas *akindsik, beslik* és *gönüllük.* — Az *akindsi* név jelentése »portyázó, csatározó, dúló csapat« s mint ilyen az *akin* (rabló beütés, portyázás) főnév származéka. Az akindsik rendeltetését remekűl leírja Kemálpasazáde a XXIX. és XXXVI. fejezetben. Számuk a XV. században egy-egy hadjárat alkalmával 40,000 főre rúgott Idrisz szerint. — Tinódinál is többször előfordúlnak *akancsa* néven.

Alaj-bég. Az *alaj* szónak háromféle jelentése van: *a)* csapat, ezred, hadosztály; *b)* csatarendben felállított csapat; *c)* felvonulás, díszmenet. Innen *alaj-bég* is kétféle van. 1. A hűbéres lovasság egyik tisztje, t. i. egy-egy szipáhi-ezred parancsnoka. Egy-egy szandsákban, vagyis egy-egy szandsák-bég alatt több ilyen *alaj* és *alaj-bég* volt. Háború alkalmával összegyűjtötték alajaikat és szandsákuk bégjéhez vezették. Parancsnoki jelvényük dob és zászló. Az alaj-bég alatt állnak: a *cseri-basi, cseri-szürüdsi* és *szubasi.* — 2. Más osztályba valók a tartományi helytartók (t. i. bégler-bégek és 3 lófarkas pasák) *alaj-bégjei,* vagyis czerimónia-mesterei, a kik ezeknek udvarában ugyanazt a szerepet viszik, mint a *csaus-basi* a szultáni udvarnál. — Az *alaj-bég*et nálunk a hódoltság korában *olajbég*-nek nevezték.

Arpalik. A pasák és bégek nem az állami kincstárból kaptak fizetést, hanem egy-egy kerület jelöltetett ki számukra, melynek jövedelme volt a fizetésük. Néha e rendes jövedelmül utalványozott kerületen kivűl még egy másik, olykor nagyobb jövedelmű kerületet is kaptak, mely *arpalik*-nak neveztetett (szószerint: árpára való, árpapénz vagy abrakpénz). Ezeken kivűl mollák és müderriszek is kaptak arpalikot. Végre nyugdíj fejében kapott földbirtokot is jelent.

Arsin. Rőf; tulajdonképen egy kar hossza a váll hegyétől az újjak végeig. Építészetnél = 24 újj, posztó, szövet stb. mérésnél = 22 újj.

Ascsi-basi. Lásd: Janicsár.

Avariz. A rendkivűli adózás különféle nemeinek gyüjtőneve, milyenek: *a)* hadiadó pénzben vagy terményekben; *b)* fuvar és élelmiszer szolgáltatása a hadsereg átvonulásakor; *c)* árok- és aknamunka háború alkalmával; *d)* várerődítési robot.

Azab. Eredetileg az irregularis gyalogságnak egy neme, melynek a lovasságban az *akindsi* felelt meg. Háború alkalmával egy részük a fősereg előtt s attól külön portyázott és rabolt; más részüket pedig árkok, sánczok, aknák ásására és hídak építésére használták fel. Csak a háború tartama alatt látták el őket élelemmel; azonkivűl a föld népén élősködtek. Számuk régebben (II. Mohammed alatt) rendesen 30,000 volt s egy *aga* parancsnoksága alatt álltak. Később részint a végvárakban alkalmazták őket helyőrségűl, részint a gályákon evezőkűl. Marsigli tudósítása szerint: »Több egymástól független csapatokra vannak felosztva. Rendesen azon ország szülöttei, a hol szolgálnak s úgy öltöznek, mint ugyanazon ország benszülöttei. Budán kötelesek voltak úgy öltözködni, mint a magyarok. Bőrrel prémezett kelme-sapkában járnak, egy kardot és puskát hordoznak fegyverűl. Ennélfogva könnyen össze lehet téveszteni őket a keresztyén magyarokkal«.

B.

Bajrám. A mohammedánok egyházi ünnepe. Két bajrám van. Az első az ú. n. *kücsük bajrám* (kis b.), vagy *seker bajrámi* (czukros b.), közvetlen a Ramazán bőjthó után, Sevvál hó 1—3-ikán. A másik a *böjük bajrám* (nagy b.), vagy *kurbán bajrámi* (áldozó b.), Zil-hidse hónap 10—12-ikén, annak emlékére, hogy Ábrahám meg akarta áldozni Izsákot. — Nálunk a hódoltság korában *barjám*-nak ejtették e szót.

Baltadsi. A szerájnak, a szultán udvarának »udvarosai«; fát vágnak és hordanak; az udvarokat s termeket söprik; a hárembeli nők megbizásait — a fekete heréltek közvetítésével — elvégzik s végre a hárembeli nők kirándulásai alkalmával őrökül alkalmaztatnak.

Bég. Mai kiejtéssel *béj*, arabúl *emír*. A *pasa*-nál alsóbb rendű czím, melyet a kisebb tartományok vagy kerületek, a szandsákok kormányzói viseltek, kiknek jelvényük egy lófark (túg) volt. Szandsák-bég. — E szó nálunk is *bég* vagy *bék* alakban volt ismeretes.

Béglerbég. Arabúl *emír-ül-umera*, persáúl *mír-i-mirán*. Jelentése: »bégek (t. i. szandsák-bégek) bégje«. Egy-egy ejáletnek (helytartóság) kormányzója, ki alatt több szandsák és szandsák-bég állott. A béglerbégek fizetése a számukra kijelölt állami földbirtok (khász) jövedelméből állott, melyből fizették katonaságukat és állami hivatalnokaikat. Mindegyiknek volt külön udvartartása, katonasággal (= kapu khalki) és udvari tisztekkel. A kapu khalkit alkották a *csausok, tüfenkcsik* (gyalog gárda), *dsebelik* (lovas gárda), *icsoglánok* (apródok) stb. Az udvari tisztek voltak: 1. *alajbég,* a díszmenetek rendezője; 2. *szelám-agaszi,* czerimoniamester; 3. *khazinedár* (kincstárnok); 4. *mír-i-akhor,* fő lovász-mester; 5. *szilihdár,* fegyverhordó; 6. *kiaja,* a béglerbég ügyvivője, helyettese. Parancsnoki jelvényük volt régebben 2, később néha 3 lófark; privilegiumaik közé tartozott 7 vezeték-ló és katonai zenekar, mely délutánonként játszott a táborban vagy a béglerbég palotájában. — Eleinte csak egy béglerbég volt az oszmán birodalomban, t. i. Timurtas pasa; később kettő: ruméliai és anatóliai, még később annyi, a hány ejáletre felosztatott a birodalom.

Bégzáde. Tulajdonképen = bég fia, bégektől származott; de jelent általában előkelő embert, főurat is.

Berát. Így nevezték azon, a rejsz-efendi alatt álló minisztériumban készült okmányokat, melyekkel a magas porta kinevezte a pasákat, béglerbégeket és bégeket s melyekkel hűbéreket adományozott záimoknak és timárliknak. Tehát kinevezési okmány és adománylevél.

Besli. Az irreguláris lovasság közé tartozó önkénytes csapat. Ilyen besliket a pasák is tartottak udvarukban testőrségűl; az állam pedig később a végvidékek védelmére rendelte őket. — Nálunk e szó *beslia* alakban volt ismeretes.

Bezesztán. Valódi jelentése szerint az a vásártér, illetve a bazárnak az a része, a hol vászonneműeket árulnak; de jelent általában bazárt is.

Bin vagy *ibn.* Lásd *Oglu.*

Bosztandsi. Tulajdonképen szerájbeli kertészek és a szeráj őrei; ezért egy csoportjok régebben Drinápolyban tartózkodott az ott levő szerájban. Ezenkívül, mikor a szultán hajóra szállt, bosztandsik eveztek, parancsnokuk (a b. basi) pedig a kormányt tartotta. Végre egy részük, mint testőrség, követni szokta a szultánt a hadjáratra. — Vörös felső ruhát és vörös sapkát viseltek mindnyájan s csak övük színe különböztette meg őket koruk és rangjok szerint. Fejük a *bosztandsi basi,* a kinek gondozása alatt nem csak a szerájbeli

kert állott, hanem a Bosporus partjain levő paloták és mulató helyek is. — A bosztandsikat Szulejmán szervezte, olyan formán, hogy a janicsárokból kiválogatott 5000 embert s katonai szervezetet adott nekik. Számuk IV. Mohammed alatt csak 3000 körűl volt.

Bölük. Csapat, hadosztály, ezred, vagy század. E nevet viselték a zsoldos lovasság egyes hadosztályai (a szilihdár, szipáhi, ulufedsián-i-jemín, ulufedsián-i-jeszár, gureba-i-jemín és gureba-i-jeszár) s a janicsárok hatvanegy ezrede. *Bölükök*-re voltak felosztva a gönüllük és kapudsik is, egy-egy *bölük-basi* alatt. Míg a zsoldos lovasság imént említett hadosztályainak parancsnokai *bölük-aga* czímet viseltek. — *Bölük-khalki:* a zsoldos lovasság 6 hadosztálya, vagyis bölükje. — Nálunk a hódoltság korában a bölük-basit *bulyokbasá*-nak nevezték.

Cs.

Csakirdsi-basi. A szultánok udvartartásában az udvari szolgák egyik csoportját alkották azok, a kik a vadász-ebek és vadász-madarak felügyeletével voltak megbízva. Ezek közé tartoztak egyebek közt a *csakirdsik*, vagyis a vadász-sólymok gondviselői (mert *csakir* = sólyom). Számuk I. Ahmed alatt (1603—1617) 270 volt. Ezeknek feje, parancsnoka volt a *csakirdsi-basi.*

Csarkadsi. Csatározó, portyázó csapat; előcsapat.

Csasnegir-basi. A szultán főasztalnoka. A *csasnegir* szó valódi jelentése: »ételkóstoló«.

Csaus. Három különböző rendbe tartozó csausokat kell megkülönböztetnünk: az udvari, polgári és katonai csausokat.

A szultáni udvar csausainak kettős rendeltetésük volt, t. i. mikor a szultán kivonúlt, előtte jártak, buzogányt tartva kezükben; ezen kívűl politikai küldetésekre alkalmaztattak, még pedig a külföldre, míg magában a birodalomban a kapudsi-basi végezte e teendőket. Eleinte, a XVII. századig, csakis csausok küldettek követségben, vagy internuntiusképen a külföldi hatalmakhoz. Nem zsoldot, hanem ziámetet kaptak s ezért külön névvel *ziámetli csaus agák*-nak hivattak. Fejök a *csaus-basi* volt.

A második osztályba tartozó csausok voltaképen törvényszolgák, s mint ilyenek végrehajtói a csaus-basi parancsainak. A *csaus-basi* t. i. nem csupán az udvari csausok feje, hanem közvetlen a nagyvezír alatt álló három miniszter egyike (a másik kettő: a *kiaja-bég* és *rejsz-efendi)* s

mint ilyen egyesíti magában a rendőr- és igazságügyi minisztert. Helyettesítője, illetőleg végrehajtó közege a nagyvezírnek az igazságügyi és rendőri ügyekben, mint a kiaja-bég a bel-, a rejsz-efendi pedig a külügyi dolgokban. Az állam ő általa hajtja végre az itéleteket, ő az igazságszolgáltatás karja. Egyszersmind udvarnagy, vagy fő-ajtónálló s a külföldi hatalmak követeit ő vezeti a szultán vagy a nagyvezír elé.

Hasonló rendeltetésük volt a katonai csausoknak a hadseregnél, mint a most említett csausoknak a polgári életben. Ezeknek feje a *bas-csaus* (fő csaus), a janicsárság törzskarának egyik tagja s egyszersmind az 5-ik janicsárezred parancsnoka. A janicsár-aga divánjában ez terjesztette elő a kérvényeket; a zsoldfizetés napján ez szólította elő a a janicsárokat a szeráj udvarán; s végre ez avatta fel a janicsárok csapatába belépőket, olyan formán, hogy fülön fogta és pofon ütötte — A szultán udvartartását kicsiben utánzó helytartó pasák udvarában szintén voltak csausok. — A csausoknak még két rendbeli teendőiről olvashatunk a Kemálpasazáde VI. és XI. fejezetében. — A *csaus* szó nálunk *csausz* és *csauz* alakban volt ismeretes.

Cselebi. Mint czím vagy megszólítás a. m. »úr«. Régebben főurak, herczegek, ma előkelő görögök és európaiak czíme. Valódi jelentése: »tanúlt, művelt ember, finom, előkelő modorú«, Gentleman.

Csetedsi. Az irreguláris lovasság egy neme, mely háború alkalmával a fősereg előtt portyázott kémlelés vagy takarmányozás czéljából, egy *csetedsi pasa* vezetése alatt. — *Csete* = rabló portyázás, beütés.

Cseri-basi. A hűbéres lovasság, vagyis a szipáhik egyik tisztje, a százados, ki az alaj-bég után következik. Utána van a *cseri-szürüdsi* vagy *szürüdsi-basi* (hadnagy) és a *szubasi.* — *Cseri* = sereg; a keleti és régi törökben teljes alakjában: *cserik, cserig,* melylyel azonos a magyar *sereg* szó. — Nálunk a cseri-basit a hódoltság korában *cserbasának* nevezték.

Csorbadsi. Lásd: Janicsár.

D. Ds.

Defter és **defterdár.** *Defter* = számviteli könyv, lajstrom, lista; azon telekkönyv, melybe a hűbérek voltak bejegyezve. Innen *defterdár:* a számviteli könyvek, lajstromok és telekkönyvek vezetője. Tehát defterdár volt első sorban

a pénzügyminiszter, továbbá az egy-egy helytartóságban vagy pasaságban levő pénzügyi hivatalnok.

Eleinte csak egy defterdárja volt a birodalomnak, II. Mohammed azonban kettőt nevezett ki, egyiket Rumélia (bas defterdár = fő defterdár), másikat Anatólia számára. Később már Aleppóban is találunk egy harmadik defterdárt, a ki Syria és Egyiptom pénzügyeit vezette. Buda elfoglalása után a negyedik defterdárságot állította fel Szulejmán, Khalil személyében, Magyarországon. A XVII. század első felében egy ötödik defterdárság szerveztetett a Duna-melléki tartományok részére (ilyen defterdár volt Pecsevi is 1630-ban), de ez nem sokáig állott fenn. Majd az aleppói defterdárság felosztatott négy részre, t. i. damaskusi, diárbekri, erzerumi és tripoliszi (Syriában), szintígy az anatóliai is még kettőre, t. i. szivaszi és karamáni defterdárságra. A jelen század elején azonban a defterdárok száma háromra redukáltatott: első, második és harmadik defterdár néven, kik közűl az első a tulajdonképeni pénzügyminiszter, a másik kettő pedig ennek helyettese volt. — A fő defterdári hivatal (defterdár kapuszi) 27 ügyosztályból állott, melyeknek fejei *khodsagan* czímet viseltek s egész sereg hivatalnok állott alattok. A defterdárok fizetés fejében hűbéreket kaptak s azok jövedelmei arányában tartoztak kiállítani bizonyos számú katonaságot. — *Defter emíni:* az egész defterdári hivatal, vagyis a defterdár kapuszi felügyelője.

Deli. Tulajdonképen önkéntes csapat, az irreguláris lovasságnak egyik neme, melyet a pasák, bégek és defterdárok háború idején zsoldba fogadtak, vagy a pasák állandóan zsoldjokban tartottak mint testőrséget. Parancsnokuk a *deli-basi*. A delik öltözete nagyon hasonlított a magyar hajdukéhoz: szűk, zsinóros nadrág, bakancs, attila övvel, melyen széles, görbe kard függött, hosszú és bő köpönyeg, melynek csuklyája volt egyszersmind a fejrevaló is.

Devedsi. Szószerint »tevehajtsár«. A janicsárok hat ezredének, t. i. a 3. és 4. odának, továbbá a piadék közűl az 1., 2., 4. és 5. dsemátnak neve.

Dív. Démon, rossz szellem, ördög.

Díván. Államtanács, melynek tagjai voltak régebben a vezírek, kázi-aszkerek, defterdárok és a nisándsi, majd később a kiaja-bég, rejsz-efendi és a kapudán-pasa is. Elnöke a nagyvezír. — De ezenkivűl a helytartó pasáknak, a kapudán-pasának és janicsár-agának is volt *diván*-jok, azaz tanácsuk és tanácsűlésük. — *Divánkháne:* a nagyvezírnek, pasáknak, kapudán-pasának és janicsár-agának tanács-terme, vagy — hadjárat idején — ilyen czélra való sátora. — *Ajak díván:*

rendkivűli díván vagy tanácskozás, különösen háború alkalmával, lóháton. *Galaba díván:* közgyűlés, a plénum tanácskozása. Ellenben *khász díván:* csak a tulajdonképeni dívántagok tanácskozása, mintegy minisztertanács.

Dsámi. Azok a nagyobb mecsetek, melyekben minden pénteken *khutbe* tartatik, vagyis istentisztelet az uralkodó szultán nevének az imába foglalásával. Az ilyen privilegiummal nem bíró, kisebb mecsetek neve *meszcsid.*

Dsebedsi. A rendes, zsoldos gyalogság egyik hadteste. A dsebedsik készítették s gondozták a különböző fegyvereket; ők voltak a fegyver- és lőportár felügyelői. Odákra voltak osztva, mint a janicsárok, egy-egy *oda-basi* alatt; míg az egész hadtest feje: *dsebedsi basi.* Számuk Szulejmán alatt csak 700 volt, de a jelen század elején 6000. *Dsebe* = pánczél, vért s általában fegyverzet.

Dsebeli. Azon lovasok neve, kiket háború idején a kisebb és nagyobb hűbéresek (a timárlik és záimok), meg a szandsákbégek tartoztak kiállítani jövedelmeik arányában, még pedig a kisebb hűbéresek minden 3000, a záimok pedig minden 5000 oszpora után egy-egy lovast. — *Dsebelik* voltak a karavánok védelmére rendelt lovasok is.

E.

Efendi. Jelentése »úr« s mint ilyen, a tudományos és hivatalnoki osztályba tartozók czíme.

Ejálet. Az oszmán birodalom a hűbérrendszer alapján ejáletekre és szandsákokra volt felosztva. Az *ejálet*-eket, vagyis helytartóságokat, vagy három lófarkas vezírek vagy két lófarkas béglerbégek kormányozták s ezek mindegyike több szandsákot foglalt magában. I. Szulejmán alatt az egész birodalom 21, III. Murád alatt pedig negyven ejáletre volt felosztva. Egy-egy ejálet tehát a. m. egy-egy pasaság.

Emín. Felügyelő, intendans. Ilyenek voltak pl. *sehír-emíni* (a város, t. i. a főváros felügyelője), *terszana-emíni* (az arsenál f.), *mutbakh-emíni* (az udvari konyha f.), *arpa-emíni* (a gabonaraktárak f.), *darabkháne-emíni* (a pénzverde f.), *barutkháne-emíni* (a lőporraktár felügyelője). — Nálunk e szót *emín, emén, eming, eméng* alakokban használták; sőt volt *eméngség* is »dictatura« jelentéssel.

Emír, vagy persásan rövidítve: **mír.** Főnök, parancsnok, fejedelem. A törökben a *bég* szó felel meg neki. Innen *emír-ül-ümera,* vagy persául: *mír-i-mirán* = béglerbég. — Emíreknek nevezik a próféta rokonait is.

Erkján-i-devlet. Az állam oszlopai, a birodalom támaszai, vagyis a birodalom legfőbb tisztviselői. E testületet II. Mohammed szervezte s tagjai valának: a vezírek, kázi-aszkerek, defterdárok és a nisandsi. Ezek alkották a díváut, vagyis az államtanácsot.

Ezán. Az az ének, melyet a müezzin naponként ötször énekel ugyanazon szöveggel, hogy az igazhívőket imára, istentiszteletre hívja.

F.

Fermán. Parancs, t. i. tugrával, vagyis a szultán névjegyével ellátott s a rejsz-efendi alatt levő állami kanczelláriában kiállított irat, melyet a nagyvezír bocsát ki a szultán nevében. Ellenben a nagyvezír, vezírek, kapudán-pasa és helytartók által, a magok nevében kibocsátott parancsok neve: *bujuruldi* s ezeken természetesen nincs tugra. Lásd: *Khatt-i-serif.*

Fethnáme. A hivatalos iratok neve, melyeket a szultánok a birodalombeli főméltóságokhoz és az idegen államok fejedelmeihez szoktak küldeni, hogy tudassák velök az ellenségen nyert győzelmet. *Feth* = győzelem; *náme* = levél, irat.

Fetva. A mufti véleménye vagy itélete, illetőleg válasza olyan, elébe adott jogi kérdésre, melyre a szent törvény (a *seri)* vagy éppen nem, vagy bizonytalan feleletet ad. Az illetők úgy tették fel, vagy írták le a kérdést, hogy a mufti, vagy molla felelete rendesen csak ebből állott: *olur* (igen), vagy *olmaz* (nem). Az ilyen fetvákat pörös felek is érvényesíthették a kádi előtt, még pedig mint nagyerejű bizonyítékokat. Fontos állami ügyekben a szultánok is bocsáttattak ki a fő muftival ilyen fetvákat, hogy intézkedéseiknek törvényesebb színt adhassanak. Az időről-időre kibocsátott fetvák össze is gyűjtettek és egyik forrását alkotják a török törvényhozásnak.

G.

Gázi. A hit harczosa; az, a ki az egyedűl igaz vallásért, az iszlamért, harczol; s aztán különösen az ilyen *győzelmes* harczos vagy hős. E nevet csak akkor vehették fel a szultánok, ha már viseltek háborút, még pedig győzelemmel s így megszerezték a jogot mecsetek, illetve dsámik építésére. — *Gazâ:* szent harcz, t. i. a mohammedánok harcza, hadjárata a hitetlenek ellen.

Gönüllü. Az irreguláris lovassághoz tartozó önkéntes csapat. Leginkább a végvidékeken voltak s részben benszülött alattvalókból állottak. A defterdár fizette őket a vámokból, halászati jövedelmekből stb. Valódi jelentése »bátor, önkéntes«.

Gureba. Jelentése »idegenek«, s mint ilyen, az arab *garib* (idegen) szó többes száma. Voltak: *gureba-i-jemín* (jobbszárnyi gureba) és *gureba-i-jeszár* (balszárnyi gureba). A zsoldos lovasság két hadteste, mely onnan vette nevét, hogy eredetileg átszökött arabokból és persákból állott. Csatában a szent zászlótól jobbra és balra foglaltak állást, az *ulufedsi*-k mellett. A két hadtest II. Mohammed és I. Szulejmán alatt összesen 1000, 1597 körűl a jemín 1000, a jeszár 800 emberből állott, IV. Mohammed korában pedig a jemín 410, s a jeszár csak 312 emberből.

Gurus. A török piaszter. A XVI. században 40 akcse volt benne s értéke = egy tallér. $1^1/_6$ gurus = 1 arany, úgy hogy az az ú. n. »honorárium«, vagyis 30,000 arany, melyet I. Ferdinánd fizetett a szultánnak 35,000 gurust tett. — *Kara gurus:* a német tallérral és a spanyol riállal egyenlő értékű pénz. *Kizil gurus:* olasz forint.

H.

Hadsi. *Hads:* zarándoklás Mekkába a próféta sírjához. Innen *hádsi* az, a ki e zarándokútat megtette.

Hákim. Itélő, bíró; valamely város vagy tartomány kormányzója; fejedelem.

Hidsre vagy *hidsret.* Valódi jelentése: »kiköltözés«, különösen Mohammed próféta elköltözése (nem pedig: futása) Mekkából Medinába. Innen a mohammedán időszámítás neve, mely a 622. év július 16-ával, pénteki nappal kezdődik. L. bővebben a Szulejmán első Naplójához írott jegyzetet.

Húri. A paradicsombeli, örökké ifjú szűzek neve, kiket — a mohammedánok hite szerint — Allah eleve teremtett, s a kik közűl minden igazhívőnek, a földi életben volt feleségein kívűl, hetvenkettő fog jutni.

I.

Ics-oglán. Apród, page. Azon, nem-mohammedán szülőktől rabolt gyermekek és ifjak neve, a kik a szultáni udvarban állami hivatalokra és udvari szolgálatra neveltetnek és képeztetnek.

Ikindi. A délutáni idő, a nap szaka dél és napnyugta, vagy szorosabban 2 és 5 óra között; innen az ezen időben végzendő imádkozás, vagyis a harmadik ima. A müszülmánok tudvalevőleg ötször imádkoznak naponként, ú. m.: 1. reggel, illetve napkeltekor *(szabah-namázi* = reggeli ima), 2. délben *(öjle namázi* = déli ima), 3. délután *(ikindi namázi,* vagy röviden *ikindi),* 4. napnyugtakor *(akhsam namázi* = esti ima) és 5. a látóhatár teljes elsötétülésekor *(jatszi namazi* = éjjeli vagy lefekvés előtti ima).

Imám. Az ulemák testületébe tartozó papi rend öt osztályra oszlik: 1. sejkh, 2. khatib, 3. imám, 4. müezzin, 5. káim. — *Imámok* azok a papok, a kik a mecsetekben az imát mondják naponként ötször, tehát voltaképen előimádkozók. Ilyen imám minden mecsetnél több van s ezek egyike végzi a fiúk körülmetélését, a hívek esketését és temetését. A legfőbb imám, mint khalifa, a szultán.

Imáret. Általában olyan középület, mely kegyes alapítványból jótékony czélra épült; különösen szegényház, közkút, fürdő, iskola.

J.

Jaja. Gyalog katona; gyalogság. Ezt a nevet viselte a janicsárok több ezrede, különösen azok, melyek a végvidékekre rendeltettek várőrségűl; továbbá az a 14 zászlóaljból álló, nomadizáló turkomán csapat is, mely a janicsárokba kebeleztetett. — Innen *jaja-basi:* e janicsár csapatok parancsnoka.

Jamak. A janicsárok tisztjeinek szolgái, Privatdienerei, milyenek minden odában voltak. Továbbá jamakoknak nevezték azokat is, kiket a XVII. századtól fogva a végvidékekre várőrségűl kirendelt janicsárok magok helyett küldtek oda; minélfogva azon időtől kezdve a határvidéki őrség a népek söpredékeiből állott. — Ahmed Vefik szerint a kisebb várak kapitányai mellé rendelt várőrség neve. — A szó tulajdonképen olyant jelent, a ki valaki mellé adatott, vagy fölvétetett társúl vagy segítőűl; így mesteremberekénél annyi mint »segéd, legény«.

Janicsár, vagyis törökűl *jeni-cseri,* azaz: új sereg. A rendes, zsoldos gyalogságnak egyik hadteste, melyet Urkhán szervezett s mely — mint tulajdonképen a szultán testőrsége — Szulejmánig csak a szultán személyes vezérlete alatt tartozott háborúba menni. E hadtest eleinte és régebben kizárólag keresztyén szülők gyermekeiből állott, a kiket vagy tized alakjában szedtek a birodalomban levő keresztyén lakosoktól (Magyarországon nem), vagy háború alkalmával

raboltak el. Az ilyen módon elrabolt gyermekeket régebben kis ázsiai törököknél osztották szét, hogy ott a nyelvet, vallást és szokásokat elsajátítsák, vagyis hogy törökökké, illetőleg moszlimokká váljanak; később pedig részint Konstantinápolyban, részint Drinápolyban és Gallipoliban nevelték őket kaszárnyákban szigorú bánásmóddal. Miután e nevelő intézetekben megtanulták a különféle katonai gyakorlatokat s föltétlen engedelmességet, hozzászoktak a fáradalmakhoz, nélkülözéshez s elsajátították a testületi szellemet és fanatismust: 18—20 éves korukban átléptek a janicsárok egyes ezredeibe, hol három évig mindennemű szolgai munkát végeztek. — Szulejmán koráig nem volt szabad házasodniok sem; ekkor azonban kivételesen megengedtetik nekik a nősülés. II. Szelim alatt (1566—1574) kezdődik a janicsárság emberanyagának megváltozása, a mennyiben most már gyermekeiket is fölveszik magok közé. III. Murád alatt (1574—1595), a hosszas persa háború után, olyan mohammedánokat is fölvesznek soraikba, a kik nem mentek át a régi szigorú iskolán. Végre IV. Mohammed alatt, vagy előtt (1640 körűl) már megszünik a keresztyén gyermekekből vett tized s ezután a janicsárok fiai lépnek apjok helyére. — A janicsároknak nevelt ifjak neve *adsem oglán* volt.

A janicsár hadtest eredetileg 4000 emberből állott 60 *dsemáet*-ben (csapat, csoport). I. Bajezid, az által, hogy a *szegbánok* és *avdsik* (udvari vadászok) 34 bölükjét is a janicsárságba kebelezte, 7000-re emelte a számukat, II. Mohammed pedig 12,000-re, 100 dsemáetben (s az előbbi 34 bölükben). Szulejmán még 61 bölükkel szaporítván őket, alatta 20,000 főre rúgott a létszámuk. IV. Mohammed korában (1648—1688) s a jelen század elején is 196 odából, vagy ezredből állott e hadtest, még pedig 1670 körűl mintegy 55,000 főből. — Az egész hadtest különböző időkben három alkotó részből állíttatott össze s ezért 61 oda a *bölük*, 34 oda a *szegbán*, 100, illetőleg 101 oda pedig a *dsemáet*, vagy *jaja* és *piáde* nevet viselte.

A janicsárok zászlója eleinte vérpiros volt, rajta ezüst félhold és kard. Később minden odának volt külön zászlója, melynek fele sárga, fele pedig vörös volt és külön zenekara. — Fegyverzetük szerint két csoportba oszoltak: egy részük hosszú flintát és széles, görbe kardot viselt (*jenicseri tüfenkcsiszi* = puskás janicsárok), más részük pedig íjjat és nyilat s szintén kardot. — Ruházatuk a következő volt: fejükön kerek, magas, hátukra lecsüngő fehér nemez sapka, ú. n. *kecse*, melyre elől kanál volt tűzve; térden felül érő, elől gombos, derékon övvel összeszorított *dolamán;* e fölött hosszú,

két újjú *feredse* (köpönyeg); régebben kék posztóból készült *salvár* (bő nadrág); lábukon általában vörös bakancs. Tisztjeik kuka nevű süveget viseltek (l. alább) és különböző szinű csizmát *(csizme)*, még pedig a szegbán nevű odák tisztjei pirosat, a bölükökéi feketét, a dsemáetekéi pedig sárgát.

Mind a három, illetve négy osztálynak minden odája meg volt különböztetve a ruha ujjára varrott számokkal és bizonyos jegyekkel. Így a $\overset{b}{1}$ $\overset{b}{2}$ $\overset{b}{3}$ stb. ezt jelentette: 1., 2., 3. *bölük*; a $\overset{ds}{1}$ $\overset{ds}{2}$ = 1., 2. *dsemáet*; az $\overset{sz}{1}$ $\overset{sz}{2}$ = 1., 2. *szegbán*; a $\overset{v}{1}$ = 1. *avdsi* stb. E betűk és számok fölött voltak a különböző jegyek, pl. a 13. *dsemáet* jegye jáczint, a 14-iké sütőlapát, a 16-iké csizma, a 17-iké zászló, a 7-iké kettős zászló, a 40-iké vödör, a 45-iké olló, a 64-iké buzogány; a 9. *bölüké* dob, a 25-iké hal stb.

Az egyes ezredek *(orta* vagy *oda)* parancsnoka *csorbadsi* nevet viselt. Az egész janicsár hadtest feje és parancsnoka a *janicsár-aga* (jenicseri agaszi), a ki rendesen béglerbég rangú s egyszersmind ő a fővárosi rendőrség főnöke is. Mint a nagyvezírnek és a defterdárnak, úgy neki is meg van a saját külön divánja, melynek tagjai a janicsárság törzskari tisztjei, ú. m. a *kul kiaja* (az aga helyettese), a *szegbán-basi, szamszundsi-basi, zagardsi-basi, turnadsi-basi* és a *bas csaus*. De a janicsár-aga ezen kivűl részt vett a nagyvezír divánjában is. Háború idején egy fehér zászlót (bajrak) és lófarkakat szoktak előtte vinni, utána pedig négy vezetéklovat vezetni. — A *jenicseri-efemdiszi* pedig a janicsárság ellenőre és könyvvivője, s mint ilyen, a defterdár alá tartozó hivatalnok. Az egész hadtest lajstroma nála van. Kivűle mind a három osztálynak volt egy-egy *efendije*. Régebben rangban előtte állt a kul kiajának.

Jaszaul. Ma már csak Közép-Ázsiában ismert török szó s körülbelűl ugyanazt jelenti, a mit a *csaus* az oszmánoknál, t. i. ajtónálló, törvényszolga, rendőr stb. Mint ilyen a *jasza* ige származéka, melynek értelme: »rendezni, rendbe hozni, rendet csinálni, elintézni«. Innen *jaszag* vagy *jaszau:* rend, rendszabály, törvény; *jaszak:* rend, csatarend, hadsereg felállítása; *jaszal:* csatarend, felállított sereg vagy csapat. A *jaszaul* értelme tehát tulajdonképen: »rendező, intéző«. L. Kemálpasazáde VI. fejezet.

K.

Kádi vagy *kázi:* biró. E nevet viseli az ulemák testületének egyik osztálya, t. i. a birói rendből az, mely nem *molla* czímű (l. Ulema és Molla!). De tulajdonképen nem-

csak biró, hanem egy személyben közjegyző is; itél úgy egyházi, mint világi ügyekben, még pedig egyedűl, ülnökök nélkül s előtte szóbeli pör folyik. Azonban közvádlói joga nincs, csupán az eléje vitt ügyeket intézi el. — Az oszmán birodalom ejáleteken és szandsákokon kivűl fel volt osztva *kázá*-kra (törvényszéki kerületek) is, egy-egy kádi bíráskodása alatt, mely kázák határa Magyarországon többnyire összeesett a szandsák határával. — Nálunk e szót *kádia* alakban ismerték.

Kajmakám, vagy helyesebben *kajmmakám*, azaz *káimmekám* =helyettes. A nagyvezír helyettese Konstantinápolyban, mikor az eltávozott a fővárosból. Ez rangjára nézve három lófarkas pasa volt. — Nálunk is ismeretes volt *kajmekám* alakban.

Kánun. A mohammedán államokban kétféle törvény létezik. Egyik a *seri*, vagyis a vallási törvény, melynek forrásai: *a)* a Korán, *b)* a *szunna* vagy *hadisz* (a hagyomány t. i. a próféta szavai és cselekedetei), *c)* az *idsma* (a próféta első utódainak magyarázatai és véleményei), *d)* a *kiász* (a régi mohammedán hittudósok fetvái). Az uralkodók e törvénynek védői, fentartói és végrehajtói, de megváltoztatói nem lehetnek. — Másik a *kánun*, vagyis az uralkodók rendeletei, intézkedései, de a melyek a serivel nem jöhetnek ellentétbe. A kánunon akár maga a kibocsátó szultán, akár utóda módosíthat, vagy egészen eltörölheti, hogy újakkal helyettesítse. — E kánunok gyüjteményei *kánun-náme* nevet viselnek s legnevezetesebbek közöttük a II. Mohammed, I. Szulejmán, II. Szelim, I. Ahmed és IV. Mohammed kánunnáméi. — Olyan esetekben, melyekben sem a seri, sem a kánun nem intézkedett, a régi szokást, az eddigi gyakorlatot, az usust vették törvényűl, melynek neve *ádet* (szokás), a mi aztán tartományonként különböző lehet.

Kapu-agaszi. A szultán udvartartása két részre oszlik: külsőre és belsőre. Amaz a szultán személye körűl levő hivatalnokokat és udvari szolgákat, emez a háremi cselédséget foglalja magában. Amannak feje a *kapu-agaszi*, emezé a *kizlár-agaszi* (a hárem főfelügyelője). A kapu-agaszi: főudvarmester; a fehér heréltek közűl való s nemcsak a fehér heréltek és apródok feje, hanem a kegyes alapítványoknak is főfelügyelője. Mindenüvé követi a szultánt, békében és háborúban, akkor is, ha pénteken a dsámiba megy.

Kapu-khalki. A helytartók katonaságának gyüjtőneve, minthogy azoknak is volt külön udvartartásuk (kapu). L. Béglerbég. — Mást jelent megint a *kapu-kuli* nevezet, a mennyiben ez a zsoldos csapatok (lovas és gyalog) gyüjtő-

neve (t. i. a porta szolgái). Ezek egy része ismét: *jerli-kuli*, t. i. a birodalom belsejében, nagyobb városokban elszállásolt katonaság; más része pedig: *szerhadd-kuli*, t. i. a végvidékeken állomásozó csapatok. Ellenben a hűbéres lovasság gyüjtőneve: *ejálet-aszkeri* = a helytartóságok katonasága.

Kapudán-pasa. Tengernagy. A török hajóhad parancsnoka kezdetben Gallipoli szandsákbégje volt; Szulejmán alatt 1533-ban Khajreddin pasa lőn először 2 lófarkas pasa, míg végre 1566-ban a magyar származású Piále pasa 3 lófarkas vezíri rangra emeltetett. A kapudán-pasának is megvolt külön divánja, mint a nagyvezírnek, helytartóknak és a janicsár-agának. — Egy-egy hadihajó parancsnoka a *kapudán* (az olasz *capitano* szóból), míg a tengerész katonák bölükökre osztva egy-egy *rejsz* parancsnoksága alatt állanak.

Kapudsi. A szeráj külső kapujának őrei, vagyis a kapusok. Egyszersmind ezek hívták meg az állam nagyjait az udvari ünnepélyekre is (bajram, a próféta születésének ünnepe, körűlmetélési ünnep, menyekző). Ezek közűl valók továbbá a *mesaladsi*-k is (fáklyavivők), a kik hadjárat, vagy másféle menetek alkalmával este világítottak a szultán előtt. Több csoportra oszlanak egy-egy *bölük-basi* alatt. Számuk IV. Mohammed korában 1962 volt.

Kapudsi-basi. Ezeknek voltaképen semmi közük sincs a kapudsikhoz; mert leginkább politikai küldetésekre alkalmaztattak, mint az udvari csausok, csakhogy ezek a külföldre, a kapudsi-basik pedig inkább a birodalomban. Az európai követeket és kiséretüket ezek vezették a szultán elébe kihallgatásra. A szultán parancsából ezek hajtották végre a halálbüntetést, száműzést a vezíreken és helytartókon, vagy ezek vagyonának elkobzását. Helytartók beiktatása, szultáni kéziratok és ajándékok kézbesítése végett ezek szoktak kiküldetni. Ezen kivűl teendőik közé tartozott néha csapatok ujonczozása, hadiadó behajtása és élelmi szerek beszerzése stb. Jelen szoktak lenni minden díszmeneten, jövedelmük pedig ziámet, vagyis nagyobb hűbér volt.

Karaván-szeráj. Török vendégfogadó.

Kázi-aszker vagy *kádi-lesker*. A hadsereg főbirái, hadbirák. Kezdetben, t. i. Urkhán alatt, csak egy kázi-aszker volt, melyet a hadjárat tartamára nevezett ki a szultán. Kara Khalil Dsenderelit, a legelső kázi-aszkert, I. Murád újra kinevezte s azóta állandó lőn e méltóság. II. Mohammed óta két kázi-aszker volt, az első a ruméliai, a második az anatóliai, kik tagjai az erkján-i-devletnek és így a divánnak. Voltaképen az ulemák rendjébe tartoznak s ők nevezik

ki a kádikat, náibokat, imámokat stb. Egyik is, másik is csak a saját területén követte a szultánt háborúba, a mikor két-két lófark vitetett előttük. L. Molla és Ulema.

Ketkhuda, vagy közönséges kiejtéssel *kiaja*. Ügyvivőt, segédet jelent s ilyen volt az állami hivatalok és katonai tisztségek minden fokán a legfelsőbbtől a legalsóig. — A *ketkhuda-bég*, vagy *kiaja-bég*, vagy *vezír-kiajaszi:* a nagyvezír ügyvivő embere, segéde, vagyis államtitkára a belügyi dolgokban, s mint ilyen, a magas portán székelt. III. Ahmedig (1703—1730) alárendelt rangú volt, csak a nagyvezír titkárának tekintetett s ezért nem is volt tagja a dívánnak; ekkor azonban miniszteri rangra, három lófarkas pasaságra emeltetett, mint valódi belügyminiszter. — Nálunk e szót *kihája*, vagy *tihája* alakban ismerték.

Khádim. Herélt, eunuch; s általában udvari szolga.

Kharads. Adó. A mohammedánok nem fizettek adót, csupán *tizedet* (asr) földjük (mülk) terményeiből és egyéb javaikból. A tizednek vallásos jellege van, a miért a hitetlenek ezt nem fizethették. A meghódított nem-mohammedánok tehát adót, vagy *kharadsot* fizettek a hódító töröknek, a mely tulajdonképen háromféle adót foglal magában, u. m.: 1. fejadó (ez más néven *dsizje*), melyet az alattvaló élete meghagyásáért fizet a hódítónak; 2. a földbirtok terjedelme után, s 3. a föld terményeiből fizetett adó, mely utóbbi az évenkénti termésnek nyolczad, heted, hatod, ötöd, sőt harmad- és fele-részét is tette. A kharads első része, t. i. a fejadó, államadó volt, míg a 2-ik és 3-ik részt a szipáhinak, vagyis a török földesúrnak fizette a jobbágy. — A kharadsnak egyik neme az, melyet a porta felsősége alatt álló tartomány mint tartomány fizetett évenkint a kiszabott összegben, például Erdély-, Oláh- és Moldvaország, meg Ragusa; másik neme pedig az, melyet maga a porta vetett ki a nem-mohammedán alattvalókra egyénenként.

Khász. Jelentése: »saját, tulajdon, egy bizonyos egyén számára való; különösen a szultáné, annak tulajdona«. Innen: földbirtok, a milyen háromféle volt. A török ugyanis az elfoglalt országot 3 részre osztotta. Egyik része lőn *khász-i-humájun* (császári khász), vagyis a nem-mohammedán alattvalók olyan földjei, melyeknek jövedelmét a szultán a maga kincstárának tartotta fenn, vagyis koronabirtok; másik része a bégek, béglerbégek és vezírek khásza; a harmadik része pedig hűbérekűl osztatott ki (Ahmed Vefik). Khász-i-humájun volt Magyarországon: Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd, Halas, Jászberény, Hódmezővásárhely, Mezőtúr, Ványa stb.

Khatt-i-serif. Szultáni kézirat, illetőleg az a legfelsőbb parancs, melyet egyenesen a szultán bocsát ki, még pedig — ritkább esetekben — vagy egészen a saját kezével írva, vagy a titkára által kiállított iratra nehány szót jegyezve, rendesen ezt: »bunuñ múdsebindse amel oluna« (e szerint kell cselekedni). L. Fermán.

Khátib az a pap, a ki a dsámikban, vagyis a nagyobb mecsetekben minden pénteken a *khutbét* végzi, vagyis istentisztelet alkalmával imát mond az uralkodó szultán ñevére. Csakis a dsámiknál van ilyen khátib s a legnagyobbaknál is csak egy, míg imám, káim és müezzin több szokott lenni.

Khodsa. A szultán és főherczegek nevelője, tanitója. E hivatalt II. Mohammed alapította.

Khumbaradsi vagy *kumbaradsi. Khumbara* = bomba. Innen *khumbaradsi* a hadsereg azon osztályának neve, a melynek feladata bombát vagy gránátot dobálni. E hadosztály eredetileg, t. i. Szulejmán alatt csak 301 emberből állott és hűbéres volt. Ezekhez adatott 1734-ben még 300 zsoldos kumbaradsi. E hadosztály parancsnoka a *khumbaradsi-basi.*

Kile vagy *kila.* Gabona-mérték, 18—22 oka.

Kizilbas. Szó szerént: vörös fej. v. fejű. Így nevezik a törökök a *persákat,* még pedig azért, hogy a persa Száfi dynastia alapítójának apja, Hajder, megkülönböztetésűl vörös sapkát adott katonáinak, a XV. század utolsó felében. S valóban a XVI. és XVII. századbeli persa kéziratokban a persa hősök mind úgy vannak lefestve, hogy fejükön fehér turbánt viselnek vörös csúcscsal.

Kotasz vagy *kotaz* és *khotoz.* Tulajdonképen a tibeti jak (yak tibetanus) neve; azután ennek szőréből, vagy akár lószőrből való czafrang, dísz, melyet a lovak nyakára szoktak akasztani,

Kuka. Sisak alakú, tollbokrétes sapka, milyent a janicsárok tisztjei és a szolakok viseltek. Ugyanilyen *kuká*-t kaptak az oláh- és moldvaországi vajdák is felavattatásuk és eskütételük alkalmával Konstantinápolyban.

Kul-kiaja. A janicsár-aga helyettese, segéde, s mint ilyen, a janicsárság törzskarának s az aga divánjának egyik tagja. Ez nevezte ki — az aga beleegyezésével — a janicsárok tisztjeit az ezredestől lefelé; csatában, ostrom alkalmával ez szokta megtenni a kellő intézkedéseket a támadásra vagy védelemre.

L.

Lagumdsi. *Lagum* = akna; innen *lagumdsi*: aknász, mineur. E hadosztály igen régi eredetű s az aknákkal való

bánást a törökök már birodalmuk első korszakában nagy tökélyre vitték. A lagumdsik eredetileg hűbéresek voltak, de később egy részben zsoldosok.

Levend. Önkéntes csapat, különösen az, a mely a helytartó pasák zsoldjában állott, vagy a hajóhadon szolgált. A hajóhadon szolgálók többnyire a görög szigetekről valók, kik gyermekkoruktól szokva voltak a hajózáshoz.

M.

Medresze. Felsőbb iskola, collegium, akadémia. Ilyen medreszében tanító, illetve előadó tanár pedig: *müderrisz*, a ki természetesen az ulemák rendjébe tartozik.

Meterisz, arabúl *metrisz*. Sáncz, mellvéd, vívó-árok.

Mevlána. Jelentése szószerint »urunk«. E czím adatik egyházi embereknek és törvénytudóknak.

Mír-i-akhor. Lovász-mester a szultáni udvarban. Volt *mír-i-akhor-i-evvel* és *mír-i-akhor-i-száni,* vagyis első és második, illetve fő- és al-lovászmester. Míg a lovászlegények neve *szejsz.*

Mír-i-alem. Zászlótartó, t. i. a próféta zászlójának vivője, a ki mindig az emírek, vagyis a próféta utódai vagy rokonai közűl való, s mint ilyen, voltaképen az ulemák rendjébe tartozik.

Molla. Az ulemák birói rendjében a legmagasabb osztály czíme. Ezen osztályba tartoznak ugyanis: 1. a ruméliai és anatóliai *kázi-aszker* (szadr-er-Rum és szadr-i-Anatoli); 2. a sztambuli kádi; 3. a mekkai és medinai kádik; 4. a drinápolyi, bruszai, damaszkusi és kairói kádik; 5. a galatai, szkutarii és ejubi kádik. — Továbbá ezekhez számíttatnak még: a *nákib-ul-esráf* (a próféta utódainak feje), a *khodsa* (a szultán nevelője), a *hekim-basi* (a szultán orvosa), a *münedsim-basi* (udvari astrologus) és két *khunkjár-imámi* (udvari káplán). — Az itt felsorolt böjük-mollák, vagyis elsőrendű mollák után következnek a *kütsük-mollák*, azaz a másodrangú mollák, t. i. tíz, másodrangú város bírái, milyenek: Filibe, Merás, Bagdad, Bosznaszeráj, Szófia, Belgrád, Aintab, Kutahia, Kónia és Diárbekr.

Mufti. Az ulemák egyik, a tulajdonképeni birák (molla és kádi) és papok között álló, osztályának czíme. A muftik hivatása a *fetvák* kiadása, vagyis az elébük adott jogi kérdésekre való felelés, mely fetvákra rányomják pecsétüket. Ők tehát tulajdonképen törvénytudók. Minden nagyobb városnak megvan a maga muftija, míg kisebb városokban a

mufti és kádi egy ugyanazon személy. A fő mufti nevezi ki őket élethossziglan.

A muftiknak és az ulemák egész testületének feje s az iszlám főpapja a *fő-mufti* vagy *sejkh-ül-iszlám*, — de nem kezdettől fogva. II. Mohammedig a kázi-aszkerek birták e főrangot; ő azonban a konstantinápolyi muftit az összes muftik fejévé tevén *sejkh-ül-iszlám* czímmel ruházta fel; s végre csak Szulejmán alatt lőn az összes ulemák fejévé. Mint *pap* csak kétszer szerepel: ő köti fel a próféta kardját a trónra lépő szultán derekára (akadályoztatása esetén vagy az ulemák legidősbbike, vagy az egyik kázi-aszker) s ő mondja a halotti imát a szultán fölött (vagy helyette az Aja-Szófia sejkhje). Mint fő *bíró* csak a szultántól elébe adott fontos kérdésben hoz itéletet. Ő a helyettesítője a szultánnak egyházi s törvénykezési téren, mint a nagyvezír a világi ügyekben. Méltósága élethoszsziglan tartó, de ha valami okból letétetik, el kell hagynia a fővárost. Háborúban 3 lófarkat visznek előtte.

Muhzír-aga. A *muhzír* jelentése tulajdonképen »apparitor, törvényszolga, poroszló«. *Muhzír-aga*: a janicsár hadtest ágense a magas portán, s mint ilyen, előtte áll az ezredek parancsnokainak. Ahmed Vefik szerint a janicsár hadtest szubasija. Így nevezték végre a főméltóságok fegyveres kiséretének parancsnokát is.

Müezzin. Így nevezik a papi rend egyik alsó osztályába tartozókat, a kik napjában ötször éneklik az ezánt, vagyis az imára hívó éneket, először a mináretről, azután benn a mecsetben, minek elhangzása után kezdődik az istentisztelet. Míg a *káim* = egyházfi, templomszolga.

Müderrisz. L. Medresze.

Mülk. A mohammedán lakosok tulajdon földbirtokai, melytől nem fizetnek adót, csak tizedet (asr) adnak terményeiből és egyéb javaikból, mely tizednek vallásos jelentősége van, a miért is azt csak igazhívő fizetheti. Ezért nevezik a mülk-öt másképen *arsza-i-asrije*, vagyis tized-földnek.

Müszellem. Az Urkhán szervezte irreguláris lovasság neve, melynek a gyalogságban a *piáde* felelt meg. Mind a két csapat csak háború idején kapott tartást az államtól, de föl voltak mentve mindennemű adózás alól. Innen van nevük, mely felszabadítottat, adózás alól fölmenttettet jelent. Számuk Szulejmán alatt 60,000-re rúgott.

Müteferrika. Az udvari gárda egyik lovas csoportja (szolakok, pejkek, csausok mellett), mely a szultánt kisérte hadjárat alkalmával s azon kívül politikai küldetésekre

alkalmaztatott a XVII. századig. Két csoportjok volt, egyik a *ziámetli* vagy *gedekli müteferrikák* (hűbéres m.), másik a közönséges müteferrikák csoportja. Amazok száma rendesen 200 volt. Parancsnokuk a *müteferrika agaszi.*

Müteszarrif. Nagyobb tartomány, vagy szandsák teljhatalmú parancsnoka, kormányzója.

Müteszellim. Ideiglenes helytartó vagy város-kormányzó; valamely tartomány, vagy város kormányzásával a kormánytól vagy a müteszarriftól megbízott egyén.

N.

Náib. Helyettes a bírói rendben, t. i. a molla vagy kádi helyettese, megbizottja. Ujabban helytartót is jelent.

Názir. Tulajdonképen felügyelő, intendans. Többféle *názir* volt, mind a defterdár alá rendelve, pl. *topkhánenáziri* (az ágyúöntöde felügyelője), *barutkháne-náziri* (a stambuli, gallipolii, és szalonikii lőportárak felügyelői), *szu-náziri* (a vízvezetékek felügyelője) stb. A legfőbb *názir* a a defterdár volt, kit nálunk a hódoltság korában *nazur-bég* vagy *nazul-bégnek* neveztek. A *názir* jelentése újabban »miniszter«.

Nisandsi. Eleinte ez volt a tulajdonképeni államtitkár, a ki a fermánokra, berátokra s általában a szultán nevében, a rejsz-efendi alatt álló kanczelláriában kiállított hivatalos okmányokra — miután azokat a rejsz-efendi signálta — felrajzolta a *tugrát.* Tagja volt az erkján-i-devletnek s így a dívánnak. II. Mohammed korában, ha egyszersmind vezíri, vagy béglerbégi jelleggel volt felruházva, rangban előtte állt a defterdároknak, különben pedig utánuk. Arab neve *tevkií;* mert *tevki* = tugra és fermán.

O.

Oda. Tulajdonképen: szoba; azután egy-egy külön lakosztály a kaszárnyákban. Innen egy-egy janicsár csapat neve, minthogy mindegyik *orta,* vagyis regiment, külön odákban volt elszállásolva, mely néhány száz embert fogadott be. *Oda-basi:* egy ilyen oda feje, parancsnoka, ki a *csorbadsi* után következett; százados. — Nálunk e szót *odabasa* alakban ismerték.

Oglu. Személynevekben u. m. fia, -fi, pl. *Minnet-oglu* = Minnet fia; *Mikhál-oglu Iszkender* = Mikhál fia Iszkender; *Jahja pasa oglu Báli bég* = J. p. fia B. bég. – Persául: *záde,* mely nem csupán az apa, hanem a nagy-, vagy

szépapa nevéhez is járulhat, pl. *Kemál-pasa-záde,* t. i. a nagyapja volt a Kemál pasa; *Ásik-pasa-zádé*nak pedig szépapját hívták Asik-nak. — Arabúl: *bin* vagy *ibn,* pl. *Szeád-eddin ibn Haszán-dsán* = H. fia Sz.; *Ahmed Semszeddin bin Szulejmán ibn Kemál-pasa* = A. S. Sz. fia, ki K. fia.

Oka vagy inkább *okka:* a török font = 1·280 kilogramm; van benne 400 dirhem (drachma).

P.

Para. Tulajdonképen: darab; azután: pénzdarab, kis pénz s általában pénz. Ma 3 aszper van 1 parában s 40 para van egy gurusban.

Pasa. Az a legmagasabb czím, melyet katonai és polgári méltóságok viseltek, ú. m. a nagyvezír és volt nagyvezírek, házasság által a szultáni család rokonai, a vezírek, legmagasabb állami hivatalnokok, helytartók és tengernagyok. Magában *pasa* = nagyvezír. — Nálunk e szót *basa* alakban használták: bulyok-basa, cser-basa, oda-basa, szu-basa.

Pejk. A szultán egyik dísz testőrségének neve, a mely lándsát, aranyos sisakot és aranyhimzésű ruhát viselt s díszmenet alkalmával közvetlenűl a szolakok előtt járt. Számuk rendesen 30—40 volt.

Pendsik vagy *iszpendse.* Szószerint: ötödrész. Mivel a Korán azt mondja, hogy a zsákmány ötödrésze istent illeti: ezért már az oszmán birodalom kezdetén minden hadi fogoly árának $^1/_5$ része az állami kincstárba adatott mecsetek, iskolák fentartására stb. Ez *iszpendse* később második fejadóvá lett, melyet a hitetlen jobbágy készpénzben fizetett a szipáhinak, vagyis a török földesúrnak mintegy a rabszolgaság váltságdíjáúl. Ámbár a kánunok Szulejmántól fogva azt mondják, hogy a nem-mohammedán alattvaló nem fizet földadót, hanem e helyett iszpendsét: ez voltaképen mégis telekadó volt (mit másik neve, a *kapupénz* is mutat) s így a rabszolgaváltság nem a személyre, hanem tulajdonképen a birtokra volt kivetve.

R.

Rája. Az oszmán birodalomban lakó nem-mohammedán alattvalók neve. Valódi jelentése »nyáj«; mert a fejedelem: a pásztor, az uralma alatt levő nép pedig: nyáj.

Rejsz-efendi vagy *rejsz-ül-küttáb.* Az állami kanczellária feje, egyszersmind külügyminiszter. Régebben csak a nagyvezír titkárának tekintetett, mint a kiaja-bég, s ezért nem is volt tagja a divánnak. A *rejsz-ül-küttab* névvel Szulejmán ruházta fel e hivatalnokot, de alatta és II. Szelim alatt rangban még utána állott a nisandsinak s csak III. Murád korában emelkedett azzal egyenlő rangra és lőn fontosabb személylyé. Valódi miniszteri jellege azonban csak III. Ahmedtől (1703—1730) kezdődik. — Nálunk a hódoltság korában *réz-efendi*-nek, vagy egyszerűen *réz*-nek nevezték.

S. Sz.

Sejkh. A mecsetek és dsámik rendes papja, a ki minden pénteken prédikál ima után. A legnagyobb mecseteknél is csak egy sejkh és egy khátib van, ellenben imám, müezzin és káim több. — *Sejkh*-eknek nevezik a különböző dervis-rendek főnökeit is.

Szalárije. Az adózás különféle nemeit magok a törökök két csoportba osztották. Egyik volt a *ruszum-i-serije* (törvényes adók), melyek a seri-n alapszanak, a milyen a tized (asr) és kharads volt; másik az ú. n. *tekálif-i-urfije* (önkényes adók), melyeket a kánunok rendeltek el. Ez utóbbiak közé tartozott, egyebek közt, a *szalárije*, mely pótléka volt a kharads azon neménck, melyet a keresztyén jobbágy terményeiből tartozott fizetni a földesúrnak. A szalárijét szintén a szipáhinak fizette a jobbágy búzából, árpából, rozsból, zabból és kölesből, még pedig Magyarországon minden 33 mérő után 1 mérőt, vagyis 100 mérő után összesen nem tízet, hanem tizenhármat (a tizeddel együtt).

Szálijáne. A helytartók az oszmán birodalom legnagyobb részében egy-egy *khászt* kaptak, a melynek jövedelme volt a fizetésük s a melyből kellett fizetniök azon tartomány hivatalnokait és a csapatok zsoldját. Azonban némely helytartóság (Bagdad, Baszra, Lahsza, Egyiptom, Jemen) nem volt felosztva timárokra és ziámetekre, hanem ezek jövedelmeit közvetlenűl az állam kezelte kinevezett defterdárja által s készpénzzel fizette a helytartót, az illető tartomány hivatalnokait és katonaságát. Az ilyen helytartóknak ez a készpénzben történő évi fizetése neveztetett *szálijáne*-nak.

Szamszundsi-basi. *Szamszun* vagy *szañszun* = vadász-eb; innen *szamszundsi:* eleinte egy vadászcsapat, mely később a janicsárságba kebeleztetett be és a 71. ezredet alkotta. *Szamszundsi-basi:* a janicsárok 71. ezredének parancsnoka s egyszersmind a törzskar egyik tagja.

Szandsák. Első jelentése: zászló; azután egy zászlóalj katonaság; s végre ezt a katonaságot szolgáltató terület vagy kerület. A szandsák tehát több hűbér-birtokot magában foglaló kerület, mely egy szandsák-bég kormányzása alatt áll. Az oszmán birodalom régebben csak szandsákokra volt felosztva, még pedig II. Bajezid alatt Európa 34, Ázsia 24 szandsákra. Később felosztatott a birodalom ejáletekre, vagyis helytartóságokra is, melyek több szandsákot foglaltak magokban egy-egy béglerbég vagy vezír kormányzása alatt.

A *szandsák-bég,* vagy arabúl *emír-ül-liva,* persáúl *mír-i-liva,* egy ilyen szandsák kormányzója s katonaságának parancsnoka. Elnökölt a szandsák dívánjában s adományozhatott kisebb hűbéreket. Neki is egész udvartartása volt, mint a béglerbégeknek. Parancsnoki jelvénye egy lófark. Minden 5000 oszpora jövedelem után tartozott kiállítani egy lovast.

Szaridsa. Az önkéntes csapatoknak egy neme, részint gyalogos, részint könnyű lovas. Gyakran a pasák fogadták zsoldjokba, máskor az állam tartotta háború idején.

Szegbán. Eredetileg a szultáni vadász-ebek gondozói, később a janicsárok hadtestébe olvasztattak s azután is megtartották e külön nevüket, úgy hogy a 62—96. orta e nevet viselte. Volt közöttük 40 lovas is. — A *szegbán-basi* a janicsárok most említett 34 ortájának közvetlen parancsnoka s egyszersmind a janicsárság törzskarának egyik tagja.

Szeraszker vagy **szerdár.** Vezér, hadvezér, kit a szultán a háború tartamára ilyennek kinevez, vagy a nagyvezír személyében, vagy a vezírek és béglerbégek közűl. *Szeraszker* jelentése ma: hadügyminiszter.

Szilahsór. Jelentése tulajdonképen: fegyvertisztító. Ahmed Vefik szerint egy csapat udvari szolga, mely a fegyvereket gondozza s a mír-akhor parancsnoksága alatt áll.

Szilihdár vagy *szilahdár.* A szultán fegyverhordója és a szultáni fegyvertár őre, a ki a szultán kivonulása alkalmával annak jobbján megy, fején uszkuffal. — *Szilihdár* nevet viselt a zsoldos lovasság egyik hadteste is, mely bölükökre osztva a *szilihdár agaszi* parancsnoksága alatt állt. Hadjárat idején kötelességük volt a szultán előtt az utakat egyengetni, hidat verni stb. II. Mohammedig a csatában a szultán mögött foglaltak állást, ettől fogva azonban, sárga zászló alatt, balra állíttattak. Közűlök választották ki azokat, a kik a szultán és nagyvezír előtt a lófarkakat szokták vinni és azok vezetéklovait utánok vezetni *(tugdsi* és *jedekcsi).* Számuk II. Mohammed és Szulejmán korában 1000, 1597 körűl már 5000, IV. Mohammed alatt pedig 6244 volt.

Szipáhi. Jelentése lovas. Kétféle *szipáhi* volt az oszmán birodalomban. Egyik az a lovasság, a mely a meghódított tartományból kisebb vagy nagyobb hűbér-birtokot kapott hadi szolgálat fejében. Az eredetileg kapott hűbér, melyet egy *kilidsnek* (kard) neveztek, vagy 3000 vagy 5000 oszpora jövedelmű volt s ezért tartozott a szipáhi személyesen háborúba menni. Fokonként, hadi érdemeik szerint nagyobb és nagyobb jövedelmű hűbéreket kaptak, azon kötelezettséggel, hogy jövedelmeik arányában bizonyos számú lovasokat, ú. n. *dsebeli*-ket, tartoznak kiállítani, még pedig a *timárli*, vagyis kisebb hűbérű szipáhi minden 3000 oszpora után egyet, a *záim*, vagyis nagyobb hűbérű szipáhi pedig minden 5000 oszpora után egyet. Háború alkalmával mindegyik szipáhi köteles volt három nap alatt szandsák-bégjénél, s legfölebb tíz nap alatt a táborban lenni dsebelijeivel együtt. A hűbéres szipáhi élvezte a kapott hűbérbirtok jövedelmét élethossziglan (ha csak valami okból meg nem fosztatott tőle), halála után pedig fiára és unokáira szállott. Azonban ez a férfiágon való öröklés Szulejmán korában nem volt meg; az állam a szipáhi halála után annak hűbérét másnak, de mindig szipáhi fiának adományozta. A hűbéres szipáhik száma II. Mohammed alatt körűlbelül 30,000, Szulejmán utolsó és II. Szelim első éveiben pedig az európaiaké 80,000, az ázsiaiaké 50,000 volt. Egy-egy szipáhi-ezred (alaj) parancsnoka az *alaj-bég*, míg a szandsákban levő összes szipáhiké, vagyis több alajé a *szandsák-bég*. Többi tisztjeik: *cseri-basi*, *cseri-szürüdsi* és *szu-basi*.

Szipáhi volt a neve a *zsoldos* lovasság egyik hadtestének is, mely egy *szipáhilar agaszi* parancsnoksága alatt állt, kinek vörös zászlója volt. E szipáhik — valamint a zsoldos lovasság többi 5 hadteste is — csak a szultánnal együtt tartoztak háborúba menni, minthogy a szent zászlónak ők az őrei. II. Mohammed koráig közvetlenűl a szent zászló jobbján és balján foglaltak állást a csatatéren, ettől fogva azonban jobbra állíttattak, míg balra a szilihdárok álltak. Számuk II. Murád alatt csak 200, II. Mohammed és I. Szulejmán alatt 1000, 1597 körűl 7000 s IV. Mohammed korában 7203 volt. Tisztjeik az *aga* után ugyanazok, mint a szilihdároknál, t. i. a *kiaja* (az aga segéde, helyettese), *kiaja-jeri* (az aga ágense a portán), a *bas-csaus* és *kjatib* (írnok, titkár).

Szipeszalár. Vezér, hadvezér, ugyanaz, a mi a szerdár és szeraszker. Tulajdonképen összetett szó: *szipah-szalar*, melyben *szipah* = sereg és lovasság; *szalar* = főnök, parancsnok, vezér.

Szofta. A theológiai és jogi tudományok hallgatói a medreszékben. Tulajdonképen *szokhta*, *szukhte* = tudományszomjtól égő, tehát: tanuló.

Szolăk. A szultán testőrségének egyik s a legrégibb osztálya, a mely annak kivonulásakor előtte és mellette megy; háborúban is mindig közvetlenűl mellette van és őrt áll sátora előtt. A szolăkok fegyvere íj és nyíl, hátukon tegez; öltözetük olyan, mint a janicsároké, csakhogy fejükön *kukát* viselnek. Tulajdonképen a janicsárok közé számíttatnak, mivel csakugyan a 60., 61., 62. és 63. dsemáetből vétettek. Számuk II. Bajezid alatt 200, de később 400 volt, 4 csapatban egy-egy *szolăk-basi* parancsnoksága alatt.

Szu-basi. Rendőr-főnök. A kiaja-bég alá rendelt hivatalnokok egyike ugyan, de hivatásánál fogva segédkezni szokott a csaus-basinak mindennemű büntetések végrehajtásánál. Városokban és falvakban rendőrkapitányi és polgármesteri szerepe volt. — Más osztályba tartoztak a katonai *szu-basik*, t. i. a hűbéres szipáhik alsóbb rendű tisztjei, kik a seregben hasonlóan rendőri hivatást teljesítettek. Ezek voltak az egyes csapatok poroszlói, ezek gyűjtötték össze háború idején a szipáhikat s a szandsákbégek ezekkel hajtatták be a büntetéspénzeket.

T.

Tárikh. Tulajdonképen: valamely esemény ideje, dátum; azután időszámítás; chronogramm; s végre történelmi munka.

Tevkíi. L. Nisándsi.

Tezkeredsi. A nagyvezír titkára, vagy inkább államtitkár s a díván jegyzője. A folyamodványokat s egyéb ügyiratokat ez olvassa fel a díványban s ez írja fel rájok a végzéseket. Ez írja továbbá a *bujuruldit*, vagyis a nagyvezír parancsait. — A kázi-aszkereknek is volt ilyen *tezkeredsijök*, kik a kádik stb. kinevezési okmányait készítették.

Timár. Kisebb hűbérbirtok, melyet a szipáhi hadi szolgálat fejében kapott az államtól, olyan kötelezettséggel, hogy háború idején nemcsak személyesen kel föl, hanem jövedelme arányában, t. i. minden 3000 oszpora után egy-egy lovast, ú. n. *dsebeli*-t állít ki. Az a timár, melyet a szipáhi első ízben kapott mint egy *kilidse*-t (kardot), némely távolabbi ejáletben 3000, másokban 5000, a nagyobb ejáletekben pedig 6000 oszpora jövedelmű volt s ezekről emelkedett, érdeme szerint, nagyobb és nagyobb jövedelmű timárra 20,000 oszpora jövedelmig. — Innen *timárli:* az a szipáhi, a kinek egy ilyen timárja van. — Volt *tezkereli timár* és

tezkereszïz timár. Kisebb timárokat ugyanis magok a helytartók is adományozhattak egyes szipáhiknak, melyekről közvetlenűl ők állították ki az adománylevelet *(tezkeresziz timár)*; nagyobb timárokról azonban csak utalványt vagy ajánló-levelet (tezkere) adtak, melynek alapján a portától kapta az új hűbéres az adománylevelet *(berát*-ot) s az ilyen volt a *tezkereli timár.*

Topcsi. Tüzér. *Top* = ágyú. Szét voltak osztva a birodalomban, de fő kaszárnyájok Konstantinápolyban, a Topkháne városrészben volt. A zsoldos gyalogság egyik hadtestét alkották, de voltak lovas topcsik is. Parancsnokuk a *topcsi-basi.*

Top-arabadsi. *Top-araba* = Artilleriefuhrwerk, tüzérségi járómű. Innen *top-arabadsi:* Artilleriefuhrleuten, kik már a legrégibb idő óta külön hadtestét képezték a zsoldos gyalogságnak. Voltak azonban lovas *top-arabadsik* is. Parancsnokuk a *top-arabadsi basi.*

Tugra, vagy kiejtve *túra.* A szultán névjegye, melyet régebben a nisándsik, később ezeknek alárendelt hivatalnokai (tugrakes) rajzoltak a fermánokra és berátokra s a melynek színe fekete, piros vagy aranysárga volt. Tartalma rendesen ez: »Esz-szultán N. N. khán, ibn esz-szultán N. N. khán, muzaffer dáima«, vagyis: N. N. szultán, N. N. szultán fia, a győzhetetlen.

Turnadsi-basi. A janicsárok törzskarának egyik tagja s az egyik dsemáet parancsnoka. *Turna* = daru. Már I. Bajezid a janicsárokba kebelezte az udvari vadászok egy részét, kik azután is megtartották eredeti neveiket s innen vannak a janicsárok között a szamszundsik, szegbánok, turnadsik és zagardsik.

Tüfenkcsi. *Tüfenk* = puska; innen *tüfenkcsi:* puskás. Mint láttuk, a janicsárok egy része puskás (jenicseri tüfenkcsiszi) volt, míg a másik része íjász. — E nevet viselte továbbá a pasáknak gyalog testőrsége is.

U.

Ulema. Jelentése: tudósok. Az ulemák testületébe tartoznak: 1. a *muftik,* vagyis törvénytudók; 2. a *bírói* rend a maga öt osztályával: *a) böjük mollák, b) kücsük mollák, c) müfettisek* (a kegyes alapítványok felügyelői Sztambulban, Drinápolyban és Bruszában), *d)* a *kádik, e) náibok;* 3. a *papi* rend (sejkhek, khátibok, imámok, müezzinek); 4. a *müderriszek,* vagyis tanárok; 5. az emírek, vagyis a próféta rokonai. Az ulemák testületét — melynek feje a fő mufti,

vagyis a sejkh-ül-iszlám — II. Mohammed rendezte olyan formában, a milyenben, Szulejmán némi módosításaival, ma is fennáll.

Ulufedsi, illetőleg *ulufedsián-i-jemín* és *ulufedsián-i-jeszár*. A zsoldos lovasság két hadteste, mely egy-egy *aga* parancsnoksága alatt állt s melyek közűl az első a szent zászlótól jobbra, a második pedig balra foglalt állást a csatatéren, a szipáhik és szilihdárok mellett, a jemín zöld, a jeszár pedig fehér csíkos zöld zászló alatt. E két hadtestre volt bízva a hadi pénztár őrizete s a tábori rendőrök is közűlük valók *(bölük szubasiszi)*. Számuk II. Murád alatt 800, II. Mohammed és Szulejmán korában 1000, 1597 körűl a jeminé 1800, a jeszáré 1500, IV. Mohammed alatt pedig amazé 521, emezé 488 volt.

Uszkuf. Arany hímzéssel diszített sapka, melyet leginkább a szerájbeli agák, kapudsik viseltek.

V.

Vakf vagy *vakuf*. Egyházi földbirtok, a mecsetek birtoka, mely kegyes alapítványképen jutott ilyen czélra.

Váli. Egy tartomány helytartója, kormányzója, ki alatt egy vilájet vagy ejálet van.

Vekil. Ügynök, ügyvivő, valamely ügy vezetésével megbízott, arra kinevezett egyén, a ki önállóan működik. — *Bas vekil* (fő vekil): Törökországban = nagyvezír; nyugoton = miniszterelnök. — *Vekil-i-khards:* élelmi biztos, a milyen a janicsárok minden ortájában volt. Ugyenezt a nevet viselte a szultán és a pasák főkonyhamestere is. *Khards* = kiadás, költség.

Vezír. Miniszter. A nagyvezír után a legfőbb állami méltóságot viselő egyének czíme, a kik első rendű tagjai az erkján-i-devletnek és a dívánnak. Az első vezírt, illetve nagyvezírt Urkhán nevezte ki testvére, Alaeddin személyében; később két, majd három vezír volt, míg II. Mohammed négyre emelte a számukat, élükön a nagyvezírrel; utána rendesen 5, 6 vagy 7 vezír volt. Jelvényük 3 lófark volt, míg a nagyvezíré 4, a szultáné pedig 7. Régebben ezek voltak a hadvezérek *szerdár* vagy *szeraszker* czímmel; hűbéreket, hivatalokat adományozhattak s táborukból fermánokat bocsáthattak ki a szultán nevében. E méltóságot III. Ahmed (1703—1730) törölte el s utána vezírnek neveztek minden 3 lófarkas pasát.

A vezírek elnöke s a szultán teljhatalmú helyettese a *nagyvezír,* a kinél van a szultán pecsétje. Hivatalos helyi-

sége — melyben három miniszter, t. i. a kiaja bég, rejsz efendi és csaus basi az alattuk álló állami hivatalnokokkal alkották az ő udvarát (pasa kapuszi) — magas portának (báb-i-áli) neveztetik. Díszmenetek alkalmával testőrsége a lovas gönüllük és delikből s a gyalog tüfenkcsikből áll. Mikor mint *szerdár-i-ekrem*, vagyis hadvezér, háborúba megy, a fővárosban a *kajmakám* pasa helyettesíti s követik a legfőbb állami méltóságok, miért is ez állásokra mindig két-két egyén van kinevezve, hogy az ügyek vezetése fenn ne akadjon, ú. m. két kiaja-bég, két rejsz efendi, két csaus basi, két ruméliai és két anatóliai kázi-aszker, két nisandsi, kik közűl az egyik Konstantinápolyban marad.

Vilájet. Tulajdonképen egy helytartóság, tartomány, mely egy *váli* kormányzása alatt van (= *ejálet)* és több szandsákot foglal magában; de jelent általában tartományt, országot is, a mely nem tartozik az oszmán birodalomhoz.

Vojvoda. Szubasi. A szandsákbég tiszttartója, vagy a szipáhik egyik tisztje.

Z.

Záde. L. Oglu.

Zagardsi. *Zagar* = agár; innen *zagardsi:* a szultáni vadászok azon csoportjának neve, mely az agarakat gondozta. — Egyszersmind a janicsárok hadtestében a 64-ik dsemáet neve, melyben 30 vagy 40 lovas zagardsi is volt. — *Zagardsi-basi:* e janicsár csapat parancsnoka és a törzskar egyik tagja.

Záim. Nagyobb hűbéres szipáhi, kinek ziámetje volt. A záimok és timárlik száma II. Bajezid alatt (1481—1512) körülbelül 50,000 volt. L. Ziámet.

Zarbuzan. Az ágyúnak egy neme, Ahmed Vefik szerint várvívó ágyú. Jelent néha ágyúgolyót is.

Zenbürek. Kisebb fajta ágyú.

Ziámet. Nagyobb hűbér-birtok, melynek évi jövedelme 20,000—100,000 oszpora volt s melynek birtokosa, a *záim,* minden 5000 oszpora után egy lovast, vagyis *dsebelit,* tartozott kiállítani a háborúra. A 100,000 oszporánál többet jövedelmező földbirtok *khász*-nak neveztetett s ilyent vezírek, béglerbégek és bégek kaptak.

Név- és tárgymutató.

A, Á.

B.

Cs.

D.

T.

U, Ü.

V.

Z, Zs.

TARTALOM

